

מספר הזכרונות של רב ליטאי

ה" אלפים ת"קמח – תק"ן לבריאה

פרקים נבחרים

נערכי, נסדרו ונמסרו לרפוס על ידי

מנחם מענדל זלאטקי

הועתק והוכנס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשס"ז

הוצאת "מחרות" פאריס

This Sefer has been made available by:

5314 13th Avenue
Brooklyn, NY 11219

TEL. (718) 972-0777
FAX. (718) 972-0178

A deluxe bound copy of this sefer is available at:

Biegeleisen Hebrew Book Store

4409 16th Avenue

Brooklyn, N.Y. 11204

(718) 436-1165

הספר הזה צולמה על ידי אחים גאלדענבערג

וניתן להשיג ממנו טופס מכורך, במחיר סביר, אצל:

בימ"ס ביגלאיזן

4409 16th Avenue
(718) 436-1165

במקום הקדמה

בדרך מקרה, שאין כאן המקום לספר אותו בפרומרום, באה לידי חבילה של כתבים, מעשה ידיו של אחד הרכבים במדינת לימא, כתקופת הגאון דווילנא, ר' אליהו, זכרוננו לברכה. והכתבים האלה, כפי שנודע לי, היו שמורים דורות רבים בידי יוצאי חלציו של הרב הנ"ל. והיו נמסרים מאב לכן, דור אחר דור.

כחינת הכתבים האלה איפשרה לי לקבוע בודאות, שהנם מעשה ידיו של הרב ר' שלמה דור, שהיה רב אכ"ר ומחזיק ישיבה כראדאשקוויץ, עיר בלתי גדולה במדינה לימא, כמחוז מינסק. והרב הנ"ל חי במחצית השניה למאה הששית, כתקופת הגאון דווילנא.

בין הכתבים האלה, שרובם הנם נמנים על כונ הספרות הרכנית: חידושים על התלמוד, שאלות ותשובות, דרושים ובאורים על תנ"ך, משכו את עיני עליהם ביחוד קונטרסים רבים, המכילים רשימת זכרונות, ספורי מאורעות ומקרים, ורעיונות ומחשבות על ענינים שונים, שהיו קרובים ללכ הרב הנ"ל, ומשפסו עליהם. ונזכרתי לדעת שהרב הנ"ל היה רושם מוסר לזמן על הגליון לזכרון הדברים שהיו מענינים ומעסיקים אותו באותה שעה: אם מעניניו הפרטים, הנוגעים לו ולאנשי משפחתו, ואם מעניני הקהילה, שהיה הרב והאכ"ר שלה. ואם מענינים הנוגעים לקהילות אחרות, או, לכלל ישראל, במדינת לימא. וכודאי כתב הרב הדברים האלה רק לו וליוצאי חלציו לזכרון ובלי שום כוונה לפרסם אותם אחרי כן כדפוס ולעשותם לקנין הרבים.

וכהיות שהכתבים האלה נמצאים עתה כרשותי ורואה אני, שיש כהם ברכה — זכרונות הרב הנ"ל — המפיעים אור ביחוד על החיים הרוחניים והדתיים של אחינו בני ישראל במדינת לימא בתקופה הנ"ל. כאשר הרב לא מצא לנחוץ להשאיר לזכרון אלא מה שהיה מענין אותו, רב ואכ"ר בישראל, וכפי הרושם, שהיו הדברים עושים עליו. ומהזכרונות שלו אנו למדים לדעת פרטים מענינים כנוגע לרכבים ולדיינים, לפרנסים ולנבאים, לשוחטים ולמוהלים, לאכרים מופלגים ולתלמידים ישיבות, למקובלים ולמגידות, למגידים ולמוכרי ספרים, לכתירדרשות ולשיבות. הכלל — לכל אלה שהיה להם איוה תפקיד בקהילה ושייכות לחיים הדתיים והרוחניים של אנשי הקהילה.

וכידעי שרכים המה אלה המשתוקקים והמתאווים לדעת דבר מה מחיי אבותינו במדינת לימא ברורות עברו, העמסתי עלי העבודה לכתור מהכתבים של הרב הנ"ל את הזכרונות היותר חשובים ושיש בהם ענין אפילו למי שאיננו תורני ואיננו מצוי ורגיל אצל הספרות הרכנית. ומסרתי אותם לדפוס, כתקותי שהקוראים ימצאו חפץ בהם. והיה זה שכרי לדעת, שעמלי כסדור הזכרונות וכמסירתם לדפוס לא היה לריק.

המסור והמביא לבית הופוס.

מ. מ. זלאטקי

אחרתי היום לשוכ מכית המדרש הכיתה, אם כי ירעתי שמחכים עלי בביתי בענין של סירור נמ, שיש בו שאלה מסוככה. הסכה לאיחור זה — המלמר ר' יחיאל, שנש אלי בבית המדרש, תיכף אחר תפילת שחרית, וענינו זלנו רמעות, בשפכו לפני מרי שיחו: הוא ראה כזה הלילה חלום רע, שנפלה מפיו אחת משניו. הוא רצה להרים אותה מעל הארץ, אבל היא נעלמה ממנו ולא יכל למצוא אותה. והיה לו מזה צער גדול, כי הוא נזהר תמיד לשמור השנים הנפלות מפיו בכים מיוחד, כדי שיניחו אותן אתו בקבר, בשילך לעולם האמת. ובעורו כחלום בצער ויגון על אכרן השן, התעורר משנתו. ויתעצב כלכו על החלום הזה, כירעו מה שאמרו חכמינו, זכרונם לברכה: הרואה בחלום ששניו נופלות, סימן שבניו וכנותיו ימותו. והוא מפחד לגורל בנו יחירו, הנמצא עתה בכר, בעיר מינסק, והוא לומר שם כישיכת הרב אב"ד. הכחור הוא רך וחלש מלירה ומכטן. ור' יחיאל חושש, לכל יאונה לו, חס וחלילה, אסון, כפי החלום הרע הזה.

כדי לקדם פני הרעה, קבל עליי ר' יחיאל — וכפי שהוא הדין — להתענות תענית חלום. ובקש ממני — כדי לקרוע גזר-הדין הרע הזה ולהפוך אותו מרעה לסוכה — שיסדרו לו הסכת חלום, כפי הנהוג. על בקשתו זאת אמרתי לו, שאין עושים הסכת חלום באותו יום — ביום התענית — אלא אחר גמר התענית, למחרתו. ונסדר לו ההסכה מחר בכוסר, אחרי התפילה. אבל הוא, מרוב פחדו ויראתו לכל יאחר המועד, הפציר בי למאר. למצוא פתח של היתר לעשות לו ההסכה תיכף ומיד, כזה הכוסר. ואחרי עיון מעט בשאלה זו, נעניתי לבקשתו. כי אין דין מפורש, שעושים ההסכה רק למחרתו של יום התענית. ואין זה אלא מנהג כלכר. ויש גם מי שאומר, שעושים ההסכה תיכף ומיד בכוסר בתחילת התענית. ואין סמתינים עד לאחר גמר התענית בערב. ובראותי גורל פחדו ויראתו, אמרתי: כראי אב הרואה לשלום בנו לכטל למענו מנהג שאיננו תורה ולסמוך על רעת היחיד, האומר, שצריך לעשות ההסכה דוקא תיכף ומיד, ולא לדחות אותה עד לאחר התענית.

ואם כי ר' יחיאל לא בקש אותי באופן מפורש שאהיה גם אנכי משלשת המטיבים, אבל מדבריו הבנתי, שהוא רוצה — ליתר חיזוק — שהמטיבים יהיו תלמידי חכמים. ומנהגי תמיד, בשיש סירור הסכת חלום בבית המדרש ורואה החלום רוצה שאהיה גם אני מן המטיבים, אינני מסרב בכר. כי הכטחון של הנזקק להטבה הוא יותר חזק בפעולתה, אם גם הרב רמתא הוא אחר המטיבים.

ובדרי להרגיע הרוח הנסערה של ר' יחיאל קבלתי עלי לסדר ההסבה וצרפתי אלי את הריון ר' משה ברוך ואת הישיש ר' יחזקאל ב"ר אורי, שהוא בר אוריין והונה כתורה יוסם וליה. ואת ההסבה סדרתי כפי דברי חבמינו ז"ל: ג' הפוכות, ג' פקורות וג' השלמות ובהוספת הרכה פסוקים מספר תהלים, כפי דברי האחרונים. וראיתי שההסבה הפינה צערו של ר' יחיאל ופניו העגומים לא היו יותר עור.

וכבר הרכיתי לחשוב מחשבות בענין הסבת חלום. כי החלומות הרעים הנם שכיחים הרכה והנם מעשים בכל יום. ובני האדם הנם נזקקים להסבה לעתים תכופות. והתימא שבתלמוד נמצאת רק סימרא אחת בנדרן זה. והיא — שהרואה חלום ונפשו עגומה יסיבנו בפני שלשה. ובמשנתו של רבי אין זכר לא להסבה ולא לתענית חלום. ובפי אנראה, ההלכה, שצריך להתענות על חלום רע, נחדרשה בזמן האמוראים. וחומר התענית על חלום רע בעיני חז"ל נראה מזה, שכל התעניות — מכלערי צום יום כפור — הנן נרחות מפני השבת; כאשר אנו חייבים לקיים בה: וקראת לשבת עונג, רק תענית חלום רוחה את השבת ומתענית כשבת. ותמיהא זו מתעוררת אצלי בכל פעם, כשיש הסבת חלום כבית המדרש. ובעונותינו הרכים, החלומות הרעים הנם מצויים ואין לך כמעט שבוע אחד כשנה, שאין אחד מאנשי בית המדרש נזקק להסבת חלום. ואני תפילה, שיהפוך לנו הכורא יתברך כל חלומותינו הרעים למובה. אמן.

בשובי הביתה מכית המדרש מצאתי אגרת שלוחה אלי מהרב הגאון ר' מרדכי הכהן, רב הגליל. ובה הוא מודיעני, שיצא סכיתו לשליחות מצוה והוא הולך וסובב בכל ערי הגליל בענין נחוץ מאד לסוכת הכלל. ובעוד ימים אחרים יבוא גם למחננו ויסור להתאכסן אצלי, בביתי. הידיעה הזאת הרנינה את לכבי, כי מעריץ ומקריש אני את הרב הגאון, על גדולתו כתורה וכיראת שמים. והנהו גם חכם גדול בהוויות העולם ועסקן חרוץ בצרכי צבור ובעניני הכלל. וגם מברכו נאווה ופיו מפיס מרגליות חירושי תורה ושיחות נאות וחברתו נעימה עלי מאד מאד.

יוט הי וי אייר הווקח"ו

היום, אחר הצהרים, וזמן מועט קודם תפילת מנחה, הביא בעל-העגלה ר' פרץ את האב"ד, רבי הגליל, למחננו. וכשראיתי דרך החלון העגלה ערוכה אל ביתי, קפצתי ממקומי ורצתי החוצה לקבל פני הרב הגאון. וכיחד עמרי יצאו גם כן כל בני ביתי, לעזור להוריד כליו וחפציו מן העגלה ולהכניס את האורח לביתנו. החרר בערו פנוי ומוכן מראש; כי ירענו דבר כואו ועשינו כל ההכנות הדרושות להכניס אורח חשוב כזה. בירדו מן העגלה, הלך הרב האב"ד לחדר המוכן למענו, להנפש מעט ולנוח מעמל הדרך. אחרי כן רחץ

את יריו ואת פניו במים והחליף שמלותיו והלכתי עמרו לבית-המדרש להתפלל תפילות מנחה ומעריב.

השמועה על דבר בוא רבי-הגליל למחננו נתפשטה מהר בכל העיר, כאילו עוף השמים הוליך את הקול, וכוראי היה זה ר' פרץ בעל-העגלה שהשתבח בעיר וספר לכל אחר ואחר הכבוד הגדול שנפל בחלקו להביא את רבי-הגליל למחננו. בשבאנו לבית-המדרש, היה הכית כבר מלא מפה אל פה, בכימי חג ומועד; כי כל בעלי-הבתים רצו לראות את רבי-הגליל ולקדם את פניו בכרכת שלום, כנהוג. אחר תפילת מעריב שכנו הכיתה והרכנית שתחיה הכינה למעננו סעודת ערב הנונה, בראוי לאורח חשוב ונכבד כזה. ולסעודה זו הזמנתי גם כן את תלמידי חביבי, הבחור המובהק שניאור זלמן, אשר כאהבת אב את בנו אהבנו. ובמשך כל זמן הסעודה השתעשנו בדברי-תורה. ומאד ערכו עלינו השיחות הנאות של הרב האב"ר, שהיו בולן מכריקות בזוהר החידודים, כאכני יקר ופנינים. ועל סעודה כזו, אשר עברה עלינו כמעט כולה בדברי-תורה וכשיחות נאות — שיחת חולין של תלמידי חכמים, — נאמנו מאד הרברים — זה השלחן אשר לפני ה'.

אחר סעודת הערב הלכתי עם הרב האב"ר לחרר מיוחד. ושם — כאין מפריע. אותנו — ספר לי הרב האב"ר דבר נסיעתו ולאיוזה צורך היא הולך וסוכב בכל ערי הגליל.

הנסיעה — היא על פי החלטת האספה רכתי, שנאספה זה כחודש ימים כדרך כריסק. שמה נדברו נריכי עמנו — הפרנסים והעסקנים בצרכי צבור כמרינתנו, בצדוק הנאונים והרכנים, האב"ר רכל ערי-הגליל של מרינתנו — מרינת ליטא — בדבר השמועה הרעה שהגיעה לאזנינו, מפי אחינו השתורלנים, העומדים על המשמר בעיר הכידה, לשמוע ולרעת כל מה שנוגע למצבנו בארץ, אם לטובה, ואם — חס ושלום — לרעה. ולשתורלנים נודע — שמפני המצב הקשה של המרינה, לרגלי המהומות שהיו בארץ וההוצאות המרובות על זיון החיל למלחמה, קופת הממשלה ריקה ואין בה פרוטת כסף. ושונאינו ומנרינו המרובים, החורשים עלינו תמיד רעה ומכששים תואנות להבחירנו מן הארץ, מצאו שעה זו, שעת הכושר, להוציא זממם לפעולה — ליעץ לשרים היושבים ראשונה במלכות, להטיל עלינו מסים וארנוניות חדשים, נוסף על הישנים הקיימים מכבר, משא כבר מגשוא. ובאופן כזה הנם מקווים להרוס מצבנו וקיומנו בארץ. וזה — כבואם עלינו כטענה — טענת שוא — שאנחנו היהודים אוכלים לשד הארץ ומנצלים תושבי המרינה, הפריצים והאכזרים כלהם יחד, ושלל כל הארץ נמצא בירינו. ומטעם זה — על הממשלה להטיל עלינו מסים חדשים, נוסף על הראשונים. ובמדה כזו — שתכא הרווחה לקופת הממשלה.

ברור הוא, שאין כוונת הרשעים האלה טובת התושבים ולא תיקון המרינה; כי הנם יורעים בעצמם, שכל דבריהם על עשירות היהודים בשקר יסודם. וכי כימים הרעים האלה, אשר דרכי המסחר הנן אכלות ומקורות הפרנסה נתלרלו, מצב היהודים, שבעיקר הנם מתפרנסים מהמסחר הפעוט, הורע מאד והעניות בין

היהודים נשאה ראש. אבל לא את האמת הנם מבקשים, אלא אדיר כל חפצם — להרוס מצבנו וקיומנו על ידי הטלת מסים חרשים, שהנם יורעים מראש, שלא נוכל לשלם. ועל שום מה — אם לא נביא לאוצר הממלכה הסכומים שימילו עלינו — יענישו אותנו בעונשים קשים.

לקרם פני הרעה הזאת אין לנו אלא תרופה אחת — לכפר פני האדונים והשרים, שרכריהם נשמעים כמועצות הממלכה, כדורן ובמתנות, כדי שימליצו עלינו לטובה ויפריעו מחשבות שונאינו, כשתעלה שאלת הטלת מסים חרשים עלינו על שלחן השרים, היושבים ראשונה במלכות. ולצורך חשוב כזה, נחוצים, כמובן, סכומים גדולים; כי אי אפשר לכזא אל האדונים והשרים, שקולם נשמע כמועצות הממלכה, כמתנות קלירהערך ולרכוש לכותם למזכותנו כאגורתי-כסף. ובהיות שהסכנה הנשקפה לנו אם לא נקדם הרעה בעוד מועד — הנה גדולה. והסכומים שיכולים להכניס לצורך זה הקהילות הגדולות — ערי הגליל — אינם מספיקים. ונחוצו לצדף לכניה וז כל הערים וכל העיירות, אף היותר קטנות שבמדינה, והשעה רוחקת. החליטה מטעם זה האספה — להשמיע על השקלים תיכף ומיד וכלי שום איחור. והנאונים והרכנים, שהיו כאותו מעמד, קבלו עליהם, לעזוב כל אחר ואחר — לזמן הנחוצו — קהילתו וישיבתו ובית דינו, כפי דברי המלך דור: עת לעשות לה' הפרו תורתך. ולכתת דגליהם מעיר לעיר ומעיירה לעיירה לעזור לכב אחינו בני ישראל בכל מקום שהם, שישתתפו בכספם וכמאורם בכניה זו, כי בה תלוי גורל אחינו כמדינתנו. ואין רשות למי שהוא להשתמש ממנה ולהיות פורש מן הצבור. זה דבר כואו למחננו והוא מבקש אותי להודיע לפרנסי-הקהילה לשום מה הוא בא, ושיחישו מעשיהם, כי הזמן קצר ועליו עוד ללכת להרכה קהילות בגליל.

כמובן, הבטחתי לו שאעשה מצדי כל מה ראפשר לזרז הפרנסים ובעלי-הבתים החשובים דקהילתנו לקרוא לאספה ולטכס עצה בענין זה, בעוד כבוד הרב האב"ד רהגליל נמצא כמחננו. ולרון כשאלה, באיזה סכום תוכל להשתתף הקהילה שלנו בכניה זו ובאיזה אופן — להכניס הסכום הקצוב כלי איחור.

אחרי גמר השיחה עם הרב האב"ד הלכתי לישון לחדרי, אבל לא עליתי תיכף ומיד על מטתי, כי רוחי היתה סוערת ולכי עלי רוי על הסכנה החרשה הצפויה לנו. ובכלל — על מר גורלנו בעולם, שאנו פוורים וזרזים בין הגוים, רזויים וסחופים ושרויים תמיד כפחד וכמורא. ואין לנו מנוחה ושלחה אף לרגע, די השב רוחנו. וחיינו תלואים לנו מנגד, מחמת שונאינו ומגרינו, הרורשים תמיד רעתנו. ועל לבי עלו דברי הלוי בקינתו המציונות: „איך יערב לי אבול ושתות, כעת אחזה כי יסחבו הכלכים את כפיריך; או, איך מאור יום יהי מתוק לעיני, בעוד אראה כפי עורכים פגרי נשריך“. דברי הקינה הזאת הנם חרותים ושמורים על לוח לבי והנם עולים תמיד על זכרוני כשאיזה צרה חרשה באה עלינו להיות נוספת על הראשונות.

האספה בדבר הנכיה נוערה למוצאי שבת קודש בחררהקהל, שעל צד בית הכנסת והוזמנו לה, מבלעדי פרנסיהקהילה וטוביהעיר והנכאים של כל בתיהתפילה ושל כל החברות של צדקה, גם כל בעליהבתים החשובים שבעיר. וכולם באו, אין נעדר, לגורל חשיבות רבה האספה. וכל אחר ואחר ירע, שכוראי לא כתת הרב רהגליל את רגליו לכוא למחננו לשום ענין בלתי חשוב, או בדבר, שאין בו נחיצות גדולה ורבה.

כשבאנו, אני והרב האב"ד רהגליל, להאספה, היה כבר חדרהקהל מלא מפה אל פה. ורב'הגליל הציע, תיכף ומיר כקצור, אבל כדברים נמצים וברורים, כיד הלשון הטובה עליו, מטרת בואו הנה. ויערוך לפני הנאספים דבר מצבנו עתה במדינה, יחס הממשלה והשרים אלינו, מחשבות שונאנו ומנרינו להצד צערינו והתחבולות שלנו להפר עצת אייכינו. ולכסוף הציע לפני הנאספים הדברים שנדברו באספת בדיסק וההחלטה שנתקבלה, לעשות נכיה חדשה בכל סהילות ישראל במדינתנו, הגדולות והקטנות, כדי לקדם פני הרעה הנשקפה לנו בעוד מועד.

כשנמר הרב האב"ד רהגליל את דבריו, קמתי ממושב. ואמרתי: דברי הרב הגאון, האב"ד רהגליל, אינם צריכים חזוף, אלא ביהודה ועוד לקרא, הנני מוסיף על דבריו דברים אחרים, להראות על גורל החיוב המוטל עלינו כולנו להשתתף בנכיה זו בכל האפשר, ואין רשות למי שהוא להשתמם ממנה. כי עת צרה היא לנו, ואם אין אנחנו לנו — מי לנו? על כן הנני מעורר ומורז את הנאספים, להיענות לבקשת הרב האב"ד רהגליל ולסכם עצה כאיזה אופן לסדר הנכיה בלי איחור, כי השעה רוחקת ופעולה ממשית נחוצה תיכף ומיר.

מהנאספים לא נמצא אף אחד לפצות פיו נדר נחיצות הנכיה ולעורר עליה. רק הפרנס ר' שלמה מרדכי קם ממושכו ויאמר: חם וחלילה שיהיה ברעתנו להשתמם מקחת חלק בנכיה זו, כי אנו מכירים נחיצותה וגורל ערכה. אבל שואל אני: איך ובמה נובל להושיע. כי קופת הקהילה היא ריקה ואין בה אף פרוטה אחת. ובקושי נדול עולה לנו לשלם מסי הממשלה, המוטלים עלינו; כי אין ההערכה של הכלכלות מספיקה. ואנו רואים עצמנו מוכרחים למלאות הנדעון על ידי הלאוואת אצל בני ברית ואצל שאינם בני ברית. ומבלעדי מסי הממשלה, הלא עלינו כל ההוצאות התדירות של הקהילה, העולות לנו כדמים מדובים והנן מעיקות עלינו כמשא נטל כבד. ונוסף על זה — ההוצאות הכלתי תדירות המרובות שהיו לנו בזמן האחרון, הן על צרכי הקהילה והן על צרכי הכלל במקומות אחרים. ובשנה זו, כשהיתה יר ה' בקהילת ררעווינישאק, והעיריה כולה עלתה על המוקד והיתה לברות אש. וכל בתי ישראל, דחמנא לצלף, נשרפו. והתושבים נשארו בעירום וכחוסר כל. שלחנו להם — תיכף כשהגיע לאזנינו השמועה הרעה הזאת, כמה ענלות מעונות מזון ומחיה, בנדים וכלים. וגם קראנו לנרבות, ואספנו כמה מאות זהובים להיות להם לעזרה לבנין

הכתים מחרש. גם הגביה למובת עניי הארץ הקדושה ולומדיה, שנעשתה בקהילתנו בשנה זו עלתה לנו גם כן בסכום הגון. ומכלי הביא כחשבון ההוצאות הכללי. תדירות, שהיו לנו בקהילתנו בזמן האחרון על תיקון גג בית-המרחץ ובית-המבילה, תיקון שלא סבל יותר שום רחוק; וההוצאות על הרחבת בית-ההקדש, שנעשה צר מהכיל המון העניים, הבאים למחננו מארבע כנפות הארץ, המון רב בארכה, ובמשק גבים ישקו. ומוכרחים אנהנו לנהל אותם כלתם ומים ולתת להם תמיכת כסף על הוצאות הדרך, כדי שילכו מאתנו ולא ידריכונו מסנוחתנו. וכל זה, בזמן שהמצב של הרבה בעלי-בתים דקהלתנו התמוסס והתרועע. כי הרבה מקורות פרנסה שהיו לנו מקדם נסתתמו ונתרדלו ואינם עוד; ובכך פנו הלכו למו בעלי-בתים אחרים ממחננו לבקש להם מחיה ופרנסה במקומות אחרים. ובאותו זמן — עול המסים ושאר ההוצאות לא הוקל מעלינו. ועל בעלי-הבתים הנשואים למלאות הגרעון שכא בהכנסות הקהילה. ושואל אני: איך אפשר לנשת עתה לגביה חרשה, בזמן שאנו יודעים שאין יד בעל-הבתים דקהילתנו משנת לשלם הסכומים המגיעים מהם מההערכות הקודמות. ולי אין כל עצה בדבר הגביה החרשה. אם יש למי עצה ותחבולה בדבר — יבוא ויגיד.

לשמע הרברים האלה, קם הרב האב"ד ממקום מושבו ויאמר: עמכם אנהנו בצרה ויודעים אנהנו מצבכם הקשה. ואינכם יחידים בדבר, כי — בעוונותינו הרבים — הרבה קהילות במדינתנו נופלות תחת סכל עול המסים והארנוניות והחובות הגדולים לכמרים, למנזרים ולשרים שהשתרנו על צוארן. והאספה בכריסק ראתה מראש, שכמצב קשה כזה ובזמן קצר מאד אי אפשר יהיה לכל הקהילות לנשת לגביה חרשה. וממעם זה, החליטו, שאותן הקהילות, שאין ביכלתן להכניס מיד ובמזומנים הסכום שקבלו עליהן, ימילו לחוב על בעלי-הבתים שיש להם עטרות-כסף על המליתים שלהם, שימירו העטרות ממליתיהם ויביאו אותן נדבה לקופת הקהילה. ההחלטה הזאת נתקבלה בהסכמת הרבנים והגאונים, שהיו באותו מעמד, והם לא מצאו שום פקפק בדבר מצד הרין. כי באמת אין שום קדושה בעטרות. וגם אין בהם משום נוי, שיהיה נאמר גם עליהם, כמו על סוכה נאה, על לולב נאה ועל שופר נאה — התנאה לפניו כמצות. ולו גם היה כזה, הגביה לצרכי הכלל הנה יותר חשובה. ומעלין בקודש. וממעם זה, עצתי לכם נאמנה: אחרי שאתם כולכם הנכם מורים בנחיצות הגביה ואין לכם אפשרות אחרת למצוא לכסף מוצא, הוציאו כמחנכם כרוז בחיל: התפרקו כל אלה שיש להם עטרה על המלית ותנוה נדבה לקופת הקהילה. והבורא יתברך יחשוב לכם דבר זה לצדקה.

דברי הרב האב"ד רהגליל נתקבלו על לב כל הנאספים. ואיש לא התנגד להם. ואחרי ויכוחים קצרים באיוה פרמים החליטה האספה, לצוות לשמשים של כל בתי-התפילה שבעיר, להכריז, אם ידעה השם, כיום שבת קודש הבא, אחרי קריאת התורה. בשם הגאונים והרבנים, האב"ד דערי הגליל. ובשם הפרנסים וראשי-המדינה, שנאספו לאספה בק"ק כריסק. ובשם הרב האב"ד

ובשם הפרנסים וטובי-העיר דקהלתנו, שכל מי שיש לו עטרה של כסף על הטלית שלו יסירנה וימסרנה נרבה לקופת הקהילה. וזה מבלי שום אמתלא ומענות ומענות ומכלי איחור. ולהשומע יונעם. והבא עליו כרכה. וכזה נממרה האספה. והרב האב"ד דהגליל, מרם עזב חדר הקהל, ברך את הנאספים, ורכר להם דכרי תנחומים. ויעודר את לבם, לבלי להתיאש מן הנאולה, כי שומר ישראל לא ינום ולא יישן, הוא ימחץ והוא ירפא. ותשועה קרובה לבוא. וכרברים האלה נפטרנו מקהל הנאספים ושכנו הביתה שבעי רצון, על כי הצליח ה' את דרכנו.

יום ב' י"א אייר התקצ"ח

ממחרת האספה, קם הרב האב"ד דהגליל בהשכמה בבוקר, והלכנו ביחד לכית-המדרש להתפלל תפילת שחרית עם המנין של ותיקין. ולכבוד הרב האב"ד שנית ממהני שאני נוהג בו כל הימים, לבלי להתפלל עם המנין ותיקין, אלא אני מתפלל עם המנין השני, ולפעמים גם עם המנין השלישי. כי רוב המתפללים עם המנין ותיקין בבית המדרש שלנו הנם אומנים ובעלי-מלאכה; או פועלים, המתחילים בעבודתם תיכף כאור היום בבוקר. וגם רובלים, המחזירים בכפרים ובעיירות, והנם נחפזים לצאת מביתם בשעת מוקדמת בבוקר, כדי שיוכלו לחזור לביתם בעוד יום; או, כדי שיגיעו בדרך לאכסניא בעוד מועד, מרם שקיעת החמה. וגם סוחרים פעומים, בעלי חנויות קטנות, הנחפזים לפתוח החנויות בשעה מוקדמת. ולתתפלל עם מנין זה בכוונה ובכבוד. ראש הראוי כמעט שאי אפשר ועוד טעם אחר בדבר: לי יש שיעור קבוע ללמוד משניות בכל יום בבוקר, מרם תפילת שחרית. ואיני מספיק ללמוד שיעורי קורם התחלת התפילה של מנין ותיקין. אבל בפעם הזאת שנית ממהני, כדי להתפלל ביחד עם הרב האב"ד דהגליל, כדי שאוכל לקיים בו מצות לוי. והוא היה נחפז לצאת ללמוד בשעה מוקדמת בבוקר.

כשנמרנו התפילה ושכנו הביתה כבר חכתה העגלה על הרב. הוא אכל כחפזן סעודת הבוקר, פת שחרית, כי ירם הדרך לנגדו, למהר הנסיעה. הריגים ותלמידי הישיבה באו ללוות עמדי את רב הגליל והלכנו ביחד עם רב הגליל כברת ארץ רבה, עד אשר יצאנו הרחק מן העיר. וכל הדרך שוחחנו בחירושי תורה בהלכות חזקה, לקיים מאמר חכמינו ז"ל: הפורש מתוך חברו, אל יפוש אלא מתוך דבר הלכה. והתענגנו הרבה על שיחותיו המחוכמות ועל חידושי-תורה שלו. ופרידתו ממנו היתה בחיבה רבה. וסרם קחתו ממני כרכת-הפרידה ברך אותי, על שקיימתי בו מצות אורחים ועל שהייתי לו לעזר רב בשליחות מצוה, שהוא הולך בה; והביע לי שמחתו על אשר הצליח ה' רכבו במחנהו. והכל נגמר בכי טוב ובשלום, בלי ויכוחים מרובים וכלי התנגדות מאיזה צד שהוא. גם שבה בפני התלמידים של הישיבה שלי. כי הוא בא

כרכרים — רברי תורה — עם אחרים מהם ונוכח, שירם רבה בנמרא, רש"י ותוספות. ומאד שמחתי לתהילות שפור רב הנליל לתלמידיו. כי הישיבה קרובה אל לבי וכל הגיוני בה. והנני עומד תמיד על המשמר, לכל יפחת ערכה. והנני מנין עליה בכל פעם שהפרנסים ומוביהעיר מבקשים לקמץ בהוצאות על הישיבה, במענות, שמספר הבחורים בישיבה הנהו יותר גדול, ממה שהתנו צמדי, וממה שהתחייבו בכתב הרבנות, שנתנו לי. וגם הנם מתאוננים, שקשה להם למצוא שבתות לבחורים אצל בעליהבתים, אבל אינני מקבל טענותיהם. ותשובה יחירה בפי: ותלמוד תורה כנגד כולם. בפי רברי המשנה, שמצוה זו הנה שקולה נגד כל המצוות. והתורה היא חיינו ואורך ימינו. וההוצאה שמוציאים על תלמוד-תורה — הבנסה קרי לה. וכאופן כזה — בעזרת הכורא — עלה בירי לחזק מעמר הישיבה ויש לי עתה בישיבה ארבעים בחורים — בן ירבו — כולם זרע בנים ברך ה', הונים כתורה יומם ולילה ושוקרים על למודם. ורובם מצוינים בבקיות ובחריפות. ובטוח אני, שרבים מהם יהיו, בעזרת הכורא יתברך, מורי הוראה בישראל ויושבים על מדין.

ומרם פרידתי מרביהנליל מסרתי לידו מטבעת-כסף, שיתננה לצדקה, כשיגיע ברבנו למחוז חפצו. והיתה לו השליחות מצוה — לשם דבר שבצדקה — למשמרת כדרך, כפי דברי חכמינו, זכרונם לברכה: שלוחי מצוה אינן נוקטין. אחרי כן, טרם עלותו על העגלה ובהבימי בפניו ברכתיו בברכת בהנים: יברכך ה' וישמרך וגומר. ואחרי כן אמרתי לו, כפי עצת חכמי המוסר והמקובלים: יוה"כ ילך, יוה"כ יצילך, יוה"כ ישמרך; ה' ישמור צאתך וכוואך מעתה ועד עולם. אחרי כן אמרתי המלה: שרה. חזרתי פני לר' רוחות ושניתי עוד הפעם המלה: שרה. וחזרתי פני, כבפעם הראשונה, ושלשתי המלה: שרה. ובפעם הזאת לא הכנתי עוד יותר. ורביהנליל ישב כעגלה. ומעט מעט התרחקה העגלה ממנו ונעלמה מעיניו.

שכתי הכיתה עצוב ונכה רוח. כי קשה היתה עלי פרידת רביהנליל. וגם בלילה עוד לא נח לבי. ונזכרתי כל הזמן בדבריו המחוכמים, בשיחתו הנעימה ובחירושי-תורה הנפלאים ששמעתי מפיו. והיה לי צר מאד על אשר לא זכיתי ליהנות מזיו הורו זמן יותר ארוך. והימים האחרים שבליתי בחברתו היו בעיני כשעות אחרות. חבל.

יום ג' י"ב אייר התקצ"ח

רק שני ימים עברו מזמן האספה ברבר הנביה החרשה ועריין לא הוכרו בכתי-התפילה על דבר נדבת העטרות. וכבר שמעתי, שמרכים העם להביא העטרות לקופת הקהל. רבר האספה וההחלטות שנתקבלו נורעו חיש מהר בעיר. וכל מי שיש לו עטרה על מלתו הנהו נחפו. להיות מן הזרזים מקרימים למצוות, ואיננו מחכה עד אשר יורזו אותו בכרוזים. מעל הכיסה. והוא מקדים נעשה

לנשמע ומקיים דברי הכתוב: והיה טרם יקראו ואני אענה. ולשמועה זו אמרתי:
אשרי העם שככה לו!

קבלתי מכתב מחברי ד' מנחם נחום, הרב דואסלע. הוא מפציר בי, לחוות דעתי בשאלה, אשר לדין ולהלכה איננה באמת שאלה כלל. והרב רורר על פי הרין. ואין בזה שום ספקות. אבל, כאשר המעונינים ברבר מעוררים על ירה מחלוקת וגורמים לפרוד בקהילה, הוא מבקש אותי לחוות בה את דעתי, ברי לעשות חיווק לרבניו ויחרלו האנשים מריב. ולא תחצה הקהילה לשני מחנות. וזה הדבר. כזאסלע נתקבל זה לא כבר מחדש שוחט צעיר לימים. והוא אומן נפלא, חרוץ וזריז במלאכתו, עושה הכל במהירות נפלאה ובהרף עין, ממש מעשה להטים. וכמה פעמים הראה לעין הרואים המשתוממים, שהוא שוחט עופות לעשרות על קערה מלאה מים ואף טפת דם אחת איננה נופלת לתוך הקערה, למהירות מעשהו. והנה השוחט הנ"ל מתאמר גם כן להיות מוהל בערתו. ולקהילה זו יש כבר מוהל מימים ושנים, אחר בעלי-הכתיים החשובים שבציר, העוסק באומנות זו לשם מצוה. ועתה, מעת שנודע שהשוחט הצעיר מחזיק גם כן באומנות של מוהל, בעלי-הכתיים, ששמעו תהלתו כעיר, שהוא מפליא לעשות בזריזותו, נותנים לו הבכורה על המוהל הישן, שאיננו זריז ואיננו חרוץ כמוהו. המוהל הישן, בראותו רגליו נרחקות על ידי השוחט הצעיר ומעט מעט יהיה נעזב לגמרי ואיש לא יתן לו למול את בנו, התחיל לחבול תחבולות ולבקש אמתלאות לאסור על השוחט הצעיר העסק במילה. ובטענה, שאין רשות למי שהוא שוחט להיות גם כן מוהל, כי יש סכנה לתינוק בשווא נמול על ידי מי שמביא בעלי חיים לידי מיתה. ובדברים האלה ובטענה זו הוא בא גם כן אל חברי, הרב דואסלע, ובקש אותו, שיאסור על השוחט הצעיר להחזיק באומנות המילה. חברי הרב באר להמוהל, שלא שמע מעולם מציאת סכנה זו. ואין בתלמוד ולא בפוסקים זכר לזה. ואיך יוכל לאסור על השוחט דבר שאין בו שום איסור מן הרין. והמוהל הישן — למדות דברי הרב הצורקים — ממשיך לקרוא הנה על השוחט הצעיר; וגם על הרב תלונתו, על שאיננו אוסר על השוחט אומנות המילה. התלונות של המוהל הישן על השוחט הצעיר והתרעומות שלו על חברי הרב, העומד על צד השוחט הצעיר, נעשו לסלע המחלוקת בין בעלי-בתים והביא לידי פרוד בקהילה. כי למוהל נמצאים הרבה מצרדים בין בעלי-הבתים. וגם השוחטים הזקנים, המתקנאים בתהלת השוחט הצעיר, מחזיקים בידי המוהל הישן. ומטעם זה, חברי הרב, מבקש אותי לחוות דעתי בשאלה זו. וכשאתן הצדק לו — ואחרת על פי הרין אי אפשר — לא יעיוזו יותר הקוראים לריב ולמצה לפצות את פיהם ננוד ונגד השוחט הצעיר ויסתתמו טענותיהם. כשכא לידי מכתב חברי ד' מנחם נחום וקראתי את תכנו, נזכרתי מעשה, שבימי חרפי, בהיותי לומד בישיבת הגאון האב"ד דק"ס בריסק, בא שמה אחד הרבנים מארצות המערב ויכוא לישיבת הגאון האב"ד, לראות את פניו. ושמעתי אותם מברכים על דבר השינויים שישנם בכמה מנהגים בין קהילות ארצות המערב ובין קהילות מדינות פולין וליטא. ובין יתר דבריו, שמעתי את הרב

האזרה מספר להראש-מתיבתא, שבהילות אהדות בארצות המערב אין מניחים לשוחם להיות גם בן מוהל. וזה — מפני השש סכנה לתינוק הנמול; כי פעם קרה מקרה לא סהור, שהמוהל, שהיה גם שוהם, טעה בכרכה. ובמקום הכרכה: איך קרשנו במצותיו וצונו על המילה, כך את הכרכה: וצונו על השחימה. והתינוק הנמול מת תיכף וסיר עוד כירי הסגר. ובמקרה כזה קרה גם בן במ' קום אחר והמוהל טעה בכרכה — והתינוק גם בן מת. ומטעם זה, נוהגים בקהילות אחרות, שלא להתיר לשוחם להיות גם בן מוהל תינוקות. ובוראי שמע המוהל הישן דק"ק זאסלע שמץ דבר מהמקרים האלה ומהאיסור שאסרו בקהילות אחרות בארצות המערב על השוחמים לאחוז גם בן באומנות של מוהל. והוא מחזיק באמתלא זו להכריח את השוחם, הצעיד למלך את ירו מן העסק במילה. ואם כי גם לי ידוע זה, בכל זאת אינני מוצא שום יסוד לאסור באיזה קהילה שהיא במדינתנו על שוחם להיות גם עוסק באומנות של מילה; כי בכל ספרי הפוסקים, שמפיהם אנו חיים, ראשונים ואחרונים, לא נמצא שום זכר לזה. ואין מנהג של קהילות אחרות בארצות המערב מכריח אותנו לאסור דבר שאביר תינו ואבות אבותינו במשך דורות הרבה, גדולי הדור במדינות ליטא ופולין, האריות שבחבורה, נהנו בו היתר. ובכבוד הקהילות בארצות המערב הגוהנות באיסור במקומן מונח. ואינהן בירדהן ואנן בירדן. יוטוב עשה חברי ר' מנחם נחום שלא שם לב לדברי המוהל הישן והשיב בכרכים ברורים ובהלכה, שאיננו יכולים לחדש דינים חדשים, לא שערס אבותינו. ואני, מצרי, אתן תוקף לדבריו להיות לו לעד ולדאיה, שיפה דן ויפה עשה, להשיב בקשת המוהל דיקם. ואקוה שרברי לא יחטאו המסרה והכל על מקומו יבוא בשלום.

הודות להבורא יתברך, אין בקהילתנו מקום לשאלה זו. שני מוהלים יש לנו ושניהם — בעל-בתים חשובים ואינם עוסקים בזה לשום תשלום כסף. האחר מהם הוא עשיר גדול וטרוכה בנכסים ועוסק בזה משום גורל המצוה. והוא חוזר על המשפחות העניות, כשיש להם תינוק למול. ובעד הזכות שהנן נותנות לו למול בשר הילד, הוא מעניק להן מכספו על סעודת ברית-מילה. והשני הוא גם בן בעל-בית חשוב, אבל הוא אחוז באומנות של מוהל ממעם אחר: הוא גולד במזל מאדים. ולפי דברי חבמינו, זכרונם לברכה, מי שגולד במזל מאדים, ננוד עליו שיהיה שופך דמים, אם שיהיה ננב והורג נפשות, או שוחם בהמות, חיות ועופות, או אומן מקיז דם, או מוהל תינוקות. והוא כחר באומדנות של מוהל, מפני שהיא מצווה ומתן שכרה בצרה.

בהיותי מעיין היום, כשעת סעודת הצהרים, בספר מגרל עוז להנאון ר' יעקב עמרן, מצאתי בו דבר נפלא ובלתי נודע לי עד עתה. והוא — שמכר לערי האות והמופת לקדושת יום השבת מנהר סמבטיון, שהוא נח מועדו ביום השבת, יש עוד אות ומופת אחר על זה, והנאון ר' יעקב עמרן שמע אומרים. שאין יונה אוכלת מה שנחלש מן המחובר ביום השבת. והיא נוהרת כזה, מפני שכנסת ישראל נמשלה ליונה. והשתוממתי הרבה למקרא הכרך הזה, כי כאמת הוא אחר מפלאי הבורא יתברך.

לולא יראתי לבזיון הקדשים הייתי מבדק היום הכרחה: כדרך שפטרנו מעונשיו של העגל הכבוד של האלמנה שפרינצה ציפקעס, אשר הדריכנו מנוחה יותר משני חדשים וכל זה באתנו באיטמה האשה הזאת, שלא מכרה את הפרה המבכרת שלה בזמנה לנוי, כפי הנהוג בכל תפוצות ישראל בזמנה, למכור כל פרה שלא בכרה לנוי, כדי לפטור הולד הנולד מן הכבורה. שכנותיה הזהירו בה שהמכור הפרה לנוי, ולא תוכל להצטרק שלא ידעה מהתחבולה הזאת או שנסתבה הדבר ממנה. ובפדט, שבמחננו אין שום קושי ברכות דו היה להוציא להנוי של הקהילה סמסון והוא כבר בקי בהלכות בכורות וזירע איך על פי הדין הקנינה צריכה להעשיות.

איך שיהיה ומאיוה סיבה שהיא, אם מהתרשלות, או אולי טעותה בחישובה ולא ידעה לנכון, מהי נהעברה הפרה. והשיב שיש עוד זמן הרבה לפנינו כשנכיר הפרה לנוי, היא אחרת המועד. וכשיצא הולד — העגל מכטן אמו, כבר לא היה לו שום תקנה. האלמנה באה אלי לטאול בעצתי, מה לעשית עם העגל הבכיר. ועל זה אמרתי לה, שעליה לטפל בו, להאכילו ולהשקותו עד שיפול בו מים ואז התן אותו לכהן. ועד אותו זמן — אסור לעשות בו מלאכה, ולא תטיל בו מים, לא על ידה ולא על ידי אחרים. כי זה פוסל שפסל מצדנו, או שפסל על ידי אחרים כלי כוונה, מכשיר את הכבד לאכילה לכהן. ואם כי על פי הדין בלילה הכבוד מהויב לשמור הכבוד אצלו במשך המשיים יום יאחריו כן יוכל לתת אותו לכהן. ואין הרשות להכהן לסרב לקבל אותו ממנו. אבל כל זה, אם לא היה שום התרשלות מצד בעל הכבוד למכור הפרה המבכרת בזמנה לנוי. אבל בנדרן זה, שבפישתה בא לה, שהפרה לא נמכרה בזמנה לנוי והעגל נולד ברישותה, הרשות ביד הכהן למאן לקבל בכור חמים, שאין בו מים ולטפל בו עד שיפיל בו מים. ועתה אין לה אפשרות אחרת אלא לשמור את העגל עד שיפול בו מים. אז — עד שימות.

ובאין ברירה, מוכרחת היתה האלמנה לשמור העגל ולטפל בו ולהאכילו ולהשקותו. ובהיות שהנה עסוקה כל היום בחיזוק להביא טרף לביתה, וגם אי אפשר היה לה להחזיק העגל קטור כחבל בזיו היוצא מן הכיה, כי כנעיהו כל היום היה מטריד השכנים ממנוחהם. והשכנים היו מתרעמים עליה על דבר זה. הניחה את העגל הפשוט לנפשו — לרדף, לרנף ולפוז בחוצות העיר כל היום, ובתקוותה — אולי יקרה לה נס והעגל יזק במרוצתו באיוה רבר ותפטר מצרה זו.

הפשוט לנפשו וכלי אדונים לו, היה העגל רץ בחוצות העיר כל היום, מרנף ומקפץ ומתהפך כרים וחביות, שהיה מוצא על דרכו. ואם מצא פתח פתוח באיוה בית, היה נכנס לבית ומרנף ומקפץ ומתהפך בקפיצתו שולחנות וספסלים ומשבר כלים וכוסות. ומה שהמכור עוד יותר, הוא — שהטיל אימה על הילדים הקטנים, המשחקים בחיזוק ובכר קרה פעם אחת, שהפיל במרוצתו ילד קטן, וגדול היה

הנם שלא הויק את הילד כפרסות רגליו. ומאז קרה המסרה הזה, היו האמות מזהירות על ילדיהן הקטנים, לכל ישחקו בחוץ בזמן שדרכו של המויק לעבור שם באותה שעה. והילדים הקטנים, כשהיו רואים מדחק את העגל מקפץ, היו נחפזים לנזם ממנו הכיתה, או היו מדימים קול צעקה כרי שיבואו הגדולים לעזרתם. וכשם שהיה ממיל אימה על הילדים הקטנים, כך, להיפך, היה משמת ומבדח את הילדים הגדולים, שלא היתה יראתו עליהם. והם, כשהיו רואים אותו, היו רודפים אחריו, כועסים בו בדגליתם, סוחבים אותו בזנבו, או משייכים עליו חול ואבנים, קוצים וברקנים, עד שהיה נמלט מהם במרוצה. ובהיותו משוטט כך בחוצות העיר בלי מפריע, נכנס פעם אחת לבית המדרש בזמן שהייתי מגיד השיעור לפני התלמידים והתחיל, כדרכו, לדלג ולקפץ מסביב להכימה ומטפס על הספסלים והשולחנות ומפריע אותנו מלמודנו. והייתי מוכרח להפסיק את השיעור, עד אשר נרשו אותו התלמידים מכיתה המדרש וסגרו הדלת לכל יכנס עוד הפעם מחדש. ופעם אחרת נכנס להאכסניה של ר' זאנוויל סאסיעס, ואם כי הבית נכזה מעלות אחרות מעל הארץ, קפץ כקוף על פי המעלות ונכנס לחדר האוכלים בזמן שהאורחים היו מסובים על השולחן לאכול סעודת הצהרים. והאורחים כולם השתאו למראה אורח בלתי קרוא כזה.

בכה היה עושה העגל כל הימים, ובכל מקום שעבר היה דרכו להויק. והנה זוקין היו מתרעמים על האלמנה, על שהנה מניחה את העגל לטיל חפשי כל היום, אבל היא לא שמה לב לתרעומותיהם, כי לא היתה לה שום אפשרות אחרת. וכבר נמצאו בעלי בתים אחרים כהילה שהיו טוענים, שחפץ לקרוא הקהל לאספה ולרונ כשאלה, מה לעשות עם מויק זה; כי מבלעדי היוקות של ממון יש גם חשש של סכנת נפשות לכשיגדל הבכור ותצמחנה קרניו ויהיה לשור נחש. ומוטב לראו לסכנה זו בעוד מועד ולמסור את העגל לשמירה לידים אמונות. ואם כי רבים היו המצדדים בזכות האספה — לרונ בשאלת הבכור, מרובים היו גם כן המתנגדים לה, כאמרם: הבכור הוא ענין פרטי ואין להקהל לטפל בו, נחפץ רק להכריח את האלמנה, שחשניח על הבכור בראוי ותשמור אותו שמירה מעולה. ורק כשנוכח, שכאמת אין לה שום אפשרות לעשות דבר זה, אז נרונ בדבר מה לעשות; ולעת עתה אין כל צורך להטריח את הקהל באספה בענין בלתי חשוב כזה. בויכוחים בין שני הצדדים האלה עבר זמן מה, ובינתיים קרה מקרה, שעשה למיותר הויכוחים האלה. וכדברי המלך החכם מכל אדם: לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. וגם לצרת הבכור במתנגדו בא הקץ. כל יום הראשון בשבוע הוא יום השוק בעירנו. והאכרים, מהכפרים של הסביבה, באים ליום השוק ומביאים למכירה תבואה, ורעונים וקטניות ופירות וירקות וכל מעשה מלאכת ידיהם. וקונים כל מה שנחפץ להם בעיר. וביום הראשון הזה, שהיה גם כן יום השוק, הביא ערל קרד מהסביבה קרון מלא קדרות חרס למכירה. את הקדרות פרק מן העגלה והעמיד אותן שורות שורות על הארץ, למען יראום הקונים ויבחרו באשר יבחרו. והוא בעצמו הלך לראות אחר מאנשי הכפר שלו, שהביא גם כן סחורה למכירה בעגלה. ושניהם עמדו

משיהים בצד העגלה של אותו הכפרי. ופתאום בא כמרוצה לכבד-השוק העגל הכבוד, מוררף בלי תשך מלהקת נערים, הרודפים אחרי, זורקים בו אבנים ומאיימים עליו כשיריקות וכצעקות גדולות; וכמרוצתו הוא נכנס לתוך שורות הקררות, שהציג העגל הקדר לראוה, ושכר הרכה מהן לרסיסים. וכראות הקדר מרחוק מה שעשה הכבוד לקדרותיו, חטף מעל העגלה, שעמד בצדה, מטיל כרזל וישלח אותו בכל כחו על ראש העגל. המטיל הכה במצחו של העגל ונכנס לתוך עינו הימנית וסימא אותה. השמועה בדבר המסרה שקרה להכבוד הגיעה לאזני והלכתי כצידוף הריינים לראות המום שנפל בו. וקיימנו שהוא מום קבוע, ולא מום עובר; כי לא נשאר מהעין שנסמאה ולא כלום. והתרנו את הכבוד למסור לכהן. ובזה נגמרה כמחננו הפרשה של צרת הכבוד.

מקרה רע, דחמנא ליצלן, קרה היום במחננו. אשת דאוכן החייט, בהקשותה בלרתה ובכריו הפסד רמים שיצאו ממנה — אם כי הילך יצא חי מרחם אמו — מתה מחמת לידה. צויותי על שמי החכרא קרישא לכלי לטהר אותה אלא לקברה בכנדיה, שהיתה בהם כשעת הלידה. ואח התכריכין ישימו ממעל לכני דיה. וטעם הרין הזה, מפני שאפשר, שהרביעית דם, שהנפש יוצאת בה, נפלטת בכנדיה, או נשארה על בשרה. ומטעם זה משאירים הכנרים עליה כמו שהם ואין מטהרים אותה לכל יריחו הרם הנמצא על בשרה. וכלע המות לנצח.

יום ה' י"ד סיון התקמ"ח

מכלערי העניים החוזרים על הפתחים, הכאים למחננו יום יום, לא נרע מאין ומאנה, וכארבה וכילק הנם פושטים בעיר, לרפוק על פתחי בעלי-הבתים לבקש נדבות. ובאין מוחה בידם, כי בורקים לכנרים ואין כורקים למוזנות. ואין כל ספק, שבין העניים האלה, יש שהיו יכולים להתפרנס מיגיעת כפם על ידי עבודה ומלאכת יד, או לשרת אצל בעל הבית, ולא לאכול נהמא דכסופא. אבל לנו אין שום אפשרות לברוק, מי הוא הראוי להתפרנס מן הצדקה, ומי — לא. ביחוד — העניים הכאים מן החוץ ונשארים כאן רק זמן קצר. כי העניים, הנורדים מעיר לעיר, הנם כילק, אשר יאכל תכואת הארץ במקום אחד וחיש מהר יעבור למקום אחר, כן גם הם הנם. ובכואם לעיר אחת, הנם חוזרים על כל פתחי בעלי-הבתים שבעיר ובכלותם מלאכתם במקום אחד הנם הולכים למקום אחר. וככה הנם נורדים כל ימי חייהם ממקום למקום, באין מפריע בידם. ואם כי רבים הם המתאוננים על תפלה זו, שהיתה מכת מדינה, אבל אין שום עצה ותרופה נגד צרה זו, כי אי אפשר לסגור הדלת בפני מי שפושט את ידו. ובפרט, שבין העניים האלה, כוראי יש הרכה, שהנם באמת נוקקים למתנת יד. והם אלה — שהיתה בהם יד הזמן לרעה: נשרפים, מגורשים, שנרשו אותם ממקומם אדוני הארץ ופריצים קשי הלכ; או שקפת מי שהוא פרנסתם בחוקקיל ואינם יכולים למצוא פרנסתם במקום אחר.

וביחוד שגור מין זה בין העניים הכאים ממדינת פולין, מקום המוכן תמיד לפורעניות לאחינו בני ישראל, וההכרח הביאם להיות חוזרים על הפתחים. והבורא יתברך הוא לבדו הירדע, מי הראוי לתמיכה ומי שאיננו ראוי. ואנו אין לנו אלא להיות נתבעים ונותנים.

והנה מכלערי העניים הפשוטים, הבאים אלינו בתור אורחים בלתי קדור אים יום, יום, באים עוד אלינו לפרקים עניים ממדרגה יותר נכונה — תלמידי חכמים, שתורתם — המגירות — אומנתם. והנם חוזרים בערים ובעיירות להטיף צוף לקחם ולקבל נרבות — שכר על הדרישה, ובשאני לעצמי, אינני רואה בזה שום תקלה. וכשהנם באים אלי, לבקש ממני רשות והורמנא לדרוש באחר בתייהתפילה שבועי, אינני מסרב להם ואינני מעבב בידם לרדוש, כפי חפצם, וממב הוא — לפי דעתו, — שהאומנים ובעלי מלאכה וגם הבעלי בתים הפשוטים, וגם הנשים בכלל, ילכו כיום השבת אחרי הצהרים לשמוע דרשת המגיד, מאשר יכלו זמנם כיום שבת קודש בשיחות במלות ובספורי הכלים. ובפרם, שבין המגידים יש גם כאלה, שהאלקים חננם כלשון למורים והנם יורעים לכלכל דבריהם בחכמה ודעת. וכדי שלא ליגע השומעים יותר מדי ברכי מוסר ותוכחות, או בפלפולים ארוכים, הנם מתבלין הרשות במשלים ובמעשיות ובשיחות נאות ומענגים כאלה נפשות השומעים. ויש בזה לשומעים עונג שבת ממש. ובשכא מגיד מצוין כזה למחננו, וכדרשה הראשונה, כיום השבת אחרי הצהרים. הוא לוקח בצוף לקחו לכות השומעים, השמועה על דבר דרשת המגיד מתפרסמת מהר בעיר. וכשהוא מוסיף לדרוש דרשותיו אחרי כן בימות החול — בקיץ בין מנחה למערב, ובחורף — אחרי תפלת מעריב, מרבים העם לבוא לשמוע דרשותיו ובית התפילה מתמלא ספה אל פה. וגם אחרי עזבו את העיר והלכו לעיר אחרת, הרושם שעשו דרשותיו נשאר לימים רבים. והמשלים והמעשיות והבריחות שנשמעו מפיו, עורם על כל פה זמן רב. והנם בנרון זה — כמו הנגונים הנשמעים מהחזנים המפורסמים, הסובבים בחרשים ירועים בשנה בערים ובעיירות, להשמיע נעים ומירותיהם גם חוץ למקום מושבם התמירי. והחיימים כשהנם עסוקים בתפירת כגדים, והסנדלרים, — כשהנם מניחים מלאים ומתקנים געלים. ושאר בעלי מלאכה העסוקים במלאכתם, הנגונים של החזן — עובר אורח — נשמעים כל היום בפיהם עוד במשך זמן רב.

אמנם, לפעמים נשמעות תרעומות האברכים המופלגים, חובשי בית המדרש, על המגידים הנורדים, על שהנם מעקמים את הכתובים ומכלכלים מוחות האנשים הפשוטים, שלא הורגלו בזה, בפלפולים עקומים ובספורי מעשיות, שלא היו ולא נבראו, ובמדרשי פליאה, שהנם כודים מלכם. אבל מפני אחרים שקלקלו, אי אפשר לרן לחובה את כל המגידים; כמו, שאי אפשר לרן לחובה כל מחבר ספר, על אשר יש מחברים, הבותבים ומדפיסים דבריט שאין להם שחר. אם כי לקורא התמים, שאין ביכלתו להבחין בין טוב לדע, כל הרברים הנדפסים בספר הנם בעיניו תורת אמת, ובאלו נתנו מסיני. וכרור

הוא, שמפני השוטים שקלקלו, אי אפשר לאסור על כל הררשנים לדרוש. ועל כל המחברים להרפים החבורים שלהם. ומטעם זה, איני מתנגד לדרשות המגידים במחננו. וכמוכן, רק כתנאי, שלא ידרשו דרשות של דופי ולא ישאו מדבריהם על דברים שהנם כבשוננו של עולם; כמו שעושים — כפי ששמעתי — הררשנים מאנשי כת החסידים, הדורשים לפני ההמון ולפני אנשים נסים במעשה מרכבה ובעשר ספירות ועוד בענינים כאלה, שאין דורשים בהם אלא ביחיד. וה' יתברך יסלח להם על מעשה בלתי נכון כזה.

ואם בי על אנשי קהילתנו נאמנים דברי הפסוק: וכל בניך למורי ה'. ואם לא על כולם — בלי יוצא מן הכלל, — לכל הפחות, על רובם; כי, תודות לאל, ככל בתי המדרשות יש חברות ללמוד משניות, נמרא, עין יעקב, מדרש; גם קבוצות קבוצות אברכים, הלומדים ביחד פוסקים וספרי הלכה, בכל זאת, חסרון, שלא יוכל להמנות — מה שאין בקהילתנו מגיד משרים תמיד, שיעורר לבות האנשים לקיום המצוות, לתשובה ולמעשים טובים. ויזרו אותם לתקן כל דבר הצריך תקון, כפי הזהרת הרב ר' יהודה החסיד בספר חסידים „צריך לעמוד בכל קהילות ישראל בכל קהל וקהל איש זקן וחכם הירא ה' מנעוריו לבני עירו להוכיח אותם ולהשיבם בתשובה". אבל, לגדל צערנו, אין קופת הקהל מספקת להחזיק גם מטיף משרים בתמידות; כי הוצאות הקהילה הנן יותר מרובות מההכנסות שלה. ולי אין אפשרות להעמים עוד עלי גם העול הזה — לדרוש לעתים יותר תכופות בקהל ולעורר למוסר אזנם; כי משרת הרב והאב"ד בהקהילה איננה מניחה לי די זמן להשיב דוחי. וכל היום הנני עסוק בעסקי הקהילה המרובים. ובישיבת על מדין בדיני ממונות — לרדן ולפשר בסכסוכים בין סוחרים ותגרנים, שותפים ויורשים, חזקות, בעלי מיצרא, עסקי נחלאות וכדומה. מכלעי החזקת הישיבה והשיעור לפני התלמידים, דבר יום ביומו, והיה לי רק הליכה ללינה בעמקה של הלכה, ללמוד ולעיון ולדרישה ולחקירה בהענינים, שעלי להשיב דבר לשואלי המרובים בדבר הלכה. ובתנאי אים כאלה, איפה אמצא עוד זמן להכין ולסדר הדרשות. כי בלי הכנה אין לבוא בדברים לפני הצבור, כאזהרת חכמינו, זכרונם לברכה: חכמים הזהרו בדבריהם והנני מסתפק בשתי דרשות בשנה, כפי שהתחייבתי וכפי התנאים בכתב הרבנות: בשבת הגדול ובשבת תשובה.

גם היום בא אלי עובר אורח — מגיד משרים, ממדינת פולין ובידו חבילה של כתבים ותעורות מגדולי הרבנים שבמדינה זו, המדברים בשבחו והמבקשים להחזיק בידו, כי הוא ראוי והגון לכך. ובפרט—שהוא יצא בדבר מצוה, לצורך הבנסת כלה; כי שתי בנות בוגרות לו והגיע זמן להכניסן לחופה ואין ידו משגת להשיאן לאיש והנהו נזקק לעזרת ה' בנכודים. ולצורך זה הכין לרבים ספר דרשות שחבר. והוא דופק על פתחי נדיכים בעדים ובעיירות להכל מידם הפתוחה דמי קדימה על הוצאות הדפוס. והיתה לו אחרי כן מכירת הספר מוצא לכסף להשיא שתי בנותיו. ולא תהינה יושבות בבית אביהן עד אשר ילבינו ראשיהן.

על הספר הזה קבל כבר הסכמות מכמה רבנים במדינת פולין וגם מרבנים במדינתנו, וגם אותי בקש לתת לו הסכמה על החבור שלו. לבקשה זו לא נעניתי תיכף ומיד, כי הנני משתמש בכל האפשר לתת הסכמות על ספרים לכל דורש ומבקש. ומעם — שאינני רואה את עצמי ראוי והגון להיות שר המסכים; כי יש הרבה גדולים ומוכרים ממני — הגאונים והרבנים בהבדלים ובערי הגליל, אשר קמנם עבה ממתי. ולהם נאה ולהם יאה להיות המסכימים. ומי אני, ומה אני, שאבוא אתרי המלך, מאן — מלכי רבנן, הגאונים וגדולי התורה, להכניס עצמי כרשות שאינה שלי. הרי אינני בפניהם אלא כננס בפני ענק וכקוף בפני אדם. ועוד מעם בדבר — לזה שאני מסרב לתת הסכמות על ספרים. והוא — מפני שאינני רוצה לעשות שקר בנפשי, לתת הסכמה על ספר שלא עמרת על תוכו ואינני יודע לנכון מה הוא מיכו. ואם גם המתברר משאיר אצלי את הספר ליום או ליומים, אין לי הפנאי והזמן הרדוף לקרוא הספר מראשו ועד סופו; אלא, רק, לעיין בו במעוף עין ובהעברה בעלמא. ובאופן כזה, נקל לבוא לירי מעות ולהביא לירי מכשול גם אתרים; כמו שקרה כבר לא אחת ולא שתיים לגדולים ומוכרים, שנתנו הסכמות על ספרים ואחרי כן התנחמו על זה. וירוע, שהרבנים שנתנו הסכמות על ספרי הנחש נחמיה חי חיון, התנחמו אחרי כן. כי מפני שלא קראו הספרים, שנתנו עליהם הסכמות, מראש ועד סופם, לא הרגישו בהזוהמא שהסיל הנתש בהחבורים שלו, ונכדו שלו כעצמם והכשילו גם אתרים.

מהטעמים האלה הנני משתמש לתת הסכמה על שום ספר. והנני מסרב למחברים, העוברים דרך עירנו, למלאות בקשתם. וגם בפעם הזאת לא רציתי לצאת מגדרי — לתת הסכמה על החבור של המגיד; אבל הוא לא הרפה ממני והפציר בי עד בוש; באמר, שההסכמה שלי הנה נתוצה לו בער בעלי-הבתים של הקהילה שלנו ושל הסביבה. כי אם יראו הסכמה ממני, יקבלו אותו בסבר פנים יפות ולא יקמצו ידם ממנו ויהתמו על החבור שלו; ואם לא — ישיבו פניו ריקם; בהאמתלא, שאם הרב האב"ד רהקהילה לא רצה לתת לו הסכמה, כוראי אין החבור ראוי לכך. ובאופן כזה יצא מסתננו בידים ריקות, ובאשר הוא בא לצורך מצוה, לצורך הכנסת כלה, שכוראי היא מצוה גדולה, עלי להיות לו לעזר בדבר. וכדברי הכתוב: אל תמנע טוב מבעליו להיות לאל ירך לעשות.

על דבריו אלה לא נמצא כפי מענה וראיתי את עצמי מוכרח למלאות מבוקשו ולתת לו הסכמה. אבל, כרי שלא לעשות שקר בנפשי הנבלתי רכרי בההסכמה בהזכרת הסכמות הגאונים שקרמוני כבר בזה. ושכוראי המחבר והספר הנם ראויים לכך. וערותם מספקת ויש לסמוך עליהם. וגם הזהרתי, — כנהוג בכל ההסכמות, — על איסור השגת נכול. ולכל יעין איש להדפיס הספר הזה כמשך מספר שנים ידועות, בלי יריעת המחבר. הנוסח הזה — אזהרה על איסור השגת נכול — נמצא כמעט בכל ההסכמות על כל הספרים. ועל פי הרוב האזהרה הזאת היא לגמרי מיותרת. כי רוב המחברים אינם מפורסמים כלל, ואין איש דורף אחרי החבורים שלהם. וכשבא המחבר כעצמו עם החבור שלו,

אין משיכים את פניו ומשלמים לו מחירו; אבל, באמת אין זאת אלא מתנת יד בצורה נאותה, שלא לביש את המקבל. ולהחזיק בירי תלמיד חכם. אבל אם אחרים יטפלו בחבור שאינו שלהם, בוראי לא יראו ברכה בו ויניחו מעותיהם — הוצאות הרפוס — על קרן הצבי.

ככל פעם שמחבר בא אלי בספר חדש — והספרים צצים עתה כציץ השרה, חרשים לבקרים — אומר אני, שבכל זאת טובים היו הימים הראשונים, כשהנ-אונים, גדולי הדור, תקנו תקנות לאסור הרפסת ספרים חרשים בלי רשות הנ-אונים, מדברני-האומה. כי לא כל הרוצה ליטול שם מחבר ראוי לזה; וכמה המה הספרים המכילים דברים שאין להם שחר. או, שיש בהם טעיות נסות כנוגע לדין ולהלכה; או, שהנם נוטעים בכרמנו זמורת זו, דעות ורעיונות חרשים, מקרוב באו, לא שערום אבותינו. וחכמי איטליה, זה ב' מאות שנה, תקנו תקנה, שלא להרפס שום ספר חדש בלי רשות מנ' דבנים. וגם במדינתנו, כזמן שהיה קיים הועד רד' ארצות, תקנה כזו היתה קיימת. אבל עתה אין גורר גור ואין עומר בפרץ ואיש הישר בעיניו יעשה ומרפס כל דבר העולה על רוחו... חכל!

יום ד' די תמוז התקצ"ח

על חזקיהו המלך אמרו חכמינו, זכרונם לברכה, שגנו ספר רפואות והורו לו חכמים על זה. ולו היתה היכולת בידי הייתי רן לנניזה הספרים, המכילים רפואות וסגולות, קמיעות והשבעות, שנרפסו בזמן האחרון במספר גדול ונת-פשטו במדינת פולין ובהארצות הקרובות אליה. וגם במדינתנו הנם נמצאים לרוב. הספרים האלה — הפסדם מדובה משכרם, אם הנם באים לידי מי שאין לו ידיעה בחכמת הרפואות, ואיננו מכיר בטיב המחלות השונות, שעל פי הרוב הנן רומות בכמה פנים האחת להשניה. ורק מי שלמד חכמה זו ושימש רופאים מומחים זמן רב יוכל להבחין בין מחלה למחלה, לעמוד על טיבה, ולרעת הרפואה המתאמת לה. וגם בלי ידיעה מספקת בטיב הצמחים והרפואות, יכול המשתמש בהם להביא לפעמים לחולה יותר היזק מתועלת. כי כהשתנות האר-צות והזמנים, גם טיב הצמחים משתנה. וכמה רפואות שבזמן חכמי ההלמוד היו פועלות פעולתן, עתה אינן פועלות. ומה שהיה טוב ומועיל בארץ-ישראל ובארץ-בבל בתקופת התנאים והאמוראים, איננו מועיל בדרונו ובמדינתנו; מפני ריחוק המקום ומפני ריחוק הזמן. ועוד זאת. שמות הרבה צמחים, הנזכרים בספרים האלה, אינם ידועים ידיעה ברורה לכל אחד ואחד. וכנפל יוכל לטעות — מי שאיננו בקי בהם — לקחת האחד במקום השני. ועל ידי זה להזיק להחולה. ולפעמים, אולי גם לגרום לו — חס ושלום — מיתה.

ובנוגע לקמיעות ולהשבעות, שתיים הנה הרעות הכאות על ידם, אם האדם העוסק בהם איננו חכם כחכמת הקבלה, העיוניה והמעשית, ואין לו ההכנות הדרושות לזה בזהירות ובשמירות, בפרישות וכחסידות וכיראת שמים. האחת

היא -- שהקמיעות וההשבעות אינם פועלים פעולתם. ותקוות הבוטח בהם נכזבת; כי אינם פועלים, אלא בזכות הכותב והנותן ובסייעתא דשמיא. והשנית -- שיש סכנה למי שאיננו ראווי לעסוק בהם, שיוזק הוא בעצמו על ידם. כי גם לצדיקים ולמקובלים מפורסמים יש חשש סכנה, אם הנם עוסקים בקמיעות והשבעות. על אחת כמה וכמה לאדם מן השוק, שאיננו ראווי והגון לכך.

לפי רעתי לא טוב עשו הגאונים והרבנים, שנתנו הסכמות על הרפסת ספרים באלה, אם כי המחברים היו מפורסמים ליראי שמים. והיו מפליאים לעשות בהסגולות והקמיעות, שהיו נותנים. כי האנשים הפשוטים, שהספרים האלה באים לידם, בראותם הסכמות הרבנים עליהם, מרמים בנפשם, שהרבנים הנמצאים בהם נתנו לפרסום ושכל הכתוב בהם -- הוא דבר השווה לכל נפש. וכל אחד ואחד יכול להשתמש בסגולות או ברפואות, בקמיעות ובהשבעות הנמצאים בהם כרצונו וכאוות נפשו. ובאמת, לא כן הדבר. כי לא כל הרוצה ליטול את השם של רופא חולים ועושה נפלאות ובעל שם -- יבוא ויטול. וביחוד, מי שהוא בלי הכנה מוקדמת בהידיעות הנחוצות. ומבלי המרות של זהירות ופרישות ויראת שמים, כנזכר לעיל. המחשבות האלה עלו על לבי באלה הימים לשמע הרבנים, שספרה לי אשה אחת מספחננו על בעלה, שהתמכר בגופו ונפשו להעסק בחכמת היר ובחכמת הפרצוף ובסגולות ורפואות, שלמד מעל ספרים, שבאו בדרך מקרה לידו. והאשה הזאת הנה חכמה ונכונה רעת, והיא מבינה שעסק זה לא יסכון לבעלה. אבל בעלה איננו שומע בקולה ומוסיף להתחזק ברעתו -- לעסוק באומנות של בעל שם -- לרפאות חולים ולעשות נפלאות על ידי סגולות וסודות שמצא בספרים. והאשה באה לשום זה לררוש בעצתי. ובספור רבנים, שארך כשתי שעות, ערכה לפני פרשת מעשה בעלה. ואני הקשבתי רב קשב למוצא שפתיה, כי מצאתי בדבריה רב ענין וגרשמו בזכרוני, והנני מוסרם כאן על הגליון.

רבי -- כך התחילה האשה בדבריה -- איננו יודע ומכיר אותי: שמי הוא -- מלכה לאה החנונית, ובעלי הוא -- יענקל ברוך חיה דבורה'ם. את בעלי אולי מכיר רבי, כי הוא גם למדן במקצת והנהו חבר לכמה חכמות בבית המדרש, שהוא מתפלל בו: חברת-משניות, חברת-עין יעקב, חכרת מדרש ועוד חכמות אחרות, שאינני נזכרת יותר בשמן. בעלי למד בילדותו, כנהוג, בחדר. וגם התחיל כבר ללמוד גמרא. וברעת אביו היה לשלוח אותו לאחת הישיבות ללמוד שם. אבל רצונו זה לא נתמלא, כי בינתיים הלך אביו לעולמו ובעלי עזב את למודו אצל המלמד של גמרא, כדי לבוא לעזור לאמו בחנות, שהיו מתפרנסים ממנה. ואם כי בעלי היה מוכרח להפסיק את הלמוד אצל המלמד, בכל זאת לא הניח לגמרי הלמוד והעיון בספרים, עד כמה שהגיעו ידיעותיו, כמה שלמד בילדותו ובראשית ימי נעוריו אצל המלמדים. ומאז -- ועד היום הוה. הגהו מוסיף ללמוד ולעיין בספרים בכל שעה פנויה שיש לו, הן אם כשהנהו בביתו והן אם כשהוא בחנות. ועל שום זה -- השכנים שלנו, שכני הרירה ושכני החנות, מכנים אותו בהשם -- ר' יענקל הלמדן; כי הנם מוצאים אותו

— בשעות הפנאי — כשהוא יושב וספר בידו, ואיננו אוהב לבלות זמנו בספורי מעשיות ובשיחות של דברים בטלים — כמוהם. ולבעלי ארון מלא ספרים, גדולים וקטנים. והוא לומד ומעיין פעם בספר זה ופעם בספר אחר.

ובנוגע להמחיה — אנחנו מתפרנסים מחנות, הנמצאת בקרן דרומית-מערבית של ככר השוק, במקום שמתחיל הרחוב הווילנאי והחנות שלנו עושה זוית ככר-השוק והרחוב הווילנאי. ובחנותנו נמצאים למכירה כל דבר שהנהו נחוצ — כלים ומכשירים — לבעלי-עגלות ולרוכבים כסוסים: אופנים, חשוקי ברזל, קרטנים, אוכפים, דצועות-עור, שוטים, דסנים, פרסות ברזל, זוגים, ענבלים, וזפת למשיחת האופנים. וגם כלים ומכשירים לתיקון עגלות והכשרתן: מקבות ובטישים, קרדומים ומסמרים, כלונסאות ומטילי ברזל ועור הרבה דברים שיארך הזמן לפורטם. והודות לאל, הננו מתפרנסים מחנותנו בלי דוחק. ויש לנו כמה לשלם שכר למור המלמד בעד הילדים. והננו נושאים בעול צרכי הקהילה ומשלמים המסים והנביות, כפי שמעריכים אותנו. ובעזרת הכורא יתבאר הננו נמנים לכל צרכי הקהילה ולכל דבר שבצדקה על הבעלי בתים הבינונים. ואם כי אין לנו הון ועושר, איננו מתרעמים, חס ושלום על הרכוננו של עולם. והננו שמחים בנוכלנו. העסק שלנו מתנהל בעיקר על ידי: אני עוסקת בקנית הסחורה בערי הכרך ואצל הסיטונים ואני מוסרת כל מלאכה הנעשית בעירנו להאומנים ולבעלי-המלאכה ועושה החשכונות עמהם. וגם מכירת הסחורה להקונים הנה נעשית בראש ועיקר על ידי: כי הנני נמצאת כמעט כל הזמן בחנות. ורס שעות אחדות בבקר אני נשארת בבית, לנקות הבית ולהציע המטות, לתת אוכל לילדים ולשלחם לחדר ולהבין סעודת הצהרים לכולנו. ובשעות האלה בעלי ממלא מקומי בחנות, כי הוא מתפלל תפילת שחרית עם מנין הותיקין ובא בשעה מוקדמת להחנות, ויש לי באותו זמן היכולת לעסוק בצרכי הבית. ומבלעדי שעות הבקר בכל יום ויום, בעלי עומד על צדי ביום השוק להיות לי לעזר; כי הקונים הנם אז מרובים וקשה לי לכרי לשרת ולמלאות רצון כולם. וגם מזמן לזמן, כשמביאים סחורה לחנות — ובאותה שעה אין בעלי כפי הרגיל נמצא בחנות, — הוא בא לאותה שעה להיות לעזר להענלונים לפרק הסחורה מהעגלות ולהכניסה ולסדרה בחנות. וביתר הזמן הוא חפשי לנפשו לעשות כרצונו: נשאר בחנות ומעיין בספר, שב הביתה, או הולך לבית-המדרש. וכזה, דבי, הוא סדר חיינו כל הימים. ואנו חיים, אני ובעלי, ביתר בשלום ובשלוה. כי אני משתרלת לבלי להטריחו הרבה בעבודה, כרי שיוכל לעסוק כמה שחביב לו: הלמוד והעיון בספרים. ומיום שנשאתי לבעלי ועד הזמן האחרון לא היה בינינו שום פירוד דעות. או תרעומות לאחור על השני. והנה זה בשמונה חדשים כא שינוי גדול ברוחו של בעלי, שינוי המביא אותי לירי יגון וצער. וחוששת אני, אל תפתח פה לשטן, לכל תניענו ממנו צרה ורעה גדולה.

וזה הדבר. הקונים, הבאים לחנות שלנו, אינם תושבי העיר כלכר, אלא גם הרכה קונים הבאים מן החוץ, מן הסביבה. ומהם — ערלים: ארונים ואכרים, אנשי הכפר; ומהם, להבריל, יהודים: אריסים וערנארים, שיש להם

סוסים וענלות והנם נצרכים להסחורה שבחנות שלנו. ומהקונים היהודים שבהבפרים של הסכיבה יש רענראר אחר ושמו ר' לייב, שהנהו קונה תמיד, אצלנו. ותמיד, כשיש לו צורך באיזה דבר הנמצא בחנותנו למכירה, הוא בא אלינו, ואיננו חוזר על חנויות אחרות. וממעם זה הנהו כמעט כבן בית אצלנו. והנה זה כשמונה חרשים. ויום זה היה יום השוק, ור' לייב בא אל החנות שלנו. ובעלי יושב ומעיין כספר ואני עסוקה בדבור עם אחר הקונים. ויאמר הרענראר לבעלי: ר' יענקל, יש לי צורך בשתי רצועות עור בער סוסי הלכן ורוצה אני שתבחר למעני מן היותר טובות ומן היותר חזקות, לכל תקרענה מהרה. ואם בהנה תמצא למעני, אביא לך, כשאבא, אם ירצה השם, בשבוע הבא מחרש להעיר, מתנה, שבוראי תהיה לך הנאה גדולה ממנה. והיא, — חבילת ספרים קטנים — עשרה, או שנים עשר במספר. ובוראי תמצא בהם חפץ. כי הנך, למרן והנך יורע לקרוא בספרים, בלי נקורות וכלי קמצים וכלי פתחים. ולי הספרים האלה הנם ללא תועלת, כי אינני יכול לקרוא בהם, מפני שהנם בלי נקורות; וגם אין ביניהם לא סרור ולא מחזור, לא הגדה ולא סליחות, ולאיה צורך יסכנו לי? הספרים האלה נמצאים אצלי כבר זמן רב. כי זה יותר משלש שנים עבר דרך הכפר שלנו זקן עני אחר, ועל פניו היה ניכר שהוא למרן, או כלי קורש, כי היה רל בשר ורזה ופניו צנומים וחזורים. והזקן הזה התאכסן אצלי ואמר לי, שהוא נע ונר בארץ, למצוא לו מקום מנוחה להיות שם מלמד תינוקות; ובאיזה שכר שיהיה, ובלבר שלא יהיה נצרך לחזור על הפתחים ולהתפרנס מן הצרקה. לרכיו אלה — וגם הוא מצא חן בעיני — נבמרו רחמי עליו והשארתי בכיתי להיות מלמד לילדי הקריאה והתפלות. אבל הוא לא היה אצלי לאורך ימים. וכעבור חרש ימים חלה — לא עלי ולא עליכם — את חליו ושבק חיים לכל חי. הירושה שנשארה אחריו לא היתה גדולה; הבגדים הישנים והבלואים שהיו על כשרו, חלוקים, תחתונים ופוזמקאות אחרים, קרועים ומלואים ובלואים ותיבת עץ אחת קטנה, שבה נמצאו מונחים הסלית והתפילין שלו, סרור עב פי שלשה או פי ארכעה מהסרורים הרגילים שלנו, ועור כעשרה ספרים קטנים, לא ארע סיכם. את התפילין ואת הבגדים — הסחכות הבלויות — נתתי מהנה לעניים העובדים דרך הכפר. והתיבה עם הספרים השארתי למשמרת אצלי, באסרי: אולי כוסן מן הזמנים ימצא גואל או קרוב להזקן הנפטר ואמסור לו ירושתו — התיבה עם כל הנמצא בה. את התיבה הורדתי להסרתה ולא פהתיה ולא ננעתי בה כל הזמן, ורק בתחילת השבוע העבר, כשירדתי למרתה לבקש אחרי איזה רבר, ראיתי על קרקע המרתה, לא רחוק מתיבת המלמד הזקן מפוזרים הנה והנה פתותי ניר. והכנתי תיכף וסיר, ששיני העכברים היו באמצע. ופתחתי התיבה לראות ההיוק שעשו העכברים. והנה רואה אני שהעכברים הרשעים אכלו מחצית הסרור. והצמערתי הרבה על זה. וגם התחרטתי, על אשר לא נתתי גם הסרור למי שהוא ולא היה אז לכרות לשיני העכברים. והתחלתי לחשוב מחשבות על רבר יתר הספרים, לכל יהיה גורלם כגורל הסרור — להיות סרף לשיני העכברים. ואז נזכרתי בך, שאתה יושב

והינה כל הזמן בספרים. ואמרתי: אין טוב לי אלא שאתן הספרים האלה מתנה לר' יענקל. והוא בוראי ישמח עליהם. ואם אחכה עוד זמן, עד אם ימצאו להם נואלים — קרובים של המלמד העני — לא ישאירו מהם העכברים זכר ושארית. והנה, אם תמלא עתה את התנאי שלי — שתי רצועות טובות וחזקות — אביא לך, אם ירצה השם, הספרים האלה מתנה. בעלי בחר למענו שתי רצועות מן המשוכחות ור' לייב נסע לדרך. ובעבור שבוע ימים בא ר' לייב מחרש לחנותנו וכירו חבילה קטנה של ספרים, מקושרים ומהורקים כחבל. בעלי היה כאותו זמן בחנות, אבל היה עסוק כמעט כל היום עם הקונים, יום זה היה יום השוק, ולא נגע בחבילה, לראות מה שהביא לו הרענרר ר' לייב. ורק בערב, אחרי שויבנו הביתה, ואחרי שהתפלל בעלי תפילת מעריב ואחרי שאכלנו סעורת הערב, התיר בעלי את החבילה והתחיל לבחון בעיניו הספרים ולעיין בהם. וראיתי שהתעניין מאד בספרים האלה, כי לא הניח אותם אף לרגע כל אותו הערב; וכבר היתה השעה מאוחרת וקראתי לו פעם ושתיים שילך לישון, לכל יאחר מחר בכבוד ללכת להתפלל עם הותיקין. אבל, בפעם הזאת, לא שמע בקולי והשקיע עצמו בעיון ובקריאה בהספרים האלה. ואני, עיפה ויגעה מעמל היום, תקפתי שינה תיכף לשכבי במטתי, ולא ידעתי מתי, ובאיזה שעה, הלך בעלי לישון. וכפי הנראה, בשעת מאוחרת מאד, כי כעמל רכ עלה בירי לעורר אותו בכבוד, שילך לבית המדרש להתפלל.

והנה, רבי, מאותו זמן שכאו הספרים הקטנים האלה לירי בעלי, ראיתי שינוי גדול ברוחו: הוא הוניה לנמרי הספרים שהיה לומר ומעיין בהם כל הימים: מדרש, ילקוט, משניות, וישם כל מעינו רק בספרים, שהביא לו הרענרר ר' לייב. והם היו תמיד עמרו, כי היה נושא באמתחת בנרו ב' או ג' מהספרים הקטנים האלה ובכל שעה פנויה היה קורא ומעיין בהם. הפעם בספר האחר, והפעם — בהשני, ולפעמים ראיתיו מוציא מאמתחת בנרו כל הג' ספרים ביחד. והוא פותח האחר ומעיין בו ולוקח השני ומעיין בו ואחרי כן השלישי. ואחרי כן, חוזר חלילה, ומעיין מחדש בהראשון. ונראה כאילו הוא מחפש איזה דבר ומתקשה בו. וכזה ראיתיו עושה בבית. וכזה — בחנות. ופעם אחת, כשהיה בעלי שקוע בעיון באחד הספרים, נפל, מבלי משים, מבט עיני על הספר הפתוח שהיה בעלי מעיין בו וראיתי תמונת יד אדם מצוידת על פי גורל כל הרף, תמונת היר בצבע שחור והקוים שבה בצבע לבן. שאלתי את בעלי, מה זאת, כי לא ראיתי צורה כזאת מעולם בכל הספרים, שבעלי היה לומר ומעיין בהם. כפי שהבנתי, לא ערבה שאלתי זאת לבעלי, כי בקש להשתמש מתת לי תשובה; אבל כשהרכיית לפצור בו, שיגיד לי לאיזה צורך משמשת צורה זו, אמר לי, לבסוף: זאת היא תמונת יד אדם עם כל הקוים ועם כל השרטוטים הנמצאים בה. וישנה חכמה אחת גדולה בעולם, המלמדת לרעת, על פי שרטוטי היד, גורל האדם בעתיד וכל מה שיפירה עמרו כימי חייו. וגם לעמוד על טבעו ותכונתו. ובשמעי זאת אמרתי לו: אם כן, הגר נא לי עתה עתירי, בהיות שיש לך הספר המלמד חכמה זו. כמובן, הייתי רק כמצחקת. כי היה דבר זה זר ומזרר בעיני,

שנוכל לרעת עתירות הארם על פי הקמטים והשרטוטים הנמצאים בידו. אבל בעלי הבין רכרו כפשוטם ובמשמעם ולא סרב לי. ויקח את ידי השמאלית; כי אמר לי, שאצל הנקבות היר השמאלית היא העיקר ועל פי הסימנים שבה יש לסמור, ויעיין בכל השרטוטים, הגדולים והקטנים. ואחרי כן חפש ועיין בהספר, ומחדש לקח ירי. ומחדש בחן וברק בעיניו בעיון רב כל השרטוטים והקוים. ויאמר לי: הודות לאל, כל הסימנים מוביחים לטובה, שתאריך ימים ולא תדעי חלי ומחלה ולא חבאך רעה ולא פגע רע כל ימי חיך. גם לא תדעי מחסור ועוני ותכלה כל ימיך בשלום ושלווה. וכשאמר לי זה, קראתי לילדינו לכוא, כרי שבעלי יביט גם כן בשרטוטי יריהם ויגיד לי עתידם. ובעלי התכונן והביט בירי הילדים. וגם כהן מצא סימנים המנבאים רק טוב.

מכלי כוונה מיוחדת ומכלי משים — כי בכל הנשים גם אני מרכה בשיחה — ספרתי לאחת השכנות שלנו העתירות שהגיד לי בעלי, על פי הספרים הנמצאים בידו. ותפציר כי השכנה שאבקש את בעלי שיביט גם בירה, ויגיד לה מה שיקרה אותה בימי חייה. עשיתי בבקשתה ובעלי לא סרב לה ויביט בשרטוטי היר של השכנה. ואמר לה מה שמצא. כי לא היה בהם שום סימן רע. השמועה, שבעלי יורע להגיד עתירות לארם על פי השרטוטים שבידו, נפוצה מהר בין השכנים, וכל אחד ואחד מהם בא אל בעלי בבקשה שיביט בידו ויגיד לו עתידו. ולא רק השכנים, אלא גם כל המכירים שלנו; וגם אנשים זרים, שלא ידענו אותם מתמול שלשום, באו מכל פנות העיר לבקש את בעלי, שיגיד להם עתידם. ובעלי נעתר לכולם ולא השיב פני איש. כי מסבכו הוא בעל מזג טוב ואיננו משיב פני איש ריקם, אם רק יש לאל ידו לעשות. ובעלי עשה הכל בחכמה ורעות: אם ראה שהשרטוטים מנבאים לטוב היה מניד לבעלם, כפי שלמר מעל הספר. ואם להיפך, לרעה, היה מכחיר האמת תחת לשונו, כדי שלא להעציב את בעלם. והשתמש בלשון ערומים והיה פוטר בדרבים של מה בכך. ובאופן כזה, נשארו כל הבאים לדרוש בדרביו, שבעי רצון. וכל אחד ואחד שב ממנו, כמות בחיים טובים ומוצלחים. רק פעם אחת קרה מקרה נפלא, יוצא מגדר הרגיל, והיו לו — רחמנא ליצלן — תוצאות רעות. ומעשה הדבר כך היה. אני ובעלי היינו בחנות ועור אחד מהמכירים שלנו. ובעלי מביט בשרטוטי היר של מכירנו להגיד לו עתידו. ובאותה שעה עבר לפני החנות הנפח שמואל, הבא לפרקים אל החנות שלנו, לקחת כלים ומכשירים לתיקון. וגם הפעם הזאת נכנס אל החנות. ובשראה שבעלי נמר בחינת היר של אותו האיש, פשט את כף ידו הנסה והמנושמת, ויאמר לבעלי: ר' יענקל, הא לך ירי, ובבקשה הגד נא גם לי עתירי. בעלי לקח את ידו ויתכונן בה בעיון רב ויקמט עור מצחו, כמי שמתקשה בדבר חמור. וראיתי, שבהכיסו בה בעיון רב בשרטוטי הנפח. נרתע מעם לאחוריו וכמו רמט עבר בכל בשרו; אבל בעלי הכליג ברוחו, לכל יראה הנפח סערת רוחו ושהוא נדעש ונגזז למראה ידו. ואחרי שנשאר כזה איזה זמן עומד מביט ומתכונן כהיר הפשומה, אמר בעלי להנפח: שמע נא, שמואל, השרטוטים שבידך כה נתמשמשו ע"י הקורנס שאתה מכה בו בידך כל היום על הסדן, עד שכמעט אי אפשר להכחין

בהם מאומה; אבל, ככל זאת, על פי הרשמים שנשארו עדיין מעם מזעיר מהשר-טוטים שהיו ביד, רן אנכי, שהיו מנבאים לטובה עליך. ובוראי הנך מזומן להיים טובים ומוצלחים. הנפח יצא שמח וטוב לב מהתנות. ובשנאנו רק שנינו, אני ובעלי, בחנות, אמר לי בעלי: חושש אני — אל תפתח פה לשטן — ששמואל לא יאריך עוד ימים הרבה על הארמה. ועל זה אמרתי לבעלי: איך אפשר לשער דבר כזה? הלא במחננו אין בין אחינו בני ישראל אף אחד שיהיה נכור וחזק כמוהו ומי בעל גוף ובשר כמוהו. ולמי שרירים חזקים כחבלי ברזל. ומי כמוהו להרים משא כבד מן הארץ, מה שלא יוכל לעשות אף — להבדיל — אחד הערלים. והנהו כריא אולם ולא טעם טעם מחלה מימיו. ולו אמרת לי, ששמואל יחיה מאה שנה הייתי מאמינה לרברך; אבל אם אתה מנבא שימיו הנם קצוצים, כוראי עניך הסעוך כשרטוטים, או, אולי, אין נכונה בכלל בסימנים האלה. ועל זה אמר לי בעלי: גם אני לא הייתי מאמין לרברך זה; אבל מה אעשה, וכל הסימנים המוכהקים מעידים עליו שלא יאריך ימים. וגורלו הוא ביד ה', אם לשכס ואם לחסר. וכזה נמרה השיחה ביני ובין בעלי ברבר נורלו של שמואל הנפח והדבר נשכח מלבי.

כמובן, העוכרא שבעלי נעשה פתאום למניד עתירות לא הרנינה את לבבי. ככל זאת, לא הראתי לו על ידי שום דבר, שאין נפשי נוחה מזה. כי הנני תמיד נזהרת שלא להבעים אותו. וגם הוא לא הקניטני מעולם בשום דבר. והשכנים מסביב מקנאים בנו על השלום-בית שלנו ועל שלא שמעו מעולם מריבה וקטטה בביתנו. וגם הצרפתי עליו את הרין, כאמרי: אני האשמה ברבר. על אשר לא שמתי מחסום לפי ומהרתי לספר לשכנתי ברבר החכמה שלמר בעלי להגיד עתירות. ועל ידה נתפרסם הדבר ככל העיר. ולו הסתפק בעלי בהגרת עתירות על פי שרטוטי היר לא הייתי מצטערת יותר מרי: אם הוא מאמין ברבר זה, יגיד עתירות ברצונו: אם לא חעיל, לא יזיק. ואולי באטת יש יסוד בחכמה זו. אבל רא עקא — ולאסוני הנדול — שבעלי לא הסתפק רק במה שנורע לו על פי שרטוטי יד האדם בלבר, אלא הוא גם התחיל לרון כל אדם ולהגיד תכונותיו וסבכו על פי שערות ראשו ועל פי עיניו, לפי גרלן וקטנן ולפי צבען; ועל פי דוחב מצחו ועל פי אורך אפו וגרלו ועל פי צורת אזניו ועל פי סימנים אחרים ככל אכרי גופו.

וכאן הרנשתי, שמהמכינוח הגדולה הזאת תצא לנו חקלה, כי הוא התחיל לשאת משפטו על כל אדם, אפילו על אלה שאיננו יודע ומכיר אותם והוא רואה מרחוק, רק על פי הסימנים האלה. ועל האחד הוא אומר, שהוא רמאי. ועל השני — שהוא כעסן, ועל השלישי — שהוא גנב. ועל הרביעי — שהוא איש תככים ורע-מעללים. וכמעט שאין איש יוצא נקי ממנו. ובכל אחד ואחד הוא מוצא איזה מנרעת. ומעטים הנם אלה שהוא מוצא בהם — על פי הסימנים שלו — איזה דבר טוב. וכאמת, במהרה נובחתי נודל הרעה שתביא לנו המכינוח הגדולה שרכש לו בעלי בדיעת טיב האנשים, סכעם ותכונתם. כי פעם אחת, כשהיינו שנינו בחנות, ואני הייתי עסוקה ברברים עם אחד הקונים, נכנס ארון אחד

לחנות ויפנה אל בעלי בבקשה שיראה לו אוכף לרכיבה, מן המשובחים שיש לנו. ואם כי הייתי עמוקה בדברים עם הקונה, ראיתי מן הצד, שבעלי לא כבל את הארון בסכר פנים יפות, כראוי לקונה נכבד כמותו. בעלי קם ממקומו והראה להארון אוכף. וכששאל אותו הארון, אם אין לנו אוכף עוד יותר טוב מזה, ענה לו בעלי תשובה קצוצה: לא. ולקח את האוכף והניחו על מקומו. וגם הוא שב וחזר למקומו. כוראי. תשובה כלתי מנומסת כזו. הבעיטה את הארון. ובלי הניד רבר, יצא הארון מן החנות והלך לו. ובשנמרתי העסק עם הקונה שלי אמרתי לבעלי: מה זה היה לך שרכרת עם הארון, במי שבפאו שר. ובמעט שגרשת אותו מן החנות. ומדוע לא שחרת אותו בדברים, להראות לו על טיב האוכף, שהיה בירך, ולכאר לו, שהוא נעשה מעור היותר משובח. ועל ידי אומן מומחה לרכד. והתפירות הנן חזקות ולא במהרה תקרענה. והמחיר הנהו נמוך, בערך, לפי טיב הסחורה. ולו הרבית עליו בדברים — כמותה אני — שהיה קונה את האוכף. והפעם הזאת לא אדע מה זה היה לך, שהעתיקו מלים מפך והיית באיש אלם. והארון יצא מחנותנו, וכוראי — ברעה, לכלי שוב אליה לעולם. ועל רברי אלה אמר לי בעלי: ואני אינני מצטער כלל על אשר מהר לצאת מהחנות, כי ארון זה הוא איש מרמה ותכבים, עו פנים וקרבות יהפץ. ולו קנה האוכף אצלנו, כוראי היה מבקש לנו אחר, כן תואנות להאשימנו שרימינו אותו בסחורה גרועה. ומוטב לנו להפסיד הפעם הזאת מכירת האוכף ולכלי לבוא כמשה ומתן עם ארון שסורו רע משתוממת על רברי בעלי, שאלתי אותו, אם הוא יודע ומכיר את הארון, מי הוא, ומה שמו? כי אני רואה איתו בפעם הראשונה נכנס לחנות שלנו ואינני מכרת אותו מקודם. ועל זה אמר לי בעלי: גם אני רואה אותו בפעם הראשונה, אבל אין צורך ביריעה מוקדמת לרעת מי הוא, מה היא תכונתו ומכע נפשו, כי הכרת פניו ענתה בו שהוא רשע מרושע: שערותיו הצהובות המרוכות, מצחו הרחב, וקנו הצד הנפרד לשנים והעינים הבחולות בעין התכלת — כל הסימנים האלה מעידים עליו, שהוא אדם רע וצריך. להזהר ממנו ולהתרחק ממנו במסחוי קשת. וטוב עשיתי שלא נכנסתי עמרו בדברים מרובים.

רברי בעלי הכיאו אותי לידי בעס. כי מעולם לא השנחנו כשערות הראש של הקונים ולא כצבע עיניהם וגם לא כמדת רוחם מצחם. כי מה לנו ולכל אלה? ומה מנו יהלך, אם הקונים הנם חכמים, או שוטים, צריקים, או רשעים, תמימי לב וברי נפש, או מתחררי ריב ואנשי תכבים. הן לא להתקשר עמהם בשוטים אנו עומרים. ואם כי הייתי נרגזת מאד, כבשתי את כעסי בחוכי, לכל יריגיש בזה בעלי ושאלתי אותו בנחת: ומאין לך, יענקל, הגידה נא לי המכירות הזאת, לשפוט את האדם על פי המכס הראשון על טבעו ותכונת נפשו? בעלי לא ענה לי תיכף ומיד על שאלתי. ובפי הנראה, הביאה אותו מעט במבוכה. אבל אחרי רגעים אחרים של מחשבה אמר לי: דבר זה לא מלכי בריתי אותו, אלא למרתי מן הספרים. והוא — מתכמתו של הרבי של אלכסנדר מוקרן, הפילוסוף אריסטו. וכוראי שמעת שמע המלך אלכסנדר מוקרן, שהיה האדיר במלכים, יותר חזק

ויותר נכור מנמרוד הרשע ופרעה מלך מצרים וסנחריב מלך אשור ונבוכדנצר מלך בבל וסיטוס מלך רומי הרשעה. ובנבחרתו כבש את העולם כולו, עד אשר הגיע להרי חושך. ולא היה לו יותר מקום ללכת ולהתקדם לפנים. ובשובו ממלחמותיו הגדולות והנוראות ללכת לארצו עבר דרך ארץ ישראל. ונכנס לעיר ירושלים הקדושה ושם מצא הכתבים של שלמה המלך. ובהכתבים האלה נמצאו כל החכמות שירע המלך שלמה. ויקח המלך מוקרן את הכתבים וימסור אותם להרבי שלו, החכם היוני אדיסטו. ואדיסטו פרסם החכמות שמצא בהכתבים של שלמה המלך, על שמו הוא, כאילו הוא המציאם, ובאמת הנם לשלמה המלך, שהיה החכם מכל אדם, כמוהו לא היה ואחריו לא יהיה. והפילוסוף היוני ננב כל חכמותיו משלמה המלך ושם בכליו, כאילו משלו הנן. ורבר זה ידוע ומפורסם, כפי שמצאתי בספרים. ועתה הלא תורה גם את, שאם החכמה הזאת והסימנים האלה משלמה המלך, החכם מכל אדם, הנם באים, שיש לסמוך עליהם. וטוב עשיתי, כשראיתי את הארון והכרתי על פי סימנים מובהקים שסודו רע, שנמנעתי לבוא עמרו בדברים מרובים וברכתי על יציאתו מן החנות: ברוך שפטרו מעונשו של זה. על דבריו אלה לא החזרתי לבעלי אף מלה אחת, אבל לבי היה עלי דוי על אשר הפסיד בידים ממש ולחנם מכירת האוכה.

ובירעי את בעלי ותכונת נפשו, שהוא עקשן גדול ברעותיו. ואם איזה רעיון לקח שבי את לבו וקנה שביתה במוחו אי אפשר להוציאו משם בכל הראיות ובכל ההוכחות שבעולם. ומטעם זה לא נסיתי גם לדבר על לבו, שיחלף מהקונים שלנו לבקש אחרי המומין שלהם ולהתכונן לתכונתם ולטבע נפשם. כי ירעתי שעמלי יהיה לריק ויעלה בתהו ודברי יהיו על אוזן לא שומעת. והתהלתי לבקש אופנים אחרים להנן על קיום המסחר שלנו, לכל ילך ויתנוונה על ידי השיטה החדשה שאחז בה עתה בעלי, לעשות הברל ופרות בין הקונים ולהבחין בהם — את מי לקרב ואת מי — לרחק. וגמרת ברעתי להשתרל להרחיק את בעלי מן החנות כפי האפשר, ובאמתלאות שונות. וביחוד, שלא להשאירו יחיד בחנות. ומהיום ההוא והלאה התחלתי לסדר מעשי באופן כזה, שלא אצטרך להשאר בביתי בכל יום בבוקר שעות אחרות, כפי שהיה מנהגי עד עתה. ולשום זה הייתי כבר מכינה מבעוד ערב, בשובי הביתה מהחנות, כל הנצרך לי בבקר. ולא נשארתי בבקר בביתי אלא זמן מועט. ובהחנות גם כן שיניתי מנהגי, שהייתי נוהגת בו מאז, לכלי להתערב בדברי, אם בעלי היה עסוק עם אחד הקונים. ומעתה, כשהייתי רואה, שבעלי איננו מתנהג עם אחד הקונים כראוי. ובדואי, מפני שהוא רוצה להפטר ממנו על יסוד הסימנים שמצא בו, הייתי מוצאת תמיד אמתלא להכנס גם אני בדברים עם הקונה. ובאופן כזה הצלחתי פעמים רבות לתקן בעור זמן, מה שבעלי היה הולך ומקלקל. ובאמצעים האלה בקשתי להגביל לכל הפחות ההיזק, המגיע להמסחר שלנו על ידי החכמות החדשות שלמד בעלי מהספרים, שהביא לו הרענדאר ר' לייב.

והאמת, אודה לכם, רכי — אם כי בעלי הבטיח לי, שהסימנים המעידים

על סבע האדם ותכונתו הנם מחכמת המלך שלמה — לא רבה היתה אמונתו בחכמה זו. וכיחור, אחרי שנוכחתי פעם אחת, שבעלי מעה טעות נסה. ורבר זה היה, כשעברתי באחר הימים, אחרי הצהרים, כשכלו כבר רגלי הקונים מן השוק כחוז, אצל החנות, ומשיחה עם אשת השוחם ר' מרדכי הירש, שהננו שכנות, יושבות על ספסל אחר בבית ההתפילה. ובאותו זמן לא היו קונים כחנות והשיחה ארכה בינינו, כמנהג הנשים. וכשהלכתי ממני האשה ונכנסתי לחנות, אמר לי בעלי — שהיה באותו זמן בחנות: איזה ענין מצאת לענות בו ולהרכות שיחה עם אשה זו, שפניה הנן מעירות עליה שהנה פתיה וחסרת מעם. ועל זה אמרתי לבעלי: ובוזה אתה מועה טעות נדולה, אם גם לפי הסימנים שלך הנה אשה פתיה. והאמת, שהיא אשה חכמה ונכונה דבר. ומעמות הנן הנשים בקהילתנו שתרמינה ותשווינה לה בשכל ובחכמה. בעלי לא ענה לי רבר, אבל מעקמת שפתיו הבנתי שאיננו מוצא לנחוצי להתוכח עמרי ברבר כה ברור לו כזה. ואני, מצרי, ראיתי במקרה זה יסוד להמיל בספק המבינות של בעלי כמיב הכונת האדם. וגם — אם באמת חכמה זו מהמלך שלמה היא באה, כהכמת בעלי. ובכל זאת, לבסוף, ראיתי את עצמי מוכרחת לשנות דעתי ולתת אמון לרברי בעלי. והשינוי ברעתי בא לרגלי האסון הנורא, שקרה את הנפח שמואל, שאחוזו פתאום מחלת הקרחת והיה כוער באש פלדות שני ימים רצופים וביום השלישי למחלתו מת מיתה חסופה. האסון הזה הרעיש לכל כל אנשי ערבתנו. וכוראי, רבי, גם כן שמע על רבר מיתתו (נענעתי בראשי לאות שכן הוא). ובאמת, מי היה יכול להאמין, ששמואל הנפח, שמשון הנכור שלנו, שלא נמצא נכור וחזק כמוהו במחננו. ואולי גם בין הערלים, להבריל, לא רבים הם שהיו שווים לו בנכורה. והוא גם לא מעם מעם מחלה מימיו, שפתאום, בלי סיבה גלויה, יתגבר בו החום. ומבלי שידע הדופא מיב מחלתו ומאין באה לו, ימות מיתה חסופה, בלי וירוי ובלי מנין עשרה בשעת הגסיסה. באמת, זה היה עונש מן השמים. וכל אנשי העיר היו נבהלים ונרעשים לשמע השמועה ומנענים בראשיהם להצרה שבאה על שמואל ועל אשתו וילדיו. ועלי היה הרושם עוד יותר חזק, כי נזכרתי בנבואת בעלי, מה שאמר לי, שימיו של שמואל הנם ספורים, ולא יאריך ימים על הארמה. ונבואת בעלי, שנתקיימה בהנפח שמואל, שמשה לי ראיה, שבוראי יש קורטוב של אמת בהעתירות שבעלי מנבא על פי שרטומי היר, ואולי גם יתר הסימנים בפרצוף פנים ובשאר האברים, שעל פיהם בעלי עומד על סבע האדם ותכונתו, אם לא כולם — ואם לא תמיד, — לכל הפחות, לפעמים וחלק מהם — הנם נכונים ואמתיים, ולא ישקרו.

ולבעלי אמרתי: אם כי נבואתך כהנפח שמואל נתקיימה, אל תגיד לאיש, שכבר ידעת מראש, — על פי שרטומי היר — שהוא לא יאריך ימים ושקרוב קצו; כי אחר מעשה לא יאמינו לך רבר זה. ואם גם תסתמך בעדותי, שגם לי הגרת רבר זה, בהיות עור שמואל בריא אולם. גם לזה לא יאמינו לך, ויאמרו: קנוניא היא בינינו להפיץ שמועה זו, כדי שתתפרסם למגיד עתירות. וגם בני משפחת שמואל יכעסו עליך; כאמרם, שאתה משתמש בהאסון שקרה במשפחתם

התחבך בעיר, שהנך מגיד עתידות; ואולי עוד יאמרו, שהוקת את שמואל בעין
אור, או שפתחת פה לשטן. ועוד חשרים, היכולים לעלות על דעת מי שהוא
שרוי בצער. בעלי הסכים לדברי, שהנם דברים של טעם, והבטיח לי שיעשה, כפי
שאמרתי לו.

ואם עלי היה הרושם חזק כל כך, יוכל, רבי, לשער הרושם שעשתה מיתת
שמואל על בעלי שראה בעין, שהחכמות שמצא בהספרים, הנן אמתות ואין בהן
שום מקום לספקות. וחיש מהר נוכחתי לדעת הדרך שמעתה כחר בעלי ללכת בה
ולאן היא מוליכה אותו.

וראשית המעשים החדשים, שהתחיל לעשות, היה — לאמן את ירו לכתוב
כתב סופרים, כמו שכותבים ספרי תורה, תפלין ומוזות. והתרגל בזה כתיבה
על קלף, ולא על נייר פשוט. ותחיתות קלף לקח במחיר אצל סופר-תפלין ומוזות
דמחא. ובכל לילה, אחר סעודת הערב, היה לוקח חתיכת קלף ומסרגל בסרגל
ומניח לפניו מוזה — להיות הכתב שבה לו למופת — והיה מתרגל כזה
בכתיבת האותיות עד שעה מאוחרת בלילה. ואם בלילה היה עסוק — לאמן את
ירו במלאכת הסופרים, כיום היה עסוק בעבודה אחרת: לחפש אחרי מיני דברים
שלא יעלה על דעת איש מאתנו להתעניין בהם לחפש אחריהם: שקצים ורמשים
מכל המינים ואכזרים של בעלי חיים שונים: עינים וצפרנים של ארנבת, עור של
שועל, שיניים של סוס ושיניים של כלב, זקן של תיש, שן של דוב, עין של נחש,
גללים של חיות ועופות ועוד הרבה דברים של זוהמא, המעוררים נועל נפש.
וראשית מעשהו היה לררוש אחרי הדברים האלה אצל האכרים, הקונים, הבאים
לחנותנו. וכשהיה בא אכר להחנות לקנות איזה דבר. היה בעלי נכנס עמו
בשיחה, ושואל אותו, אם נם הוא עוסק בצידת חיות ועופות. ואם נמצא אצלו
אחד הדברים, שהוא מחפש אחריהם. ולפעמים קרה, כשהיה מבקש אותם,
שימצאו לו עין של נחש, או שן של דוב, היו האכרים מכימים עליו בתמהון.
והיו נם כאלה, שהיו אומרים לו: מה זה היה לך, יענקל, שהתחלת כבר לעסוק
במעשה כשפים! אבל בעלי לא היה מתפעל משאלה כזו, והיה מוסיף לררוש
אצל האכרים אחרי הדברים האלה. ופעם אחת הסתרתי פני מבושה, כששמעתי
אכר אחד מתלוצץ על בעלי. בעלי שאל אותו, אם יוכל להביא לו שן משועל
חי ושן משועל מת. ועל זה אמר לו האכר: אם יבוא שועל לידי ואמיתנו, אביא לך
כל השיניים שאמצא בפיו, אבל להביא לך שן משועל חי לא אקבל עלי; כי אין
אומנתי בכך לעקור שיניים מפי בעלי חיים. ואם אתה יודע לעשות מלאכה זו
— עשה בעצמך. אבל בעלי לא נעלב מהלצה זו והוסיף להפציר באכר, שיביא
לו כל מה שיוכל. ועוד פעם אחת אדמו פני מבושה, כשבא לחנותנו מזכיר
שופט העיר לקנות חשוק ברזל לאופן בער אדונו, שופט העיר. בעלי — כפי
שהגיד לי אחרי כן — רצה להציג מפיו דבר אמת לדעת — ומכלי שירגיש
מזכיר השופט ככוונת בעלי — איך, ובאיזה אופן, אפשר להשיג חבל שתלו בו
ננב. ובהיות שהשופט הוא אדונו ולפניו נדונים החוטאים והפושעים כודאי
ידועים להמזכיר העונשים של החוטאים. ועל איזה חטאים הפושעים נדונים

למיתה. ובאיזה אופן מקיימים בהם הפסק. ודרך אנכי, אולי אפשר יהיה להודיע על ירו, באיזה אופן יש אפשרות למצוא חכל שתלו בו גנב. ואני שומעת, איך בעלי נכנס עמו בשיחה כהשאלה: אם העבודה מרובה כלשבת השופם, כי כוראי יש הרבה מקרים של גניבה וגזילה ורציחות ורמאות בעיר ובסביבה. ועל זה ענה לו המזכיר: כוראי, וכוראי, וירינו מלאות תמיד עבודה.

ואיזה הנם הפשעים היותר מצויים. שאל בעלי כמתמם, — כאלו ענין זה נוגע הרבה ללכו. בוראי גנבות, בי מרובים הם הגנבים בעיר ובסביבה? גם רמאים ונוכלים וגם מעשי רצח, ענה המזכיר על דברי בעלי. אבל כהכפרים הגנבות הנן יותר מצויות; כי האכרים רובם ככולם הנם גנבים. וככל פעם שיש להם הורסנות למשוך איזה דבר בלי רואה אצל שכן אינם מחמיצים אותה.

ואת הגנבים כוראי מענשים כעונשים קשים? שאל בעלי מחרש. רבר זה תלוי באופן הגניבה. ולפי הגנב ולפי הגניבה. ענה המזכיר בקצור. והאם יקרה המסרה שרנים גם את הגנב למיתה? הוסיף בעלי שאלותיו. המזכיר הכים כתמיה מעם על בעלי. ובכל זאת ענה לו על שאלתו בהרברים, שכעירו לא היו עוד גנבות חמורות כאלה, שהגנבים יהיו חייבים עליהן להיות נרונים למיתה.

ובעלי גם אחרי זה לא הרפה ממנו והוסיף להקיף אותו מחרש בשאלות: אם כערים אחרות, לרונמא, כהכרכים ווילנא, מינסק וכרומה יקרה לפעמים שרנים גנב למיתה. וגנב שנתחייב מיתה, איך ממימים אותו, אם כחרב, או כתליה. ואם בתליה, באיזה מקום תולים אותו. ואם יש כבר להתלין צרכי התליה מוכנים מראש, או בכל פעם ופעם הוא מכין לפי צרכו. ומה התלין עושה כהחבל שתלה בו הגנב. ועוד שאלות מעין אלה. ועל כל השאלות האלה ענה לו המזכיר — ועל פניו היו כבר נכדים אותות אי רצון, כי בעלי הוגיעו בדבריו — כהתשובה הקצרה: אינני יודע. וכשראה בעלי שכל עמלו עלה בתהו ושהמזכיר כאמת איננו יודע לתת לו תשובה נכונה על כל שאלותיו, הרפה כימנו. והמזכיר לקח החשק שקנה אצלנו, ויצא מן החנות. ואני, ששמעתי כל השאלות הזרות ומשונות האלה, נהפך לבי בקרבי וכלימה בסתה את פני. כי הייתי כמוחה, שבעלי היה בעיני המזכיר כמתעתע. וכשיצא המזכיר מהחנות, אמרתי לבעלי: איזה רוח עבר עליך להקיף את המזכיר בשאלות זרות כאלה, באיזה מיתה נרונים הגנבים החמורים, ואם יש תליה מוכנת מראש, ומה עושים כהחבל שתלו בו גנב. כוראי נתן אותך המזכיר על השאלות האלה למשונע וחסר דעת. ועל דברי אלה אמר לי בעלי: מה שהייתי בעיני המזכיר אחת היא לי, ואינני שם לב לזה. אבל מצמער אני, על אשר לא יכולתי להשיג ממנו תשובה ברורה על שאלותי כנרון תלית הגנבים, ואיך אפשר למצוא חכל שתלו בו גנב. ולי חשוב הרבר מאד, כי כחכל שתלו בו גנב נמצאת סגולה נפלאה ויש לעשות בו מעשים נפלאים. ואחר אשר נשאר בעלי תפוש במחשבתו איזה רגעים הוסיף את דבריו: כוראי, מלכה, משתוממת את למה שהתחלתי כומן האחרון

לחפש אחרי דברים ימים ולאספם לאספה אתי הביתה. אבל דע ושמע נא: בספרים שהביא לי הרענרר ר' לייב למרתי לדעת לא רק עתירות האדם על פי שרשומי היר בלבר, ולא רק לעמוד על טבע האדם ותכונתו, על פי סימנים מובהקים. אשר לא ינכרו אותותם אותות, אלא למרתי לעשות עוד הרבה דברים נפלאים, אשר עין לא ראתה עוד כמוהם במחננו ואוזן לא שמעה שמעם במקומותינו. ולו היה הספרים האלה — אשר כל הון לא ישוה בהם והנם יקרים מזה ומפנינים — ביד כל אחד ואחד מאנשי קהילתנו, והיו יודעים מה שכתוב בהם. והיו גם יודעים איך להשתמש בכל הסגולות והרפואות והתחבולות הנמצאות בהם, כי אז לא היה אף אחד מהם, חסר לחם ויודע מחסור; ואיש לא היה ננוע חולי וסובל יסורים; ולא היתה אשה מפלת; ולא היתה יולדת וולדה נזוקים מהמוקים, רחמנא ליצלן; ולא היה פחד הכלבים וחיות רעות על האדם; ולא היה איש מתירא מננבים, מנזלנים ומלסטים. וכל אחד ואחד היה בטוח בחייו ובהונו ובכל אשר לו; הן אם כשהוא יושב בביתו, והן, אם הוא בחוץ — בשרה וביער, או הולך בדרך. כי נגר כל פורעניות שבעולם, הבאות על האדם, יש סגולות ותרופות ברורות ומנוסות להנצל מהן, ולשמירה, לכל תכאונה עליו. כמובן, נחוצ רק לדעת בכל פעם ופעם הסגולה הנכונה והמתאמת, ושיהיה בידו כל הנצרך, כדי שהסגולה תהיה פועלת, ושהכל יעשה בדיוק נדול, כפי הנמצא כתוב בהספרים האלה. ואני שבע ביום אהלל להכורא יתברך על אשר נתן העצה לכל הרענרר ר' לייב להביא לי מתנה הספרים האלה. ובזרי הצלחה נדולה כזו לא בזכותי היא באה לי, אלא חסר נדול שעשה עמרי הרבנו של עולם.

ועתה, מלכה, אל תתפלאי עלי על אשר אני מחפש אחרי דברים פשוטים, שאין להם שום מחיר וערך, או אחרי דברים מאוסים ובזויים, המתנוללים באשפה. והנני מאסף הביתה מפגרי בעלי חיים: שיניים ועינים ואזניים ושערות וזנבות; או שאני מביא הביתה פגרי שקצים ורמשים, עופות ותולעים; או דשאים ועשבים ושאר דברים של מה בכך, אשר למראית עין אין בהם שום תועלת ואת בוראי אינך מבינה, למה לי כל הדברים האלה, אשר אין בהם שום דבר טוב ומועיל, ואין איש מבלעדי שם לב להם. והנה אבאר לך הדבר, והטעם הוא פשוט: בכל דבר ודבר שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, אף הפחות שבפחותים, ואפילו בכל דבר שקוץ ומוזהם הטביע הקדוש ברוך הוא סגולה נפלאה לפעול איזה פעולה, אם לטובה ואם לדעה. אבל אין הסגולה הנמצאת בכל דבר נכרת לעין הרואה מבחוץ. ומטעם זה איננה ידועה לאיש. ורק מעט מועיר מטבע של איזה צמחים ושל איזה עשבים ידוע על פי הנסיון לרופאים הנויים, הלומדים דבר זה בכתי החכמות שלהם. אבל, סגולות יתר הדברים שבעולם והפעולות שהנן פועלות, אינן ידועות להם והנן נסתרות מעיניהם. ורק ליחירי סגולה, — לצדיקי הדור — נלה הקדוש ברוך הוא להם את סודו ופקח את עיניהם לראות הכחות הטמונים בכל דבר ודבר, ולא לפי מראה עינים של אחרים ישפוטו. וכדי להיות לתועלת לכניהם ולרורות הבאים אחריהם, כתבו החכמים והצדיקים,

אשר נלה להם הקרוש כרוך הוא את סודו, סגולת כל דבר ודבר, כספרים אשר
 השאירו ברכה אחריהם. והקורא והלומד בספרים האלה נהנה מהיריעות שהוא
 מוצא בהם והוא משתמש בהן למובתו ולמובת אחרים. ועתה הלא תבין, שאם
 אני מבקש למצוא חבל שתלו בו גנב, לא לחנם אני עושה דבר זה. אלא, מפני
 שאני יודע הסגולה היקרה הנמצאת בו — לשמירה מלסמים ומזלזלים. ומי שיש
 בידו חבל כזה, מוכטח הוא מסכנה של גולנים יותר הרבה, מאשר לו היו עשרה
 שומרים מזוינים בחרכות ורמחים עומדים מסביב לו. ואם אני מבקש להשיג
 קרן של צבי הוא — מפני שהיא שמירה מעולה לילדת מתעלולי לילית הארורה
 ושלא תקשה לילד. ועין של נחש — להנצל מפני האויבים. ולשון של עורב —
 שלא להתעלף בדרך. ותולעים של ארמה הנם סגולה למחלת המחורים. וכן בכל
 דבר ודבר יש סגולה מיוחדת, אשר היודע ובקי במיב הדברים, בפי הנמצא
 כתוב בספרים, ימצא חפץ בהם וישיג מהם תועלת. ואפילו מכל דבר שקוץ
 ומוזהם, כמו — צואת יונים ואוזים וצואת חזירים ושמן תולעים וכדומה.
 וכדי להקיל עליך הבנת הדברים, שאמרתי לך, ולהסביר אותם, שיתקבלו
 על לבך, אביא לך עוד ראיה ממקום אחר, שישנם עוד דברים בעולם, שכל בני
 האדם אינם רואים ואינם שומעים ואינם מבינים מאומה. ואלה, אשר חלק להם
 השם יתברך מחכמתו, רואים ושומעים ומבינים, מה שאי אפשר. בלעריהם לכל
 ילוד אשה. והראיה היא משלמה המלך החכם מכל האדם. הנה אנחנו, למשל,
 כולנו יודעים ומכירים הקולות השונים, שמוציאים הבעלי-חיים מגרונם, כל אחד
 ואחר, כפי הטבע שהטביע בו הקרוש ברוך הוא: נחרת-הסוסים, נעית-העגלים
 והסיחים, נביתת-הכלבים, יללת-הזאבים, צפצוף-הצפרים, המית-היונים, צריחת-
 העורבים, קרקור-התרנגולים וכדומה. ובשאנו שומעים הקולות האלה נרמה לנו,
 שאין לקולות האלה שום מובן, ואין לבעלי-חיים שום כוונה מיוחדת בהם. אבל
 כאמת הרבר איננו כן. לבעלי-חיים יש גם כן לשון כמו הלשון של בני אדם.
 ובעל-חי האחר מביע לחברו רצונו ומחשבותיו בלשונו, כמו שאנו מביעים האחד
 להשני בלשוננו. וכוראי האחד מהם מספר להשני מה שקרה לו ומה שראה
 ושמע. ולפעמים הוא מתייעץ עם חברו וגם מתווכח עמו. ואנו אין לנו שום
 מושג מזה, כי אין אנו מבינים בלשונם אף מה. והמלך שלמה, שכל רו לא היה
 אנים לו מכל מה שנמצא תחת השמים היה מבין שיחתם, כמו שאנו מבינים
 שיחת בני האדם. ולא רק שיחות חיות ועופות היה מבין, אלא אפילו שיחת
 דקלים ידע, מה שאילן אחד מדבר עם חברו. ובוראי הבין גם כן שיחת הדומ-
 מים; כי אין כל ספק שגם האבנים מדברות האחת עם חברתה. ועתה הלא תראי,
 שאין לנו לרדן הכל רק על פי מראה עינינו ומשכע אזנינו; כי מי מאתנו יודע
 ומבין, כשהוא שומע שתי תרנגולות מקרקרות בחזקה במשך איזה זמן, דבר
 המדיבה שפרצה ביניהן ועל שום מה הנן מנצות האחת עם השניה. ולו היה
 כאן שלמה המלך היה מגיד לנו תיבה הרבר שנפל בין שתי התרנגולות — בזמן
 שלנו נרמה, שהנן מקרקרות חנם, בלי שום סבה לדבר. וראיה זו תשמש להסיר
 מלבך הפליאה עלי, על שאני מחפש דברים של מה בכך וכל דבר משוקץ ומוזהם

ומטונף — כי לא להנם אני עושה דבר זה. ובזמנו, אם ירצה השם, תצא לי
מזה תועלת רבה. כפי שתראי.

על דברי בעלי לא היה לי מה להשיב. כי אני אשה פשוטה, בלתי מלומדת,
והוא למדן, שקוע כל ימי חייו בקריאה ובעיון בספרים. ובוראי דבריו נכונים
ואמתים. ולא החזרתי לו על כל מה שאמר לי אף מלה אחת. אבל בלבי אמרתי:
נניח, שכל מה ששמעתי עתה מפי בעלי הנם דברי אמת וצדק; אבל בכל זאת
אינני מבינה, למה לבעלי להתמכר בכל נפשו לחפש אחרי כל הסגולות שבעולם
— סגולות, שאולי — בעזרת הבורא — לא נהיה לעולם נזקקים להן. הן, ברוך
השם, אני ובעלי וילדינו, שיחיו, הננו בריאים ושלמים. ויש לנו פרנסה ברווח
ולא בדוחק. ולא יחסר לנו כלום. והננו יושבים שלווים ושקטים במעוננו. ולמה
לנו להכין סגולות ותרופות — חס ושלום — לכל הפורעניות שבעולם ולכל
צרה שלא תבוא. ואם בעלי מתכוון להתעסק בזה לשום פרנסה — לתת סגולות
ותרופות להנצרכים להן במחיר — אין פרנסה זו מוצאת חן בעיני; כי בוראי
לא תמיר כל הסגולות פועלות פעולתן. ואם יחטיא המטרה פעם אחת, ישימו
האשם בראשו. ולמה לנו להביא קללת אחרים עלינו. וככל זאת לא הנרתי לבעלי
מאומה, בירעי שלא ישמע בקולי ורק אורה דברי לרוע. ועל כן החשיתי ואמרתי
בלבי: אולי רוב ימים יודיעו אותו חכמה. והוא בעצמו יראה ויווכח, שלא טובה
הדרך אשר בחר ללכת בה וישוב ממנה.

ובעלי היה הולך ומוסיף לחפש אחרי הדברים שהוא רואה צורך בהם. ולא
היה מסתפק רק כמה שהיו מביאים לו האכרים, הבאים להחנות שלנו, אלא
הוא היה הולך גם בכל יום השוק אל השוק לראות מה שמביאים האכרים למ-
כירה, ואם יש בהם דברים הנאותים לו. והיה גם בא דרכים עמהם, כמו שהיה
נוהג עם האכרים הקונים, הבאים להחנות שלנו. ופעם אחת ראייתו שב מהשוק
ובידו תרנגול זקן, שכשרי הצממק מרוזן. וכמעט שלא נכרו בו אותות חיים.
ועל שאלתי, למה לך התרנגול הזה, אמר לי בעלי: הלא תראה שזה תרנגול שחור.
ותרנגולים שחורים חזיונם יקר מאד. וכשראייתו אצל אבר אחר שהביאו למ-
כירה, מהרתי לקנותו והבאתיו אתי. ואת תכיני אותו ליום השבת. ובשתפתחי
הקורקבן להוציא ממנו הפרש תכיני היטב, אם אין בו אבנים לבנות. ואם
המצאינה בו כהנה, תחני אותו לי. כי אבנים לבנות הנמצאות בקורקבן של
תרנגול שחור הן סגולה נפלאה, בדוקה ומנוסה, נגד היוק הבא על ירי עין הרע.
ואת הלא יודעת כמה שביח היוק זה ומוטב שתהיה הסגולה הזאת מן המוכן.
עשייה בדבריו. וביום השבת הזה אכלנו בשר תרנגול קשה לשנים בקליפת העץ.
ואבנים לא מצאתי בקורקבן, לא לבנות ולא שחורות. ובעלי הצטער על אשר
לא נמלאה הקוותו בתרנגול זה. ובה התרגלתי עם המעשים המוררים של בעלי
והשלמתי עמהם, עד שכמעט שלא שמתי אליהם עור יותר לב. וכיהור, אחרי
אשר מלא את בקשהי, להוריד אל המרתף כל אוצר הסגולות אשר צבר עד עתה
ולא תעלינה יותר צחנה ובאשה בבית. אבל מה שתחיל למלאות את לבבי
ראגה — היה השנוי הגדול שראיתי נהיה בבעלי בטבעו ובתכונת נפשו.

וביתור בשתי התכונות האלה: הראשונה היא — בעלי סימיו היה אסמנים ומתרחק תמיד מכל רברביעור, ולא היה נוגע בידיו בשום דבר מזוהם. ובגדיו היו נקיים ולא נמצא עליהם רבב, ועתה הוא מחמם באשפה ומתנעל בפגרי חיות ועופות, שקצים ורמשים ואיננו חושש לכללך ידיו ובגדיו ולסנף אותם בכל מיני סנופות ובכל רבר ממא ומזוהם. והשניה היא — בעלי היה ממכעו פחרן גדול והיה מתירא מכל, וביתור, מכלבים. וכשהיה בא לחנות שלנו ארון בלויית כלבו החביב, כמנהג הארונים, שהנם הולכים בכל מקום בלויית כלב, היה בעלי משי-תרל להתרחק מן הכלב כמה ראפשר ושיהיה איזה דבר — שולחן או כסא — חוצץ בינו ובין הכלב. ועתה אין כל פחד לנגד עיניו ואיננו נפחד יותר משום רבר שבעולם. ופעם אחת ראיתיו עושה מעשה, אשר לא הייתי מאמינה מעולם — לולא ראיתיו בעיני — שהוא מובשר לעשותו. ומעשה הדבר כך היה. ארון אחר נכנס לחנות שלנו בלויית כלב גדול כנמר ושערות עורו האדובות שחורות כעורב. הארון בא לקנות כלונסאות לעגלה. אני יצאתי עם הארון מפתח החנות, כי הכלונסאות הנם סונחים בחוץ לפני פתח החנות ובצד החנות וטרם יצאנו מהחנות פקר הארון על כלבו לפשום את רגליו ולשכב על הרצפה. והכלב נשמע לפקורת ארונו, פשט את רגליו ורבץ על רצפת החנות ונשאר שוכב במנוחה ומכלי נוע באחר מאבריו. ובאותו זמן שהייתי עם הארון מחוץ לפתח החנות והארון היה עסוק בבחינת הכלונסאות ובבחירתם, ראיתי את בעלי קם ממושב, נגש אל הכלב, מחליק שערותיו, ואוחז בידו השמאלית קומץ — מלא כף ירו משערות הכלב האדובות. ובהרף עין נזז בהמספרים שהיו בידו הימנית קומץ שערות, שהחזיק בידו השמאלית ושכ מהר למקומו. ובעלי עשה כל זה בזריזות כה גדולה, עד שהכלב — כפי הנראה — לא הרגיש שגוזזים שערות עורו; כי הוא סבב לאט, לאט את ראשו לצד בעלי. ואחרי כן השיב את ראשו — גם כן לאט — למקומו הראשון. למראה מעשה בעלי נבהלתי עד למאר. וכלבי אמרתי: הצלחה גדולה היא, שהארון היה כה עסוק בבחירת הכלונסאות ולא ראה מה שעשה בעלי לכלבו. כי ברור הוא, שלו ראה הארון מעשה זה, היה מכה את בעלי מכת רצח על אשר העיז לנגוע בכלבו ולגזוז משערותיו בלי רשות. ובאשר הלך הארון מאתנו לרדנו, אמרתי לבעלי: מה זאת עשית, האם לא ידעת הסכנה שהייתה צפויה לך, לו ראה הארון אותך נוזז שערות כלבו בלי יריעתו ובלי רשות? בוראי היה מכה אותך מכת רצח. והצדק היה אתו. כי מי נתן לך הרשות לנגוע בכלבו? וגם הכלב היה יכול לנשוק אותך בשניו החדות. ועל זה ענה לי בעלי: הורמנות יפה כזו שכאה לירי — כלב שחור כזה, שאין בין שערותיו אף שיערה אחת לכנה או צהובה — מן הנמנע היה לי לכלוג ברוחי ולכלי לאחוז בהורמנות זו ובלי להשתמש בה. אבל עשיתי הכל בזהירות רבה. ובשראיתי שהארון עסוק בבחירת הכלונסאות ואחוריו לצד פתח החנות ואיננו רואה מה שנעשה בהחנות. ומהכלב בוראי לא היה שום פחד לנגד עיני; כי יש לי שמירה מעולה מהכלבים ולא יוכלו לנגוע בי לדעה. ושמח אני על אשר הזמין לי הקדוש ברוך הוא את הכלב הזה, שלא ראיתי דוגמתו, לאריכות שערות

עורו ולשהור צבעו. והשערות השחורות האלה הנן סגולה נפלאה לחולי נכפה, דחמנא ליצלן. ובקומץ השערות שהצלתי מעור הכלב הזה כמה נפשות אומללות אוכל להציל! יחשוב לי הקדוש ברוך הוא מעשה זה לטובה.

אבל לא המעשה בכלב זה, ולא העובדא, שבעלי בכלל, חרל לפחור מכל-בים. היו סבה לעורר דאגה בלבי ולמרד את חיי; אלא הרבר — שבעלי התחיל לשוטט בשרה וביער כל היום ושהנהו מתרחק מדרך המלך, דרך עוברים ושבים, והוא נכנס לעובי היער לחפש אחרי פגרי שקצים ורמשים ומיני עשבים שונים ונשאר שם כמה שעות. וכשהיה מתאחד לשוכ הביתה, הייתי מפחדת, אם לא קרה לו, דחמנא ליצלן, אסון, כהאסון שקרה בשנה העברה להרוכל ממחננו, שמצאו אותו הרוג ביער. ולא אחת ולא שתיים, כשבא הערב ופעמי בעלי אחרו לבוא לשוכ הביתה, הייתי יושבת ובוכה על מר גורלי. כי כבר ראיתי ברמיזי, שנולדים נפלו על בעלי ביער, ורצחו אותו נפש. ואם כי התחננתי לפני בעלי פעמים רבות, לכל ירחיק ללכת יחירי ביער, במקום שאין עוברים ושבים מצויים, הוא לא שם לבו לכל תחנוני, ורמעות עיני לא הרכו את לבו. והיה מוסיף לשוטט ביער כל היום. ובאמרו אלי: אל תראני לשלומי ולכל יהי לך שום פחד למעני ובשבילי, כי איש לא ינע בי לדעה; ויש לי שמירה ברובה ומנוסה מלסטים ומנולנים ומחיות דעות ואין להם שום שליטה עלי. הבטחת בעלי לא הרגיעה את רוחי והייתי תמיד שרויה בצער וכפחד. וכמה פעמים הת-אוננתי במר רוחי: רבונו של עולם, על מה הניעתנו הצרה הזאת, ומרוע לא נתן הרענרר ר' לייב, את הספרים האלה מתנה לאיש אחר, ולא לבעלי; או, לו אכלו העכברים במקום הסדור — לא יחשוב לי ר' את רברי אלה לעון — את הספרים האלה ולא באתנו הרעה הזאת, והיינו חיים חיי שלווה כמקדם. ועתה — חיי אינם חיים, כי רוחי הנה תמיד נסערה ואין מנוחה לנפשי לא כיום, ואף גם לא בלילה. וכמו שיראה, רבי, ממה שקרה לי זה כשלשה שבועות, שאף בחצות הלילה קפצתי פעם אחת ממטתי נפחדה ונכהלה למראה מעשה בעלי. ומעשה הרבר כך היה. בעלי היה יושב בלילה בחדרו, וכמנהגו, שקוע בק-ריאת הספרים הקטנים, או מתחנך ומתרגל בכתב סופרים על קלף, או מכין איזה רשימות, לא ארע מיכן. ואני — דרך מקרה — נדרה שנתו ממני בלילה הזה. כי הייתי נרגזת מאיזה דברים בלתי טובים, שהגיעוני באותו יום, ושכנתי במטתי בלי נור אבר ובלי הוציא הנה מפי. ובעלי לא ידע כי ערה אני, באשר תמיד אני ישנה כבר באותה שעה, בהיותי עיפה מעבודה ומעמל היום. והנה כשהגיעה חצות הלילה בריוק, ראיתי מחרד משכבי, בעלי קם פתאום ממקום מושבו ויצא במהירות מן הבית ומבלי סגור הדלת אחריו. כודאי — מיראה, לכל יעירני משנתי קול הדלת הסובבת על צירה. נרגזת בלי הרף על המעשים המוזרים שבעלי עושה כל הזמן ושרויה תמיד בפחד, לבי אמר לי שאין הרבר פייס, שבעלי קם פתאום ממושבו ויצא באישון לילה במהירות החוצה. וה' היודע לאן הלך ומה ברעתו לעשות. ועל כן קפצתי ממטתי ונתעטפתי במעילי העליון ושמתי רגלי היחפות בסנדלי ויצאתי מהר החוצה לראות, אן

פנה, אן הלך בעלי. הלילה היה ליל כהיר בשחקים, הלכנה היתה כמלואה והשמים משובצים כאלפי כוכבים. הבמתי הנה והנה לפני הבית ולא ראיתי את בעלי. ואמרתי בלבי, כוראי הלך דרך הככר הפנוי, המשתרע מאחורי הבית שלנו. על כן הפכתי את פני והלכתי לאחורי הבית ונוכחתי, שכפי ששערתי, כן הוא. והנה בעלי עומד באמצע הככר ועיניו נשואות השמימה. וביראתי לכל ירגיש בי, אם יסוב דרך. סקרה ראשו לצד הבית ויראה אותי במראה כה זר, עמופה במעילי העליון ובשעה בלתי רגילה כזו, הסתרתי מהר את עצמי מאחורי הנוזמטאות הבולטות והיוצאות מקורות הבית ולחוצ. ומבין החרכים שבין נוזמטא לנוזמטא יכולתי לראות כל מה שלפני על הככר. ובעלי לא יכל לראות אותי, כי הנוזמטאות שמו סתר לי. אחרי עבור רגעים אחרים ובעלי עומד תמיד על מקומו באמצע הככר ועיניו נמויות למעלה, ראיתיו כופף רגלו השמאלית לאחוריו ונשאר עומד על רגל אחת, הרגל הימנית. ובחוסיופיה להבים למעלה, אל הלכנה ואל הכוכבים, התחיל לנענע שפתיו, כאלו הוא מרכר. ועושה תנועות בידיו, כאלו הוא בא ברכים עם איש. השעה היתה מאוחרת. חצות לילה. וככל הכתים העומדים מסביב לככר לא נראה אף שכיב אור אחר, כי כל האנשים ישנו כבר את שנתם. ובכל הככר שדרה רוסית מות, ולא נשמע קול צפצוף צפור ואף לא קול נדנוד עלה. וכל הככר מואר באור יקרות — אור הלכנה כמלואה ואור אלפי כוכבים נוצצים כספירים במרומי שמים. ואף לא צל עב קל עובר על פני השמים. ובעלי עומד באמצע הככר על רגל אחת והשניה כפופה לאחוריו ומסלל בשפתיו ומנענע בידיו. למראה זה נבהלתי ורמתי בנפשי שיצא בעלי מרעתו וחפצתי לרוץ אליו ולקרוא לו בקול: יענקל, מה זה אתה עושה, האם יצאת מרעתך. אבל כרגע הבלגתי ברוחי, באמרי, ששכנה להבהילו באופן כזה; כי כעסמו על רגל אחת, ובשמעו את קולי פתאום, יתכהל, וטרם יהיה לו זמן להעמיד רגלו השנית על הארץ, יפול מלא קומתו ארצה ויחבל לו. על כן עצרתי ברוחי ונשארתי עומדת על מקומי, רוערת כולי מפחד, לראות מה יהיה סוף הרכר. לא עבר זמן רב ואני רואה בעלי מוריד רגלו השנית על הארץ, נשאר זמן מועט עומד על מקומו, כאלו הוא מתיעץ בנפשו, מה עליו לעשות עוד. ואחרי כן הופך פניו לצד הבית ולא, לאט, במתינות וכלי חפזון, מתחיל ללכת בדרך לשוב הכיתה. וכראותי זאת, כחץ מקשת, מהרתי לרוץ ולהכנס הכיתה ולשכוב במטתי, לכל ירגיש בעלי במה שעשיתי. וכשמעתי צערי, שהוא נכנס בלאט להכית, קראתי אליו מחדר משכבי: יענקל, אנה הלכת בשעה מאוחרת כזו בלילה, ואני כבר ראגנתי לשלוםך. ועל זה ענה לי בעלי: לא הלכתי לשום מקום, אלא הנני כל הזמן על מקומי בבית. ועל זה אמרתי לו: ואיך תאמר שלא הלכת, ואני ראיתיך — זה יותר מרבע שעה — קם ממושכך ויוצא במהירות החוצה. וגם את דלת הפתח השארית פתוחה. ולא בחלום ראיתי כל זה, אלא כהקיץ; בי שנתי נדרה ממני הלילה הזה ולא יכולתי לסגור שמורות עיני עד עתה. וראיתי הכל, ושמעתי הכל, מה שנעשה בבית. על דברי אלה לא השיב לי בעלי מאומה, רק שמעתי ממלל בשפתיו בלחש: מעשה שמו, מעשה שמו.

והבנתי שאיננו שבע רצון מאיזה דבר שקרה לו, ולא יספתי יותר לרבר אחר. ושמעתי גם אחרי כן, כאשר שכב כבר כמטתו, חוזר ושונה פעמים רבות: מעשה שטן, מעשה שטן. ולזכר המראה שראיתי באותו לילה על הכר מאחורי ביתנו, לא יכולתי לישון עד אור הבקר. ועד עתה, כשאני נזכרת בו, רטט עובר בכל בשרי. בה חזק היה הרושם שעשה עלי, ובה נורא נרמה לי, עד שגם עתה אני מרגשת רגש של פחד, כמו שהרגשתי, בזמן שראיתי עומד על רגל אחת ורקיתי, שבעלי יצא מדרתו.

לשמע ספור המאורע הזה, הפסקתי את האשה ברבריה, ואמרתי לה: אך פחד שוא היה פחדך, כי בעלך לא יצא מדרתו באותה שעה, אלא רצה להשתמש בסנולה ירועה, כפי שנמצא בספרים. והיא — שמי שרוצה להבין ככוכבים ולרעת עתירות איש ואיש ולהיות לו כחינה בנלגלים, יצא בחצות לילה החוצה ויעמוד על רגל אחת וישים מכסו על הכוכבים בשמים ויאמר ההשבעות והפסוקים הנועדים לזה. ומה שהרגשת ברוחו, שהיה סר וזעף, כשנודע לו שראית אותו יוצא החוצה, הוא — מטעם זה, שכטלת למפרע פעולות הסנולה הזאת; כי התנאי הראשון שלה הוא — שלא ידע ושלא ירגיש איש דבר צאתו החוצה לשום עשית הסנולה הזאת; לא אדם, ואף לא כלב. וכמובן, שעל ירך, שראית אותו יוצא החוצה באותו רגע, יצאה פעולתו לכטלה. והסנולה היתה בלא היתה.

ובעגמדי דברי אלה, המשיכה האשה את ספורה ותאמר באנחה: רבי, וכזה לא נמלאה עוד סאת צרותי. והרכונו של עולם לא אמר ערנה די. ואני אומרת ושונה ברברי בעלי: מעשה שטן, מעשה שטן. ובאמת מעשה שטן הוא, שזה בשלשה שבועות בא הנה מגיד ממדינת פולין והוא גם מחבר. והיה מאסף כאן חותמים על החבור שלו. ובעלי ששמע דרשותיו בכית המדרש והן נעמו מאד לחבו, בקש קרבת המגיד ויתרועע עמרו ועשה כל מה שהיה ביכולתו להיות לו לעזר באספת חתומים על החבור שלו. וגם לא חשך ממנו עמל ללכת להישזכים בסביבת העיר לרבר על לב האריסים והרענארים, המכירים שלנו, שגם הם ישתתפו ככספם לטובת המגיד הנ"ל, המרפים חבור לשום מצוה, לשום הבנסת בלה. ואח המגיד הזמין לסעודה, להיות האורח שלנו ליום השבת. ולי אמר בעלי: הכיני ליום השבת הזה משנה חלות להם ומשנה בשר ורגלים ומשנה יין ומשנה ממתקים ומשמנים ופרפראות לקנוח סעודה; כי זיכנו הקדוש ברוך הוא באורח הגון לשבת את המגיד, שאיננו מגיד פשוט, כשאר המגידים, אלא הנהו גם מחבר ספרים. וכל הרבנים, שראו החבור שלו, מגידים תהלהו. וגם הוא דרשן נפלא, פה מפיק מרגליות. ומכל דבריו ומכל מעשיו נראה שהוא תלמיד חכם גדול. ובודאי, אורח נכבד כזה — זכות גדולה היא לנו.

עשיתי כרצון בעלי והכינותי הכל במדה גרושה ומן המובהר. ובעלי לא ירע נפשו משמהה כשהביא אתו, אחרי קבלת שבת, מכית המדרש, את האורח לביתנו. והסעודה בחברת האורח, המגיד, היתה לנו באמת לעונג שבת ממש. כי כל זמן הסעודה, לא פסק פיו של המגיד מלספר לנו דברים נפלאים, אשר

ראה ואשר שמע. ככל המקומות אשר היה עובר שם. וביחוד — ממדינת פולין, אשר שם מרובים היהודים הנקראים בשם חסידים, יהודים שיש להם מנהיגים צדיקים, הנקראים בשם רביים. ועל כל צרה שלא תבוא עליהם, הנם עוזבים נשיהם וילדיהם ועסקיהם והנם נוסעים להרביים שלהם, כל אחד ואחד להרבי שבחר לו ושהנהו מאמין בו. והנם באים לבקש את הרבי שיחפץ בעדם ושיתן להם את ברכתו. והנם נשארים בבית הרבי כמה ימים, אוכלים ושותים שם בחברותא עם שאר חסידים, שבאו כמוהם לבקש עזר מהרבי בתפלה ובברכה. והנם מבליים הזמן בחדוה ובשמחה, מוסרים נגונים ויוצאים במחול ומרקרים רקורים. ואחרי כן הנם שבים לביתם בבסחון, שברכת הצדיק תהיה להם לעזר ותציל אותם מצרה. אבל מבצערי הצדיקים, הרביים של החסידים, יש במדינת פולין — וגם במדינות: מעהרן, פיהעם והגר בעלי שם, שעושים מעשים נפלאים ונוראים, מעשה נסים ממש, לא יאומן כי יסופר. והרבה יותר ממה שמספרים החסידים — מהמופתים שעושים הרביים שלהם. והבעלישם — רופאים חולים, פוקרים עקרות, מכריחים שרים ומזיקים, מגרשים רוחות וגלגולים. וכמעט אין לך רבר שישיג מהם. ואם הנם רוצים — הנם נעשים רואים ואינם נראים, נכנסים להיכלות מלכים ושרים. ואין איש רואה אותם, ואין איש מרגיש בהם, לא בכניסתם ולא ביציאתם משם. ואם הם רוצים — יש להם קפיצת הדרך והנם עוברים כמה פרסאות ברנע אחד. ובעלשם הרר בקראקא יכול ללכת אחרי תפילת שחרית לפראג ולעת תפילת מנחה להיות כבר בחזרה משם. אם כי המרחק בין שתי הערים האלה הוא גדול, מהלך של כמה ימים בסוס וברכב. והאם אין דבר זה פלא גדול? והנם מוסיפים להראות עוד הרבה מופתים ומעשים נפלאים. ולמשל, מוציאים יין מן הכותל, או חולבים חלב מן הקיר. לשמע הפלא האחרון, שהבעלישם יכולים לחלוב חלב מן הקיר, שאלתי, מבלי שמים ומבלי חשוב הרבה ברבר, את המגיד: ואם יש היכולת על ידי סגולות לחלוב חלב מן הקיר, לאיזה צורך, ברא הקדוש ברוך הוא את הבהמות? והמגיד ענה לי תיכף ומיד: זה לא קשיא, כי הקדוש ברוך הוא ברא את הבהמות, כרי שבשרן יהיה לנו לאכלה; כאמר חכמינו, זכרונם לברכה: סוף בהמה לשחיטה. וגם בלי בהמות — מאין היתה לנו פרה אדומה? ומבצערי זאת. הלא הקדוש ברוך הוא רואג לפרנס כל בריותיו, ערלים כמו יהודים. ואם גם אנחנו, היהודים, היינו יכולים — על ידי סגולות — למצוא חלב — מזון למפינו, בלי בהמות, הנה אומות העולם, שאין הסגולות — כידוע — פועלות שום פעולה למענן, למענן נחוצות הבהמות להמציא להן חלב. וכשמעי תשובתו, נחמתי על שאלתי, כי ראיתי, שלא מחכמה עשיתי זאת. ומבושה על דברי הורדתי את עיני.

והמגיד הוסיף לספר הנסים והנפלאות שעושים הבעלישם. ובוראי עשה זאת, מפני שראה בעלי מעוניין ברבריו ומשתוקק לשמוע אותם. וביחוד, הוסיף המגיד, כחם גדול לגרש רוחות הרשעים והעברניים, הנכנסות לגוף האדם או לגוף של בעל חי. ובוראי שמעתם המעשה הנורא ברוח שנכנסה בבחור אחד בעיר ניקלשפורג, מעשה שהרעיש בזמנו — זה שנים אחדות — את כל העיר.

ועל רכרי בעלי, שלא שמענו מאומה מזה ואנו רוצים שיספר אותו לנו, ספר לנו המניד המעשה בכחור אחד, בעיר ניקלשפורג, אשר במדינת מעהרן, בחור בן כ"ב שנה שנכנסה בו רוח של בעל עבירות נרול, שנענשה אהרי מותו, להתנולל בראשונה בנוף של חויר; וכשיצאה מנוף החויר, נכנסה לנוף של בלכ; וכשיצאה מן הכלב נכנסה לנוף של הבחור הזה. ומשעה שנכנסה לנוף הבחור התחילה לצער אותו ולענות אותו כיסורים קשים. והבחור במשך שנה ומחצה, וכמעט בכל יום ויום ובשעות ידועות, היה נופל על המטה, או על הארץ, ממש כחולה נכפה, רחמנא ליצלן. והרות היתה מקשקשת בו, מנביהה נופו ומפלת אותו, מנביהה ומשפילה. וכזה במשך שעות אחדות. ובכל הזמן הזה היה הבחור מרבר רברים נוראים, אשר תבווינה האזנים לשמוע אותם; בידוע, שהרוחות מסיתות לרבר תועה על ד' ועל משיחו. וכמעט שהנן אומרות: לך עבד עבודה זרה. ולפעמים היה מתחיל הבחור לנכוה ככלב, לנעות כשור או לקרוא כתרנגול. וכל התרופות שעשו להשיטו ולגרש הרוח ממנו; כמו, למשל, אמידת מזמורי תהלים, או שהיו מניחים אותו על הבימה בבית הכנסת בשעת פתיחת הארון ועוד מעשים מעין אלה — כל אלה היו ללא עזר וללא הועיל. ולפעמים הרניזו בזה את הרוח והיתה מוסיפה עוד יותר לצער את הבחור ולענות אותו. עד אשר לבסוף נכמדו רחמי הרב דמתא, שהוא צדיק נרול ומקובל מפורסם, על הבחור האומלל, ויעשה פעולה לגרש את הרוח מנוף הבחור. ובעמל רב ובטרח נרול, בצעקות ונעירות ובאספת עסדרב, כתפילות וכוירורים ובככיות ובתקיעת שופר עלה בידו להכריח את הרוח לצאת מנוף הבחור. וכל העם העומרים מסביב ראו את הרוח יוצאת דרך האצבע הקטנה של היד השמאלית. והרוח שיצאה ממנו נכנסה בנוף של תרנגול. והיתה באה מוזן לזמן אל הבחור ומפחדת אותו. ורק באשר שחטו את התרנגול וברכו עליו ברכת השחיטה, הרפחה הרוח לנמרי מהבחור והוא שב מעט מעט לאיתנו. ומעשה זה ידוע בכל תפוצות ישראל. כי רוח עקשנית כזאת, שלא שמעה לקול מלחשים ולא נכנעה לפני איש, עד אשר בא הרב המקובל והוציאה בחזקה ובקולי קולות מנוף הבחור — רוח כזו חזיונה יקר והנה יחידה במינה. ורוב הרוחות, כשכא בעל שם ופוקר עליהן לצאת ממקום שאוו לשכת בו, הנן יוצאות בלי טענות ומענות ובלי שום התנגדות.

המעשה הזה ועוד ספורים אחרים ברוחות שנכנסו לנופי בני אדם והבעלי שם נרשו אותן מהם — הפליאו אותי מאד והיו כחרשים בעיני. כי במדינתנו כמעט שאין נשמע דבר עושינפלאות כאלה. ואם כי יש גם לנו מקובלים, כותבי קמיעות ליולרות ולילרים לשמידה, שלא יזיקו המזיקים להיולרות ולא יחליפו את הילרים; או שהנם נותנים קמיעות לגרש קליפות, שקנו שביתה בדירות בלי דיירים, או כחורבות — אבל נסים ונפלאות כאלה שספר לנו המניד, לא ראינו בעינינו ולא שמענו באזנינו. וגם אבותינו ואבות אבותינו לא ספרו לנו ולא ידעו מהם. ועוד הפעם לא יכלתי להתאפק ומחדש באתי בשאלה אל המניד:

וכמה כוח הבעלי-שם כפולין גדול כך לעשות כל הנפלאות האלה, שזה ענה
 ספרת לנו? והמניד ענה לי תוך כרי רכור: הרכר פשום, אבל כרי להסכיר לך
 הענין, אפתח פי במשל, כי המשל ישים כל עקב למישור. תארי לעצמך — מלך
 אדיר, המושל בכיפה על כל העולם כולו. ולהמלך היכל גדול, ביאות למלך אדיר
 כזה, ובהיכל הרבה בנינים, מקום שבת השרים והאלופים והסדרנים והעכרים
 אשר למלך. וכל שר ושר וכל אלוף ואלוף, כל אחר ואחר מהם הנהו מסונה על
 איזה שליחות מיוחדת, כפי אשר פקד עליהם המלך וכפי רצונו. ומסביב להיכל
 חומה גדולה ובצורה ער לשמים, לכל יוכל איש זר ליכנס להיכל בלי רשות
 המלך. ואנשי חיל מזוינים בחרבות ורמחים וכידונים הפקרו לשומרים על
 החומה לכל יהיו איש לנשט אל ההיכל וליכנס פנימה. ועתה, אם נניח
 שבאיזה אופן כלתי ירוע לנו, נכנס איש זר להיכל המלך וקרא בשם את אחד
 השרים — אשר שמו וגם השליחות אשר עליה הנהו מסונה אינם ידועים אלא
 להמלך בכבודו ובעצמו — והוא מבקש מהשר לעשות איזה פעולה למענו, אשר
 היא לפי השליחות שעליה הנהו מסונה — הלא אין כל ספק שהשר ימלא את
 בקשתו, בלי שום פקפוקים. כי הוא ירוע, שאין איש זר יכול ליכנס להיכל
 בלי רשות המלך; וגם אין איש, מבלערי המלך, ירוע שמו ועל איזה שליחות
 הוא מסונה. ואם האיש הזר נמצא בהיכל המלך וירוע שמו ומשלחתו — בוראי
 נכנס ברצון וברשות המלך. ובוראי המלך הוריע לו שם השר ועל מה הוא
 מסונה וכשהוא נענה לבקשת האיש הזה — הוא ממלא בזה רק רצון המלך.
 והנמשל הוא פשום. המלך האדיר — הוא הרכונו של עולם, אשר לו עולמות
 לאין קץ ולאין מספר. והיכלות לאין מספר ממעל לרקיע השמים למלאכים,
 לשרפים ולאופנים, העומדים לשרותו ולמלאות פקודיו. והוא בשמות יקרא לכל
 אחד ואחד מעבריו, העומדים על משמרתם למלאות השליחות אשר למענה
 נבראו ואשר להם נועדה. ואין בכני תמותה היורע שמות המלאכים והשרפים
 והאופנים — כל הפמליא של מעלה, ולא השליחות, שעליה מסונה כל אחד
 ואחר מהם. ורק הכורא יתכרך בלברו הוא היחידי לרעת זאת. ובטובו הגדול
 ובחסדיו המרובים גלה הכורא יתכרך סורו ליחידים-גולה, לצדיקים אשר אהב
 ונפשו חשקה בהם והוריע להם שמות המלאכים והשליחות שעליהן הנם נמנים,
 מלאך, מלאך ושמו והשליחות שלו. והצדיקים אשר באו כסוד אלוה מסרו
 הסודות האלה ליחידים-גולה, הראויים וההגונים לכך. וכאופן כזה הסודות
 האלה הנם הולכים ונמסרים מדור לדור, איש מפי איש, בקבלה, עד הדור
 האחרון שאנו חיים בו. והבעלי-השם, שהנם יראי-שמים מפורסמים, צדיקים
 ושלמים, הסודות האלה הנם למורשה לסו. ובהם הנם עושים כל האותות
 והמופתים האלה. ובשהנם משביעים מלאך בשמו, הידוע להם בקבלה איש מפי
 איש, ובבקשם ממנו עזר — לפי השליחות שהוא מסונה עליה. — המלאך ממלא
 כקשתם; כידעו, שרק ליחידים-גולה, העושים רצונו של מקום, נגלה סוד שמו
 ועל מה הוא מסונה. ובוראי כך הוא רצונו של הכורא יתכרך שימלא בקשת
 הבעלי-שם. ובשאנו יורעים כל זה, איזה פלא הוא, שהבעלי-שם עושים מעשים

שהנם למעלה מן הטבע, אם המלאכים, עומדים על ידם, הנם עושירכרם ונענים להם למלאות כל מה שהנם מכקשים מהם.

וכשנמד דבר תשובתו אלי, אמר חסניד אל בעלי: אבל זאת תהיה טעות גדול להאמין, שכל מה שהבעל־רשם עושים הוא מעשה נס ובררך למעלה מן הטבע, להיפך, הרוב הגדול של מעשיהם הוא על פי דרך הטבע. וכיחוד, כשהנם עוסקים ברפוי חולים על ידי רפואות ותרופות שונות. הבעל־רשם יודעים סגולת הצמחים והרשאים והעשכים לרפאות מחלות שונות, יותר ממה שיודעים הרופאים הערלים. ובוז כוחם גדול הרבה מהם; אם כי הרופאים הערלים למרו מלאכת הרפואה בבתי למור החכמות שלהם. וגם יריעה זו — יריעת טבע־הצמחים, נמסרה להם בקבלה איש מפי איש, ואינם מגלים אותה אלא לאנשי בריתם. ואין להתפלל על שהרופאים הערלים — שתורתם — תורת הרפואה — היא אומנתם והם למרו אותה בבתי החכמות שלהם, ושמשו רופאים מומחים, יודעים פחות בטבע הצמחים לרפואה ממה שיודעים הבעל־רשם, שלא למרו מעולם בבתי החכמות ולא שמשו רופאים מומחים. בדבר זה אין כל פלא כלל, כי יש עור חכמת בעולם, שהנן ירועות ליחידים. ואינן ירועות לחכמים היותר גדולים והיותר מפורסמים בעולם. ולדוגמא, ידוע, שיש אנשים — הן מכני ברית והן שאינם מכני ברית, — שידועה להם החכמה — להפוך על פי דרך הטבע — ולא מעשה כשור, כל מתכת פשוטה וגסה, כמו: ברזל, ברזל ועופרת — לזהב טהור, מה שהחכמים המפורסמים, בכל גדול ובכל רוחב חכמתם, אינם יכולים לעשות. לשמע הרברים האלה, קפץ בעלי ממקומו, כאילו נשכו ערור, ויאמר להמגיד: יש שיודעים להפוך ברזל לזהב, אתה אומר, ואיך, ובמה הנם עושים דבר נפלא כזה? דבר זה לא ארע, ענה לו המגיד. ומעטים הנם היודעים סוד זה, כי העוסקים בחכמה זו אינם מגלים אותה לאיש. אבל היא כבר עתיקת ימים. ובוראי כבר שלמה המלך ידע אותה, כי עליו נאמר בכתוב, שנתן את הכסף כאבנים בירושלים. וגם התנאים והאמוראים ידעו ועסקו בה. ולפי דברי הגאון ר' יעקב עמרן, חכמי הגמרא, הידועים לנו שהיו עשירים גדולים, בוראי על ידי החכמה הזו נתעשרו. ומחברים רבים, כמו, למשל, האבן עזרא ובעל הספר ראשית חכמה מוכידים אותה. וגם על המקובל הגדול, ר' חיים וויטאל, תלמידו של האר"י, מספרים שהיה עוסק בימי נעוריו בחכמה זו.

ובעלי, ששמע בפעם הראשונה מציאת החכמה הנפלאה הזו, לא הרפה מהמגיד בשאלותיו השונות והמדובות: איפה ואנה נמצאים העוסקים בחכמה זו. ואם יש ספרים המלמדים חכמה זו. ואיפה יש למצוא הספרים האלה. ואם הוא גם יודע ומכיר יהודים העוסקים בחכמה זו. ועור הרבה שאלות מעין אלה. ועל כל שאלותיו ענה לו המגיד ברברים האלה: האמת אניד לך, שמעולם לא התענינתי בדבר זה, כי אינני איך להעשיר, ולא חקרתי ולא דרשתי אחרי האנשים העוסקים בחכמה זו וגם לא ראיתי שום ספר המלמד אותה. אבל מציאת חכמה זו בזמננו ושיש העוסקים בה — דבר זה הוא למעלה מכל ספק. כי שמעתי על הרכה אנשים, שאומרים עליהם, שהנם עוסקים במסתרים בחכמה

זו. ואני מעולם לא התענינתי לרעת אם אמת הדבר, ואם לא. כי מה לי ולהם — ירדפו אחרי זהב וכסף, הבליהעולם הזה, ואני רורף ללמוד ולרעת דברי התורה הקדושה, שעליה נאמר: יקרה היא מפנינים וכל חפציה לא ישוו בה. וכוה נמרה השיחה עם המגיד בסעודה של אותו ערב. ובאותו לילה נדרה שנתי ושנת כעלי: אני לא יכולתי לישון, מפני שהיתה לפני עיני כל הזמן תמונת הבחור האומלל, שספר לנו המגיד, שנכנסה בו רוח. וראיתי בדמיני, איך הרוח מקשקשת בו, מנכיהה אותו למעלה ומשליכה אותו על הארץ, מנכיהה ומשפלת. ומראה זה היה לפני עיני רוחי כל הלילה. ובעלי, ששמעתי שהנהו ער ומתהפך כל הלילה מן הצד אל הצד, בודאי ראה בחזיונו איך כבר הפך — על ידי החכמה החרשה, ששמע מפי המגיד — כל מטילי ברזל וכל חשוקי ברזל וכל מקכות וקורנסים ומסמרות הנמצאים בחנותנו — לזהב טהור. והוא רואה כבר את עצמו העשיר ביותר גדול בכל הגליל שלנו.

יום השבת עבר והמגיד הלך מעירנו לדרך, לדרוש דרשותיו בערים אחרות. ואחרי עכור ימים אחרים נגש אלי בעלי — בזמן שהיינו רק שנינו בחנות — ויאמר אלי: אל תכעוס עלי, מלכה, על זה שאני מגיד לך עתה. — ולשמע הרברים האלה התחיל לבי לרפוס בחזקה, כי נבא לי צרה חרשה הבאה עלי — הן יודעת את מרחי ועמלי למצוא כאן, במחננו, דברים המשמשים לסנולות ותרופות. אבל עירנו היא קטנה ואנשי חכמה ומרע הנם מעטים בה. וגם אין כה אף בית מרקחת וספסנים אחר הגון, שאוכל למצוא בו הצמחים, הרשאים והעשבים והסמים היכולים להיות לי לתועלת. וגם אין בעירנו איש — מומחה לדרך — שיוכל לכאד לי הרכה דברים סתומים וחתומים בספרים אשר יש לי. וביחוד בנוגע לשמות הצמחים וסימניהם. ומטעם זה החלטתי ללכת לזמן — בודאי בלתי ארוך — לכרך ווילנא, שהיא עיר גדולה לאלקים, מלאה חכמים, ורופאים מצוינים — יהודים וערלים. ובתי מרקחת גדולים, שיש בהם למכירה כל מיני כממנים וכל מכשירי רפואה. וגם יש שם, כפי שמעתי, מומחים לכתיכת קמיעות. ובודאי אמצא שם את מבוקשי: מומחה בסנולות ורפואות ובכתיכת קמיעות והוא יורני דרך אלך בה לבטח ובלי מכשול. ואולי אמצא שם עור ספרים כמקצוע זה ואעשיר ידיעותי באלה החכמות ואצליח גם אני ברכות הימים להיות מומחה לדרך. וכפי שתראי, נסיעתי לוויילנא היא הכרחית, ובלעריה, לעולם ירי לא תעשינה תושיה. ואם כי לזמן קצר תהי מוכרחת להשאר בלערי ובלי עזרתי, יחירה ובודרה, שכך אחרי כן יהיה כפליים. ואם הקדוש ברוך הוא יצליח את ררכי ואשיג את מבוקשי, תקותי חזקה בהבורא יתברך, שלא תהיה עליך יותר רגנת הפרנסה ולא תצטרכי יותר לעבוד עבודה פרך בבית ובחנות, כי כל מחסורך יהיה עלי. לשמע דבריו אלה, פרצו עיני דמעות וירדו פלגי מים. ואמרתי לבעלי קול בוכים: ועל מי אתה עוזב אותי, שוממה, בודרה, עניה סוערה. ועלי כולנה: הבית, החנות והילדים. האם כח אבנים כחי, לשאת משא כבר כזה. העבודה כחנות ובכית וגם להשגית על הילדים. הן נפל אפול תחת סכל משאי ולא אוכל קום. ועל זה אמר לי בעלי: את אשת

חיל ועקרת הכית. וכטוח אני, שתמצאי דרכים לסדר מעשיך בבית וכחנות באופן כזה, שהעבודה לא תכבד עליך מעל לכחותיך. ולא יגיע שום היוזם ולא נרעון בהעסק שלנו בחנות ולא יופר הסדר בביתנו וילדינו יהיו שלווים ושקטים במקדם. ובעלי השתרל בדברי נחומים לדבר על לבי, לכל אתעצב לדבר נסיעתו לוילנא, כי מעז יצא מתוק. ובוראי נסיעתו לוילנא לא תהיה לריס ועמלו לא יעלה בתהו, כפי דברי חכמינו, זכרונם לברכה: ינעת ולא מצאת אל תאמין.

באין ברירה, נכנעתי למר נורלי וקבלתי דברי בעלי בלי התמרמרות; בידעי טבעו, שאחת דבר ולא ישוב ממנה. ולמה אשתית דברי לריס ואצער אותו בתלונותי, ללא תועלת. ובלכי אמרתי: כך נגזר עלי מן השמים ואין לי אלא להצדיק עלי את הדין ולקבל הכל באהבה, ולשאת את הנזל אשר נטל עלי בדומיה. וכעור. ימים אחרים מצא בעלי ענלה ההולכת לוילנא. ובחכרת סוחרים ממחננו, שהלכו גם כן לוילנא לצורך עסקיהם, נסע בעלי בשעה מוצלחת עמהם. ואני נשארתי יחידה, בודדה ונלמורה ובלב נשכר מפחד וראנה לימים הכאים.

ובהתהפכי על מטתי מצד אל צד בלילות בלי שינה, עוברים לפני זכר כל המעשים המוזרים שעשה בעלי במשך שמונת החדשים האחרונים ויסורי הנפש שגרמו לי: צער, פחד, ולפעמים, גם בושה. וספק התגנב אל לבי: — אף כי בעלי הוא יודע ספר ואני אשה פשוטה, בלי תורה וכלי חכמה — אם הדרך, אשר בחר ללכת בה היא הנכונה, ואם לא אור מתעה התעהו להוליך אותו תהו לא דרך. והנהו כתועה במדבר ישימון בלי דרך. ושאלות וספקות לאין מספר התעוררו בלבי ומתרוצצות במוחי ולא מצאתי עליהן תשובה מספקת ורוחי נסערה, ואין מרגוע לנפשי. ושאלתי אני לנפשי: אם הדברים שאמר לי בעלי הנם נכונים ואמתים, שלו היו הספרים, הנמצאים עתה בידו, נמצאים גם כן בידי כל אחר ואחד מאנשי קהילתנו. כי אז חיו כולם יודעים להשמר מכל צרה ומכל מחלה ומכל פורעניות. ואם הדבר כן, מדוע אין המנהיגים שלנו — הפרנסים וטובי העיר — הרואים לכל צרכי העדה, רואים גם כן, שיהיו הספרים האלה בידם, כדי שיוכלו כל אנשי העדה להשתמש בהם ולהנצל על ידי הסגולות והתרופות, הנמצאות בהם, מכל צרה, שלא תבוא עליהם? ומי יודע, אם לא היתה עריין אשת ראובן החיים, אשר מתה בהקשותה בלדתה, בחיים חיתה, אם בעור זמן עשו לה אחת הסגולות הנמצאות בהספרים האלה לאשה המקשה ללדת? ומי יודע, אם לא היה עריין הרוכל הנודד בכפרים רמחננו, שמצאו אותו הרוג ביער, חי וקיים עמנו, אם היו בירו השמירות נגר שורדים וגולנים, שעליהן בעלי אמר לי, שהנן בדוקות ומנוסות להגן על מי שישנן בידו נגר שליטת השורדים והגולנים עלי? ובכלל, כמה נפשות היו יכולים להציל מהפורעניות, הכאות יום יום, על האחר או על השני, מאנשי קהילתנו. ומדוע אין איש שם לכ לזה? האמנם אין איש — מכלעדי המלמד העני, שהשאיר הספרים האלה ידושה לר' לייב הרענרדא — יודע ממציאות הספרים האלה ומהסגולות הנמצאות בהם? ואם היתה האפשרות למלמד העני למצוא הספרים האלה

ולהביאם לירד, האם יבצר, דבר זה מהפרנסים וממנהיגי הקהילה? ואם כן, איך אפשר לבאר הרבר, שהגם מזניחים דבר חשוב כזה, שיש בו הצלת נפשות ממש ובאמצעים — על פי הרוב קלים וגוחים — והגם עוסקים בדברים פחותי הערך מזה?

וכשנזכרתי במה שספר לנו המגיד, שישנב יהודים, שידוע להם הסוד להפוך ברזל לזהב. וכל זה — בדרך המכע, ולא מעשה בשוף. וגם לא על ידי השבעות ושמות. והגם עוסקים במלאכה זו. שכלי הקצר, שכל אשה פשוטה, בלתי מלומדת, איננו יכול לבאר לי, מדוע אין הרבנים והפרנסים והמנהיגים של הקהילות מברייחים אותם, אם על ידי חרם, ואם על ידי אופני בפיא אחרים, שיהפכו משקל ידוע של ברזל לזהב. ובאותה מדה, שהזהב יספיק לכל צרכי העדה ולא יהיה יותר צורך להעריך את בעלי-הבתים בסכומים גדולים, לפעמים, משא כבר מנשוא? וגם יתר הרבדים, שספר לנו המגיד, וביחוד, ברבר הבעלי-שם במדינת פולין, המפליאים לעשות וכל דבר קשה לא ישנב מהם ולא יבצר מהם מאומה — גם הם אינם פשוטים בעיני ואינם ברורים לי כלל. ושאלתי לי לעצמי: אם יש ליהודי פולין הרבה עושי נפלאות כאלה, כמו שספר לנו המגיד, שיש ביבילתם לעשות, שיהיו רואים ואינם נראים, שתהיה להם קפיצת הדרך. ויכולים הם לחלוב חלב מן הקיר ולהוציא יין מן הכותל ועוד מעשים נפלאים כאלה לאין מספר — מדוע, לכל הפחות, אינם עושים בלהמיהם, שת-היה הפרנסה מצויה — ולו גם כמדה ועומה — לכל אחד ואחד מאחינו בני ישראל במדינה זו: ולא יהיה בהם מספר העניים, חסדי-לחם, כה גדול, עד שהגם מוכרחים לגדוד למדינות אחרות, לחזור על הפתחים. והגם באים בהמון רב גם אלינו, לרחוק רגלי העניים שיש לנו כבר, די והותר, במדינתנו. וחירה סתומה, חירה בלי פתרונים לי — המלמד הזקן העני שהלך לעולמו והשאיר את הירושה שלו בידי הרענדאר ר' לייב. בידי המלמד הזה היה נמצא אוצר בלום — הספרים הקטנים האלה, שעל ידם היה יכול להתעשר על נקלה, אם היה עוסק בסגולות ורפואות, כמו שבעלי אומר לעשות, או, לו רק היה מנהל את הנצרכים לזה בעצתו, — כפי הסודות הנמצאים בהספרים האלה, — במחיר ומדוע לא בקש להוציא למענו מהם שום תועלה ובחר יותר ללכת לאהר הכ-פרים ולהשכיר את עצמו להיות מלמד תינוקות בעד ככר לחם? ומדוע, לכל הפחות, לא מכר את הספרים האלה, אשר, לפי דברי בעלי, הגם יקרים מזה ומפ-נינים וכל הון לא ישווה בהם? ובודאי היו נמצאים קופצים עליהם — שהגם מבינים במיב הספרים כמו בעלי — והיו משלמים לו מחיר גדול בעדם. ולא היה עני מרוכא כזה, שבלי המלמדות בכפר, היה מוכרח להתפרנס מן הצדקה. ולא היה בירו מאומה, מבלעדי כלוי הסתכות שעל בשרו.

ועוד הוספתי לשאול לעצמי: אם המלמד העני היה מאמין, שכל הכתוב בספרים הקטנים האלה הגם דברי אמת, והרפואות הנמצאות בהם, הגם מרפאות את החולים רפואה שלמה וממשית: ואם השמירות — הגם שמירות מעולות, ואם הסגולות — פעולתן פעולה ממשית, מדוע מנע המוכ מבעליו, ולא השתמש

בהן לא לטובתו ולא לטובת אחרים, אולם מצא ליותר לטוב, להחביאם בתיבה, ולהשאיר אותן סמויים מן העין ובלי שום תועלת לאיש.

השאלות והספקות האלה היו מנקרות במוחי כל הימים האחרונים האלה ולא נתנו לי מנוחה אף לרגע. ולא יכולתי בשום אופן להשיא את דעתי לדבר רים אחרים. והן הן שערערו בטחוני במעשה בעלי עד היסוד; והייתי יראה וחרדה לכל תניענו — לי ולילדינו וננס לבעלי — רעה גדולה ממנו.

וכשהייתי במבוכה גדולה כזאת ואוברת עצות עלה על לבי הרעיון: כי יוכל להתיר כל ספקותי ולהשקים המית דוחי, אם לא רבנו, הרב דהילתנו, שהוא יודע הכל ומכין הכל. והוא ירע להניד לי פשר דבר, אם יש איזה ממשות במעשה בעלי, ואם איננו רואה חלומות בהסיון, ובכל מעשיו יש הממשות של קורי עכביש? ואם באמת תעה בעלי מדרך השכל, ינחני רבי בעצתו, איך להור ציאו מירי טעותו, ולפקוח את עיניו לראות דרך הנכונה אשר ילך בה. כי חוששת אני, שאם באמת בעלי יתחיל לעסוק באומנות בעל-שם, לתת רפואות ותרופות לכל דורש ומבקש, והן לא תצלחנה ותהיינה ללא תועלת, כי אז יצא עליו שם בעיר, שהוא יצא מרעתו ועושה מעשה משונע לקחת לו עטרה שאינה הולמתו — אומנות בעל שם, שאיננו ראויה וזנון לכך. וכל השומעים את שמעו יקראו לו — על שום פעולותיו — בשם: יענקל המשונע. וכנוי זה יסאר לו לנחלה כל ימי חייו. ורבי הלא יודע ההיזק שיגיע מזה לילדינו, כשיגדלו ויגיע להם עתם עת דורים. כי לשרוך, כירוע, אב בהכנוי „משונע“ איננו יחוס גדול, לא לבנים, ולא לבנות.

וכשהחלטתי בדעתי ללכת לשאול בעצת רבנו, שמחתי לראות, שבעלי לא לקח אתו בדרך כלל הספרים קטנים, שהביא לו הרענרר ר' לייב, והשאיר מהם הרוב, היותר גדול בבית ובוראי; מיראה לכל יאבר אותם בדרך, או לכל ייגביו אותם ממנו. ולקח עמו דק היותר נחוצים לו, לפי דעתו. והנה הבאתי אתי הספרים שנשארו, כדי להראות אותם לרבי.

ובכרבה הרברים האלה הניחה על השולחן אשר לפני ששה ספרים קטנים. לקחתי הספרים בידי וראיתי שכולם הנם ממין אחר — ספרי סגולות ורפואות, או ספרים העוסקים בחכמת היר ובחכמת הפרצוף, ומהם כאלה — שהנם מצור יים בכל מקום, כמו, הספר רוזיאל המלאך, או, ספר זכירה, או, ספר מפעלות אלקים. ומהם — שהנם מצויים פחות, כמו, הספר אמתחת בנימין, מר' בנימין מקראטאשין, או, הספר באר מים חיים, מר' ישכר טעליר. רק ספר אחר נמצא ביניהם, שהוא באמת יקר מאד במציאות, והוא — הספר תולדות אדם, על חכמת היד ועל חכמת הפרצוף, ספר שנדפס כמעט זה שלש מאות שנה (נח בידי נמצא הספר הזה, אבל בדפוס יותר מאוחר, שאיננו יקר המציאות, כמו הספר הנמצא בידי ר' יענקל החנוני) ומהספר הזה שאב ר' יענקל הנ"ל ידיעת העתירות, על פי שרטוטי היד וידיעת טבע האדם, על פי מבנה גופו ועל פי צורת אבריו.

ובהתיימי בחינת הספרים האלה, אמרתי להאשה: טוב עשית שבאת לספר

לי הרברים האלה ושהבאת לי הספרים האלה לבחינה. ועתה, שמע ורע נא: הספרים האלה בוראי הנם ספרים קדושים. ואלה שחברו אותם היו צדיקים, יראים ושלמים. וכל הכתוב בהם הם דברי אמת וצדק. ואסור להרהר אחרי דבריהם. ובוראי, מי שנמצא, רחמנא לצלן, באיזה צרה והוא נזקק לעזרה, יוכל להשתמש באחת הסגולות או באחת התרופות, הנמצאות בספרים האלה, כי ממקום קדוש יהלכון ולא יכובו מימיהן. אבל מי שרוצה לעסוק בהן בתמירות ולשום פרנסה — אין דבר זה ניתן להעשות לכל הרוצה. ויש בזה סכנה — שיוזק לאחרים וגם יוזק בעצמו. וכפי שתענני רוח מבינתי, אין בעלך מוכשר כלל לאומנות זו — אומנות בעל-שם ועוסק בסגולות ורפואות. ומטעם זה, עצתי לך אמונה, תיכף כשישוב בעלך מדרבו, תנידי לו, שיבוא אלי, ואני אדבר על לבו, שיסלק ידיו מעסק זה, שלא יסכון לו כלל. ובטוח אני, שישמע לדברי. ועל זה אמרה לי האשה: יסלח נא לי, רבי, אבל אי אפשר לי להניד לבעלי, שיבא לכתבו. כי בירעו שהלכתי להתאונן עליו באוני רבנו, יכעם עלי ולא יסלח לי דבר זה לעולם ויופר השלוש-כית שלנו. ודבר זה יהיה אסון גדול גם לי, גם לו. מוב, אמרתי לה, אל תנידי לו מאומה ואל ידע דבר בואך אלי. רק, כשישוב מדרכו, תוריעי לי דבר שובו. ואני כבר אמצא תהבולה לקרוא אותו אלי, ומבלי שיחשור אותך, שידך היתה באמצע. דברי אלה — כפי שראיתי — הרגיעו רוח האשה, והיא יצאה ממני שבעת רצון. ובוה נמר — לעת עתה — הדבר.

יוט ב' ט' תמוז התקס"ח

שלום ושקטים ישבנו, אני ובני ביתי, אתמול אל השלחן לאכול ארוחת הצהרים. ואתנו תלמיד, הבחורים שלמה-זלמן ויונה, שנמצאו באותה שעה בביתי והזמנתי לסעודה לאכול אתנו. ופתאום אנתנו שומעים מכל הכתים, הנמצאים בשכונתנו, קול בכייה ויללת-נשים וצעקת-ילדים. נפתחים ונבהלים קפצנו ממושכנו ויצאנו מהר החוצה, לראות ולרעת על מה ולמה הבכיות והיר-ללות האלה. וראינו — הנשים סופקות בהן, בוכות ומיללות, והילדים, נפתחים לקול בכייתן, אוחזים בסינורי אמותיהם וכוכים וצועקים גם כן. וכרחוב תנועה רבה: מרוצה מכל עברים. ומכל הרחובות ומכל הסימטות ומכל המכוואות. והאנשים מלובשים אך למחצה, כפי שהנם ביום קיץ בכיתם, המכנסים לכר לבשרם, בלי הבגד העליון, רק הארבע-כנפות מכסה המחצית העליונה של הגוף והציצות סרוחות על הארץ. וכלם אצים, רצים, מבלי גם לרעת לאנה. וקולות נשמעו: אוי ואבוי לנו, שריפה, דליקה, צרה, אסון, אבדנו, אכרנו. וכרגע נעשה ברור לנו, שנפלה דליקה בעיר. וזאת היא סיבת הבכיות והיללות. כי מלומדים אנתנו בצרות והגנו גרונים לפרקים תכופים באש. ואין לך שנה שתעבור עלינו בשלום, מבלי שתעלינה במדינתנו על המוקד ערים ועיירות רבות בישראל. ומטעם זה, כשתפרוץ שריפה באחד הכתים, או באחת השכונות, אימה חשכה

נופלת על כל תושבי העיר וכל אחד ואחד מבקש להציל כל מה שיוכל מכלי הבית, מהמטלטלים ומהבגדים.

וגם בפעם הזאת, בטרם עור נורע איפה פרצה השריפה ואיה מקומה, ראינו בכל הבתים, אשר בשכונתנו, האנשים והנשים, זקנים וילדים, כולם עסוקים בעבודה — לפנות הבתים ולהוציא החוצה כל מה שנמצא בהם, והרחוב התמלא שולחנות ובמאות, מטות ועריסות, כרים וכסתות, קרירות, קלחות ורורים ובגדים וכלים — כל גדול לפני כל בית ובית. וכל זה נעשה במהירות ובחפזון.

והבתים התרוקנו מכל הנמצא בתוכם ממש כהרף עין. וגם אני לא הייתי פורש מן הצבור. ואמרתי לפנות את הבית ולזונתי הרבנית אמרתי: השארי את במנוחה בחוץ במקומך ושימי עיניך על הילדים, שיהיו עמך כל הזמן. ואני ותלמידי נוציא הכל מן הבית בעצמנו, ואין אנו נזקקים לעזרתך. ובינתיים באו לעזרתי עור אחרים מתלמידי. ומכלי היותי מבוהל, נרעש ונפחד, עשיתי את כל מעשי בחשבון ודעת, להוציא מן הבית מקורם את היותר חשוב, והרכרים הספרים והפעוסים — לכסוף. וכראש וראשון כקשתי להציל אוצר-ספרי הנדל אשר חנני בו ה' ושהנהו יקר לי כחיי ממש. והצלחתי, אני ותלמידי להוציא את כל הספרים בסדר ובמשטר. רק את הספר רזיאל המלאך השארתי בבית והנחתי על החלון, תחת המשקיה, כדי שיגין על הבית מן הרליקה; כידוע, שספר רזיאל בבית — סגולה בדוקה ומנוסה להציל אותו בית מן השריפה. ובשנמרנו להוציא את כל הספרים מן הבית, התחלנו להוציא שאר המטלטלין, ובינתיים נורע מקום השריפה — בית אחר לא רחוק מן הטחנה, אשר על יד הנחל בדרומה של העיר.

והשאון גדול. והמהומה והמרומה ברחוב הלכו הלך וגדל. והכל היו רצים: גדולים וקטנים, זקנים ונערים. וכל אחד ואחד היה נושא בידו אם רלי, ואם כר, ואם קדרה מלאים מים. וכולם היו נחפזים להגיע למקום השריפה, להיות לעזר לכבות את האש. ולכסוף ראינו — והנה ענלה עוברת לפנינו. ועל הענלה עומדת חבית גדולה מים ואת הענלה מושכים בידיהם השמשים דחברה קרישא. ואת החבית תומכים בידיהם, משני צדי הענלה, הנכאים דחברה קרישא, לכל תזוז ממקומה ולכל תהפך וישפכו המים, אם תגוף הענלה באבן, או בנוש עפר. חברי החברה קרישא, כידוע, הנם תמיד הראשונים להחיש לבוא לעזרה בצרה, בכל מקום שתבוא. וגם בפעם הזאת, כשנשמע דבר השריפה בעיר, מהרו הנכאים והשמשים דחברה ללכת לר' פרץ בעל הענלה, לבקש אותו, שיתן סוסיו וענלתו להוביל חבית מים למקום השריפה. וכשבאו אליו, לא מצאו אותו בביתו; וגם לא את סוסיו. כי הוליך בזה הנוקר נוסעים אחרים לעיירה הסמוכה ולא שב משם עדנה. והם לא היו אוכרי עצות. ויקחו את הענלה אשר עליה מוציא ר' פרץ את הובל הסדה, ויעמירו עליה חבית גדולה, וימלאו אותה מים. וכבר קום הסוסים — משכו השמשים הענלה בידיהם. והנכאים מימין ומשמאל הענלה לתמוך בחבית, לכל תזוז ממקומה.

ובאותו זמן נשארו כולנו עומדים בחוץ, שרויים כאימה ובפחד ונושאים

לכנו וכפינו אל אבינו שבשמים, שיתרחם עלינו ויצילנו מרינה של אש. ואת העובדים ושבים ממקום הרליקה או מקיפים בשאלות: אם לא התרחם כבר הבורא יתברך עלינו. ואם לא שככה כבר לבת האש; או, חס וחלילה, אם לא התפשטה האש עוד יותר על כל סביבותיה. ועינינו נמויות השמימה לראות מאיזה צד הרוח נושבת. אם מצד העיר לצד הנחל, מקום השריפה; או, חס ושלום ממקום השריפה לצד העיר. כי אין לך דבר יותר מסובך בשעת הרליקה כרוח חזקה ואינה מצויה, הנושאת למרחוק אורים ושביבים הגופלים על גגות הבתים היבשים, ומרליקים אותם כהרף עין.

והנה, באמת, ברחמי הבורא יתברך הגדולים, נעשה גם נדול לנו, כי הרוח, שנשבה קודם לאותו צד, ששם רוב הבתים של הבעלי-בתים וכל הבני-נים של הקהילה: בית-הכנסת, בתי-מדרשות, ולהבדיל, המרחץ, המקוה וההקדש, נמצאים, הפכה פתאום דרכה וסבבה נמיתה לצד הנחל, מקום השריפה. וכאשר ראינו זה, נדל בטחוננו, שהסכנה תעבור מעל ראשנו, ונעבור עוד כחצי-שעה — הניעה לנו הבשורה, שהבית, שאחזה בו האש, נשרף כלו. ער היסוד, אבל האש לא נתפשטה לבנינים אחרים. ולבת האש הולכת ונרעכת. ועוד מעט תעומם ותכבה לגמרי.

לשמע הבשורה המובה, שלחנו מעומק לבנו ברכות והודאות לאלקים, בורא העולם, על החסד הגדול אשר נמל אתנו, להציל אותנו מרינה של אש. ובמסחון שאין יותר מקום לחשש סכנה, התחלנו מעט מעט להכניס את הספרים וכלי הבית ושאר הממלמלין למקומם הראשון בבית. והורות לאל, לא הגיע לנו שום היוק על ידי המלמול ממקום למקום. ולא נשבר מאומה, ולא נקרע מאומה ולא נחסר מאומה מכל אשר לנו. ואחרי תפילת מנחה ביחידות, עסקנו בסידור הספרים על מקומם, עד שעה מאוחרת בלילה.

וכשבאתי היום בבוקר לבית המדרש, שמעתי, שהמלמד ר' העניך הארוך, שביתו נמצא לא רחוק ממקום השריפה, מספר לכל אחר ואחר, שעל ידי הפעולה שעשה, נצלנו אנחנו כלנו מהסכנה שהיתה צפויה לנו, שכל העיר תעלה על המוקד. כי תיכף — כשפרצה השריפה — אמר לאשתו, שתמהר ללכת לזמן נושעם הנגר, הרר בשכונתו, ושיש לו חמש בנות בוגדות ושתי כלות צעירות, נשי בניו, ושתבקש מהן, שתתנינה לה כתונת מלוכלכת כרם נירה; כי כודאי יש בבית זה תמיד אחת הנשים הצעירות, שיש לה אורח כנשים. והיא עשתה כן והלכה לבית הנגר. וכרע הביאה לו שתי כתונות כאחת והוא לקח את הכתונות והעלה אותן על הגג ושםח אותן על צד הנג, שעליו נשבה הרוח ממקום השריפה. ולא עברו כעשרה רגעים והרוח שינתה נמיתה והתחילה לנשוכ להצד שכנגד. ונשאה האורים והשביבים ממקום השריפה מעבר הנחל למקום מרעה בקר וצאן, ואין שם בנינים לדירה כלל. ובאופן כזה, נצלנו כולנו. הרברים האלה, לפי דעתי, ניתנים להשמע, כי ראיתי כתוב בכמה ספרים שסגולה זו — שטיחת כתונת מלוכלכת כרם נירה על הגג מנינה על הבית ומצלת מן האש. וסגולה זו היא ברוקה ומנוסה. וזה עתה ראינו ונוכחנו במחננו, כפי דברי ר' העניך הא-

וד', שסגולה זו פועלת פעולתה. וכפי ששמעתי, נעיש' כזמן השריפה גם פעילות אחרות, נגר סכנת האש: השוחט ר' מרדכי כתב על פתח ביתו: איריריון, איריריון. והמלמר ר' זעליג השליך לתוך הבית הכושר באש ביצה, שעליה היה כתוב השם: חיבוריאל, כפי הנמצא בספר זכירה. ומבלעדי זאת, נמצאו בהרבה בתים לשמירה ולהננה הספר רזיאל, שהנהו גם מגין וגם מציל מן השריפה, כירוע.

יום די י"ח תמוז התקמ"ח

בין הישוב היהודי בקרבת הכפר, הנמצא במרחק ט"ו פרסאות ממחננו, ובין טובי העיר דקהילתנו, פרצה מחלוקת זה איוה זמן. ואינם יכולים לבוא לירי עמק השוה, ולא לירי שום פשרה. ונחוצ' יהיה למסור משפט הדבר להגאון דק"ק בריסק ולהכיתרין שלו.

לי אין הרשות לדון ולפשר בסכסוך זה, כי אני מקבל שכרי מקופת הקהל רמחננו והנני נוגע בדבר. וגם חכמי מינסק וריינייהם צריכים לסלק יריהם מהסכסוך, כי גם קהילת מינסק היא נוגעת בדבר. ומטעם זה מוכרחים שני הצדדים למסור את המשפט להגאון דק"ק בריסק ולהכיתרין שלו. וכאשר יורו, כן יקום.

וזה דבר הסכסוך. בקרבת מקום מהכפר הנ"ל, אחז יהודי אחד, אצל ארון הארץ, זה שנים רבות, ארענרא של בית מזינת יין-שרף ואכסניא לעוכרי-דרך. בית המזינה והאכסניא נמצאים על יד הדרך העוברת מראדאשקוויץ לכאריסאוו ומספר ההולכים ושבים בדרך זו הוא גדול. וביתור גדולה שם התנועה בהובלת סחורה מעיר לעיר. וה' שלח את הכרבה במשלח יד הרענראד והיתה לו הפרנסה בשפע, גברות המוכה, בנה לו בית גדול ורחב יריכי; ויקח חתנים לכנותיו וכלות לבניו. ואת כולם האכיל לחם על שולחנו. כי המלאכה היתה מרובה בהארענרא ומספקת לפרנס את כולם בכבוד. ומבלעדי הרענראד ומשפחו הגדולה התישבו בקרבתו הקרובים שלו וקרובי חתניו, לוקחי כנותיו, וקרובי בלותיו, נשי בניו. וכלם מצאו שם מחיתם, ומהם עוסקים בפרעמטיא, קונים ומוכרים סחורה לאכרי הכפר. ומהם — עוסקים באומנות ומלאכת יד. ובאופן זה נתהווה כמשך הזמן מסכיב לבית המזינה של הרענראד בעין קהילה קטנה. ובהתרחב היישוב וברכות המוכה, התחילו הבעלי-בתים של היישוב לבקש דרכים להשתחרר מעם מעט מהשעבוד לקהילתנו לכל דבר שבקדושה ולכל דבר משפחה: לבוא לימים הנודאים ולימי החג להתפלל עם הצבור בבתי-התפילה שלנו; להביא בהמות דקות ועופות לשחיטה לשוחטים רמתא; ולבוא אל העיר לכל דבר של משפחה: ברית-מילה, פריון-הבן, ברכת-נשואין וכדומה. וזה — כאשר אין להם משלהם לא רב ולא ריין, לא שוחט ולא חזן, לא קורא בתורה ולא כעל תוקע. והנם נזקקים לכל הצרכים האלה לבוא אלינו, אל העיר. והתחילו בזה, שהקציעו באחר הבתים חדר גדול להיות להם למקדש מעט —

כית תפילה. וכיסות השנה היה אחד מהם — בתורת נרכה וכפי יכלתו, ממלא משרת חזן ויורד לפני התיבה. ולימים נוראים ולימי החג היו שוכרים חזן מסתננו. והוא גם היה הכעל תוקע. וספר תורה נתנו להם הנכאים של בית הכנסת רמחננו להיות אתם עד אשר יהיה להם ספר אחר, משלהם. ומה שהועיל ביותר לתקנת הקהילה הקטנה הזאת, לכוננה ולסעדה על בסיס נכון, היתה ביאת הכתור ברוך לייב בן הנגר ר' שמואל דוד דמחננו, אל היישוב.

ברוך לייב הנ"ל יורע מלאכת השחימה והבדיקה. וגם לו קול ערב וגעיע והוא יורע נוסח הנגינות של החזנים. ואותו יערתי לקהילה הקטנה הזאת, להיות להם לשוחם רקות ועופות, ולחזן, יורד לפני התיבה ולמלמדינוקות להילדים שלהם. הכתור הזה למד אצלי בהישיבת שלי. אביו ר' שמואל דוד הנגר, אף על פי שהוא אדם פשוט ואיננו יורע תורה, בכל זאת הייתי מכבד אותו תמיד, על ישרת לבו ותמימות נפשו ועל שהנהו ירא שמים באמת ומקיים כל מצוות התורה בהלכתו. וידעתי, שאדיר כל חפצו היה תמיד, שבנו ילמד תורה ויהיה למרן. והיה מוסר אותו למלמדים היותר טובים שבמחננו והיה משלם להם שבר למור כפי אשר דרשו; ובכלב שבנו ילמד תורה ויעשה חיל כלמורו. ובאחרונה למד בנו אצל המלמד ר' יחיאל, שהוא הגרול במלמדינומרא רמחננו. ואביו רצה מאד שבנו יכנס מהמלמד הנ"ל לישיבה שלי — להמשיך למורו. והפציר כי מאד, לקבל אותו. להישיבה. ואם כי אינני מקבל לישיבה שלי אלא כחורים, שאני רואה שיש תקוה לאחריתם להיות לומדים ומופלגים בתורה. ועל הכתור ברוך לייב שמעתי מפי המלמדים שלמדו אתו, שמוחו הוא מעט ממומסם. ומה שהוא לומד נקלם אצלו רק בקושי; בכל זאת קבלתיו לישיבה שלי, כדי לעשות נחת רוח לאביו. ואמרתי: כראי וראוי הוא האיש התם והישר הזה, שאסייע לו ברבר שהוא מוסר עליו את נפשו. כי גם ידעתי, שהוא מקמץ מעצמו כל מה שיכול והוא מוציא הכל על בנו, כדי שיוסיף ללמוד תורה. ובשנכנס הכתור אל הישיבה שלי, השתדלתי להסכיד לו השיעור, שהייתי מגיד לפני התלמידים. אבל מהר נוכחתי, שאי אפשר להשאירו בישיבה ללמוד כחבורה עם שאר התלמידים; כי אין מוחו מסוגל לשקלא ומריא בהוויות דאביו ודכא, כיתר תלמיד; והוא מתקשה לפעמים ברבר פשוט, ונזקק לכאורים ארובים, מה שגורם לאכזר זמן ולבמלה ליתר התלמידים, שומעי השיעור. ובשנוכחתי שכל עמלי עם הכתור ברוך לייב יעלה כתוהו ולעולם לא יצלח להיות מופלג בתורה, קראתי את אביו אלי ואמרתי לו האמת כמו שהיא: רע, שבנך לא נוער להיות גדול בתורה, כי לא חננו אלקים כבשרונות הנחוצים לזה: תפיסה מהירה והכנה קלה וכת זכרון חזק. וכאין כל אלה, אי אפשר להגיע למדרגת למרן, כרבעי. אבל כנך הוא כחור מוב והגון וברכה בו. ורוצה אני בהצלחתו כל הימים. ומסעם זה, עצתי לך אמונה: ילמוד בנך אומנות השחימה, שהיא מלאכת הקודש. והשוחם צריך להיות גם בר אוריין במקצת. והידיעה שיש לכנך בתורה היא מספקת לאומנות זו. ואומנות השחימה, כידוע לך, היא מכובדת על הכריות. וכמה וכמה מופלגי תורה אחזו באומנות זו ועל פני כל העם יכברו.

דברי אלה ישרו בעיני ר' שמואל דור ונשמע לעצתי. ואני מסרתי את הבחור ברוך לייב להשוחטים דמתא, שירנילו אותו בהשחזות סכינים ויילמדו אותו שחיטת עופות ושחיטת בהמות, דקות ונסות, ובריקת הריאה וניקור. ואני למרתי אתו הפרקים ממסכת חולין בהלכות שחיטה וטריפות והרינים השייכים להלכות האלה בשולחן-ערוך יורה-דעה עם המפרשים. וכמשך השנה למד כל הרינים הנחוצים לרעת לשוחט ובורק. וגם התדגל כרבעי בשחיטה ובריקה וניקור והשחזות הסכינים. והשוחטים העידו עליו שהוא ראוי והגון להיות שוחט ובורק ומגיד בישראל. ויש לסמוך עליו. ובשמעי אנשי היישוב הנ"ל מתאוננים חמיר באוני, שקשה עליהם לבוא בכל פעם למחננו אל השוחטים שלנו לשחיטת עופות ולקנות בשר בהאיטליז של הקצבים שלנו, יעצתי להם — שיקבלו את הבחור ברוך לייב לשוחט. והוא גם ימלא בקהילה הקטנה שלהם תפקידו של חזן; כי קולו ערב ונעים. והוא יודע נוסח התפילות והנגונים של החזנים. והוא גם יודע לקרוא בתורה ולחקוע בשופר. ונוסף על זה — ילמד את התינוקות קריאה ותפילות. הבעלי-בתים של היישוב שמעו לעצתי ויקבלו את הבחור ברוך לייב לשוחט ולחזן ולמלמד תינוקות בקהילתם הקטנה. וכמשך הזמן מצא הבחור ברוך לייב זוג הגון למענו — בת אחר הבעלי בתים של היישוב וקנה לו בזה זכות אורח ביישוב. ומאז היה שם מושבו איתן.

ואם כי מזמן קבלת ר' ברוך לייב לשוחט השתחררו אנשי היישוב יותר ויותר מהשעבוד לההילתנו לכל דבר שבקדושה, ולא היו נזקקים יותר לנו כטקס; בכל זאת, היו נחשבים — בנוגע לתשלומי מסים וארנוניות ולנכיות ולכל צרכי הקהילה — כשאר הבעלי-בתים דמחננו. ואיש מהם לא בקש להשתמט מהתשלומים שמטילים עליו. והמצב הזה ארך זמן ידוע, עד אשר נתהווה שינוי גדול במצב היישוב הקטן, שינוי, שהביא לידי זה, שאנשי היישוב לא רצו יותר להשתתף אתנו בכל התשלומים לצרכי קהילתנו כמקדם.

וזה דבר השינוי. הנניד המפורסם ר' שמואל ב"ר יהודה מדרך מינסק, שהוא נמנה על מספר העשירים היותר גדולים שבמדינתנו, ומסהרו פרץ בכל רחבי מדינתנו ומדינת פולין ומוטות כנפיו עד מדינת אשכנז יניעו, לקח כאריסות לשנים רבות, אצל ארוני הארץ כמחוזנו, היערות הגדולים, המשתמחים על שטח של הרבה פרסאות, ונבולם האחר לא רחוק מקצה הכפר, שאצלו נמצא היישוב הנ"ל.

רוב העסקים של הנניד ר' שמואל הנם — במסחר העצים: הוא לוקח כאריסות לשנים רבות היערות השייכים לארוני הארץ. והוא משלם להם סכום קצוב, שכר האריסות, שנה בשנה, כפי התנאים שהתנו ביניהם. וכעד שכר הארצי סות שהוא משלם, הרשות לו נתונה מארוני היערות לעשות בעצי היער כפי חפצו — לנזור העצים ולהפילם ולהכשירם לכנין ולהסקה. ולצורך זה הוא שוכר פועלים ערלים מאכרי הסביבה, לנזור העצים ולהפילם, ולהסיר מהם הענפים והזרדים, כדי להכשירם להיות עציר-כנין. ואח העצים, שכבר הוכשרו באופן כזה, מובילים אחרי כן — ועל פי הרוב, בימות-החרף, בזמן, שהאכרים והסוסים

והענלות שלהם הנם כמלים מעבורה. והנם נשכרים כמחיר נמוך; וגם ההובלה בענלות החורף — כשהארץ מכוסה בשלג — היא יותר קלה ויותר מהירה — אל המקום היותר קרוב, ששם עובר נהר, ושעליו יש האפשרות להמשיך הובלת חצצים ברפסודות על פני המים למקום תעורתם. ובכזו האביב והקרח נמס על פני הנהר, קושרים העצים ביחד לרפסודות. וכזו הנהר מוליכים אותם עד כואם למקום תעורתם — מדינת אשכנז, ששם הנם נמכרים כמחיר נכזה ובעלם מרויח עליהם כסף תועפות.

לעסקים גדולים כאלה, אשר העבודה בהם היא מרובה, נחוצים פועלים למאות; ולהשגית על עבודת הפועלים ולנהל כל העבודה בסדר ובמשטר ישר. נחוצים פקידים — משגיחים לעשרות הפועלים, כנהוג, הנם ערלים. והמשרתים — הפקידים — הנם יהודים. ור' שמואל ב"ר יהודה הנ"ל מתנהג עם היהודים הפקידים שלו כנפש רחבה וברכות נדיבה ומשלם להם שכר עבודתם בלי צרות עין. והוא גם רואה להמציא להם בתים לדירה במקום הקרוב להיער, ששם עיקר מלאכתם. וגם לצרכיהם הרוחניים הוא שם לב, לכל יחסר להם מאומה מכל הנחוץ ליהודי שומר תורה ומצוות.

ולצורך פקידיו ומשרתיו ביערות אשר לקח באריסות בקרבת הכפר הנ"ל, הקציע למענו — על פי בקשתו — ארון הארץ כבדת הארץ רחבתידיים לכנות עליהם בתים לדירה לפקידים ולמשרתים ולכל הבנינים, הנחוצים לצורך עסקיו. ותיכף, כשנכנס מקום זה לרשותו, נגשו הפועלים — על פי פקודת הנגיד ר' שמואל ב"ר יהודה — לבנות בית גדול ורחב ידים, מקום מושב להנהלת העסק, ובנינים אחרים — בתים לדירה — לפקידים ולמשרתים; כי הנם באים הנה עם נשיהם, בניהם ובנותיהם להתישב באן דירתקבע לכל זמן אריסות היערות, שהיא לשנים רבות. באופן כזה, כשנגמרו כל הבנינים ופקידו הנגיד הנ"ל באו הנה עם אנשי משפחתם, נתהוו לא רחוק מהיישוב הקיים כבר קודם — יישוב חדש. וכיחר עם היישוב הישן — קבלו שני היישובים האלה המאוחרים צורה ותכונה של קהילה קמנה. רכזי האכלוסים, שבא על ידי היישוב החדש, הועיל הרבה להמכת המצב הרוחני של הקהילה; כי הם נגשו תיכף ומיד ליסד קהילה מסודרת, כפי סירור שאר הקהילות במדינתנו. והתחילו כזה, שכחרו מקרבם ג' אנשים, שנים מהיישוב הישן ואחר מהיישוב החדש ומלאו את ידם לעסוק כיסוד הקהילה ובהנהלתה. וראשית פעולת הנבחרים היה — למצוא מקום לבית תפילה; כי החרד, ששמש עד עתה בהיישוב הישן בית תפילה, נעשה צר מהביל כל המתפללים. והם הקציעו לצורך זה, באחד הבנינים החדשים, ב' חדרים גדולים ורחבי ידים, כמו אולמים. והיה להם החדר האחר — בית תפילה לאנשים, והחרד השני, הנבדל מהראשון על ידי וילון — לעזרת נשים. ואת החדרים האלה מלאו ברהיטות: ספסלים ושולחנות, כבכל בית תפילה. וארון קרש הכין למענם בווינגא אומן מפורסם ליופי מלאכתו, ארון מלאכת מחשבת, מקלעת פקעים ופטורי ציצים. ולצורך כתיבת ספר תורה, על ידי סופר אמן וירא שמים בכרך מינסק, עשו גביה כיניהם — סכום, שהספיק לכל ההוצאות הכרוכות כזה. והנגיד ר'

שמואל ב"ר יהורה נרד מצרו ש"ס — תלמוד בכלי דפוס אמשטרדם בכריכות
עור יפות וששה סדרים משניות — עם הרע"כ ותוספות יום-טוב. ועוד הרבה
ספרים חשובים. וגם ארון לספרים לפאר בו את כיתה-התפילה צווה להכין על
חשבוננו.

הנבאים והפרנסים דקהילתנו שמחו למראה צמיחת היישוב הנ"ל, ושקטן,
שהיה בראשיתו, נעשה — גרול באחריתו. וקול שעל ירו ירכו גם בן ההכנסות
של הקהילה. כי ברכות מספר המתישבים — וכולם מתפרנסים בריות, — ניתנה
היכולת להעריכם בערכם. וגם את הנגיד ר' שמואל ב"ר יהורה אמרו להעריך
כסכום הנזן לטובת הקהילה, לפי חשיבות העסקים והנכסים שיש לו במחזורנו,
בקרבת המקום, שנמצא ברשותנו. אבל תקותם זאת לא נתקיימה, ולהיפך, עוד
נהפכה להם לרועץ. ולא רי שלא נתוספו ההכנסות מגירול היישוב, אלא עוד בא
כהן גרעון. כי הנגיד ר' שמואל ב"ר יהורה הנ"ל השיב פני הפרנסים דיקם,
כשבאו אליו בתביעה לצורך הקהילה. ובהאמתלא — שהוא משלם כל המסים
והארנוניות והנכיות לצרכי הקהילה ולצרכי הכלל במדינה בעיר מושבו מינסק,
במקום שמעריכים אותו על פי הרווחים שהוא מקבל מכל העסקים שיש לו בכל
מקום שהוא, ולפי הנכסים שיש לו, לא רק בעיר מושבו, מינסק, אלא בכל מקום
שהנם. ואיננו רואה חובה לעצמו לשלם כל המסים והארנוניות והנכיות וההערכות
שתי פעמים: הפעם האחת בעיר מושבו מינסק, והפעם השנית — באותן הקהילות
שיש לו שם עסקים. והוא מוצא, שגם פקידיו ומשרתיו, עושי דבריו בהיישוב,
אינם חייבים לשלם כלום לקהילה דמחננו; כי יש להם הוצאות מרובות כשביל
הקהילה הקטנה שיסרו. והנם גם כן פטורים מתשלומי כפל. וכבר ראו עשו גם הם.
והשיבו פני הפרנסים דקהילתנו דיקם. והבעלי-בתים של היישוב הישן, שער עתה
היו משלמים הסכומים הנדרשים מהם כפי ההערכה ולא בקשו מעולם להשתמם
מהם, בשמעם עתה טענות הנגיד ר' שמואל ב"ר יהודה כערו ובעד פקידיו
ומשרתיו, נגד תביעות הפרנסים דקהילתנו, מצאו עוד וסעד ברכריו, לפטור גם
את עצמם מתשלומים לטובת קהילתנו. ובהאמתלא, שגם הם משחרים מכספם
לצרכי הקהילה הקטנה שלהם. ואינם דוצים לשלם מסים בשתי קהילות. הפרנסים
נסו לרכר על לב הנגיד ר' שמואל ב"ר יהודה ולהראות לו על ההיזק הגדול שהוא
מביא לקהילתנו, בסרכו להודות בזכות שיש לקהילתנו להעריכו — ולו גם כסכום
קטן. ובגללו גם כל הבעלי-בתים של היישוב משתממים מההערכה. ועל זה אמר
להם הנגיד: כשום אופן אינני יכול להודות לאיזה קהילה שהיא, אם יש לי
בקרבתה איזה עסקים, שיש לה הזכות להעריך אותי, ולו גם בהערכה של שוה
פרוטה; כי בעשותי זאת תשמש הוראה זו מצדי לכל הקהילות, שיש לי בקר-
בתן עסקים, שגם להן יש הזכות להעריך אותי בכל מיני מסים ובכל מיני נכיות.
ולו אין היכלת ואין לי הרצון לשלם תשלומי כפל על מה שאני חייב לשלם על פי
הדין ועל פי היושר רק פעם אחת.

כמובן, הפרנסים דמחננו אינם יכולים להסכים לגרעון גרול כזה בקובת
הקהילה ולקבל הטענות של ר' שמואל ב"ר יהודה ואנשי היישוב לצורקות ונכוחות.

והנם מתכוננים לכתוב לרין גם את הנניד ר' שמואל כ"ד יהודה וגם את אנשי
 היישוב. וכמענה, שער עתה, כמשך שנים רבות, היתה להקבילתנו חוקה על היישוב
 הזה. וכמה הורע כוחה אם מספר הבעלי-בתים — כן ירבו — הוכפל עתה? הן
 דיישוב נשאר כמקומו כמו שהיה. ומה הוא הרבר שהפקיע אותו מרשות הקהילה?
 הפרנסים כקשו אותי שאקח עלי המרתה לעיין בשאלה זו ולהכין כפיהם המענות
 ומענות שימענו לפני הגאון האב"ד דק"ק בריסק והבית-הדין שלו, שלהם תמסר
 השאלה בסכסוך זה לרין ולפסק. אבל אני לא נענית לבקשתם; כי מקבל אני
 שכרי מקופת הקהל, והנני נוגע בדבר. ואינני רוצה, ממעם זה, להשפיע באיזה
 אופן שהוא על מענות שני הצדדים. ויעצתי להם, שיצרפו אליהם אכרבים אחרים,
 מאלה, הלוטרים בכית-המדרש שלנו, שהנם מופלגי תורה. והיתה להאכרבים
 השאלה הזאת ענין לענות בו, לחקור ולדרוש ולהפוך בשאלה זו מכל הצדדים.
 וכססוכים מעין זה היו כבר פעמים רבות. והאכרבים ימצאו למדי בספרי שאלות
 ותשובות של האחרונים ברור ולכון הרברים בשקלא ומריא בין הגאונים הגדולים.
 ואין להם אלא לחפש בספרי שאלות ותשובות של האחרונים וימצאו די מכוסשם.
 ובשאני לעצמי, אני מוצא, שאי אפשר לפסוק אנשי היישוב מתשלומין לצרכי
 קהילתנו לגמרי. ואם כי הם בונים להם כמה לעצמם, בכל זאת לא יצאו לגמרי מר-
 שותנו. וכדומי, שכל זמן שהנם מוליכים מתייהם לקבור-אותם בבית-העלמין שלנו,
 אינם יכולים על פי הדין להוציא עצמם מרשותנו. ואם כן, כפי ששמעתי, הנם
 רוצים ליסר בית עלמין כיישוב שלהם, עור הרבר מומל בספק, אם יכולים הם
 לעשות דבר זה בלי נמילת רשות מקורם מקהילתנו, שער עתה היו זקוקים לה
 לכל דבר. וגם לכל דבר הנוגע לדין ולהלכה, הן כדיני שמים, והן כדיני מסונות,
 הנם נזקקים לי ולכית-דין קהילתנו. וכמעט בכל יום ויום כאים אלינו משם
 בשאלות שונות, הלכה למעשה. והאכרך ר' ברוך לייב, השוחם והחזן. דהיישוב,
 בא לעתים קרובות אלי לשאול בעצתי בענינים הנוגעים לקהילתם הקטנה. וגם
 אחמול בא אלי להתיעץ כדבר המסוה שהנם עסוקים בהכנתה וככנינה. והציע
 לפני הרבר, באיזה אופן תהיה הובלת המים להמקוה. ושאל אותי, אם היא כשרה
 על פי הדין, כלי פקפוקים ובלי ערעורים. וגם התיעץ עמדי ברבר המקום הפנוי
 שיש להם עתה והנם רוצים להקרישו להיות להם לבית מועד לכל חי; ולא יהיו
 יותר מוכרחים להוכיל מתייהם בכרת ארץ רכה עד למחננו לקבורה. ובגרון הבית-
 עלמין החרש שלהם, הזכרתי לו, — בשיעשו לו גדר מסכיב והמקום יהיה כבר
 מוקדש לקבורת מתים — שיעשו ברברי מחבר הספר מעבר יעקב, שמביא בשם
 הרב יהודה חסיד, שבשעושים גדר למקום פנוי להיות לבית מועד לכל חי, גוהנים
 לשחום תרגול. ושוחטים אותו בלי ברכה וקוברים אותו בבית הקברות החרש.
 כדי שיהא הוא הקבר הראשון. כי יש בזה סוד על פי קבלה. ועל ידי פעולה זו
 מחלישים מרת הדין. וכדוראי מוכ ונכון לעשות כן.

יום כשורה לי יום זה. זונתי הרכנית, שתחיה, לחשה לי היום כבקר באוני הכשורה, שעל פי כל הסימנים הירועים לה, היא מרגשת שנתעברה. היריעה הזאת הרגינה את לבכי והשמיחה את נפשי ומלאה אותי עוז וחורוה. וחרשה כלכי התקוה, שעור אזכה להבנות מזונתי בזרע בנים, שער עתה מע ה' אותם ממנו. זה כחמש שנים, מזמן שנולדה לנו בתנו השניה, חנה, שתחיה, נפתולי אלקים נפתלתי עם זונתי הצנועה ולא זכיתי להבנות ממנה; כי סגר ה' את רחמה ולא היה לה ולר. וכבר ראנתי לאחריתי, לכל אלק, חס ושלוס, עירי בלי בנים. ופחרי היה תמיד לנגר עיני, לכל יקוים בי מאמר חכמינו, זכרונם לברכה: מי שאינו מניח בן הקדוש ברוך הוא ממלא עליו עברה; ולכל אסכול עונש הנלנול, להיות מנוכל מחדש בעולם התחתון מנו לנו, כפי רכרי ספר הזוהר הקדוש: האי כר נש ראתפנס ולא שבק בר בהאי עלמא, כר נפיק מניה, לא אתרבק בשמא קרישא ולא אעלין ליה בפרנורא, בנין ראייה פנים. ואילנא ראתערק בעי נסיעה זימנא אחריתא. וכמעט שנאשתי ככר, ואמרתי: אברה תקוטי. ובקשתי עוד ותרופה לצרה זו במקום אחר — על ירי חבור ספר חירושית תורה, שיהיה לי במקום בנים. וכמו שעשו רבים ונרולים, שהיו כאותה צרה כמוני, לבלי השאיר בן יורש מקומם וחברו ספר, להיות להם זכר ושארית במקום בנים.

ולצורך זה התחלתי לאסוף כתבי המפורים הנה והנה. ועסקתי בהרחכת הרכבים במקום שהיו רשומים אצלי רק ראשי פרקים בקצרה, רק לי לרמו ולזכרון. ואת התשובות המרובות שהשיבתי בעזרת הכורא לשואלי רבר הלכה היה ברעתי למסור לתלמידי המצוינים שניאוד זלמן ויונה בן ישראל שיסדרו אותם על פי סדר השולחן ערוך ושיעתיקו אותן מחדש בכתב ברור ונוח לקריאה, כרי שתהיינה ראויות לרפוס. ואמרתי בלכני: אם יזכני הכורא יתברך להוציאם לאור ברפוס, יהיו לי החבורים האלה לשם ולזכר במקום בנים. וכשיזכירו רבר הלכה בשמי אחרי פטירתי, תהיינה שפתותי רובבות בקבר, כפי הכטחת חכמינו, זכרונם לברכה. ועתה רואה אני, שתפילתנו נשמעה. ותקוטי חזקה בהכורא יתברך שיוכנו עוד בזרע בנים ונוכה לנרלם ולחנכם לתורה, למצוות ולמעשים טובים.

ולזונתי אמרתי: כל זמן שתוכלי להסתיר הדבר — אל תגירי לאיש, כי אין הכרעה מצויה אלא ברבר הסמוי מן העין; ולהיפך — אל תפתח פה לשטן — הקללה שולטת ברבר הירוע ונראה לעין. וידוע כמה נרולה הסכנה לאשה מעור ברת מעין רעה ומשאר פורעניות. וביחוד, שתזהר מן הנשים הערלות הזקנות, שיש לחוש שמא הנן מכשפות ותשתרל בכל האפשר למנוע להפגש עמהן בדרך. ואם אי אפשר, תעשה כפי הכתוב בספרים, שתשתרל להבים בפני המכשפה, בפניה או מאחריה ותאמר הלחש: את וראשך מן תזירה, אני רואה אותך ככלכתא מתה, שליתא ראמך בפומך. וכזה תגיר נ' פעמים ותשתרל להסתיר

מהר מעיניה. גם הזכרתי לה מהרש הסכנה שיש לאשה מעוברת, העוברת ודורסת ברנליה על צפרנים הנמצאים על הארץ; אם כי דבר זה ירוע לה מכבר. והיא נזהרת תמיד, כשהיא חותכת הצפרנים מעל ידיה ומעל ידי הילדות שלנו, שתחיינה, לחתוך אותם במירונון ולזרוק אותם לתוך האש. בכל זאת מצאתי לנחוץ להזכיר לה עור הפעם, להזהר ולהשמר לכל יפול אף אחר מן הצפרנים על הארץ. בי הסכנה גדולה לאשה מעוברת, אם תדרוך ברנליה על צפורן, בירוע. הבשורה הזאת הטרידה את מוחי כל היום ולא יכולתי להתפלל תפלת שחרית בכוונה ובכובד ראש כראוי. וגם את השיעור. בנמרא לפני התלמידים בהישיבה לא יכולתי להגיד במנוחה וברעה צלולה. ובדאי תלמידי הרגישו, כי איזה דבר נפל אצלי, אבל לא נועזו לשאול אותי, על מה ולמה רוחי כה נסערה.

יום ג' י' אלול התקמ"ח

גם בשנה זו בא המוכריספרים ר' גרונם למחננו במוערו, בתחלת חורש אלול, כמנהגו תמיד. ובבואי אתמול בבקר לבית המדרש מצאתי את ר' גרונם ובנו מריקים סליהם ומניחים על השולחן הגדול, הנמצא לצד מערב, אצל מכוא הפתח, הספרים, שהגם מצינים לראוה לעיני הקונים; כמנהג מוכריספרים הנודרים, שאין להם ישיבת קבע במקום אחד וחנות למכירה, ובתחילת משמשים להם מקום למכירת הסחורה שלהם. וכתמיד, שמחתי לראותו מחדש במחננו, כי הוא איננו בא לעולם בידים ריקות. והוא מביא למעני הספרים שהוא יודע שאני מוצא ענין בהם; או אלה, שבקשתי לבקש למעני ולהביאם לי. אחר נמר תפילת שחרית שאלתי, אם יש אתו למעני מהני מילי מעלייתא. ועל זה ענה לי ר' גרונם: יש ויש. ובערב, אחרי תפילת מעריב, אביא אותם לביתו.

בשמופע ר' גרונם ובנו עם הסלים הנדולים, המלאים ספרים בבית המדרש, חג הוא לכל מוקיר וחובב ספרים. ומי מהלומדים ומחובשי בית המדרש איננו אוהב וחובב ספרים? ואם כי מעטים הם אלה שיש בידם די כסף לקנות ספר, ככל זאת כל הבעלי-בתים וכל האברכים וכל הבחורים הלומדים בבית המדרש סובבים כרכורים את השולחן שעליו מונחים הספרים של ר' גרונם. וכל אחד ואחד לוקח בידו כל ספר וספר ובוחן ובורק אותו, כאילו ברעתו לקנות כל הספרים המונחים על השולחן, אחד לא נערר. והגם כה שקור עים בכחירת הספרים עד שאינם שמים כמעט לב לתפילת הש"ץ.

וגם לי יום בוא ר' גרונם למחננו — יומא דפגרא, כי הוא חביב עלי יותר משאר מוכריספרים, הבאים מוזמן לזמן למחננו. כי לא הרי ר' גרונם, שהוא למרן, יודע תורה וירא שמים. וביחר עם זה — ארם פקח ובקי בהוויות העולם, כהרי שאר מוכריספרים, שעל פי הרוב הגם עמיהא-רצים. וגם אין להם ידיעה בטיב הספרים שהגם מוכרים. ולרובם — הספרים הגם, להבדיל, סחורה כשאר

הסחורות, השוים לכל נפש, כמו: צרכי אוכל נפש, בגדים, או כלים, ולא יותר. ולפי הרוכ, הנם עוסקים רק במכירת ספרים הנחוצים לכל אדם פשוט ביישראל: ספרים, מחזורים, קינות, סליחות, הגדות, חומשים. וספרים לנשים ביהודית: תחינות, צאינה וראינה וכדומה. ומהספרים התורנים: חירושים, שאלות ותשובות, ספרי דרוש וקבלה הנם מסלקים יריהם; כי אינם יודעים טיבם. לא כן ר' נרונם. הוא למד בנעוריו זמן רב בישיבה ויש לו ידיעה הגונה בתלמוד ופוסקים. ולרגלי מסחרו הוא בא במגע עם רבנים ומחכרים וכעלי-כתים לומר דים והוא נושא ונותן עם כל אחד ואחד, כפי צרכו: להאחר — הוא מוכר ספר, ואצל השני — הוא קונה ספר ואת השלישי — הוא מחליף ספר בספר. ובהיותו נכון דבר וסותר חרוץ וזריז במלאכתו, הוא יודע לכוון למלאות צרכי איש ואיש: למי שמתעניין בספרי שאלות ותשובות — הוא מכיא למכירה ספרי שאלות ותשובות. ולמי שהוא להוט אחרי פלפולים וחרודים — הוא מכיא לו חידושים וספרי פלפול. ולמי שעוסק בקבלה — הוא מכיא ספרי קבלה. ובאופן בזה הוא משיביע רצון כל איש ואיש. וחבה יתירה נודעת לו מכל מי שבא עמרו בענין של משא ומתן, על שהוא משתדל למלאות רצון כל אחד ואחד. ולא יכבד עליו הרבר, ללכת לפעמים למרחקים לחפש אחרי ספר בער אחד הקונים. וגם, אם הריות בעסק זה, יקטן לערך המירחא המרוכה שיש בו. כי, באמת, לא רק אל הריות הוא נושא את נפשו בעסקיו, אלא הוא מוצא נחת וקורת-רוח גם בזה, שהנהו לתועלת לקונים למצוא למענם הספרים הנחוצים להם ללמוד ולעיון והנהו המסייע ללמוד התורה ולהאיררה.

ולי משנה שמחה לראות אותו מחרש. ראשית. הוא מביא לי ידיעות וחרשות משלום חברי ורעי, הרבנים היושבים על מרין בערים ובכרכים, שהנם חברי מימי נעורי, מהימים, שישבנו ביחד על ספסל בית-המדרש, או על ספסל בית-הישיבה. וגם על ירו הגני מקבל ידיעות על דבר הרבנים, שאינני מכיר אותם פנים בפנים, אבל הנם ירועים לי בשמם; או, שמכיר אני אותם על פי הכתב, כלומר, שבאים עמרי ברברים בעיניי דין והלכה, בשאלות וכתשובות וגם אלה הנם קרובים לי ברוח. ומבלעדי זאת הנהו מקור נאמן לי להוודע ולרעה מכל הנעשה ביישראל, אם במדינתנו, ואם במדינות אחרות. כי ר' נרונם הולך ונודד כל הימים מעיר לעיר ומכרך לכרך וממדינה למדינה. והוא צופה ומביט בעין בוחנת וסוקרת כל מה שנעשה בכל הקהילות. והוא רואה ומכין נכוחה. ויש לסמוך על דבריו.

ושנית, מה שחשוב לי ביותר, הוא, שעל ידו אוצר ספרי מתעשר משנה לשנה, — בכל פעם שהוא בא למחננו — בספרים יקרים, שאין חזיונם נפרץ במדינתנו. והנם בכל יראה ובכל ימצא אצל מוכרי-ספרים אחרים. וגם כהכר כים הגדולים קשה להשיגם. ומנהגי ודרכי עמדו הוא כך: בכל שנה — כשהוא בא למחננו — אני מודיע לו שמות הספרים, שאני רוצה שיבקש למעני. והוא — כמשך השנה שהוא נודד במקומות שונים — משתדל לרכוש אותם למעני, כשהזמנות באה לידו ולשנה הבאה — כשהוא בא מחרש למחננו, הוא מכיא

לי הספרים שהזמנתי אצלו. וכך בכל פעם ופעם. וכבר רכשתי על ירו מספר גדול של ספרים יקרים, אשר לא קויתי מעולם שאזכה להביאם לכית גנזי, לאוצר ספרי הגדול.

ובשנה הזאת הביא לי ר' גרונם את התכור של רבינו ירוחם, אתר הפוסקים הראשונים, את הספר תולדות אדם וחווה, חבור שזה כמה כמה נפשי לראותו, כי איננו נמצא אף אחד בעיר ושנים במשפחה; כאשר הוא נרפס זה מאות כשנים. והנהו יקר-המציאות. ועוד ספר המציא לירי, שהנהו גם כן יקר המציאות — שאלות ותשובות בנימין זאב, ספר שנרפס זה יותר משתי מאות וחמשים שנה. ולא ראיתיו עד עתה. וגם הוא על הפוסקים יחשב, אם כי, ככלל, אין סומכים על פסקיו. ועל שני הספרים האלה שמחתי כמוצא שלל רב, כי היו לי חסיד נעוגעים מרובים עליהם. ועתה נתמלא חסרוני.

מכלערי הספרים האלה הביא לי ר' גרונם עוד ספרים אחרים שהנם נחרי צים לי. ואת כל אלה רכשתי לי ממנו, מכלי הוציא אף פרוסה אחת מכיס; כי אני נותן לו תמורתם ספרים אחרים, מהכפולים אשר בירי. ולי אין צורך בספר אחר ב' פעמים. ור' גרונם לוקח באות נפש — בעד הספרים שהוא נותן לי — ספרים אחרים בחליפין, שהוא יכול למכור אותם לאחרים וכריות הנון. ואני אינני מרדק עמו בעסק החליפין כחוס השערה-והגני מותר תמיד על שלי, כדי שיהיה קרוב לשכר ורחוק מהפסד. ומציאת ספרים כפולים באוצר ספרי באה על ידי שתי ידושות שנפלו לי: האחת, מצד אבי מורי הרב ה"ג ז"ל, והשנית — מצד חותני הרב הריין ז"ל. והשניה היתה היותר חשובה, כי חמי הריין ר' נתן ז"ל, שהיה ריין בכרך בריסק רבות בשנים, היה מקטץ מעצמו עד כמה דאפשר ומנית פרוסה לפרוסה. וככסף זה היה קונה ספרים. וכימי חייו הארוכים הצליח. לאסוף אוצר ספרים גדול. וביניהם הרבה ספרים יקרי-המציאות; וזה — נוסף על הספרים שירש הוא מאביו, שהיה גם כן למדן מופלג. וגם כן חוכב ספרים כמוהו. ואחרי פטירת חמי הריין ז"ל באו כל הספרים האלה ממנו לירי בירושה. כי לא זכהו הקדוש ברוך הוא ככנים, אלא בכנות. וזוגתי, שתחיה, היא בתו הבכורה. ואותי אהב, כאהבת אב את בנו, וכי התנחם, על אשר מנע ממנו הקב"ה זרע בנים. והתנאה כי, על אשר זכיתי עורני צעיר לימים לשבת על כסא הרכנות בקהילה חשובה, מושב של נאונים ורכנים מפורסמים. והייתי לו כעין תשלומין על אשר לא השאיר כן ממלא מקומו. ועל ידי שתי הידושות האלה, נוסף על הספרים הרבים שזכיתי אני לאסוף מימי נעורי, מוכרת היה שימצאו באוצר ספרי הרכה ספרים כמספר כפול. ולפעמים גם כמספר משולש. ואת הכפולים שלי אני מחליף שנה בשנה עם ר' גרונם בספרים אחרים, שאינם אצלי. ובאופן כזה אוצר הספרים שלי מתעשר משנה לשנה. ושמחתי גדולה על כל ספר חדש הבא לידי, כי תכיכים עלי הספרים בילרי ממש.

ר' גרונם בא אלי אתמול בערב, כפי שאמר לי בבית המדרש, וקרמתי את פניו בכרכת: כרוך שומר הכמתתו. ואחר שנמרנו עסק החליפין כאופן מרובה

לשינונו, שאלתי: מה הנה החרשות שהביא אתו בפעם הזאת, כבואו משוט בארץ ומהתהלך בה, ומה שלום אחינו בני ישראל בכל המקומות אשר הנם נחתים שמה?

אין אתי חרשות משמחות לב לספר לכבודו, אמר לי ר' נרונם. בהיותי בפעם האחרונה, זה כארבעה חרשים, בעיר הכירה ווארשא, שמעתי מאנשים, היודעים מה שנעשה אחורי הפרגוד, שהשרים והארונים מפחדים, לכל תפתח מחרש הרעה מצפון; כי הרוסים חורשים רעה על ממלכת פולין ומבקשים לקרוע ממנה מדינת ליטא ולספח אותה לאחוזתם, כמו שעשו למדינת רייסן. והפולנים הנם אוכרי עצות, באין להם על מי להשען ולמי לפנות לעזרה. כי גם שאר הממלכות, שכניה, הנן בעצה אחת עם ממשלת רוסיה, לקרוע ממלכת פולין לגזרים. והשם הוא היודע מה הוא הסמון כחיק העתיד, כי כידו גורל העמים והממלכות, אם לשכס ואם לחסר. ובעולמנו הקטן, ערת בני ישראל, גם כן אין נחת. ובכל המקומות — הפרוץ מרובה על העומר. כי נקרע העם — בכימי ירכעם בן נכס — לשני קרעים: בת החסירים. ויתר המון עדת ישראל, המתנגדים להם ולשיטתם. והמלחמה נפוש על פני כל הארץ. ובכל קהילה וקהילה, שיש בה מאנשי הכת — שם ריב ומחלוקת. מהלומות ומעשה אלמות, ריטוריות ומסירות ומעשי-נבלה אשר לא היו כטוהם כבר זמן רב בישראל. וחושש אני, שמחלוקת זו, שכל אחד מהצדדים מחזיק בה ומאמין שהצדק אתו ושהיא לשם שמים, שעתידה היא להתקיים לרורות. והמצב, לעת עתה, הנהו, לערך, כך: בפולין — אנשי הכת ידם על העליונה. והרכבים והלומדים, יודעי תורה, שנשארו נאמנים ללמוד התורה ולקיום המנהגים הישנים, הקיימים במדינה. זה דורות רבים, אנוסים לשתוק ולבלי למחות, ולחרול מריב. כי ההמון עם הולך כבהמה בכקעה אחרי מנהיגי הכת, הרבנים והצדיקים. ומי שמעוז לפצות פיו ולהוציא הנה אחר נגדם — כנפשו הוא. וקנאת ההמון עם להרכיבים שלהם היא עזה וקשה. והנם רודפים כאכזריות גדולה כל מי שמתנגד לשיטתם ולמעשיהם. ובמדינת ליטא — המצב הוא מהופך: אנשי הכת הנם הנרדפים, והרכבים והלומדים — ואתם יתר המון בית ישראל — הנם הרודפים. ובכל מקום שאנשי הכת מתכנסים ומתאגדים לאגודות וכונים להם כמה לעצמם — כתי תפילה ומנינים מיוחדים — הנם נרדפים בלי חשך. וגם מהלומות-אגודות ומכות-לחי לא יחשכו מהם, כמו שקרה בקהילות ווילנא, מינסק, הוראדנא, פינסק, שקלאב ועוד. וההתעוררות למעשה אלמות נגדם באה מצד הגאונים והרכבים דרכי מדינת ליטא; ובראשם הגאון ר' אליהו, נרו יאיר, בכרוזים שפרסמו נגדם זה כחמש עשרה שנה בוויילנא ובכריסק. וזה כשבע שנים כהיריר רזעלווא. ומכלערי הכרוזים נגר אנשי הכת, עיני הגאונים והרכבים צופיות בכל רחבי מדינת ליטא, לראות לכל תכה שיטת הכת ישרי. ועיניהם פקוחות בכל מקום ומקום על מעשה כל איש ואיש, לראות ולרעת, אם אין לבו נוסה לתורה החרשה. והנם עומרים על המשמר לגרוד את הפרץ, לכל תתפשט התורה החרשה הזו בין העם. ובכל זאת, ואחרי

כל אלה — למדות האזהרות והאימים, החרמות, השמחות והנדויים, — לא הצליחו מרבני האומה דמדינת ליסא לעקור מן השורש את הכת. והנהגים אחריה במדינה זו — אם במקום אחר הנם הולכים ומתנונים, נובלים וכלים במקום אחר הנם מתרבים, צצים ופורחים. ולפי דעתי אי אפשר להשמיד לגמרי את הכת; כי יש בין החסידים גם הרבה לומדים ומופלגי תורה. והם מאמינים והנם בטוחים שלחניהם ועל לא דבר. הנם נרדפים; כי אין אף שמץ של מינות בתורתם ובשיטתם ואם יש איזה שינויים קלים במנהגיהם מאלה שלנו, אין כדי להרעיש העולם על זה, כאלו הם מבקשים להרוס כל יסודות הדת, ולרונם על זה לארבע מיתות בית דין. וכל המחלוקת הזאת באה — לפי דעתם — על ידי אנשים בורים ונסים. ומשני הצדדים: מצד החסידים — על ידי אלה, שלא יררו לעומקה של שיטת החסידות ותורתה ומרכבים כשמה דברים שלא עלו מעולם על לב מיסדי שיטת החסידות. ומצד המתנגדים להם ולשיטתם — על ידי אנשים בורים, נסים ועמ"אדצים, הרואים כל שינוי קל בסדר התפילות, או בנוסח התפילות, או בשינוי, או בביטול איזה מנהג בלתי חשוב על ידי החסידים — הריסת אשיות הדת. והנם מרימים על זה קול זועה. ואליהם נספחים כל אדתי ופרחי, השמחים אלי גיל והנכונים תמיד לקרוא לריב ולמצה, למחלומות רצח ולמכת לחי. ואחריהם כל אדם ימשוך: הרבנים, היושבים על מדין, והנאונים, מנהיגי הדור וקבדנימי האוכה, וכל הלומדים, בכלל.

ולו לא רחו אותם הרבנים והנאונים כאמת הכנין ולא התריעו עליהם מלחמה: לאבר, להרוג, ולהשמיד, אלא היו נותנים למנהגיהם האפשרות לברר לפנייהם שיטתם ולהצדיק מעשיהם, כי אז בודאי לא באתנו כל אלה; כי לא היה יותר מקום לריב ולמצה. ושלוש על ישראל. כרברים האלה שמעתי פעמים דבות מפי חסידים יורעי תורה. ולפי דעתי, יש קורטב של אמת בהרברים האלה; כי אי אפשר לתת אותם לפורקי עול תורה ומצוות ולמרשיעי כרית, כאנשי כת שבתי"צבי והפראנקיסטים ימח שמם וזכרם, שיצאו לתרבות רעה. והרבנים והנאונים שלנו אולי הנרישו הסאה — הרברים האלה לא ניתנו להאמר אלא מפה לאוזן — בהוציאם אותם מכלל ישראל ובהתירם את דמם. אני, היודע ומכיר את החסידים, דרכי הייהם ומנהגיהם על פי הראיה ולא על פי השמועה. כי הנני הולך ונוסע גם למקומות ששם הנם המרובים והתקיפים; ואם כי אין דעתי נוחה משיטתם וממנהגיהם, בכל זאת לא אוכל לאשר ולקיים שאינם שומרים תורה ומצוות, או שהנם — חס ושלוש — כופרים בה' וב' תורת משה עבדו.

ואם בזמננו יש סכנה לדתנו ולתורתנו, לא מאנשי הכת היא צפויה, אלא ממקום אחר לגמרי. והוא — כפי ששמעתי זה לא כבד מפי הנאון, האב"ד דק"ק פוזנא, — שקמה עתה בברלין, בירת ממלכת פרייסען, כתה חרשה, ערת מרעים, בנים משחיתים, עזבו את ה' ומנאצים קרוש ישראל. והנם עוזבים למוד התורה וקוצצים בנמיעות: מקיפים פאת ראשם ומשחיתים פאת זקנם. ולא ניכר יותר בהם צלם אלקים ולא צלם יהודי; והנם עוברים על הלאו של

— בחוקותיהם לא הלכו ולובשים מלבושים קצרים, כמלבושי הגוים, ועוסקים כל הימים בשירים ומליצות וספורי הבלים, ואת למוד הנמרא והפוסקים הזניהו לגמרי. וכבר יש מהם באלה שהרחיקו ללכת והנם מחללים שבתות וימים טובים בפרהסיא. ולא רק זו, אלא אף זו: לא רי שהנם בעצמם רשעים, אלא הנם מבקשים גם כן — כירבעם בן נבט — להחטיא את הרבים. והנם כותכים ומפיצים מכתבי עמל ובתבי פלסתר בכל תפוצות ישראל ומסיתים את אחינו בני ישראל לעזוב למור התורה ולהתמכר ללמוד חכמות חצוניות, כאלו על ידי זה יחישו כיאת המשיח ותשועת ישראל תבוא! והנאון האכ"ר דק"ק פוזנא הביע לפני ראנחו לימים יבואו, לכל יתפתו ברבריהם גם אחרים, ולכל יתפשט ננעיצרת זה גם בקהילות אחרות. וביחוד נרולה יראתו, לכל יצליח בידם ללכוד ברשתם את בני הנעורים, הנוטים אוון קשבת לכל דבר חדש. והנם נוחים להחפתות ולשמוע לקול מלחשים. והסכנה היא נרולה, באשר הברלינים באים בערמה ומשימים פניהם כאלו מעשיהם אינם אלא לשם שמים. ורק טובת עמם הנם דורשים. ואם הנם מטיפים לעסוק בלמוד דקדוק לשון הקודש, הוא — ברי שנבין דברי התורה והנביאים בשום שכל, ואם הנם מעירים למור אוון אחינו בני ישראל, ללמוד שפת המדינה, אין זאת אלא — כרי שיעזבו הרבדור בשפת עלנים. ולא יהיו עוד יותר ללעג ולקלס כעיני הגוים על שפתם המנומנמת והמבולבלת. וברברי פתוי כאלה הנם מבקשים לטתר הרשע בק"ן טעמים. ובאמת אין יראת אלקים בלכם וכל מנמתם היא — להסיר לב אחינו בני ישראל מלמוד התורה ומקיום המצות.

ור' נרוגם הוסיף: ובעוונותינו הרבים — המחלוקת עם החסידים איננה היהירה לנו. ומבלעדה עוד רבה המחלוקת ברוב הקהילות, נרוליות וקטנות, בין הבעלי-בתים הנמובים ובעלי-מלאכה ופועלים עניים מצד אחד, ובין הבעלי-בתים העשירים והפולגנים וטובי העיר מצד השני. וסיבת המחלוקת היא — האישמה, שמאשים ההמונעם את הפרנסים וטובי העיר, שאינם עוסקים בצדכי צבור באמונה; והנם מעדיכים את הבעלי-בתים הנמובים ואת כעלי מלאכה העניים — נגר הרין ונגר היושר — במסים ובנביות יותר מכה שהנם חייבים לשלם, לפי הרווחים שלהם ולפי ממונם, משא כבר מנשוא. ולעצמם ולקרוביהם ולהבעלי-בתים העשירים, הנוחים להם, — להיפך — הנם מקילים עול המסים והנביות ומסילים אותם על הבלתי אמידים שבקהילה. וההמונעם דודש בהזקה, שיעשו תיקונים בסדרי הקהילות ויוציאו התקיפות מירי הפרנסים. לכל יוכלו יותר לעשות באנשי הקהילה כהעולה על רוחם, לעשוק דלים ולרציץ אב יונים ולשאת פנים לעשירים ולתקיפים. ובטענה זו יש הרבה מן האמת. כי השלטון בקהילות והפרנסות בישראל ירדו עתה עשר דיוטות למטה. והעזו והמסדה בקהילות נמצאים — על פי הרוב — בירי מי, שאין בו לא תורה ולא חכמה, לא יראת שמים ולא יראת חטא. והסיבה לירידה זו — עול הנלות הקטה והמר: כי הממשלה מעמיסה עלינו עול כבד של מסים וארנוניות, יותר מכה שאנו יכולים לשאת. ומבלעדי מכסת הכסף אשר על הקהילות להביא

לאוצר הממשלה, עוד נחזין המיר לפנים את השרים והפקידים. וכל הקרובים למלכות כמתנות וברורות, כי הנם בעלוקה, אשר לה שתי כנות, הצועקות: הב, הב. ולעולם אינם יורעים שבעה. ואם אין משחרים אותם כתמידות כמתנת כסף הנם ספקשים לנו תואנות להצר צערינו ולהרע לנו. ומבלערי ההוצאות על הצרכים האלה, יש לקהילות עור צרכים אחרים, הרורשים את תפקידם: הוצאות על צרכי-הצבור ועל החזקת-התורה והעזרה לעניים. והוצאות על הטאת-הקהל — להיטיב ההיוק הבא לאחר מבני הקהילה על ידי מלשינות ורלטוריא. ואין קופת הקהילה מההערכות של הכעלי-בתים מספקת לכל הצרכים האלה. והקהילות רואות את עצמן מוכרחות ללוות כסף למלאות הגרעון. ועל פי הרוכ אצל הגוים: אצל כמרים, מנזרים, שרים וארונים. וכמעט אין לך עתה אף קהילה אחת בישראל במדינתנו שלא השתרגה בעול כבר של חורבות על צוורה. ומטעם זה בוחרים אנשי הקהילות לראשים ולפרנסים להם בעלי-בתים עשירים, שיש ביכלתם לכוא לעזרת הקהילה בעת צרה. ואין בור-קים הרבה ביחוסם — יחוס עצמם ויחוס אבותיהם, — ואין מרקקים עמהם בחוט השערה, שיהיו רוקא מופלגי תורה ומפורסמים ביראת-שמים, כמו שהיו נוהגים קודם. והפרנסים שהגיעו לגדולה בזכות העשירות שלהם, משתמשים בהתקיפות והכוח שיש בידם לטובתם ולמוכנת קרוביהם על חשבון ההמונים, הרלים והרשים. וכאשר כשל כוח הסבל של ההמונים לשאת את העול הנעשה להם מצד התקיפים, התחילה סערת-הרוחות בכל הקהילות. וההמונים מתקיף את הפרנסים ואת התקיפים ואת הכעלי-בתים העשירים. ומבלערי ריב רברים ומצות, כבר נעשו בקהילות אחרות מעשי אלמות: מכות לחי ומהלך-מות אגרוף.

ומה שהמור ביותר — חלול השם הגדול, הבא על ידי המסירות והמלשינות על הפרנסים וראשי העדה לפני השרים והארונים ועל ידי המשפטים בערכאות של עכו"ם. ואם בכל קהילה וקהילה גדול עתה פירוד הלככות בין אנשי העדה ואש המחלוקת תוכל להתפרץ בכל רגע ורגע — הנה בקהילת ווילנא התלקחה עתה אש המחלוקת ער לשמים. ועל קהילה זו — רבתי בקהילת לות, שרתי בכרכים — שער עתה היתה קריה נאמנה, מלאה צדק, מלאה משפט, מלאה תורה, ומלאה יראת-שמים ומעשים-טובים, נאמנים הרברים: עשרה קבים מחלוקת ידרו לעולם, תשעה מהם נטלה קהילת ווילנא, ואחר כל העולם כולו. כי זה ימים רבים, המחלוקת בין מצררי הרב ר' שמואל ב"ר אביגדור, שהורידו אותו הפרנסים מגדולתו, ובין הפרנסים וטובי העיר, איננה פוסקת אף ליום אהר. ולזאת באה ונוספת עור המחלוקת עם אנשי הכת, עם החסידים. ולכסוף, נסתבכה בשתי המחלוקות האלה עור מחלוקת אחרת — מחלוקת ההמון עם תקיפי הקהילה. והקהילה כולה נהפכה לשרה קטל. וכמעט לא יאומן כי יסופר כל הנבלות וכל הכעשים הרעים, הנעשים לרגלי המחלוקות האלה על ידי האנשים, שנבנסו בעובי הקורה של הסכסוכים האלה: ריב ומצה, מכות לחי ומהלומות אגרוף. סכנת נפשות ממש. ועוד יתר תועבה

עשו, שהבנינו צלם להיכל. והשופטים הערלים הנם הריינים כדבר, מי הוא הראי להיות רב ואב"ר בקהילה גדולה, עיר ואם בישראל, ווילנא המהוללה, ומי לא. והם — הפוסקים, למי הצדק, אם להחסידים, או להרודפים אותם. ולפניהם נרונים הפרנסים על כל עסקי הקהל. וכל הצרה הזאת באה בשביל שעזבו בעלי המחלוקת מצות ה' ותורתו. והנם עושים מעשיהם ממש כפושעי ישראל ובהריקנים שבהם. והנם מאשימים, האחר את השני, כערכאות של נזים ככל העבירות שבעולם: כנניכה ובנוילה, בעדות שקר וכשבועת-שוא, כנניכת דעת, בהערמה ובזיופים. ואין קץ לכל האשמות, שמאשימים בהם את נכבדי העדה ואת הרבנים ואת הריינים. ושופכים על פניהם קיתון של חרפות וגדוד פים. וכל זה כפרהסיה ולפני עיני הערלים, אדוני הארץ. וקהילת ווילנא היא עתה למשל ולשנינה בפי הגוים. ושונאינו ומנרינו שמחים, על משכתינו ונהיינו לרבת רבים ולמנור מסביב.

ובכל פעם שאני בא לוויילנא ושומע דברי האשמות, שמאשימים האחד את השני, והדילטוריות והמסירות של הצד האחר על הצד השני, ער שנם לכסא המלך הגיעו הדברים, אני אומר בלבי, שעל חלול-השם גדול כזה צריך לקרוע ולשכת על הארץ ולקונן בדברי הנביא ישעיה: איכה היתה לזונה קריה נאמנה, מלאתי משפט, צדק ילין בה, ועתה — מכים כסתר בלשון ומפיצים רבות שוא ושקר, מוסרים ומלשינים, מעירים ערות-שקר ונשבעים על שוא. אוי לעינינו שכך רואות ואוי לאזנינו שכך שומעות.

וכהתימו את דבריו כדבר המצב בקהילות והחרשות שנתהוו בהן. שאלתי את ר' נרום, אם עבר גם כן לא כבר בזאסלע. ומה שלום חברי, הרב ר' מנחם נחום, שהוא האב"ר דשם. ואם השלימו אותו כל אלה, שהיו להם תרעומות עליו, על אשר לא אסר אומנות המילה על השוחט הצעיר, שנתקבל לא כבר בקהילתם. ועל זה אמר לי ר' נרום: בעיר זו עברתי זה בחורש ימים ואת חברי הרב ראיתי ודברתי עמו פעמים אחרות; כי הוא קונה אצלי ספרים תמיד, כשאני בא לזאסלע. וגם בפעם הזאת קנה אצלי ספרי ררוש אחרים. המחלוקת כדבר השוחט כבר שככה. ואין עוד יותר לאיש סינא בללו על הרב, על אשר החזיק בירי השוחט הצעיר. ובכל זאת מצבו לא הוטב, אלא, להיפך, הורע הרבה יותר ממה שהיה לפני; כי קורם היו עליו תרעומות של בעלי-בתים אחרים, המצדדים בזכות המוהל הישן, על אשר לא אסר על השוחט הצעיר מלאכת המילה, אבל איש לא בקש תואנות לנגוע כהרב לרעה. אבל עתה סכנה יותר גדולה צפויה להרב מצד אותם הבעלי-בתים החשובים שבהקהילה, שהנם ראשי העדה ופרנסי הקהילה, שהנם מכקשים תואנות לו, כדי להרדף אותו ממקומו, מכסא הרכנות בקהילתם, ולהושיב על מקומו רב אחר תחתיו. ואם כי רוב אנשי הקהילה, וכיחוד הבעלי-בתים הנכלתי אמירים ובעלי-מלאכה והפועלים וגם האבירים הלומדים, מכבדים ומעריצים את הרב על גודל ידיעתו בתורה ועל ישירת הנהגתו. ושהוא עשוי לכלי חה — ככל פעם כשהמנהיגים והתקפים עושים עול להעניים ולהאביונים — להגן עליהם ולהציל עשוק מיד

עושיקו; בכל זאת אינם יכולים לעמוד להרב בשעת רחוקו. כי הנם אנוסים להר-
 כין ראשם לפני התקפים ולענות אמן על כל מה שיאמרו הפרנסים והבעלי-
 בתים העשירים; בהיות שהנם תלויים בדעתם וזקוקים למשמעתם. וסוף כל
 סוף, אם לא יחלרו התקפים התעמולה שהנם עושים נגד הרב, אנוס יהיה
 לעזוב קהילה זו ולבקש לו מנוחה במקום אחר, כי על עקרים הוא יושב והנהו
 מטרה לחציהם.

ורבר זה נורע לי לא מפי הרב, שלא רבר עמדי מעניניו הפרטים, מבוז
 וער רע, אלא מפי אנשי שלומי, השרויים בצער על צרת רבם ולכם נשבר
 בקרבם מראנה, לכל יוקח רבם מעל ראשם בקרב הימים. ומהם גם נורע לי
 סבת התעמולה נגד הרב. והיא — שהנביר ר' ישראל נח במינסק, המפורסם
 בגורל עשרו ובעסקיו המרובים בפלך מינסק ובפלך ווילנא, לקח התן לכתו את
 העלוי משצוצין. ור' ישראל נח הנ"ל מבקש מקום רבנות לחתנו וישם את
 עינו על קהלת זאסלע; כי יש לו בה עסקים מרובים, והבעלי-בתים החשובים
 ותקיפי הקהילה זקוקים לו בנוגע לפרנסתם והנם תלויים ברעתו, במרה ידועה.
 ואם כי ר' ישראל לא דרש מהם באופן גלוי ומפורש שירחפו את רבם וישימו
 על מקומו חתנו, לוקח כתו. אבל הוא מביע להם כרמוז — המוכן לכל, שכך
 הוא רצונו. וכשהוא בא ברברים אם אחר בעלי-הבתים להקהילה, איננו נמנע
 לספר לו, שהוא מבקש קהילה לרבנות בער חתנו. ואם ימצא קהילה בזה, תצמח
 גם לה ישועה גדולה מזה; כי חתנו איננו נושא אל השכירות עינו, כי הודות
 להכורא יתכרך איננו נצרך לזה; אלא, אריר כל תפצו, להיות רב ואב"ד וראש
 מתיבתא בישראל, ברי שתהיה לו היכולת להפיץ תורה ברכים, להיות מתווק
 ישיבה ולהעמיר תלמידים הרבה. ויסתפק גם בשכירות מועטה. והוא, מצרו,
 נכון בעד זה לבוא לעזרת הקהילה בהלואת סכום הנון ועל תנאים נוחים. ולא
 יהיו הפרנסים יותר מוכרחים לבקש הלואות אצל מלווי ברכית, או אצל הגוים,
 כמו שעושים הפרנסים של הקהילות הזקוקות למלוה. ותקיפי קהילת זאסלע,
 בראותם התועלת שתניע להם ולהקהילה, אם ימלאו רצון הנביר ר' ישראל נח,
 הנם עושים תעמולה נגד הרב שלהם ומלינים עליו, באמרם: יכול נוכל למ-
 צוא לקהלתנו רב יותר יאות ויותר נאות לנו ושיעלה כרמים יותר מועטים;
 וגם יוקל עולנו מעל שכמנו, כי עוד נקבל סכום הנון בהלואה ועל תנאים
 קלים ונוחים.

ובשאלתי את ר' גרונם: וככל זאת, איזה תואנות הם יכולים למצוא לרבם?
 הלא הוא מופלג בתורה וירא שמים באמת ואיננו נושא פנים לאיש ולא לפני
 חנה יבוא. ולכבוד יחשב לקהילה זו שיש לה רב כמוהו! ועל זה אמר לי
 ר' גרונם: יענת — מצאת, תאמין. ולמחפשי מומין לא יכבר הרבר למצוא מבוך-
 שם. והמבקשים תואנות להרב מצאו, שאין הרב עוסק בתורה במרה הראויה
 לרב. כי לא ראו אצלו נר דולק בלילה. והלילה, לפי דברי חכמינו, זכרונם
 לברכה, לא נברא אלא לנידא. וגם אשתו הרבנית איננה צדקנית, כראוי לאשת
 רב. ובימי החול איננה באה להתפלל תפילת שחרית עם הצבור בבית הכנסת,

בזמן שהרבה נשים פשוטות כאות מרי בוקר בבוקר להתפלל תפילת שחרית עם הצבור. ועוד אשמות מעין אלה. ובאמת, כל האשמות האלה אין להן על מה להשען וכשקר יסורן. ואם אין נר דולק בבית הרב כלילה, הוא — מפני שהוא מקרים ללכת לישון בראשית הלילה והוא משכים לקום בשתיים או בשלש שעות לפני אור הבוקר והוא יושב והוגה בתורה עד זמן תפילת שחרית. ודבר זה אין האנשים רואים. כי באותו זמן הנם הוזים שובבים על מטתם ונמים את שנתם ואינם רואים מה שנעשה בבית הרב. ואם אין הרכנית הולכת בימי החול לבית התפילה, הטעם הוא פשוט — מפני שהיא עסוקה בצרכי הכית ובטיפול עם הילדים הקטנים. ואין לה אפשרות לעזוב מלאכת ביתה וללכת לבית התפילה, כאותן הגשים הזקנות, הכטלות מכל עבודה וזמן כד שותן והיכולת לעשות ברצונן. וכנורל הטענות האלה, כן גם נורל הטענות האחרות, שהנם טוענים על הרב; וכל דורש אקת יראה תיכף ומיר שאין בהם נבונה. ואת בולן ישא רות. אבל, האנשים האלה לא את האמת הנם מבקשים. ודכריהם אינן אלא תואנות בעלמא, להכאיש את הרב בעיני הבעל-יכתיים רהקהילה ולהצדיק מעשיהם; כהציקם להרב וכמרדם את חייו, עד אשר יראה עצמו מוכרח לעזוב מקומו ולהשאירו פנוי בעד הרב החרש, שהפרנסים והת-קיפים רהקהילה שמו עיניהם עליו למנותו עליהם לרב.

מעשה העול שמתכוננים התקיפים רההילת זאסעל לעשות לרבם, כפי שספר לי ר' נרונם, העציב את רוחי והרגיז את לבבי עד למאד. ואם התקיפים יוציאו לפעולה מהשכתם הרעה, לדחוף את רבם מכהילתם על לא און ככפון, עוון זה — לפי רעתי — לא יבופר להם עד עולם, כי דבר זה נגר הרין ונגר היושר. ויש בו עוון של לקיחת שחר והסנת נכול. ורין עני המהפך בחררה ובזיון התורה. וגמרתי ברעתי למחות בירם — בעור זמן. ולר' נרונם לא אמרתי מאומה, מה שיש. ברעתי לעשות לטובת חכרי הרב מנחם נחום.

ושוכ שאלתי את ר' נרונם, אם יש אתו איזה ספרים מספרי אנשי בת החסידים. כי רוצה אני לעמוד על טיב שיטתם ולרעת מהותה. ואם כי, הורות להבורא יתברך, הננע הזה לא פשה עריין במחננו. וקול תרועת מלחמה עם החסידים לא נשמע בקהילתנו, רק מרחוק, מערים אחרות, מגיע אלינו הר קולה. והרכנים והגאונים דרכי בריסק, ווילנא והורארנא ממטירים עלינו כרוזים ושולחים לנו אזהרות, צו—צו, קו—לקו, לחגור מלחמה על אנשי הכת. אבל בעינינו לא ראינו עד עתה אף חסיד אחר, ולא היתה אצלנו הורמנות להתוכח אף אם אחר מי שהוא, המצדד בזכות שיטתם. בכל זאת רוצה אני ללמוד לרעת תורתם ושיטתם; כרי — שאם בזמן מן הזמנים — תגיע ערינו הצדה הזאת, נדע איך לפגשה וכמה לנצחה. וגם חכמינו וזכרונם לברכה פקרו עלינו: ודע מה שתשיב לאפיקורס. ואני עד עתה לא ראיתי אף ספר אחר מספרי החסידים, ולא היה בידי אף כתב אחר מכתביהם. וכל הנודע לי מהם הוא רק — על פי הכרוזים והכתבים של הגאונים והרבנים דרכי המרינה. ועל פי מה שמסרו לי בעל פה השליחים של הגאונים ר"ק ווילנא ובריסק, הכאים מזמן

לזמן במלאכות הגאונים הנ"ל, לורז אחינו בני ישראל ככל מקומות מושבוֹ-
 תיהם, לחדש המלחמה על אנשי הכת ולעקור אותם מן השורש. ולכלי לתת
 להם חנינה. ומטעם זה, שאלתי את ר' גרונם, אם יש אתו ספר אחר מספרי
 החסידים, שיתן אותו לי ואני אתן לו חליפתו ספר אהר מהכפולים שלי,
 כפי שיבחר.

„רק ספר אחר ישנו אתי. והוא — הספר תולדות יעקב יוסף, מהרב
 ר' יעקב יוסף כ"ץ, אמר לי על זה ר' גרונם. והספר הזה הוא המשובח שבספרי
 ריהם, ובו נמצאת תמצית שימתם ותורתם. ועל ידי פרסומו בדפוס נתלקחה
 מחדש אש המחלוקת עד לשמים. כי הגאונים והרבנים — ובראשם הגאון
 ר' אליהו נ"י, — מצאו בו דברים שלא ניתנו להאמר ודנו אותו לשריפה.
 והספר נשרף בפומבי לעין כל בהרבה קהילות, כפי פקודת הגאונים והרבנים.
 הספר הזה הוא היחיד מספרי החסידים הנמצא אתי. וגם אותו החבאתי
 בתחתית השק, לכל תשודנו עין רואה. כי בנפשי הוא, אם יודע בקהל, שאני
 מוליך אתי ספרי אנשי הכת למכירה. ויודע אני זאת מן הנסיון. כי הייתי כבר
 פעם אחת בכל רע, בשחשרו אותי — וללא נכון — שאני עוסק במכירת ספרי
 הכת ומפיץ רעותיהם בקהל. ומקרה זה קרה לי במינסק בבית התפילה של
 בעלי־מלאכת־החיים. ובדרכי תמיד, בכל מקום שאני בא, להביא הסחורה
 שלי למכירה בכל בתי־תפילה הנמצאים באותה העיר, כשבאתי בשנה שעברה
 לכרך מינסק, הצנתי לראות על אחר השולחנות בבית התפילה של החיים,
 בזמן תפילת שחרית, את הספרים שהבאתי אתי למכירה. ובין הספרים האלה
 — לאסוני — נמצא גם בן הספר חסידים, מר' יהודה החסיד. אחר המתפללים,
 חים בור ועם הארץ נגש אל השולחן, אשר עליו היו מונחים ספרי. וכראותו
 שער הספר „ספר חסידים“ חמף את הספר בידו ונתן עלי בקולו, קול נערה:
 הבאת לנו למכירה הספרים של הכת הארורה, החסידים, אשר הרבנים החרימו
 אותם ואת ספריהם. וכודאי גם אתה מאנשי הכת הזו. ובהרימו קולו כזה,
 נאספו מסביב לי יתר המתפללים. ולשמע דברי החים הכור כערה גם כן כאש
 חמתם עלי. ושומע אני קולות צועקים: מחדש באים אלינו החסידים לעורר
 מחלוקת בקהילתנו, לקרוא לריב ולמצה ולהדיח אותנו מאמונת אבותינו.
 לחנם נסיתי לבאר להחיים הכור, שאין הספר הזה חבור של אחר מאנשי הכת,
 אלא, שהמחבר הוא אחד מן הקרמונים, מאותו זמן שלא היתה עריין הכת הזו
 בעולם. אבל מפני גורל השאון אין שומע לדברי וסערת הדוחות הולכת הלך
 וגדול. וקולות נשמעים: נרשו אותו מבית התפילה. ואת הספרים, ספרי מינים,
 שרפו באש; לכל יעיוזו יותר החצופים לכוא למסא מקרשנו, בית התפילה
 שלנו, בספרי פנול שלהם. וראיתי שכבר התכווננו אחרים למלאות אחרי דב-
 ריהם — לאחוז בערפי ולהשליך אותי החוצה. ורק בדרך נס נצלתי מהם.
 כי בין המתפללים נמצא גם כן אברך אחר, למדן, הלומד בתמידות בבית
 תפילה זה. וכשמעו קול הזעקה ודברי הגרופים, נגש גם הוא אל הנאספים
 מסביבי, לראות ולשמוע על מה ולמה הנם נזעקים. ובראותו את החים מחוץ

בידו ספר ומנביה אותו למעלה, ומנענע אוהו באויר, כמו שמנענים את הלולב, לאות ולערה, כי מצא את עווני בספר זה. לקח האברך את הספר מיד החיט והבין תיבה ומיד, שבשביל שם הספר כל הסער הזה. ויקרא בקול להנאספים: הרפו מהמבורספרים, כי אין כל עוול בידו, והספר הזה הוא חבור קדוש מאחד הקרמונים ונקרא רק בשם ספר חסידים, אבל אין לו שום שייכות להכת. וה' יסלח לכם על טעותכם, על אשר קראתם לספר בזה בשמות של ננאי. רבריו הרגיעו רוח הנאספים, כי הוא היה הלמדן היחירי בכית התפילה באוהה שעה ונשמעו לרבריו ושכו כל אחד ואחד למקומו ואותי עזכו לנפשי. וכלכי כרכתי ברבת הנומל להבורא יתברך: שנמלני כל טוב והזמין לי האברך הלמדן הזה — ברוך יהיה; ולולי הוא, כודאי מרה היתה אחריתי, כי החיטים היו גם מכים אותי מכת רצח; בפי מנהגם, שאינם מסתפקים במלחמת דברים בלבד אלא מוסיפים עוד גם מתנת יד. ועתה ברוד לכבודו, מדוע אינני מוליך אתי למי כירה ספרי החסידים. וגם את הספר היחירי הנמצא אתי אני מסתיר בחוריו חררים. ורק לכבודו גליתי סוד זה, שיש אתי ספר אחר מספריהם. את הספר אביא לכבודו, אם ירצה השם, מחר כערב. ובכלר שלא ירניש איש בדבר. הרנעתי את רוחו שלא אניד לאיש, שיש לי ספר זה ושממנו הוא לי.

ואם כי הנאונים והדבנים, המחרימים את הכת, אסרו גם הקריאה והעיון בספרים שחברו אנשי הכת, מצאתי לי פתח של היתר להחזיק ספר בזה בביתי ולעיין בו. כי בודאי לא כווננו באסורם אלא להאנשים הפשוטים ולהמונעם, שאין בהם דעת להבחין בין טוב לרע. אבל לא לרבנים, היושבים על מרון, שעליהם לרעת, על מה ארני שיטת הכת הוסבעו; כדי שידעו מה להשיב על דבריהם ולהראותם על טעותם. ורונמא לזה אנו מוצאים בסנהדרין, שהיו בקיר אים בחכמת הבישוף, אם כי התורה אסרה העסק בחכמה זו. כי הידיעה בה היתה נחוצה להם לרין ולהלכה.

כשהלך ממני ר' גרונם, נשארתי עוד זמן רב יושב על מקומי, שקוע במחשבתי ומבקש עצה ותחבולה להביא עוד לחברי ר' מנחם נחום, הרב רואסלע, לבל יוציאו תקיפי הקהילה זממם לפעולה ולהצילו מהרעה הנשקפת לו. וגמרתי ברעתי, שאין טוב לפני אלא לפנות ככתב אל פרנסי קהילת זאסלע ולהזהירם על גודל החסא והעוון, לפי התורה והדין, אם יעשו רעה לרבים. וגם להתרות בהם, לבל ירמו בלכם, שאין איש מכין ויודע, שכל התוא נות שהגם מבקשים לרבים, אינן אלא כסות עינים לכסות על מזמתם הרעה לר חוף את רבים ולהושיב רב אתר על מקומו. ועליהם לרעת זאת מראש, שאיש לא יאמין לדבריהם ואת עיני האנשים לא ינקרו. בתיבת האגדת דחיתי ליום המח, כי ראשי כבר עלי בזה הערב, ולא אוכל לכתוב ברעה צלולה ובנחת ובלי רנו, כדאוי בענין חשוב כזה.

בשהלכתי לישון אתמול כלילה, השעה היתה כבר מאוחרת. וגם בשכבי על מטתי לא יכולתי לתת תנומה לעפעפי במשך שתי שעות, בהתהפכי מצד על צד, נעצב ונרגז לשמע הדרכים שספר לי ר' גרונם בדבר חכרי ר' מנחם נחום, הרב דק"ק זאסלע, והרעה, שתקיפי ערתו, מתכוננים לעשות לו וכל הזמן, עד שתקפתני שינה, סררתי כלבי הדרכים, שהחלטתי לכתוב לפרנסים דקהילת זאסלע. והיום הכתב כבר נכתב ונחתם ונשלח למקום המיועד ולמי שהוא נועד. וזה הוא תכנו:

הרים ישאו שלום וכרכה לגבירים הנדיכים, השרים והטפסרים, מנהיגי ומרכבני הקהילה הקדושה, קברניטי ערת זאסלע, ברכת ה' תחול על ראשכם, ועל ראש כל אנשי קהילתכם לעולם ועד, אמן.

לא טובה השמועה שהגיעה לאזני מפי אנשי אמת, שעברו דרך מחנכם וראו והתכוננו לכל הנעשה בקהילתכם הקדושה, שאחרים מתקיפי קשרו קשר על הרב שלכם, ומפזים עליו רבות רעות, כדי להכאיז ריחו בעיני כל אנשי העדה. ועל ידי מעשה זה הנם מקוים, שיעלה כירם להרדח הרב ממשרתו ולהשיב על מקומו רב אחר, החוסה בצל הכסף של חותנו העשיר. ובאמרם כלכם למעשה עוול כזה: והבספ יענה את הכל.

לשמועה זו — פלצות אחזתני ולכי נהפך בקרכי. ולולי שמעתי זאת מפי אנשי אמת, לא יכולתי כמעט להאמין בהאפשרות, שהעומרים בראש קהילה קדושה ונכבדה בישראל בקהילתכם, יתנו יד לפושעים, לעשות רעה גדולה כזו לרכם, על לא עוון ולא הסא כידו. ורק, מפני שהנם מוצאים כזה הועלת לעצמם, מה שהוא ממש עוון לקיחת שחר.

ואם כי אין מרדכי להתערב בעסקי קהילות אחרות, מבלעדי קהילתי יע"א יצאתי הפעם מגדרי, כפי דברי חז"ל: כל מי שיש כידו למחות ואינו מוחה הרי זה נענש; והנני מזהיר אתכם ומתרה בכם, לכל תעשו עול לרכם, שהוא גדול בתורה, ירא אלהים מרכים, שומר תורה ומצוות, שונא כצע ורורף שלום ואמת. ואם לא תשמעו לדרכי, רעו כי רעה נגר פניכם ועוון זה לא יכופר לכם עד עולם. ועליכם לרעת מראש, אם הנכם עושים דבר כזה, — שאתם המסייעים לדבר עבירה, לעבור על איסור דאורייתא של הסגת נכול. ויש כאן גם כן איסור דרבנן, של עני המהפך כדדרה; ומבלעדי זאת אתם מכיאים לירי בזיון התורה, כי הכריות יאמרו: רחפו את רכם. ומה שהוא חסור ביותר, הוא — שעושים אתם מעשה זה. מפני טובת הנאה הכטוחה לכם, אם תושיכו על מקומו הרב האחר. ופשוט, שזהו נגר דין תורה — איסור של לקיחת שוחר, כי השוחר הוא כמסון, או כטובת הנאה אחרת.

ומתפלל אני הפלא ופלא על אותו האכרך, הרב הצעיר, המשתדל כאמצעים כלתי בשרים וכלתי הגונים לרשת מקום הרב רמחנכם ולקבל עטרת הדרכים.

מירכם. והאם באמת נעלם ממנו הנרר שגדרו החבמים, הרבנים והנאונים, היוש-
בים בהוער של ר' ארצות, שתקנו לכל יעזו שום רב לקנות לו משרת הרכנות ע'
ירי מתת כסף. או, האם נסתר מנגר עיניו, הטעם שאמרו חז"ל, על שלא היו
הכהנים הגדולים בבית שני מוציאים את שנתם — מפני שהיו נותנים עליו ממון
לכהונה. ופירש רש"י על זה, מתוך שכהני בית שני היו עומדין על ידי ממון,
שנותנים על כהונה גדולה למלכי בית החשמונאים, רשעים היו ולא היו מוציאי-
שנתן ומעמידין אחר תחתיו.

ולא רק הרב העושה מעשה כזה הוא ראוי לעונש מן השמים, אלא גם כל
אלה המסייעים לו ברבר עבירה. וכל יתאמרו בלבם: שלום יהיה לנו, כי גם להם
לא יכלה ה' את עונם. ועור בחיים חיותם ישלם להם כגמולם. כפי הירוע מכמה
ובמה מעשים נוראים שקרו גם במדינתנו. ואבותינו ספרו לנו, מה שהגיע ומה
שכא לאותם האנשים בכרך מינסק, שהרריכו מנוחה את הגאון הגדול השאגת-
אריה, ובמעשיהם הכריחו אותו לעזוב את העיר ולהיות נולה למקום אחר;
שתיכף, אחרי יצאו מן העיר, פרצו בה שריפות גדולות. וכל המתחרים בו מרה
היתה אחריתם; ובשביעם ניזוקו גם יתר תושבי העיר. וגם בכרך ווילנא, הרבה
מאלה, שעוררו מחלוקת על הרב ר' שמואל אבינרור ועזרו להורירו מגדולתו,
נענשו כעונשים קשים ונקטפו באביב ימיהם. וגם מפורסם העונש שכא על אחד
העשירים בעיר זו, שכא לבית הגאון האב"ד ר' הלל ב"ר יונה והסב לו צער
ברברי בזיון שאמר לו, ובשיצא מבית הרב ושב לביתו, מת במיתה חטופה, רחמנא
ליצלן. ומהעוברות האלה תלמדו לרעת, מה שיכול להגיע גם לכם, אם תלכו בדרך
אותם האנשים שצערו את רבם וגנעו בו לרעה. ובזה אני אומר להמבקשים
להמיט שואה על הרב רמחכם ולכל אלה שהנם אתם בעצה אחת: תנו לבכם
לרברי בעור מוער, לכל תנחמו כאחריתכם ולכל יהיה גורלכם ככל אלה שהרעו
במעשיהם לרבם ור' שלם להם כגמולם עור בעולם הזה.

בתקותי, שרברי אלה, היוצאים מלב דואג, לכל יעשו שארית ישראל עולה,
יכנסו ללכם ואני תפילה לאלקי השמים, שישכין שלום באהליכם ולא ישמע
קול וצוהה ברחובותיכם, ונזכה כולנו במהרה לראות בביאת נואל צרק ובבנין בית
מקדשנו, אמן. ממנו דורש שלומכם וטובתכם כל הימים, הצעיר באלפי יהודה
שלמה דוד חופק"ק ראדאשקוויץ יע"א.

חז"ל אמרו: אי אפשר לבית המדרש בלי חירוש. ואפשר גם להניר, שאין
מדרש בלי חירוש, ובפרט, המדרש תלפיות. ובאמת, בכל פעם שאני מעיה עין
בספר זה, אני מוצא בו תמיד איזה חירוש. והיום מצאתי בו רבר נפלא מאד.
והוא — שרק לנו, עם ישראל קרוש, יש כפה שלשים ושהים שינים, בעת אשר
לשאר אומות העולם יש שלשים ושלש שינים. והבורא יתברך עשה השינוי הזה,
כדי להכריז בין ישראל לעמים. ורבר זה הוא באמת פלא גדול מאד.

האין דבר פלא הוא? שלשום ספר לי ר' גרונם המוכר ספרים מצב המחלוקת עם החסידים במרינתנו ודבר הרדיפות שנתחדשו עליהם מצד הרבנים והגאונים. ותמול בערב הביא לי ר' גרונם את הספר תולדות יעקב יוסף, שבו נמצאת שיטת הכת. ועריין לא הספיקה לי השעה לעיין בו ולעמוד על תוכנו. והנה היום בא למחננו הרב ר' ברוך מוילנא, ודבר בואו הוא גם כן בענין הכת. כי הנהו ציר שלוח מהגאון ר' אליהו לכל הקהילות שבמרינתנו, לעורר אותן ולזרזן, לחדש המלחמה — וביתר שאת וביתר עוז על אנשי הכת, ולהתחקות על שרשי רגליהם ולדרבם ולכלותם עד תומם. ואמרתי בלבי: מן השמים הוא, שבזמן שאני מתעניין לדעת טיב שיטת החסידות על מה הוסדה ועל מה אשיותיה כוננו, המציא לידי הקרוש ברוך הוא הזדמנות נאותה כזאת — איש סודו של הגאון ר' אליהו ועוזרו הקרוב, העומד על ימינו במלחמתו עם החסידים — הרב ר' ברוך הנ"ל, שבודאי נהירים לו שבילי שיטת החסידות, כשבילי כרך ווילנא, ובודאי על ידו יתברר לי גם כן הרבר, מרוע הגאון ר' אליהו, שיחיה, קשר מלחמה על החסידים יותר ממה שעשו שאר הגאונים, אשר רבים מהם אינם לוקחים חלק כלל במלחמה זו והנם עומרים מרחוק, אם כי גם להם ידועה מציאות כת זו, שימתה, מעשיה ומנהגיה. שאלה זו מעסקת אותי כבר מימים ולא ידעתי לה פתרון.

הרב ר' ברוך בא היום אלי לביתי; כדרכו תמיד, כשהוא בא לאיוה קהילה במשלחת הגאון ר' אליהו, הוא בא בראשונה להרב האב"ד, ואחרי כן כבר להפרנסים ולשאר הבעלי-בתים החשובים ואל הלומדים שבעיר. הרב ר' ברוך הציע לפני דבר משלחתו, לשום מה הוא בא למחננו: הוא הולך בדבר מצוה, מסעם הגאון ר' אליהו והבית-דין של צבור דק"ק ווילנא, לעורר ולזרז הרבנים והפרנסים רבלי קהילה וקהילה, לחדש המלחמה על החסידים, להלחם בהם בכל האמצעים ראפשר, לכל ישראל מהם שריר ופליט, ולא זכר ושארית כארץ. וגם שאול שאל אותי: אם נמצאים גם במחננו אנשים מאנשי הכת הזו. ואיוה תחבור לות אנו עושים נגרם, שלא ילכדו כרשתם אנשים תמימים וישרים, שאינם מכירים עדיין בערמתם ותרמיתם. ואם אנחנו רודפים אותם כיאות, לכל יהיו עור למוקש לנו.

ועל זה אמרתי לו: רב תודות להבורא יתברך, שעד עתה הצילנו מהצרה הזאת ולא נשמע במחננו קול תרועת מלחמה. ומאז שהתחילה הכת להתפשט במרינתנו, לא נמצא אף אחד במחננו שנשפח אליה, ולא אף אחד, שהוא נוסה לשיטתה, או, לכל הפחות, שהוא מצדד בזכותה. וכל מה שאנו יודעים על דבר הכת הזו הוא — רק על פי השמועה, על פי הכרוזים, הבאים אלינו מומן לומן, מהגאונים והרבנים דרכי ווילנא ובדיסק. ובזמן האחרון גם מהרבנים והגאונים שנתאספו ביריד רועלווע. ובאמת אין לנו מושג נכון משיטת החסידים וממעשיהם, במה המה נברלים מאתנו ולשום מה המה מתגורדים לאגודות ונברלים מיתר ערת ישראל. וכל היריעות שקבלתי עד עתה ממקורות שונים אודות אנשי הכת

ומעשיהם, אינן מהאימות ואינן מכוונות האחת להשניה. וגם מכחישות זו את זו, ובזמן שאני שומע מצד אחד מספרים, שהחסידים מזיזים לנמרי למור החורה והנם עם-הארצים נמורים, אני שומע מצד אחר, שהחסידים כמדינת רייסן מחזיקים בלמור התורה בכל תוקף, והונים ועוסקים בה. ויש כיניהם הרבה לומר דים ומופלגי תורה. או, כערכים הנם אלה, המאשימים אותם, שהנם פורקי עול תורה ומצוות ואינם יראי חטא, הגני שומע, מצד אחר, מאנשים שאינם שייכים לכת זו, והנם ידועים לאנשי אמת, מספרים, להפך, שראו מעשיהם והנהגותיהם כהקדילות המתנהגות על פי תורתם ושיטתם והנם שומרים הורה ומצוות ומסיר מים כל הדינים שבשולחן ערוך והנם נזהרים בקלות כבחמורות: ובהרכה דברים הנם מחמירים עוד יותר ממנו: ומטעם זה נתעוררו אצלי הרבה ספקות בדבר הכת ושיטתה. ואביר טובה לכבודו, אם יתיר לי ספקותי; כי מי כמוהו יודע מסתרי הכת, תורתה ושיטתה, מנהגיה ומעשי אנשיה.

ואם אני אומר לכבודו, שנפלו לי ספקות בדבר הכת הזה, אל יחשוד אותי חלילה, שאני מסופק בדבר מלחמת הנאון ר' אליהו עם החסידים, אם היא מלחמת מצוה; חם וחלילה לי לרעיון כזה: נדולת הנאון ר' אליהו בתורה ויראת שמים וצדקתו וישרתו הנם למעלה מכל ספקות ופקפוקים, והמהרהר אחריו, כמהרהר אחרי מלאך אלקים צבאות. וגם יתר הנאונים והרבנים, הלוקחים חלק במלחמה זו, — נעלה מעל כל ספק — שנם הם הנם עושים מעשיהם באמונה וכיושר לבב והכל לשם שמים. אלא הספקות מתנבנים אל לבי אך ורק מחסרון ידיעה, כי רחוקים אנחנו ממקום המערכה. וכל היריעות שיש לי על דבר אנשי הכת אינן אלא על פי השמועה; או מה שנמצא ברמו ובקצור מלים כהכרוזים, שהוציאו הנאונים נגד אנשי הכת, ועל פי יריעות מקוטעות, בלתי שלמות ובלתי ברורות כאלה, אי אפשר שתהיה לי ידיעה ברורה ומושג נכון מהכת ומשיטתה — ידיעה שלמה ומקפת, שאין בה יותר מקום לשום שאלות וספקות. ואם על כבודו לא יכבד הרבה, אקח לי הרשות להציע לפניו השאלות והספקות היותר חשובים שנפלו אצלי בדבר הכת ושיטתה. ובדואי, כבודו ידע להתיר לי אותם כולם. השאלה היותר חמורה שעמדה לפני בענין זה, ואיני יודע למצוא לה פתרון, היא — שעד עתה לא מצאתי בכל האשמות שמאשימים את הכת הזה — ובהכת בכללה אני מדבר, ולא באנשים יחידים השייכים לכת זו, כי אי אפשר לזקוף על חשבון הכת, אם אחרים מאנשיה עושים איזה מעשים מגונים, או מרכי רים דברים מומעים. כי כזה יקרה גם בין אלה שאינם נמנים על הכת. ואין דנים מהפרם על הכלל — אף, אשמה אחת, שהנם נונעים באחר מערי התורה, או שהנם כופרים באחר מערי האמונה, כמו שעשו הכתות האחרות בישראל. כמו, למשל, הצדוקים, שלא האמינו בתחית המתים ובשכר ועונש לעולם הבא; או, הקראים, שלא הודו בתורה שבעל פה; או כת שבתי צבי, שהאמינו במשיח השקר וכטלו כמה מצוות שבתורה. גם לא שמעתי, שהנם עובדים על אחת מתרי"ג מצוות דאורייתא ושבע מצוות דרבנן. מכל אלה לא מצאתי דבר בכל הכרוזים ובכל הכתבים שהוציאו נגדם הנאונים והרבנים רמדינתנו. וכמעט כולם מאשי-

מים אותם בזה, שהנם מתברלים משאר אחיהם בני ישראל ועושים להם בתי תפילה ומנינים לעצמם. ובמקום התפילות על פי נוסח אשכנז, המקובל אצלנו, הנהיגו אצלם נוסח ספרד. והנם מתפללים בקול רם ובצעקות וכעשית העויות משונות ובריצה מזוית לזוית בזמן התפילה. ואינם מתפללים, כמונו, כנחת ובכובר ראש הראוי. וגם בהנחת תפלין בחול המועד אינם מתנהגים כמונו. ובחול המועד אינם מניחים תפלין, כפי דעת המקובלים — נגד מנהגנו להניח תפלין אף בחולו של מועד, כפי דעת הפוסקים. ומכלערי זאת אחזו שיטה חרשה בנוגע להשחות הסכינים, ואינם סומכים על שחיטת השוחטים שלנו. ואם כי כל השינויים האלה לא ברו לגמרי מלבם, כי הנוסח הספרדי של התפילות הנהו עוסר וקיים זה מכבר. ויתר מנהגיהם — על פי הרוב — הנם לפי דעת המקובלים וספר הזוהר. בכל זאת, בוראי, הרעו לעשות במעשיהם, לבקש להנהיג במדינתנו מנהגים חרשים לא שערום אבותינו ולשנות מממבע שמבעו חכמינו, חכמי אשכנז, בהתפילות. אבל, בכל זאת, לפי דעתי, אי אפשר לתת אותם בעד זה לאגורת בוגרים ופושעים, המבקשים להסיר עם ישראל מה' ומתורתו ולרונם דין מסיתים ומריי חים — שמורידים ואין מעלים. הלא שינויים וחילוקים בדינים ומנהגים קיימים ועומרים בכל הזמנים בין מרינה למרינה ובין קהילה לקהילה. וכמה מחלוקות ישנן בין החכמים ובין הפוסקים בדינים ונופי תורה: זק מכשיר וזה מסריף, זה אוסר וזה מתיר, זה ממנה וזה מממא. ובכל זאת — כפי דרכי המשנה — בית שמאי ובית הלל, אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין, אלו פוסלין ואלו מכשירין, לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל, ולא בית הלל מבית שמאי. כל הטהרות, שהיו אלו ממהרין ואלו מממאין לא נמנעו עושין מהרות אלו לגבי אלו. כל זה ידוע לכבודו ואין הצורך להאריך בראיות. יותר חסור הוא — מה שמאשימים אותם, שהנם מקילים בערך למור התורה ומונחים את למורה ואין כבוד תלמידי חכמים חשוב בעיניהם והנם גם מכזים אותם. ולהם התפילה הוא העיקר ותלמוד תורה — המפל. ועוון זה, בוראי, נרול הוא מנשוא. ואם באמת זאת היא תורתם וזאת היא שיטתם, ראויים הנם לעונש. והמצוה לרדפם עד אשר ישובו ממחשבתם הרעה — תורתם המומעת — וממעשיהם הרעים.

וגם במעשה הגאונים והרבנים, שהחרימו ונרו את אנשי הכת, יש דבר שאיננו ברור ואיננו מוכן לי. והוא — שבכל הכרוזים שלהם, שהיו לפני עיני, לא מצאתי אף פעם אחת נזכר, שהגאונים והרבנים, הלוחמים נגד שיטתם והמחרימים אותם, נסו לכבד עמהם בדברים ולדבר על לבם, להראות להם על טעותם ולהעמידם על האמת. ולהיפך — כפי ששמעתי מפי אנשי אמת — בקשו אחרים מראשי הכת ומנהיגיה לכבד ולראות את פני הגאון ר' אליהו ולבאר לו שיטתם ולהצדיק לפניו מעשיהם. אבל הגאון לא רצה לראות את פניהם ולהכנס עמהם בויכוח דברים.

ואם כי בוראי ובוראי ראויים הם החסידים על המעשים הנזכרים והמנויים בכרוזי הגאונים והרבנים לעונש, בכל זאת, הרי גדולה היא גם כן מרת השלום. ואולי היה טוב לפתוח מקורם אתם בשלום ולבקש בפתוי רברים לפעול עליהם,

שיחרלו ממעשיהם, המביאים לידי פירוד במחנה ישראל. ואולי באופן זה, היו הנאונים והרבנים משיגים יותר, ממה שעלה כיום על ידי חרמות, שמתות וגדוים. ושהנאונים והרבנים המחרימים לא השיגו עד עתה את מבוקשם — להכריח את הכת במדינתנו — יוצא כרור מזה, שהנם דואים את עצמם מוכרחים לחדש מזמן לזמן החרמות והגדוים ולהכריז על זה ככל תפוצות ישראל; כי אין מספר אנשי הכת מתמעט, אלא, כפי הנראה, הולך ומתרחב. ושיטת הכת מתפשטת יותר ויותר. וגם עוכרא זו, שכבודו יצא עתה בדרך לכתת את רגליו וללכת מעיר לעיר ומקהילה לקהילה לעורר ולזרז את הרבנים והפרנסים להרש המלחמה על החסידים, משמשת לי ראייה, שאין החרמות והגדוים מספיקים לנצח הכת ולהשמיר תורתם ושיטתם מן הארץ.

ועוד אני שואל: מרוע אחרי עשרים שנה של מלחמה כתוקף ועוז נגר אנשי הכת, הכת עורנה עומדת וקיימת במדינתנו. ובמה כוחה נרול, שכל החרמות והגדוים והרדיפות אינם מספיקים. והנאונים והרבנים מוכרחים להמשיך המלחמה, תמיד ובלי הרף. ועל כל השאלות האלה לא מצאתי תשובה בכל הכתבים ובכל הכרוזים שהגיעו לידי בנדון הכת הזו. יודעים אנחנו רק המעשים, שבשכילם הנם נרונים לחוכה, אבל איננו מכינים ואיננו יודעים, מרוע הנם עושים מעשים אלה; ובמה הנם מצליחים לפתות האנשים, וביחוד האברכים והצעירים, שיספחו אליהם ויאחזו כדרכיהם. הן אי אפשר לשער — וגם אין השערה כזאת מתקבלת על הרעת — שהנם רובשים להם נפשות רק כזה, שהנם מתפללים על פי נוסח ספרד, ולא על פי נוסח אשכנז המקובל אצלנו. או בזה — שהנם עוכרים זמן קריאת שמע ותפילה. או, בזה — שהנם עושים תנועות והעויות בזמן התפילה. וגם אי אפשר להניח, שבשכיל שהנם מקילים בערך למור התורה ומסיפים לכסול תורה, האנשים רצים אחריהם ונרבים בהם ובתורתם ושיטתם: יוכל היות, שאלה, שבהפקירא נחא להם, יטו און קשבת למי שמסיה — שאין נחיצות בתלמוד תורה. ואין יתרון לתלמיד חכם על עם הארץ. אבל, הודות להכורא יתבדך, המופקרים האלה הנם מעוטא דמעוטא במדינתנו. וכל קהל ערתי ישראל, רובם ככולם, הנם יראים, שומרי תורה ומצוות ומכבדים את התורה ולומדיה. וכאופן כזה, ובתנאים כאלה, שואל אני: כמה, ומרוע, מצליחים החסידים למשוך אחריהם המון אדם רב? ואם באמת הנם מסיתים ומריתים, כמו שמכנים אותם הלוחמים והמתנגדים בהם, הלא אנו יודעים, שכל המסיתים והמריתים, שהיו עומדים מומן לזמן להדיח את עמנו מאלהיו ומתורתו, לעולם לא הצליחו כמעשיהם ושםם וזכרם נכהרו ונאבדו מן הארץ. והחסידים — דואים אנו — לא רק שאינם מתמעטים, הולכים וכלים, אלא, להיפך, מספרם הולך ורב והנם עותקים וגם נוברים חיל.

והנה גם זאת ראייתי, שחושכים להם לעוזן — מה שהנם עוזבים כתיבה, נשיהם וטפם והנם נוסעים לרביהם, לכקש מהם עזר ותשועה — שיתפללו בעדם.

מיכו של חמא זה גם כן איננו ברור לי. ועוד אומרים אמור, שרביהם הנם
 נוכלים ורמאים, תועים ומתעים ומוליכים שולל הנוהים אחריהם. וכל מה שהנם
 עושים, הוא — למען כצוע בצע. ידוע לי על פי השמועה, שאין הרביים נחשבים
 בעיני החסידים לנביאים, היודעים להניד עתירות; או שהנם גדולי התורה,
 שלהם נמסרו מפתחות חכמת התורה; או, שעל ידם תבוא גאולת ישראל והם
 יקברו ביאת המשיח. אלא הנם מאמינים, שהרביים הנם צדיקים אמתים. ותפיר
 לתם יותר נשמעת ויותר מתקבלת. ומסעם זה, יבוא אליהם כל איש מצוק ומר
 נפש, לבקש מהם, שיתפללו עליהם וימליצו בעדם לפני שוכן מרומים. וכמה
 גדול החטא, או העוון, אשר חמאו בזה? ואם באמת הרביים שלהם אינם אלא
 נוכלים ורמאים, האם מפש לבם של כל ההמון הגדול של החסידים, לראות
 ולהבין, ששמו כסלם ומבמחם בנוכלים ורמאים? הלא כלל גדול כללו לנו החכ-
 מים: שקרא לא קאי. ואיך אפשר הוא, שהרביים מצליחים במשך שנים רבות
 לרמות אנשי בריתם, מבלי שירגיש איש בזה? ואם החסידים מספרים מעשה
 נסים, שנעשו לרביהם, או בזכות רביהם ועל ידי רביהם, הלא זה רכר ידוע,
 שהקב"ה עושה מזמן לזמן נסים לצדיקי הדור. וגם בזמננו, דור יתום זה, נעשו
 כמה נסים לצדיקים, שאינם נמנים על כת החסידים. וק"ח זה פלא, אם גם החד-
 כירים רואים מעשה נסים, שנעשים להם על ידי תפילת ופעולת רביהם, שהנם
 צדיקים גמורים בעיניהם? ואם גם נניח, שהרוכ הגדול של הספורים, שמספרים
 החסידים על הנסים, שנעשו להם על ידי רביהם, יש לזקוף על חשבון של הפל-
 גות וגוזמאות, בכל זאת, קשה הרבה לשער, שכולם הנם בדויים מראש ועד סוף.
 כי באמת, איך אפשר לשער, שאם איש לא ראה מעולם שום מעשה נס נעשה
 על ידי אחד הרביים, שכל העם יאמינו בדברים שכזה אחד מהם מלבד, ולא
 ימצא אף איש אמת אחד כיניהם שיכחיש את כל הספורים האלה ויאמר
 בפומבי: לא היו דברים מעולם. ובדאי מוכרח הרבה, שמזמן לזמן בא להם
 איוה דבר, היוצא מגדר הרגיל ומגדר המכוע. והחסידים רואים כזה מעשה נס,
 שנעשה להם בזכות הרביהם וועל ידי תפילתו. ואם באמת מעשי נסים
 נעשים לפעמים לחסידים בפעולת הרביים שלהם, מוכרחים אנהנו להודות,
 שהרבי הוא צדיק גמור; כי אין הקדוש ברוך הוא עושה נסים לרמאים ולנוכלים.
 אלה הם הספקות שנפלו לי בדבר הכת ושיטתה ותורתה ומעשי אנשיה ויחס
 הרבנים והגאונים, המתנגדים לה והלוחמים בה. וגלית לפני כבודו את כל לבי.
 בירעי, שכודאי לא יחשוד אותי, שמשום שאני נוסה חסר להכת, דברתי את
 כל הדברים האלה. לא, באמת ובתמים דברתי את דברי. ורק את האמת אני
 מבקש. ומקוה אני שכבודו יתיר לי ספקותי אלה ולא יהיה יותר שום מקום
 בלבי לספקות ולפקפוקים בנוגע להכת ולהנוהים אחריה.

ועל דברי אלה ענה לי ר' ברוך: מבין אני להגיגו, כי באמת איננה רומה
 שמיעה לראיה. וגם אנהנו במחננו, ק"ק ווילנא, לא שמנו לב בתחלה כראוי
 לתעולתי אנשי הכת ולא מחינו בידם, כפי שהיה החוב עלינו לעשות תיכף, כשר-
 אינו שהנם מתגוררים אגורות ונבדלים מעדת בני ישראל, משנים נוסח

התפילות, מעבירים זמן קריאת שמע ותפילה, מזניחים למור הנמרא ועוסקים רק
בלמור ספרי מוסר וספרי קבלה ומסירים לב הצעירים מתלמוד תורה. ועל אשר
לא שמנו לכ לזה בזמנו, חרה אף ה' בנו, ויענש אותנו כעונש קשה: כי עלה
המות בחלונינו ויקטוף מאתנו כמה מאות ילדים קטנים, נמולי מחלב, עתיקי
משדים, צעירי הצאן, תינוקות שלא טעמו עריין טעם חטא. וכל זה באתנו —
על אשר התרשלנו לבער בזמנו הרע מקרבנו. ורק כשנשמע קול יללת הצאן
וקול בני האבות והאמות על עולליהם, שנקטפו באכזב ימיהם והלכו לעולמם
בלי זמנם, על לא חטא ולא עוון ככפם; והצעקה הקיפה את כל העיר, לחפש
אחרי החוטאים והפושעים, שבשכיל מעשיהם הרעים חרה בנו אף ה' ויכה
אותנו מכה רבה, בלתי סרה וישלח את מלאך המשחית לנגוף בנו נגף ולקטוף
מאתנו עוללינו וילדי טפוחינו — רק אז התעוררנו להתחיל להתחקות אחרי
מעשי אנשי הכת הזו, ואז נוכחנו לדעת, שבאמת הרעו לעשות, ושכשכילם
באתנו כל הרעה הגדולה הזאת. והחובה והמצוה עלינו — למען יסור מאתנו
חרון אף ה', ויאמר למלאך המשחית: הרף — לדרוף אנשי הכת עד חרמיה,
לכל ישאר מהם שריר ופליט במחננו. והיתה ערתנו ככל קהילות ערת ישראל
עם קדוש כמקדם ונגע לא יקרב עוד באהלנו. ומטעם זה לא נסיונו לרכר אתם
שלום ולהכנס עמכם בויכוחים ובפשרות, כי בשעת חירום שאני. והחכם מכל
אדם אמר: לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, עת מלחמה ועת שלום. והזמן
הזה היה לנו עת מלחמה ולא עת שלום, כי מן השמים הוכיחו לנו, שמצא ה'
את עונם; כי מאותו זמן, שהתחילו אנשי הכת לעשות מעשה זר מעשיהם
בפומכי ובראש נלי, פרץ הנגף בנו. ומטעם זה, אזור הכיתדרין רצבור שלנו
והנאון ר' אליהו בראשם חלציהם כנבורים ויצאו כמלחמת תנופה על אנשי
הכת, ויחרימו וינרו אותם ואת כל הנלוים עליהם. ואת ראשיהם ומנהיגיהם,
המסיתים והמדיחים, אשר הריחו מדרך הישרה כמה נפשות מישראל, ענשו
בעונשים קשים, הכו אותם מכת רצח ושמו אותם ככלא. ואת הכתכים, כתכי
פלסתר, אשר מצאו אצלם, לקחו מהם ושרפו אותם בחצר בית-הכנסת בפומכי,
לעיני כל, למען ידע כל העם, כי נגלתה ערותם וידעו להזהר ולהשמר מהם. וכך
התחילה המלחמה נגדם והיא הולכת ונמשכת כבר יותר מט"ו שנה; כי לא על
נקלה עוזבים הטועים והתועים את טעותם, כפי הרוגמות המרובות שיש לנו
בקורות ימי עמנו. רי לנו להזכיר תקופת השופטים והמלכים, שהיו בני ישראל
מוסיפים להחזיק בטעותם — לזבוזב לאלילים ולקטר בכמות — אם כי הנביאים
העידו למוסר אזנם, השכם ודבר; ואם כי נגפו כמה פעמים לפני אויביהם על
מעשיהם הרעים. וכל זה היה ללא הועיל, עד אשר — בקצפו עליהם קצף רב —
הנלה ה' אותם מעל ארמחם. ורק אז עזבו עבודת האלילים. וגם כתקופה יותר
מאוחרת, כאשר קם משיח השקר שבתי צבי, ימח שמו וזכרו, זה יותר ממאה
שנה בארצות המזרח ואחרייו המון אדם רב ימשוך. ואם כי נגלתה אחרי כן
תרמיתו ונבלותו לעין כל. והוא גם הוא המיד את כבורו בקלון והחליף אמונת
אבותיו ברת התונר, בכל זאת רבים היו המאמינים בו והנוהים אחריו עוד זמן

רב, אחרי אשר כבר כלו עצמותיו בכפר. וגם עתה, לפי רעת אחרים מהגדולים, עור נשאר שמו מננות של האמונה בשכתי צבי בשימת החסידות. וגם כזה, שאנשי הכת מוסיפים להחזיק במעוהם והבת עומרת וקיימת אין כל פלא, רשכשתא כיון דעל, כפי רברי חכמינו, זכרונם לברכה.

ממעם זה החובה עלינו להתאזר עוז ולחגור כל כוחותינו להלחם עמם עד דרתם ועד תומם. ואם לא נעשה המומל עלינו בעזר וזמן, אולי נאחר המועד, והנגע יתפשט בכל רחבי מדינתנו ולא יהיה לנו יותר מפלם מצרה זו, כמו שקרה לאחינו בני ישראל במדינת פולין, הקרובה אלינו.

ור' ברוך הוסיף: מבין אני מרבדיו, שכבודו מתפלל על הגאון ר' אליהו, מרוע יצא למלחמה על אנשי הכת בסערת תימן ובקנאת אליהו הנביא נגר נביאי הבעל, לבלותם ולהשמידם מעל פני הארמה. וגם כבודו רוצה לרעת משפט הגאון על אנשי הכת ושימחם. נכון אני למלאות רצונו. וראשית כל אקדים לו הקדמה זו — שאין הגאון נושא משפטו על אנשי הכת, על פי מה שהנם אומרים עבשיו ועל פי מה שהנם עושים עכשיו, לפי שעה, לפי רוח שימחם, אלא הוא רן אותם — על פי הסוף והתכלית, שאליהם תביא אותם בהכרח שימחם המומעת, כעתיד. והוא צופה ומביט מראשית לאחרית דבר, כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה: איזהו חכם הרואה את הנולד. והוא רן על כל חזיון חרש בעמנו בעניני רת ואמונה על פי הנסיון שיש לנו כבר בהעבר שלנו, בקורות ימי עמנו. והגאון, שהוא סוקר בעין שכלו החר, כל הרורות וכל המאורעות וכל ההרפתקאות שעברו עלינו מיום נסתם חזון הנביאים מאתנו, מזמן הקופת אנשי כנסת הגדולה ועד דורנו האחרון זה עתה, יורע, שאין לנו אלא למור התורה לפי רוח הפרושים, התנאים והאמוראים, והפוסקים, הראשונים והאחרונים, המהזיק את קיומנו בחומר וברוח, לכל תזיו אותנו מסקומנו כל רוח מצויה ושאונה מצויה. ומוכן מאליו, כשראה הגאון ר' אליהו נ"י, שאנשי הכת הזו מזלזלים כלמור התורה; כי ראשיהם ומנהיגיהם מלמדים אותם, שעזיבת למור התורה איננה מעכבת ביד היהודי להיות חסיד כהלכה. ורי כמעט תלמוד תורה, או גם בלי למור תורה כלל, ובלכך שיעסקו כתפילה ובכוונות וביהורים, לפי שימחם. ורכים מאנשי הכת — משנאתם להלומדים, על שהנם מתנגדים לשימחם — מוציאים רבה על התלמידים חכמים, שאינם לומדים תורה אלא כדי להתנאות בה ושלא לשמה. וכרבה זו הנם משפילים ערך הלומדים בעיני ההמון. והנם מוצאים אופן קשבת — כיחור — אצל הצעירים והאברכים, שלא הגיעו עדיין לשנות בינה, ואינם מבחינים בין אמת לשקר. וכבר ראינו, שבכל מקום ששימת החסידות מתפשטת, הישיבות מתרוקנות מתלמידיהן, ובתימדרשות נשמו מאין בא ללמוד. ואם, חס ושלום, מעשה שטן זה יצלח בירם, עתירה תורה שתשהב מ ישראל. והיו כל קהל ישראל לבורים ולעמי ארצים.

ובשראה הגאון כל אלה, הרגיש בהסכנה הגדולה הצפויה לנו מהכת הזו. כי אין לך סכנה יותר גדולה לקיום התורה והמצות — וממילא גם לקיום עם ישראל, כי אורייתא וישראל חד הוא — מעמידה ארצות; כי עמידה ארצים יבא יכו

כל חלקה טובה. והאמונה היותר נעלה והיותר נשנכה, והרעות והשיטות היותר משוכחות, כשהנן נופלות בירי עמיהאדצים, יהפך חיש קל הורן למשחית, עד לכלי הכיר, ולא בכרי נזרו החכמים טומאה על כל מה שננעו בו ביריהם עמיהאדצים, כי הנם מזוהמים, וידיהן — מזוהמות. וכשם שהנם מטמאים כמנע ידם כל אוכל ומשקה, כך הנם מהפכים כל רעיון נעלה וכל רעה נשנכה — לרעיון שוא ולרעה מוטעת. ולנו אין דרך אחת לקיים אמונתנו ותורתנו כטהרתן, אלא על ידי המלחמה בעמיהאדצות — מלחמה כלי פשרות וכלי ויתורים. ולשתתל ככל האפשרות — כתרים כפני עמיהאדצות — להפיץ למור התורה בין כל שדרות העם ולהרכות הספסלים כהשיכות וככתיהמרדרשות. ומחויבים אנחנו למסור את נפשותינו על זה, כמו שעשו שלומי אמוני ישראל ככל הרור דות שקרמנו. וכהמסופר כנמרא על ר' עקיבא, שהיה מקהיל קהילות כרבים ועוסק בתורה ולא השניח על גזירת המלכות, שגזרה על למור התורה. ועל זה נתפס ונמסר לתפיסה.

וכהיות שעוברא זו, כלומר, ששיטת הכת מוליכה לעמיהאדצות נמורה, בתאמתה כימינו ולעינינו, אין לנו יותר צורך להתחקות על טיבה של שיטה זו ומאין מוצאה, כי סופה מוכיח על תחילתה. ואם היא מוליכה כהכרח לעמיהאדצות, מה לנו אם האוחזים בה מרכים לעסוק כשכחי הכורא ומבקשים דרכים לתפילה ככוונות ויתורים. הלא כלל גדול כללו לנו החכמים: אין עם הארץ תסיר ולא כור ירא חסא. וכזה נם תשובה לכבדו על השאלה: מדוע לא פתחנו עמהם תחילה בשלום. הרבר פשוט: מי שמכיא כרכריו וגורם כמעשיו לירי כסול תורה הנהו אדם רשע. והנכיא ישעיה אמר, שנה ושלש: אין שלום אמר ר' לרשעים. ומה ששמע ככורו שכמרית רייסן החסידים עוסקים כלמור נמרא ופוסקים ויש כיניהם נם הרבה מופלגי תורה — השמועה הזאת הנה נכונה ואמתית. אבל אין העובדא הזאת פוסדת אותנו מהחוב המוטל עלינו ללחום באנשי הכת ולעקור אותם מן השורש; כי אין העסק כתלמודתורה מצד החסידים שכמרית רייסן אלא מעשה ערמה בלכר. כי יודעים הם, שכמרית לייסא זרייסן התורה שתה כהן קנה, ומרוכים הנם הלומדים כמריתות האלה, ואין להם שום תקוה להחזיק מעמד ולעשות נפשות לתורתם, אם יוסיפו להחזיק כשיטתם הכוונת — שתלמוד תורה לאו דוקא. על כן שמו אל הערמה פניהם, ויתחילו נם הם להתחפש לשוחרי תורה ותושיה, כמונו. וכי אדיר כל חפצם הוא להחזיק בלמור התורה. ועל ידי מעשה ערמה זה הנם מקוים למשוך כחכם שלמי אמוני ישראל. אבל מעשה שטן זה — תקותנו חזקה היא, — שכעזרת הכורא, לא יצלח. כי מכינים אנחנו לרעם. ויודעים אנו מראש, שאם יצליחו להכות שורש כארץ והם יהיו המרוכים והם יהיו התקיפים, כמו שהנם כמרית פולין, ולא תהיה עליהם יותר יראת הנאונים והרכנים, המקנאים קנאת ר' צכאות ותורתו, כי אז ישובו לקיאים, לתורת מיסדי הכת, שהיא כולה כנויה על הכלל שכלל, והוא — שהעבודה הוא העיקר ולמור התורה הוא הספל. והנאון ר' אליהו, שאותו לא יוכלו להוליך שולל כערמתם, הכין תיכף ומיד נכלי אנשי

הכת וחכמיהם, שאין למור התורה, שהתחילו להחזיק בו במקומות אחרים, משמש להם אלא בתור תכסים מלחמה, לנצח על ירו את המתננים שלהם ולהרסיתם בנשיקה, מה שלא יכלו לעשות באופנים אחרים.

וכרי להפר מחשבתם שלח אותי עתה הנאון במשלחת מיוחדת, להזהיר את הרבנים ואת הפרנסים רכל הקהילות שכמרינתנו, שישמרו את נפשם לבל יפלו ברשת זו ממנו להם החסידים, הלוכשים עתה איצטלא ררבנן למען כחש. והנם מעמידים פנים של רורשי תורה ולומרי תורה. ובאמת אין זה אלא מעשה אחיות עינים — לצורך השעה, לסנוור עיני היראים והשלמים, שאינם נמנים עריין על הכת שלהם. וכשיצליחו להוציא מוימתב לפעולה, יסירו המסוה מעל פניהם, ויהיו כיתר אחיהם ובעלי בריתם במרינת פולין וליטא, שהוניחו למור התורה והנם מכלים ימיהם בשיחות בטלות — ספורי נפלאות ומעשי נסים של רביהם, וכשיחות נאות שלהם, אשר באמת אין בהן לא תורה ולא חכמה, לא מוסר ולא מרות של דרך ארץ, ויסעמו רק לחיך מי שלא ראה מאורות התורה מימיו. ורק בורים ועמי־ארצים אין אזנם נצרבת משמוע רברי הכלים כאלה.

ואם כי הבחינה וההכרה, ששיטת החסידות מוליכה בהכרח לעסה־ארצות, הנן הטעם העיקרי להיחס השליילי של הנאון להכת ולשיטתה. עוד טעם יש ברבר, להכריז עליה, שהיא שיטה מוטעת, ושרגליה יורדות שערי מות וצעריה שואל יתמוכו. והטעם השני — התרתי לריעותא — הנן הרעות שמפרסמים החסידים בכתביהם וברדשותיהם בענין סור הצמצום. לפי רעת המקובלים — כירוע — צמצם הקב"ה כביכול את עצמו, כרי לתת מקום להעולם שעלה במח־שכתו לברוא. ורעה זו הפכו החסידים לתורה של סינות; בהיותם מלמדים שנם אחר בריאת העולם, אין מקום פנוי מהקדוש ברוך הוא. וכל העולמות, בלי יוצא מן הכלל, אף העולם השפל — עולם העשיה — נמצאים בו והוא נמצא בהם. ולפי שימה זו יוצא, שהאלהות נמצאת בכל רבר, הן מהור, הן טמא, הן טוב והן רע, וכי הכל — הם מלהזכיר — הוא חלק אלוה ממעל. רברים, שבאמת, לא ניתנו להשמע. כי לו יהיה כן, כמו שהנם מלמדים, לא ימצא שום רבר רע, שום רבר נרוע בעולם, ולא שום זוהמא וראית ולא שום מומאה מוחלטת; כי אי אפשר לרבר, שהאלהות נמצאת בו, שיהיה רע מוחלט; אלא יהיה, ממילא, רע מרומה, למראית עין. ולפי רעה זו, יהיו המושגים שהיו לנו ער עתה מהטוב ומהרע, מהטהור ומהטמא, מהרם ומהשפל — מושגים מוטעים. וגם החוקים, והמשפטים והתורות והרינים שנתנו לנו מסיני, לא יהיה עוד יותר ערכם גדול וחשוב; כי אין רע מוחלט בעולם. ואין טומאה מוחלטת בעולם. וגם העוונות והפשעים אינם מוחלטים. וברור הוא, שאם נטה אוון קשבת לרעה כוזבת כזו, לאן היא עלולה להוליך אותנו. ואין צורך להאריך מלין בזה.

ומה שאמרתי לכבדו ברבר הרעה הכוזבת הזו — שאיננה השערה בלבד; או חששא רעלמא — נראה מזה, שאנשי הכת מנימים במעשה תורה זו. והנם מבקשים קרבת אנשים רעים וחטאים, עברניים מפורסמים, העוברים על מצות

התורה בסתר ובנלוי. והחסידים מצדיקים מעשה זה, באמרם, שבהתקרבות להעבדינים הנם מבקשים להעלות הניצוצות הקדושים מתוך הקליפות; או, — ברכ"ם פשוטים — המובן הוא, שהנם מקוים, שעל ידי התקרבותם אליהם ובהיותם בחברתם, יפעלו עליהם לטובה. והעבדינים יעזבו מעשיהם הרעים ויחדו זרו למוטב. אבל אנחנו, שאין לנו עסק ככבשי דרחמנא — בקליפות ובהעלאת ניצוצות — מחזיקים בהכלל שכלל החכמים: כל המחובד לטמא — טמא, והמחובד לטהור — טהור, ובעצתם: הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. ולפי דעתנו — יותר קרוב לודאי, שהחוטאים והפושעים יסירו מדרך הטובה את הישרים ואת התמימים, ולא, להיפך. שהטובים יצליחו לתקן ולהטיב את הרשעים. והתמיה של כבורו, קרוע לא הצליחו עד עתה החרמים והגדוים להכחיד הכת מן הארץ והנאונים והרבנים רואים את עצמם מוכרחים לחדש עליהם המלחמה ולהתחיל הכל תמיר מחדש. על שאלה זו התשובה בצרה, שגם הנאון וכל הלוקחים אותו חלק במלחמת מצוה זו, יורעים, שאין החרמים והגדוים בלכר מספיקים לעקור את הכת מן השורש. ואם ישנם באלה, שנספחו בראשונה אל הכת ומפני יראת החרמים והגדוים הנם נבדלים ממנה ועוזבים אותה, נמצא אים תמיר אחרים, למלאות מקומם. ועל פי הדוב הנם אלה, שעליהם נאמרו דברי הכתוב: מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. וכשהנם שומעים שהג' אונים והרבנים יוצאים על הכת כקולי קולות, הנם מתאווים לרעת מעשה הכת והנם מתקרבים אל אנשיהם. והחסידים, בחלקת לשונם, מצליחים לפתות אותם ולמשוך אותם אליהם. ובאופן כזה הכת ממשיכה קיומה; אם כי הנם נזהרים לבטל עשות יותר מעשיהם כנלוי, לעין השמש, אלא במחשך, באין רואה. ובהיות שברדיפות בלכר אי אפשר להכחיד הכת מן הארץ, מלא הנאון את ידו, לעורר ולזרז הרבנים וראשיהם לשיבות והפרנסים בכל קהילה וקהילה — שיעשו כל מצדקא אפשרית — ביחד עם המשכת המלחמה עם החסידים — להגדיל, להאדיר ולרבות למור התורה. וביחוד למור הגמרא על פי שיטת הנאון, על פי דרך הפשט להלכה, בלי פלפולים וחרורים לשוב חרוד המוה בלכר. ובמעשה זה, הנאון בטוח שנצליח להכחיד הכת מן הארץ במדינתנו; כי למור התורה הוא — תרים נגד כל שיטה מוטעת ונגד כל רעה זרה. ואם נשתמש בכלי זיון זה — התפשטות למור התורה והתרבות מספר הלומדים, ראשי הישיבות והתלמידים, — נוכל לעמוד נגד אנשי הכת ולנצחם.

ומטעם זה, החובה על הרבנים, מדברני ראומה, לרכר מעל הכימה על לב העם, השכם ודבר, בנחיצות למור התורה. ולעורר ולזרז את כל אחר ואחר, הקטנים והגדולים, שיעסקו בתלמוד תורה, כפי יכולתם. ושיחזיקו בירי תלמידי חכמים, הממיתים עצמם באהלה של תורה. ועל הרבנים המחזיקים ישיבות — החובה להגדיל מספר התלמידים; ועל הפרנסים — החובה לפזר, ולא לסמך, על החזקת הישיבות; כי כל קיומנו תלוי רק בלמוד התורה. ואם חס ושלום, נתרשל בזה, נאחר המועד ומצאנו עוון. כי לא נוכל להחזיק מעמד נגד נחשול השיטה הכוזבת הזו, העובר על ראשנו. וגורלנו יהיה — בגורל אחינו בני

ישראל כמדינת פולין, ששם החסידים התקיפים וירם על העליונה. ואין איש מעז לפצות פה נגדם.

ובהתימו דבריו אלה אמר לי: מחכה אני מכבודו — אם כי בקהילתו אין מקום למלחמה עם החסידים, כהיות שאינם נמצאים כאן — שישתדל להרכות מספר התלמידים בהישיבה שהוא מחזיק ושיורז אנשי הקהילה לשחרר מכספם להחזקת ידי לומדי תורה, כרי שיוכלו ללמוד במנוחה ומבלי מפריע, חפשים מדאגת הפרנסה. וכזה תועילו הרבה לקדם פני הרעה, אם בזמן מן הזמנים, יבוא מי שהוא מאנשי הכת לבקש במחנכם חברים מקשיבים לקולו. כי בהיות רוב אנשי הקהילה לומדי תורה ויודעי תורה אין יותר מקום לחשש, שהשימה המוטעת תכה כאן שורש ולא הסכנה — שתמצא כר נרחב להתפשט כאן. ולא ישמע במחנכם קול תרועה מלחמה, ושלוש יהיה על ישראל. ובכרדים האלה נתפטר ממני ר' ברוך ויצא מכיתי.

הרכה ספקות הותרו לי על ידי מה ששמעתי מפי ה"ר ר' ברוך. וכיחור — כמה שנוגע להקנאות הנפרזה — שאיננה יודעת שום פשרה — שאנו רואים במלחמת הגאון ר' אליהו נ"י עם אנשי הכת. וכאן — בתמיר ככל דבר — אני מוצאים גדולתו של הגאון ר' אליהו. כי כמכמו הגאוני הוא צופה ומכים לתכ- לית כל דבר וסוף מעשה לפניו גלוי בתחילה. וגם לא למראה עיניו ישפוט, ברוב האנשים קצרי הראות, שאינם רואים אלא מה שלפניהם, ולפי מראה עי- ניהם ישפוט. לא בן הגאון. כי הוא — כחכם הרואה את הנולד — דן את ההוה על פי העתיד ומוציא משפטו על פי הראוי ולא על פי המוחזק. וכאמת, אם השיטה הזאת מוליכה לעם הארצות, כי אז הצדק עם אלה הלוחמים כהמחזיקים בה והמשתמשים לשום זה בכל כלי זיון שיש בידם. כי גם חכמינו, זכרונם לברכה, הכדילו את עמיהאדצים לרעה והרכו לספר כגנותם. והמעם הוא פשום וכולל במאמרם הקצר: אין כור ירא חמא ולא עם הארץ חסיד. כי מי שאין לו ידיעה בתורה אין לו אפשרות להיות ירא חמא. ועל אחת כמה וכמה שלא יוכל להתנהג כחסידות, כשנסתרה רכה ממנו. ואם כי אנשי הכת בדרוגנו עתה אינם עוד כולם עמיהאדצים נמורים, וזכוראי יש מהם היודעים והיכולים להתנהג כחסידות, צאצאיהם וצאצאי צאצאיהם, שלא יהיה בהם עוד יותר ריח תורה, לא ידעו דרך החסידות האמתית וילכו בדרך עקלקלות, חושך ולא אור.

יום די ס"ו אלול התקס"ח

כשנתפטר ממני משולח הגאון ר' אליהו נ"י, הרב ר' ברוך, נדמה לי אז, שכל הספקות שנפלו אצלי בדבר הרדיפות על אנשי הכת מצד הגאונים והרבנים, נפתרו לי והכל ברור לי. אבל אחרי עבוד ימים אחרים, כשנזכרתי בכל הדברים שאמר לי משולח הגאון, התחילו הספקות מחדש לנקר במוחי ולגזול מנוחת נפשי. וכיחור איננו מוכן לי יחם הגאונים והרבנים, מצביאי המלחמה, אל החסיד-

רים במדינת רייסן. המשולח, הרב ר' ברוך, אמר לי, שגם להם ירוע, שהחסידים במדינת רייסן עוסקים בתלמוד תורה ושיש ביניהם גם לומדים מופלגים. אבל אינם רואים להם שום זכות בזה, באשר הנם חוששים אותם, שאין זה אלא מעשה ערמה מצדם, לצורך נפשות לשיטתם; כי, באופן אחר — הנם יודעים — שיריהם לא תעשינה תושיה. ובאופן כזה, אין שום ערך להעסק בתורה, שאיננה לשמה. הרבנים האלה אינם מתקבלים יותר על לבי עתה. כי אם גם נניח, שחסידיו רייסן אינם לומדים תורה לשמה, כפי שחוששים אותם אנשי מלחמתם, הלא חכמינו, זכרונם לברכה אמרו: לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה הוא בא לשמה. ואם לפי דברי חז"ל העוסקים בתורה שלא לשמה לכסוף יבואו לעסוק בתורה לשמה, הרי על רבניהם יש לסמוך. ובדוראי גם חסידיו רייסן יגיעו לכסוף למדרגת לומדי תורה לשמה. ואם שיטתם — שיטת החסידות — הנה מוטעת, הרי המאור שבתורה יחזיר אותם למוסב; כי התורה היא תרים נגד כל שימה מוטעת ונגד כל רעה כוזבת, כפי שהורה בעצמו הרב ר' ברוך. והאם יש לנו הרשות לרדוף האנשים בער רעה מוטעת, אם יודעים אנחנו, שמוף כל סוף יחזור מטעותם ויעמדו על האמת. וירועים דברי ברוריה, רביתהו דר' מאיר, על הפסוק יתמו חסאים מן הארץ ורשעים עוד אינם: מי כתיב חומאים חסאים כתיב.

ואם כי בננוע ליחס הנאונים והרבנים לאנשי הכת בפולין ובשאר מדינות אין לי שום ספקות ופקפוקים; כי גלוי וירוע הוא, שאנשי הכת במדינות הללו מקילים בערך למור התורה ומתיחסים ביחס של כוז אל הלומדים, שאינם נמנים על הכת שלהם. מה שמביא באופן ישר לעזיבת למור התורה ולעם הארצות. ועוון זה לא יכופר להם לעולם, כי התורה היא חיינו ואורך ימינו. וכשהנם עוזבים את התורה ומניחים אותה בקרן זווית, סכנה צפויה לכל קיומנו. אבל את החסידים במדינת רייסן הסמוכה לנו, מהם אני בדבר, להעמיד אותם בשורה אחת עם אנשי הכת במדינת פולין ולרונם לחובה; כי ירוע ברוך, שהנם עוסקים בלמוד התורה ושהנם יודעי תורה. ועל יסוד של חששא בעלמא, אי אפשר לרונ אותם לחומאים ולפושעים, שאין להם יותר תקנה ולהחרימם ולנרותם בזה ובכא; כי באופן כזה לא שביק מר חיי לכל בריה.

המחשבות האלה ברבר הרדיפות על חסידיו רייסן, שלפי דעתי אינן צודקות, העכידו את רוחי ודכאו כל היום כולו את נפשי. ונוסף לזה עוד הצער והעגמת נפש שהיו לי ממחלת הרין ר' משה ברוך, שנפל פתאום חולה ומחלתו נכרה משעה לשעה והרופא כבר אמר נואש לחייו. ובה הבוקר, בשעת תפילת שחרית, נזרענו בולנו בבית המדרש לקול בכית אשת הרין ויללתי שנכנסה לבית המדרש בזמן התפילה ונגשה אל ארון הקודש וכבשה פניה בהפרכות ובקול בכי, קורע לבבות, בקשה רחמים על בעלה החולה. לשמע קול בכיתה ותחנוניה להרבנו של עולם נשבר לבנו בקרבנו ועינינו זלגו דמעות כמים. ולכסוף, בקשתיה, שתמנע עיניה מכבי ותשוב הביתה. ואנחנו כולנו

נבקש רחמים על בעלה. ובשנמרנו תפילת שחרית, אמרתי להשמש, שיזמין לכחר עשרה אנשים שיצומו על הריין החולה ויאמרו מזמורי תהלים, הנועדים לתפילה על החולה. ואחרי כן יאמרו בספר לקומית־הלים הפסוקים מאותיות של שם הריין ר' משה ברוך. וגם צויתי להשמש, שירליק נרות בבית המדרש לרפואתו של הריין. ולכל המתפללים אמרתי, שכל אחד ואחד יתן צדקה כפי יכולתו לרפואת הריין. ומחר, אם ירצה השם, שהוא יום קריאת התורה, נכרך את החולה לפני התורה ונעשה לו שינוי השם, להמשיך לו נפש חדשה מהקדושה. וכהכורא יתכרך, שהוא אב רחמן, נשים מבמחנו, שיעתר לתפילתנו, וישלח רפואה שלמה להחולה. ויקים אותו ממשכבו. והמלמד ר' יחיאל התנדב מעצמו, לקחת עליו המרחקה, ללכת לכל הבעל־רבתיים שבעיר לקבץ נרכות — ימות חיים — כער הריין החולה, איש, איש, כפי נרכת. לבן, לנרב מימי חייו הקצובים לו, מתנה להריין החולה. ואת מספר השנים והחדשים והימים שנתנו בנרכת, יכתבו, כתוב וחתום, בשמר מתנה. ואת השמר ימסרו להריין החולה. והיה לו השמר לאות ולערה על הזכות לאריכת ימים, נוסף על מדת ימיו הקצובה.

אחרי הצהרים הלכתי לבקר את החולה ומצאתיו במצב קשה מאד, כי נבר עליו החום מעלה, מעלה, וכמעט שאיננו מכיר יותר איש. וכל הזמן הוא ממלל בשפתיו דברים כלתי מוכנים, כנו הבכור, האברך ר' נח בנימין, אמר לי, שאביו רואה ברמיזתו שני זקנים, מלובשים בגדי לבן, שכאו מארץ־ישראל והנם מבקשים אותו שילך עמם. והוא מדבר עמם. וזה הוא מה שהנהגו ממלל כל הזמן בשפתיו. העינים של ר' משה ברוך, הנוערות באש פלדות, לחייו שנצטמקו ומראה פניו השחור, והיגון השוכן על כל פנים בבית הזה — כל אלה עשו עלי רושם קשה, מרכא את הנפש ומראיב את הלב. וכלב נשבר שבתי הביתה ותמונת הריין החולה מרחפת לפני כל היום ולא יכולתי לרכז מחשבתי על שום דבר; אם כי יש לי ענין, שאיננו סובל רחוי — תשובה על שאלה בענין ירושה. והרב השואל, האב"ד רוואשילישאק, מאיץ בי, שאכתוב לו תשובה תיכף ומיד, כי נחוצ הדבר מאד. אבל, מרגיש אני, שאין מוחי מסוגל היום לעיון בכוכר ראש הראוי, וחושש אני, לכל אטעה, חס וחלילה, בדבר הלכה, כשאני שרוי בצער. על כן רחיתי העיון בשאלה זו למחר. ואולי, בינתיים, יתרחם ה' על הריין החולה ומצבו יוטב. ואז גם נפשי תשוב למנוחתה.

יום ה' ט"ו אלול התקמ"ח

את אשר יגורנו באתנו. שערי רחמים ננעלו בער תפילתנו מכוא. והיום בכוכר, לפני עלות השחר, עלתה נשמת הריין ר' משה ברוך השמימה. כשהגיעה אלי הכשורה הרעה הזאת, אמרתי להשמש, שיזמין את הפרנסים ומוכרי־העיר לאסיפה לחדר הקהל, תיכף ומיד אחר תפילת שחרית, כי יש לנו להתיעץ בדבר נחוצ מאד, שאיננו סובל שום רחוי. ובשנאספנו בולנו לחדר הקהל, אמרתי

להפרנסים ולטוביה העיר: יורעים אתם כולכם, שהיום לקח ר' את הריין ר' משה ברוך מעל ראשיו ואי אפשר לנו להשאיר מקומו פנוי; כי, הורות להבורא יתברך, קהילתנו הנה מרובה באוכלוסין, בן ירבו. והמלאכה מרובה לי ולהריינים. והריינים, מאז הבוקר ועד הערב, עסוקים להשיב שואליהם דבר בשאלות של אסור והיתר, ולריין ולפטר בסכסוכים בין איש לרעהו בדיני ממונות. וכמעט שאינם מספיקים. ואף כי עתה, כשנפקר מקום הריין ר' משה ברוך, שהוא היה הארי שבחבורה, הגדול שבהם, וכל דבר הקשה היו מביאים אליו. על כן עצתי אמונה לכם, שתמנו לריין — והיום זה נופא, — את האברך ר' נח בנימין, בן הריין הנפטר. הוא נסמך להוראה מהנאונים רק"ק בריסק, הוראנא, זויזנא, והוא ראוי והגון להיות ריין, כפי ערות הנאונים רהקהילות האלה. ונס אני מעיר עלי, שהוא מופלג בתורה ולו יד ושמ בהלכה. וידוע לי, שאביו היה מתייעץ עמרו פעמים רבות בענינים חמורים ובשאלות קשות ומסובכות. ואביו הנפטר אמר לי, לא אחת ולא שתיים, שארד כל חפצו הוא, שכנו הנ"ל ימלא מקומו אחריו. ומטעם זה, לפי דעתי, החובה עלינו — כרי לעשות נחת רוח להריין הנפטר — להכריז עור היום — ובפני ארון הנפטר, קודם הקבורה, — בי המת, ער שנסתם הנולל, שומע ויודע כל מה שנאמר לפניו — על מני הבן במקום האב. ובוראי תהיה מזה נחת רוח גדולה לנשמת הנפטר. רברי אלה צתקבלו על לב הפרנסים וטוביה העיר, וכולם, פה אחד, נענו לי, שהנם מסכימים למנות את האברך ר' נח בנימין לריין במקום אביו.

אחרי האספה סרתי עם הנבאים והשמשים רחברא קרישא דבר הטהרה, וההלכה והקבורה של הריין. ואמרתי להם, שאני והריינים והפרנסים וטובי העיר נתעסק כולנו בכל אלה והכל יעשה, כפי המסודר בספר מעברייעבס לקבורת תלמיד חכם.

לטהרת המת ולהלכשתו באתי ביחד עם שני הריינים, ואתנו פרנסי הקהילה וטוביה העיר וכל הלומדים דמחננו. לפני הטהרה אמרתי התפילה שניתקנה לצורך זה, כפי הנמצא בספר מעברייעבס. וכשזרקו המים על ראשו בתחילת הטהרה אמרתי הפסוקים, מעין ננים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון. אם רחץ ה' את צואת בנות ציון וכו' הכל — כמסודר בספר מעברייעבס. וכשנגמרה הטהרה, נגשנו לההלכה: אני שמתי על ראשו המצנפת. אחרי כן הכריז השמש על לבישת הכותנת, ובזה עסקו הריינים, האחד הכניס היר הימינית בהכותנת והשני את היר השמאלית. ואחרי כן הכניסו שניהם ראשו וכל נופו. וכשנגמרה לבישת הכותנת, הכריז השמש על לבישת בתי השוקיים. במצוה זו עסקו שני פרנסים: הפרנסיתורש ומי שימלא מקומו בתורש הבא. בקשירת החנורה על בתי השוקיים כבדו את המלמד ר' יחיאל, ולבישת הקיסל והחנורה נמסרה לשנים מפרנסי העיר. וכשנגמרה ההלכה, וכלנו סובבים סתם המת, קהל עם רב — כי מכל פנות העיר באו הבעלי בתיים ואברכים הלומדים למול ההסד של אמת עם הנפטר, — בקש שמש החברא קרישא בשמי ובשם הדיינים ובשם הפרנסים וטוביה העיר ובשם כל הקהילה הקדושה מחילה ממנו. וכשגמר בקשת

המתילה מהנפטר קרא השמש בקול רם: רבינו הריין, ר' משה ברוך, מזל טוב, בנך ר' נח בנימין נתמנה היום על מקומך לריין בקהילתנו הקדושה. וכל הנאספים ענו אחרי השמש בקול רם: מזל טוב, מזל טוב, מזל טוב. ג' פעמים. אחרי בן סדרנו — למסת המת — כיאות לתלמיד חכם — שבע הקפות עם אמירת פסוקי תהלים וי"ג מדות והתפילות הקבועות לכל הקפה והקפה. והריין ר' יצחק יעקב, שהיה חבר נעוריו של הנפטר והם למרו ביחד בישיבה, ואחרי כן שמשו ביחד בבחונת הריינות בקהילתנו במשך שלשים שנה והיו ידירים נאמנים, קשורים, האחד להשני, כרוד ויהונתן, באהבה שאינה תלויה ברבר, הספירו בהלכה. ואחרי הקבורה שכנו הביתה אכלים ועצובי רוח על האבירה שאינה חוזרת, שאבדה לקהילתנו, כמות עליה הזקן שבריינים, ר' משה ברוך.

בשהייתי מעיין בספר מעבדי יעקב סדר הקבורה של תלמיד-חכם, נפלו עיני דרך מקרה ובלי משים על חירוש נפלא הנמצא בספר זה. המחבר מקשה הקורשיא העצומה: מתי ואיפה נתקיימה ברבת יעקב לבניו של יוסף הצדיק, בכך יברך ישראל לאמר "ישמך אלהים כאפרים ובמנשה". כי מעולם לא מצינו ולא ראינו אף אחד מישראל שיברך את בניו בברכה זו. ועל זה תירץ, שבאמת הברכה הזו עומדת וקיימת תמיד. כי כל ילד הנולד, ימים אחדים ללידתו, כשהוא מתחיל להוציא בקולו בעין איזה הברה, אנו שומעים אותו- שונה תמיד "יא"כו "יא"כו. וההברות האלה "יא"כו "יא"כו הנן הראשי תיבות של "ישמך אלהים כאפרים ובמנשה". והתינוק מברך בהן את עצמו; או, אולי, את אבותיו, אביו ואמו. ובה מתורצת הקושיא; כי הננו רואים באופן מוחש, שברבת יעקב אבינו נתקיימה ואם כי גם הילדים שאינם מבני עמנו מתחילים — בהילדים העברים — במלול "יא"כו "יא"כו. אין שום פלא ברבר. כי בעל-הטבע (כידוע, אלהים כנמטריא טבע) הטביע לשון הקודש בפי כל הילדים. וכידוע, מפי הנסיון, שילד ערל, שלא למד שום לשון, הוא מתחיל דבורו לשון הקודש, כפי המפורסם ממעשה שהיה. וגם הגאון ר' יעקב עמדין מאשר ומקיים עובדא זו בהחבור מגרל עוז.

יוט ה' כ"ט תשרי התקמ"ט

אתמול, בין תפילת מנחה לתפילת מעריב ואחרי תפילת מעריב, רק ענין אחד היה להבעלי-בתים בבית-המדרש לענות בו — מקרה הבלב, שקרה בבית-המדרש של רחוב ווילנא. ואחרים מהבעלי-בתים פנו אלי בשאלה: האמת הוא הרבר, שבלב זה היה גלגול. וגם, איך צריך להתנהג, אם מקרה כזה יקרה גם בבית-המדרש שלנו. ועל זה אמרתי להם, שלא אוכל לתת תשובה ברורה על שאלה זו, אם היה זה גלגול, או לא, עד אשר אשמע ערי ראייה, שהיו באותו זמן ובאותו מקום בשקרה מקרה זה. כי על הספורים כנוסחאות שונות ששמעתי אי אפשר לסמוך ולרעת מה שקרה באמת. כי כל אחד ואחד מספר מקרה זה באופן

אחר ובנוסחא אחרת. בן, שמעתי האחר מספר, שהכלב נכנס לבית המדרש ושכב על הרצפה לפני ארון הקודש כפישוט רגליו ועיניו זלגו דמעות, כמו שהוא כובה. והשני, שמעתי מספר, שהכלב עלה על השולחן, העומד בצד מזרח, ופשט עליו את רגליו הראשונות והיה כל הזמן מנענע שפתיו, כאילו הוא מתפלל. והשלישי מספר, שהכלב עמד על רגליו האחרונות, נסמך בכניו אל נב העמוד ופניו מוסכים אל פני ארון הקודש ובאחת מרגליו שלפניו היה מספח על לבו, כאלו הוא אומר הוירוי של אשמנו, או של ועל חמא. כמובן, שעל יסוד ספורים בנוסחאות שונות והמכחשים זה את זה אי אפשר לעמוד על האמת. אבל ברור, שקהל איזה דבר יוצא מגדר הרגיל. כי כל תושבי העיר משיחים בן, ואחכה במשפמי עד אשר ארע לנכון מה שקהל. וכרי לעמוד על האמת, אמרתי להשמש, שילך אל האברך נתחום מירלס, הלומד כתמירות בבית מדרש זה, ויקרא אותו שיבוא אלי. ומפיו אקוה להציל דבר אמת.

השמש עשה כדבריו, והיום, אחרי תפילת שחרית, בא אלי אל בית המדרש האברך הנ"ל וספר לי המעשה, כמו שהיה. כי הוא וחכרו, האברך ר' פנחס ר' מאמלס, היו באותה שעה בכית המדרש. והנם עדי ראייה היחידים. וכל מה שמספרים כעיר אין זה אלא מה ששמעו מפיהם. וכמובן, בהוספות ובשינוי דברים, כל אחד זאחר כפי חזון לבו. ולפי דבריו, מעשה הדבר כך היה: אני וחכרי פנחס, הלומדים כיחר, ישכנו בכית המדרש והתעמקנו בסוגית תנ"י לוד. ולמדנו — כנהוג ובתמיד — בקול ובנגון. והשעה היתה השלישית אחרי הצהרים כשתי שעות לערך לפני תפילת מנחה. ומללערינו בכית המדרש באותה שעה, היה דס הישיש ר' אבא, שהוא הנהו עתה בן תשעים וכמעט שהנהו בכחינת עוכר כמלך; כי עיניו כהו מראות. ואיננו רואה דבר כמרחק של יותר מד' מרחקים. ואוניו בכרו משמוע, אם לא שמרכים אליו בקול דס. ר' אבא ישב על מקומו התמידי, בקרן צפונית מזרחית, והיה מנמנם על הספר מנורת המאור עם תרגום יהודית; כמנהגו יום יום, שהוא בא אחר הצהרים לבית המדרש ולומר מעט בספר מנורת המאור ומתנמנם תיבה. ואחרי בן מתנמנם מתרש. מועם הוא מתעורר מתנומתו ומתחיל מחרש הלמוד. ואחרי בן מתנמנם מתרש. וכך הוא חוזר חלילה עד כוא זמן תפילת מנחה. וגם בפעם הזאת, בישבו בבית המדרש על מקומו התמידי וספר מנורת המאור בידו, לא ראה ולא שמע מכל הנעשה באותו זמן בכית המדרש. ובהיותנו, אני וחכרי, שקועים בלמוד הסוגיא הנ"ל. ואנחנו יושבים על מקומו התמידי אצל הקיד, בצד מערב, לא רחוק מהפתח; מקום שכחרנו לנו, להיות בקרבת התנוד בימות החורף וגם בצד ארון הספרים. ורלת בית המדרש היתה פתוחה לרווחה, כתמיד. והנה, פתאום, נכנס לבית המדרש כלב נדול, כנורל הנמר, או כנורל הארי. ושערות עורו ארוכות ושחורות, כשחור העורב. ובפסיעות מרורות, כאלו הוא מטייל בבית ארונו, פסע בדרך ישרה אל הכותל המזרחי, אל המקום אשר נמצא שם ארון הקודש וישכב על הרצפה, אחוריו להכותל ופניו לצד מערב. ובפשטו רגליו על הרצפה, העמיד מבמי עיניו עלינו, מבלי הסר אותן אף לרגע. למראה אורח בלתי קדוא

כזה, כמעט שפרחה נשמתנו מגורל האימה והפחד. ולא העזנו לנוע יר או רגל, או להוציא הנה מפנינו. מיראה, פן יתנפל הכלב הנורא עלינו. ובירינו אין מאומה — אף לא מקל — לעמוד נגדו ולהגן על נפשותינו. וגם אין לנו מקום להסתר ממנו.

וכזה ישבנו, אני וחברי, קפואים על מקומנו, כאלו לא היה יותר בנו רוח חיים והיינו אוכדי עצות, מבלי לדעת, מה לעשות. והכלב בכל הזמן הזה איננו מסיר עיניו מאתנו. לכסוף התחלתי לחשוב מחשבות, למצוא תחבולה לעזוב המקום המסוכן הזה ולהתחמק מעיני הכלב. ובהיות מקום מושבנו לא רחוק מהפתח, מצאתי התחבולה — מבלי לקום ממושבי ולעמוד על רגלי — להזיז גופי לאט לאט — וכמעט באופן בלתי נראה למרחוק. לאורך הספסל שישבנו עליו בדרך להפתח. וחברי, שהבין לרעי וראה מה שאני עושה לא אחר לעשות כמוני. ואחרי נסיעה לאטית כזו לאורך הספסל, שארכה כרבע שעה, הצלחנו להגיע עד הפתח. ומהר, בחץ מקשת, רצנו החוצה. וברכנו ברכת הגומל, על אשר הצילנו הקדוש ברוך הוא משיני הכלב הנורא הזה. וכשהיינו כבר בחוץ, ראינו אצל בית המלמד ר' גרשון נחום, העומד לא רחוק מבית המדרש, קהל גדול נאסף, אנשים, נשים וילדים. וכולם משיחים בדבר הכלב שנכנס לבית המדרש. הראשון שנודע לו הדבר היה המלמד ר' גרשון נחום. כי אחרים, תלמידיו, הלומדים בחדר שלו, היו בעת ההיא בחוץ וראו את הכלב. נכנס לבית המדרש ורצו מהר להודיע לרבם מה שראו. והמלמד יצא תיכף ומיד לחוץ. ואחריו אשתו. ואחריהם התלמידים, שהיו בחדר. והדבר גודע גם ליתר השכנים וכולם יצאו מבתיהם לדעת, אם הכלב כבר יצא מבית המדרש, או עודנו נמצא שם. ובשנמלטנו דרך פתח בית המדרש מצאנו אותם עומדים דנים בדבר ומתיעצים מה לעשות; כי הכלב עודנו נמצא בבית המדרש. וכפי הנראה, איננו רוצה לצאת משם. ואין איש מעוז לקרוב לפתח בית המדרש, לראות מה שנעשה שם, מפני פחד הכלב השחור, שלפי דברי התלמידים, שראו אותו, הנהו גדול כמו עגל.

בראות קהל הנאספים אותנו יוצאים מפתח בית המדרש, סבבנו בדבורים והקיפנו בשאלות לאין קץ: איך קרה דבר זה, מה מעשהו של הכלב שם, בבית המדרש? אם לא התנפל עלינו ולא בקש לעשות לנו רעה בשינוי ובצפרניו? ובאיזה אופן יצאנו מבית המדרש בשלום, מבלי שיפגע בנו הכלב לדעת? ועוד שאלות מרובות מעין אלה. ועל כל השאלות האלה נתנו להם תשובות ברורות ונכונות. והתשובות שלנו — שלי ושל חברי — היו מתאימות בכל הפרטים; כי לא הגזמנו ולא הפליגנו שום דבר. אלא ספרנו, מה שראו עינינו. אבל חברי הוסיף פרט אחד, והוא — שראה עיני הכלב והגן רמכות, כאלו רמזו תדמעה ומבטן הביע עצב ויגון. חברי איננו פחדן כמוני, וכל הזמן היה מביט בפני הכלב. אבל אני לא העזתי להרים את עיני ולהביט בפני הכלב, מיראה לבד ארגיזנו במבטי. וממעם זה לא ראיתי מה שראה חברי. ובדאי לא המעוהו עיני. ומה שספר — ראה באמת.

לשמע הרברים שספרנו, אמר המלמד ר' גרשון נחום, שהוא היה ראש המדברים בהכנופאי, מפני שהוא למדן ומקובל, — לפי דעתי — אין כל ספק בדבר — שיש לנו כאן עסק עם נפש חוטאת, שנכנסה לגוף של כלב. למדן עיונותיה. והנפש הזאת, הסובלת יסורים גדולים בגוף הכלב, כידוע, היא שהכריחה את הכלב ליכנס לביתה המדרש לבקש לה שם תיקון, כדי שתוכל לצאת ממאסרה, מגוף הכלב. ודבר זה הלא ידוע ומפורסם, שנשמות החוטאים והפושעים הנן מתגלגלות בעולם השפל בגופות בני אדם, או בגופות בעלי חיים. ולא רק בדברים שיש בהם רוח-חיים הנן מתגלגלות, אלא אף בדברים שאין בהם רוח-חיים. כמו, למשל, אילנות ודשאים. ולפעמים — אף בדוממים: אבנים ומי בורות ומי מעינות. וכל זמן המצאן בגוף או בדבר שנתגלגלו בהם, הנשמות האלה סובלות יסורים גדולים. וכידוע, למשל, נשמה שנתגלגלה בעלים של אילן, כל פעם שהרוח נושבת ומנענעת העלים — הנשמה שנתגלגלה בהם — סובלת יסורים קשים. ומקרים כאלה, שנפש החוטאת נתגלגלה בגוף של כלב שחור, קרו פעמים רבות. וידוע הדבר, שהאר"י הקדוש הוציא נפש-כוז סגור של כלב-שחור. והנה בנדרן הכלב הזה, כל הסימנים מעידים שיש לנו כאן עסק עם גלגול: הכלב בא, בלי ספק, ממרחקים, כי איש מאתנו לא ראה במחננו כלב גדול ושחור כמוהו. הכלב הלך ונכנס בדרך ישרה לבית-המדרש, מה שגם כן איננו מן הרגיל; כי אין בטבע הכלבים לנוע על בתים זרים וליכנס בהם, אם לא בלזית ארוגם. והכלב הלך רוקא להמקום ששם עומד ארון-הקודש ושם שכב על ידו על הרצפה ופשט את רגליו ונשאר רומם, מבלי נוע אבר ומבלי לגנוע באיש לדעת, מה שאיננו גם כן מדרך ומטבע הכלבים. והסימן היותר מובהק, הוא — שנראו בפניו אותות עצבות. ועיניו היו רטובות מדמעה. והאם אין כל הסימנים האלה מוכיחים למדי שיש לנו כאן עסק עם גלגול?

„ובכן מה לנו לעשות עתה, שמענו קול הפונים אליו בשאלה מכל עברים. ועל זה ענה להם ר' גרשון נחום בהדברים: „לפי דעתי, נחוצ לאסוף עשרה אנשים, לומדים ויראי שמים. ושיהיו כולם עסופים בטלית ותפילין, לפתוח ארון הקודש ולהרליק לפני העמוד נרות שעווה. ולאמך מזמורי תהלים. ולהתחיל בשיר של פנעים, מזמור צ' וצ"א. ואחר כך יתקע התוקע בשופר והזקן שבחבורה יצעק בקול גדול להרוח שנכנסה בגוף הכלב וישביענה שתצא ממנו ולכל תכנס לגוף אחר ולא תזיק ביציאתה לאחר מהנאספים, או למי שהוא קרוב או רחוק, במחננו". לרבירי אלה הסכים הנבאי של חברת-תהלים באותו בית-המדרש, שהוא נמצא גם כן באותו מעמד. והוא יורע בעל פה כל המזמורים שבספר תהלים. אבל, לפי דעתי, אמר הנבאי, מוטב שיתחילו באמירת מזמור כ"ב שבו נמצא הפסוק „הצילה מחרב גפשי, מיד כלב יחירתי", שהוא בוראי מסוגל לפעולה זו, להוציא הנפש המגולגלת מגוף הכלב. ואחרי המזמור הזה יאמרו השיר של פנעים ושאר המזמורים. „ואני מוצא, נשמע קול מבין קהל הנאספים, קול איש בלתי ידוע לי, שיותר טוב להתחיל אמירת מזמורי תהלים בהמזמור „שיר

המעלות ממעמקים קראתיך ה'", שהוא מועיל לכל צרה שלא תבוא ולכל פורע-
 ניות, ובוראי יועיל גם להנפש החומאת המבקשת להמלט מגוף הכלב".
 לשמע החלוקי-רעות, באיזה מזמור להתחיל לתיקון הנפש החומאת,
 אמרתי להנאספים: לא עת עתה להתווכח בשאלה זו והשעה רוחקת. ובעוד זמן
 מועט הכעלי-רבים יתחילו לבוא לתפילת מנתה. והכלב עורנו נשאר על מקומו,
 כאשר הוא עתה שם. ומה שמכריח אותנו למהר בפעולה, להוציא הכלב מבית-
 המדרש — היא הסכנה המרחפת על ראש הישיש ר' אבא, הנמצא בבית המדרש,
 ואיננו יודע מכל אשר קרה; כאשר הוא איננו רואה ואיננו שומע. והיה אם
 יקום ממקום מושבו ויתחיל להתהלך בבית המדרש אנה ואנה. והכלב — אל
 תפתח פה לשמן — יקפוץ עליו. והשם הוא היודע מה שיעשה לו. ויש בזה
 סכנת נפשות ממש. כי האיש, ר' אבא, זקן וחלש מאד. ואולי כבר מרוב הפחד
 בלבד — חס וחלילה — תפרח ממנו נשמתו והיה האשם הזה בראשינו, על
 כי לא מהרנו להצילו בעוד מועד. וממנם זה, לפי דעתי, — אחרי אשר אין
 איש מאתנו, שיהיו עוז בנפשו להתנרות בכלב ולגרשו מבית-המדרש — נחוי
 ללכת לקרוא את סמסון, השבת-גוי שלנו, שהוא — ככל הערלים — איננו
 ספחד מכלכים, והוא יגרש את הכלב מבית-המדרש.

לשמע דברי אלה נענה קול אחד מבין הנאספים. וזה היה קול ר' זרח
 הסנדלר; אני מקבל עלי לגרש את הכלב מבית-המדרש והנני הולך לביתי לקחת
 סל עב וחזק. אבל מרם עוד בלה את דבריו וצעקת קול אשה נשמעה — וזה
 היה קול אשתו — שהחזיקה בכנרו וצעקה אליו: לא אתן אותך ללכת להתנרות
 בכלב אשר גלגול נמצא בו; כי בכעסו יתנפל עליך וישסע אותך כשסע הזאב
 את הגדי. ובעזה אשת הסנדלר אוחות בכנר בעלה ואיננה נותנת אותו ללכת
 לבקש סל. ועיני כל הנאספים נמיוות להסנדלר ולאשתו, לראות מי מהם ינצח
 את רעהו, נשמע מרחוק קול שריקת שפתים, בקול הארונים הקוראים בלכיהם
 בשריקה. והקול הלך הלך וקרוב אלינו. ועוד זמן מעט, רגעים אחרים, והנה
 שמענו קול קורא: צור, צור, מלה בלתי מובנת לנו, ובוראי זה הוא שם של
 כלב. ומאחת הסיממות הקרובות יצא ארון אחד לכוש בגדי ציד ושום אדוך
 בידו והוא הולך ומתקרב אל המקום אשר אנו עומדים שם. והוא מוסיף לשרוק
 בשפתיו ולקרא בקול דם: צור, צור. ולא עברו אלא רגעים אחרים והננו רואים
 הכלב קופץ מפתח בית-המדרש החוצה ורץ לקראת ארונו בשמחה רבה, ומקפץ
 ומדלג כאיל מסביב לו ומנבב. בנביחה של שמחה ומנפף רגלי ארונו ומלקס
 יריו בלשונו. והארון הפך את פניו לשוב בדרך אשר בא משם. והכלב מלווה
 אותו.

וכשנעלם הארון עם הכלב מן העין, התחילו הנאספים להתפזר ולשוב כל
 אחד ואחד למקומו. ונשארו רק מתי מספר — אני וחברי ועוד אחרים —
 מסביב להמלמד ר' גרשון נחום ומוסיפים לרבר ולדרון במקרה הזר הזה. ור'
 גרשון נחום מוסיף להחזיק בדעתו, שזה היה גלגול, ולא אחרת. ובוראי נגמר
 זמן עונשה של הנפש החומאת שנבנסה בגוף הכלב, וכאשר אין חבוש מתיר

עצמו מבית האסורים משכה הנפש המגולגלת את הכלב לבית-המדרש, כדי ששם יתירו אסוריה. ואם בפעם הזאת בא ארון הכלב והפריע התיקון, בוראי תנסה עוד הפעם להוליך את הכלב לבית-התפילה, בתקוותה שאחינו בני ישראל יתרחמו עליה ויעשו לה התיקון הראוי. ומעתה עלינו להיות נכונים, שאם הנלגול יכנס מחדש לבית-המדרש שלנו, שנוכל לקיים מצות פדיון שבויים, פדיון הנפש החוטאת שנשלם עוונה וחמאתה כופרה. ובוה נגמר ספור האברך תנחום מירלס.

ובירעי עתה הרברים כהוייתם, כי האברך תנחום מירלס איננו משקר ואיננו מנום, הנני נוטה לדעת המלמד ר' גרשון נחום, שרבר סתר יצוק בכלב ולא היה זה רק דרך מקרה בלבד. ואם ישוב הכלב מחדש — אם לבית-מדרש זה, או לבית-מדרש אחר — נחוץ יהיה לעשות איזה פעולה להוציא הנלגול מגוף הכלב, ומעשה דומה לזה שמעתי פעם אחת ממשולח, שבא מארץ ישראל, שבימי המקובל הקדוש והנודא ר' חיים וויטאל קרה מקרה, שהוליכו ענל לשחיטה והענל ברח מבית-השחיטה ונכנס לבית-מדרשו של ר' חיים וויטאל ועמד לפניו על שתי רגליו האחרונות ורגליו שלפניו הניח על השולחן, ויבס בפני הרב המקובל ועיניו זלנו רמעות. ויכיר ר' חיים וויטאל תיכף ומיד, שנפש חוטאת נתגלגלה בענל זה, ויצו לשחוט את הענל ואת בשרו יאכלו רק הוא ותלמידיו. ובוה התקינו הנפש החוטאת והיא שבה למנוחתה.

ובנמרי עתה לכתוב ספור הענין הזה, נזכרתי כמה שמפדה לי האשה מלכה, אשת ר' יענקל החנוני, שארון אחר נכנס עם כלבו לחנותם, והכלב היה בגדלו ובצבעו ממש כמו הכלב שנכנס לבית-המדרש. ובעלה, ר' יענקל, הרים מהכלב — בלי רשות אדונו — תרומה, מתנת ראשית הגז. ושואל אני, אם אין הכלב, שנכנס לבית-המדרש, אותו הכלב, שבא עם אדונו לחנותו של ר' יענקל. וה' היודע.

יוס ב' כ"ד מרחשוון תקמ"ט

בזמן האחרון יש לי ענמת נפש מרובה מתלמידי בנימין הקלעצקי. אביו ר' ברוך מרדכי, הרב והאב"ד ר"ק קלעצק, הוא חבר נעורי, ולמדנו ביחד שנים אחדות בשיבה בבריסק. רק הוא גדול ממני בשנים. וכאשר נתמנה לרב בעיירה מראב, עדיין הייתי אברך יושב ואוכל על שולחן חותני, הדיין, וממשיך למורי בבית המדרש בק"ק בריסק. ורק אחרי שלוש שנים ומעת שלקחו אחרי כבוד את חברי ר' ברוך מרדכי לשבת על כסא הרבנות בק"ק קלעצק, נקרא נקראתי מערת בני ישראל בעיר ראדאשקוויץ להיות להם לרב, מורה הוראה ואב"ד יושב על מדין.

תלמידי בנימין — הוא בן יחיד לאביו, כי אין לו מבלעדו בנים, אלא בנות. ואביו מסר אותו בילדותו למלמדים ללמוד מקרא ומשנה. וכאשר גדל

הנער והגיע התור ללמור נמרא מסר אותו למלמר נמרא; אבל דרך הלמור של המלמר הנ"ל לא ישרה בעיני חברי, וגם לא היו לבנו חברים הגונים, שוקרים על למודם, להיות לו למופת. וחברי נוכח, שמפני המעשים האלה, בנו איננו רואה כרכה בלמורו. ובאשר הוא עסוק וטרוד כל היום בפסקי רינים של אסור והיתר ובפשרות ופסקים בריני ממונות ואין לו פנאי לעסוק בלמור נמרא עם בנו, פנה אלי בבקשה לקבל את בנו לישיבה שלי ולספחו ליתר תלמידי הישיבה. והוא מקוה, שלא יהיה למעמסה עלי ולא יניע לי ממנו — חס ושלום — שום צער וענמת נפש. כי הנער מחונן בשכל ישר ובתפיסה קלה. וכשיהיה נמצא בחברת תלמידים הגונים, כתלמידי הישיבה שלי, שיצא שמם לתהילה בכל רחבי מדינתנו, בוראי גם הוא יעשה חיל בלמורו וישביעני רצון. ולכל אראג להוצאות על החזקתו, כי כל מחסוריו עליו. ולא יהיה למעמסה על הצבור ולא יהיה נזקק לשבתות: הוא יתאכסן בבית דודן, אחי אמו, המלמר ר' גרשון נחום, שקבל עליו לראוג לכל צרכיו ולכל יחסר לו מאומה. והוא יחזיר ל' גרשון נחום כל ההוצאות, שיוציא על בנו. והדבר תלוי עתה רק בהסכמתי.

כמוכן, לא יכולתי להשיב דיקם בקשת חבר נעורי וירידי הנאמן. וכתבתי לו תיבה זמיר תשובה, שברצון טוב ובאות נפש הנני מקבל את בנו לישיבה ואשים עיני למובה עליו, כאלו היה בן יקירי. ובוה יצאתי מגדרי, שהוא — כללי לקבל תלמיד לישיבה, אם לא בחנתיו מקודם ליריעותיו בתלמוד, ומרם חקרתי ודרשתי למרותיו ולהנהגתו עם אלקים ואנשים. אבל סמכתי על רבני חברי, שבנו הוא נער טוב וישר ומחונן בכשרונות נעלים. ועל רבני חברי, הרב רקלעצק, יש לסמוך. עתה מלאו ששה חרשים מיום שנכנס בנימין לישיבה שלי. וכשנכנס בראשונה לישיבה, יריעותיו בתלמוד היו מעטות. ולא היה כפי אף במסכתא אחת. וגם נוכחתי, שהמלמר למד אתו נמרא בשיטה מעוקלת. אבל — בכל זאת — כשרונותיו הנעלים — אפשרו אותו לשמע השיעור שלי, ולהבין לרבני וללמור ביחד עם יתר התלמידים, מבלי היות בין המפגרים ללכת. ובאותו התלמידים כלם לומדים בשקירה ובהתמדה, לא אחר גם הוא להתמכר ללמור הגמרא בשקירה ובהתמדה, כרבני חכמינו, זכרונם לברכה: קנאת סופרים תרכה חכמה. ולמראה זה שמחתי מאד, כי אוכל לבשר לחברי, שכנו עושה חיל בלמורו ולומר בשקירה; ותקותי רבה, שבקרב הימים יהיה אחר התלמידים המעולים שבהישיבה.

אבל תקותי זאת, לצערי, הוכזבה. כי רואה אני בזמן האחרון בתלמידי בנימין שנוי גדול לדעה: הוא מתעצל בלמורו. וכשנומרים השיעור הוא יוצא מבית המדרש ואיננו נשאר ללמור ולחזור על השיעור, כיתר התלמידים. ואם יקרה לפעמים, שהוא נשאר בבית המדרש אחרי השיעור, איננו אוהז בגמרא ללמור בה, אלא הולך אל ארון הספרים ומוציא משם איזה ספר ומעיין בו. וגם נוכחתי, שהוא שומע השיעור שלי בלי תשומת לב; כי נסיתי פעמים אחרות ליכנס עמו ברברים בהסוגיא שעמדתי עליה בשיעורי, וראיתי שלא התענין לשמוע רבני כראוי ולא הבין אותם ולא נקלטו במוחו. וגם אינני רואה יותר אותו

מתפלפל עם חבריו התלמידים בסוגיות התלמוד, כמו שהיה עושה לפעמים קורם. וטרם אבקש תחבולה להחזירו למומב ולהעיר למוסר אונן, על שהוא מתרשל בלמודו. אמרתי, אשאל מקורם את תלמידי החכבי שניאור-זלמן, שהוא מתהלך כאח וברע עם בנימין — כי הוא יורע, שהוא בן חברי ואני רורש קרבתו — אולי יורע הוא להגיד לי פשר רבר השינוי, שאני רורא עתה בתלמידי בנימין. ומה היא הסיבה לזה וררע אז — מה עלי לעשות.

ובאשר שאלתי את שניאור-זלמן לסיבת הדבר, אמר לי: שתיים הנה. — לפי רעתי — הסיבות: האחת — הנמרא כבא מצינא, שאנו לומדים עתה, איננה מושבת את לבו אליה. ובפי שאכרר לרבי את המעם. והשנית — הוא נאחז בחכלי האהבה לתורה הנסתר — לחכמת הקבלה וכל הניונים בה. ונם כשהוא הולך בחוץ הנהו שקוע במחשבותיו, כמה שראה כספר קבלה או כמה ששמע מפי רורו המסובל. והנהו עתה תמיד בחולם חלום בהקיץ. והנה ברכר המסכתא שאנו לומדים עתה בישיבה, אמר לי בנימין לא אחת ולא שתיים, שהיה מבכר למור מסכתא אחרת מסדר מוער או מסדר נשים ולא מסכתא העוסקת בנזקים ובדיני ממונות. ובכר כאשר התחיל בראשונה ללמוד גמרא אצל המלמד בקלעצק, והמלמד פתח אותו „בשנים אוחזים בטלית זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה“ לא מצאה ההלכה הזאת חן בעיניו. כי לא ירע לאיזה צורך הנו ההלכות כסכסוכים בין שני בעלי דין והנו כמיותרות. כי לעולם לא יבואו לירי מעשה. כי בהיותו אז נער צעיר לימים היו בעיניו כל אנשי עירו, קהל ערד-ישראל בעיר קלעצק — אנשים צדיקים וישרים. כולם מגורלי זקן ופאות ארור כות, כולם לובשים בגדי יהודים ואינם עובדים על הלאו של ובחוקותיהם לא תלכו — ללבוש מלבושי נזים, וכולם משכימים ומעריבים לבתי-כנסיות ולבתי-סדרשות. ורצים ונחפזים ליכנס לשמוע ברכות וקדושות ולענות אמינם. ורובם ככולם הנם חברים מקשיבים לחברות תלמוד תורה: חברת-משניות, חברת-ש"ס, חברת-עין-יעקב, חברת-מדרש, חברת-סגורת המאור ועור ועור. ובערבי שבתות וימים טובים הנם רצים כולם, להבדיל, לבית המרחץ, ברי לקבל שבת מלכתא וליל התקדש חג כשהנם סהורים ונקיים. והנם מוסיפים מתול על הקורש. ומרם נטות השמש, התריסין של כל החנויות הנם מונפים ורגל האדם בלתה מן השוק. ובכל בית ובית הנרות של שבת דולקים והשולחן ערוך ומסודר, בין בבית העשיר ובין בבית העני. וביום השבת — מנוחה ושלוה בכל העיר. לא נשמע שריקת אופני עגלה, עוברת בעיר ולא קול הבאת הקורנם על הסרן ביר הנפת. והבכר הגדול באמצע העיר, המשמש מקום לשוק, ושבימי החול — הבכר הזה הומה מאדם רב, ביום השבת לא תראה בו אף נפש חיה אחת. ובהגיע תקופת הסליחות בחרשי אלול ותשרי אשמורות קרמו עיניהם. ואין עיף. ואין ינע. ואין מאחר. ואין מפגר. ובתי-התפילה מלאים מפה אל פה. ובימים הנוראים — ביום צום-כפור, כולם במלאכים, בלי אכילה ובלי שתיה. מלובשים בגדי לבן וכל היום עומרים בתפילה ובתחנונים. ובהגיע ימי החג — כולם יושבים בסוכות — בכימי צאת ישראל מארץ מצרים. והנם זריזים מקרימים לברך השכם בבוקר

על ד' מינים ומנענים הלולב כחבה רבה. ובקרוב ימי חג הפסח, אתה נתקל לפני כל בית ובית בשולחנות ובספסלים ובשאר כלים שהוציאו מן הבית. והנ' שים ידיהן מלאות עבודה לקרצף ולגרד השולחנות והספסלים. ודנים אותם ברותחין להוציא כלעם מפייהם — משהוא של חמץ שנבלע בהם. ואד יעלה מהכיריים ומהדורים ומהקלחות העומרים על האש. ובהרותחים שבהם הנשים מבשירים כהנעלה הכלים הנוצרים לחג החירות. ובנימין הוסיף: וכל זה היה לפני עיני תמיד. וכלכי הייתי אומר: לו היו אבותינו בזמן שבית המקדש היה עדיין קיים שומרי תורה ומצוות כמו הקהילות הקדושות קלעצק, טראכ וטינסק ומלוצק ועור ועור כמדינתנו, כי אז, בוראי לא נלינו מאכצנו ולא נחרב בית סקרשנו. כי אין בנו אף אחר מאלף המעשים הרעים, הנזכרים בספרי הנביאים, שנאשמו בהם אנשי הדורות ההם.

ובהיות בעיני כל אדם מישראל — תם וישר. ועמך — כולם צדיקים, לא ישר בעיני הרבר, ששני יהודים, שמצאו ברחוב טלית, שנאכדה לאחר מכני עירם, או לכן עיר אחרת, שיתחילו להתוכח ולהתקוטט ביניהם. והאחר אומר: אני מצאתיה והיא כולה שלי. והשני טוען גם כן כזה: אני מצאתיה והיא כולה שלי. כעת אשר הטלית באמת איננה שייכת לא לאחד ולא להשני, אלא לבעל האכירה. והנם מחויבים על פי התורה להחזירה לו. וכשהכעתי להרכי שלי תמהוני על הלכה זו, אמר לי: אמת, שהשבת אכירה היא מצוה ראוריתא, אבל הבא מיירי, בטלית שאין בה סימן מובהק. ואם המוצאים אותה יכריזו עליה, יבואו הרמאים ויטענו שהטלית שייכת להם. ומטעם זה, המוצא אכירה שאין בה סימן מיוחד, איננו חייב להכריז עליה והאכירה היא שלו. התשובה הזאת לא הניחה את דעתי, כי אמרתי: הלא מן הרין אסור לזכות את הכריות ולהיות רמאי. ומי הוא אותו היהודי, שיעזי כנפשו לעבור על איסור חמור כזה? ואם נניח שימצא לפעמים עבריין אחר כזה, שיאמר על דבר שאינו שלו, שהוא שלו, האם מפני חוסא אחר, נכטל מצות השבת אכירה. וכל המוצא אכירה בלא סימן יחזיק בדבר שאינו שלו. הלא זה גזל ממש. ועל זה אמר לי רבי, שיש מקום להלכה זו גם כן כשנמצאה האכירה בשוק. ובודאי בעלה כבר התיאש ממנה. והמוצאים אותה זכו בה מן ההפקר. אבל גם כאופן הזה מצאתי שלא מן היושר הוא, שהמוצאים את האכירה יחזיקו בה, אם יש אפשרות להחזירה לבעלה. ואם בעל האכירה ידע, שעל פי הרין המוצא אכירה בשוק גם כן מחויב להחזירה לבעלה, בוראי גם הוא לא יתיאש ממנה. ולא תהיה שום זכות למי שהוא לזכות בדבר שאינו שלו. וכלכי אמרתי לי איך שיהיה — ובקלעצק אין מקום להלכה זו. כי מי מאנשי ערתנו שקרן ורמאי כזה, שאם יכריזו על אכירה בלי סימן, שיבוא ויטעון, שהיא שלו. רמאי כזה — אינני מכיר אף אחר מאנשי עירנו. ואין אף אחר שאובל לחשור אותו שהוא מסוגל לעשות דבר כזה.

ובהיות לפני עיני תמיד אנשי עירי, שהיו, לפי דעתי אז, כולם צדיקים וישרים, לא רק הלכה זו, אלא כל השקלא וטריא כדיני ממונות בסכסוכים בין ראובן ושמעון, שמן החיוב, שאחר מהם טוען סענת שוא, לעשות דבר נגד

התורה והרין — לא היו לפי דעתי הלכה למעשה. כי בקלעצק, גם ראובן, וגם שמעון שניהם היו תמימים וישרים ואיש מהם לא ימנעו טענה שאיננה צורקת. ואיש מהם לא יעשה דבר נגד ריב-התורה. וממנע זה כל הלמורים האלה לא היו לפי רוחי. והייתי יותר מבכר ללמור איזה מסכתא העוסקת בהלכות שבת יום-טוב, מאשר לינע מוחי בסכסוכים בין אנשים בלתי מהוננים. כמוכן, המד- למד שלי לא התעניין לרעת, אם המסכתא שהוא לומר אתי מושכת את לבי אליה, או לא. והייתי מוכרח ללמור מה שפקד עלי. אבל הלמור שלי היה בלי שום חשק ותשוקה והיה עלי למעסמה. ובכל האופנים — כשהייתי לומר הטע- צות ומענות של ראובן ושמעון — הייתי בטוח, שראובן ושמעון — כאלה של הנמרא — אינם נמצאים בקלעצק. וכאמונה זו חייתי ימים רבים. עד אשר לכ- סוף נפקחו עיני לראות שראובן ושמעון נמצאים בכל מקום. ואף בקלעצק! ואין השקלא וטריא בהלכה לרעת, מי מהם הצדיק, ומי — הרשע מיותרים לנמרי, כמו שהייתי חושב קודם.

וביום אחר הייתי עד ראייה ועד שמיעה, כשבאו שני בעלי רין — שני בעלי- בתים דקהילתנו, לאבי הרב לרון בסכסוך שנפל ביניהם. האחד מהם, היה ר' יצ- חק מרדכי המלוה, שהיה בעיני יהודי כשר וישר, לא פחות משאר הבעלי-בתים הידועים לי. והשני — ר' צדוק החנוני, שגם אותו ראיתי מקיים תמיד מצוות ה' ושומר תורתו. והנה ר' יצחק מרדכי בא לפני אבי בתכיעה על ר' צדוק, שהוא חייב לו ב' מאות והוכים שלוח ממנו ואיננו רוצה לפרוע לו חובו. ור' צדוק טוען, שאיננו חייב לו כלום, כי כבר פרע לו את החוב. ועל זה מוציא ר' יצחק מרדכי שטר חתום ביד ר' צדוק, שהוא חייב לו ב' מאות והוכים, ור' צדוק טוען, שהשטר הזה פרוע, אלא שהמלוה ר' יצחק מרדכי לא החזיר לו השטר בזמן הפרעון, בהאמתלא, שהשטר נאבד ממנו. והוא הבטית לו, שיתזיר לו השטר כשימצאנו. ולא החזיר לו השטר. וזה הוא אותו השטר הפרוע. שלא החזיר לו בזמנו. ור' יצחק מרדכי טוען: שקר הרבר, לא התזרת לי אף פרוטה אחת. והנך שקרן ונולן, כי אתה נולן את ממוני. ור' צדוק טוען: לא אני השקרן אלא אתה. והנך שקרן, חמסן ונולן; כי מבקש אתה לגכות ממני שתי פעמים החוב בשטר פרוע. וכה נמשך ביניהם סכסוך הרבדים. ואבי שומע טע- גותיהם ואיננו שם לב להכנויים, שהם מכנים איש את רעהו בשמות של ננאי: ננב, נולן, חמסן, שקרן וכדומה. אלא הוא מבקש להציל מפיהם, על ידי חקירה ודרישה בפרטים שונים. ובכוונה, אולי יכשל אחד מהם בלשונו ויתברר, ויע- מור על האמת, לרעת, עם מי הצדק ועם מי לא.

אבל עלי עשו הרברים ששמעתי רושם נורא מאד. ולא נקלטו במוחי: ד' צדוק, לפי דברי ר' יצחק מרדכי, הוא נולן. וכזה הוא ר' יצחק מרדכי, לפי דברי ר' צדוק. הכאלה יהיו גולגלים? ר' צדוק — שאני רואה אותו תמיד לפני עיני, איך הוא יוצא בערב שבת מבית המרחץ, וקנו עריין רטוב ממים ומפאותיו נוספים אנלי מים והוא רץ ונחפו להכין הכל לכבוד שבת ולסנור חנותו ולבוא בעוד מועד לבית המדרש לקבלת שבת. ואת ר' יצחק מרדכי אני

רואה מאריך כתפילת שמונה עשרה בכית-המרדש יותר מכל המתפללים. והוא מחריש בקולו — כשהוא עונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו — את כל המתפללים. והוא נוהר לחתוך כל אות ואות כאמירת פרשיות שמע והיה אם שמוע — למען לא תתחלף הכרת האות האחת כהכרת האות השנית, הרומה לה כמבטאה. והוא מחתך בשיניו ובכל כחו את הזיון „בלמען תזכרו". והזיון הזה מצלצל בכל רוחב האולם של כית-המרדש — יהודים כשרים כאלה — גולנים! וברמינוני אז — גולן — הוא ערל גכה-הקומה ובעל כתפים רחבות, שערות ראשו מגורלות פרע. והוא לכוש כתונת ארומה, היורדת עד הכרכים. וכירו קרדום. והוא אורב ביער לכל עובר ושב. וכשפוגש אדם ביער, הוא מניף עליו קרדום ומאיים עליו בקולו: תן לי רכושך, ואת הנפש קח לך. ואם לא — כאן תהי קבורתך. אותו ירעתי גולן. אבל יהודים טובים, כשרים וישרים כר' יצחק מרדכי ור' צדוק לכנות אותם כהשם גולן — היתכן הרכז? אבל, מצד אחר, לא יכולתי להבין, איך, בכלל, באו לירי סכסוך זה. הן אי אפשר לשער, שר' יצחק מרדכי יתכע שנית מהלזה חוב שכבר נפרע לו, רק מפני שהשטר — מאיזה סיבה שהיא — נשאר בידו. האם מותר דבר כזה על פי הדין? הלא, כוראי, אסור. ואיך אפשר שר' יצחק מרדכי יעשה דבר שהוא אסור על פי הדין? היתכן הרכז? וגם ר' צדוק. אם כאמת לא פרע החוב לר' יצחק מרדכי, איך אפשר לשקר ולכחש: האם איננו יודע הלאוים של „ולא תכחשו ולא תשקרו"? והאם איננו יודע שהלזה ואיננו משלם הנהו נקרא רשע, כדברי הכתוב: לזה רשע ולא ישלם. ואיך יעשה יהודי שומר תורה ומצוה כמוהו מעשה כזה? והמכסוך הזה הכיא אותי כמכוכה רבה; כי לא ידעתי את נפשי, איך לכאר לי הרכז, שהיה כעיני בגרר כלתי אפשרי כלל.

לא עברו אלא ימים אחרים. ושנית ראיתי שני סוחרים, בעלי בתים דק-הילתנו, באים לרון לפני אבי. האחר מהם הוא — ר' געציל ר' זרח'ם הסימוני. והשני — ר' יעקב יוסף החנוני. ושומע אני את ר' געציל ר' זרח'ם תוכז לרין את ר' יעקב יוסף, על אשר איננו רוצה לשלם לו הסכום, אשר התנו בדיניהם, מחיר הקטניות שמכר לו בכך וכך זהובים השק. ועל זה — החנוני ר' יעקב יוסף משיב, שהוא נכון לשלם לו מחירם כפי שויים הנכון; כלומר, כפי מיב הסחורה, ולא כפי המחיר, אשר שת עליה ר' געציל. כי הוא לא נתן לו הסחורה כפי התנאי — קטניות מהמין היותר משובח. אלא הוא רמה אותו. ובמקום המשובחות, נתן לו קטניות מהמין היותר גרוע וששויים איננו אלא המהצית מהמחיר אשר קצב בערם. והוא נכון לשלם לו מחצית המחיר שהותנה, ולא יותר; כי יש דין אונאה כזה. ועל דבריו אלה הסימוני טוען, שמענת הקונה בשקר יסורה; כי הוא נתן לו הסחורה שהותנה. והקונה מכשק עתה אמתלא להשתמט מתשלום המחיר המותנה, מפני שבינתים הוזל מחיר הקטניות. והוא רואה שלא ירויח עתה מאומה על הסחורה שקנה אצלו, ואולי גם יפסיד מעט עליה. והוא מכשק תואנות לטיב הסחורה, להנצל על ידי אמתלא זו מההתחייבות שקבל עליו. והחנוני ר' יעקב יוסף טוען מחרש, שהסימוני רמה אותו. ויש לי

עדים, שיכולים לקיים הדבר. ור' נעציל ר' זרח'ס טוען, שגם הוא יביא עדים, שיעירו על טיב הסחורה, שהיתה בפי התנאי. ואני עומד ושומע הטענות והזלזולים. כי בראשונה התחילו הטענות בנחת, אבל אחרי כן, כשבאו שני הבעלי דין לירי כעס, עברו גם לזלזולים ולכנות האחד את השני כהשמות: רמאי, נגב, שקרן, לכן הארמי, שותפו של עמלק. ועוד מעין אלה. ונשארתי עומד קפוא על מקומי, נבהל ומשתומם לכל מה שאני שומע: ר' נעציל ר' זרח'ס, בעל-הבית הלמרון, הלומד בכל יום שיעור נמרא בחברה-ש"ס, הקפרן הגדול, הנוער בניזיפה על כל מי שמעיו בבית-המדרש לרבר בזמן חזרת הש"צ, או בזמן קריאת-התורה. הוא — לפי דברי ר' יעקב יוסף — נגב, גזלן, רמאי, לכן הארמי, שותפו של עמלק. וכזה הנהו גם כן ר' יעקב יוסף החנוני, לפי דברי ר' נעציל ר' זרח'ס. אם כי גם הוא בעל-הבית חשוב ומדקדק בכל המצוות ככל היהודים בקלעצק. וכן גם סכסוך זה היה לי לחידה בלי פתרון; וגם אחרי כן, פעמים רבות, כשהייתי שומע הטענות והסכסוכים בין בעלי דין, הבאים לרון בפני אבי הרב, הייתי מכיס בעינים תמוהות על בעלי-הדין. והייתי שואל לעצמי: איך הוא אפשר, שהאחר, או השני, מבעלי-הדין השנים, — המתקוטטים והמתוכחים האחד עם השני — הוא רשע ועברין, עובר על לאווין שבתורה כמזיד! והאם איננו יודע, שעל עבירות, שבין אדם למקום, יום הכפור מכפר, ועל עבירות, שבין אדם לחברו, אין יום הכפור מכפר. וכשהוא עובר על עבירה חמורה שבתורה, סופו לירוש ניהנם?

אבל מכל הסכסוכים הבאים לפני אבי, הרב שיחיה, היו מביאים אותי במבוכה היותר גדולה, הטענות ומענות בין יורשים, הבאים לרון בעסקי נחלאות וירושה. כי בפעם הזאת באים לרון — לא אנשים זרים איש לרעהו — אלא אנשים קרובים איש לרעהו קרבת בשר: אחים ואחיות, אבות ואמהות, דודים ודורות ושאר קרובים קרבת משפחה. וכל אחד ואחד מהם, כשנפלה איזה ירושה להם, באים בטענות, כדי לזכות בחלק היותר גדול של הירושה. ואין האחד נושא פנים להשני: לא הבנים והבנות לאמם ולא האם לילדיה; לא אח לאחיו ולא אחות לאחותה, ולא חתן לחמותו, ולא שאר הקרובים, איש לרעהו. ואין האחד מוותר לשני אף במשהוא. וכל אחד ואחד נהנה על פחות משווה פרוטה. ובמרוצת הטענות ובשטף הויכוחים, הגם שובחים שהנם אנשים אחים, בני אב אחד ובני אם אחת, או קרובים שאר קרבת-בשר; והאחד מזלזל בכבוד חברו. ואיש דובר סרה על רעהו. ואינם חשים כלל לכבוד קרובם הנפטר, שממנו באה להם הירושה. ואינם מרגישים כמה מגונים הם הסכסוכים בין בני משפחה אחת. וכי הגם ממיסים כזה תרפה על כל בני משפחתם. ובאותו זמן — גם על עצמם. ומכל הסכסוכים בעניני ירושה נשאר נחרט במוחי, ביהור, סכסוך אחד, אשר נהפדסם גם מעל לגבול עירנו קלעצק. כי אבי, שיחיה, שנתחבס בסכסוך הקשה ולא רצה להעמיד הפסק על דעתו, פנה לגדולי הדור במדינתנו לשאול את דעהם בענין זה.

וזה הוא הדבר. בקרבת העיר קלעצק קרה אסון גדול, שהרעיש בזמנו לכב

אחינו בני ישראל בכל מדינת לימא: זוג צעיר לימים, בעל ואשתו, נסעו מיישוב אחר, לא רחוק מקלעצק, לחגוג את חג הפסח בבית אבי האשה, הרר במרחה עשרים פרסאות מהם. וברדרך, ביער, נפלו עליהם רוצחים והרגו אותם. וגם את הערל, הנוהג בסומים, רצחו נפש. והנה לא עברו עדיין שלושים יום מעת שקרה האסון והיורשים כבר התחילו להתקוטט בדבר הירושה, שנפלה להם. והריב והקממה נפלו בין קרובי הבעל ובין קרובי האשה. כי לא היו ילדים לזוג הנרצח. והנה קרובי הבעל באו במענה לרין, שהאשה נהרגה בראשונה ואחרי כן הבעל. ובכן הבעל ירש את אשתו. וממנו הם זוכים בכל כה שהיה. לאשה. וקרובי האשה מוענים: לא כי, אלא האיש הומת בראשונה, כי דרך הרוצחים להרוג בראשונה את היותר חזק, שיכול להתיצב נגדם, את האיש, ולא את האשה, החלשה. והבעל מת בראשונה. וכתובת האשה ותוספת כתובה שלה נפלו לה בירושה. והם — קרובי האשה — זוכים בכל מה ששייך לה. ובשמעי כל המענות וכל הויכור חים האלה, אמרתי בלבי: אוי לאותה בושה, אוי לאותה כלימה, לראות חסרת הממון המעוורת עיני האנשים, שאינם מתבישים להראות לעין כל, שהאסון, שקרה במשפחתם, לא נגע ללכם, ורק אל הירושה עיניהם נשואות. ועלי עשה הסכום הנ"ל רושם מרוב מאד עד היום הזה.

ואחרי ששמעתי פעמים רבות מענות בעל-הרין שבאו לרין לפני אבי הרב, במסכוכים שנפלו ביניהם, ואחרי שהרביתי להתבונן. ולחשוב מחשבות במשך פמים בריני-מסונות הבאים יוסריו לפני אבי הרב, התחלתי להמיל ספק בצרפת כל אחד ואחר מאנשי ערלתנו. כי רבים מאלה, הידועים לי, שהנם מאריכים בתפילה ועוסקים בתלמוד-תורה, ראיתי אותם ונוכחתי, שאינם נושאים ונותנים באמונה. והנם עובדים על כמה לאווין שבתורה: אונאה, נניבה, גזילה, דבר שקר. וגם זה לא נסתר ממני עיני, שמן הבאים לפני אבי לרין, הרבה מהם הנם בקיאים בכללים שכללו החכמים בריני-מסונות — אם שהנם יורעי תורה בעצמם, או שאיזה תלמיד חכם — חכם להרע — שם אותם בפיהם. ובהיות שהנם יורעים מראש, שהרב או הרין, שלפניו יבוא דבר המשפט, ישים לו לקו בפסקו הכללים האלה, הנם מעריכים המענות שלהם באופן כזה, שהרב או הרין יהיה מוכרח לשים לב למענותיהם ולקבלם. ובדאי תצא מזה לפעמים תקלה ועוות הרין. כי אין הרין בן חורין לרין לפי ראות עיניו, אם גם דוח בינתו תגיד לו, מי הוא הזכאי ומי הוא החייב. כי בעל-הרין, שיצא חייב במשפטו, יביא דבר המשפט לפני הלומדים שבעיר. ואם הלומדים ימצאו שהרב, או הרין לא שם לב למענות בעל-הרין, כפי הכללים שכללו החכמים בריני-מסונות. כמו, לרונמא: חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו, או המוציא מה ברו עליו הראיה, או מורה במקצת פסור וכדומה, יוציאו לעז על הפסק של הרב, או של הרין, שלא כהלכה ושלא כרין הורה. ובהיות שנפשי היתה מולדת לראות אחינו בני ישראל בקלקולם, נמרתי בדעתי להתענין בלמוד שאר ההלכות שבתלמוד, ולא בריני מסונות והלכות נזיקין; כי אמרתי, שלעולם לא אתרצה להיות רב או רין, יושב על מרין בישראל. אבל המלמד שלי הכריח

אותי ללמוד דוקא מסכתא מסדר נזיקים. ולזה עור — בשימה מעוקלת, שימת הפולנים, לחדר המות בפלפולים חריפים ועקומים. ובאשר לבי לא היה ללמוד זה, — לא ראיתי בו ברכה. ומטעם זה, שלח אבי אותי ללמוד תורה בישיבה של חברו, הרב דראדאשוויץ.

וחברי בנימין אמר לי, כשבא בראשונה אל הישיבה שלנו, וראה הסדר והמשמר השוררים בה; והשיעור של רבנו, ראש המתיבתא, שהוא — לפי הפשט ולפי הסברא הישרה; ושהתלמידים הנם כלם מצוינים בכשרונותיהם הנעלים ובמדותיהם הישירות. ושהנם לומדים בשקירה ובהתמדה. והנם סבוכי דים על פני כל העם. ובהיותו תחת הרושם החזק, שעשו עליו כל מה שראה וכל מה ששמע בישיבה, התמכר גם הוא — ביתר התלמידים — להלמוד כשיקרה ובהתמדה ובחשק רב. אם בי נם אנתנו היינו עסוקים אז בסדר נזיקין. ולמדנו מסכת בבא קמא. ובדאי היה מוסיף ללמוד באופן בזה, לו התאכסן בביתו של איש אחר, ולא בבית דודו, ר' גרשון נחום המלמד. ולא משום שר' גרשון נחום הסיר את לבו מאחרי למוד הנמדא, — חס ושלום לרבד זה, — אלא דבר זה בא מעצמו, וממילא, כמו שספר לי בנימין פעם אחת באריכות, בשהלכנו ביחד לשוח בשדה.

בשבאתי לדור בבית דודי — כך התחיל בנימין אז ספור הדברים, — משבה הנהגת דודי בכמה דברים תשומת לבי עליה; בי ראיתי, שדודי מתנהג בהרבה דברים במנהגים משונים מאלה, שראיתי בבית אבי הרב. וביחוד, שראיתו מדרק בזהירות נפרזה בכל פרם קמן וקל הערך. ובמעט בכל דבר: במאכל ובמשתה, בשכבו ובקומו, בישבו ובלכתו, בהתפללו ובקיימו איזה מצווה. ובפרמים קמנים באלה — שאין איש מבבלערו הייתי רואה עד עתה שם אליהם לבו. וכשהייתי שואל אותו: דודי, מדוע אתה נזהר בפרם זה, ולא ראיתי אבי נזהר בו? היה אומר לי: אני עושה זה על פי מה שנמצא כתוב בספר הזוהר הקדוש. ועל פרם אחר היה עונה לי: זה הוא על פי ספר הש"לה הקדוש. ולפעמים רק בתשובה קצרה: על פי קבלה; או: מפני שבדבר זה יש סוד על פי קבלה. התשובות האלה, שהוא עושה דברים בלתי ידועים לי ובלתי מובנים לי על פי קבלה, ושרב סתר יצוק בהם ושהנם סודות בלתי ידועים לבל, אלא ליחידי סגולה, עוררו בלבי התשוקה, ללמוד לדעת חכמת הקבלה וסודותיה. ובקשתי את דודי, שילמד אותי ראשי פרקים בחכמת הנסתר. ויורני דרך ללכת בה. ועל זה אמר לי דודי: עריין צעיר לימים אתה לגשת אל הקודש, ללמוד תורת הנסתר, שאין מנלים אותה אלא לצנועים — לאלה, שכבר מלאו בריסם כנגלה — כש"ם ופוסקים. ושיש להם אשה, השומרת אותם מן החמא. ושמלאו להם — לכל הפחות עשרים וחמש שנה. ושהתחנכו ושהתרגלו בהכנות הדרושות. וקנו להם שלימות במדות שמנה ר' פנחס בן יאיר: תורה מביאה לירי זהירות, וזהירות מביאה לירי זריזות, וזריזות מביאה לירי נקיות — הכנות הנחוצות לאלה, שהנם נמצאים עדיין בפרוודור, ורוצים להבנם למרקלין של חכמת האמת. ולך עריין אין כל התנאים האלה. ואין לך הרשות לעסוק בחכמה זו,

כמאמר הנמרא: במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור. כמה שהורשית התבונן — אין לך עסק בנסתרות. וכרי שתהיה ראוי לזה, כשימצאו כך כל התנאים שמניתי זה עתה, החל כבר מעתה לעשות ההכנות הדרושות. וראשית כל — הרבה העיון והלמוד בספרי יראה ומוסר. כי ראשית חכמה יראת ה'. ובאין יראת ה' אין חכמה. והטוב שתתחיל בספר היותר מסוגל להכניס יראת שמים בלב האדם — הספר מסלת ישרים, מהצדיק המקובל הגדול, ר' משה חיים לוצאמו, זכרוננו לברכה, שכל דבריו בספר זה הנם מיוסרים על המאמר של ר' פנחס בן יאיר הנ"ל. והמורה דרך להשתלמות בהדרגה עד המדרגה היותר נכונה — של רוח הקודש. ובדבר הרברים האלה, הלך אל ארון הספרים ולקח שם את הספר מסלת ישרים ונתנו לי ללמוד.

שמעתי לעצת דורי והתחלתי ללמוד את הספר מסלת ישרים. ולמוד זה מצא חן בעיני. אבל תשוקתי להבנם לפרדם — ללמוד לדעת סודות חכמת הקבלה לא עזבה אותי והיתה קיימת כמקדם. ובזמן שלא היה דורי בביתו, הייתי לוקח בארון הספרים אחר הספרים הקדושים, שראיתי דורי לומר ומעיון בהם תמיד: ס' הוזהר הקדוש, ספר השל"ה הקדוש ועוד ספרים אחרים והתחלתי בעצמי ללמוד בהם — בלי מורה דרך ובלי ידיעה מוקדמת של הכללים והיסודות של חכמה זו. ובמובן. לא השנתי מבוקשי; כי הרובי הגדול שלמדתי בספרים האלה היה לי בספר החתום. אבל גם מהמעט המקצת שבמקצת שזכיתי להבין מהכתוב בספרים האלה, נובחתי, שיש הרבה סודות נוראים ונפלאים בספרים האלה, שהנם כמוסים ונעלמים מעיני כל; אף מאלה, שהנם לומדים מופלגים והנם בקיאים — מבלעדי חכמת האמת — בכל חרדי התורה. ורק הבקיאים בחכמת הקבלה יודעים כל מסתרי הבריאה, עולמות העליונים ועולמות התחתונים, ההיכלות של מעלה וההיכלות של מטה וכל מדורי גיהנם, שאול ואכדון. והנם יודעים שמות המלאכים, העושים שליחותו של הכורא יתברך. ושמות כל המדמונים על כל היכל והיכל. ושמות המלאכים הנמצאים בכל ההיכלות. ועל איוו שליחות הנם ממונים. והנם יודעים סודות האותיות והתנועות של כל התיבות שבתורה — השמות הקדושים הבמוסים בהן. ובשהייתי רואה צרופי השמות בספרים הקדושים האלה — אם כי לא ירעתי טיבם ועל מה הוסרו — רמז היה עובר בכל כשרי מפני יראת הרוממות. ולא רק שלא העזתי לכבא אותם בשפתי, אלא גם חשכתי למסוכן להגות בהם במחשבתי. וכראותי דל בוחי להבין ולדעת חכמה נסתרה זו, והפרדם שאליו נשאתי את נפשי היה לי לנן נעול ובידי אין מפתח לפתוח הפתח וליבנם בו, צערי מזה היה גדול מאד. ותשוקתי לבוא בסורה גברה בי מיום ליום. וביחוד — מאותו היום, שקרה בו המקרה הנפלא — הכלב השחור שנכנס לבית המדרש, הנמצא בשכונתו של בית דורי ר' גרשון נחום. ודורי היה הראשון לדעת, שדבר סתר יצוץ בכלל זה. ושכודאי — הוא נלגול. השערת דורי שהכלב היה נלגול, נודעה ונתפרסמה באותו יום ככל העיר. ובאותו ערב, אחרי תפילת מעריב ואחרי סעודת הערב, נקבצו וכאו לבית דורי השכנים שראו את הכלב וגם אחרים מאנשי העיר ששמעו שמע המקרה

הנפלא הזה. וכולם באו לשמוע בירור הרבר בפרטות מפי דורי; כי היה דבר זה זר ומוזר בעיניהם וחידוש גדול, שנפש החוטאת תכנס לתיקונה כבריה נמכוזה בזו — בכלל. וגם אני הייתי באותה שעה בכית ועשיתי אוני כאפרכסת לשמוע מה שיגיד להם דורי על תמיהתם זו. ודורי פתח בדברים האלה: נפלא הדבר בעיניכם, שנפש החוטאת נכנסה לתיקונה בכלל. אבל כאמת, אין בזה שום פלא. והדבר פשוט מאד: נפשות החוטאות נכנסות לא רק בבעלי חיים — טהורים וטמאים, — אלא אף גם בצמחים וברוממים. וחכמי האמת — המקובלים, יודעים — וכפי שאבאר לכם בהמשך הרברים — בפרטות — על איזה חמאים הנפשות החוטאות גידונות להכנס בנוף בעל-חי, ובאיזה בעל-חי. ועל איזה חמאים — להתגלגל בצמחים וברוממים. ומקרים של גלגול נשמת חוטא ובעל-עבירות בנוף של בעל-חי ידועים כבר מימים קדמונים. ואני אמנה לכם אחרים מהם והידועים לי. כן, הפר, שהקריב גרעון קרבן לה' היה בו גלגול של שכם בן חמור. והפרות שמשכו את הקרן, אשר עליו החזירו הפלשתים את הארון, אחרי אשר הכה אותם ר' בעפלים — הפרות האלה היו — גלגול של שולמית בת דברי ובתה. היא שולמית — אמו של אותו האיש, שקלל את השם וגרן למיתה. והיא ובתה — בידיע, — היו זונות. ועל אחת מהן בא רתן. ועל השנית — אבירם. ונתגלגלו בפרות האלה לתיקונן. והעורבים, שהיו מביאים לחם ובשר לנביא אליהו — כשהסתתר בנחל כרית מחמת אחאב ואיזבל אשתו המרשעת, — העורבים האלה נתגלגלו בהם נפשות בני שמואל הנביא, שעליהם נאמר, שלא הלכו בדרכיו של אביהם הנביא, שלא בקש ליהנות משולחן אחרים. והם, להיפך, שאלו חלקם בפיהם ושנו במדת הכילות וחמדת הממון. ומטעם זה נענשו להתגלגל בעורבים האלה, שגם הם לא הביאו לנביא אליהו לאכילה אלא מה שלקטו משולחן אחרים — בכית המטבחים של אחאב, שכידוע, היה וותרן על ממנו ולא הקפיד על זה. ושני הפרים, שאת האחד מהם הקריב הנביא אליהו בהר הכרמל ואת השני הקריבו נביאי השקר, עובדי הבעל, לבעל, בפרים האלה, כידוע, נתגלגלו נפשות רתן ואבירם, שהיו המדיבים על משה ביחד עם קרח ועדתו.

ואם מעט לכם באלה — אקרא לכם בשמות בעלי-החיים המפורסמים, שהיו בדורות התנאים והאמוראים, חכמי המשנה והגמרא, שגם בהם נתגלגלו נשמות בני האדם. כן, הפרה של התנא ר' אליעזר בן עזריה, שעליה נאמר במשנה שהייתה יוצאת ביום השבת ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים — פרה זו היתה גלגול אשת קרח, שנשמתה נתגלגלה בה לתיקונה. ופר הודאה, שהביא חוני המענל לקרבן, לעצור הגשמים היורדים בשופי ובמדה מרובה. בפר זה — נתגלגלה נשמת אחאב. כי חוני המענל, כידוע, היה גלגול אליהו הנביא, ואחאב מלך ישראל היה רודף את הנביא אליהו. ונענש על זה להתגלגל בהפר, שהביא חוני המענל לקרבן. חמורו של פנחס בן יאיר, שלא היה אוכל מתבואה שלא יגמלו ממנה תרומות ומעשרות, כידוע, בחמור זה נתגלגלה נשמת ישמעאל בן אברהם לתיקונה. וחמור אחר, שהיה נזהר גם כן מכל דבר עבירה — כמסופר עליו בגמרא נפלאות — חמורו של ר' יוסי רמן יוקרת, בו נתגלגלה נשמת

דינה בת יעקב, להימחר מטומאתה, שנדבקה בשכם בן חמור. וידוע גם המעשה בפרתו של אותו חסיד, שמכר אותה לעכו"ם. והיא לא רצתה לחרוש בשבת. בפרה זו נתגלגלה נשמת ושתי המלכה, שעליה אמרו חכמינו, זכרונם לברכה, שהיתה רוצה שיעשו בני ישראל מלאכה בשבת. ועל עוון זה נתגלגלה בפרה, שהיתה נזהרת מעוון חלול שבת לתיקונה. וגם מדורות יותר מאוחרים ידועים לנו גם כן הרבה מקרים של גלגולים בבעלי חיים. והאי"י הקדוש גרש גלגול מכלב שחור. ותלמידו ר' חיים וויטאל תיקן נשמת חוטא שנכנסה בעגל. וממש אי אפשר לפרט כל הגלגולים בבעלי חיים מאז ועד עתה ושכא זכרם בספרים הקרושים. ובודאי, לו ידעתם מספר העבירות, שעליהן נענשות נשמות בני האדם להתגלגל בנוף של בעל-חי, כי אז לא התפלאתם על מה שנמצאת נפש חוטאת מתגלגלת בכלב השחור שנכנס לבית-המדרש שלנו. ורק, לדוגמא ולמשל, מעט מועיר, אפרוט לכם העבירות שעליהן נשמות החוטאים נדונות להתגלגל בבעלי-חיים, או בדוממים. כן, המדבר לשון הרע, או המלשין ומסור ממון ישראלי לעכו"ם; או השוחט בסכין פגומה ומאכיל טריפות לישראל — כל אלה נידונים להתגלגל בכלב נובח. הבורה שמות מלכו ללא אמת — נידון להתגלגל בחתול. הכא על ארמית — מתגלגל ברוכיפת. הפרנס, המטיל סמים כבדים על העניים ומתאכזר עליהם — מתגלגל בעורב. כי העורב הוא האכזר שבעופות. הכא על אשת רעהו מתגלגל בחמור; או שהוא נידון — ביחד עם האשה הנוראית — להתגלגל ברחים שעל המים ושם הם נפחנים ביחד. ומי שנכשל בעוון יין נסך מתגלגל בחמור. והמסתכל בנשים מתגלגל בעוף הנקרא ראה. והעוף נקרא בשם זה על שום שהוא רואה מרחוק ומזנה בראיתו.

וגם זאת עליכם לדעת, כי לא כל הגלגולים הנן נשמות חוטאים ובעלי עבירות, אלא, לפעמים, גם נשמות ישרים ותמימים יורדות מחדש לעולם השפל לתקן איזה פגם שפגמו, או לקיים מצוה אחת מתרי"ג מצוות שלא הספיקו, או שלא היתה להם האפשרות לקיים אותה בימי חייהם. והנם מתגלגלים מחדש לתקן מה שפגמו; או לקיים, מה שלא הספיקו לקיים. והנשמות האלה מתגלגלות על פי הרוב בדגים. ומטעם זה — היראים והשלמים — עליהם להיות נזהרים באכילת דגים בסעודת שבת; כי הנם מתקנים לפעמים קרובות באכילתם — הנשמות שנתגלגלו בדגים. ובזכות זה — אם גם עליהם יפול הגורל להתגלגל בדגים — יזמין להם הקדוש ברוך הוא יראים ושלמים שיאכלו הדגים שבהם יתגלגלו נשמותיהם ויגיע להם תיקון על ידי זה. והנשמות הנידונות ליכנס בדוממין, רובן נכנסות למעינות ולבורות מים והנן שוכנות שמה. ומטעם זה, הזהירו חכמינו, זכרונם לברכה, שאסור לשתות ממעין ומבור מהסילון לפיו, כי הרוחות השוכנות בהמעיות ובמימי בורות יכולות ליכנס לפיו ולצער אותו ולהזיק לו. ומהן — הנכנסות לאבנים שעל פני השרה. והנן נשמות אלה, הרגיר לים ברכור לשון הרע. גם יש נשמות שהנן מתחבאות בבטן הארמה. וכשהצד פחים מתחילים לצמוח הנן מתרפקות בהם, כדי שהבקר והצאן יאכלו אותן ביחד עם הצמחים. וכשיאכל אדם ישר וכשר בשר הבעל-חי — תתקנה גם הנח.

ועוד זאת. אל תרמו, כי כל הגלגולים הנם באופן אחד ובמדרגה אחת; אבל אין להאריך בזה, כי ירבו הרברים. ואולי אין גם רשות לפרסם הכל, כי הנם כבשי דרחמנא. ונוערים רק ליורעי חן.

לשמע דברי דודי ר' גרשון נחום, הסכימו כל הנאספים, שאין יותר שום ספק, שבכלל הוה נמצאת מנוגלת נשמת איזה בעל עבירה; ביחוד, שדודי בדר להם הטעם — מדוע הכלב נכנס לבית המדרש. והוא — שהנפש שנענשה ליכנס בכלב שחור כמעט שאין לה תיקון. והנפש בירעה זאת, נכנסה לבית המדרש, למען יבקשו עליה רחמים בני ישראל, הבאים להתפלל, ותנצל בזכותם. ובעיני, באותה שעה — אמר לי בנימין — כשמעי כל הרברים האלה מפי דודי ר' גרשון נחום, עלתה מעלתו פי עשר. כי ראיתיו נאמן בכל בית חכמת-הקבלה ואין דבר נסתר ממנו. וכמעט שהיה בעיני כמעלת אחר הנביאים, הרואה באס-פקריה המאירה מה שיש למעלה ומה שיש למטה. וקנאתי בו הרבה מאד. ואמרתי בלבי: הן אבי הוא רב ולמדן גדול וגם הרבי שלנו, הראש מתיבתא, הוא אחד מגדולי הרור. ומעולם לא שמעתי מהם שידועים להם הגלגולים בבעלי החיים הנזכרים בכתבי הקודש ובתלמוד. ודודי יורע. וכל זה — מפני שהוא לומד ויורע חכמת הקבלה. והם אינם עוסקים אלא בנגלה. והקציעו את עצמם למקצוע אחד — להלכות נזיקין וריני ממונות. ואין לבם וראשם פנוי לענין אחר. ומאותו ערב ששמעתי דברי דודי ברבר הגלגולים, התלקחה בלבי — ביתר עוז וביתר שאת — התשוקה ללמוד ולרעת חכמת הקבלה. ועוד הפעם הפצרתי בדודי שיכניסני לפרדס — לתורת הנסתר. ואני מצדי נכון לקבל עלי כל ההכנות האפשריות: להתענות בתעניות ולסגף את גופי בסיגופים ולטבול כמה טבילות, כפי שישים עלי. ובלבד שיענה לבקשתי. ועל זה אמר לי דודי: כבר בארתי לך לא אחת ולא שתיים, שאינך עדיין ראוי לכך. וגם לי אין הרשות ללמד אותך סתרי תורה. ומדברי שאמרתי לך לא אשוב. אבל זאת אעשה לך: תשוקתך הנדולה ללמוד ולרעת חכמת הקבלה מוכיחה, שיש לך נשמה גבוהה וממקום קדוש חוצבה. ויש כך נצוץ של נשמת צדיק. על כן אורך דרך עבודת הבורא יתברך לפי שיטת המקובלים. ולזה הנך כבר מוכשר. וזה הוא העיקר. כי הלמוד של חכמת הקבלה איננו משמש אלא לצורך אחד — לרעת האופן היותר טוב לעבוד עבודת הבורא. ואנחנו לא נוצרנו בעולם השפל אלא לשום כך. ועתה דע נא ושמע נא: בעבודת הבורא יתברך הננו מבחינים ג' מדרגות: הראשונה — והיא הפחותה במעלה מיתר המדרגות — היא העבודה מיראה. כלומר, שהאדם נוהר שלא לעבור על אחד הלאווין שבתורה, מפני שהוא ירא מהעונש הבא עליו. והוא מקיים מצוות עשה שבתורה, כדי לקבל עליהן שכר. ואיננו רואה בעבודת הבורא אלא התועלת שמגיעה לו ממנה, ולא יותר. ועל כנון זה אמר אנטיגנוס איש סוכו: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. המדרגה השנייה — והיא במעלה לאין ערך על הראשונה — היא העבודה מאהבה. ומי שעובד עבודת הבורא באופן זה איננו מבקש ממנה לעצמו שום תועלת: איננו מקוה לשכר

בעד המצוות שהוא מקיים. ולא מפני יראת העונש הוא נמנע לעבור על עבירה — אלא, כל מה שהוא עושה, איננו עושה אלא מפני חבתו הגדולה להבורא יתברך. ומגורל תשוקתו להתקרב אליו. ומרכויו הנענועים שיש לו עליו, בתינוק המתנענע על אביו, ומצמאון נפשו אליו, בדרכי המלך דוד: צמאה נפשי לאלהים, לאל חי. והוא מקיים בשמחה כל פקודי ה', כדי לעשות לו נחת רוח. ואיננו עובר על אחד האווזין שבתורה, כדי שלא יגיע לו צער מזה.

והמדרגה השלישית — שהיא לפי שיטת המקובלים והנה המעולה שבהן זאין למעלה הימנה — היא עבודת הבורא יתברך לשם התיקונים הנעשים על ידה בכל העולמות, העליונים והתחתונים. ולשום הנחיצות שיש בה לקיום כל מה שברא הרבנו של עולם. והמקובלים יודעים התיקונים הנעשים על ידי קיום כל מצוה ומצוה, כל אחת ואחת לפי ערכה. והתיקונים הנעשים על ידי כל פרמ ופרמ בקיום המצוות, כל אחד ואחד לפי ערכו. ויודעים הם באיזה אופן הנם נעשים. ובאיזה עולמות הנם נעשים. וגם יודעים הנם המקובלים סוד התפילות והבקשות, סוד כל תיבה ותיבה שבהן. וסוד כל אות ואות שבהן. וסוד כל נקודה ונקודה שבהן. ודבר הכוונות והיחודים לכל אחת ואחת. ובאיזה אופן הנם הולכים ונמסרים מהיכל להיכל עד שהנם מגיעים מתחת לכסא הכבוד. והתיקונים הנעשים שם על ידם. והעובר עבודת הבורא באופן זה יודע, שהנה צרכי נבזה. ואין קיום העולם אפשרי כלעדה. ורמו לזה מצאו המקובלים — וגם סוד זה אנלה לך — בדרכי הכתוב: רכב שמים בעורך, שהבורא יתברך, כביכול, נזקק לעזרתנו בקיום כל העולמות שברא. ועוד רמז דומה לזה נמצא בדרכי התפילה: צור ישראל קומה בעזרת ישראל. ובאור המלים: „בעזרת ישראל“ הנה גם כן כמובן זה.

ואם כי למעלה עובר עבודת הבורא יתברך במדרגה זו מגיעים על ידי ידיעת חכמת הקבלה וסודותיה, בכל זאת, אל תחשוב, שכל אלה, שעובדים עבודת הבורא יתברך כלכ נכון ובכוונה טובה, אבל אינם יודעים סודות המצוות והתפילות ואינם יודעים התיקונים והיחודים, שהנן עושות בעולמות העליונים, — שהעבודה שלהן היא פסולה ואיננה עולה לרצון לפני ה'. וחם וחלילה לרעיון כזה. ובוראי, מי שלומד תורה לשמה ומקיים המצוות בכל פרמיהן ודקרוקיהן, במצווה, ומתפלל בכוכר ראש ובכוונה — אם כי אין לו חלק ונחלה בהכמת הקבלה ודרכה נסתרה ממנו — תפילתו מחקבלת ברצון ומעשיו המובנים נרשמים ונחקקים בכסא הכבוד. ואין העדר ידיעת הסודות מעכבת. וכלכ שתהיה כוונתו רצויה ומעשיו רצויים. ונעשים כפי המצווה והחוק. ועצתי לך — כדי שתהיה עובדתך שלמה, ולפי האופן שבררתי לך — השתלך בקיום המצוות לדקדק בכל פרמ ופרמ, אף אחד לא נעדר — כי גם בפרמים היותר פעומים יש לפעמים טעמים חשובים. ונמצאים בהם סודות גדולים. ובאים על ידם תיקונים חשובים בעולמות. ובשאתה מתפלל — תדקדק בכל תיבה ותיבה ובכל אות ואות ובכל נקודה ונקודה לכמא אותן ביאות, כי גם בהן סודות גדולים במוסים. והעיקר הוא — שכל מעשיך יהיו רק לשום עבודת הבורא,

ולא לשום כוונה אחרת. והיותר טוב — שקודם עשית כל מצוה ומצוה תאמר — או לו רק תחשוב במחשבתך — הדברים: הריני מוכן ומוזמן לקיים מצוה זו לשום יתור קודשא ברוך הוא ושכינתיה. וכוה תאמר גם כן קודם כל תפילה ותפילה. וקודם כל ברכה וברכה. ובאופן כזה תביע נלוי ומפורש, שמעשיך הנם לשם שמים ואינם אלא רק למלאות רצון הכורא יתברך ולהביא על ידיהם יתור הקדוש ברוך הוא והשכינה.

הדברים ששמעתי מפי דודי, שנשמתי ממקום קדוש חוצבה ושיש בי ניצוץ של נשמת צדיק עודדו את נפשי והשמיחו את לבבי; כי רבה אמונתי בדברי דודי ועדותו עלי נאמנה. אבל דבריו בנוגע אלי, לא היו הסיבה העיקרית להרושם החזק שעשו עלי הדברים ששמעתי מפיו; אלא, בראש ובעיקר, היה רושם אלה הדברים חזק עלי, באשר על ידם נפקחו עיני לראות המקום שאנו תופסים בעולמו של הקדוש ברוך הוא. ומה היא תעודתנו בחיים. ודבריו, — שעבודת הכורא, שאנו עובדים, איננה רק לטובתנו בלבד, אלא שהיא גם כן צורך גבוה. והסוד שנלה לי, שדבר זה מרומז בדברי הפסוק: רכב שמים בעוזך — הדברים האלה נחתו על לוח לבבי. והנם מאז — נר לרגלי ואור לנתיבתי. ובאותה שעה ששמעתי הדברים האלה, נרמה לי, ששמים חדשים וארץ חדשה נגלו לפני, והרגשתי כאילו נתחדשה בי נשמתי. וכאילו שם הקדוש ברוך הוא בקרבי לב חרש ורוח חדשה. כי מעתה יודע אני, שחשיבות מיוחדת יש לקיומי בעולם. ושכל דברי וכל מעשי שאני עושה כאן, בעולם השפל, אינם רק ענין לי לכשעצמי בלבד, לקבל עליהם שכר — אם הנם טובים ונאותים, או להעניש עליהם — אם הנם רעים, בלתי ראויים ובלתי נאותים, אלא, שגם על ידי באים תיקונים בעולמות העליונים; או, להיפך, אם המעשים, חס ושלום, הנם רעים, הנם פוגעים בהם פנימות — והכל לפי תבונת הפעולה.

ודברי דודי קבלו אצלי חיזוק וסיוע כהדברים הנפלאים שמצאתי בספר הזוהר הקדוש בפרשת פקודי בענין ההיכלות. כי מהם נראה, כמה חשובים אנו, בני האדם, לפני הכורא יתברך, שכל ההיכלות של מעלה וכל ההיכלות של מטה, לא נבראו אלא למען האדם; וכי כל המלאכים וכל השרפים ושאר שלוחי דרכי-מנא, עושי רצונו, הנמצאים בהיכלות האלה, לפי מספרם ולפי שמותיהם, כפי הנמצא בספר הזוהר, לא נבראו ולא נמנו אלא — כדי לשמור צערי בני האדם, להתבונן לכל מעשיהם ולכל פעולותיהם ולהקשיב רב קשב לכל הנה היוצא מפיהם. ולהיות להם לעזר — אם כוונתם רצויה ומעשיהם רצויים. והנם עושים רק הטוב והישר בעיני ה'. או, להיפך, אם כוונתם בלתי רצויה ומעשיהם הנם רעים — להנביר עליהם יצרם הרע ולהרפם למדחפות ולהאכיר את נפשם. והמלאכים הממונים בהיכלות האלה — כל מעשה ומעשה שאנו עושים בעולם הזה, וכל הנה וכל דבור היוצא מפינו, וכל מצוה ומצוה שאנו מקיימים, וכל תפילה ותפילה שאנו מתפללים. וכל בקשה ובקשה שאנו מבקשים וכל ברכה וברכה שאנו מברכים — כל אלה — הנם מעלים להיכל המיועד להם. והנם מוסרים אותם מהיכל להיכל, מהאחר להשני, מהשני להשלישי עד הביאם

אותם למקומם האחרון, המיועד להם, ובהיכלות הכל נבחן ונבדק, הכל נשקל ונמדד — אם לשבט ואם לחסר. והמעשה הטוב והתפילה הזבה והכרה נמסרים ליד המלאכים הטובים, מליצי־יושר, המעלים אותם מהיכל להיכל עד המקום ששם הנם עושים את התיקון, שלמענו באו. והמעשים הרעים, והמצוות שלא נתקיימו ברין ובהלכה, והתפילות שנתערבו בהן מחשבות זרות, כשהנם נבחנו ונבדקו על ידי הממונים לרבך, הנם נפסלים על ידם ונרחפים מהם. ונמסרים למלאכים מסמרא דמסאכותא, השמחים לקראתם ונחפזים לאחוז בהם, כדי ללמד חובה על בעליהם. ולא רק בעולמות העליונים, בשבעה ההיכלות של מעלה ובשבעה ההיכלות של מטה, המלאכים עסוקים בנו, בני האדם, אלא גם פה, בעולם השפל, בהתהלכנו עלי ארמות, מלאכים לאלפים ולרבבות מסמרא דמסאכותא, כותא עומרים אותנו מסביב, להגביר עלינו יצרנו ולהסית אותנו לרבך עבירה; כדי להטיר נשמתנו מן העולם ולהאכירה בזה ובבא. ובנרדם, מלאכים לאלפים ולרבבות מסמרא דימינא עומרים על צדנו לעזור לנו במלחמתנו עם היצר, וכדי שנוכל להתגבר על כל המכשולים, שמשמים לפנינו המלאכים מסמרא דמסאכותא, כשאנו רוצים ללכת בדרך הטוב, ומלחמה בלתי נפסקת, כל זמן שרוח חיים בקרבנו, בין שתי בתות המלאכים האלה, שכל אחת ואחת מהן רוצה לשלוט בנו ולזכות כנשמתנו: הכתה דמסמרא דמסאכותא — להוריד נשמתנו לשאול תחתיה. להורשה ניהנם ולהאכירה מארץ החיים, והכתה מסמרא דר מינא — לזכות נשמתנו בשכר הצפון לתמי־דרך. ולישרי־לב. ומי מאתנו, היורע כל אלה, לא ישים לבו לשמור צערי רגליו, לכל יבשל, חם ושלום, אף בפרט קמן בקיום המצוות; או, לכל יעבור על עבירה; אף הקלה שבקלות, כדי שלא יביא על ידיו זה לצחון את כל המלאכים מסמרא דמסאכותא על כל המלאכים מסמרא דימינא, העומדים תמיד על צדנו לעזרנו. ומי מאתנו, היורע, שכל תפילה ותפילה, שכל בקשה ובקשה ושכל ברכה וברכה, העולות על ידי המלאכים הממונים על זה להיכלות העליונים, שהנן נבחנות ונבדקות, אם הנן ראויות להיעלות עד כסא הכבוד, ואם לא. ושכמה וכמה תפילות, בקשות וברכות, שנאמרו שלא בראוי, או שנתערבה בהן מחשבה זרה, או בוונה בלתי ראויה, הנן נפסלות ומסלקין אותן הצדה. והנן יוצאות לבטלה. מי הוא, היורע כל אלה — שלא ישים את לבו, כשהוא מתפלל, או כשהוא סבך ברכה, שת היינה כל מחשבותיו וכל הרהוריו לבו כאותה שעה מצומצמים בתפילה, שהוא מתפלל, ובברכה, שהוא סבך, כדי שתעלינה לרצון לפני הכורא יתברך ולא תצאנה לבטלה.

הדברים שאמר לי דורי ר' גרשון נחום ורכרי הוזהר הקדוש בענין ההיכלות, פקחו את עיני לראות לדעת, שאין לך למד יותר חשוב בעולם מלמוד חכמת הקבלה. וכי כל אלה שלא ראו מאורות חכמת הקבלה מימיהם — לו גם מלאו בריסם כש"ס ופוסקים — הנם בעורים המגששים באפילה. ורק מי שזכה ליהנות מזיו אורה — רואה אור בהיר כשחקים. וממעם זה, אני מקדיש עתה רוב עתותי להעיון בספרי קבלה; אם כי ידיעתי בה — בלי מורה ומדריך —

היא עדיין קלה וקלושה. אבל גם מהמעט אשר זכיתי לטעום מרכשה בקצה המטה אשר בידי כבר אורו עיני. ותקותי חזקה כהבורא יתברך, שיוכני להיות מההוגנים כל ימי חייהם בחכמה נעלה ונשנכה זו ומהמשיגים סודותיה ורזיה. ואני, כשמעי דברי חברי בנימין, שאין למוד יותר חשוב מלמוד חכמת הקבלה, אמרתי לו: ובזה לא צדקת. האם נעלמו ממך דברי חכמינו, זכרונם לברכה: משנה מדה ואינה מדה, נמרא אין לך מדה גדולה הימנה. ולו היה כדברך, כי אז היו מוסיפים החכמים: ותלמוד חכמת הקבלה עולה על כולה. ומציאות חכמת הקבלה היתה כבר ידועה לחכמי התלמוד. כי ספר הוזהר הקדוש נתחבר בתקופת התנאים על ידי ר' שמעון בן יוחאי, שהיה תלמידו של רבי עקיבא ורבו של רבי הקדוש, מחבר המשנה. ועל דברי אלה אמר לי בנימין: שאלה זו שאלתי כבר פעם אחת את דודי ר' גרשון נחום, כשראיתיו הונה כמעט תמיד בספרי קבלה. ורק לעתים רחוקות הוא מוציא נמרא מארון הספרים ולומר בה. ועל זה השיב לי דודי: בני, שאלתך היא שאלת חכם — ואשיב לך תשובה כהלכה. אם כי ספר הוזהר נתחבר כבר בתקופת התנאים, ומציאותו — אין כל ספק — היתה ידועה לחכמינו ז"ל. אבל הספר הקדוש הזה לא נמצא אלא בידי יחידי סגולה. ולא היה יכול להיות ענין של למוד בפרסום לתלמידים בבתי־הישיבות. ולפי המעשים שכבר בארתי לך לא אחת ולא שנים, כשהפצת בי להכניס אותך לפרדס ולהודיעך ראשי פרקים וכללי חכמת האמת. והמדות, שמדרו החכמים בתלמוד תורה: מקרא, משנה, גמרא, אינן אלא — בנגלה, למודים השווים לכל נפש. לא כן חכמת הקבלה, שאיננה ענין אלא ליחיד סגולה, הראויים לה; והמחזיקים בה, לומדים אותה במסתרים. ואותה מדרו החכמים במרה אחרת. ולא יכלו להכריז עליה בפומבי, שהעסק בה הוא הלמוד היותר מעולה. כי אז, אולי, היו מתמכרים ללמודה הראויים לזה וגם אלה, שאינם ראויים לזה. ובוראי היתה יוצאת מזה תקלה גדולה.

ובנימין הוסיף: ומוצא אני, שתשובת דודי היא נכונה וישרה; כי רואים אנהנו, שכבר חכמינו ז"ל לא מדרו במרה אחת כל חלקי התורה. ונתנו הבכורה ללמוד האחר על למוד השני. ומטעם זה, גם לנו נתנה הרשות לתת הבכורה לאותו חלק שבתורה, שלפי דעתנו ולפי ידיעתנו, הנהו היותר מעולה והיותר משוכת. והגני מנלה לך סוד זה, שגם אני — כמו דודי ר' גרשון נחום — נתון הבכורה ללמוד חכמת הקבלה על למוד הנמרא. וביחוד, על למוד המסכתות מסדר נזיקין, ההלכות בדיני־ממונות ובדיני־נזיקין. והגע עצמך. אם אקדיש ימי נעורי ללמוד הג' בכות ויתר המסכתות מסדר נזיקין עם כל אכזריהו, וללמוד הפוסקים, ראשונים ואחרונים גם כן בהלכות האלה — כמו שעשה אבי, שיחיה, ובמו שעושים גם אתם, חברי בישיבה. ואדע כבר כל הדינים כהלכות לזה ומלוה, מוכר וקונה, מזיק וניזק, שומר שכיר ושומר חנם, חזקה ומצרנות. ואדע כל הטענות של דאובן ושמעון — אותם דאובן ושמעון של כל הזמנים ושכל המקומות והנמצאים תמיד בטענות האחר על השני. ואם לא אהיה דיין, או רב, יושב על מדין באחת הקהילות בישראל, מה תתן ומה תוסיף לי ידיעת כל העני-

נים האלה. האם אמצא בהם ספוק לנפשי השואפת לדעת רזי עולם ותעלומות סתרי-תורה וסודותיה? והאם יהיה לי על ידי הלמודים האלה אף המושג היותר קטן מהעולמות שבא הקדוש ברוך הוא: עולם האצילות, עולם הבריאה, עולם היצירה, עולם העשיה? ומה אדע בדבר התקונים והפנימות הנעשים בעולמות העליונים על ידי מעשינו ותפילותינו? או, האדע, מי המה אותם המלאכים המדמונים להשגיח על כל מעשינו; או אותם — המעלים תפילותינו דרך כל ההיכלות, מהיכל להיכל, עד הגיען למתחת כסא-הכבוד? ומה אדע מהסודות ומהרזים ומהשמות הקדושים, הצפונים וממונים בפסוקי התורה, בתיבותיה ובארותיה? ומה אדע מכל הכוונות והיתורים שצריך לבנון וליחד בכל תיבה ותיבה בתפילותינו; ובכל הדקדוקים והפרטים בקיום כל מצוה ומצוה? — מכל אלה — בלמוד הנמרא בלבד — לא אדע מאומה. ונפשי תהיה ריקה מהם, כמו שהנן דיוקת נפשות כל אלה, העוסקים בתורה, רק בנגלה, ולא בנסתר. ואהיה תמיד בעור שלא ראה מאורות מימי. וכזה תמה שיחתי עם בנימין. ואני לא השיבותי לו דבר על כל דבריו ולא נכנסתי עמו בויכוחים; כאשר מעולם לא עסקתי בחכמת הקבלה. ואין לי שום ידיעה בה. ולא אוכל להיות שופם ודיין — לרון, אם הצדק אתו, ואם לא, בדבר, שאיננו מחוור לי כראוי. ואמרתי בלבי: אם בזמן מן הזמנים יבאר רעותיו לפני דבינו, ראש הישיבה, או לפני אביו הרב — להם המשפט להגיד לו, אם הדרך שבחר ללכת בה היא הטובה, אם לא. הרבירים, שנודעו לי מתלמידי החביב שניאור זלמן אורות בנימין העלצקי, הראיבו את לבי והעציבו את נפשי. כי רואה אני שבנימין תעה מדרך השכל לדחוק את השעה ולהתחיל בלמוד תורת הנסתר בעורנו הוא בוסר. וחכמינו ז"ל קצבו זמן ועת לכל חפץ: בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לנמרא. וגם לחכמת הקבלה קצבו זמן. והוסיפו להזהיר, לכל יהיו איש לגשת אל הקודש — למד חכמת הקבלה — טרם מלאו לו כ"ה שנה. כי סכנה כדבר. ועתה, כשנתבאר לי מעם התרשלות בנימין בלמוד הנמרא, רואה אני נחיצות בדבר להעיד למוסר אונן ולהראות לו על מעותו, כדי להעמידו על האמת. כי כנפשו הוא.

יום ג' כסליו התקמ"ט

זה ימים אחדים, שזוגתי הרבנית, שתחיה, מאלצת אותי בדברים, לתת בידה כתב בקשה להמקובל המפורסם ר' משה ברוך בראלהינאווע. והיא תלך אליו עם כתנו חנה, לבקש ממנו, שיתן לילדה קמיע, נגד העין-הרעה ששלמה בה. וזה דבר העין-הרעה. ביום הראשון לשבוע העבר הלכה וזוגתי אל השוק לקנות ירקות ושאר צרכי אוכל-נפש. ותקח אתה את הילדה חנה, להיות לה לעזר. לשאת הקניות מן השוק. ובהיותה עומדת בשוק אצל אכר מוכר ירקות לבחון הירקות ולעמוד על המקה, נגשה אליהן ערלית זקנה, אשר פניה חשכו משחור

והיו מלאות קמטים. והעינים השחורות שלה היו מפיצות אש פלדות. והשערות הלבנות והפרועות שעל ראשה היו יוצאות מתחת המטפחת הצבועה והכמושה. ומראיה כולה היה מראה מכשפה. ובנעצה מראה עיניה הנורא בפני הילד, ובאחזה פתאום בידה, ותאמר: מה יפית את ילדה קטנה יהודיה. וכרנע התחמקה ותתעלם מן העין. וזוגתי לא הספיקה — כשהיא מדברת הדברים האלה — אפילו לירוק ג' פעמים על הארץ, לבטל פעולת עיניה הרעה.

ומאותו היום נראה היה בעין, שהזקנה המכשפה הזיקה לילדה בעין רעה. כי הילדה לא היתה יותר כתמול שלשום: לחייה המלאות והאדומות נפלו וחווירו. זיו עיניה הועם. וכל היום היא נרגזת לקול עלה נרף ולכל שאון קל. וגם בלילה לא ינוח לבה ושנתה לא תערב עליה; והיא מתהפכת מצד על צד כל הלילה ומדברת משנתה דברים בלתי מובנים. ולפעמים היא מתעוררת בבכי ובצעקה. וזוגתי הרבנית קראה לעזרה הסבתא בתיה מירל המילדת, שהיא יודעת ללחש לחשים והיא מטיבת לראות בשעוה מהותכת סיבת המחלה העוברת על הילדים, אם מפחד פתאום ואם מעין רעה. וכשבאה אלינו הסבתא ותעש בלהסיה להתיר שעוה במים רותחים. וכשהעמידה הקערה עם השעוה המהותכת על ראש הילדה אמרה לזוגתי: כדמות אדם, כדמות אשה זקנה אני רואה בהשעוה המהותכת. בודאי זאת היא המכשפה שהזיקה את הילדה בעיניה הרעה. ובהסירה את הקערה מעל ראש הילדה לחשה באוזני הילדה ג' פעמים לחש נגד עין רעה. ותאמר לזוגתי: אל תדאגי למחלת בתך. היא תעבור, בעזרת ה', מהר ממנה והילדה תשוב לכריאותה כמקדם. והנה כבר עברו ימים אחדים מעת אשר לחשה הסבתא הלחש שלה ועדיין לא ניכר שום שינוי לטובה במצב הילדה וזוגתי השרוייה בצער על מחלת הילדה, רוצה עתה ללכת אתה להמקובל ר' משה ברוך ולבקש ממנו קמיע נגד ההיוק שעשתה בה הזקנה המכשפה בעיניה הרעה. וזה, כאשר הקמיעות שהוא נותן, הנם פועלים פעולתם לנכון, כפי המפורסם והירוע. וכפי שראינו בעינינו במחננו, שהרבה חולים, שלא יכלו להתרפאות באופן אחר, נרפאו על ידי הקמיעות שנתן.

למרות ההפצרות המרובות של הרבנית עורני מסרכ לתת אותה ללכת עם הילדה אל המקובל ר' משה ברוך. והנני מהסס בדבר להסיריה צדיק זה בכתובת ונתינת קמיע לילדה שלנו. המקובל ר' משה ברוך ירוע לי להיותו איש קדוש נורא והנהו אחר מגדולי הצדיקים, אשר ה' קודא להם בכל דור ודור. כל ימיו, לרבות הלילות, הוא יושב והלנה בספר הזוהר הקדוש ובשאר ספרי קבלה. ובכל הנליל שלנו וגם בשאר הנלילות שבמדינתנו אין חכם בחכמת הקבלה שירמא לו ושישוה לו; הן בקבלה עיונית, והן בקבלה מעשית. וגם בנגלה ידיו רב לו. כי מנעדיו לא פסק פומיה מנידסא, ש"ס, פוסקים, ספרי מוסר וידאה. אבל כוחו הגדול — הוא חכמת הקבלה, וידו בה בכל משלה: השבעות, שמות וקמיעות ופעולות הקמיעות שהנהו נותן, היא מפורסמת בכל רחבי מדינתנו, וגם במדינת פולין. ומכל עברים באים אליו לכקש עזרה ממנו. והוא במוגו הטוב — צדיק חונן ונותן. ואינו משיב פני איש. וכל זה — חנם אין כסף. והוא עושה מלא-

כתו באמונה. ומרם אשר יגש לכתיבת קמיע. הוא צם כמה תעניות ומוכל כמה מבילות. וביום כתיבת הקמיע הוא סתודה וידוי הגדול. ואומר הוידוי של ועל חמא ועור תפילות שתקנו המקובלים לבקש עזר ממרום נגד המשמינים וכל הכת שלהם. ובידעי כל זאת לא אוכל להחלים בנפשי להמריח צדיק זה בכתיבת קמיע לבתי. כי אביא אותו בבקשתי לירי תעניות ומבילות ווידויים. וכל זה בדבר שאין בו סכנה. ודי לו כבר בזה שממריחים אותו בדברים שיש בהם משום פקוד נפש, או שיש בהם סכנה גדולה. כמו, למשל, לאשה המקשה ללדת, או לילדים שאינם בני קיימא, או לחולי נכפה, רחמנא ליצלן.

ולזונתי אמרתי: הבה נחכה, נא עור זמן מעט ואני אחפש ואבקש בספרים, אולי אמצא סגולה נאותה לרפואה מהיוק שבא על ידי עין רעה. ועל ידה, אולי תבוא תשועה לבתנו. היר ה' תקצר להושיע ברכ או כמעט? ואחר זה הרכיתי לחפש בספרים. אבל כל הסגולות הנמצאות בהם הנן כמעט כולן לשמירה. מעין רעה. אבל לא להסיר ההיוק, שכבר בא על ידה. אמנם, מצאתי סגולה אתה, שהיא מועילה גם לרפואה. אבל מי זה חכם יגיד לי, מתי ובאיזה אופן אוכל למלאות כל התנאים הדרושים לזה: לקחת קליפת שקדים שנתרונה מתוכה, לשים בה ג' אבנים לבנות שנמצאו בקורקבן של תרנגול שחור ולהוסיף מעט כסף חי ולסתום הנקב בשעור בתולה, שלא נשתמש בה, ולתלות על צוואר הילד שניזק. וכוראי, אם אבקש במסמונים בכל רחבי מדינתנו תרנגול שחור שיש בקורקבנו ג' אבנים לבנות — לא אמצא. וכל עמלי יהיה לריק. וממעט זה, הסחתי דעתי מסגולה זו והרכיתי לחשוב מחשבות ולהעמיק עצה, כמה להביא תרופה לבתי החולה.

יוט הי' הי' כסליו התקמ"ט

שמרתי הכמחתי לזונתי הרבנית והרכיתי לחפש חפש מחופש בכל הספרים הנמצאים בידי סגולה נגד היוק הבא מעין רעה. אבל לא מצאתי אף אחת המשביעה אותי רצון ושאוכל להשתמש בה. כי כמעט לכולן נצרכים דברים שאינם במציאות במדינתנו; או דרושים תנאים, שקשה, או שאי אפשר לנו לקיימם. וממעט זה, התיאשתי למצוא אף אחת, נאותה ומתאמת לצרכי. וסלקתי את ידי מהן. ולהשתמש בקמיע בתור סגולה — אינני מרהיב עוז בנפשי לכתוב בעצמי קמיע עם אוזרות ושמות של מלאכים כי יודע אני גודל הסכנה למי שאיננו בקי בשמות הקדושים להשתמש בהם. והאחריות הגדולה, המוטלת על הכותב והנותן קמיעות. וממעט זה, משכתי את ידי מהם. אם כי נוסחאות של קמיעות אני מוצא בספרים שיש לי; ווגם ההכנות והשמירות הדרושות לצורך כתבתם הנן ידועות לי. כי נוקט אני כלל זה בידי מימי נעורי: להזהר ולהשמר מהשבעות ומכתיבת אוזרות, מפני שיש בהן סכנה לכותב אותן ולמשתמש בהן. וכדברי הכתוב: אשרי אדם מפחד תמיד.

ובהיותי שקוע במחשבתי למצוא תרופה למחלת בתנו עלה בלבי הרעיון: אם לא טוב לפנינו לדרוש למחלת בתנו בעצת רופא העוסק ברפואות טבעיות, ואם כי הילדה נזוקה, שלא על פי דרך הטבע, אלא על ידי עין רעה; בכל זאת, אחרי שההיזק בא באופן של מחלת נוף פשוטה, הנראית לעין, נובל לנסות לבקש למענה תרופה בדרך טבעי, ולא על ידי סגולות, לחשים וקמיעות. וכי השמוש ברפואות טבעיות מותר לנו על פי התורה כבר נראה מזה, שבנמצא אנו מוצאים זכר הרכה רפואות טבעיות, שהשתמשו בהן חכמינו, וזכרונם לברכה. ומי לנו גדול ממלך הפוסקים, הרמב"ם ז"ל, שהיה רופא מפורסם בזמנו. והוא היה עוסק רק ברפואות טבעיות. וגם אחריו כמה וכמה גדולים וטובים ויראי שמים מפורסמים עסקו בחכמת הרפואה. כמו, לרונמא, החכם השלם ר' שלמה מקנדיא, שהפליא לעשות באומנותו, אומנות רופא. והרופא ר' טוביה, מחבר הספר מעשה טוביה, שהיה גם בן גדול בתורה. וכולם היו עוסקים רק ברפואות טבעיות. ובחשבי כל זאת, אמרתי בלבי: הבה ננסה גם אנחנו לדרוש למחלת בתנו בעצת רופא מומחה. והבורא יתברך ישלח לנו עזרתו מקורש להסיר מבתנו את המחלה. וכפי שאנחנו רואים מעשים יום יום, שחולים נרפאים על ידי הרופא רמחננו, אם כי גם איננו יהודי.

זה ימים אחרים, שאני גם כן נצרך לרחמי שמים ולרפואת הנוף. כי מיום ערב שבת קודש העבר הנני מרגיש כאב חזק בכתפי הימנית, ולא אדע לנכון מאין באה לי הצרה הזאת. והנה נזכרתי, שראיתי באחד הספרים, מעשה באיש אחר, שהיה לו כאב בכתפו והוא בא להאר"י הקדוש ז"ל, ויאמר לו האר"י ז"ל: בוראי היית מפסיק ברברים בין מים אחרונים לברכת המזון. ומה בא לך הכאב. כי אות-יות כתף הנן אותיות תכף. וצריך שכרכת המזון תהיה תכף למים אחרונים. והאיש הורה לו שכן היה. ומאז היה נזהר שלא להפסיק בשום דבר ונתרפא. כמובן, להכאב בכתפי לא תוכל להיות זאת הסבה, כי מעורי הנני נזהר שלא להפסיק בין נטילת מים אחרונים לברכת המזון אף במלה אחת. ומשער אני, שכאבי בא מצנים שאחזו בי. כי יצאתי בערב שבת קודש טבית המרחץ לשוב הביתה ורוח חזקה היתה נושבת אז בחוץ. ואני עדיין לא נצטננתי מהזיעה, שהייתי מויע על האצטבא העליונה בבית המרחץ. וירוע, שהרכה מחלות באות על האדם על ידי רוח קרה, כדברי שמואל בנמצא: הכל ברוח. כלומר, שכל המחלות באות על ידי רוח נושבת וקרה. ואני תפילה לרופא כל בשר, שיסיר ממני כאבי וישלח לי רפואה שלמה. אמן!

ומה שעלה בדעתי בנוגע למחלת בתי, אמרתי לזונתי, ושעצתי אמונה לה, שתלך עם הילדה אל הרופא הפולני, שהתישב זה מקרוב במחננו, ושיצא לו שם בכל הסביבה שהנהו רופא מומחה, ושתדרוש בעצתו. וא"ל נושע גם אנחנו — בעזרת הבורא — על ידו.

זונתי הרבנית שמעה לעצתי והלכה עם הילדה שלנו, חנה, שתחיה, אל הרופא הפולני לשאול בעצתו. ובבואה אליו, התהילה לספר לו כל המעשה מתחילתו, כמו, שהיה, איך שהלכה להשוק לקנות ידקות ולקחה הילדה עמה ורבר הנויה הזקנה, אבל הוא הפסיק אותה ברבריה ולא נתן אותה לכלותם. ויאמר לה: די, די, אין לי צורך בכל הרברים האלה. ויקח יר הילדה וימשש דופקה. ואחרי כן משש בטנה וכל אבריה. וגם הביט למראה לשונה. ובכלותו הבדיקה והבחינה, אמר: טוב, טוב. הנה אתן להילדה משקה לרפואה. והילדה תקח ממשקה זה שתי בפות בכל יום; כף אחת בבוקר וכף אחת בערב. וכזה במשך שבוע ימים. והמחלה תעבור ממנה. והילדה תשוב לאיתנה. ובזה פטר אותן ממנו. זונתי יצאה ממנו כנזופה, על אשר לא נתן אותה לפתוח פה ולא רצה לשמוע לרבריה. ואם כי ירעה מראש, שכך מנהגו עם התולדים המרבים ברברים. וביחוד, איננו כובל שיחות הנשים, שהנן מרבות לפעמים בספורי דברים שאינן מן הענין. והוא מפסיקן באמצע הרבור. ולפעמים, כאופן נס. ובמעט בנערה. ואם כי ירעה זאת, בכל זאת, בכל זאת לא יכלה להשביח שאון רוחה, באמרה אלי: איך היה יכול הוא לדעת טיב המחלה, אם לא רצה לשמוע לדברי, שהילדה מתהפכת בשנתה מצד אל צד ושהנה בוכה וצועקת משנתה. ועוד פרטים אחרים ממהות מחלתה. בכל זאת, שמעה לעצת הרופא. וכפי שהוא צוה עלינו הננו נותנים לילדה ב' פעמים ביום המשקה לרפואה. והננו מקוים שהקרוש ברוך הוא, שהוא רופא כל בשר, ישלח רפואה לבתנו, ולא נוסף לראבה עוד.

היום באה לפני שאלה חמורה, שהיתה רורשת עיון גרול. אחר הבעלי-בתים במהננו, סוחר תבואה, רוצה לקחת איש אחד רמחננו להיות אצלו לפועל. ועל הפועל לעשות כל עבודה, שישנה, בעסק מסחר התבואה: למלאות השקים בתבואה, למעון השקים על העגלות ולפרוק אותם מהם. ולשאת השקים אל המחסן, או אל בית הרחים. ובכלל לעבור בכל עבודה קשה. ואותו האיש, שהוא רוצה לקחת אותו לפועל, הנהו בהן. והבעל הבית שמע מאחר האברכים הלומדים בבית המדרש, שאסור להשתמש בכהן, כי היא מעילה בקודש. על זה יש דין מפורש בשולחן ערוך. ועתה, בעל-הבית מהסס ברבר, לקחת אותו לו לפועל. כי הפועל מחויב לציית לארוננו ולשמוע לכל רבריו. ואם לפעמים הפועל עושה איזה דבר שאיננו ישר בעיני ארוננו, מן ההכרח הוא שארוננו ינער עליו. ואם בעל-הבית מחויב להיות נזהר בכבודו של הפועל מפני שהוא כהן, איך יוכל להשתמש בו? ומה טיבו של פועל כזה, שאין לארוננו שום מרות עליו? והענין באמת הנהו חמור. ודעות הפוסקים הנן מחולקות: יש אוסר ויש מתיר. והאוסרים אומרים, שאפילו אם הבהן מזהל על קרושת כהונתו אין מחילתו מחילה. ואסור להשתמש בו. אבל רוב הפוסקים נוכים להיתר. ומחליטים שבזמן הזה מותר להשתמש בכהן. וכפי הראיה שיש להם לזה מהנמדא. וגם דעתי נוטה להיתר. ועוד לי בזה עוד טעם אחר להיתרא: האיש הנשכר לפועל הוא עני מרוכא

ואין לו כמה להחיות נפשו ונפשות בני ביתו. ואם בעל-הבית לא יקח אותה לפועל יהיה מוכרח להטיל עצמו על הצבור ולהתפרנס מן הצדקה. וחכמינו זכרונם לברכה אמרו: פשום נבילתא בשוקא ושקיל אנרא ולא תימא כהנא אנא. ובזראי יש פהות זלוול למי שהוא כהן לשמוע לפקודת ארונו, מאשר לספל בפשום נבילה בשוק. ומטעם זה, אמרתי לבעל-הבית: קח לך האיש הזה לפועל בלי שום חששות. כי הרבה מותר על פי הדין.

יום ב' ט"ז כסליו התקמ"ט

בכל פעם שבאים לפני כתביעה ובטענות על אחד מאחינו בני ישראל, על שהעלה מהיר הארענרא, שמחזיק בה ישראל אצל הארונים נויי הארץ, כדי להוציא הארים הראשון מחזקתו; או, על הסנת נכול על ידי ערמומיות באופן אחר, הנני מעמיק לעיין בכתביעה זו — לא רק מצד הדין בלבד, להעמיד הדין על אמתו ושלא לטעות, הם ושלום, כדרך הלכה — אלא אני רן בה גם מצד תקנת העולם התלויה בה. כי לא הרי ההתעצמות והסכסוכים בעסקי ממונות בכלל, כהרי ההתעצמות בענין חזקה של ארענריש. וכבר הרנישו חכמינו ז"ל, הרבנים והנאונים בדרות קדומים, ההיזק הנדול שיבוא לכלל ישראל, אם האחר יבקש לרחוק רנלי השני ולקחת מקומו על ידי העלאת מחיר הארענריש. כי על ידי זה הנם מעשירים רק את הנוים ומוציאים ממון ישראל לירי הערלים. ונודמים רעה להם ולאחרים וגם לכלל ישראל. וכבר קימת תקנה אחת עתיקה מרבנו נרשום מאוד הנולה, לכל יקח שום בר ישראל חזקת חברו מן השררה. וגם שלא לשבור מנוי בית שדר בו ישראל מבלי רשותו, וברומה.

אבל ביתר שאה וביתר עוז ראנו לתקנת האריסים, מחזיקי האדינריש, הנאונים והרבנים, העומדים בפרץ, ביחד עם הפרנסים וראשי הקהילות, במדינה פולין ובמדינתנו, מדינה ליטא, ובאספות של הועדים רנ' ור' ארצות, במישך מאות בשנים, בהירידים של המדינות האלה, תקנו הרבה תקנות, סינ' לסני, משמרת למשמרה, לכל יהין איש מישראל לדחוק רנלי חברו, מחזיק ארענרא, ולהעלות המחיר עליה. וזה — בתוקף הכוח והממשלה שהיו בידם, לענוש העובר על רבדיהם. ולא רק מראנה, לכל יעשה האחר להשני עוול — מה שאסור בכלל, ולא רק בעסקי ארענריש — אלא מפני שראו, שמהעוברים על איסור זה, תצמח גם רעה לכלל ישראל, ולא רק להיחיד-להפרט. בי שכירות הארענריש אצל השרים והפריצים, ארוני הארץ, היא המחיה היותר משובחת שיש לנו עוד במדינתנו ובמדינת פולין, הסמוכה לנו. כי טוב הארץ הוא בירי הנוים, ארוני הארץ ועמידתנו בה רלים ורקים. ואין אנו מתפרנסים אלא מהפירות שארוני הארץ מפילים מעל שולחנם. ורוב אחינו בני ישראל בהערים ובהעירות הגם מתפרנסים ברוחק מהמסחר הפעוט ומהחזירה על הכפרים כתור ורכלים, המוכרים סחורה לאברי הכפר. או, מאומנות ומלאכת יד, שאינן מפרנסות את

בעליהן אלא בלחץ ובדוחק גדול. ורק אחרים — ונער יספרם — בתור יוצאים מן הכלל, עושים עושר בעסקים גדולים של תבואה ומסחר העצים. ואין בירי בעלי-בתים אחרים שעשו עושר לשאת כבל קהילה וקהילה סבל המשא של הקהילה בולה. רק הארענרא והאדיסות הגן ערנה הפרנסות היותר מצויות והמכיר אות שבר לבעליהן. ועל ידם גם לאחרים. כי מסביב לכל ארים ולכל מחזיק ארענרא חיים ומתקיימים הרבה משפחות מאחינו בני ישראל! וגם להקהילה בולה הגם לתשועה גדולה. כי מחזיקי הארענראיש והאריסים בהיישובים נושאים בסבל עול הקהילה. וחלק גדול של המסים, שעל הקהילה לשלם, ושל יתר ההוצאות על צרכי הקהילה, מטילים על הרענרארים ועל האריסים, לפי הרווחים שלהם ולפי ממונם. וכזה מקילים עול הבעלי-בתים, הבלתי אמידים, ואותם, שהגם מתפרנסים רק בדוחק. ושאי אפשר להעריך אותם במסים בכדים מנשוא. והשם יתברך הוא היודע, אם הקהילות שלנו היו יכולות להתקיים בלי ההכנסות, שמכניסים מחזיקי הארענראיש והאדיסים לקופות הקהילות.

הגאונים וגדולי הדור, מרבני ראומה, בדורות עברו, עיניהם היו פקוחות על צרכי הכלל. ובחכמתם הגדולה ראו גורל הקבנה הצפויה לכלל ישראל במדינתנו, אם המקור היותר נאמן לקיומנו, יסתם ויהרס על ידי רשעים, מסיגי גבול, המעלים שבר הארענראיש, עד לכלי השאיר שום ריוח להמחזיקים אותן. והגם מעשירים רק את הגוים. ואין כזה הנאה לא להם, ולא לאחרים. ובצדק נאמר על מעשה זה כאחת התקנות, שתקנו ראשי מדינת ליטא ומנהיגיה בדבר חכירת הארענראיש — כפי שמביא אותה הגאון ה"ח כאחת מתשובותיו: „שההיזקות שגורם איש לרעהו להעלות בדמי חכירות הארענראיש ולקפח מחייתו של חברו ומאכזר עצמו לרעת גם כן“. ומטעם זה, הוסיפו תמיד לתקן תקנות חרשות, לחזק בהן הישנות ולהזהיר העוברים עליהן על גורל האיסור מצד הרין. וגם להתרות בהם על העונשים שיענשו בהם בכח העז והמשרה שיש בידי ראשי הקהילות מטעם המלוכה. וגם עלינו החובה להמשיך פעולתם ולגדור פ"ן בפני השועלים המחבלים את הכרמים, הגורמים רעה להם ולעולם. ולכלי לתת להם לבצע מעשיהם.

לפני, זה עתה שני ימים שאלה סבוכה ומסובכה בעסק של חזקת ארענרא, והנני טרוד בעיון שאלה זאת. כי יש כוז פנים לבאן ולבאן. ותקותי חזקה בהבורא יתברך שלא יבשילני בדבר הלכה ויהיה כעזרי להוציא פסק דין לאמתו.

יום ה' ג' סבת תקמ"ט

אכירה שאינה חוזרת להקהילה שלנו — היא מיתת סמסון, הגוי שלנו, ששמו, להבדיל, בשם שמשון הנכור. וכאמת היה דומה בקומתו הגבוהה ובכחתי הרחבות ובשערות ראשו הארוכות לאחר הגבורים אשר בארץ. ועליו הייתי אומר — לולי יראתי להנזמה — שהיה אחר מחסירי אומות העולם, שעליהם

אמרו חכמינו, זכרונם לברכה, שיש להם חלק לעולם הבא. הוא היה בקי בהלכה כמו, להבדיל, טבי, עבר רבן נמליאל וידע כל המלאכות הנעשות על ידי נוי בשבת והתקנות לתיקון העולם דרך קנין, מכירה, ושותפות עם נוי, שתקנו החכמים, ושמבלעדיהן כמעט קיומנו בנולה היה בלתי אפשרי. בכל יום שבת קודש בכרך, בימות החרף, היה בא בהשכמה לבית-הכנסת ולכל בתי-המדרשות והיה מסיק התנורים, למען לא יסבלו מקור המקרימים לבוא ללמוד ולהתפלל. וככלות מלאכתו בבתי-התפלה, היה הולך לכל הבעלי-בתים, שאין להם בביתם שפחה ערלית. ובירדעו כבר המקום שם מונחים העצים, ומבלי שאול פי איש, היה מביא העצים להבית ומסיק התנורים. וכשראה דבר בבית שאסור למלט אותו בשבת, מחמת מוקצה, ואיננו מונח על מקומו; כמו, למשל, המנורות, שנשארו עומדות על השולחן מערב שבת, או מטבעות כסף פזורים פה ושם, היה נוטל ומניחן על מקומן הראוי. וכזה היה עושה בכל הבתים שהיה עובר עליהם. ומבלי שיגיד לו איש דבר, ומבלי שאול פי איש; כי ידע הדין, שאסירה לעכו"ם שבות והיא אסורה. ואחרי שנמר מלאכתו בבתי הבעלי בתים, הן בקיץ והן בחורף, היה הולך לראות שלום החבל הסובב רחובות היהודים שבציד, והמשמש נדר ומחיצה להתיר הטלטול ביום השבת. ומשום מעשה שהיה. כי פעם אחת ביום השבת, אחר שנמרה התפילה בבית הכנסת ובתי-המדרשות, והמתפללים יצאו והלכו לביתם, הטליתים והסדורים בידיהם, והמטפחות בכיסיהם. והנשים נושאות בידיהן קרירות-התבשילין של שבת, שהוציאו מתנורי האופים, מקום שנשארו שם מערב שבת לשמור את חומן, עד אחר תפילת שחרית ביום השבת. והנה פתאום הגיעה השמועה, שחבל העירוב, נמצא נפסק במקום אחר — מה שעשו בוראי הנערים הערלים השובבים. כדי להקניטנו. ולשמע השמועה הזאת, נשאר כל אחד — מבלי לזוז ומבלי לנוע — עומד על מקומו. כי בהיפסק החבל, נאסר הטלטול ברחובות העיר ביום השבת. מהר הגיע הרבר לאזני הריינים והם קרבו אלי בבית המדרש להתיעץ, באיזה אופן להתיר הטלטול על ידי קטן; כדי שכל אחד ואחד יוכל ליכנס לביתו. ובעורנו עוסקים בשאלה זו, נודע הרבר לסמסון, והוא דץ מהר, כחץ מקשת, אל המקום, אשר שם נפסק החבל, ויקרב שתי הקצוות שנפרדו ויהי החבל מחדש לאחד. ובאופן כזה — כל אחד ואחד היה יכול ליכנס לביתו בשלום עם כל מה שהיה בידו. ומאותו שבת והלאה היה סמסון משגיח בעין פקוחה על החבל. ובכל יום השבת היה סובב פעמים אחרות מסביב לרחובות היהודים לראות, אם לא נפסק החבל מחדש, כדי שלא נבוא חס ושלום לידי תקלה, לירי חלול שבת.

ולי היה סמסון לתועלת רבה בענין מכירת החמץ של הבעלי-בתים דמחננו לפני חג הפסח. כי הוא היה כבר בקי בדבר וידע מה עליו לעשות: ובערב פסח, לעת שריפת החמץ, היה בא אלי והייתי קורא לפניו השטר מכירה שהכינותי. והייתי מפרט לו כל מיני חמץ וכל מה שיש בו חשש של חמץ, הנמצאים ברשותם של הבעלי-בתים רעירנו והבעלי-בתים רהסביבה, שהגני מוכר לו מכירה נמורה ומוחלטת; וכל הרירות, וכל החנויות, וכל המחסנים וכל

המקומות ששם נמצא שום חמץ הנני משכיר לו לזמן ירוע, כפי הרשות שיש לי מהבעלי בתים. ומססון היה שומע בקשב רב לרברי ומנענע בראשו לכל הנאי ותנאי של המכירה, כפי שקראתי לו מן הכתב. וכזה גם כן לתנאי השכירות — לאות כי מסכים הוא לרברי. וכנמרי קריאת השטר-מכירה, היה נותן לי ב' זווים רמי קרימה על חשבון המכירה והשכירות ואני הייתי מוסר לו השטר מכירה. והוא היה הולך ושכ לביתו. ובעבור ימי חג הפסח, היה בא אלי מחדש ומוכר לי בחורה כל מה שקנה אצלי בערב פסח ומחזיר לבעליהם הדירות וההנזיות והמחסנים שהשכרתי לו קודם הפסח — וכל זה בער ריוח של זהובים אחדים, שהייתי נותן לו. ועתה ראנתי למצוא ערל אחר, שיקח את מקומו, ומי ירוע אם אמצא חכם ונכון כמוהו, שיבין דבר מכירת חמץ ושכירת החנויות כנזכר. כי מוחות הערלים — על פי רוב — הם אטומים ומטומטמים. ואין מכירה מעין זו, שנעשתה לתיקון העולם. נקלטת במוחם. וכמו שנזכרתי פעם אחת מעובדא זו. שערל אחר, העובר בבית אחר הבעלי-בתים בעירנו, ראה כיום שלפני חג הפסח, איך אשת הבעל הכית היתה מנחת כיום בחורים ובסרקים שכנית פתותי לחם. וכאותו ערב, ראה את הבעל הכית הולך וגר וכף ביר ומחפש בכל הכית פתותי לחם ומאסף לתוך הכף הפרורים, שהטמינה אשתו באותו היום במקומות שונים בבית. ואחרי כן ספר הערל הזה לחבריו הערלים, כישם על כוס יין שרף בבית המרזח, המעשה-שמות שראה שעושים היהודים, שהנם מטמינים ביריהם פתותי לחם ואחרי כן הם הולכים בעצמם ומבקשים אותם, כדי לבערם בערב פסח כאש. וכל השומעים צחקו לשמע ספור הדברים האלה והתלוצצו על היהודים. ומססון שהיה גם כן בחברתם. אמר להם: אל תתלוצצו על היהודים ולא היהודים הם השוטים, כי אם אתם, כי אין עם חכם ונכון בעולם כעם ישראל. ולכל מה שהם עושים, יש תמיד טעם בדבר. ואני אשאל את הרב והוא כוראי יכאר לי, שרוע היהודים עושים דבר כזה לפני הפסח. ובשכא מססון אלי וספר לי מה ששמע מפי הערל המתלוצץ על היהודים, אמרתי לו שהטעם הוא פשוט: כי בעור חמץ בערב פסח היא מצוה. ועל כל מצוה הננו מברכים ברכה מראש להכורא יתברך. וכשהננו נגשים כאור ליום י"ד לפני הפסח לבריקת חמץ והננו מברכים הברכה על בריתת חמץ. והיה אם לא נמצא שום חמץ בבית, כי אז הברכה על בריתת חמץ תהיה ברכה לבטלה. ומטעם זה מכינים מראש פרורים אחרים בפנות הכית, או בחורים ובסרקים, כדי שלא תהיה ברכת המברך לבטלה. ומססון הבין כל מה שאמרתי לו. ואמר לי: ידעתי מראש, כי לא דבר ריק הוא מכם. וכוראי יש לכם כזה טעם ירוע. וטפשים הנם אלה המתלוצצים עליכם.

ומלכר החמץ של הבעלי-בתים רהעיר ורהסכיבה, שהיה נמצא ברשותו כל ימי חג הפסח, עוד היתה למססון החזקה על כל הפרות שלא בכור, שהיה קונה אותן מבעליהן, עד אחר עבור עליהן ימי הלירה. וזה — כדי לפטור הולרות — הזכרים מדין בכור. ומאותו זמן שבא המכשול להאלמנה שפדינצה ציפקעם, שלא מכרה פרחה בעור זמן ונולד לה עגל בכור והכבור עשה הרכה היוקות בעיר,

ורק על ידי נם נצ'לנו ממנו, — מאותו זמן היה סמסון הולך אל כל בעל־הבית, שידע שיש לו פרה שלא בכרה והיה מזרז אותו למכור הפרה בזמנה, כדי שלא יהיה אנוס לטפל בהבכור, אם הפרה תלד עגל, כמו שקרה להאלמנה שפריצנה ציפקעם.

ובזה לא נגמר עדיין סדר העבודות המוטלות עליו לצורך אנשי הקהילה: עוד אחת, שאיננה נעשית אלא על ידי גוי, היתה מוטלת עליו — והיא — לכשר בשורה דעה. ובשהיתה באה בשורה דעה, רחמנא ליצ'לן ובר־מינן, לאחר מאנשי הקהילה ונחוץ היה להודיע אותה לו, לשום שבעה ושלשים ואמירת קריש, היו מוסרים משלחת זו לסמסון. והוא ידע כבר לכלכל את דבריו בחכמה ודעת, לכלי להפתיע האיש ביריעה פתאומית, אלא, מעט מעט ובהדרגה, היה מכין לב השומע לקבל היריעה הרעה. ורק אחרי כן היה מודיע אותה לו.

וסמסון לא היה מסתפק רק בעבודה, שאינה יכולה להעשות אלא על ידו, — על ידי גוי — אלא היה עוסק גם בעבודה של רשות; כלומר, עבודה שיכולה להעשות גם בלעדיו; על ידי בן ברית. כן, לחג השבועות היה מכיבא להבעלי־בתים מהשרה עשבים לשטוח על רצפת הבית ופרחים לעטר בהם החלונות והבתלים. ולחג הסוכות היה מכיבא ענפים וורדים לסכך בהם את הסוכות. והיה הולך מרחק רב לכקש ערכות נחל להושענא רבה לחכוט ערכות. ובחג הפורים היה נספח לחבורת הכהודים, החייטים והסנדלרים, המתחפשים כבגדי מלכות, של מלך ומלכה, אחשורש והמלכה ושתי. וסמסון היה להם המן, „המשנה למלך". והוא היה לוכש בנדים על כנרים, כדי שיהיה נראה כדסן, כראוי למשנה למלך. וזקן ארוך משערות תישים דבק ללחיו ולסנטרו, כדי שיהיה נראה עברקן. וחרב עץ שם על צדו. ומה נהדר היה סמסון כמראה המן, משנה למלך אחשורש! וכל הרואים אותו לא היו יכולים להתאפק מצחוק. והחבורה הזאת היתה מחזרת על בתי הבעלי־בתים והיו מכרתים אותם בספורים ובשירים מענייני דיומא — חג הפורים. ועל זה מקבליים מהבעלי־בתים מתנת כסף. וגם היו מכבדים אותם בכוס של יין ומיני מתיקה.

סמסון היה כמעט תמיד בחברת יהודים. ויורע לרבר יהודית כאחד מאתנו. וידע כל המנהגים שלנו. וכשהיה רואה לפעמים אשה מאחרת ליכנס הביתה בערב שבת עם חשיכה, היה מזרז אותה, שתמהר ליכנס לביתה להדליק נרות של שבת, כי השעה כבר מאוחרת. וכשהיה פוגש בחוץ חברת נערים שוככים, שאינם הולכים ללמוד אל החרר, או שאינם נכנסים לבית־הכנסת להתפלל, היה מעיר למוסר אונם בדברים: הוי, הוי, נערים שוככים וחסרי דעת, עד מתי תשתוב בו ועד מתי תכלו זמנכם בהכל, הלא מרה תהיה אהריתבם, בשתגדלו ותהיו לאנשי שים תשארו בודים ועמי־הארצים. הלא תהיו לבז ולקלס בעיני כל. ואוי לכם ואוי לאביכם ואוי לאמכם! וכסוף כל חודש היה שואל את הבקאים בלוח זמן מולד הלבנה של חודש הבא. ואחרי כן היה מודיע לכל מי שהיה פוגש בשוק או ברחוב זמן המולד של החודש הבא. ומשנכנס החודש ובכר עברו שבעה ימים היה מכיבא השמימה, אם נראית הלבנה ואם הנה ראויה לקדוש לבנה. והיה מכשר

לכל עובר ושב הבשורה הטובה בשמחה: הלילה תהיה לבנה מהודרת וראויה לקדוש לבנה. ואם כי היה תמיד בחברת יהודים, לא סר מאמונתו והיה ארוך בה. ובכל יום הראשון ובכל יומא דפגרא שלהם היה הולך לבית המסגר שלהם להתפלל. ובימי הצומות שלהם לא אכל בשר, כמנהג הערלים הארוקים באמונתם. אבל יין ויין שרף היה שותה כל ימות השנה. ובנידון דבר זה לא היה משגיח בצום כלל.

בער עוברתו אצל הבעל־יבתיים היה מקבל שכרו מהם, מתנת כסף בעין יפה. כל אחד ואחד — כפי אשר ידבנו לבו. ובשבתות וימים טובים, או כשהיתה איזו שמחה בבית אחד הבעל־יבתיים: סעורת אירוסין, סעורת חתונה, סעורת ברית־מילה, פריון־הבן, בר־מצוה וכדומה, או סעורת מצוה של צבור: סיום בחברת־משניות, או חברת־ש"ס; יומא דפגרא של חברה קדישא, או של חברה אחרת; או אחר קלפי ובחירת נכאים — מכל הסעודות האלה היה נהנה גם סמסון. כי היו מכבדים אותו בכוס של ברכה, שהיה שונה ומשולש, ובפרוסת חלת לחם ופשטידיה; ולפעמים גם בחתיכת דג ממולא על פי נוסח היהודים, חתיכה הראויה להתכבד. ובאופן זה, בכל שבתות השנה ובימי המועדים, וגם בכל שמחה שהיתה בעיר, שמחת היחיד ושמחת הרבים, היה שולחן של סמסון מלא דשן. והשמחה היתה גם כן במעוננו. וגם בימי החול אכל בשר לשובע. כי כל עוף, שהיה נסדף אצל אחד הבעל־יבתיים, היה עולה אחרי כן על שולחן סמסון. וזה לא כבר קרה מקרה, ששועל נכנס ללול של אחד הבעל־יבתיים, תרנגולים אחרים שסע ואכל, ואחרים מהם הכה ופצע. ומחשש דרוסה הטרפתי את כל התרנגולים שהיו בלול. ובמשך שני שבועות היו התרנגולים האלה מאכל לסמסון.

והנה נגזר מן השמים על סמסון, הגוי שלנו, שימות מיתה חטופה. והיום, בבוקר, מצאו אותו מת, שוכב בלי רוח חיים. וכפי הנראה, נרדף בשריפה ונשרף ביין שרף. כי אתמול הנריש את הסאה ושתה יין שרף כל היום, מבוקר עד הערב. בלי הרף. ובליילה שכב שכור במצתו וישן שנת עולם, לבלי קום עוד. חבל, חבל, כי מי יביא לנו תמורתו?

יום אי' שבס התקמ"ט

בערב שבת קודש העבר, אחר חצות היום, נפטר במחננו הישיש ר' ישראל אבא. נבאי חברה נומלי חסד של אמת באו אלי לשאול בפי, מה היא עצתי לעשות. כי לקבור אותו באותו יום כבר הזמן קצר. ואולי לא ינמרו הקבורה טרם שיתחילו בקבלת שבת בבתי התפילה, ואם לא יותר טוב לרחות הקבורה לאחר השבת, ליום הראשון. כשמעי בראשונה השמועה הרעה הזאת מפיהם, ברכתי ברכת דיין האמת ואחרי כן אמרתי לנכאים, שיעסקו תיכף ומיד ובלי איחור בקבורתו. כי תכריכים להישיש היו מן המוכן עוד בימי חייו. ואם ימהרו ברכו, יספיקו לנמור הקבורה עוד טרם קבלת שבת. ואם גם תמשך הקבורה

עד אחר הזמן הרגיל לקבלת שבת, כראי צדיק זה, שנאחר למענו פעם אחת קבלת השבת ונציל אותו מהיסורים של חיבוט הקבר. וכפי הבטחת חז"ל במסכת חיבוט הקבר, שנרפסה בספר ראשית חכמה: מי שמת בערב שבת קורש קורם ששקעה החמה ונקבר בשעת תקיעת שופר שבת, אינו רואה דין הקבר. וגם להחשש, שיתחילו בקבלת שבת טרם שוב המלואים והקברנים מבית הקברות, לפי דעתי, אין מקום, כי אני והרדיינים ואתנו כל הבעלי-ביתים החשובים נלך ללוות אותו לקבורתו. ובודאי יחכו בבית התפילה עד שוב כל העם מבית הקברות. ולגבאים צויתי עוד, שיקחו הרפים מהשולחן שעליו ר' ישראל אבא היה עושה מלאכתו, מלאכת החייטות, המספרים, שהיה משתמש בהן. למלאכתו, ושיניחו אותם ביחד עמו בקברו. והיו הם לו לאות ולעדה בעולם האמת, שהיה עושה מלאכתו באמונה ולא לקח מעולם „יתור" מהארג שהיו נותנים לו הבעלים, מי שהם, אם הנם בני ברית, ואם שאינם בני ברית, הנבאים שמעו לדברי ועשו כאשר צויתי. ללוות ר' ישראל אבא נהרו המונים, המונים ולא רבים במחננו זכר לכבוד גדול כזה. הישיש ר' ישראל אבא לא היה למדן, אלא יהודי פשוט, כי אביו היה עני מדוכא ולא היה ביכולתו לשלם למלמד שכר למד, שילמדו אתו תורה, ובעודנו נער, צעיר לימים, מסר אותו אביו לחייט, שילמד אותו מלאכת החייטים. אבל הוא לא היה גם כן עם הארץ. כי בילדותו למד בכל זאת מקרא ונביאים. וירע לתרגם פסוק כצורתו. וגם היה מבין פירוש המלים שהיה מתפלל. הכבוד שעשו לו במותו, כמובן, לא היה בעד יריעתו בתורה, שכפי הנאמר, לא היתה גדולה, אלא בעד מעשיו הטובים, שעשה במשך שנים דבות. כי הוא היה מקדיש רוב זמנו למעשה הצדקה, לאסוף נדבות לטובת העניים ולחלקן להיותר נצרכים. וכך היה דרכו בקודש: בכל יום השני ויום החמישי בבוקר, אחרי תפילת שמונה עשרה ובזמן אמירת תפילת והוא רחום, היה אוהז מטפחת בידו ועובר על פני כל המתפללים בבית התפילה ומבקש נדבה לטובת העניים. וכל אחד ואחד היה מניח בהמטפחת פרוטה או פרוטות, בפי אשר ירבונו לבו. וכזה היה עושה כל הזמן שהיו מתפללים בבית התפילה, עד נמר כל המנינים. והבעלי-ביתים שהנם מתפללים בבית התפילה אחרים או אלה, שאינם באים להתפלל עם הצבור, היה חוזר על פתחי בתיהם לקבץ הנדבות. ולא היה מתעצל ללכת מרחק רב, לו גם עד קצה העיר, אם רק ירע שיקבל איזה פרוטות לצדקה. בכסף הנדבות היה קונה לחם ומחלק להנצרכים. וביחוד, לאלה, שידע, שהנם מתבישים להתפרנס מקופת הקהל. והנם סובלים חרפת רעב ואינם מתאוננים ואינם מגידים לאיש. ותשומת לב מיוחדת היה שם להעניים לפי שעה ושאיין דרכם להטיל את עצמם על הצבור. והם — האומנים, הבעלי-מלאכות והפועלים, בזמן שהנם הולכים בטל, מאין עבודה. כי באותו זמן, מצבם הוא יותר קשה, ממצב העניים החוזרים על הפתחים. ושאומנתם היא בכך, להטיל את עצמם על הצבור. ועל פי הרוב, חלוקת הלחם להנצרכים היה עושה באופן כזה: היה נותן לכל אחד ואחד פתקא לאחד הנחתומים. והנחתום היה נותן למביא הפתקא מר' ישראל אבא לחם במשקל, כפי הרשום בהפתקא. ובכל יום הראשון שאחר השבת היה ר' ישראל

אבא עושה חשבון עם הנחתומים והיה משלם להם, כפי חשבוו הפתקאות שהיו בידם. ואם, לפעמים, הוציא מידו פתקאות יתר על סכום הנרכות הנמצא בידו, היו הנחתומים מסתינים לו ולא היו נוגשים בו שימחר לסלק החוב. כי היו בטוחים בו, שלא ישקוט ולא ינוח, עד אשר ימצא הכסף הנחוץ לסלוק החובות. ואם ידע ר' ישראל אבא, שאחד הנצרכים מתביש ללכת עם הפתקא שלו אל הנחתום, היה לוקח בעצמו את הלחם ומביא להנצרך ומפציר בו שיקבל אותו ממנו. לא בתור נרבה, אלא בתור הלואה, וכשירחיק לו ה', ישיב לו מחיר הלחם שנתן לו בחוב. וכך היה דרכו כל הימים. וה' הוא היורע, כמה נפשות הציל מחרפת רעב במעשיו הטובים האלה.

ולא רק במתנת לחם בלבד היה בא לעזרת הנצרכים: אם ידע עני שהוא חולה ואין לו מאכלים מבריאים וטובים; או יולדת, בימים הראשונים ללידתה, והיא נצרכת למאכלים קלים וטובים ואין לה — היה מביא לביתם בשר תרנגול לים ותרנגולות, חלב וביצים, ועוד מאכלים טובים ונאותים לחולים ולחלשים. ואם כי לא התפאר מעולם במעשיו הטובים ולא כקש לעצמו גדולה בעבור זה. ושמר את-סודו, לבלי לגלות שמות הנצרכים, שהיה בא להם לעזרה, כדי שלא לביש אותם, מעשיו הטובים לא נסתרו מעיני איש. והיה מכובד על פני כל העם. וכל המנרכים לדבר שבצדקה: נשים מעוברות כזמן ההריון — לכל תפילינה, חס ושלום, ושלא תהיינה מקשות לילד; יולדות — שלא יגיע להן ולא להולד שלהן שום נזק; חולים מסוכנים, הנזקקים לרחמי שמים — שישלח להם הקדוש ברוך הוא רפואה שלמה; בתולות שנתארסו — שיעלה זוגן ויפה; אבלים — לעלות נשמת הנפטרים — כל אלה היו מוסרים נרבותיהם לר' ישראל אבא, בירעם, שהוא יחלק אותן להיותר ראויים ולהיותר נצרכים. ובוראי פעולת מעשה הצדקה תהיה שלימה. ועל פי הרוב, לא היה ר' ישראל אבא מחכה, שיביאו לו הנרכות לביתו. אלא, כשנודע לו שאצל אחד הכעלי-בתים קרה איזה מאורע במשפחה, אם לטובה, ואם — חס ושלום — לרעה, ונוהגים באותו מאורע לנרב לצדקה, היה הולך בעצמו להבעלה-בית ומעורר אותו על מעשה הצדקה. ומראה לו על גורל מעלת הצדקה והשכר הכא עליה לעושה. ודבריו לא היו באים לחנם ולא היה שב — כמעט תמיד — בידים ריקות. אם כי לא היה תובע בחזקה. ולא היה בא בעקיפין — אם מפני איזה סבה שהיא — היה מי שהשיב פניו ריקם. וגם לא היה כועס עליו. אלא היה מצטער על סכלות אותו האיש, שהוא קופץ ידו מלתת לעני ולאביון ואיננו רואה גורל הפעולה שהצדקה פועלת וחשכר המגיע על ידה, ואם גם קרה — מקרה רחוק מאד — שאחד החצופים היה משיב פניו ריקם בדבריו בוז וקלון, לא היה ר' ישראל אבא שם לב לדבריו, כאמרנו: לא לי הכוז, אלא לו.

ובראנו לגורל העניים והנצרכים היה שוכח את גורלו וגורל בני ביתו; כי מעשה הצדקה לקח רוב זמנו ולא הניח לו אלא זמן מועט לעסוק במלאכתו, מלאכת החייטות. והיה חי תמיד בעוני וברחוקות. והיה יכול להתקיים עם כני כיתו רק בעזרת אשתו, אשת חיל ועקרת הבית, שהנה אשה מצוינת במעלות

ובמדות טובות והנה מביאה טרף לביתה במכירת חמאה ונכינה, מהלב שתי פרות שישנן. לה. ויבחר עם המעט, שהיה מרויח בעלה ממלאכת החייטות, היתה מפרנסת בני ביתה בצמצום וברוחק. וראויה אשת צדיק לשבח. כי לא התאוננה מעולם באוננו, על אשר הוא דואג לצרכי אחרים ומזניח את מלאכתו. ואיננו דואג לצרכיו ולצרכי בני ביתו. והיא לא עשתה כדוב הנשים, הרורשות בחזקה מבעליהן, שיספיקו להן כל צרכיהן כשפע ובמרה רתבה, ולא במרה ועומה. ועוד יתרה עשתה, שהיתה מעודדת אותו למעשה הצדקה ומחזקת בידו במעשיו הטובים. וגם היתה עוזרת מצדה להעניים ולהנצרכים הפונים לעזרה לבעלה בדבריה, דברים טובים ונחומים, ברוכה תהיה לה!

בדעת קאם יצאה השם, להספירו בבית הכנסת. ואנו חייבים בכך, כפי דברי חז"ל: ד' ירמיה אמר רב, כל המתעצל בהספר של אדם כשר ראוי לקוברו בחייו. ור' ישראל אבא יודא היה אדם כשר, לכל הדעות. ובכר יש לי פסוק שבו אתחיל ושעלי יסבנו דברי ההספר. תהי נשמתו צרורה בצרור החיים. ומחה ה' רמעה מעל כל פנים.

זונת הרבנית פנשה היום בבוקר את הסבתא המילדת, שלחשה באזני בתי הלחש. נגד ההיזק של עין הרע. וכששאלה הסבתא לשלום בתי החולה, לא כחרה לה זונתה, שהלכה עם הילדה לשאול בעצת הרופא הפולני. ושהוא נתן לה שקוי לרפואה. ובמשך שבוע ימים נרפאה הילדה ממחלתה. הסבתא מאנה לקבל דבריה, שהילדה נרפאה בהרפואה שנתן לה הרופא, באמרה, שכל מעשי הרופא אים אינם אלא הבל וריק. ולא יועילו. והרפואה באה להילדה מהלחש שהיא לחשה לה. ואם לא נרפאה על ידו תיכף ומיד, הוא — מפני שלחש איננו פועל אצל הכל במדה שוה. ולפעמים, יש שהוא פועל תיכף ומיד. ולפעמים — איננו פועל, אלא לאחר זמן. אבל פעולתו היא נאמנה. ואין בזה שום ספק. כך היו דבריה. וה' הוא הבורא.

יום ה' ט' שבט תשס"ט

חורש ימים עבר מעת שנקבר הערל סמסון וזכרו כבר נשכח מלב והנהו עתה מחדש לרבית רבים ולמגור מסביב, ושמו וזכרו מפלים חתיתם על תושבי עירנו; ביחוד על הנשים והילדים. כי שמועה נפלה בעיר, שהנוי סמסון נודר באפילה, באישון לילה, בחוצות העיר. ורבים הנם אלה המעידים שראו אותו בעיניהם ממש ממיל פה ושם. הראשון שהפיץ את השמועה הזאת, הוא — הערל, שומר בית הרחמים שעל הנחל, במורד העיר. והוא התהלך כאח וברע עם סמסון בעודו בחיים חייתו ושתה עמרו לפעמים קרובות בחברותא יין ויין שרף. והוא מספר עתה לגוים וליהודים שסמסון המת בא אליו בלילות, מזמן לזמן, בחצות לילה, ורופק על פתח ביתו ועל חלון ביתו ומבקש אותו, שיתן לו להכנס לביתו, ובידעו שסמסון הוא מת, והוא ירא ומפחד מפני המתים, איננו

עונה לו דבר. ומניח לו לרפוק על הדלת, מבלי להענות לבקשתו. סמסון מוסיף לרפוק פעמים אחדות ואחרי כן תחלנה הרפיקות; והוא שומע רק קול שעלות רגליו ההולכות ומתרחקות מביתו, ועור מעם ועקבות סמסון יותר לא נודעו. כזה בא לו כבר חמש פעמים. והוא נשבע בהן צדק שלו, שזה הוא סמסון, ולא אחר, המפריע אותו ממנוחתו בלילות, כי הוא מכיר היטב את קולו; וגם שתי פעמים התנבר על פחדו והביט דרך החלון והכיר את תמונתו — תמונת סמסון, מבלי מקום למעות. ומאז נפוצה השמועה, שסמסון בא בלילות אל שומר בית־הרחים, נמצאו עוד עדי ראייה, המבמיחים, שראו את סמסון ממיל ברחובות העיר באישון לילה. האחד ראה אותו מרתוק, באחת הרחובות שבעיר והכיר אותו על פי קומתו, שהיא גבוהה מכל העם, וגם על פי צורת פניו וזקנו; וכידעו שהוא מת, ברח מרוב פחד משם, לכל יראנו עוד. השני ראה את סמסון כשהוא עומד בצד אחת התנויות בשוק ועושה לו סימנים כתנועות ידיו שיקרב אליו. וגם הוא נבהל למראה המת שנתגלה לו פתאום ובקש לו מפלג באחד המבואות המובילים לכבר השוק, כדי להנצל מעיני המת. וכזה מספר השלישי וכזה הרביעי. ועוד הרבה אחרים. ומאז, בבוא הלילה, והלכנה היא במיעוטה, או, בכסה לגמרי; או, שהשמים מכוסים בעבים וחושך ואפלה שוררים בחוץ, הנשים והילדים אינם מעזים לצאת מפתח ביתם, מפחד סמסון הממיל בלילות. וגם האנשים הגדולים, על פי הרוב, אינם יוצאים אלא חבורות חבורות ביחד. ובאשר השמועות על דבר נדודי סמסון בלילות אינן פוסקות והפחד ממנו הולך הלך וגדל בעיר, החלו רבים לעסוק בשאלה, מה לעשות כדי להפטר מצרה זו? והיום בבוקר, בבית־המדרש, אחר תפילת שחרית, פנו אלי ואל הדיינים אחרים מהבעל־ביתים, המתפללים בבית־המדרש שלנו בשאלה: אם אפשר למצוא איזה תחבולה להכריח את סמסון, לכל יצא מקברו, להפריע מנוחת תושבי עירנו, וישאר במקומו במנוחה? ואחד הבעל־ביתים אמר, שלפי דעתו, נחמץ להביא למחננו את המסובל ר' משה ברוך, והוא, בוראי, בכח ההשבעות והשמות, שאין בקי בהם כמוהו, יסיר ממנו הפגע הזה. על דבריהם אלה, חיותי את דעתי אני, שאינני מאמין בלל, שסמסון יוצא בלילה מקברו ומתהלך בין החיים; בי נסים כאלה — של תחית המתים, — אין הקב"ה עושה אף לישראל, כפי שיוצא ברור מהמסופר במסכת שבת, ובפי דברי הנביא יחזקאל: „וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם“, נבואה שנאמרה לזמן אחרי ביאת־נבוא־צדק במהרה בימינו, אבל לא קודם. ואם אין הקב"ה עושה נסים כאלה לישראל, על אחת כמה וכמה שאיננו עושה לערלים, ולערל פשוט כסמסון. ואם כי בספר חסידים יסופר על דבר מתים שיצאו מקבריהם והתהלכו בין החיים, בוראי היו לזה מעשים ירועים. וגם כספור מעשה אחד הרב החסיד בעצמו ממיל בספק אמתת הדבר המסופר.

ומה ששייך לעדי שמיעה וראיה, — ששמע האחד קולו כרפוק על הדלת, והשני, — שראה אותו ממיל בחוצות העיר. הנה לעדותו של הערל, שומר בית־הרחים, ככלל אין כל ערך; כי הוא שותה שכור לפעמים קרובות, ואיננו

יודע מה הוא שח. ונס יוכל היות, שהרברים שראה בחלום, הוא מאמין, שראה אותם כהקיצ. וגם על עדותם של אחב"י, להבדיל, גם כן אי אפשר לסמוך, כשהם מעידים, שראו אותו מטייל בלילה בחוצות העיר, כי בוראי לא ראו אלא מחזיון לבם. ואם גם ביום המעות קרובה, אם רואים מי שהוא מרחוק ונרמה לנו שהוא אותו האיש הידוע לנו, ובשנשים אליו מקרוב, נוכחים שהוא איש אחר, על אחת כמה וכמה בלילה, בלילות בלי לבנה, או כשהשמים מכוסים בעבים ובחוש ימש חשך, איך אפשר לסמוך על דבריהם של הללו, המבטיחים שראו את סמסון מרחוק, בזמן שגם בקירוב מקום איראפשר להכיר בין איש לרעהו? ובוראי לא ראו הפחדנים האלה, אלא מהרהורי לבם, אחרי ששמעו ספורי הערל השכור והאמינו לדבריו. וכל תמונת אדם מטושטשת הנראית מרחוק בלילה, מקבלת בעיניהם צורת סמסון, שהנם מפחדים ממנו! ומה שמועיל להחליש עדותם, הוא — שהתחילו לראות סמסון מתנודד בחוצות העיר בלילות, רק אחרי שנפוצו בעיר ספורי הערל, שומד ביהרהר, ולא קורם. ומובן מאליהם שרק חזות לבם ראו, חזות שוא ומדומים. ומטעמים האלה, אינני מאמין לכל הספורים, כי אינם אלא — ספורי נשים פחדניות. ומקובל לא יוכל לעשות איוה פעולה נגד דבר שאיננו במציאות. ובטוח אני, כי לא יארבו הימים, וכל תושבי העיר יווכחו, כי הפחד היה פחד שוא, וכדברי חכמינו ז"ל: שיקרא לא קאי. על דברי אלה השיב המלמד ר' יחיאל, שהיה גם כן באותו מעמד, שגם הוא איננו מאמין, שהקב"ה הוציא את סמסון מקברו, כדי שילך לשתות יין-שרף עם הערל שומד ביהרהר, או כדי שיפיל חתיתו על תושבי עירנו; אבל, יוכל היות, ששר בתמונת סמסון, מטייל ברחובות עירנו בלילות. ודבר זה ביראי כנגד האפשרות. כי השרים יכולים להראות בצורת איוה אדם שירצו, כפי הנראה מהמעשה המסופר בספר חסידים, בתלמיד חכם אחר שמת לו בנו, שהיה לומר אותו תורה, והיה אביו קורא אותו תמיד אחרי כן: בני, בוא ללמוד, מור, בני, בוא לאכול; ופעם אחת, כשהיה קורא ככה, בא אליו שר ברמות בנו. וכפי הנראה גם כן מהזרת הזוהר הקדוש, שהבעל, קודם שידרוג עם אשתו, צריך לדבר עמה, פן נתחלפה לו אשתו בשרה. מה שמוכית, שהשרים מקבלים איוה צורה שירצו. ומקרים כאלה אפשרים. ואולי גם מצויים ויוכל היות, שגם כאן יש לנו עסק עם שר, המתחפש בצורת סמסון המת, ומתהלך במחננו ומבקש להוית לנו. ועלינו לעשות איוה פעולה לנרשו ולהכריחו מאתנו.

אם אלה, שראו את סמסון מתהלך בלילות בחוצות העיר, חוש הראיה לא הסעה אותם — אמרתי — בשמעי דברי המלמד ר' יחיאל — בוראי דברי ר' יחיאל מתקבלים על הלב והצדק עמו. ויש לנו כאן עסק עם שר. ולא עם נס של תחית המתים. ואם כי השרים במקומותינו ובדורות האחרונים, אינם מצויים ואינם שכיחים כל כך, כמו שהיו בדורות הקדמונים, בזמן חכמי המשנה והגמרא, התנאים והאמוראים, בכל זאת לא עזבו את מקומותינו ולא הלכו לגמרי מאתנו. ומזמן לזמן הנם באים להוית ולתנוקות ולילדים קטנים, כידוע. אבל להכריח שר לא קשה כל כך. כי השרים הנם פחדנים גדולים; וכפי דברי

חז"ל, אינם מוזיקים אלא למי שיוצא יחירי בלילה; אבל להולכים שנים, אם כי
 השרים נראים להם, אינם נועזים לנגוע בהם: ולרעה נאם: השדה הוא שלשה
 אנשים: הולכים ביחד, הנם בורחים מהם ונעלמים מן העין; אבל גם להולך יחירי
 יש תחבולה להנצל מהם; והוא — להחביא האגורל של הירדתת האצבע; ובשהשר
 איננו רואה את האגורל אצל האדם, אין לו שלטתה עליו להזיק לו; ועל כן נחנץ
 להוריע לאנשי ערתנו, שאם אחד מהם יפגוש בלילה אדם בתמונת סמסון ידע
 המעשה אשר עליו לעשות: והוא — להחביא האגורל תחת האצבע; ולא יאורע
 לו כל דע ויוכל ללכת לבטח. דרכנו והננו כמות, שבעזרת הכורא יתברך, נצליח
 לגרש המזיק ממחננו במהרה, ושלום על ישראל. וזהו סוף הדיבור.
 וכפי הנראה, נזירה מן השמים היא, שזכר סמסון הערל ירגנו מנחת אנשי
 ערתנו; ולא רק בהקיץ אלא גם בחלום. וזה ימים אחרים בא אליו הסנדלר ר' זע-
 רי, שסמסון היה דרש בשכונתו, וספר לו, שכבר שלש פעמים בא אליו סמסון
 בחלום, ובכל פעם ופעם הוא קורא אותו שילך אתו; והוא ר' זערי, ממאן ללכת
 אתו, בידעו שהוא מת. והוא ירא מפני המתים, ובפעם הראשונה — כך ספר
 לו ר' זערי, — ראה את עצמו בחלום, שהוא שכיב הביתה מן השוק וכידו של
 מלא כמחין ופטריות; שקנה זה עתה אצל נזיר, שהביאה אותם אל השוק למכירה.
 והנה סמסון בא לנגדו ושאל אותו, מה יש אתך בסלך, והוא השיב לו: כמתין
 ופטריות, שקניתי בשוק. ועל זה אמר לו סמסון: אלמה לך להוציא בסך לחנם,
 כוא עמדי אל היער הקרוב להעיר, ואני אראה לך מקום נסתה בין האלונים,
 ושם תמצא למכור כמתין ופטריות כאוות נפשך, ונגדולים ומשובחים. והכל —
 חנם אין בסך. הוא סרב ללכת אתו, והחזיר של סמסון נסמו ונעלם ודברי
 החלום סבבו לענין אחר. ובפעם השנית חלם, שהוא יוצא מפתח ביתו, להביא
 לאחר הבעליבתיים זוג נעלים, והנה סמסון בא כנגדו, ופניו מאירות משמחה
 ומראה לו על הצלוחית שבידו ואמר אליו: כוא, זערי, ונסתה ביחד לחיים —
 יין-שרף שבצלוחית זו, יין-שרף מן המשובח ומן המובחר, שנתנו לי בבית הנניד
 ר' שמעיה, שהשמחה היא במעוננו; כי הוא נותן היום לאיש את בתו הצעירה
 ועושים שם סעודה גדולה. ויין רב כיד המלך; ועל הדברים האלה ענה לו ר' זע-
 רי: לא אלך עמך, כי אני ירא ממך, באשר אתה מת: ולשמע הרברים האלה,
 נעלם סמסון מעיניו ולא ראהו עוד. ובפעם השלישית חלם, שהוא יושב בחוץ על
 הדרגש, לפני פתח ביתו, ועוסק במלאכתו — ממיל סלאי על סנדל קרוע; והנה
 סמסון בא אליו וקורא אותו שילך אתו לעזור לו להשיב את הרלת על מקומה;
 כי יצאה מהציר שעליו היא סובבת, ואני אפשר לסגור את הפתח. וגם בפעם
 הזאת לא רצה ללכת עמו, בידעו שהוא מת. והוא מפחד ממנו. אבל סמסון —
 בפעם הזאת — לא הרפה ממנו, ואמר לו: אם אינך רוצה ללכת עמדי ברצון
 אקח אותך בחזקה. ותפש אותו בידיו החזקות, והתחיל למשוך אותו עמו.
 ומרוב הפחד סמסון המת, התחיל ר' זערי לצעוק בקול גדול ולקרוא שיבאו
 לעזרתו, להצילו מירי סמסון המת. אשתו שנבהלה משנתה לקול צעקתו מלמלה
 אותו מלמלת נבר ער שהקיץ משנתו ועל שאלתה, מה זה היה לך, כי כה תצעק,

ענה לה: סמסון המת בא מחרש אלי בחלום לקרוא אותי שאלך אתו; ובפעם הזאת לא הרפה ממני ורצה להוליך אותי בחזקה אתו ועל כרחי ועל זה אמרה לו אשתו: הרבר איננו פשוט, שסמסון המת בא אליך כבר שלש פעמים ובכל פעם ופעם הוא קורא אותך שתלך אתו; ובפעם האחרונה רצה גם להוליך אותך אתו בחזקה; כוראי יש דברים בנו. ונחוצ' לשאול בעצת הרב, איזה פעולה לעשות, למנוע מסמסון המת לבוא להרגיו אותך בשנתך בחלומות רעים. ובדבר זה בא אלי ר' זעליג, ואמרתי לו: כוראי אי אפשר להשאיר הרבר בלי שום פעולה, כי סמסון יוסיף לבוא אליך בחלום חזיון לילה ולא יתן מנוחה לשנתך. וגם — מה שהוא קורא לך בכל פעם ופעם שתלך עמו — סמן דע הוא לך. על בן עצתי לך, עשה זאת: לך על קבר הערל סמסון ואמור בקול דם ג' פעמים: הנני משיב אותך בשם ר' אלהי צבאות שלא תבוא עוד אחרי לבקש אותי. ואם אי אפשר לך ללכת לבית הקברות של הגוים, מפחד שלא יחשדו אותך שאתה עושה איזה מעשה כשוף על קברו; וביחוד, שנחוצ' להשביעו בקול דם. כי אז לך אל בית העלמין שלנו ובקש קבר איש ששמו שמשון, שם הרומה במבטאו לשם הערל סמסון, ותעמוד על הקבר ותאמר ההשבעה הזאת ג' פעמים בקול דם: אני משיב אותך בשבועה, שלא תבוא אחרי וכל אשר נקרא בשמך לא יבואו אחרי. ואני פלוני בן פלוני איני רוצה לבוא אחריך ולאחר כל אשר נקרא בשמך ולא אחרי שום מת. ועל זה אני משיבכם בשם הגדול הנכבד והנורא ר' צבאות אלהי ישראל ומבקש מכם, כי אני רוצה עוד להיות שנים רבות. ואתה, הנקרא בשם הבא אחרי, תלך ותאמר לאותה נשמה פלוני בן פלוני, שלא יבוא אחרי ואיני רוצה לבוא אחרי. וגם הוא לא יבוא אלי. דאם כזה תעשה, ישאיר אותך הערל במנוחה ואתה את נפשך הצלת. צויתי לשמשים שיבריוו בכל בתי התפילה, שביום ה' הבעל"ט, אחרי תפילת מנחה גדולה, אספיד אי"ה את הישיש ר' ישראל אבא, שהלך לעולמו בראשית החורש הזה.

יום ה' ט"ו שבט התקמ"ט

כפי שהוכרו מראש ביום השבת העבר בכל בתי התפילה של העיר, הספרתי היום את האיש הצדיק והישר ר' ישראל אבא, שהלך לעולמו בתחילת החורש הזה. בית-הבנסת היה מלא מפה אל פה ורבים נשארו עומדים בחוץ, מבלי יכולת למצוא מקום בפנים לשבת, ואף לא לעמוד. את ההספר פתחתי בפסוק: "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו". על פטירת הצדיק ר' ישראל אבא, שאנו בולנו יודעים גורל צדקתו והחסדים הגדולים והמרובים שעשה עם העניים ועם כל הסובלים מחסור במחננו, נובל להגיד בצדק, שעליו נאמרו הדברים, "מות ישרים"; כי הקב"ה, מחבתו אליו, לקח את נשמתו ממנו בערב שבת אחרי חצות, כרי שיקבר עוד באותו יום, לפני קבלת שבת, ויפטר מהיסורים של חיבוט הקבר.

כי מי שנקבר ערב שבת עם חשיכה, נפטר מעונשו של רין זה. ועונשו של חיבום
 הקבר ירוע לנו, על פי מה שאמרו לנו חז"ל, שמיד שנפטר האדם מן העולם, בא
 מלאך המות ויושב לו על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו: קום, הגידה את שמך;
 ואם אינו יודע להשיב, מכנים רוח וגשמה בגופו ומעמידו לדין. והמלאך, חציו
 אש, ומכה אותו בשלשלת של ברזל אשר בידו. ובההכאה הראשונה, אבריו של
 האדם מתפרקים, בהשניה — עצמותיו מתפרקים. ובאים מלאכי השרת ומלמטים
 אותם ומעמידים אותם. והוא מכה אותו פעם שלישית; וכן הוא הולך ושונה
 ביום השני וביום השלישי. ודין זה, — לפי רכרי חז"ל — יותר קשה מדין של
 ניהנם. כי בדין זה — אפילו צדיקים נדונים בו, אפילו גמולי חלב, אפילו יונקי
 שרים ונפלים נדונים בו. ומחומר דין זה, אנו יכולים לרין גורל מעלת הצדיק ר'
 ישראל אבא וחשיבותו בעיני הקב"ה, שכרי לפטרו מהיסורים האלה, לקח את
 נשמתו בערב שבת קודש אחרי הצהרים ונקבר באותו יום. ולא היתה בו יותר
 שליטה למלאכי חבלה. ועל כן דא אנחנו מתפללים ומבקשים מהקב"ה, "ותהי
 אחריתי כמוהו", שגם אותנו יציל מעונשו של חיבום הקבר, כמו שהציל את
 הצדיק ר' ישראל אבא. אחרי בן אמרתי דברי נחמה לקהל, לכל יתיאשו מי
 שועה ולכל יאמרו: אברה תקותנו, כאין עצה להמלט מהיסורים של חיבום הקבר.
 כי חז"ל אמרו: מי שאוהב צדקות ואוהב תוכחות ואוהב נמילות חסדים הנהו
 גם בן ניצול מדין הקבר. ועודרתי אותם, שילכו בדרך, אשר הלך בה הצדיק ר'
 ישראל אבא, לעשות כמוהו צדקה בכל עת. וביחוד לתת צדקה מתן בסתר, שהיא
 המדה היותר מעולה ומשובחה שבצדקה. ואז יקויים גם בכך, מה שנתקיים בר'
 ישראל אבא, שתמותו מות ישרים ואחריתכם תהיה כמוהו להנצל מעונשו של
 חיבום הקבר. ובספרי שבחי הנפטר ר' ישראל אבא מצאתי שעת הכושר לעורר
 תשומת-לב הקהל על גורל מעלת הצדקה, שלפי רכרי חז"ל היא שקולה נגד כל
 המצוות והיא אחת משלשה הדברים, המעבירים את רוע הגזירה: תשובה, תפילה
 וצדקה. וכל זה בהדרגה. בראשונה, האדם עושה חשבון עם נפשו, מתחרט על
 עוונותיו אשר עשה ומקבל עליו לבלי שוב עוד לכסלה. זאת היא — תשובה.
 אחרי כן האדם מבקש סליחה ומחילה מהקב"ה על אשר הבעיסו בעוונותיו ומבקש
 ממנו עזרתו, שיוכל לעשות את הטוב והישר בעיניו. וזאת היא תפילה. ואחרון
 אחרון חביב — התחלת מעשה הטוב והישר בעיני ה'. וזאת היא — צדקה. ובה
 האדם נכנס למעלות הישרים והתמימים שעליהם נאמר: "צדקת ישרים תצילם".
 ואם גם אתם תאחזו במדה זו, לעשות צדקה וחסד בכל עת, יקויים בכך הפסוק:
 "צדקת ישרים תצילם"; ולא יהיה עוד יותר פחד עונש של חיבום הקבר לפני
 עיניכם. ובסוף ההספר אמרתי לקהל רברי-בבושין, לכל יעזבו את הענינים והנצרך-
 כים, שער עתה דאג להם ר' ישראל אבא, שהים רואג להם כאב לכניו; ואם לא
 ימצא מי שימלא את מקומו, לקחת עליו המורח לאסוף את הנדבות ולטפל בעניים
 ובנצרכים ולדאוג לכל מחסורם. החובה על כל אחר ואחר מכם לכאן לעזר הנצרך-
 כים הירועים לכם. ולכל יתקיימו חס ושלוה בנו דברי הנביא: "הצדיק אבר ואין
 איש שם על לב". — הצדיק — ר' ישראל אבא, שהלך לעולמו, ואין איש שם על

לב, לראונו יותר לעניים ולנצרכים. וגם סוף הפסוק: „ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק” — מפני רעת בני דורו, שאינם שמים לב לגורל העניים. על כן חובה כפולה ומכופלת עלינו להזהר ולהשמר לכל יהיו דברי הנביא חס ושלוש נאמרים עלינו.

כפי ששמעתי, נכנסו דברי לכל השומעים ויש התעוררות מצד הבעלי־ביתים שלא תפסק מעשה הצדקה, שהיה עסוק בה ר' ישראל אבא ז"ל כל הימים. מי יתן והיה, ולא יהיו דברי קול קורא במרכר, והיה מעשה הצדקה שלם.

יום ה' י' אייר תקמ"ט

משנכנסה זוגתי שתחיה לחורש השביעי לעבודה, התחלנו לעשות את ההכרנות הנחוצות ליולדת, כי, לפעמים, הנשים יולדות למלאות שבעה חרשים. והילד הנהו בר קיימא, כילד שנולד לתשעה חרשים. ומאותו זמן היא יותר זקוקה לשמירה מעין־הרע ומשאר פגעים רעים. ובמדה שיום הלידה הולך הלך ומתקרב, הסכנה מליית הארורה והכת דילה היא יותר ויותר גדולה. ולשום זה, אמרתי לזוגתי, שתשא על צוארה את הקמיע, שנתן לה המקובל ר' משה ברוך מדאלהי נאווע, בזמן שהתאכסן בביתנו, זה לא כבר. ואת הקמיע — אמר לנו ר' משה ברוך הנ"ל — צריכה האשה המעוברת לשאת על צוארה החל מהחורש השביעי לעבודה עד אחר יום הלידה; ואז היא בטוחה, שלא יגיע לה, ולא לילד, שום היוק מליית הארורה והכת דילה. וגם זאת אמר לנו הרב המקובל, שמפי הנסיון ידוע לו, שהקמיע הזה פועל, בעזרת הבורא, פעולתו יותר מכל שאר הקמיעות שהוא נותן. וכל־הנשים שהשתמשו בקמיע זה השלימו ימי ההריון בשלום. וגם לא הגיע להן ולא לולדן שום היוק בשעת הלידה, ולא אחר הלידה. ואם כי הנני נוהר תמיד שלא להשתמש בקמיעות שיש בהם השבעות ושמות, מפני המעות האפשריות בהם, וההיוק היכול להגיע על ידי זה; אבל בהקמיעות של ר' משה ברוך הנני בטוח, שאין בהם טעות, וחזקה על חבר כמוהו שאיננו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. ובזאת, קמיע היוצא מתחת יד ידא־אלקים מרבים כמוהו, לא תשוב ריקם פעולתו; כי הקב"ה, כידוע, רצון יראיו יעשה. וליתר שאת וליתר עז התפללתי — החל מהחורש הזה — בכל יום התפילה היקרה, הנמצאת בספר קצור של"ה, בקשה, שיקל הקב"ה לאשתי צער עבודה, ולא תהי מקשה ללדת, ושיצא הילד לאויר העולם ברגע קטן ותלד בנקל כתרנגולת, בלי שום היוק לה ולא להולד; ושלא תלד ביום השבת, כדי שלא יצטרכו לחלל שבת בשבילה. ומאותו זמן התחילה גם כן המילדת, הסבתא בתיה מירל, לבקר את אשתי פעם או ב' פעמים בשבוע לברוק בגופה ולנהל אותה בעצתה ולעשות לה את הסגולות המרובות שיש לה באוצרה נגד כל מחלה ונגד כל תקלה. ולא רק סגולות ותרופות בלבד, יש לה אלא היא יודעת גם ללחש לחשים; ויש לה מן המוכן לחש לכל צרה שלא תבוא. ואני אינני מעכב בידה מללחוש את הלחשים, כי אין בהם

שמות ולא השבעות; ועל פי הרוב הנם ביהודית, בשפת הנשים. ואין בהם שום ממשות, לא יועילו ולא יזיקו.

ימי ההריון עברו לאשתי בשלום. ולמלאת תשעה חרשים נהפכו עליה ציריה. ובאו לה חבלר-לירה. וראיתי שתפילתי עשתה מחצה: כי באו לה חבלר-לירה ביום השלישי לשבת, יום שהוכפל בו כי טוב, ולא ביום השבת; אבל בקשתי שלא תקשה לילד, בעונותי הרבים, לא נתקבלה. ואשתי התהפכה בציריה כל היום, מאז הבוקר ועד הערב וסבלה יסורים גדולים. ובאותו יום מהרתי לשוב מבית המדרש הביתה, תיכף ומיד אחרי נמר תפילת-שחרית, ונשארת יושב בביתי כל היום; ולא הגרתי את השיעור לפני תלמידי באותו יום וגם לא הלכתי להתפלל תפילת מנחה בצבור, אלא התפללתי בביתי, ביחירות. ונשארת בביתי להיות לעזר מעיר לאשתי בתפילה ובתחנונים. וכל היום עבר עלי כאמירת מזמורי תהלים; כי אין לך דבר יותר עלול ויותר מסוגל לעורר רחמי שמים, מאמירת תהלות דוד בן ישי. והמילדת, הסכתא, למראה יסורי אשתי, לא נשארה גם כן יושבת במלה וסומנת ידה בצלחת, אלא עשתה נסיונות בסגולות המרובות שיש לה באוצרה. להחיש יציאת הולד מרחם אמו. ובראשונה נתנה לאשתי להחזיק בידה קרן ימינית של עז. ובראותה שאין זה מועיל, הניחה על לבה עור של נחש. וגם סגולה זאת לא הועילה. ותתן לה לשתות לובן של ביצה חי מעורב עם חלב אשה. וגם זה לא הועיל. ותנסה לתת לאשתי לשתות מרה של שור מעורב עם מים. וגם זה לא הצליח. ואני נתתי לה לעשות את הסגולות האלה, באמרי: אם לא יועיל, לא יזיק. והמילדת בראותה שבכל הסגולות האלה עמלה נשאר מעל ואינן פועלות שום פעולה, רצתה לנסות בסגולות יותר חזקות: לעשן תחת אשתי בצואת כלב, בצואת יונים ובצואת בעלי חיים אחרים. ואני לא נתתי להוציא זממה לפעולה. ועכבתי בידה; באשר, לפי דעתי, יש בזה סכנה, להמית את הולד בחניקה על ידי העשן. ובשאסרתי עליה השמוש בסגולה זו, אמרה הסכתא לתת לאשתי לשתות חלב בלבתא מעורב ביין. וגם לזה לא הסכמתי. ולבסוף אמרה לי הסכתא: אם אינך מסכים לכל הסגולות האלה, עוד סגולה טובה למקשה ללדת ידועה לי, והיא — לתת לה לשתות מעט מהשתן של בעלה. ועל זה גערתי עליה בנזיפה, ואמרתי לה: לא אתן לאשתי לעבור על הלאו שבתורה: אל תשקצו את נפשתיכם; בפרט, כשאני רואה, שכל הסגולות שאת עושה אינן מועילות, ובפי הנראה, כולן מהבל רוח ישאן.

ואני, באותו זמן, לא פסקתי מאמירת תהלים כל היום, וכל אוכל לא בא אל פי. ונמנתי אמירת ספר תהלים פעמים רבות. ולקול האנחות, והצעקות והבכיות שהגיעו לאוזני מחרר אשתי, הרויתי ברמעותי ספר-תהלים שהיה ביד. ולבסוף, לעת ערב, כשהגיע זמן תפילת מעריב, השקיף עלינו הקב"ה ממרום קרשו והתרחם על אשתי, הצועקת בחבליה ובציריה. ובשנהגתי בספר תהלים להפסוק: „והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כנבור לרוץ אורח“. שמעתי קול צעקה גדולה ומרה מחרר אשתי, קול אחד — פעם אחת, ולא יספה עוד ונאלמה רומיה.

זכאותו רנע המילדת קוראת אלי בקול רם: מזל טוב, רבי, הרבנית המליטה בן, מזל טוב! לשמע הבשורה הזאת קפצתי ממקומי ועמדתי על רגלי וברכתי ברכת הטוב והמטיב: הטוב — על אשר הסיר הקב"ה מאשתי היסורים של חבלי-לירה. והמטיב — על אשר נתן לי בן, יורש מקומי, ולא אלק, חס ושלוה, ערירי בלי בנים. ותיבה אחרי זה עמרתי להתפלל תפילת מעריב בשמחה רבה ובהודיה להבורא יתברך על כל החסדים אשר עשה ואשר הוא עושה עמנו תמיד.

ועתה, בשעברה הסבנה, הנני נזכר בכל ההרפתקאות שעברו עלי באותו יום. ומלכד היגון והצער שהיו לי מיסורי אשתי, עוד היה עלי לפקח כל היום על מעשה הסבתא המילדת, לכל תעשה לאשתי איזה סנולה שתוכל להזיק לה, או להולד: במו, למשל, העשון מתחת היולדת בכל מיני צואה של בעלי חיים. הנשים השומות מאמינות, שעל ידי העשון ימהרו יציאת הולד מרחם אמו, ואינן רואות את הסבנה הכרוכה בעקב מעשה זה, כי הנן יכולות להמית את הולד בחניקה. כי הילד עורנו רך וחלש. ודי במעט עשן לקפד ארג חייו. ולפי דעתי נחוץ לאסור על המילדות העבריות את השמוש בסנולות מעין אלה, שברור לנו שיש בהן סבנה להאשה או להולד; או באלה, שהנן מנוכחות ואין בהם שום ממשות; כמו שקרה במקום אחר, שנשים טפשות — כדי למהר יציאת הולד מרחם אמו — יעצו לאשה, המקשה ללדת, הסנולה הזאת — לפתות את כל הארנזים אשר כבית ולהשאירם פתוחים. וזה — כאשר האמינו, שבשם שהארנזים נשארים פתוחים, כך יפתח גם רחם היולדת והולד יצא לאויר העולם. והנה קרה המקרה. שבאותו הזמן, שהארנזים היו פתוחים, עברו ננבים באותו מקום וננבו את החפצים שנמ צאו בהארנזים. ובין החפצים שננבו נמצאו גם כן חפצים שנמסרו לבעל האשה לשמירה בתור פקדון, ולא היו שייכים לו. והאיש אשר לו החפצים, טען את בעל האשה לרין, על אשר לא שמר הפקדון שלו שמירה מעולה. והדבר כא לפני הנאון המהרי"ם. ובספר שו"ת מהרי"ם נרפסה תשובה בענין זה.

יוס"ד כ"ז מנחם אב התקמ"ט

אורח שלא בזמנו בא הנהו בשנה זו ר' גרונם המוכרספרים, כי מנהגו מימים ימימה לבוא למחננו בשנבנס חודש אלול ובשנשמע כבר קול תרועת-שופר בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות. והפעם הזאת בא בעוד לא יצא עריין חודש מנחם אב. וכשראיתיו היום בבוקר בבית-המדרש ונתתי לו שלום שאלתי אותו: מרוע הקרימו פעמך לבוא זאת הפעם, שלא כמנהגך תמיד. ומה יום מיומים? ועל זה אמר לי ר' גרונם: יש טעם בדבר. והנני מבקש את כבודו לתת לי הרשות לבוא אליו לביתו בזה הערב, כי יש אתי דבר סתר אליו והנני נזקק לעצתו. ופה, בבית-המדרש, לא אוכל לבאר לו את הענין, כי יארכו הדברים, ויש באן הרבה מפריעים ואין המקום מסוגל לזה. ובשאציע לפני כבודו דבר הענין הזה, יתברר לו הטעם, מרוע הקרמתי בשנה זו לבוא. ועל זה אמרתי לו: טוב, עשה בדבריך. ובערב,

אחרי תפילת מעריב ואחרי סעורת הערב, בא אלי ר' גרונם ויאמר לי: הענין שבשכילי באתי לשאול בעצת כבודו הוא — היהודי מארץ הגר, שבא למרינתנו זה יותר משנה והנה נוסע מעיר לעיר ומעיריה לעיריה. ולפי דבריו — הוא מבקש בחור אחד מעירו, שהלך זה יותר משלש שנים למרינתנו ללמוד תורה באחת הישיבות. והבחור נחנך לו — להתיר את בת אחותו, אשה, צעירה לימים, שנשארה אלמנה מבעלה, מכבלי העינון. בעלה הלך לעולמו ערירי בלי זרע בנים. ולו רק את אחד — הבחור הזה. והאשה זקוקה לחליצה ממנו. והוא היחיד בעולם להתירה מכבלי העינון. ואם, חס ושלום, לא יצליח למצוא את הבחור, כי אז תשאר את אחותו אלמנה צרורה כל ימי חייה. וכאשר האלמנה הצעירה היא קרובתו — בת אחותו, ואיננו יכול לראות בצערה, לקח עליו הטורח, לשים לדרך פעמיו וללכת למרינתנו לבקש את הבחור, כדי שיעשה לה כרת וכרין ויפטור אותה מזיקת יבם. כדברים האלה — לערך — ספר היהודי ההגרי ככל מקום שעבר שם. וגם במחנכם — בפי שנודע לי — עבר ונשאר כאן ימים אחרים ושאל אחרי הבחור בכל בתי המדרשות. ובדואי בא בדבר הענין הזה גם לכבודו. ועל כן אבקש את כבודי, להגיד לי כל מה שידוע לו בדבר האיש הזה, ומה המה הרברים — אם ערין הוא נזכר בהם — שדבר עם כבודו. ואחרי כן אבאר לכבודו לשום איזה צורך נחוצות לי הידיעות האלה. אני כבר חקרתי ודרשתי בדבר האיש הזה בהרבה מקומות שעבר שם ונורעו לי הרבה דברים אודותו. וכבודו יראה ויווכח, כי לא דבר ריק הוא ממנו, מה שאני מטפל בהאיש הזה ובמעשיו.

נכון אני לספר לך מה שידוע לי אודותו, אמרתי לר' גרונם, כי אני נזכר היטב בהאיש הזה וברבריו. הוא בא למחננו בתחלת הקיץ, תיכף אחר חג הפסח. והוא בא אלי ושאל אותי, אם אין הבחור הזה לומר, או למד בהישיבה שלי. ואולי אחר מתלמידי הישיבה שלי מכיר אותו, או שמע אודותו, כי אז הוא מבקש, שיגירו לו כל מה שנודע אודותו. ולמצוא יחשב דבר זה להיות לעזר בהצלת אלמנה, עניה סוערה, מכבלי העינון. היהודי ההגרי, כשראיתיו כראשונה, נראה לי בתפארת אדם המעלה, הרוד בלבושו, כבגדי משי, כאחד העשירים. וכראותו שאני מביט ומתכוון לבגדיו, אמר לי, שלא לשום התהדרות הוא לובש בגדי משי, אלא כדי שלא יהיה שום חשש של שעמנו כבגדיו; כי כבגדי צמר נמצאים לפעמים חומי פשתן טוויים בהם. והוא ספר לי, שכמדינתם, מדינת הגר, יש סוחר אחד מחשובי העלירבתיים שבעירו, שכל ימיו עסק בסחורות אריגה ומטווה. ועתה, לעת זקנותו, מסר את כל עסקיו לבניו והוא הקדיש את זמנו וכספו לדבר מצוה, ללכת מעיר לעיר ומקהילה לקהילה. והוא בוחן ובדק כל הכנדים של צמר ופשתים על ידי המשוש ועל ידי הרית. כי הנהו מוסחה גדול לדבר. ואם יש שעמנו בכגר, הוא מצליח למצוא אותו. וכבר הציל במעשיו אלה הרבה נפשות מישראל מעוון שעמנו, רחמנא לצלן. והוא, — כך אמר לי ההגרי, — איננו רוצה בכל זאת לסמוך על בחינת האיש הזה. והוא לובש — ליתר בטחון — רק בגדי משי. ואין עוד יותר מקום לחשש של שעמנו. ובדבר זה ראיתי — שהאיש הזה הוא ירא וחרד לדבר ה'. אבל גם מדברים אחרים נוכחתי שהוא ירא-שמים

גדול. כי שאול שאל אותי האיש ברבר האכסניא של ר' נעציל רבורק'ס, שהת-
אכסן בה, אם בעל האכסניא איננו עס-הארץ. כי אין בור ועם-הארץ ירא חטא.
ואם יש לסמוך עליו, שהמאכלים שהוא מאכיל את אורחיו, הנם בתכלית הכש-
רות. כי נמה עליו קו של חשר במקצת, באשר כי ראה אותו מתנהג בקלות-
ראש ומרבה בדברים-במלים ובדברי-ליצנות עם הנשים ועם הערלים — דבר
שאיננו לפי מדת תלמיד-חכם וירא-שמים. גם ספר לי, כשהוא הולך בדרך ומת-
אכסן בכפר אצל אחד הרענדארים הנהו נזהר מלנגוע בהמאכלים שלהם. כי דוב
הרענדארים הנם בורים ועמיה-ארצים. וה' היודע אם נשותיהם נזהרות במליחת
הבשר כראוי, שלא להריח הבשר במים קודם הזמן. ואם הנן נזהרות שלא לערבב
לפעמים כלי, שמשתמשים בו למאכלי-בשר, עם כלי, שמשתמשים בו למאכלי-
חלב. כי בודאי, בהכפר, כשהנן תמיד בחברת הערלים, הנן קלות הרעת ואינן
שמות לב להזהר בזהירות מרובה בכל האיסורים האלה. וזה לא כבר קרה
שהחשיך לו בדרך בערב-שבת, ולא היה לו יותר פנאי להגיע להעיר הקרובה
בעוד יום. ואנוס היה להתאכסן אצל אחד הרענדארים בכפר. וכל אותו
יום השבת, לא אכל אלא פירות וורעונים ולא מעם מאומה מתבשילם. ונם את
פתם — שאולי לא הפרישו ממנו חלה, או אולי היה פת עכ"ס לא נגע בו ולא
אכל ממנו. ונם זה ספר לי דרך אנכי, שבביתו של אותו הרענדאר היתה גם כן
אשה אלמנה, שהיא קרובתו של הרענדאר. ובראותה אותו — היהודי ההנרי —
מאריך בתפילה ומעיין ולומד כל היום בספר, היתה כמותה, שהאיש הזה הוא
רב, ומורה הוראה בישראל, או דיין. וכצאת יום השבת, אחרי ההכרלה, נגשה
אליו ואמרה לו: רבי, יש לי בקשה אליך. אשה אלמנה אנכי זה כמה שנים.
בעלי היה שוחם בהעיר הסמוכה לכפר זה. ובמותו נשארת גלמודה, בלי משעון
ומשענה. ובאתי לקרובי הרענדאר, להיות לעזר לאשתו בבית המבשלות ובמ-
לאכת הבית ובשכר עבודתי הנני אוכלת לחם תמיד על שולחנם ויש לי מקום
ללינת-לילה. וכשבאתי הנה הנאתי אתי — ביחד עם הבגדים והממלמלים שלי
— גם שק גדול מלא ספרים. הספרים האלה נשארו לי מבעלי אחרי מותו ואי-
נני יודעת מה לעשות בהם. כי פה, בכפר, אין איש מתענין לקנותם אצלי.
יעזובי דרך, המתאכסנים לפעמים אצלנו, הנם על פי הרויב — העניים, הנורדים
מעיר לעיר לחזור על הפתחים, או, הרענדארים מהכפרים הסמוכים, שאינם יודעי-
תורה ואין להם צורך בספרים. ורבי בודאי ימצא חפץ בהספרים. על כן אבקש
אותך, עשה עמרי את החסד וקח ממני את הספרים האלה. ואני לא ארכה
במחירם. יתן לי מה שימצא למוכ בעיניו. וכלכר שיקחם מכאן. כי מחוסר
מקום הנם למעמסה עלי. וחוששת אני, שאם ישארו כאן עוד זמן רב יהיו לברות
לשיני העכברים. והכסף שיתן לי בעדם יהיה לי לתועלת רבה. ולו תחשב הרבר
לצדקה ולמצוה גדולה. וכשגמרה רבדיה, הלכה והוציאה מהשק ספרים אחרים
להראות לי. וכראותו — שהספרים הנם — ספרים קדושים: ספרי הלכה, רדוש
ומוסר, צד היה לו להשאידם בהכפר, לכל ילכו, חס ושלום, לאבוד, כפי שאמרה
לו האשה. וגמר ברעתו לקנותם ממנה ולקחת אותם אתו. ואם כי כבר ענה

בדרך כחו בהטלטולים והגדודים המרוכים מעיר לעיר ומעירה לעירה, ככל זאת עמס עליו עוד המורה הזה, למלטל עמרו הספרים של אשת השוחם, עד אשר ימצא איש למכור אותם לו ויוקל ממנו. והיה בירו שכר המצוה, שהציל הספרים מכליה ואכזרו. וכן עשה. שלם להאשה מחירם כעין יפה ולקח עמרו הספרים בדרך.

וכשמעי דבריו, שיש אתו ספרים למכירה, אמרתי לו: אני מתענין הרבה באספת ספרים. וכל ספר, שאיננו נמצא עריין אצלי, אני משתדל לקנות אותו. ואם יש בין הספרים, שאתה מוליך אתך, כאלה, נכון אני לקנותם ממך ולשלם לך את מחירם בכסף מלא. ובאשר, בוראי, יכבד עליך הדבר, להביא לכיתי את השק עם הספרים, נכון אני ללכת אתך להאכסניא שלך, לראות את הספרים ולבחור הנאותים לי ואשלם לך מחירם, כפי אשר תשיח עלי. ועל זה אמר לי ההגרי: אל ימריח בבורו את עצמו ללכת להאכסניא, כי הספרים עריין מונחים חבושים בהשק. ובהררי אין מקום פנוי להתיר את השק ולהוציא את הספרים ולסדר אותם, שיהיו נוחים וקלים לראיה ולבחינה. אבל אין גם צורך בזה. כי יש אתי רשימה מוכנת מכל הספרים הנמצאים בהשק. ועל פי הרשימה הזאת, כבודו יבחר באשר יבחר. וברברו בזה הוציא מאמתחת בנרו גליון גדול — רשימת הספרים, וימסור אותו לי. עברתי במעוף עין. על פני כל הרשימה ומצאתי, שרוב הגדול של הספרים, הרשומים בה נמצאים כבר באוצר ספרי; אבל ככל זאת מצאתי עוד תשעה ספרים שאינם אצלי. והספרים האלה, כפי הירוע לי, חזיונם יקר במדינתנו וקשה למצוא אותם. אמרתי להיהודי ההגרי שמות הספרים שאני רוצה לקנותם. ולמחרת בבוקר הביא לי אותם. ואני שלמתי לו מחירם כעין יפה. כי סרב סרב האיש להגיד לי מחירם, כמה הוא רוצה כערם, באמרו: שאין אומנתו אומנות מוכרספרים ואיננו יודע להעריך מחירם. וכוראי, לו לא היה קשה מלמולס בדרך, היה משאיר כל הספרים האלה אצלו כשביטלו. ובאשר עלי נפל הגורל להעריך מחירם, שלמתי לו כעין יפה ועוד יותר מכרי שויים, כרי שלא יהיה מקום לחשש של אונאה ומקח מעות. וברצוני להיות לו לעזר, להקל מעליו המורה במלמול הספרים בדרך, אמרתי לו: לך לר' קלמן זאב, שהוא אחר הבעליביתים של בית המדרש שלנו ותאמר לו, שאני קניתי אצלך ספרים אחרים. וגם יעצתי לך, ללכת אליו, אולי גם הוא יתענין לקנות אחרים מהם; כאשר ר' קלמן זאב הוא איש אמיר, למדן וחובב ספרים וקונה ספרים. וכן עשה. ור' קלמן זאב קנה אצלו עשרים ושנים כרכים. והנאני הדבר מאד, שהייתי לעזר בעצתי לר' בונם הנ"ל — כי שאל שאלתי את ההגרי לשמו. — והוא אמר לי, ששמורכנויו הנם: כונם ב"ר יששכר כער סג"ל הלוי. כי מצא ר' בונם חן בעיני, בראותי מהלכו ודברו שהנם של תלמיד חכם. ולבשו — הרד, איצמלא רדבנו, ומאמרי חז"ל, מתלמוד ומסדרש, שגורים על פיו, ובכלל — כולו אומר כבוד. ומכלעדי אותו הפעם, שהביא לי הספרים שקניתי אצלו, היתה לי הזדמנות לראותו עוד פעמים אחרות ולדבר אתו ולשמע ממנו איזה פרמים על דבר מוצאו, שם עירו ועסקיו. וכאמרו אלי, שהוא מארץ הגר, התפלאתי

לשמוע אותו מדבר במבטא באחר מאתנו, בני מדינת ליטא, ולא במבטא היהודי-הגר, או הפולני, שהוא משונה הרבה מהמבטא שלנו. ועל זה אמר לי, שנאמת אבות אבותיו מוצאם מארץ ליטא. וכזמן הנזירה ויום הרג רב במדינת ליטא, זה אולי יותר ממאה ושלושים שנה, נמלטו אבותיו לארץ הנר ומצאו להם מנוחה בעיר מישקאץ, עיר גרולה לאלהים וקהילה נבדרה בישראל. ואם כי כל בני משפחתו הנם כבר דור רביעי לאבותיהם הפליטים ממדינת ליטא, נשתמר בפיהם הרבד והמבטא הליטאי. והנם שומרים על מבטאם לכל יושב מפי זרעם ומפי זרע זרעיהם. ועל שאלתי, במה הוא מוצא את מחיתו. אמר לי, שהוא עוסק במסחר היין, יינות ארץ-הגר המשובחים, ששם הטוב הולך למרחוק. ומכל המדינות, הקרובות והרחוקות, באים סוחר יין לקנות יינות ארץ-הגר. ולו יש עסקים עם גרולי הסוחרים במדינת פולין ובמדינות אשכנז, פיהעם ומערה. ובעזרת השם יתברך מסחרו פרץ בכל הארצות האלה. וה' שלח ברכה והצלחה במעשה ידיו וברך אותו בהון ועושר. ובכל זאת — הוסיף הוא, המרדה בהעסקים המרובים והראגות בהנכסים המרובים, כמאמר חז"ל: מרבה נכסים מרבה דאגה, אינם מעבבים בידי לקיים מה שאמרו חז"ל: כל המקים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. והנני מקדיש עתים לתורה בכל יום ויום: שיעור לשונות ושיעור לגמרא ושיעור לפוסק. ומה שספר לי על דבר עסקיו ורובי נכסיו — הוסיף ר' בונם — לא לשום התפארות והתנגדרות, כי מהכל המה כולם יחד; אלא, כדי שלא אחשור אותו בדבר שאין בו, שהוא יצא בשליחות לכקש הבחור היכם, משום שמשלמים לו שכר הליכה על דבר זה; כי הוא איש אמיד ובעל נכסים מרובים. ולא היה מעלים עליו מעולם על כד כזה — טמולים ונרורים בדרך רחוקה, אם לא לצורך מצוה גרולה, להתיר את קרובתו הצעירה מכבלי העיגון.

ועל שאלתי בדבר הבחור שהוא מבקש, מה טיבו. אמר לי, שהבחור משה חיים, כך הוא שמו, כהיותו בן חמש עשרה שנה עזב — ומכלי הנר לאיש — חרש בית אבותיו ונעלמו עקבותיו. ואיש לא ידע, לאן פנה ולאן הלך. חבריו, שהיו לומדים אתו בבית המדרש ביחד, אמרו, שבוראי הלך להכרך בריסק, אשר בליטא המדינה. כי לא אחת ולא שתיים אמר להם, שלשמע תהלת הישיבות הגרולות שבמדינת ליטא, שהנם לומדים על פי שיטת הגאון ר' אליהו מוויילנא, אדיר כל חפצו ללכת ללמוד תורה באחת הישיבות האלה. וביחור לישיבת בריסק. ובאשר אבותיו לא הסכימו בשום אופן לתת לו ללכת בדרך רחוקה כזו ולארץ נבירה. בוראי: ממעם זה, עשה מעשהו כסתר, לעזוב בית אבותיו חרש ולכל ירגיש איש בלכתו מעירו. ואין כל ספק, ששם את פעמיו לכרך בריסק, העיר המפורסמת, ברבניה, כנאוניה ובישיבותיה. ובאמת, כאשר אמרו חבריו, כן היה. כי אחר ממחננו, שהלך לרגלי עסקיו לכרך בריסק. וזה היה בשלשה חרשים אחרי אשר עזב הבחור את בית אבותיו, ראה אותו שם באחר מבתי-המרדשות. אבל מאז נסתם כל חזון ממנו ולא שמענו מאומה אודותיו ולא הניעה לאזנינו שום ידיעה על דבר מקום מושבו. ור' בונם — כך אמר לי — כשיצא בדרך

לבקש את הבחור, כונן צעיריו בראשונה לבריסק ושם חקר ודרש אחריו בכל הישיבות ובכל בתי-מדרשות ולא מצא אותו. רק בחורים אחרים, הלומדים באחד הבתי-מדרשות, אמרו לו, שיוורעים ומכירים הם את הבחור הזה — כפי שמו ושם עירו וחסימים שנתן בו ר' בונם להם — והוא למד באותו בית המדרש שהגם לומדים בו עתה. וזה היה לערך לפני שלש שנים. והבחור למד בבית-מדרש זה לערך ששה חדשים ואחר כך, פתאום, נעלמו עקבותיו, ולא ידעו מה זה היה לו. כי לא שמעו יותר מאומה ממנו. וכפי הנראה, הלך ללמוד בעיר אחרת. ומבלי הגד מקודם לאיש, לאן פניו מוערות. וכדי להכיר את הבחור הזה, אם יקרה המקרה, שיבוא למחננו, מסר לי ר' בונם את הסימנים שבו: שמו הוא — משה חיים, ועתה הוא בן י"ח שנה. במובן, בשיצא מבית אבותיו היה עריין רווק. ועתה, מי יודע, אולי נשא בינתים אשה. קומתו בלתי גדולה, בינונית. הוא מדבר כקול צרור, במי שנחר נרונו מרוב צעקה. ויבלת גדולה צמחה לו על האף, מצד שמאל.

ובזה מסרתי לך, אמרתי לר' נרונם, כל מה שידוע לי על דבר ר' בונם הנ"ל. והכל — על פי מה שספר לי ועל פי התשובות, שהשיב על שאלותי. ויותר אינני יודע מאומה. ומאז הלך נסע ממחננו לא שמעתי מאומה אודותיו. ואינני יודע, אם כבר הצליח למצוא את הבחור שהוא מבקש, או, אם הוא מוסיף ערנה לנרוד בערים ובעיירות, לדרוף אחרי צלו של הבחור, כרודף הקורא בהרים. ואתה, שהנך מתעניין בהאיש הזה ובגורלו — כפי שאמרת לי — בוראי אתה יודע יותר ממני ממעשיו ומה שהגיע לו. ומאד אתאוה לדעת, אם כבר מצא את הבחור ואם כבר שב לעירו ולביתו.

ברוך מזכיר נשכחות, אמר לי ר' נרונם. ובאמת אתפלא על כח זכרוננו הגדול של בבור, שהוא נזכר ברברים שנאמרו לו בדרך שיחה בעלמא, זה יותר מר' חרשים, כאילו לא נאמרו לו אלא תמול, או שלשום. והרברים שספר לי כבור, זה עתה, הגם חשובים ונבכרים מאד, לגלות הלוט הלוט. הנסוך על פני האיש הזה, אשר דבר סתר יצוק בו, כפי שיראה כבורו מהדברים שאספר לו ושנודעו לי ממקורות נאמנים.

שמע האיש הזה הגיע לאזני בראשונה בוויילנא, למועד חג החנוכה, בשבאתי לכרך זה לימים אחרים; במנהגי תמיד, כשהנני נמצא באחת הערים או באחת העיירות בקרבת מקום לעיר זו, הנני סר אליה. ולו רק ליום אחד, או לשנים. וכפעם הזאת הייתי באשמינע לרגלי מסחרי וסרתי לוויילנא לימים אחרים; כי מוצא אני תמיד באותה עיר איזה ענין לענות בו: למבור, או לענות ספרים; או, להחליף ספרים בספרים. ומעולם לא קרה לי לבוא לעיר וויילנא ולצאת ממנה בידים ריקות, כלומר, בלי שום עסק המביא דיוח. כי העיר הזאת, בידוע לכבודו, היא עיר גדולה לאלקים ויש בה הרבה בתי-כנסיות והרבה בתי-מדרשות. והיא מלאה לומדים ומופלגי תורה — כן ירכו — ממש ככלוב מלא עוף. ובכל בית מדרש ובית מדרש חברות לתלמוד-תורה לרוב: חברת-ש"ס, חברת-משניות, חברת-עין-יעקב, חברת-מדרש ועוד ועוד ואנורות אנורות יושבות ולומדות

בכל יום שיעור בספר. והאומנים ובעלי-מלאכה, שיש להם בתי-תפילה וקלוזיים מיוחדים להם, הנם מקיימים דברי חז"ל: „עשה לך רב", והנם שוכרים להם רב, הלוזר אתם פרק בספר עין-יעקב, או בספר מנורת-המאור, או במדרש. וגם יחידים הקובעים עתים לתורה מספרם הוא רב — כן ירבו. ולא מעטים הם הבעלי-בתים האמירים, או הסוחרים, העוסקים בפרקמטיא. שהנם מופלגים בתורה והנם ראויים להוראה. ויש מהם כאלה שיצא שמם לתהלה בכל המרינה וגם מחוץ למדינה. כשם הגאונים הגדולים שכרד. ובעיר כזאת, שהתורה יושבת בה על מרומי קרת, כמובן, יש דרישה לספרים; כי באין ספרים, אין תורה. ומרובים בה הקופצים על כל ספר חשוב. וגם לבעל הבית, שאיננו למדן, לכבוד נרול יחשב לו, שימצא בביתו ארון עם ספרים: ספרי תנ"ך עם פירושים ובאורים, ששה סדרי משנה, מדרשים, עין-יעקב. ובבית הבעל-הבית הלמדן, התכשים היותר גדול שבבית — ברכי הש"ס, מכורכים בכריכת עור יפה וחזקה, בארון הספרים. ולא לנוזמא תחשב, אם אני, שבעיר זאת, אין אף בית אחד שאין בו ספרים, אם רב ואם מעט. ובעיר כזו, למוכר ספרים, שהוא יודע ספר והוא חרוץ וזרזו במסחרו, יש כר נרחב לעסקים מרובים. ולו רציתי לקבוע בה ישיבתי ישיבת-קבע כי אז הייתי מוצא בה פרנסתי בריח. אבל מה אעשה ויצרי תוקף עלי וכופה אותי להיות נודד בארצות ובמדינות, נע ונד כל הימים, שואף תמיד לפנים חדשות, לראות ולהתבונן לכל הנעשה בישראל וללמוד לדעת מאודעות העולם על פי הראיה ולא רק על פי השמועה. ומבכר אני, לפי סבע נפש, השואפת תמיד לחדשות ולשנויים, חירנדורים ומלמולים, על חיי שקט ושלוח בשיבת קבע, במקום אחד — יושב ושוקט על שמריו.

ובכל פעם, כשאני בא לוילנא, ראשית דרכי ללכת לראות השמשים שבבתי-המדרשות, אשר אני מתהלך אתם כאח וכרע. והם הנם לי למקור נאמן לדעת, מי מהבעלי-בתים הנם מתענינים בקנית ספרים. ומי מהם — הרוצים למכור את הספרים, שיש להם. כי להשמשים — כידוע — הכל גלוי וידוע. ואין דבר נסתר מנגד עיניהם. והשמשים מספיקים לי הידיעות האלה ברצון ובאות נפש; כי אני פוקד אותם מומן לזמן במתנות קטנות ומפיים אותם: פעם בזוג רצועות של תפלין, ופעם — באגודות אחדות של ציצית, כפול שמנה; ולפעמים — סדור עם טייטש לנשים בכריכה יפה; או סדור ברכת המזון ודגלים לשמחת תורה לילדים. וגם בפעם הזאת הלכתי, לראות את השמשים ולשאול מה בפייהם, אם יש איוה עסק למעני — למכור, או לקנות ספרים. וכשראיתי את השמש של בית-המדרש של הנאון, אמר לי השמש: חבל, שכאת הנה באיחור זמן של שבוע ימים. כי זה רק בשבוע אחד שעזב את מחננו עובר אורח — יהודי מארץ הנר — המבקש בחור יבם לשום חליצה ליבמתו. והיהודי ההנרי הזה מכר כאן הרבה ספרים שהיו אתו. הספרים האלה, כפי שהניד לי, באו לו מעזבון קרובו, שהיה רב בעיירה אחת קטנה. הוא הגיד לי גם את שמה, אבל שכחתיה; כי לא שמעתי שמעה מעולם. קרובו נפטר זה לא כבר. ובעבדו דרך העיירה הזאת, בלכתו לכקש את הבחור היבם, בקשה אותו אלמנת הרב, עליו השלום, לעזור לה במכירת הספרים

שנפלו לה בירושה מכעלה הרב. כי בהעיירה הקמנה אין מי מתעניין לקנות ממנה את הספרים האלה. ובהיות שהרב הנפטר היה קרובו. והוא גם רצה להיות לעזר להאלמנה ולהיתומים שהשאיר; וגם ברעתו היה ללכת לוויאלא, ששם בוראי יש אפשרות למכור את הספרים בתנאים נאותים. על כן, קבל עליו את המורה, לקחת אתו את הספרים ולהוביל אותם לוויאלא ולמכרם שם למובת האלמנה והיתומים. והשמש ספר לי, שעל הספרים, שהביא אתו ההגרי, רבו, הקופצים. כי נמצאו בהם הרבה ספרים יקרים, שקשה למצוא אותם במדינתנו. והוא מכר את הספרים לא רק להבעלי-בתים של הקלויז רהנאון, אלא גם לבעלי-בתים רבתי-מדרשות אחרים. ובפי הנדאה, הכניסו לו הספרים שמכר, סכום הגון לכיסו. ובוראי — כך אמר לי השמש — לו היית כאן באותו זמן, היית קונה אצלו את כל הספרים בולם ביהר ובפעם אחת. ועסק זה היה מוב לשניכם: הוא לא היה מאבד זמנו לכקש קונים ולמכור את הספרים לאחרים, קמעא, קמעא, דבר שעלה לו במרחא מרובה. ואתה, שהנך מומחה בעסק זה, לו קנית אותם, בוראי היית מרויח עליהם כסף הרבה. כי יודע אתה מראש, מי המה הבעלנים על הספרים, ואתה מוכר להם במחיר נבון. והשמש הוסיף: וגם להיהודי ההגרי אמרתי דבר זה, שלו היה כאן ר' גרונם המוכר ספרים, הבא למחננו לעתים קרובות, היה גומל מעליך את המורה לכקש קונים על הספרים שלך בכל פנות העיר; כי היה לוקח אותם מידך בפעם אחת והיתה הנאה לו ולך. וגם השמשים דיתר כתי-מדרשות ספרו לי גם כן על דבר מכירת הספרים על ידי היהודי ההגרי. העובדא, שהיו באן הרבה ספרים מובים וחשובים למכירה והיותי יכול לקנות אותם על נקלה, לו הייתי בא בזמנו; אבל אחרתי את המועד, והספרים כבר נמכרו לאחרים — עובדא זו, לא העציבה אותי ולא היה לי ממנה עגמת נפש כלל. כי מסבעי תמיד הוא — לכלי להתעצב ולכלי היות שרוי בצער, אם לא הצלחתי באיזה עסק. ואם אני בא לפעמים באיחור זמן ואחרים זוכים כמה שהיה מוכן — לפי דעתי — למעני. אינני מצטער כלל: כי הנני במוח, שהקדוש ברוך הוא ימציא לי במקום אחר, מה שהפסדתי במקום זה. ויזמין לי עסק מוב אחר במקום העסק שהוציא מירי ונתן לאחרים. והודות להבורא יתברך עד עתה היתה לי פרנסתי מצויה וברווחה ולא ברוחק. וגם להבא במחוני חזק באלקי השמים, שלא יעזבני. וכאשר היה עמרי עד עתה, בן יהיה עמי כל ימי חיי.

את העיר ווילנא עזבתי בעוד שני ימים, וסבבתי בהעיריות בקרבת ווילנא עד אלימא. ומשם הלכתי למערעמש. ועברתי בעוד עיירות קטנות, עד אשר למועד צאת חודש ימים, מעת שעזבתי את העיר ווילנא, הגעתי לעיר לירא. ובמשך הזמן הזה זכר היהודי מארץ הגר והספרים שהיו אתו למכירה נשכחו כבר מלבי. ובכואי לבית-המדרש שנעיר לירא בפעם הראשונה לתפילת שחרית. והנה רואה אני שם פנים חדשות. כי יודע ומכיר אני כל הבעלי-בתים שבעיר; כי זה עשרות בשנים שאני בא לעיר זו פעם או שתי פעמים בשנה. והנני כאן, כמו גם במקומות אחרים, כבן בית. והפנים החדשות שראיתי, היה — איש הרור בלבושו, באצמלא רבנן וצורתו מעידה עלי, שהוא צורבא מרבנן — רב,

או מנידמישרים, או חובר חבר — מחבר ספרים. ועל שאלתי את השמש, מי הוא האיש הנכבד הזה. אמר לי השמש: הוא בא ממרחקים, ממדינת הנג, והוא הולך בשליחות מצוה, לבקש בחור אחד מעירו, שהלך למדינתנו ללמוד תורה, ואין איש יורע איהו מקומו. ובת אחותו של האיש הזה, אלמנה צעירה לימים, זקוקה לחליצה מהבחור כי בעלה הלך לעולמו מבלי השאיר זרע ולו היה רק אח אחד — הבחור הזה. וזה דבר כואב של האיש הזה, לדרוש ולחקור, אולי הבחור לומד באחד בתייהמדרשות שלנו. והשמש הוסיף: טוב עשית, שבאת לעירנו זה עתה. כי להאיש הזה יש ספרים למכירה. ושאל שאל אותי האיש להגיד לו, מי המה הבעל־ביתים שבעיר המתענינים בקנית ספרים. ובודאי ישמח האיש לרבר בואך הנה — כי זאת היא הזדמנות יפה למענו, למכור לך הספרים בפעם אחת ולא יצטרך לספל במכירתם לאחרים. כי הבעל־ביתים, על פי הרוב, אינם קונים בפעם אחת אלא ספר אחד, או שנים. ויש לו בזה טרחא מרובה ואכזר זמן רב. לדבריו אלה נזכרתי מה שספרו לי השמשים בוויילנא על דבר היהודי מארץ הנג. ולפלא היה בעיני, שלא הצליח למכור את כל הספרים בוויילנא, במקום שהקונים הנם מרובים ויש קופצים על כל ספר וספר. וכבר עבר חורש ימים, מעת שעזב את העיר וויילנא, והנהו מוסיף ללכת ולנוע על ערים ועיירות קטנות ומספל עונה במכירת הספרים. והולך ומחפש אחרי הנמושות. ובלבי אמרתי: מה' יצא הדבר, שאזכה גם אני — לו גם במקצת — בהספרים של הרב הנפטר, שהיהודי ההגרי עוסק במכירתם. ובודאי מטעם זה, לא הצליח למכור אותם כולם, כדי שיגיע חלק מהם לידי.

ואחרי נמר התפילה, ואורח זה ישב — עטוף בטלית ותפלין — ללמוד בספר, ננשתי אליו ונתתי לו שלום. ואמרתי לו: אני הוא גרונם המוכר ספרים. והנה שמעתי שיש לכבודו ספרים למכירה. נכון אני לקנות את כל הספרים שישנם אלו ואשלם לו מחירם, כפי שנשתוה בינינו. ראיתי על פניו, שלא שמח הרבה על דברי, ונדמה היה לי, שהוא מכים עלי בעינים של חשד. ובודאי הייתי בעיניו כאותם מוכרי־ספרים, שדרכם בכך, כשקונים ספרים, הנם משלמים לבעליהם פרוטות. והנם מוכרים אותם להקונים כדינרים. על כן אמרתי לו: בוראי שמע ככורו את שמעי, כי הנני ידוע בכל רחבי מדינתנו. וכל מי שיש לו עסק עמדי, אם למכירה ואם לקניה — הנהו נשאר תמיד שבע רצון. ונם ידוע לי, שהשמש דהקלויז של הנאון בוויילנא דבר עלי טובות לפני כבודו. לשמע דברי אלה, אמר לי היהודי ההגרי: אמת, נזכר אני שהשמש דהקלויז של הנאון בוויילנא קרא לי בשם מוכר־ספרים, העוסק ביחוד בקנית ובמכירת ספרים עתי־קים. והנה זה אתה הוא אותו האיש. טוב, טוב. יש עוד בירי מעט ספרים ואמכר אותם לך באוות נפש. ובראותי שאין עוד יותר בלבו חשד עלי והוא גם מראה לי ספר פנים יפות, אמרתי לו: באתי הנה רק לזמן קצר — לשנים, או לשלושה ימים, לכל היותר — כי אין לי עתה כאן עסקים מרובים. ואם טוב לפניו הדבר, אבוא עוד היום לכבודו להאכסניא שלו לראות את הספרים ולעמוד על המקח ולגמור הדבר בכי טוב. היום אי אפשר, אמר לי האיש, כי באו אורחים מרובים

להאכסניא ומלאו כל החדרים. וגם החדר, ששם נמצאים החפצים שלי והספרים שלי, מלאו בשקיהם ובחפציהם ובכליהם ואין מקום לפנות אנה ואנה. ואי אפשר לראות את הספרים, אבל יש לי רשימה מהספרים העומרים למכירה. ואביא אותה היום, לעת תפילת מנחה, לבית המדרש ואמסור אותה לך. ואתה תוכל לבחון אותה, בשוכך הביתה מבית-המדרש, אחר תפילת מעריב. ומחר בבקר תגיד לי, אם מוצא אתה חפץ בהם. ובוראי נשתוה במחרים. וכוה נמרה השיחה בנינו. באתי לבית-המדרש לתפילת מנחה ולא מצאתיו שם. וגם לתפילת מעריב לא בא. שאלתי את השמש רבית-המדרש, אם הוא יודע את האכסניא שהתאכסן בה היהודי ההגרי. והוא אמר אותה לי. הלכתי עוד באותו ערב לאכסניא זו וכששאלתי אחרי האיש הזה אצל בעל האכסניא, אמר לי, שכבר נסע הלך האיש ממחננו עוד באותו יום בבוקר, תיכף בשובו מבית-המדרש, אחרי תפילת שחרית. ובעל האכסניא ספר לי, שבשוב האיש מבית-המדרש, אמר לנו, שקבל זה עתה ידיעה חשובה ברבר הבחור, שהוא מבקש. ועליו לעזוב העיר וללכת למקום ששם נמצא הבחור, בלי שום איחור. לכל ילך הבחור משם ויתחמק מחדש ממנו. ואנחנו מצאנו למענו עגלה ההולכת תיכף וסיד למקום חפצו. והוא נסע מכאן בחפזון גדול. כוה ספר לי בעל האכסניא. והיה הרבר בעיני לפלא גדול. הלא ראיתיו היום בבוקר, אחרי תפילת שחרית, יושב בבית-המדרש ולומר בספר במנוחה. וכשנמנתי השיחה עמדו, חלץ את התפלין וקפל את סליתו והניחם בשקו. ואת השק שם תחת זרועו ויצא במנוחה מבית-המדרש, לשוב להאכסניא. ושאלתי לעצמי: מתי קבל היריעה ברבר הבחור? אם היה זה קודם שרברתי עמדו, כי אז מדוע הוליך אותי שולל, להבטיח לי, שיביא לי לעת תפילת מנחה לבית-המדרש רשימת הספרים שהוא רוצה למכור, אם בה ירט הדרך לנגדו, וכבר החלים לעזוב העיר עוד באותו בוקר? ועל רבר זה אמרתי ברברי דור המלך: „פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה“. ואולי הומין לו הקדוש ברוך הוא בדרך מבית-המדרש לבית האכסניא שליח, להודיע לו רבר הבחור ומקום שבתו. וה' הוא היודע. איך שיהיה, ראיתי שמן השמים נגור, שלא אוכה בהספרים שהיהודי ההגרי עסוק במכירתם. ואמרתי בלבי: כל דעביר רחמנא לסב עביר. וגם לא נצטערתי במאומה, ולא כלום, על כי נכזבה תוחלתי לקנות את הספרים אצל היהודי ההגרי. ועל שהיה לי עסק זה — קסיון ריונה, שכן לילה היה וכן לילה אבר; כי מצאתי לי שם עסקים אחרים, אשר הצלחתי בהם. והייתי, כתמיר, שמח בחלקי.

ואחר שנמנתי מעשי בלירא, יצאתי ממנה והלכתי בדרך ישנה לעיר נאווא-ראדאק. ובעיר זו יש לי לקוחות, בעלי-בתים אחרים, הקונים אצלי ספרים כמעט בתמידות ובסכומים הגונים. והחשוב שבהם, — אברך, למדן מופלג, חתן אחר הבעלי-בתים העשירים שבעיר, יהודי פשוט, אבל עשיר גדול, שלקח אותו אחרי כבוד לחתן לבתו ונתן לו נדוניה — סכום הגון וגם קצב לו ארוחת-תמיד על שולחנו. וחתנו מפור עליו כסף לרוב כאפר וכל אשר תשאלנה עיניו, לא יאצל ממנו. והאברך יושב על התורה ועל העבודה ולומר בהתמדה. וכבר

יצא לו שם בבקיות ובחריפות. והאברך הנ"ל הנהו גם כן חובב ספרים נלהב. והוא — שמח על כל ספר וספר הבא לידו. והנהו תביב עליו ממש, כאחד מילדיו. וכשבא מוכריספרים לנאוואראדאק, הוא מתנפל על כל הספרים שמביא אתו המוכרהספרים. והוא בוחר בהספרים הרצויים לו. ואיננו משגיח במספרם ואיננו מדקדק במחירם — כי חותנו הנניר משלם בעד הכל ברצון ובשמחה, ברצונו לעשות נחת רוח לחתנו. ולהנות אותו בספרים שבחר. כי האברך הנ"ל — הוא עמדת תפארת משפחתו. והוא מתנאה בו וכתורתו. ואל האברך הנ"ל, בשאני בא לנאוואראדאק, הנני מביא כראשונה את הספרים היותר חשובים והיותר יקרים; כרי, שאם ימצא חפץ בהם, יהיה הוא הראשון לזכות בהם. כי הנהו הקונה היותר חשוב שיש לי בעיר זו. ולו משפט הבכורה. וגם כפעם זאת, שמתי פעמי כראשונה אל האברך הנ"ל. וכשנכנסתי לביתו והוא נתן לי שלום, ולא הספקתי עדיין לרכב אתו אף מלה אחת, מהר הוא לאמר לי: ר' נרונם, שב נא על הכסא ואני אראה לך שתי מרגליות יקרות שזיכני בהן הקדוש ברוך הוא בשנה זו. והוא קם ממושכו וילך לארון הספרים ויוציא משם שבעה כרכים קטנים, כמדת המרואים הקטנים שלנו. והספרים האלה מכורכים בכריכת עור יפה וגביהם מקושטים בפמורי ציצים של זהב. ושמות הספרים ומקום דפוסם נחרתו גם כן באותיות זהב על נכי הספרים. לקחתי הספרים בידי וראיתי שהנם: הלכות האלפסי, שנרפסו באמשמדרם זה כמאה שנה בנ' כרכים. וספרי השולחן ערוך, שנרפסו גם כן באמשמדרם. וכמעט בזמן אחד עם האלפס — ר' כרכים. הספרים האלה, אמר לי האברך, ועיניו הפיקו אותות רצון ושמחה, משעה שבאו לידי הנם שעשועי יום יום. כי מעורי לא ראיתי ספרי הלכה בתבנית קטנה כזו; כי לפי הרגיל — וכידוע לכבודו — הלם כמעט תמיד בתבנית דף גדול, כגודל הנמדות, ומבלעדי יפיים, שהנם מרהיבי עינים, עוד מעט בהם לשכת, שהנם קלים במשקלם ונוח למלטלם ולהחזיקם ביד. וחשובים לי הם כיחוד, באשר לי יש שיעור ללמוד בבית-המדרש בכל יום ס' האלפס וס' שלחן ערוך. ואני מניח את הכרכים הנחוצים לי בהשק של המלית. ולא נכר סכחוץ לעין רואה — למדתם הקטנה — שהם באו אל קרבו ושהנם נמצאים בשק. ואת הפנינים היקרים האלה קניתי אצל איש עובר ארח, שבא לעירנו מארץ טרחקים לבקש בחוד יבם, לתת חליצה ליבמתו. וביחד עם הספרים האלה קניתי אצלו עוד ספרים אחרים, אבל כיחוד גדלה שמחתי, על אשר הכרכים האלה נפלו בחלקי; כי לא רק אנכי בלכר מוצא בהם חפץ וענין רב, אלא, כל הרואה אותם, מתפלא הפלא ופלא עליהם, כי לא דאו מיסיהם ספרים יפים כאלה וכתבנית קטנה כזו. ספרים בתבנית קטנה. וגם בתבנית יותר קטנה מזו, ראיתי כבר הרבה בימי חלדי, אמדתי להאברך, והנם מצויים על פי הרוב בין אלה, שנרפסו באמ-שמדרם ובויניציאה. ובתבנית קטנה כזו יש גם ספר עין-יעקב. אבל אין חזיון הספרים הקטנים האלה נפרץ במדינתנו וגם לא במדינת פולין, הקרובה לנו. ורק לעתים רחוקות ראיתי במדינתנו ספרים מרפוס זה ובתבנית זו. והטעם, מדוע לא עסקו המוכריספרים להביאם למדינתנו למכירה, אולי — מפני מחירם

הגבוה; ואין אנשי מרינתנו בעלי בים, כאחינו בני ישראל במרינות המערב, שיש להם הון ועושר, והיכולת בידם להזיל זהב מכינם על קניית ספרים יקרים. ואולי גם מטעם זה, שהקונים ספרים ללמוד ולא רק לשעשוע בלבד, מבכרים את הכרכים הנרולים, הנוחים ללמוד ולעיון, על הכרכים הקטנים, שאותיותיהם הקטנות מכבירות את הלמוד ואת העיון ומינעות את העינים. ובאלה המעטים מתנאר הרבר, מרוע חזיונם יקר במרינתנו. והקדוש ברוך, הוא, שזיכה אותך בהם — זיכה אותך במגולה יקרה. ואני יודע ומכיר הרבה חובבי ספרים במדינה, שכוראי היו מתקנאים כך, אם ראו את הספרים האלה שהנם אצלך. אחרי כן שאלתי, איזה הם הספרים האחרים שקנה אצל עובר ארח הלז. ועל זה אמר לי האברך: לא רב מספרם: ספר חסידים, הספר שארית-יוסף על כללי הש"ס. שאלות ותשובות של ר' יוסף אבן לב וספר בחינת-עולם עם פירוש בעל התוס-פות-יוס'טוב. ואם כי היו לו עוד ספרים למכירה, לא התענינתי בקנייתם; אם, מפני שהנם נמצאים כבר אצלי, ואם, מפני שאמרת, שכוראי גם אתה תוכל להמציא אותם לירי. ובהיות שאתה מוכר לי ספרים בתמידות ונותן לי הכבודה להביאם ראשונה אלי. והאיש הזה נעשה למוכר-ספרים דרך מקרה. וכוראי לא ישוב שנית למחננו לעולם, החזקתי בהכלל שכללו לנו החכמים: תדיר ושאינו תדיר — תדיר קודם.

ובדרך, בשוכי מכית האברך להאכסניא שלי, ובחשבי מחשבות בכל מה שראיתי ובכל ששמעתי זה עתה, נתקשיתי בענין זה והוא נראה לי מעט חמור: הלא ברור הוא כביעא בכותחא, שעובר אורח הלז, שמכר את הספרים הקטנים להאברך, הוא אותו היהודי ההגרי, שראיתיו בלידא ושנתעלם פתאום משם מן העין. והוא הוא שהביא לוויילנא למכירה את הספרים, מעוזבון קרובו הרב דהעירה פלוגית אלמונית. כי כוראי אין שני יוסף בן שמעון — שני יהודים מארץ הגר, המבקשים בחור יבם והנם מוכרים דרך אנב ספרים — סוככים כאותו זמן ובאותם מקומות. ואם איננו אלא אחד — היכא תמצא — שמכר כבר ספרים בערים שונות. במשלשה חדשים ועוד, טרם כואו לוויילנא. כי נודע לי ברור וכדיוק שבנאוואראדאק עבר ועשה את מעשהו בשלשה חדשים לפני חג החנוכה. ובאותו זמן מכר את הספרים להאברך. וכוויילנא הלא שמעתי מפי מנירי אמת, שהיהודי ההגרי ספר לכל אחד ואחד, שזה עתה לקח הספרים. אצל אלמנת הרב הנפטר והלך בדרך ישרה לוויילנא, למכור אותם. וכאן, כנאוואראדאק, ראיתי ונובחתני, שכבר זמן רב קודם לכתו לוויילנא, כבר עסק במכירת ספרים בערים ובעירות קטנות — במקומות, שאין הקונים מרובים. וגם נזכרתי, שכבר בלידא, בשאמר לי השמש בבית-המדרש, שהאורח ששאלתי עליו, הוא יהודי מארץ הגר המבקש יבם, ושיש אתו ספרים למכירה. ונתברר לי, שהוא אותו האיש, ששמעתי כבר את שמעו בוויילנא ושמכר שם את הספרים מעוזבון קרובו, הרב הנפטר. כבר אז — בלידא — הדבר לא נראה בעיני פשוט, שלא מכר את כל הספרים שהיו אצלו בוויילנא. והוא נושא אותם אתו ומטלטלם ממקום למקום. לי, הורות להכורא יתברך, יש כבר יריעה הגונה ונסיון במסחר הספרים. ויודע

אני, שלו לא הרבה האיש במחירם יותר מדי, בוראי היה יכול למכור את כל הספרים עד אחד, בוילנא. ולא היתה לו יותר שום נחיצות למלמלם עמרו ולבקש עליהם קונים בעדים ובעיירות. הלא לא לשום המסחר בספרים כתת את דגליו לבוא מארץ רחוקה למדינתנו. ובפרט, שהם נפלו דרך מקרה לידו.

המחשבות האלה והספקות שנפלו לי בדבר האיש הפלמוני הלו — ובחוש הנסיון שיש לי, כי כבר הרבה ראיתי והתבוננתי בימי חיי הבלי לבני-הארס ולמעשיהם בכל המקומות שעברתי שם עד עתה — הרגשתי, שאין הסכוב של ד' פתחיה החרש הלו דבר פשוט כלל. ובוראי יש דברים בנו של המלאך הזה, העושה שתי שליחות כאחת: מבקש כחור יבם ועוסק במכירת ספרים, שנפלו בירושה לאלמנת קרובו הרב. ואמרתי בלבי ונמרתי בדעתי: כדאי וראוי להת-ענין בהאיש הזה ובמעשיו ולחקור ולדרוש אחריו עד כמה שירי מנעת. ורואה אני כזה חובה לעצמי. כי מי מבלעדי, הנורד ממקום למקום, יוכל להתחקות אחרי מעשי האיש הזה ולשמור צערי דגליו כמוני? ומי כמוני, מוכרספרים, הנמצא במנע של משא ומתן עם רבנים וריינים וראשי-ישיבות ובעל-יבתיים חשובים הובבי ספרים בכל רחבי-מדינתנו, יוכל לרעת לנכון את כל המקומות שמכר שם ספרים. וגם איזה ספרים מכר. ועל ידי זה — אולי — למצוא פתרון לחידת האיש הזה? ואם כי הוא לא ננע בי לרעה. ולא הפסדתי מאומה על ידי זה, שהוא עוסק במכירת ספרים, בכל זאת, אינני רואה את עצמי בן חורין מלמפל במעשה האיש הזה, כי מרגיש אני, שיש קוץ באליה זו. ואם באמת יש כאן איזה תקלה. ולי האפשרות למצוא אותה ולפרסמה, כי אז מוטל עלי החיוב שלי: באם לא יגיד ונשא עזונו. ואין לי הרשות להשתמש מדבר זה.

ומאותו יום והלאה לא הסחתי את דעתי אף ליום אחד מהיהודי ההנרי וממעשיו. ולכל מקום שהייתי בא, חקרתי ודרשתי שם — וכמובן, באופן כזה — שלא ירגיש איש, שאני עסוק בחקירה ודרשה על דבר האיש הזה לשום איזה מטרה ידועה; אלא עשיתי הכל כלאחר יד ודרך אנכי, לדעת, מתי עבר האיש במקום הזה, ומה היו מעשיו כאן. ועם מי היו עסקיו. ועם מי בא בדברים. ואם גם מכר ספרים באותו מקום, למי מכר. ואיזה ספרים מכר. ובאיזה אופן הסביר דבר מציאת ספרים אצלו למכירה. ועוד פרטים אחרים ביחס לעסקיו במכירת ספרים. ובמרה שהרביתי את החקירה והדרשה במעשי האיש הפלאי הזה, הוספתי להתעניין בו ובמעשיו מיום ליום ומשעה לשעה יותר ויותר; כי נוכחתי, שחוש הנסיון שלי לא הולכיני שולל. ובוראי יש במעשי האיש הזה דברים בנו. אבל לא היה לי ברור ערנה לנכון ובדאות נמודה טיב האיש בעצמו — מי ומי הוא, ומאין מוצאו. ומה דבר הכחור, שהוא מבקש; או, שהוא מספר לאחד-רים שהוא מבקש. ומה המה הספרים, שהוא מוכר, ומאין המה לו? אבל הייתי בטוח, שהבורא יתברך, שפקח את עיני על מעשי האיש הזה, יוליכני בדרך נכונה לנלות הלום והמסכה הנסוכה על פני האיש הפלאי הנ"ל. ונמרתי בדעתי להוסיף — עד כמה שירי מנעת — החקירה והדרשה — כהיותי בטוח, שסוף האמת להנלות.

ובכלותי מעשי בנאוואראראק, הלכתי לסלאנים. ומסלאנים הלכתי לפרוואני. ומפרוואני לקאכרין. ומקאכרין לכרך בריסק. והלכתי כפעם הזאת כדרך אחרת, מאשר התויתי לי מראש, וכמנהגי תמיד. ועשיתי דבר זה, כראש וכעיקר, כדי להתחקות אחרי מעשה האיש הזה. בכרך בריסק. כי לא היו לי כאותו זמן שום עסקים בכריסק. והלכתי שמה רק לשום האיש ולשום מעשיו. ומה גדולה היתה השתוממותי, כשנודע לי בכרוור, שהיהודי ההגרי לא עבר דרך בריסק, ולא בקש שם את הכחור היכם. ואיש לא ידע להגיד לי פשר דבר האיש ומה שיחור; כי איש לא ראה אותו בכריסק. ואיש לא שמע כאן את שמעו. עזבתי את בריסק והלכתי לביעלסק. ומשם לביאלאסמאק. ומביאלאסמאק להאראדנא. וראה זה פלא, כי גם כערים האלה לא נודע דבר האיש הזה; אם כי הנן ערים גדולות ויש בהן ישיבות מפורסמות. ואמרתי כלכי: אם הדברים שהיהודי ההגרי מספר הנם דברי אמת, כי אז מעשיו אינם מוכנים והנם לי חרה כלי פתרון. לפי דבריו, הוא הולך לבקש בחור אחד מדינתם, שעוב בית הוריו והלך ללמוד תורה באחת הישיבות. במדינתנו. ואין ידוע מקומו איהו. ולכאורה. אם הכחור, שחשקה נפשו בתורה והלך מבית אבותיו — למרות רצונם — ובדרך רחוקה כזו, כוראי לא עשה זה, כדי ללכת לאיזה עיירה קטנה, במקום שאין ישיבה גדולה ואין ראש מתיבתא מפורסם, אלא רק קבוצה קטנה של בחורים עניים, הלומדים ככית-המדרש, כדי שהכעלייבתים יתנו להם לחם חוקם דבר יום ביומו. ורוב זמנם הנם מבלים כשיחות של דברים בטלים ובספורי הכלים, בישיבת מאחורי התנור, או כשהנם מתחככים בכותל. וכוראי לשום זה לא היה עוזב את בית אבותיו, את ארצו ומולדתו; כי בחורים עניים, המתגוללים בבתי מדרשות, ישנם גם כן במדינתם למדי, כבכל תפוצות ישראל. אלא, כוראי, וכלי שום ספק, שמנסת הכחור היתה ללכת ללמוד תורה באחת הישיבות המפורסמות, שתהלתן הגיעה עד למדינתו הרחוקה. באחד הכרכים הגדולים, מקום מושב גאונים מפורסמים. והנה נודע לי בכרוור, שהיהודי ההגרי לא הלך אף לאחת הערים הגדולות שבבר רינה, לבקש את הכחור. וגם בערים אחרות גדולות, כמו: מינסק, סלוצק, פינסק לא בא לבקש את הכחור, — כפי שנודע לי בכרוור מאנשי-אמת דהכרכים האלה, שפגשתי בדרך. אלא הוא הולך וסובב בכל רחבי מדינתנו על פני הערים והעיר רות הקטנות, במקום שאין ישיבות כלל, או רק ישיבות קטנות וכלתי חשוכות. ושאלתי לעצמי: מה ראה פקח זה לשמות גדולה כזו, לאבד זמנו וכספו. ולשאת מרח הרך, בלכתו לנוע על הערים והעיירות הקטנות — מקומות שכמעט אין כל תקוה למצוא את הכחור בהם, והכחור — אולי, יוכל היות — יושב ולומד במנוחה באחת הישיבות הגדולות, באחד הכרכים. ואין לו ידיעה ומושג מזה, שמי שהוא מבקש אותו זה יותר משנה בכל ארבע פנות העולם.

והנה, לפי מה שספר לי בכרוור, שר' בונם הנ"ל אמר לו, שבראשונה הלך לבקש את הכחור בק"ק בריסק. — ולפי מה שספרתי לכבדו זה עתה, יוצא ברור ששקר דבר האיש. אבל מדברי האיש הזה נראה שגם הוא הרגיש, שהשכל מחייב, שכבואו למדינתנו, עליו ללכת כראשונה לעיר בריסק, ואחר כך ליתר

הכרכים הנרולים, מקום מושב נאונים מפורסמים וישיבות גדולות. ותמיהתי הגדולה עליו, על אשר לא הלך בראשונה לק"ק בריסק לבקש שם את הבחור, לא היתה בלי יסור. ועתה כבורו רואה, כמה חשובים המה הרברים שספר לי על רבר ר' בונם הנ"ל. כי הוא נתברה והזים את עצמו: לכבורו ספר שהלך לעיר בריסק וחקר ודרש שם אחרי הבחור. ובאמת — לא היו רברים מעולם; כי לא הלך לבריסק לבקש שם את הבחור. וכל מה שספר לכבורו בנרון זה — הנם דברים ברזיים מראש ועד סוף. והכל — כזב ושקר.

וגם רבר זה, שבכל מקום ומקום שהוא בא, הוא עוסק גם כן במכירת ספרים, לא היה פשוט וברור בעיני, כפי שספרתי לכבורו, נודע לי רבר האיש הזה והספרים שמכר, בראשונה, בוויילנא, למועד חג החנוכה. והטעם שנתן היהורי ההגרי להיות עוסק שם במכירת-ספרים, היה בנוסח זה — שהספרים באים מעובון קרוב, רב בעיירה אחת קמנה. והוא לקח אתו את הספרים למכירה בעיר וויילנא, כרי לבוא לעזר להאלמנה ולהיתומים. ולפי רבריו — הוא בא בדרך ישרה מהעיירה הזאת לוויילנא, כרי למכור שם את כל הספרים בפעם אחת. ולא יהיו יותר עליו למורח בדרך. והנה על פי החקירות והררשיות, שעשיתי בהרבה מקומות, נודע לי בבירור, שכבר עסק במכירת ספרים כחצי שנה קודם בואו לוויילנא. ומעם מציאת ספרים אצלו למכירה היה כבר בנוסח אחר. והוא — שעבר ררך כבר אחר ושם קנה הספרים אצל אלמנה עניה, שבקשה אותו לעשות אתה החסר ולקנות ממנה הספרים; ואם לא, אולי ילכו הספרים לאבוד ויהיו לברות לשיני עכברים. וברצונו להציל את הספרים מכליון והפסד ולהיות לעזר לאלמנה עניה סוערה, לקח עליו הטורח למלטל את הספרים עמו בדרך, ער אשר ימכור אותם כלם. ולפי רבריו, קנה אצל האלמנה שבכפר שק מלא ספרים. ולי, שיש לי נסיון בהובלת ספרים בדרך ובחבישתם בשקים. ויודע אני, כמה ספרים לערך נכנסים לשק אחר. וכשעשיתי חשבון הספרים, הירועים לי שמכר בהרבה מקומות, נתברר לי, שכבר מכר ספרים במספר מרובה, משא של כמה וכמה שקים. ואם נניח, שאמת הנם הרברים, שהוא מספר, שקנה רק שק אחר מלא ספרים אצל האלמנה העניה, אנו רואים, שנעשה להאיש הזה מעשה נס ממש, במעשה הנס, שנעשה להאשה הצרפתית על ירי הנביא אליהו וזכור לטוב: כר הקמח לא כלתה וצפתה השמן לא חסר. כי משק אחר הוא מוציא למכירה ספרים אין מספר. והשק מתמלא תמיד מחדש. ובכל מקום בואו יש אתו תמיד שק מלא ספרים. ובאמת, הלא זה מעשה נסים!

זאת, ועוד אחרת, כי עוד דברים תמוהים נודעו לי ברבר הספרים שהוא מוכר. כן נתברר לי, שמהשק הפלאי הזה מכר כבר ר' פעמים את הספר חסידים. וראיתי, ששנים מהם היו מאותו דפוס ומאותה שנה. וגם את הספר שערי תשובה רכינו יונה מכר נ' פעמים. ועוד ספרים אחרים ראיתי, שמכר אותם ב' או נ' פעמים. ולא יכולתי לבאר לי הטעם: מרוע היו להשוחר, בעל האלמנה העניה, ושטמנו נפלה לה בירושה, הספרים האלה במספר כפול, משולש ומרובע? הספקות האלה היו מתחרשים, מתחזקים ומתרבים אצלי במרה שהייתי בא

למקום חדש והיו נודעים לי פרטים חדשים בדבר האיש ובדבר מעשיו. והאמונה ברבריו, שהיה מספר בכל מקום בואו — חיש קל התעופפה כעוף ממני ולא נתתי לה יותר מקום בלבי. ושאל שאלתי לעצמי: האמת הוא הרבר, שהוא בא ממדינת הנר ושהוא מבקש בחור יבם? האמת הוא, שהיה לו קרוב רב באיזה עיירה במדינתנו ושהספרים שהיה מוכר בדרך ווילנא באים מעזבון הרב הנ"ל? ואם לא ברורים גם הרברים בהנוסח השני, שהוא קנה שק מלא ספרים אצל אלמנת-שוחט באחד הכפרים במדינתנו? ואם כל מה שהוא מספר אינם אלא דברי שקר וברורים מראש ועד סוף. ולדעה זו, שאי אפשר לתת אמון לדבריו, באתי, על פי כל מה ששמעתי ומה שראיתי ומה שנודע לי בדבר האיש הזה ובדבר מעשיו, — הנה שאל שאלתי לעצמי: ולבסוף, מי הוא האיש הזה, ומה הוא מלאכתו ומעשהו? ולאיוזה צורך הוא בורה דברים על איזה בחור שהוא מבקש. ועל מוצא הספרים, שהוא מוליך אתו למכירה? ולמה לו כל אלה ולאיוזה צורך הנם משמשים. כי מה יתן לו, ומה יוסיף לו כל זה? וגם שואל אני: מאין לו ספרים במספר מרובה בזה. האם המסיר לו הקדוש ברוך הוא ספרים מן השמים, כמו שהמסיר לנו את המן במדבר, בצאתנו מן מצרים? ואם אולי הביא את הספרים למכירה ממדינת אחרת, למה לו בסות עינים זאת — שבל מעשיר אינם אלא לשם שמים. וכי הוא מוכר את הספרים למוכת אלמנת איזה רב. או אלמנת איזה שוחט. כי מי ידרש ממנו הצטדקות כזו? ועדיין לא שמעתי מעולם. שמי שהוא רוצה לעסוק במסחר הספרים, הנהו נזקק להאמתלא, שהוא עוסק בזה לשם שמים.

השאלות והספקות האלה היו מנקרות במוחי ומטרידות אותי ולא נתנו לי מנוחה כל הזמן, עד שבאתי לעיר שצוצין. ושם נפתרו לי בולם, פתאום, ובפעם אחת. לעיר זו באתי בתחלת חודש מנחם אב — ג' שבועות, לערך, סרם בואי עתה הנה. ובשבאתי בפעם הראשונה לבית-המדרש, ראיתי על דלת הפתח מורעה רבה על פני גליון גדול ובאותיות גדולות על פני דוחב כל הדלת, כתובה עברית ושנויה ביהודית, אזהרה על חומר האסור להוציא שום ספר מבית-המדרש, מבלי ידיעת ומבלי רשות הגבאי, או השמש דבית-המדרש. והעובר על אזהרה זו, יהיה מוחרם ומנודה בזה ובבא. ותבאנה עליו כל הקללות הכתובות ושאינן כתובות בתורה. ולהשומע יונעם ותבוא עליו ברכה. למראה המורעה רבתי הזאת והאיר טים הכלולים בה, שאלתי את השמש: מה החרדה הזאת אשר חדרתם זה עתה יותר מקודם. והנכם מטילים אימה על הצבור בחרם ובנריו ובשטתא. ומה יום מיומים, שאינכם מסתפקים — כמו שעושים בכל המקומות — במורעה פשוטה, בלי איומים נוראים וכלי קללות נמרצות, — להזהיר על האסור להוציא שום ספר מבית-המדרש בלי רשות הגבאי, או השמש? ועל שאלתי זאת, ענה לי השמש: משום מעשה שהיה. מקרה לא טהור, שקרה בבית-המדרש שלנו. אחר מזקני הבעל-רבנים שלנו נתן במתנה לבית-המדרש כל הספרים שהיו לו. והנה קרה המקרה, זה במחורש ימים, שהלך הבעל הבית הנ"ל אל ארון הספרים בבית-המדרש לחפש אחרי ספר. ובינתים התעניין לראות גם כן ספרים אחרים,

מאלה, שנתן במתנה לבית-המדרש. והוא חפש אותם על כל הדפים שבארון ולא מצא אותם. וישאל אותי, וגם את הנכאי, וגם האברכים, הלומדים בבית-המדרש, אם איש מאתנו יודע, איפה נמצאים הספרים האלה. ואיש לא ידע להניד לו דבר. ותיכף נפל החשר על הבתורים העניים, הלומדים בבית-המדרש, שבוראי ידם באמצע. והם לקחו את הספרים. אבל הבתורים נשבעו בכל השבועות שבועולם, שידם לא היתה במעל והם לא נגעו בהספרים האלה. ובכל זאת, לא נתנו אמון לרבריהם. וחפשנו בכל כליהם ולא מצאנו מאומה. ולא נשאר לנו אלא לשער, שאתר העניים, מהני ארחי ופרחי, הנורדים מעיר לעיר ושואין יראת אלקים בלבם, נשא עיניו אל הספרים, לגורל יפים ולקטנות מרתם המאפדת שרת להטמינם בשק של הטלית, ולקח אותם, כשאין איש רואה, ושם בכליו והוציאם מבית-המדרש. ומטעם זה, החליטו הנכאים, להרכיב על דלת בית-המדרש מורעה זו, למען ידע כל העם חומד העוון הנורא הזה — נגבת ספרים, השייכים לבית-המדרש — והעונש, שיגיע למי שיעבור על עבירה זו. ואולי מיראת העונש, לא יזיר יותר מי שהוא, לשלוח ידו בנגבה ולמעול מעל בקרשי שמים.

השכחים, שמנה השמש בהספרים שנגנבו, שהנם יפים מאד ושהנם קטנים במרתם, עוררו בלבי — לב מוכרספרים וחובב ספרים כאחר — התשוקה לרעת טיבם. ושאלתי את השמש: איזה הנם הספרים האלה, שאתה אומר, שהיו מצוינים ביפים. ועל זה אמר לי השמש: כרכים של ספר האלפס ושל ספר השולחן ערוך. והנם קטנים במרתם, ממש כסדורים קטנים. והנם מכורכים בכריכת-עור יפה ער להפליא. ומצויים בציצים ובפרחי-זהב על גביהם. וכל הרואה אותם היה מתפלא למדאם היפה. ובעלם הראשון, שנרב אותם לבית-המדרש, אמר לנו, שחזונום יקר מאד; כי גרפסו באמשטרדם זה יותר ממאה שנה. ואינם נמצאים אף אחד בעיר ושנים במשפחה. לשמע דברי השמש, רטט עבר בבשרי ונזרעו עתי בכל גופי. וכמעט שנעצרה נשימתי בגרוני, כאלו שמו מחנק נפשי, לגורל התרגשותי, כשנזכרתי, בשתי המרגליות היקרות, שהראה לי האברך בנאוואראד דאק, ושכאו לו מהיהודי ההגרי. ובאותו רגע הרגשתי, כאלו נפל מעל עיני מסוה הסגורים. וכי רואה אני בבהירות — ובלי מעות אפשרית — שהגנב, שגנב את הספרים האלה, לא היה אחר מהני ארחי ופרחי, — כפי השערת הנכאים דאותו בית-המדרש, — אלא. אותו. הצורבא מרבנן, היהודי ההגרי, הלובש אצטלא דרבנן, למען כחש. והחזור על כל המקומות, שיש שם בתי-מדרשות מלאים ספרים והנם בלי שמירה ואין איש משגיח עליהם, והוא לוסק מהם, כפי שיוכל שאת, ועושה סחורה בקרשי שמים. ובאותו רגע התורו לי כל הספקות וכל התמיהות שהיו לי על דבר האיש הזה ועל דבר מעשיו. וגוכחתי, שעשה הכל בחכמה ורעת: שהוא בא מארץ רחוקה, מארץ הגר — כפי שהוא מוריע לכל — כדי שלא ידרשו אחרי מקום מושבו ומעשיו שם, ולא יתברר. וכפי מאמר החכם: הרוצה לשקר ירחיק ערותו. הבחור היכם, שהוא מבקש — אמתלא נאותה, ללכת מעיר לעיר ומעידה לעידה. ובכל מקום, שהוא בא,

לחזור על הבתי־מדרשות לחפש את הבחור, אם איננו מסתתר שם. ולא ימשוך עליו עין של חשד, שהוא הולך מחיל אל חיל — מבית־המדרש האחד לבית־המדרש השני. ואיננו פוסח אף על אחד מהם. והאלמנות העניות, שלפעמים — כפי שיסכון לו הרבר — היא אלמנת קרובו הרב; ולפעמים, היא אלמנת שוחט, הדרה באחר הכפרים, שעבר שם דרך הלכו. והוא מטפל במכירת הספרים שלהן, ברי לבוא לעזר לאלמנה עניה סוערה, וליתומים כאין אב — דבר זה, שהוא מספר בכל מקום, הנהו לו כמות עינים נאותה לעסוק במכירת ספרים בכל מקום. ולא יעלה על דעת מי שהוא, לשאול אותו השאלה: מה ענין שמיטה אצל הר סיני. ומה לו ליהודי, הבא מארץ מרחקים, מארץ הגר, לבקש בחור יבם במדי־נתנו ולעסוק באותו זמן גם במכירת ספרים? והאצטלא דרבנן שהוא לובש, והנהגותיו בפרישות ובחסידות; ומה שהוא מאריך בתפילה. ויושב והונה בתורה. ונזהר בכל מקום לכל יכשל חס ושלום במאכל שאינו בתכלית הכשרות, כחבר האוכל החולין שלו על טהרת הקודש — כל אלה משמשים להרחיק ממנו אף צל צלו של איזה חשד, שהוא עלול לעשות, חס ושלום, איזה דבר נגד הדין. ובפרט, לשים ידו כנגבה ולעבור על אחד הלאוים שבעשרת הדברות: לא תגנוב. ואם כי לבי היה נסער עלי ער מאד, יכולתי, בכל זאת, להבליג ברוחי, לכל ידגיש השמש, שנבהלתי לרביו. ולכל ישאל אותי לסבת הרבר. ואני לא רציתי עדיין לנלות למי שהוא את החשרים שיש לי על הגנב, כל זמן שלא נתפס עדיין ביד כנגבתו. ואם כי ידוע לי, שהוא מכר את הספרים האלה להאברך בנאווארדאק, אבל הלא הוא יוכל לטעון, שקנה אותם אצל מי שהוא. ואין אחריות הגנבה עליו. ומטעם זה, השאתי את השיחה עם השמש לענינים אחרים. וגם גזרת־י משאף אותי, אם עבר בשצוצין יהודי אחר ממדינת הגר, המבקש בחור יבם. מיראה, לכל תעורר שאלה זו בלב השמש החשד, שאולי יד היהודי הזה היתה כנגבת הספרים מבית־המדרש. ודבר זה נודע לי ממקום אחר, שבאמת עבר בשצוצין היהודי ההגרי. וגם נודע לי לנכון, מתי בא לעיר זו. ובמה זמן שהה בה. ולא נשאר עוד יותר שום מקום לספקות, שאולי לא הוא היה הגנב. וראיתי עתה בעין ממש, שזאת היתה השנחת הבורא יתברך לפקות עיני על תעלולי האיש הזה ולנלות תרמיתו, כדי שלא תהיה האמת נעדרת בארץ. וישולם לרשע כמפעלו הרע.

הספקות שלי, שנהפכו לזראות, הביאו אותי במבוכה גדולה עוד יותר, כי לא ירעתי, מה היא עתה חובתי לעשות. ואיך ובמה להתחיל. רק דבר אחד היה ברור לי, שאין לי הרשות לסלק ידי מן הענין הזה, לרחוק את כפי — כהמביאים ענלה ערופה — ולאמר: „ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו“. אלא, מחויב אני להוריע ולהעיד על כל מה שנודע לי בענין זה, כפי מצות התורה: ובאם לא יניד ונשא עונו“. וגם דבר זה נחוץ לתועלת ולתקנת הרבים. אבל איך, ובאיזה אופן? לפרסם את האיש הזה בכל המקומות, שהוא נוכל, רמאי, גנב ומועל בקרשים, כדי שידעו להזהר ממנו ושישמרו את צעדיהם לתפסו ביד ולהעמידו לדין — אין לי הרשות, כל זמן שלא נתפס ביד. ועל יסוד החשרים

" — אם כי אינם קלומים מן האויר ויש ידיים מוכיחות — בכל זאת, אין לי
 הרשות להוציא עליו שם רע; להמיט חרפת עולם על בני ביתו ולהכניס פסול
 בכל אנשי משפחתו. וירוע, עד כמה נזהרים היו חכמינו, וזכרונם לברכה, שלא
 לרון לחובה איש, אם לא שהיה להם הרבר ברור בשמש ומאומת על ידי עדות
 נאמנה, שאיננה נותנת יותר שום מקום לספקות. ובכל מקום שהיתה אפשרות
 — לו גם היותר רחוקה — של איזה ספק, בקשו זכות להנאשם ורנו אותו לכך
 זכות. ואיך אעמיר על רעת עצמי להאשים את האיש הזה — אם כי בטוח אני
 שאין טעות בידי — כל זמן שאין בידי ראיות מבדיעות, שהספרים שמכר הוא
 גם נגב אותם. ואם בי הוא חשש רחוק מאד, בכל זאת, הלא אפשר הרבר, שהספ-
 רים שמכר להאבדך כנאוואראדאק הוא קנה אותם מאיש אחר, שנגב אותם, ולא
 הוא הנגב. וירוע שחכמינו, וזכרונם לברכה, היו חוששים גם לחששא רחוקה,
 אם היה זה לזכותו של הנאשם. ואיך אוכל לעשות ההיפך מזה? אבל אם גם
 יצלח בידי, או בידי אחר, לתפוס ביר את האיש הזה בנגנתו, עור מהסם אני
 ברבר, אם טוב לנו לפרסם הגנבה ברבים, כדברי ר' יוחנן בן זכאי במשנה: „אוי
 לי, אם אומר, אוי לי, אם לא אומר“, כי בוראי תצא מפרסום הרבר תקלה גדולה.
 מקרים של נגבת ספרים בבתי־מדרשות קרו גם בן קורם שהתחיל האיש הנ"ל
 לעסוק במלאכה זו — להתפרנס ממנה ולהתעשר על ידה. אבל אלה היו רק
 מקרים בודדים ולעתים בלתי תכופות. וגם לא במרה מרובה; אלא, לפעמים,
 נפקד ספר זה, או ספר אחר, בבית־מדרש זה, או בבית־מדרש אחר. והנגבות היו,
 על פי הרוב, ררך ארעי: עובר אורח, הלך בבית־המדרש, או אחר העניים, החוז-
 רים על הפתחים, שמצא הורמנות לקחת ספר בבית־המדרש באין רואה ולהוציאו
 משם; או, אחר הבחורים העניים הלומדים בבית־המדרש, לקח אתו ספר לביתו.
 ועל מנת שלא להחזיר. איך שיהיה — סבנת נגבת ספרים בבתי־מדרשות לא
 היתה גדולה. והספרים לא היו נצרכים לשמירה מעולה. ואם כי הבתי־מדרשות,
 על פי הרוב, הנם פתוחים יומם ולילה, ולא יסגרו. וארונות הספרים אינם סגו-
 רים על מסגר ואינם נעולים כמנעול ולא העמרו שומרים עליהם לשמורם. וכך
 הרוצה ליטול ספר בארון הספרים הולך ונוטל, באין מפריע; ובאין איש שומר
 על עקביו, שיחזיר את הספר למקומו בארון. וכך הרבר עומד וקיים במדינתנו
 מאות בשנים. ובאמת הוא מעשה נסים, שהנגבות של ספרים בבתי־מדרשות לא
 היו יותר מצויות, גם ממש, כהנם שנעשה לעולי רגל בזמן שבית המקדש היה
 קיים, שהיו מניחים בתיהם ושרותיהם וכל אשר להם והיו עולים לרגל. ואיש לא
 נגע בכל אשר להם. כהבטחת הכורא יתברך: „ולא יחמוד איש את ארצך
 בעלותך לראות את פני ה' אלקיך שלש פעמים בשנה“. והנה עתה, כשיפורסמו
 ברבים מעשי האיש הזה, שמצא מקור לפרנסה ואמצעי לצבור הון בנגבת ספרים
 בבתי־המדרשות והוא הצליח במשלוח ידו במשך ימים רבים ובאין מפריע. ורק,
 בדרך מקרה, נגלו תעלוליו. בוראי עלול פרסום מעשה זה, שגם אחרים, שאינם
 ידאים לשלוח ידם בנגבה יחקו מעשיו, לעשות גם הם כמוהו. וסכנה צפויה לכל
 הספרים הנמצאים בבתי־המדרשות שיהיו לבו ולמשיסה להגנבים אם לא, שבעור

מוער, יאחזו הגבאים באמצעים נאותים, לגרור פרץ בעד הנגבים ולסגור את הספרים על מסגר ולשים עין פקוחה על כל איש וזר הבא לבית-המדרש. ואם, חס ושלום, תניענו הרעה הזאת והנגבות של ספרים בבתי-המדרשות תהיינה למכת מרינה, והנגבאים והשמשנים יהיו מוכרחים לשים עין פקוחה על כל נכנס ויוצא מבית-המדרש. ובליילה, אולי, יהיו מוכרחים לסגור דלתי בית-המדרש ער בוקר; כי אי-אפשר להעמיד שומרים בבית-המדרש כל הלילה — נאלה אני רואה סכנה גדולה לבתי-המדרשות שלנו וצרה גדולה, צרת רבים לכולנו. וחכל, חכל, אם באשמת הרמאים והנגבים, יחרל בית-המקדש להיות בית מקלם לכל איש מצוק-ומר נפש, ולכל מי שהיתה בו יד הזמן לרעה, ולכל מי שהנהו מסובל בצרות וכדאגות, חסריות ורוחניות, — לכל אלה — שהיו מבקשים מפלם מצרותיהם ומנוחה לנפשותיהם בבית-המדרש, הפתוח לרווחה בכל עת ובכל זמן, יומם ולילה, לכל נכנס ובא, ולכל עובר ושכ, וגם בשעה מאוחרת, בדמי אישון לילה, בזמן שכל האנשים הווים שוכבים ונמים את שנתם, והדלתות והחלונות בכל הבתים הנם סגורים, והתריסים בהתנויות מונפים — רק דלתי בית-המדרש פתוחות. וכל הרוצה ללמוד — בא ולומד. והרוצה לתקן סדר תקון חצות — בא ומסדר. והמשכים להתפלל עם הותיקין, בא לבית-המדרש בעוד לילה וטרם עלות השחר, ומנעים זמירות בתהלות דוד בן ישי עד בוא זמן תפילת שחרית. וגם עובר אורח עני, שלא מצא לו מקום ללון, לנוח בלילה, בא לבית-המדרש. ובקרן זוית על אחד הספסלים הוא מניח את ראשו על מעילו העליון, המשמש לו לכר ולכסת וגם את שנתו ומוצא מנוחה לאבריו העיפים. וגם לי, בנרדרי הרבים, היה בית-המדרש פעמים רבות לבית-מקלם ולמקום-מנוחה בלילה, לענג את נפשי בלמוד ובעיון בספר. ובלילות-חורף הארוכים, בשגדרה שנתי מעיני ולא יכולתי לתת תנומה לעפעפי. ובחררי, בבית שהתאכסנתי בו, שרר הקור. וגם לא יכולתי להיות ער בין הישנים ולהפריע שאר האורחים. שהתאכסנו בבית, בשנתם, בהדליקי את הנר ובישבי ללמוד בספר — הייתי קם ממשכבי ולובש את בגדי וכוונן את צערי בדרך ישרה לבית-המדרש. ומבלי להשניח על השעה, אם היא קורם, או אחר חצות הלילה; או כבר לפני אור הבוקר. ומה אהבתי, כשחקור בחוץ היה חזק, ורוח ממזרים קרה היתה נושבת בפני ההולך באישון לילה ברחוב העיר. ומסביב לא נראה אף שכיב אור אחד בהבתים הנמים שנתם תחת המכסה הלבן, מכסה השלג הפרוש על גני הבתים. מה אהבתי אז — לצעוד בצערי און ולמטה להבנם לבית-המדרש ולזכות בחסו של התנור הגדול, שהוסק מבעוד יום, ושהוא שומר חסו כל הלילה. ובשעות המאוחרות בלילה, בית-המדרש עמוף כולו כמעטפת עלמה, רק שכיבי אור בודדים, פה ושם נר בוער לפני בחור סתמיד, המתעסק בלמוד הנמרא; או, נר שעוה, רק וצנום, כאחת הזויות על רצפת הבית, להאיר הסדר תקון-חצות לשישי יושב על הארץ ומקונן על חורבן בית-המקדש. ויתר שמת בית-המדרש — חשך ועלמה. ואין בית-המדרש ריק מאדם לעולם. וער שלא כלה אחד הלומדים המתמידים המתאחר ער אחר חצות הלילה, שיעורו בלמוד הנמרא, והנה כבר בא ישיש אחר, או

ישישים אחרים, לתנות ולככות על חורבן בית-המקדש ועל נלות השכינה. ובישבם על הארץ, ובהלצם את נעליהם, סרד תקון-חצות כיר האחת ונר שעוה ביר השנית, הנם מקוננים בקול בוכים, הקורע את לב השומע. וכמרה שהישעה מתקדמת והלילה נוסה ומתקרב לקצו, מתחילים להתכנס בבית-המדרש — אם בי החושך עוד יכסה ארץ — אחרים מהמתפללים במנין של ותיקין. והנם מקרי מים ומשבימים לבוא — להנעים זמירות בתהילות דוד בן ישי קודם תפילת שחרית וליהנות מחומו של התנור בבית-המדרש. ובאלה השעות, בשעות הלילה הייתי אוהב לבוא לבית-המדרש ולקחת בארון הספרים ספר שאלות ותשובות של אחר הנאונים הספרדים: המהרי"ט, המהרש"ם או מהרל"ח ועוד ולהשי קיע את עצמי באחת התשובות החשובות על שאלה חמורה. ומה נדולה היא ההנאה להתעמק באותו מקום ובאותה שעה בדברי אחר הנאונים הגדולים האלה ולהתפלל על בשרונם הנרול להציע דבריהם בסדר ישר ובאופן הגיוני, בבקאות ובחריפות נדולה. וכל זה בסכרא ישרה ובראיות שאין עליהן פירכא, ובדומיה השוררת מסביב ושאנינה נפרעת אלא במקצת על ירי הננון העצוב של הבחור, או של האבך, המתמיד בלמוד הנמרא שלפניו, או, על ידי קול בכיה חרישית של ישיש, השופך דמעותיו על הסדר תקון-חצות, שהוא מחזיק בירו. באותה שעה אני שוכב עולם ומלואה. ושוכת, שיש לי אשה ובנים. שוכב אני, שהנני שולח במסחר את ירי. ושהנני מוכרספרים, נע ונר כל הימים. והנני שוכב את הראנות ואת הצרות שיש לי. ושוכב אני את כל הצרות בכלל — צרת היחיד וצרת הרבים. והנני שוכב את הראנות. והנני מתעננ עונג רב, עונג בלי מצרים, שאין דונמתו בעולם; אלא, בוראי, הוא מקצת מן המקצת של העונג של הצדיקים לעתיד לבוא, שהנם יושבים ועטרותיהם כראשיהם ונהנים מזיו השכינה. ולפי דעתי, רק המתעמק בלמודו בבית-המדרש בשעה מאוחרת בלילה, או כהשכמה, לפני אור הבוקר, יודע מה יקרו רברי חכמינו, וזכרונם לברכה, באמרם: „לא איברא סיהרא אלא לנירסא". כי רק הלומד בבית-המדרש, במקום קדוש ובמקום שהשכינה שכונה לך, יודע להעריך את סגולות הלילה ללמוד. וההנאה הנדולה שיש להלומד באותו מקום ובאותה שעה. ועתה, אם, חס ושלום, באשמת הננבים, יסגר בית-המדרש אחר נמר תפילת-ערבית ואחר נמר השיעורים של החברות בחורף, אחר תפילת-ערבית. ובית-המדרש ישאר סגור עד אור הבוקר — מה יהיה גורל האוהבים להסתופף בחצרות בית ה' יומם ולילה והעומדים בבית ה' בלילות כי עליהם יהיה לחכות, עד אשר יפתחו מחדש דלתי בית-המדרש בבוקר. ומצטער אני עליהם. ובדברי דוד המלך אני אומר: „נפשי לה' משומרים לבוקר, שומרים לבוקר".

אחוז בסבך הספקות האלה, ומבלי לרעח למצוא מוצא מהם, נמרתי ברעתי להציע כל הענין הזה לפני כבודו. ומטעם זה, מהרתי לעזוב את העיר שצוצין. ונמ קציתי זמן שהותי בכל המקומות שעברתי בדרך עד הניעי הנה למהנכס. ובאתי הנה — בשינוי ממנהגי, — שהייתי נוהג בכל שנה, לבוא בתחלת חורש אלול. ובאתי בסוף חורש מנחם אב, ברי להתיעץ עם כבודו ולשאול בעצתו.

ואת אשר אחזה אני כהאיש הזה וכמעשיו אניד לכבודו: לפי רעתי, איננו כא מארץ הנג, אלא — לגורל חרפתנו — הוא אחד מאנשי מרינתנו. והוא אחז במעשה תרמית של הנכעונים, לאמר, שהוא בא מארץ רחוקה. וכמוכן, האשה השומרת יכם והבחור היכם לא היו ולא נבראו, אלא משל היו. וכמוהם גם האל-מנות, שמהן באו — לפי דבריו — הספרים, שהוא מוכר אינן משמשות לו, אלא כרי להרתיק מעליו שום ערעור של חשד בדבר הספרים שהוא מוכר. ולמעשה גנבת הספרים ככתי-סדרשות אין מן הצורך, להיות נגר ובר נגר, איש-מוסמות ובעל-תכולות. הוא היה מתפלל בכל מקום בואו עם המנן האחרון ומתמהמה כלמורו אחר התפילה, עד אשר תכלה רגל המתפללים מבית-המדרש. ואז הוא לוקח את הספרים בכל אשר יבחר ושם בכליו — בהשג הנדול של הסלית ותפלין שלו ומוציאם מבית-המדרש, כאין רואה וכאין מפרע. ואם הוא מוצא על הספרים שנגב הותם, או רשום בכתב יד, שהנם שייכים לכית-סדרש, הוא נורר כסכין או כאולר, את החותם ואת הרשימה. ואם אינם נתנים לגרירה מפני רקות הניר, הוא מעביר בקולמס על החותם או על הרשימה ומשמשש אותם, עד לבלי הכיר. ובהכתירו באופן כזה סימן הבעלות מעל הספרים הוא מוכר אותם ככתחול נמור, שאיש לא ירגיש בהם, שהנם נגובים.

ור' גרונם הוסיף: ובוה הצעתי לפני כבודו, מה היא רעתי בדבר האיש הזה וכדבר מעשיו. והשערותי אלה אינן קלוטות מן האויר, אלא הנן מכוססות על יסוד החקירות והדרישות שעשיתי בהרכה מקומות ועל יסוד היריעות שאד ספתי אורותו ממקורות נאמנים. ושנתאמתו בעדות נאמנה מפי מנידראמת סספרו לי מה שראו ומה ששמעו ומה שידעו בדבר האיש הזה. והנני מחכה עתה למוצא פיו של כבודו ולדבר-עצתו.

הקשכתי בקשב רב את דברי ר' גרונם והייתי נרעש ונדהם לכל מה ששמעתי מפיו. וכוראי מעולם לא היה עולה על רעתי, שהאיש הזה, שראיתיו כתפארת אדם-המעלה והראיתי לו אותות כבוד והתקרבות — שהאיש הזה הוא — נובל, רמאי, נגב ומועל בקרשים. ואוי למה שעלתה לנו כרודנו, שימצאו כמדינתנו רשעים כאלה. הלא למשמע אונינו ידאב לבנו. אבל בדברים ובאנתות כלכר לא יוסר רשע. וכוראי צדקו דברי ר' גרונם, שנחוצ לעשות איזה פעולה, כרי לשים קץ לתעלולי האיש ולענשו בעונש הראוי לו. ולר' גרונם אמרתי: זכות הרכים תהיה תלויה כך, על כל מה שמדחת ועמלת לגלות תרמית האיש הזה. ועליך החוכה — כפי דברי חז"ל: „המתחיל כמצוה, אומרים לו נמור“, — להמשיך מה שהתחלת. אבל עלינו מקורם להעמיק עצה כאיזה אופן לתפוש את הנגב כנגבתו ולהענישו, כפי הראוי וכפי הדין. ולעת עתה עריין נחיצה זהירות מרובה. וטוב עשית, שלא גלית עריין לאיש — מבלעדי — מה שכלכך בדבר האיש הזה; כי אי אפשר להאשימו בגלוי ובפומכי, כל זמן שלא נתפש ביד כג נכה. ולי — לפי שעה — אין עצה מוכנת מראש, מה לעשות כהאיש הזה; כי זה רק עתה שמעתי את הדבר מסך, ולא היה לי הפנאי הראוי לחשוב מחשבות ולהתישכ בענין זה. ועלינו לחכות עוד איזה זמן, כפי דברי הכתוב: „כי ימים

ירכרו ורוב שנים יודיעו הכמה". ומה שאפשר לעשות תיכף ומיד — הוא שאכתוב להרב דמישקאץ, בארץ הנר — שלפי דברי האיש הזה, הוא בא מיטם והנהו אחר הבעלי-בתים החשובים דקהילה זו — ולשאול את פיו, אם יודע ומכיר הוא את האיש הזה. ואם אמת הוא הרבר, שיצא במשלחת לבקש בחור יבם במרינתנו. ואם כי בטוח אני מראש, שתשובת הרב דמישקאץ תהיה: „לא היו דברים מעולם", אין איש כזה בקהילתם ואין שם אלמנה צעירה הזקוקה לה ליצה; כפי השערותך הנכונה, שהנהו — לחרפהנו — אחר מאנשי מרינתנו. אבל תשובת הרב דמישקאץ תהיה לנו לאות ולעדה, ששקר דבר האיש. ונוכל להמשיך — ביתר בטחון, שאין משנה אהנו — להתחקות אחרי מעשי האיש הזה ולשמור עקביו. עד אשר נתפוש אותו ביד ונמסור אותו לדין. ובטוח אני בעזרת הכורא יתכרך, שיצלח בירינו לבער את הרע הזה מקרבנו. וכשהם ר' נרונם ממקומו ללכת ממני ולשוב לביתו, אמרתי לו בדרך הלצה: ראה זה דבר פלא! נכא האיש ולא ידע מה שנכא, שסוף סוף יתפש בננכתו. כי בשאלי אותו בפעם הראשונה לשמו ולכנויו אמר לי, שישמו הוא כונם בר' ישישכר בער, וכנויו הוא: סגל הלוי. וכודאי גם שמו וגם כנויו הנם כדויים. והוא כחר לו לכנוי את המלה סגל. ולא הרגיש ולא ידע האיש הזה שראשי תיבות של סגל הוא: „סוף ננב לתליה".

ואחרי שהלך ממני ר' נרונם נשארתי עוד זמן רב שקוע במחשבותי בענין זה, כי הנהו חמור מאוד: ומלכד השאלה, איך ומה לעשות עם הננב, עוד הרבה שאלות קשות ומסובכות כרוכות כעקב מעשה הננבה. ברור הוא, שכל אלה שקנו, כמוני, ספרים אצל הננב, אינם יכולים ואינם רשאים להשאיר את הספרים הננובים בידם. ראשית, כאשר אין זה מן המדה ללמוד בספרים ננובים ושכאו בעבירה. וכודאי אין דעת המקום נוחה מזה, כמו שאיננה נוחה ממצוה שנחקימה כלולב הגזול ובשופר הגזול. ושנית, על פי הדין, הקונים דברים ננוב בים חייבים להחזירם לבעליהם. ואם כי על פי הדין, הנם רשאים לתכוע מכע ליהם — אם לא ידעו מראש את דבר הננבה — ששייכו להם את המחיר ששלמו בעדם להננב. אבל בנידון דנן, הלא אי אפשר לדעת למי שייכים הספרים הננוב בים, כלומר, מאיזה בית-מדרש; כי הננב הבחיר מעל הספרים שם העיר ושם בית-המדרש, שנמצא עליהם. ומי זה חכם יגיד לנו, איזה ספר נננב מכית מדרש זה, ואיזה ספר — מכית-מדרש אחר. ואם גם נניח שיעלה דבר זה בירינו, עוד יש ספק ברבר, אם יש הרשות לתכוע מהצבור שיחזירו להקונים את הכסף ששלמו להננב בער קדשי-גבוה שנננבו: ולפי דעתי, כודאי נחוצ יהיה לפנות לגרולי-הרוד במרינתנו לשמוע חוות-דעתם בהשאלות החמורות האלה. וחושש אני, שבשכיל זה, אי אפשר יהיה להסתיר את הרבר. ובשיחפרסם דבר הננבה ככל המרינה ויהיה לרבתי-רבים — החששות של ר' נרונם ברבר שמירת הספרים בבתי-מדרשות וגורל הכתי-מדרשות התלוי ברבר זה — תהיינה לא לחנם. ומן השמים ירחמו!

כרכות מאליפות ומרובכות תהיינה לראש ר' גרונם מוכרספרים הזן ומ' פרנס אותי כרנן שמים, והמשכיר לי כר — ספרים יקרים, שאין חזיונם נפרד כמדינתנו. על שהביא לי כפעם הזאת — ביחר עב ספרים יקרים אחרים — שני ספרים העוסקים בשאלה, שהתענינתי בה הרבה מאד.

הספרים האלה הם: אור הישר. מהר"ר שמעון קופנהאגן ואור ישראל, מהרב הגאון ר' ישראל ליפשיץ, אב"ד רב"ק קליווא שני הספרים האלה עוסקים בשאלה אחת, שהרעשה בזמנה — זה בעשרים שנה — כל קהילות אחינו בני ישראל בארצות המערב ומוסות בנפיה עד למדינת פולין הניעו. כי מבלעדי חכמי מדינות אשכנז, פיהעם והולאנר לקחו גם הגאונים רמרינת פולין חלק במחלוקת זו. וגם אחר מגדולי מדינתנו, הגאון בעל הספר שאנת אריה, שהיה מקורם רב הנליל בכרך מינסק ואחר כך לוקח אחר כבוד לרב ואב"ד בק"ה מיין, נכנס בעובי הקורה של המחלוקת בשאלה זו והוא אחר מראשי המרכרים בענין זה.

גוף המעשה, שנהיה לסלע המחלוקת בין האיתנים, אירידי התורה, פשוט מאד. בחור אחר, ושמו ר' יצחק, בן הקצין ר' לייזר נייבונג, מעיר מנהיים, שבמערב מדינת אשכנז, ארס לו לאשה את הבתולה לאה, בת הקצין ר' יעקב גונצהויזן מכונא, שהנה גם כן עיר במערב מדינת אשכנז. וטרם הניע הזמן המיועד להביא אותם בכרית הנשואים, הלך החתן פעמים אחדות לעיר כונא לראות את פני הכלה ולכלות את הזמן כשמחה ובחדרה ובחברתה ובחברת אבותיה וקרוביה. וכשהגיע עתם, עת רורים, להכנס לחופה, הלכה הכלה ואכר תיה וקרוביה, ומיורעיהם, הקרובים למשפחתם, לעיר מנהיים, עיר מגורי החתן ואבותיו, לחוג שם חג החתונה. וביום החמישי לכונא לעיר זו, חגגו את חג החתונה, כיאות וכנהוג בכל תפוצות ישראל. והחתן קרש את הכלה ברת משה וישראל. ימים אחרים אחרי אשר היתה לאה לאשה לר' יצחק, קרה המקרה הזר הזה: ר' יצחק קם בבוקר ממשכנו — וזה היה יום השבת — וילכש את בגדיו ויקח מכסף הגדוניה, שהיה נמצא בתיבה בחדר משכבו, מטבעות בסכום הגו. ויצא חרש מביתו, מבלי הגד דבר לאיש, ויצא מן העיר ויעלם. ואיש לא ידע, לאן פנה ולאן הלך. אבותיו וקרוביו בקשו אנהו כל היום ולא מצאו אותו. וגם שלחו אנשים לדרוף אחריו מחוץ לעיר, והאנשים שבו ריקם, כמו שהלכו. רק למחר, ביום הראשון, בא המגיד להגיד לאביו, שכנו ר' יצחק נמצא בכפר פלוגי, בביתו של ערל אחר. אביו הלך תיכף ומיד לקחתו משם ולהשיבו לביתו. הערל ספר, שמצא אותו בדרך, הרחק מן העיר, כשהוא עיף ויגע וכלי יכולת להרים את רגליו ללכת הלאה. ויכמדו רחמי הערל עליו ויקח אותו אתו אל ביתו ויניחו למשכב במטה, למען ינוח וישוב לאיתנו. וגם סיפר הערל, שיהודי זה בקש אותו שיוליכנו בעגלה למדינת ענגלאנר והוא ישלם לו את שכרו. אבל

הוא לא הכין מאומה מרכזיו. כי יוכל היות, שהערל הכפרי, איש ארמה הזה, לא שמע שמע מרינת ענגלאנר מימיו. ולא ירע לאן הוא מכקש אותו שיוליכנו. כמובן, השמועה על דבר בריחת חתן דנן שלשה ימים אחר החופה נתפרסמה ככל העיר. והיתה לשיחה כפי כל. וגם דבר חלול שכת חמור כזה: יציאה מחוץ לתחום וטלטול ומשא כסף, נתן ענין לענות בו. כוראי, הצער והכושה של האשה והמחותנים והקרוכים היו גדולים מאד. ובדואי, גם מצב הרוח של ר' יצחק הנ"ל היה מרוכז מאד. ראשית, מרוב הכושה על המעשה שעשה. ושנית, אולי לכו היה נוקפו על העכירה החמורה — חלול שכת — שעבר. ושלישית, מה שהיה, אולי, יותר חשוב בעיניו, — על אשר לא הצליח להוציא וממו לפעולה, לכרוח למדינת ענגלאנר, למקום שאין מכירים אותו. ולמקום, אשר יד אביו — שכפי הנראה, היה איש אלים ותקיף ואיננו נוח לו, לא תשינו. המחותן, ר' יעקב, אבי האשה הנ"ל, לא ראה עצה אחרת לצאת מן המכודה, אשר נמצאו בה הם כוליהם, אלא לשוב הביתה לבונא ולקחת אתו את כתו ואת חתנו, ר' יצחק הנ"ל. בתקוותו, שכבונא, בסביבה אחרת, וכמקום שמאומה לא יוכירם מה שעבר ומה שנעשה, יפוג צערו של הבעל, ר' יצחק, והמרה שחורה תעבור ממנו. וכל המעשה הזה היה יהיה כלא היה. חתנו ר' יצחק קבל בשמחה רכה הזמנת חתנו ללכת עמם לבונא. וגם אביו הסכים לזה. וכולם הלכו למו, כפי רצון אבי האשה, ר' יעקב, לבונא. כעבור ימים אחרים לבואם לבונא — וכמשך כל הזמן הזה לא ראו אנשי משפחת האשה והאנשים הקרוכים למיט פחתם שום דבר זר בר' יצחק הנ"ל, — לא ברבריו ולא במעשיו — הודיע להם ר' יצחק רצונו, ללכת למדינת ענגלאנר. וכדי שלא להשאיר אשתו ענונה, בהרחיקו ללכת נדור, אמר להם, שהנהו נכון לתת לה גם פטורין. המקורכים להמשפחה נסו לדבר על לבו ולפתותו, שיחזור מדעתו ויסור ממחשבתו ללכת למרחקים ולהפריד מאשתו. אבל, בראותם שהוא מתעקש ברבר ושכשום אופן איננו רוצה להשאיר במדינה זו, וכל דבריהם עלו בתהו, הסכימו — כאין כרירה — שהאשה תקבל ממנו גם. ובאותו הזמן כסא הרבנות בעיר בונא היה פנוי. וגם לא היה שם בית דין שיוכל לסדר את הגט. ומטעם זה, החליטו אבי האשה והאשה ואחרים מהמקורבים להם ללוות את ר' יצחק ברברו למדינה ענגלאנר. ועל דרכם, באחת הערים, במקום שיש רב אב"ד, יסדר להם הרב את הגט. וכשבאו בדרך מעיר בונא למדינת ענגלאנר לעיר קליווא, ובאותו זמן היה שם רב נאון מפורסם, הרב ר' ישראל ליפשיץ, בקשו את הרב לסדר את הגט. הרב שאל את ר' יצחק, מדוע הוא מאיץ בו שיסדר את הגט עוד באותו יום. ועל זה ענה הבעל מנרש, שירט הדרך לנגרו ללכת למדינת ענגלאנר. ואיננו יכול להר מהמה יותר. וכדי שלא לענן את אשתו, הוא מבקש אותו, שיסדר את הגט תיכף ומיד. והרב בראותו, שהבעל והאשה הנם שניהם מרוצים לגט זה. ולא ראה כהבעל, שבא עמו ברברים וחקר ודרש אותו, שום סימן של שטות, אז של שנעון. ולהיפך, שהוא בררעת וגם מצא שהוא יודע תורה. וגם לא נמצאה מניעה אחרת מאיזה צד שהוא, סדר את הגט כדן וכהלכה. והבעל-מנרש,

ר' יצחק הנ"ל, הלך אחרי כן לררבו, למרינת ענגלאנר, והאשה ואביה ושאר האנשים שבו לביתם, לכונא.

כשהגיע שמע רבד הגט לר' לייזר נייבורג, אביו של ר' יצחק, הבעל-מגרש הנ"ל, וכי בנו זה חמק, עבר לו. וגם לא נורע בראשונה מקומו איהו. וחשד את מחותנו ובני משפחתו שהם החביאו את בנו באיזה מקום סתר, עלה תרוננו כאפו על כל המעשה הזה. ויבקש תחבולות להשיב הנעשה אחורנית ולפסול את הגט ולבטלו. והרבה טעמים ונמוקים היו לו לבקש לעשות רבד זה: ראשית, אולי באמת צד היה לו על גט זה, מפני שהזוג היה טוב בעיניו ורצה באשה זו לבנו; שנית, בהיות שנתפרסם קלון בנו במעשה הכריחה ובחללו השבת, ירע, שעתה לא יצלה יותר למצוא שדוך אחר הגון כזה לבנו; כי אין אחר בין הבעל-ביתים החשובים שיתרצה להשתדך עמו ולתת את בתו לבנו. ושלישית, הטעם השקול בעיניו, כודאי, יותר מכל הטעמים האחרים, היה זה, — שצד היה לו על אשר הצליח המחנות ר' יעקב הנ"ל להפריד על נקלה — ובלי מרחת מרובה ובלי הוצאות מרובות — בין הרבקים ולהוציא גט לבתו מבעלה. בזמן, שאילו ירע הוא מראש, שהאשה ואביה אינם מרוצים משדוך זה, והנם רוצים להפטר מבנו, כי אז היה סוחט ממון מאבי האשה ער כמה שהיה אפשר. ולא היה נותן לבנו לפטור את אשתו בנם, טרם אשר ישאיר אבי האשה בלי פרוטה. ויוציאו נקי מנכסיו ויציגנו ערום כיום הולדו. ועל דבר זה, כודאי, היה לבו רוי יותר ויותר. ושכך היה רצונו, יוצא כרור מכל מה שבא אחרי כן.

ואם כי ר' לייזר, אבי הבעל-מגרש, היה היחידי המעוניין בראש ובעיקר לערער על הגט ולבקש לפסול אותו, כדי להכריח את אבי האשה לבקש שנית גט לבתו מבעלה, בכל זאת הצליח לשים חושך סתרו. ואין מי יורע, באיזה אופן עלה בידו, שהרב דמנהיים, וכיחוד האב"ד והדיינים דק"ק פראנקפורט, נעשו לכלי-חפץ בידו, למלאות רצונו, להיות הסוענים למענו. ורבד זה אין איש יורע, רק הבורא יתכרך, שאין כל גסתר ממנו והוא היורע הכל. איך שיהיה, זכר אבי הבעל-המגרש, שממנו באין כל ספק, יצאה ההתעוררות לערער על הגט לא בא אף פעם אחת בכל הכתבים המריכים שכאו בענין זה. והכל נסתדר באופן כזה, כאלו ההתעוררות לערער על הגט באה להרכ דמנהיים מרעת עצמו, כשהגיע לאוניו השמועה על דבר הגט שנסתדר. ואחרי כן, כשעבר כל הענין הנ"ל לרשותו של הרב האב"ד דק"ק פראנקפורט ולהכית-דין שלו והם נכנסו ברבד הגט, במחלוקת כמעט עם כל גדולי הרור, עשו הם — הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט — את עצמם למקנאים קנאה ה' צנאות, לכל יבשל, הם ושלום ארם מישראל כעוון אשת איש, אם תשאר האשה הזאת בחוקת מגורשת על ידי הגט הזה.

וכך היה מהלך הרכים כמעשה הגט הנ"ל. כ' שבועות אהרי שנסתדר הגט, הרב דמנהיים, כותב להרב האב"ד דפראנקפורט מעשה הגט הזה, שהוא לפי רעתו, גט מוטעה; כאשר הבעל-המגרש לא היה כרדעה בזמן נתינת הגט. ומטעם זה, הוא מבקש את הרב דפראנקפורט, שיעיין בענין זה, ואם יסכים

לדעתו, יכריזו בבית הכנסת, שהאשה הזאת הנה בהזקת אשת-איש, ולכל יעזר
איש לקחת אותה על סמך הנט שנסתר בקליווא, כי היא נזקקת לנט אהר,
כשבעלה ימצא להיות שפוי. ובהיות שבאותו זמן היה בפראנקפורט יום השוק,
ההכרזה כעיר זו היתה מוכשרת לפרסם דבר הנט הזה ככל המדינה. וידעו כל
אנשי המדינה להזהר מאשה זו. ולא יבואו, חס וחלילה, לירי חטא. ד' ימים,
מיום שנכתב המכתב הזה, כתבו הרב והריינים דק"ק פראנקפורט להרב דקליווא,
מסדר הנט הנ"ל, דבר הערעור על הנט, שקבלו מהרב רמנהיים. ושנם הם שמעו
דבר השנעון של הכעל-המגרש. ומטעם זה, הם דורשים ממנו, שיודיע ויכריז על
הנט, שנסתר וניתן בטעות, שלא כדת ושלא בדיון, ושהאשה הנה עדיין כחזקה
אשת-איש. על כתב זה כתב להם הרב דקליווא תשובה ערוכה כסוב טעם ודעת.
וכראיות, שאין עליהן פירכא, הוכיח, שהנט הוא בשר ואין שום יסוד לערער
עליו ולפסלו. וכראותו, שהרב והריינים דק"ק פראנקפורט לא קבלו את דבריו
ולא הסכימו לדעתו, כתב להם שנית להצדיק מעשהו ולחזק דבריו כראיות
ועדיות מוכיחות חדשות. אבל גם כפעם הזאת לא נענו לדבריו והוסיפו להחזיק
בדעתם ולטעון שהנט הוא מוטעה. ובאותו זמן שהרב והריינים דפראנקפורט
נכנסו בוויכוחים ובמחלוקת עם הרב דקליווא בדבר הנט, כתב הרב רמנהיים,
שהוא היה הראשון לערער על הנט, כל ענין הנט הזה להרב דפאלץ והביא
לפניו שאלה זו, בכקשה, שיחווה את דעתו. וגם בקש אותו, שיביא את הרבר
לפני אחיו, הרב רהאננוי ולפני גיסו, הרב רפיוורא, ששניהם הנם גאונים מפור-
סמים, כדי שגם הם יעינו בשאלה זו ויחוו את דעתם. ואם כי השאלה כדבר
הנט באה לשלושת הגאונים האלה מהרב המעורר על הנט ובהאופן, כפי שהוא
הציע לפניהם. וכידוע, הוא נטה לחיוב, ולא לזכות. בכל זאת, חוו הם את דעתם,
ששלתם כולם, חברים כאיש אחר, שאין שום יסוד לערער על הנט ולהכריז
עליו שהוא נט מוטעה. ובאותו זמן, גם הרב דקליווא לא טמן ידו בצלחת.
בראותו, שהרב והריינים דק"ק פראנקפורט מתעקשים בדבר ומוסיפים להוציא
לעז על הנט ומכריזים על האשה שהיא כחזקה אשת-איש, ויבוא בדברים בנידון
זה עם גדולי הרור. וגם אבי האשה המנודרשת בקש עזרת הרבנים הגאונים, לבטל
את הפסק של הרב והריינים דק"ק פראנקפורט ולהוציא פסק, שהנט כשר ושכתי
היא מותרת לכל אדם. ועל קריאה זו נענו הגאונים, גדולי הרור: הרב רפרא,
הגאון ר' יחזקאל לנדא; הרב רמיץ, הגאון ר' אריה לייב, בעל השאנת אריה;
הרב דקהלת האשכנזים באמשטרדם, הגאון ר' שאול; הרב רפיוורא, הגאון ר'
יוסף שטיינהארט; הגאון ר' יעקב עמרן ועוד גאונים וגדולים אחרים. וכלם פה
אחד, מתנבאים כמעט בסגנון אחד ומכריזים, שהנט הוא כשר כלי שום פקפוד
קים ואין שום יסוד להערעורים של הרב דמאנהיים ושל הרב והריינים דק"ק
פראנקפורט. והפסק שלהם — נגד הדין והתורה. ואת כל רכיהם ישא רוח.
ולמדות חוות דעתם של הגאונים האלה, נשארו הרב והריינים דק"ק פראנקפורט
עומדים במדרם ולא רצו להודות, שטעו בדבר הלכה. ועוד הוסיפו לדבר תועה
על גדולי הרור הנ"ל, על אשר אינם נשמעים לדבריהם ואינם נכנעים להם. וגם

חזרו ושנו ושלשו, שרק להם כלכר נתנה הרשות להורות ולהוציא פסק כשאלה זו. וכאשר הודו, כן יקום הרבר. ואין הרשות למי שהוא להתערב בדבר ולהשיב על דבריהם.

ומצב המחלוקת כשאלה זו — בקצור רברים — היה כך: מצד אחד — כמעט כל גדולי הרור חוו את רעתם, שהגט הוא כשר ואין יסור לערער עליו. ומצד השני — הרב והריינים ר"ק פראנקפורט הוסיפו להחזיק ברעתם — למרות כל ההוכחות והראיות של גדולי הרור — שהאשה היא עריין בחזקת אשת־איש. ואינם רוצים לשמוע ולרעת מאומה מכל הראיות וההוכחות של הגר־אונים, המקיימים והמכשירים את הגט. וגם אינם רואים חובה לעצמם — לכל הפחות — להוציא את הראיות שלהם, על מה הם תומכים יסודותיהם לפסול את הגט.

וכשאני חושב עתה מחשבות בדבר הגט הזה, הריני מוצא, שכאמת נורא היה גורל האשה העלובה הזאת: כעבור רק שלשה ימים משנכנסה לחופה, ברח ממנה כעלה; ומכלי שהיו לו עליה תרעומות, או שלא מצאה חן בעיניו. ומה שהוא עוד יותר נורא ויותר חמור — שאחר הגרולים שבדור, בצדוף הכית־דין שלו, שגם לו יצאו מוניטין בעולם, נכנסו שלא לפי הדין ושלא לפי התורה לענין שאיננו שייך כלל להם. ועשו כל מצדקי אפשרי וכלתי אפשרי לפסול את הגט, שקבלה מבעלה, ולענן אותה, עד אשר יקח אבי הבעל־המגרש כל אשר יש לאביה ויוציא אותו נקי מנכסיו. וכל זה באופן כלתי רגיל כזה וכלתי נראה ער עתה ככל תפוצות ישראל, שרב מפורסם ובית־דין מפורסם, ירדו ברגליהם כמה הלכות מפורשות. וכמה רינים פשוטים, אשר כל בר בירכ רחר יומא יורע אותם ואיננו יכול למעות בהם. ויעיזו פניהם נגר כל גדולי הרור, להורות הלכה שלא כדת ושלא כדין; וגם יסרכו להוציא את הראיות שלהם, כאילו כל גדולי הרור הנם כאין כנגדם, וכקליפת השום בעיניהם. והנם נכנעים להם. ומטעם זה, אינם רואים חובה לעצמם להצדיק את הפסק שלהם לפניהם.

וכשאני מרבה לחשוב מחשבות במחלוקת זו, אני מוצא, שכאמת יחידה היא כמינה. כי מתי ראינו, שרב מפורסם יעבור על תקנה, שתקנו כקהילה גדולי התורה שקרמוהו, תקנה שהיא קימת כבר מאות בשנים. והיא — שאין רשות לרב ואכ"ר ראות הקהילות להתערב בפסק ובדבר הלכה של רב ואכ"ר וקהילה אחרת, שאינה נמצאת תחת רשותו. ומתי ראינו, שרב ואכ"ר יקח לו הרשות להוציא לעז על גט, נגר החרם הירוע דרכינו תם, שאסור להוציא לעז על גט ולערער עליו? ומתי ראינו מחלוקת כזו, שמצד האחד, כל גדולי הרור מדברים דבריהם להבעלי פלוגתא שלהם נחת ומראים להם הריינים הכרודים והמפורשים, שאינם נותנים מקום לשום ספקות, שהצדק אתם. והנם מכקשים אותם ומתחננים לפניהם, שאם אינם מסכימים לדבריהם, שיוציאו הראיות שלהם, למען ירעו על מה הנם מיסרים את הפסק שלהם. והם, מצד השני, הנם משתמטים באמתלאות שונות, שאין הרעת סוכלתן. ואין מלה בפיהם להצדיק מעשיהם. ומתי ראינו, שמורה הוראה בישראל, לו יהיה גם הגרול שכנרולים.

יקח לו הנדולה לעצמו, להודיע, שרק לו ניתנה הרשות לרונ כישאלה שנפלה במקום שאינו נמצא תחת רשותו. ולקחת לו קרנים לנגוח בהם כל הנדולים שכדור כדכריו, שאיננו נזקק להצדיק לפני מי שהוא את הפסק שלו; אם כי מר-אים לו כעלי, שהוא נגד דין מפורש בנמרא, או בפוסקים; כאילו התורה נמסרה רק לו בירושה, ולאחרים אין חלק בה.

קריאת הכתבים והפסקים והכרוזים שנאספו לאספה אחת בהספרים אור-ישר ואורי-ישראל הרעישו את לבבי והעציבו מאד את רוחי; כי רואה אני במעשה הרב האב"ר והריינים רק"ק פראנקפורט חלול כבוד התורה, שלא היה כמוהו בישראל זה דורות רבים. נבוראי, כל מי שאיננו משוחר כדבר כאיזה אופן שהוא, ברור לו כשמש, שהרב והריינים רק"ק פראנקפורט — ומה שהמ-ריצים לזה, אם פתוי דברים, או פחד ואימה מבני איום אבי הבעל-המגרש ומקורביו — כל זה לא נתברר עריון — נתרצו וקבלו עליהם לעורר על הגט, כרי שתשאר האשה בחזקת אשת-איש, או, בחזקת ספק אשת-איש. ואכילה יהיה מוכרח להתפטר עם אבי הבעל-מגרש ולקנות כבנו גט בפעם השנית כרמים מרובים. ועל מעשה מנונה כזה, אין אני רואה שום אפשרות ללמוד עליהם אף זכות כל שהיא, כי אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר? ואם רב מפורסם ובית-דין מפורסם כהילה חשובה, עיר ואם בישראל, מקום מושב ארירי התורה מדור דור, מעוותים את הדין באופן גלוי וברור לעיני כל. וכל זה כדי לעשות נחת רוח לאחר התקיפים ולעזור לו להוציא ממון באלמות מחברו כתוקף ההוראה שניתן בידם, מה יאמרו על זה הכריות? — במקום המשפט שם הרשע. והתורה והדין והמשפט הנם בידי הרבנים כחומר ביד היוצר, לעשות בהם כרצונם. ומוצא אני, שטוב עשה הרב ר' שמעון קאפענהאן, מחבר הספר אור-הישר, להרפס את כל הכתבים בנירון שאלה זו, למען יראו וידעו כל העם, שכמעט כל גדולי הדור, מבלי שים לב לרבר זה, שהפרנסים והתקיפים רק"ק פראנקפורט התערבו ברבר ואחזו באמצעים מנונים, לפעול על הפרנסים דקה-לות אחרות, שיכריחו את הרבנים דקהלתם, שישלכו יריהם משאלה זו. ולכל ילמרו סנגוריא על הרב דקליווא, מסדר הגט הנ"ל. וגם מבלי שים לב לרברי הפרנסים האלה, שהרב והריינים רק"ק פראנקפורט רנים על פי רשות והורמנא של המלך — רמו, שהוא מובן לכל אחד ואחד מה שהוא רוצה לומר; והנהו יותר נאות ויאות בפי איזה מוסר, ולא בפי פרנסים בישראל — יסלח להם ד' הרבנים האלה. ובכל זאת — ולמדות כל אלה — מהרו הנדולים להענות לה-קריאה, שקראו להם הרב המסדר ואבי האשה העלובה, ועשו כל מה שהיה ביכלהם, לרבר על לב הרב האב"ר דפראנקפורט ועל לב הריינים רהבית-דין שלו ולהראות להם בראיות נכוחות שטעו ברבר הלכה. וגם התרפס התרפסו לפנייהם — אם כי גדולים הנם מהם בתורה, בחכמה וביראה שמים — שלא יתבישו ויורו על מעותם ויקחו בחזרה הפסק שלהם ויבטלו אותו. ובדאותם, שכל זה היה ללא הועיל וקולם היה, כקול קורא במדבר, יצאו במחי גבל נגד הרב דפראנקפורט והבית-דין שלו. והכריוו בפומבי, מפורש וגלוי לכל, לכל ישר-

גית איש בהפסק שלהם. כי אין לו יסוד ושורש בתורה. והנהו בטל ומכוסף
 כעפרא דארעא. וכזה שעמרו גדולי הדור על צד הנעלבים ויצאו חוצץ כאיש
 אחר להגן על כבוד התורה ולהעמיד הדין על אמתו, ולא השניחו כהאיומים
 של התקיפים והנספחים אליהם, שאינם נסוגים אחור גם מעשות מעשה אלמות
 — בזה הסירו מעל הרבנים ומעל כל מורי הוראה בישראל החרפה, שהעטו
 עליהם הרב האכ"ד דק"ק פראנקפורט, ביחד עם הבית-דין שלו. וידע כל ישראל
 — מרן ועד באר שבע — כי דק הרב דפראנקפורט והבית דין שלו הנם היחידים
 רים, שנתנו ידם לפושעים, לעוות את הדין, כדי להוציא ממנו מישראל בדרך
 גזל. ויתר הרבנים והגאונים הנם נקיים מעוון זה. כי התנגדו למעשיהם ומיחו
 בידם. ואם מורי הוראה דפראנקפורט חטאו, לא יהיה הקצף — מכלערם —
 על כל מורה הוראה בישראל!

כפי שנראה מספור הרבנים בהספר הנ"ל, היה ר' שמעון קאפענהאן,
 מחבר הספר אור-הישר, עד ראיה ועד שמיעה לכל מה שקרה בהנשואים וכהגט
 הנ"ל, מראשית הדבר עד אחריתו. ומהחל ועד כלה; כי בהיותו מורע ומקורב
 למשפחת ר' יעקב, אבי המגורשת, הלך עמהם למנהיים לחונ אתם חג ההתונה.
 ונשאר עמהם ביחד עד שובם לביתם, אחרי הנשואין ואחרי המקרה הזר, שקרה
 לכעל האשה. וגם אתרי כן, כשהוריע הבעל רצונו להרחיק נדוד ולתת נט'
 כסורין לאשתו, הלך עם האשה ועם אביה לקליווא. להיות עמהם בשעת סידור
 הגט ובעת סלוק החשבונות עם הבעל-המגרש. וכשהתחילו הערעורים על הגט,
 נהל בעצתו, עצת תלמיד-רחם ובקי בהויות העולם, את אבי האשה המגורשת.
 וגם בא בכתובים עם גדולי הדור והציע לפניהם בכתב יושר ואמת מעשה הגט
 כהויתו. והם ענו לו בכבוד גדול, כפי שנראה מהכתבים שנרפסו בספר זה.
 והקורא בהחבור שר' שמעון הנ"ל יהיה לו מושג נכון וידיעה ברורה מכל
 אשר קרה ומכל אשר נעשה בענין הזה: מן העוול, שרצה לעשות ר' לייזר ניי-
 בורג, אבי הבעל-המגרש, להכריח את האשה לקבל שנית גט מיד בנו. ועל ידי
 זה, להוציא את אביה נקי מנכסין; ומזה — שמצא און קשבת אצל הדיינים
 דק"ק פראנקפורט להיות עמרו בעצה אהת; ושהרב דקליווא, מסדר הגט, לא
 רצה להכנע לפניהם ולהיות חבר לעושי-רע, להכאיז על גט, שנית; בתכלית
 הכשרות, שהוא פסול; תוות דעתם של גאוני-הדור על צדקת הרב המסדר ועל
 כעות — אם היתה כאן רק טעות, ולא מעשה זרז — של הרב והבית-דין דק"ק
 פראנקפורט; התחבולות שעשו הדיינים והפרנסים דק"ק פראנקפורט לאיים על
 הרבנים, המתנגדים להפסק שלהם, שיסלקו יריהם משאלה זו; כדי שיהיו חפ-
 שים לנפשם לעשות בה כרצונם וכאוות נפשם; הכרוזים שהרפיסו הדיינים דק"ק
 פראנקפורט והפיצו אותם בכל תפוצות ישראל; הבטויים הגסים והחרפות והג-
 דופים שכתבו נגד גדולי הדור ועפרו בעפר נגדם, על אשר לא הסכימו לדעתם
 — כל אלה עוברים לפני עינינו בסדר ישר והגיוני בספר הנ"ל. והכל נעשה
 ברוד ומפורש לנו, כאילו היינו אנחנו בעצמנו עדי דאיה ועדי שמיעה.
 וכמה דברים שהיו מכוסים בענן ומעורפלים כערפל נעשו גלויים וברורים.

זמה מהפירה היא העוברא, ואוי לאותה כושה ואוי לאותה כלימה, לראות עווה
דין נורא כזה, שלא היה כמוהו בישראל, והלואי שלא יהיה עוד כמוהו לעולם!
ומה שנעשה לנו ידוע בראשונה בנופא דעוברא, הוא — שהדיינים דק"ק
פראנקפורט — עוד טרם קבלו הכתב דהרב דמאנהיים בדבר הגט — כבר היה
ידוע להם כל הענין הזה. כי הרב דמאנהיים כתב להם כתבו ביום ד' לחדש
תשרי. והרב והדיינים דק"ק פראנקפורט ערכו כתבם להרב המסדר ביום ח'
תשרי. ורק ד' ימים עברו מיום שנכתב מכתב הרב דמנהיים להרב דפראנקפורט
ליום שכתבו הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט כתבם להרב דקליווא. והנם כות-
בית להרב דקליווא, שדבר שנעון של ר' יצחק, הבעל-המגרש כבר נתפרסם כפי
ראנקפורט והיה ידוע להם. וכשאנו שואלים: מי מהר להודיעם דבר זה, ומאין
להם הידיעה הזאת? על זה הננו מוצאים תשובה בהספר הנ"ל; כי הרב המהביר
פונה בשאלה אל המעוררים על הגט בהרברים האלה: „יאמר נא הנביר הקצין
ד"א קן, שהוא תקיף ואלים בעירו, והוא היה ניסו של הראש בית-דין ר' נתן
(הוא ד' נתן הראש בית-דין דפראנקפורט) מאז, אם הוא איננו מחותן עם אבי
המגרש והמגרש, האין זאת?" אם אחר הקצינים התקיפים היה מחותן של אבי
הבעל-המגרש ובאותו זמן היה גם כן ניסו של הראש בית-דין דפראנקפורט, ר'
נתן, לא נתפלא עוד על העוברא, שכל הענין הזה היה כבר ידוע להרב והבית-
דין דפראנקפורט עוד טרם הגיע לידם כתב הרב דמנהיים בנידון זה. ועוד אנו
יודעים, שלא רק יד הקצין הנ"ל היתה באמצע, אלא גם קצינים ותקיפים אחרים
נכנסו לרשות שאינה שלהם והתערבו בדבר התלוי אך ורק בדעת הרבנים והג'
אונים, מורי הוראה בישראל. בפי שיוצא בדור מהרברים, שכתבו הדיינים דק"ק
פראנקפורט להרב דק"ק פראג, להצטרק על מעשיהם. והנם מודים, „שקציני
קהילתם מעכבים עליהם, שלא יפלגו בזה עם שאר הכמי הדור". והרב הנאון
דפראג מוסיף: „ולא עוד, אלא, שקפ"ו ק"ק פפר"מ כתבו לקפ"ו קהילתנו,
שימחו ביד הבית-דין הגדול שבכאן, שלא יחתמו על ההיתר של האשה הנ"ל,
באשר שחכמיהם עפ"י הקיסר הם רנים". וכאן השאלה מתעוררת מעצמה: מה
ראו הקצינים והפרנסים דק"ק פראנקפורט להתערב בדברים של דת ורין, ענין
הניתן למורי הוראה בישראל, ולא לקצינים ולפרנסים של הקהילות. והאם נשמע
מעולם דבר כזה, שהרבנים יהיו תלויים בדעת הפרנסים, אם לפלפל ואם שלא
לפלפל בדבר הלכה עם מי שהוא? או, הנשמע דבר כזה, שפרנסים העדה דקהילה
האחת יכתבו להפרנסים דקהילה השנית, שימחו במורי הוראה דמתם, להחיה,
או, לאסור איזה דבר, כפי ראות עיניהם על פי הדין ועל פי התורה? ומה היא
הסכה, שהמריצה את הפרנסים דק"ק פראנקפורט, שבדאי, אם אינם גדולי
הדור ביריעת התורה, הנם חכמים ואנשי מעשה ובקיאים בהויות העולם, להכ-
נים ראשם במחלוקת בין נאוני הדור בדבר גט, שהוא ענין רק למורי הוראה
ולרבנים? האם אינם יודעים, שלא לכך נמנו לפרנסים ולא לכך העמידו אותם
להיות ראשים בישראל, שיהערכו בשאלות של איסור והיתר, של כשר ופסול,
דברים השייכים לרבנים לחור וענינים השייכים לפרנסים ולמנהיגים להור?

ואשר אני אחזה לי. ורוח מבית יענני למצוא פתרון לכל החרות האלה, הוא, שכפי הנראה, הקצין ר' לייזר נייברג הנ"ל, אבי הבעל-מגרש, היה איש אלים ותקיף ומחצופי הרור, שאיננו יורע לתת מעצור לרוחו ואיננו נסוג אחר משום פעולה בלתי הגונה. והיה מסיל אימתו על הצבור. ודבר זה — כפי שיש להבין מרברי הרב רמנהיים בכתבו להרב רפאל, — בזה הלשון: „ומאר מפורסם שה"ה הק"ל לייזר נייאבורג אבי הבעל שנתן נט לא מרחמין ליה בני מתא להפך בזכותו". ובדאי יש דברים בננו, אם הרב מעיד עלי, שאין בני עירו מתיחסים אליו בחבה יתירה. וגם העובדא, שאיננו חס על כבוד בנו ועל כבוד משפחתו. וכדי לפסול הגט הוא משתל שיפורסם הדבר, שבנו היה בחזקת שוטה והתנהג בשגעון — דבר זה בעצמו כבר מעיד על שפלות הנפש של כריה זו. ויש ירים לשער, שהקצין הנ"ל איים על הפרנסים דק"ק פראנקפורט, שאם לא יבואו לעזרתו בענין הגט לפסול אותו, כדי שיוכל להכריח את מי שהיה המחזק; שלו להתפשר עמרו ברצי כסף בעד גט שני, כי אז יביא עליהם — ואולי גם על הקהילה כולה — שואה לא ירעו מנוס ממנה. ובהיותם מכירים אותו ויור-עים, שהוא מוכשר למלאות אחרי דבריו ולהיות אומר ועושה, אולי אמרו בלכם: עת לעשות לה' הפרו תורתך. ובאו בדברים עם ר' נתן, דיין דק"ק פראנקפורט, שהיה לו כבר איזה יחס של קירבה אל ר' לייזר הנ"ל, ובדאי כבר ידע לנכון כל ענין הגט הזה. ור' נתן הנ"ל, אם מרצון — מפני שרצה להיות לעזר לר' לייזר, אבי הבעל-מגרש, או מאונס — מפי שראה שיש באמת סכנה בדבר, אם לא ימלאו רדישת האיש האלים הזה, נכנע לרדישת הפרנסים וקבל עליו להוציא מהרב והבית דין דפראנקפורט פסק, שהגט הוא פסול. ואם כי בודאי ידע, שאין להם הרשות לעזור על הגט ולפסול אותו; כי הוא נגר הרין והתורה, בכל זאת קבל עליו מעשה זה, בחקותו, שאם יקבל הרב המסדר את הגט, הרב רקליווא, את הכתב של הרב האב"ד והבית-דין דק"ק פראנקפורט, שיש להם טעמים לפסול את הגט, כי הבעל-מגרש ידוע להם, שהיה בחזקת שוטה ומטוגע. ובהיות שכבוד הרב הגאון האב"ד דק"ק פראנקפורט נרול בעיני כל בכל תפוצות יש-ראל, בודאי לא יעזו הרב המסדר ללמוד סגוריא על הגט ויכנע לרדישתם, להור-רע להאשה ולאביה, שהגט הוא פסול. ושהנה ערין בחזקת אשת-איש, עד שתוציא גט מבעלה פעם שנית. ואם כי יש במעשה זה עוות-דין, אין סכנה שתצא מזה תקלה לענן אשה בישראל; כי לא להשאיר את האשה ענונה עולמית רצון הקצין ר' לייזר, אלא רק להוציא כסף מאביה. ומוטב שיפסיד אבי האשה ממנו ולא תבוא צרה על קהילה כולה. ויצא ההפסד של היחיד כשכר שיגיע להכלל. וקרוב לוראי, שכך עלה להראש בית-דין ר' נתן במחשבה. וכפי הנראה, שאר הריינים, שהיו נמצאים תחת השפעתו ומרותו, הסכימו לדבריו. אבל הרב האב"ד היה מהסס ברבר להשתתף עמהם בהעדעור; כי לא נעלם ממנו, שאין לזה יסור ושהוא נגר הרין. ורק אחרי עכור ימים אחדים, הצליח ר' נתן לפתות גם אותו, שיתן ידו להם. ובדאי, בהאמתלא, שדבר זה נחוצ לטובת הכלל, ואי אפשר לסרב לרדישת הפרנסים והקצינים.

הפרטים האלה: מי היה המתחיל בדבר, מי היה המסייע ומי היה המסרב בראשונה, שהנם חשובים להכנת כל מה שעבר ונעשה בענין זה, לא נסתרו מעיניו של הרב ר' שמעון, מחבר הספר הנ"ל; כי הוא הרגיש שהכתב של הרב והריינים דק"ק פראנקפורט לא נשלח להרב דקליווא תיכף ומיד לזמן כתיבתו, אלא אחרי עכור ימים רבים; כי הרב דקליווא לא קבל אותו אלא בסוף חולו של מועד חג הסוכות. והכתב נכתב ביום ח' לחודש תשרי ועברו יותר מעשרה ימים מיום שנכתב הכתב עד יום בואו ליד הרב דקליווא. וגם חתימת הרב האב"ד על הכתב לא באה על המקום הראשון, כפי הנמוס, שהרב יחתום תמיד בראשונה ואחרי כן יחתמו הריינים, העומדים אחריו בשורה; אלא הוא חתם בין השורות בין חתימות הריינים; מה שמוכית, שהכתב נכתב ונחתם על ידי הריינים בראשונה, בלי הסכמתו, ורק לכסוף נצטרף להם לחתום גם הוא על הכתב. ומטעם זה, באה חתימתו שלא במקומה, בין השורות. העובדות האלה נותנות מקום לספקות, אם הערעור על הגט, בכלל, לא בא על ידי ראש הריינים, הר' נתן הנ"ל. ואם לא היתה קנויניא בינו ובין ר' לייוור, אבי הכעל-המגרש, שר' לייוור יתחיל בתחילה בהשתדלות אצל הרב רמנהיים, שהוא, הרב דאווה קהילה, שלח שייך הכעל-המגרש ושם היו הנשואין שלו, שהוא יערער בראשונה על הגט. ושהוא יתן העצה להרב רמנהיים, לפנות בראשונה בדבר זה להרב דפראנקפורט, שהוא יעיין בדבר ויכריז על הגט שהוא פסול. ומטעם, שכאותו זמן היה יום השוק כפראנקפורט וסוחרים יהודים באים לשם מכל ערי המדינה ועל ידם יתפרסם דבר הערעור בכל רחבי המדינה. ואמתלא זו — יום השוק כפראנקפורט, המסוגל לפרסום דבר הערעור על הגט — נראתה בעיני הרב רמנהיים מספקת לשמוע לעצת ר' לייוור ולפנות בענין הגט בראשונה להרב האב"ד דפראנקפורט ולא לנרולי הרור האחרים שבמדינה. ולהרב ולהבית-דין דפראנקפורט נחזין היה — כרי שיוכלו להוציא פסק בדבר גט שניתן שלא במחנם. ואין הכעל-המגרש ולא האשה נזקקים לדינם — שהרב רמנהיים, ימסור לרשותם שאלה זו, לרון בה ולהוציא את הפסק. והרב נסדר באופן כזה, שהכל יהיה — כפתור ופרח: הרב רמנהיים מוסר ענין הערעור על הגט להרב דפראנקפורט, מפני שהעיד הזאת באותו זמן היתה יותר מסוגלת משאר המקומות לפרסום הערעור בכל רחבי המדינה, מפני יום השוק, שהיה נמצא בה אז. והרב והבית-דין דפראנקפורט יכולים להוציא פסק בשאלה זו, כאשר הרב רמנהיים, שברשותו נמצא ענין זה, מלא את ידם ומסר להם את רשותו לרון ולפסוק בשאלה זו.

אבל כל ההתחכמות הזאת לא הועילה להם ולא כלום. והריינים דק"ק פראנקפורט, וביחוד ר' נתן הנ"ל טעו בחשבונם. כי הרב דקליווא, אשר היו לו לעינים בענין זה רק הריינים המפורשים בנמרא ובפוסקים ולא היו לו מניעים אחרים ומעמים כמוסים לסור מדרך הישרה, לא רצה לשמוע לדבריהם, לפסול את הגט, שיצא מתחת ידו בכשרות נמורה, ולא נבעת מפני גדולתו של הרב דפראנקפורט והבית-דין שלו ולא נפלה חתתם עליו. כי גם מיוחסים כמוהם מחויבים לשמוע לדברי התורה ולפסוק את הדין על פי השולחן ערוך ושאר

הפוסקים. ואם הנם מוציאים מזהה ידם פסק שהוא נגד הדין ונגד התורה, אין כרבריהם ולא כלום. כי רברי הרב ורברי התלמיד, רברי מי שומעין?

וגם ר' שמעון קאפענהאנען, מחבר הספר אור הישר הנ"ל, שאיננו פחות במעלה כתורה, כחכמה ובהויות העולם מהדיינים רק"ק פראנקפורט, כפי שנראה מהחבור שלו הנ"ל, נצב על ירי ימינו של הרב המסדר ותמך כירו. כי הוא ירע ידיעה כדורה ונכונה את כל הענין הזה והיה כל הזמן — מלפני הנשואין עד אחר נתינת הגט — עם הכעל־המגרש ר' יצחק הנ"ל וירע בכידור, שלא היה ר' יצחק משוגע כלל וכלל. ואם ר' יצחק בקט לברות מעירו ומבית אבותיו בוראי היה לו טעם מספיק לזה, והערעור על הגט אינן אלא תואנות שמבקש אבי בעל המגרש, כדי להכריח אבי האשה לפיים אותו ברצי כסף.

ובהרב פראנקפורט ובהבית־דין שלו נתקיימו דברי חז"ל: „עבירה נורדת עבירה“, כי נכנסו מראש ומתחילה בענין זה שלא בדין ושלא בהלכה והתעקשו בעקשנות בלתי מוכנת להוסיף ולהחזיק ברעתם, למרות חוות רעתם של יתר גדולי הרור. והוסיפו עוד חסא על פשע להצדיק מעשיהם כמענות שרופות קרים, שאינן עומרות אפילו בפני רוח מצויה. ועל בקשות הגאונים שיוציאו ראיותיהם, על מה הם מיסרים את הפסק שלהם, באו בעב הענין של טענה, שיש להם גביות־ערות ופראטאקאל. ומי שאין לו הנביות־ערות והפראטאקאל, אין לו הרשות להתערב ולחוות רעתו בשאלה זו. ועל בקשת הגאונים, להמציא להם הנביות־ערות והפראטאקאל, שאין איש יורע מהו טיבם, רחו אותם מחדש באמתלאות שונות: וכשיצאו הגאונים — כראותם את הרב והדיינים רק"ק פראנקפורט עומדים במדרם ואין תרופה למכתם — פקיש גלי נגד הפסק שלהם, ענו הם על זה בתרפות וגרופים ובמכטאים גסים נגד כל גדולי הרור. ובה הוסיפו להלוך מרחי אל דחי, עד אשר עשו מעשה אשר לא יעשה. כי כהגיע לידם הפסק, שהוציאו הרכנים דמינית פולין, שנחאספו במספר עשרה בעיר ברארין, שהגט הוא כשר ואין לערער עליו, שרפו את הפסק הזה בחצר בית הכנסת לעיני אנשי העדה. ורי בזיון וקצף! ועל המחלוקת המעציבה הזו, שאי אפשר לבלי להתאבל עליה, אמרתי ברברי הכתוב: מעו יצא מחוק, כי זכינו על ידה לחבור יקר ונהמר — הספר אור־הישר, מהרב הגדול ר' שמעון קאפענהאנען, שער עתה איש לא שמע את שמעו; כי לא התהלך בגדולות, והיה נחבא אל הכלים. ולא הרפים שום חבור עד אז; אם כי כוהו רב כתורה, בכוח אחר הגדולים אשר בארץ. ורק בצאתו למלחמה — מלחמת מצוה — להציל העשוק מיד עושקו — אשה עלובה מבבלי הענון, ואביה מיד גולן, שרצה לגזול ממנו את מסונו — הראה את כל כחו וגדולתו כתורה. וכי לא יתביש לרבר בשער את גדול־התורה ולפלפל עמהם ברבר הלכה.

ובהספר הזה — מכלערי הכתבים והתשובות של גאוני הרור, הרכנים רק"ק מיץ, פראנ, פיורדא, אמשטרם ועור, אישר כל רבריהם הנם יקרים ונחמרים ולא יסולאו כפן, נמצאים עוד רברי המהבד — הצעת ענין הגט הזה, ככתב יושר ואמת, אשר כל מכין יבחין היכף וכיר שאיננו מוסיף ואיננו גורע

מאומה. ונכרים רברי אמת. ופלפוליו בהלכה והשגותיו והשוכותיו על דברי הרב והריינים רק"ק פראנקפורט בראיות נכוחות וישרות מש"ס ופוסקים, ראד שונים ואחרונים, שהם טעו בדבר הלכה. ודבריו כולם הנם כתובים וערוכים בסדר ובהגיון ישר ובשפה חרה ונמלצה, אשר לא רבים יחבמו לעשות כמוהו. ומהכתבים שלו נראה, שגדול היה האיש בתורה ובהכמה וכל דו לא אנים ליה. והנ"ך, משנה, גמרא, פוסקים, ראשונים ואחרונים היו מונהגים אצלו כמו בקופסא ומן המוכן לו. והיה מזוין בהכליזיון של תלמידהכם — בקיאות וחד ריפות. ולא על נקלה יצא למי שהוא לנצחו בדבר הלכה ובפלפול של תורה. וכשראתי את הספר הזה מראשיתו ועד סופו, כשם שהגאונים החדושי-תורה והפלפולים הנמצאים בו, באותה מדה הנאני הסגנון הנפלא של המחבר ומלך צותיו הנחמדות, שכולן הנן מתאימות ואין שכולה בהן. מועט המחזיק את המדובה, חד והלק, ואין בהן לא הסר ולא יתר. וכולן יפות, וכולן ברורות.

יום ה' אלול התקמ"ט

בין הספרים שהעשרתי בהם את אוצר ספרי בשנה זו על ידי המו"ס ר' גרונם נמצא גם כן ספר קטן אחר, שהנהו כמעט בכל יראה בנכחלינו ובכל ימצא במדינתנו. הספר הזה נרפס בארץ המורה, בכירת ממלכת התוגר, קוש' כנטינה, זה בשלשים שנה, ושמו הוא מאורעות עולם. בספר זה באו ונקצו ענינים שונים: דברי ימי מלכי התוגרים. המעשה הנורא של ר' יוסף דילה רינה, ספור דבר פטירת האר"י הקדוש ודברים שונים אורות הבמי קושטנ' טינה וגדוליה. ומה שמשך ביחוד את עיני על הספר הקטן הזה, הוא — המכתב של הנאון ר' משה קאפסאלי, ראש הרבנים בקושטנטינה — הנמצא בו, ושהוא כתב אותו כתשובה על האשמות, שהאשים אותו הנאון ר' יוסף קולון, על איש-התיר — לפי רעת ר' יוסף קולון שלא כרין. — אשה שנתקרה בתמדה, ששויה הוא פהות מפרומה, בלי גט פטורין; ועל פסקים אחרים בהלכות אישות. שפסק לקולא. המחלוקת בין שני גדולי הדור האלה — ר' יוסף קולון ור' משה קאפסאלי, היחה ידועה לי מכבר, על פי מה שנמצא בגידון זה בספר שאלות ותשובות של ר' יוסף קולון. וזכורני, בשקראתי בפעם הראשונה בדברי הנאון ר' יוסף קולון בדבר הפסקים של ר' משה קאפסאלי הנ"ל, הצטערתי הרבה על המבטאים החריפים, שהשתמש בהם נגד הרב הנ"ל, — ועל החריפות והגדופים, שחרף וגרף אותו כאחד הריקים. ואם כי אולי לא כדת ולא כרין הורה הנאון ר' משה קאפסאלי, וטעה בדבר הלכה, הלא לפתח הרב המורה הוראה הסאת המעות רובצת. ואין איש נקי מזה לאמר: זכיתי לכי, טהרתי מחטאתי ולא טעיתי מעולם. וחלוקי דעות בין החכמים בדבר הלכה הנם שגורים ומצויים והנם מעשי-יוסיוס: זה אוסר וזה מתיר, זה מסרף וזה מכשיר, זה מסתיר וזה מסמא. וכי משום שיש חלוקי דעות בין שני תלמידי חכמים בדבר הלכה יש

הרשות להאחר לשפוך קיתון של שופכין על פני השני, אם רעתו איננו כרעהו הוא? ואם כי ראיתי, שהמענות שמוען הנאון ר' יוסף קולון על הפסקים של ר' משה קאפסאלי, הנן חזקות. וככוחו הגדול בפלפולה של תורה עלה בידו להכריע הרין נגד הפסקים של ר' משה קאפסאלי, בכל זאת אמרתי: הלא ר' משה קאפסאלי לא מעה בדבר משנה פשוטה, אלא תמך יסודותיו גם כן על דעת אחרים מהראשונים. ואם כי הראיות של ר' יוסף קולון הנן יותר חזקות ויותר מבוססות אין זאת אומרת שיש הרשות לתת בעד זה את הרב ר' משה קאפסאלי לבור ולעמדהארץ נמור, כמו שעשה הרב ר' יוסף קולון. ובפרט, שהרב ר' משה קאפסאלי היה ראש וראשון לחכמי קושמנמינה. וידוע ומפורסם, שהרבנים של קהילת ערת ישראל בקושמנמינה היו תמיד גדולים בתורה ובחכמה. ובודאי לא היו בוחרים חכמי קושמנמינה את הרב ר' משה קאפסאלי להיות להם לראש ולראשון, ולהיות סרים למשמעתו, אם לא היה ידוע להם שהוא ראוי והגון לכך.

ומבלעדי זאת, הלא כבודו היה גם כן גדול בעיני המלך, שלמון התונרים, והוא מלא את ידו לרון ולהורות ולדרות בחוסה ולענוש כל מי שיזיר למרות את פיו, לעבוד על דבריו ולעשות דבר נגד רצונו. ושואל אני, אם מן המידה היא, שיצא ר' יוסף קולון באבני בליסטראות כאלה נגד שר וגדול בישראל? מסעם זה, כשמצאתי בהם מאורעות עולם הנ"ל תשובת הר' ר' משה קאפסאלי על השנות ר' יוסף קולון, מהרתי לשים עיני עליה ולקראה מראש ועד סוף. וכמעט כנשימה אחת. כי התאיתי לדעת, מה היא תשובתו על דברי הנאון ר' יוסף קולון. ונוכחתי, שגם הוא איננו מרכז רכות עמרו ובלשון נקיה. כי בין שאר דבריו הוא כותב: „חי נפשי וחי התורה, כי מחסיר אני כל כך בנימין וקרושין, שאם יאמרו לי, שארם אחר — קרש אשה בלשונו של ר' יוסף קולון, אני אומר שקרושיו קרושין, משום רחויא לכלב ולשונרא. ופשומו של הרברים האלה, כאילו אמר לר' יוסף קולון: לשונך ראוייה לכלב ולשונרא. וכאמת, מחזה מעציב-לב ומראיב-נפש לראות שני גדולי הרוד, שעיני כל כני הנולה היו נשואות אליהם לקחת לקח מפיהם ברבר הלכה, מזלולים האחר בכבוד השני. ובמבטאים נסים כאלה. האם נשמעו מעולם דברים נסים כאלה בין כותלי בית-המרש? הלא למשמע אונינו ראבה נפשנו. ולר' משה קאפסאלי עוד אפשר למצוא צד לזכות, כאשר לא הוא היה המתחיל ברבר, ולא הוא שהתחיל בול-זולים, אלא הרב ר' יוסף קולון הוא שהתנפל עליו בראשונה בשצף קצף ובחרון אף וחרף וגרף אותו, מבלי לשמוע מקורם מענותיו ודבר הצמרקות.

ור' יוסף קולון היה הראשון לכתוב על הרב ר' משה קאפסאלי „שהוא מחטיא את הרבים ומחלל שם שמים במכשול הרבים והוא נוזר עליו בחרם נמור שיאסור מה שהתיר. ואם ימאן לשמוע לחרמו זה, יברל מקהל הנולה ויהיה מותרם ומנורה מכל ישראל. וגם לקהילת ערת ישראל בקושמנמינה נשא את מרביו ככח החרם הנ"ל, „לכל ישאלו עוד הוראה מפי רבם ר' משה קאפסאלי הנ"ל, ולא שום דין ולא יסמכו עליו, כי זה האיש משה קאפסאלי — כך

הם דבריו, כלי הוספת התואר רב — איננו יודע צורתא דשמעתא ולא הניע אפילו לרועה צאן ואין בו לא טעם ולא ריח תורה". ובמקום אחר — בתשובה אחרת, וגם כן כהלכות אישות — הוא כותב על ר' משה קאפסאלי: „אומר אני, שאותו הממרא עתיד ליתן את הדין, ואוי לו ולמי שסמכו, כי רואים אנו, שאינו יודע בין ימינו לשמאלו, דק הוא כעור המנשש באפילה". ובאותה חשובה לא יחשוד ממנו זלזולים וחרפות, בקראו אותו בשמות של ננאי: „גם לב בהוראה, שוטה, רשע וגם רוח, טעה בדבר הלכה ונשתבש כה ועלה כאינו ותעל צחנתו, כי הנריץ לעשות הרע בעיני ה'".

כשאני עומד בענין זה — ריב דברים ומחלוקת בין גדולי התורה — והנה ד' נרונם — תנוח כרכה על ראשו — הביא אתו מככורי השנה — ספר חדש — החלק השלישי מהספר שכות יעקב, מהגאון ר' יעקב רישר, בעל החק יעקב, שנדפס זה עתה בראשונה. ומהרתי להביא כרכה זו אל ביתי, כדי שתהיה תורת הגאון הנ"ל שלמה אתי. כי שני החלקים הראשונים מספר זה, שנדפסו זה ימים רבים, נמצאים בכר באוצר ספרי. ובשעייתי מעט בספר זה מצאתי בסוף הספר קונטרס הנקרא בשם לא הביס און ביעקב. ובקונטרס זה המחבר מרכר קשות עם הגאון ר' יוחנן מקרעמעניץ, מחבר הספר ארח מישור, ועם הגאון ר' יוסף משה מקרעמעשלא, מחבר הספר חק יוסף, על הלכות פסח, על אשר נועזו להשיג על דבריו. וכשקראתי מעט בקונטרס זה, ראיתי שגם הוא איננו נוח לבעלי פלוגתא דיליה בדבריו. כי על הגאון ר' יוחנן מקרעמעניץ הוא כותב: „ושונה באולתו, כאלו לא ראה מאור אור תורת הפוסקים מימיו". ושם, עור: „אם אשיב על כל דבריו אמר החכם שלמה על תען בסיל באולתו". או, הרברים: „להראות שבושיו והכליו". או, הרברים: „ותחלת דבריו פיהו לסכלות". או: „כלל דבריו הם דק לעשות סנגוריא לדבריו להחזיר שקרו". וכו'. ועל מחבר הספר חק יוסף הוא כותב: „תראה שלא ידע כלל מה קאמר ועל שמי קרא הספר חק יוסף נגב מאתי את השם שקראתי את ספרי חק יעקב". ועוד שם: „וכן שמעתי שכל דבריו הם לקוחים מאחרים ע"י קנאת סופרים", וכו'.

וכשאני קורא זלזולים מעין אלה, חרפה שוכרת את לבי ואומר אני: היאומן כי יסופר, שגדולי הדור, ההולכים בדרכי התורה, שדרכיה — דרכי נועם, ונתיבותיה — שלום, לא יוכלו לבלון ברוחם ולעצור בכעסם לדבר עם הבעל-פלוגתא שלהם במכתאים יותר נוחים, ולא במכתאים נסים, הנאותים לכורים ולעם-הארצים, שלא ראו מאורות התורה מימיהם! וכי לשום מה נאמרו הדברים: „דברי חכמים כנחת נשמעים"? וכאמת, כפי ששמעתי, התחרם הגאון ר' יוסף קולון על כסוייו הנסים נגד הגאון ר' משה קאפסאלי ולפני פטירתו בקש מחילה ממנו.

כל העיר במרקהה, ארון העיר, שהוא נמנה על חשוכי המרינה, והוא יושב
בפוד השרים והאצילים, הנאפפים עתה בעיר הבירה, לטכסם עצה ברבר התיקור
נים הנחוצים להיטיב מצב התושבים ולהגביר הילה של המרינה, שב זה עתה
מעיר הבירה, ווארשא. ויקרא אליו את ר' מרדכי טויבעס, שהגהו יוצא ונגנס
תמיר אצלן, ועל ידו הוא עושה כל העסקים שיש לו בעיר ובסביבה, לבשר לו
הבשורה הטובה, שהביא זה עתה מווארשא. והוא — שאחר התיקונים הנחוצים
שרנו בהם בהאספה הנ"ל, היתה ההצעה, לסלול מסלה חדשה רחבת ידים,
עשויה מאבנים ומחצץ, ומסודיה בסיד, לכל יפסידוה ולכל יקלקלוה נשם ושלג
קרה וכפור, ותשמש לעובר ושב בקיץ ובחרף — כל ימות השנה כולה. והמסילה
הזאת תעבור על פני רוחב כל המרינה, מהגבול האחר להגבול השני. ותביא
בחוברת הקצה האחר של המרינה אל הקצה השני. והיה כי תקראנה מלחמה
והאויב יכנס למרינתנו דרך גבול האחר, קל יהיה לשרי צבאותינו להעביר במ-
הירות החיל העומד על הגבול השני להגבול הראשון, דרך שם נבנס האויב
למרינתנו, כדי לעזור להרוף ולגרש האויב ממרינתנו. ואם כי בראש ועיקר
נוערה המסילה הזו לצרכי מלחמה, תועלתה גדולה גם בעת שלום ושלום: היא
תביא בקשר הרבה ערים גדולות במרינה ותקיל הנסיעה ממקום למקום והובלת
סחורה מעיר לעיר ומעיר לעיר. ועל ידי זה יתרבה המסחר והמסילה תביא
בדכה לכל תושבי המרינה. אספת האצילים הסכימה להצעה זו והחליטה להור-
ציאה אל הפועל, וארון העיר אמר לר' מרדכי טויבעס, שהורות להשתרלותו
הכבירה והנמרצה, וגם — בהיות כבודו גדול בעיני השרים והאצילים, היושבים
בסוד הממלכה, החליטו השרים והאצילים להענות להשתרלותו ולהעביר הס-
סילה דרך עירנו. ודבר זה — לפי דעתו — הצלחה גדולה לתושבי עירנו. כי
המסילה תפח רוח חיים חדשה בכל העסקים, בהביאה את עירנו בקשר ישר עם
הכרים והערים הגדולות שבמרינתנו ויתרבה המשא ומתן עם הסוחרים בערים
אחרות. וגם — בהיות עירנו עומדת על אם הדרך בין שני הגבולים, והעוברים
ושבים בה יהיו מרוכים, ועגלות משא, סובילות סחורה, תהיינה למכביר, תשמש
עירנו מקום מנוחה ומלונת-ליל לסוס ולאדם. ועל ידי זה תתרבה הפרנסה בעיר.
ולכל התושבים כאחר: לסוחרים, לאומנים ולפועלים — וכולם יריותו על ידה.
את המסילה, לפי רברי ארון העיר, החליטו המהנדסים, העוסקים בהכנת
תכנית המסילה, להעביר בצפון העיר, על פני הכר הגדול, המשמש מקום
מרעה לבקר וצאן ושבו נמצא גם כן הכית-עלמין שלנו. ולפי תכנית המהנדסים
תעבור המסילה דרך בית-העלמין ותחצה אותו לשנים. ובוצנו להגדיל ערך
ההשתרלות שעשה לטובת עירנו, ספר הארון לר' מרדכי טויבעס, שהערים הש-
כנות שלנו עשו גם כן. מצדן השתרלות נמרצה לזכות בהמסילה החדשה. אבל
הוא נצח את כולן והצליח להכריע את הכף לטובת עירנו. והוא שמח מאד על
נצחון זה, בהיותו בטוח, שכרכה רבה צפויה לתושבי עירנו במסילה זו.

ר' מרדכי טויבעס, כששמע הכשורה הטובה, שהמסילה העבור דרך בית העלמין שלנו הרגיש — מרוב צער — כאב גדול בלבו, ככאב הבא מנשיכת עורר, אבל הכליג כרוחו ולא הראה להאדון שום סימן של מבוכה בפניו, וכי רוחו נסערה. אלא, להיפך, הראה לו פנים שוחקות, כאלו גם הוא שמח לבשורה זאת. וגם אמר להאדון, שכוראי תושבי העיר יכירו לו טובה על החסר שעשה עמם, להשתדל לטובתם ולהצלחתם. כפי שדרכו תמיד בכך, לדאוג לגורלם ולבקש להיטיב את מצבם. ור' מרדכי טויבעס כפיו דבר — ולבו בל עמו. כי ראה תיכף ומיר הצרה הנשקפה לנו מהמסילה החדשה הזו. כי אי אפשר שהבית עלמין ישאר על מקומו, אם תעבור בו מסילה, שתהיה בה דריסת הרגל לאדם ולבהמה ולעגלות־משא; כי קדוש המקום ומנוחת־עולמים הוא ליישני עפר. ובוראי מוברחים נהיה להרגינו נוח־יערן ממנוחתם ולהעביר עצמותיהם למקום אחר — דבר שימלא צער ויגון לבב כל אנשי עדתנו.

דבר המסילה החדשה נודע לאנשי קהילתנו מפי ר' מרדכי טויבעס. ולה שמועה הרעה הזאת, שבית־העלמין שלנו, הקיים זה מאות בשנים, יהרס נדרו ואת הנפטרים יחרידו ממשכבותם לבקש להם משכנות אחרים, פלצות אחרות כולם. ואין לך אף אדם אחד כעיר, שהכשורה הרעה הזאת לא העציבה את לבו ולא הראיכה את נפשו; כי לכל אחד ואחד מאנשי קהילתנו קרובים ומסרפים, דרימטה ושוכני־עפר ככית־הקברות; מקום שקנו בו שכינתה, ער אשר ישמע קול שופרו של משיח. וער אשר יגיע לאזנם הקול הקורא: הקיצו ורגנו שוכני עפר. והנה עתה, בלא זמן יפריעו ישני העפר משנתם העולמית, להעביר עצמותיהם למקום אחר. וה' יורע מה יהיה גורלם, אם יתצבו קבר לכל אחד ואחד, או יש ליבו כל העצמות בערכוכיא בקבר אחד גדול. ולא יוכר רשע לפני צדיק ולא עצמות תלמיד־הכם לפני עצמות עם הארץ, ולא זקן לפני נער. והחוט המקשר את החיים עם המתים יפסק לנמרי.

הרעיון הנורא הזה פלח כחץ לבב כל אחד ואחד כמחננו. כי גורל המתים נוגע ללבנו כגורל החיים. והקרובים שכבר מתו והלכו לעולמם, הנם יקרים לנו, כמו הקרובים החיים עמנו בהיום הזה. וכל אחד ואחד מאתנו עומד בין החיים והמתים. ושלשלת הדורות איננה נפסקת לעולם. ואין איש מהקרובים שלנו נפקד מאתנו וחזרנו חי תמיד בלבנו. ואם אבותינו ואבות אבותינו אינם יותר פה אתנו עלי אדמות, יודעים אנחנו, שהנם היום כעולם־האמת. ואם עצמותיהם כקבר מנוחות, בלי נוד אבר, ובלי נוע, ובלי רוח חיים, יודעים אנהנו, שזה רק לפי שעה, ורק לזמן. וכשתגיע השעה אשר יעד מראש הכורא יתברך, ינערו הנפטרים את העפר, המכסה ניותם בקבר. וכולם, קהל גדול, יעמדו על רגליהם להודות ולהלל לכורא עולם, המחזיר נשמות לפגדים מתים. וער אז — חיים הנם בזכרנו. והנגו פוקדים אותם לפרקים, כמו שאנו פוקדים קרובינו החיים. ובאים אנחנו מזמן לזמן למקום מנוחתם, לפקוד את נויהם. וביחוד — ביום צום ותענית; או, טרם יקרבו הימים הנוראים, בחודש אלול. ואם גם ירחיק

המקום ממנו — אין מרחק המקום ספירד בינינו ואיננו מעכב בירינו, ללכת לבקר קברי אבותינו כסוס וברכב. וגם לכל דבר שבמשפחה הננו מצרפים את הקרובים הנפמרים באותה מרה, כמו הקרובים, החיים אתנו כהיום הזה. וכש השמחה במעוננו, שמחת נשואים, הבלה והחתן הולכים כל אחר ואחר לבשר לקרוביו — שוכניעפר — שחג משפחה להם. ואם, להיפך, חס ושלום, צרה באה על נפשנו: מחלה או אסון, או שאר פורעניות; או — אל תפתח פה לשטן — אחר מבני המשפחה נפקד מאתנו והלך לעולמו — אנו הולכים להשתמח על קברי אבותינו הנפמרים, לתנות להם צרת לבנו ולשפוך לפניהם טרישיח נפשנו. ויתר שאת ויתר עוז — במדה ידועה — לקרובינו הנפמרים על קרובינו החיים. כי נפשותיהם המסוהרות והמוזקות שוכנות בנג'ערן תחת כנפי הש כינה. והנן למליציושר בעולם האמת לפני שוכן שחקים ומבקשות רחמים בערנו. ועל כל צרה שלא תבוא — צרת היחיד, או צרת הכלל — הננו דופקים על קברי אבותינו, שימליצו בעדנו ויבקשו רחמים עלינו, להצילנו מהצרה הבאה עלינו. ולא רק להקרובים לנו קרבת משפחה אנו פונים לעזרה, אלא לכל איש תם וישר, צריק וירא שמים — אם כי איננו מאנשי משפחתנו — אנו באים לבקש עזרתו ואנו משתמחים על קברו ומתחננים לפניו שיהיה לנו למליציושר ומבקש רחמים עלינו. וקבר הנאון הצדיק ר' זעלמעלע בבית הקברות שלנו, הנהו מקום תפילה ותחינה לכל איש מצוק ומרנפש. וכמעט אין לך יום ואין לך שעה, שקברו נשאר פנוי מאין איש; אלא תמיד יש מי שהוא — אם איש, או אשה — המשתמח על קברו ומתחנן אליו להיות לו לעזר בצרה. וכוה יוכן הרבר, מרוע סלילת המסילה החדשה ננעה ללכ כל אחד מאנשי קהילתנו. ומרוע כולם הנם הולכים עתה חפוייראש כאכלים; כי יראים וחרדים הנם לגורל קרוביהם הנפמרים, לכל יפדרו מהם פרידה עולמית, אם, חס וחלילה, יהרסו את הבית עלמין ויוציאו העצמות מן הקברים. ואולי יקברו אותם כולם בערכוביא בקבר אחר. ואיש לא ירע יותר, איפה עצמות קרוביו הנם נמצאים. ואם גם יכרו קבר לכל אחר ואחר כפני עצמו, מי יודע, אם לא יניחו רשע בצרו של צריק ועם הארץ בשכנותו של תלמיד חכם. ודבר זה הלא יביא לידי צער הנפמרים החשור בים, אם יניחו בצרם מי שאיננו לפי כבורם. ודבר זה ידוע לנו מהרבה מעשיות המסופרים בספרים, שהיו מקרים, שהניחו בעליעבירות ורשעים בצרם של אנשי שים צריקים וישרים. והיה להם מזה צער גדול. ואת צערם היו מוריעים לקרר ביהם בחלום. ולא היו נותנים להם מנוחה בכל לילה ולילה, עד אשר הוציאו אותם מקבריהם והרחיקום משכנות הרשעים. ולא באו יותר להרגיז את הקרר בים בחלום. ועור יותר גדול צער כל אלה, שהכינו להם קבר מראש בעורם בחיים; אם בצד אחר מקרוביהם, או בצדו של יראשמים מפורסם. ועתה הנם הולכים נכוכים, מכלי דעת, מה יהיה נורלם אחרי פמירתם ובשכנותו של מי ישכיבו אותם. וביחור צר לי מאד צר על הישיש ר' זנוויל, שכבר עשרות בשנים, שהכין לו קבר בצרו של יראשמים ואיש צדיק. ואת הקבר שהכין לו השתרל לקרש ככל מיני קרושות: ב' או ג' פעמיב בשבוע היה בא ולומר תורה

על המקום שהכין לו. ועל המקום הזה גם כן קוצב צרקה לעניים. וכל זה כרי להרכבות קרושת המקום. ועתה תקותו הוכזבה וכל עמלו לקרש המקום עלה בתהו. והענמת־נפש של ר' זאנוויל והצער שיש לו מזה הנם נרולים. ואני מִשִּׁית תתף עמו בצערו ומבקש רחמים עליו. אבל הוא איננו היחיד להיות שרוי בצער נרול. ושומר בית־הקברות, שאיננו מתרגש לקול בכיות ויללות, שכבר התרגל בהן, אמר לי, שאיננו יכול לראות בצער הנשים הבאות עתה בכל יום להשתטח על קברי קרוביהן ולשמוע הטענות והיללות שלהן, הקורעות לבבות. אפילו לבכו של זה שהתרגל כבר בהן. וכיחוד הבכיות והיללות של אשה אחת, אם אומללה, שהובילה לקברות זה לא כבר את בתה היחידה, בלה, שנפלה חולה למשכב ימים אחרים לפני חופתה, ומתה מיתה חטופה, כר־מינן. ומעת שנפוצה השמועה, שיעבירו את בית־העלמין למקום אחר ושיוציאו עצמות הנפ־טרים מקבריהם — ומכלי דעת, מה יהיה נורלם, האם האומללה, היראה והח־רה לעצמות בתה — שארית תקותה בחיים — לכל יוציאו אותם ולכל ישליכו אותם לאחת הפחתות עם עצמות אנשים זרים לה, באה יום יום לכית־הקברות ונשארת שעות שלמות שטוחה על קבר בתה, מקוננת וכוכה על הקבר, שבקרב יפרידו את בתה ממנה. וכבר קרה פעם אחת, הוסיף השומר לספר, כשראיתי שארך הזמן שהיא נשארת שטוחה על הקבר, הלכתי לראותה ומצאתיה כשהיא מתעלפת ובלי רוח־חיים, מרוכ הבכיות והיללות. ורק בעמל רב עלה כירי להת־יירה לחיים.

ומה שנורם להוסיף ינון על יגוננו, הוא — שלא זכינו בחרש זה לקרש את הלכנה. וכבר עברו חמשה עשר יום לחדש והלכנה לא נראתה עדיין כטהרתה אף לרגע אחר. וכל הזמן השמים מכוסים כעבים והלכנה ככסה. ורכים מאנשי הקהילה רואים בזה סימן רע לשונאיהם של ישראל. כי זקני הרור מספרים, שלפני חמשים שנה לערך, קרה גם כן במקרה הזה, שלא נראתה הלכנה בשמים במחצית הראשונה להחדש ולא קרשו את הלכנה באותו חרש. ותיכף ומיר, באותו זמן, פרצה מגפה, רחמנא לצלן, במחננו ונפקדו על ידה הרכה נפשות מאנשי קהילתנו. וגם בפעם הזאת מנבאים הרבה ליום רע, על יסור הסימן הזה. והנם אומרים, שלא לחנם שמה הלכנה סתר לה ואיננה מתגלית לנו, לקרשה כראוי, וכפי הדין, אלא, לשמש לנו לאות ולערה, על הרעה הנשקפת לנו בולנו — החיים והמתים — מהמסילה החדשה, שאומרים להעביר דרך בית־העלמין שלנו.

לשמע השמועה הרעה הזאת נודעזתי גם אני. והנני מתהפך כל היום בתחבולות למצוא עצה, כמה ואיך להפר עצת האדונים והשרים, לכל יוציאו מחשבתם הרעה לפעולה ולכל יהרסו בית־הקברות שלנו. ואם כי עדיין לא מצאתי תרופה לצרה זו, תקותי חזקה באלקי השמים, שלא יעזבנו ולא יטשנו. ובזכות הצדיקים והישרים, נוח־ערן בבית הקברות שלנו, ישלח לנו עזרתו מקורש וישים לאל מחשבתם הרעה, אשר חשבו עלינו. ובהאספה, שנועדה ליום

ה' הבא עלינו לטובה, למכס עצה ברבר הכית'עלמין, ישים עצתו כפינו ויראה לנו את הדרך הנכונה נלך בה, להציל הכית'עלמין הקדוש מהרס ומאכזרן. ויהפוך לנו את אבלנו ויגוננו לששון ולשמחה. אמן.

יום אי כ"ב אלול התקמ"ט

הכרות רכר האספה בנירון המסילה החרשה, בשנודעה בעיר, בין החיים, הרגיעה מעם את הרוחות הנרגזות. כי אנשי הקהילה ראו בזה אות ומופת, שהפרנסים ומוכי העיר אינם אוברי עצות, שהתיאשו מישועה. אלא, להיפך, אינם מתרשלים לכקש עצה ותחבולה, איך ובמה לקדם פני הרעה להנצל מהצרה הצפויה לנו. וכל אנשי ערתנו חבו כבליון עינים, לדעת החלטת האספה. ומה הוא המעשה, אשר אמרו לעשות אלה, אשר גורל הקהילה בידם.

להאספה הוזמנו — מבלערי הפרנסים ומוכי העיר — הנכאים של כל בתי'התפילה ובתיר המדרשות והנכאים והנזכרים של כל החברות של צדקה, הריינים והשוחמים, וגם כל הבעלי'בתיים החשובים. ובשבאו בולם — ואיש לא נעדר — היה חדר הקהל צד מהביל כל הנאספים. ורבים נשארז בחוץ, מאפס מקום להם כפנים. וגם הרבה כלתי קרואים באו לשמוע ולדעת תוצאות האספה ומה הנה ההחלטות שנתקבלו. ובולם חנו ברור מסביב לחדר האספה, שנרמה באותה שעה — לעיר שהקיפזו ברכום.

הפרנס'חורש, שהיה המתחיל בברכים, בקש את ר' מרבי מויבעס, שימ' כור להנאספים פרשת הרברים, שאמר לו הארון ברבר המסילה, שאומרים להעביר דרך בית'הקברות שלנו. ר' מרבי מויבעס נענה לכקשת הפרנס'חורש וספר בקצרה, מה שאמר לו הארון ברבר המסילה. והוא — שהורות להשתרלותו הנמרצה של הארון, המסילה תעבור דרך עירנו ותחצה את בית'העלמין שלנו לשנים. ואם כי הארון לא אמר לי, שנחוצ יהיה להרוס נדר בית'הקברות ולפגזה את הקברים. אבל הלא ברור לנו, שאי אפשר לתת מקום קדוש לדריס'ההרגל לרכים, לאדם ולכהמה, ליהורים, ולהבריל, לערלים. ובאין כדירה, מוכרחים נהיה להעביר את בית'הקברות שלנו למקום אחר. במוכן, הארון לא ראה מראש השואה שתביא עלינו השתרלותו להעביר המסילה דרך עירנו והוא רואה רק המוכה הנמצאת בה — שפע הפרנסה שתביא המסילה לתושבי העיר. ובית'ה עס זה — גם לו. כי ברכות המוכה להתושבים, יעלה סכום השכירות בער הקר' קעות, שהוא נוכה מהם. וגם ימיל עליהם תשלומים חרשים. ולא הלי ולא מרניש האי גכרא הצרה הגדולה שהביא עלינו. וכי מומכ לנו להשאר עניים ורלים כאשר הננו, ולא נראה ברעה אשר תמצא מתינו היקרים, להרגיז ממונהתם ויטלטל אותם מלט'ת'גכר. ומה שהיה כלכי, כששמעתי דבריו, לא יכולתי להגיד לו, כי כוראי היה קוצף עלינו, על אשר אנחנו כועסים בהטובה, אשר אמר להביא לנו. ותחת היות ששים ושוחים ומכירים לו מוכה, אנו, כפויי'טובה,

מתאוננים על הצרה שבאה עלינו על ידה, ומטעם זה, הנני מוצא לנהוג להתרות בכם ולהזהיר אתכם — כי שמעתי דבת רבים מאנשי קהילתנו, המיעצים לפנות בבקשה להארון, שהוא ישתדל להסיר רוע הנזירה מעלינו — שעצה זו — הם מלהזכיר, כי נמיט על ידה שואה עלינו, כאשר יצא ממנו הקצה עלינו על דבר זה, ואני תכנתי את רוחו ונפשו, ויודע אני, שהוא נוח לכעוס וקשה לרצות. וכאשר יקצוף עלינו, יהפך לאויב לנו ויבקש להצר צערינו בכל אשר יוכל. ואנהנו הננו תלויים בחסרו והננו נזקקים תמיד לו לכל דבר. וביחוד, שדבר זה יהיה אך ורק לחנם, וללא הועיל וללא תועלת. כי לעולם לא ישביל את עצמו לפני השרים והאצילים, לבקש להשיב אחורנית, מה שהצליח להשיג מידם אחרי השתדלות מרובה. זאת ועוד אחרת: בהעברת המסילה דרך עירנו הוא רואה תועלת לעצמו ולתושבי העיר, תועלת תמידית ולימים רבים. ולא ישים לב לצער זמני ולפי שעה שיהיה לנו בהעברת הבית-עלמין שלנו ממקום אחד למקום אחר. ועצתי אמונה לכם: בקשו עצות, בקשו תחבולות, להנצל מהצרה הזאת — כאיזה אופן שתמצאו, — אבל לא על ידי הארון. וגם היו נזהרים, לכל יגיע לאזניו, שאנחנו מבקשים תחבולות להסב המסילה מעירנו לעיר אחרת. כי דבר זה — בנפשנו הוא. ולפי דעתי, נחוץ להכריז בכל בתי תפילה, שאסור לבוא בדברים עם מי שאיננו בן-כרית בדבר המסילה החדשה. ואם גם לשכנינו הנזים כבר נודע הדבר, והם יתחילו הראשונים להכנס בדברים על דבר המסילה החדשה, החוכה על כל אחר מאתנו לעשות את עצמו כאילו אינו יודע מאומה. ולהשתדל להשתמש מהרבות דברים עליה.

בשנמר ר' מרדכי טויבס את דבריו, קם ממושבו הישיש, הריין ר' יצחק יעקב, שהוא עתה, אחרי פטירת הריין ר' משה ברוך, עליו השלום, הזקן שבי חבורת הריינים, ויאמר: בכל צרה הבאה עלינו אין לנו על מי להשען, אלא על אבינו שבשמים ולבקש ממנו עזרתו בראשונה, כפי שהיו עושים תמיד אבותינו ואבות אבותינו ובפי דברי הסלחן בהסליחה: „אבותי בי בטחו בשם אלהי צורי, גרלו והצליחו ועשו פריי“. או, כפי סליחה אחרת: „בך בטחו אבותינו ותפלטמו, פלטנו; אליך זעקו ונמלטו, בזעקנו — מלטנו“. וגם חבמינו, וברונם לברכה, למרו אותנו: „על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתריעין עליהן“. על כן עלינו — לפי דעתי — להתחיל בזה, להכריז תענית צבור על כל אנשי הקהילה: אנשים ונשים, זקנים ונערים — אין נקי, עם אסור מלאכה לאומנים ולפועלים, וסגירת חנויות לחנונים, ושטיחה על סכרי הצדיקים בבית-העלמין, ואמירת תהלים וסליחות ותחנונות כל היום, וקריאת ויחל למנחה ואמירת עננו בתפילת שמונה עשרה. וכל אחר ואחר יהרהר הרהורי תשובה כלכו ויתן צדקה כפי יכולתו. ובדאי הקדוש ברוך הוא, שהוא רחום וחונן, לא יבזה ענות עני וישים לבו לצערנו ולמעוט דמנו וחלבנו, וישלח לנו עזרתו מקודש, לתת כלב השרים, אשר גורלנו בידם — כי לב מלכים ושרים ביד ה' — לחזור מרעתם בדבר סליחת המסילה החדשה דרך עירנו. והיתה לנו הרווחה. כי ישועת ה' היא כהרף עין. הריין לא כלה עדיין כל הדברים שהיה ברצונו להגיד. והנה השוחט

ר' זנוויל פעשים נכנס ברכריו ויאמר: בוראי, כולנו, כאיש אחר, הגנו מסכימים לרכרי הרין ר' יצחק יעקב, שנחוץ לקרוא לצום ולתפילה. אבל, מוצא אני, שנחוץ להוסיף על זה עוד פעולה אחרת. והוא — להביא למחננו את המקובל ר' משה ברוך מראלינאווא, כדי שיעשה בשם כל הקהילה שלנו שאלת חלום, לרעת, אם יש תרופה למכתנו, ואם יש לנו עצה להמלם מהצרה הזאת. ואם, חס ושלום, הריסת בית-העלמין שלנו היא גזירה מן השמים, כי אז עלינו לקבל אותה כאהבה ולהצדיק עלינו את הרין. לשמע הרברים האלה הפסקתי את ר' זנוויל פעשים ואמרתי: לעולם לא אסכים, שיעשו במחננו ובשם כל הקהילה שאלת חלום; כי לא נעשה כדבר הזה בישראל זה מאות בשנים, להמריח את הפמליא של מעלה על ידי השבעות ושמות לגלות סודות מן השמים. וגם אנחנו לא נעשה כדבר הזה. ואנו אין לנו אלא דרך אחת, היחידה שהלכו בה אבותינו ואבות אבותינו. והיא — כפי עצת הרין ר' יצחק יעקב — לפנות בתפילה ובתחנונים ליושבי-מרומים ולענות את נפשותינו. אולי ישוב, אולי יחוס, אולי ירחם ויאיר פניו אלינו ויבטל גזירת המסילה מעלינו.

אחרי שנמרתי רכרי, הניע תור הרכור להפרנס-חורש, ר' יחזקאל מירלם. ויקם ממושכו ויאמר: בוראי כולי עלמא יסכימו לכל מה שיגזרו עלינו הרב האב"ד והרבינים שיחיו, ברכר צום ותפילה, סליחות ושמיחה על קברי הצדיקים. אבל עלינו גם כן לעשות איזה מעשה של השתרלות בעיר הבירה על ידי שתרלן משלנו, כמו שעושים אחינו בני ישראל בהכרכים: ווילנא, מינסק, בריסק ועוד. וכמו שהיו עושים תמיד אבותינו ואבות אבותינו, כשנודעו להם מחשבות אוי-כיהם, החורשים רעה עליהם. ובכל פעם, כשהיתה סכנה צפויה להם, היו מש-תרלים לפיים השרים והארונים במתנות וברונונות להמות לבם לטובה עליהם. וכמעשה הזה עלינו לעשות גם אנו עתה. וכהיות שאין שום פעולה אפשרית בלי כסף, כי רק על ידי מתנת כסף אנו מצליחים להמתיק הרין ולבטל רוע הנזירות. בי הכסף — כמאמר החכם מכל אדם — יענה את הכל. על כן — ראשית פעולתנו תהיה — למצוא מוצא לכסף. ואחרי כן נרון ברכר השאלה, כאיזה אופן לעשות את ההשתרלות, ואת מי נשלח ומי ילך לנו לעיר הכירה. ובכן, הבה נרון בראשונה בשאלה חסודה זו — מוצא לכסף. כי הלא גלוי וידוע לכל אחר מאתנו שקופת הקהילה ריקה — כבוד ריק שאין בו מים. ומטעם זה אני מציע, שהאספה תחליט לעשות נביה חרשה לצורך ההשתרלות מכל הבעלי-בתים שכעיר: העשירים, הבינונים והיורדים, וגם האומנים ובעלי מלאכה ישתהפו בנביה זו, אין נקי. מכלערי העניים, המתפרנסים מן הצדקה ותלמידי חכמים, שתורתם אומנתם, ושעל פי הרין הנם פטורים מכל תשלומי מסים וארנוניות. כי רק כאופן זה, אם כל הבעלי-בתים שכעיר ישאו בעול, נצלח לאסוף סכום הגון — מספיק לצרכנו.

הצעת הפרנס-חורש לעשות נביה חרשה מכל הבעלי-בתים, אפילו מהיותר נמוכים עוררה התמרמרות גדולה בין הבעלי-בתים הכלתי-אמידים ואלה שהנם נמנים על סוג היורדים. אבל, כיחור, יצא במחי קבל נגר הצעה זו הנכאי של

בית-התפילה של בעלי-מלאכה, שמצא בהזרמנות זו — חצצת הפרנס-חודש — שעת הכושר לנכות את חובו — בשם האומנים ובעלי-מלאכה, שהוא בא כחם ועומד מצדם — מהפרנסים ומטובי העיר ולהתנפל עליהם בההאשמה, שהנמ נושאים תמיר פנים להעשירים ולהננידים, התקיפים שבהקדילה, והנם מעריכים אותם שלא לפי ערכם, לא לפי ערך הרווחים שלהם, ולא לפי הונם. ואת האומנים ובעלי-מלאכה ואת החזנונים הקטנים, כל אלה שמתפרנסים ברוחק, להיפך, הנם מעריכים יותר מהראוי, בסכומים שאינם לפי מרתם, עול כבר מנשוא. ולא מן היושר ולא מן הצדק, שלצורך הנביה התרשה, יעריכו מחרש את כל אלה, שאין פרנסתם מצויה להם ברווחה, אלא מרת היושר, היא, שרק העשירים והבעלי-בתים האמידים ישאו כעול הנביה החרשה. כי הם, הם הלוקחים תמיד וככל מקום חלק כראש. וגם את מתיהם יקברו במבחר הקברים, בשורות הראשונות. וביחור, שהם הנם המפחדים ביותר מהעברת הבית-עלמין למקום אחר, לכל יוציאו עצמות מתיהם מהשורות הראשונות ויניחו אותם ביחר, או, בצד עצמות דלת העם.

הדברים האחרונים האלה הרניזו ביותר את הפרנסים וטובי העיר. ואחר מהם יצא ברברים קשים נגד הנבאי של בית-התפילה של בעלי-מלאכה, כאמרו: שלא אמת הרבר, שהעשירים והאמידים לוקחים למתיהם המקומות היותר חשור בים בבית-העלמין; כי לא נכר שם שוע לפני רל, אלא תלמיד-חכם לפני עם הארץ. ואיש תם וישר — לפני רשע ובעל עבירות. ותלמיד-חכם, רל ואכיון, קורם לעם הארץ, המסובל בנבסים מרובים. והראיה — שלהישיש ר' ישראל אבא, עליו השלום, שנפטר בשנה זו. והוא היה מתפרנס ברוחק ממלאכת החיי-סות, נתנו מקום באחת השורות הראשונות. וכמה וכמה עשירים, שסורם היה רע, והיו קופצים יריהם מתת פרוסת-לחם לעני, הקציעו להם מקום בשורות האחרונות. ואם על פי הרוב נותנים להאומנים ולבעלי-מלאכה מקום בשורות האחרונות, אין זה מפני שהנם עניים, ואינם עשירים, אלא מפני שהנם — על פי הרוב — אנשים פשוטים, ולא בעלי תורה. ואנו הננו מחויבים על פי הרין, שלא להניח תלמיד-חכם בצד עס-הארץ, ולא עבריין בצד איש תם וישר. ואם אנו חייבים לעשות כזה על פי הרין, הלא לא עלינו תהיינה תלונותיכם. השובת הפרנס-חודש על רברי הנבאי של בית-התפילה של בעלי-מלאכה לא הרניעה רוחות המתלוננים, וההתנפלות על הפרנסים וטובי העיר היתה הולכת ונמשכת. ובהויכוחים נכנסו גם אחרים, משני הצדדים. וכל אחר ואחר חוזר ושונה על הדברים שכבר נאמרו ונשנו מאלה שקדמו לו. וברבות הויכוחים. וכאשר גדלה המחלוקת נראה היה כאילו שכחו המתווכחים לשם איזה ענין באו הנה. כי עברו מענין אחד לענין שני, שאין לו שום שייכות לרבר האספה. וגם חרלו להיות נזהרים בדבריהם, לבלי לפגוע בכבוד איש, אלא התחילו לרבר קשות איש את רעהו. וכמה רבורים נסים ומכסאים חריפים נפלו מפי המתווכחים. וכה נמשכו הויכוחים עד אחר חצות הלילה. ואני כבר עיפתי לשמוע דברים שאינם מעלים ואינם מורידים, ואינם מן הענין כלל. קמתי ממושבתי ואמרתיו: במטותא

מנייכו, דבותי, הדלו מוויכוחים ומדיב דברים. כי לא לשם זה נאספנו כאן בזה הערב, לשמוע הרפות וגדופים ולראות איך האחד שופך עבים של שופכין על פני השני. ואוי לנו, ששכן המחלוקת מרדד כינינו, אף בשעת סכנה זו, בשחרב חרה מונחת על צוארנו. ומבקש אני, אתכם, הנאספים בולכם, לשמוע את דברי, כי יש עצה כפי, ועליכם לדון, אם טובה הנה. וזה הדבר. הלא שמענו חוות רעת הנאספים, שכולכם הנכם מסכימים, שעלינו לעשות שתי פעולות: לקרוא לצום ולתפילה ולעשות השתדלות בעיר המלוכה. והחלוקידרעות שיש כיניכם, והויכור חים שכאו על ידם, סכבו בראש ובעיקר על דבר ההערכה לצורך הנביה לשם השתדלות בעיר הבירה. כי באין כסף, אין השתדלות. והנה בנוגע להשתדלות, לפי דעתי, לא נוכל להתחיל בשום פעולה טרם נשאל מקורם בעצת הפרנסים דקהילת ווילנא, או, דקהילת בריסק. כי פרנסי הקהילות האלה דואנים לצרכי כלל ישראל במדינת ליטא. ויש להם שתדלנים בעיר המלוכה, העומדים תמיד על המשמר, לשמוע ולדעת מה שנעשה אחורי הפרגוד במועצות השרים והאר דונים שנודלנו נמצא בידם. והשתדלנים, בכל פעם שזרע להם, שגזירה נכונה להתחדש עלינו, הנם ממהרים להודיע זאת להפרנסים של הכרכים האלה, כדי שירעו לקדם פני הדעה בעוד מועד. והשתדלנים שלהם הנם כבר מומחים לדבר. והנם יורעים הדרכים והשבילים המוליכים אל השרים ואל גדולי המדינה, ובמה יש להטות לבם לטובה עלינו. ושואל אני: אם לחכמה תחשב לנו — כשאין לנו שום נסיון בדבר ואין לנו מכיר ומודע בעיר המלוכה — להתחיל בעצמנו ענין של השתדלות. הלא נקל הוא, שמחסרון ידיעה, נכשל באנשים בלתי הנונים, שיוליכו אותנו שולל בעצתם. והחת להיטיב, אולי נביא דעה עוד יותר גדולה עלינו. על כן עצהי לכם אמונה: ראשית כל וקודם כל — ילך איש עתי מאתנו לוויילנא, לשאול בפי הפרנסים דקהילה ולהתיעץ עמהם, לדעת מה טוב לנו: אם שילך אחר מאתנו לעיר הבירה לשם השתדלות; או, אולי, יותר טוב, שנמלא יד אחר השתדלנים של קהילת ווילנא, או של קהילת בריסק. והוא יעשה ההש-תדלות בשבילנו על צד היותר טוב. ועד אשר נדע דעת הפרנסים דקהילת ווילנא בענין זה, כל הויכוחים על דבר ההערכה והגביה הנם, לפי דעתי, מיותרים וקורם זמנם. כי אין איש מאתנו יורע, כמה כסף נחוצ יהיה לצורך ההשתדלות, אם רב, ואם מעט. ואולי לא יהיה צורך בכסף כלל וכלל. על כן נחדול לעת עתה לעסוק בשאלה זו — שאלת הנביה — עד אשר ישוב השליח שלנו מוויילנא, ואז נדע מה עלינו לעשות ונאסוף אתכם מחדש לדון בדבר. וכמובן, כהירת השליח, שילך לוויילנא, נמצאת ברשות הפרנסים, ואין לנו לעסוק בה. דברי נת-קבלו פה אחר. כי כל הנאספים היו שבעי רצון לדעת, שהנביה נדהתה; אם כי, אולי, רק לפי שעה.

שבתי הביתה ע"פ ויגע מעמל היום ומטורח האספה. כי אין לך דבר בעולם המיגע ומשעמם אותי, כמו הויכוחים בכל האספות שלנו, שעל כל פרט קדיהערד ועל כל דבר שאיננו מעלה ואיננו מוריד, הנאספים, כל אחד ואחד, באים במבול של דברים — מים שאין להם סוף. וכעקשנות נפרזה, כל אחד ואחד רוצה להע-

מיר הכל על דעתו. ואיננו מוותר אף כקוצו של יוד לרעת חכרו. והמתווכחים, בשטף הרבדים והויכוחים, עוברים מענין לענין, מתחילים בכך ומסיימים בזה בית. ועוברים מגוף השאלה, שהנם דנים בה, לענינים אחרים, שאין להם שום שייכות לה. והמתווכחים וגם כל הנאספים כמעט ששוכחים לשם מה באו ובאיזה ענין הנם עומדים. ומטעם זה, רוב האספות שלנו נגמרות במה שהתחילו: כלומר, שהשאלות העומדות על הפרק, נשארות, כמו שהיו, בלי פתרון. וכבר היה לפתנם בפי העם: אספה נודדת אספה; כלומר, שעל פי הרוב, אספה שנקד דאה לרון ולהחליט באיזה ענין נגמדת בההחלטה — לקרוא לאספה אחרת, לרון בהשאלה שעמדו בה כאספה זו. וגם בפעם הזאת הויכוחים ארכו עד שעה מאוחרת, עד אחרי עבור חצות הלילה. והויכוחים הוניעוני מאד. ובשוכי לכיתי, לא עיינתי בספר, כמנהגי תמיד, לעיין בספר טרם לכתי לישון, אלא עליתי תיכף ומיר על מטתי וקראתי קריאת-שמע. ותיכף תקפתני שינה וישנתי כל הלילה. וכבר עלתה השמש והאיר היום. וכוראי הייתי מוסיף לישון עוד מרוב הניעיה מהאספה דאתמול, לולי זונתי, שטלטלה אותי בודועי ובכתפי בחוקיר וכקראה אלי בקול: מה זה היה לך, שלמה, כי תצעק משנתך. את קולה שמעתי ושמורות עיני עדנה סנורות. והנני נים ולא נים, תיר ולא תיר. ומללתי בשפתי הרבדים: קוראים בבית המדרש ויחל. ובהניע הקורא בתורה להפסוק: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך, אמרתי פסוק זה בקול רם ביחר עם קהל המתים. וכשהוסיפה זונתי לטלטל אותי ולעורר אותי משנתי, פתחתי את עיני והבטתי מסביב לי אנה ואנה. וארא — והנה אני שוכב בחדרי על מטתי. והבנתי, שהיה זה רק חלום. ואמרתי לוונתי: לא כלום, זה היה רק חלום. זונתי הפצירה בי לספר לה החלום אשר חלמתי ושנרם לי לצעוק משנתי, דבר שלא הורגלתי בו עד עתה. נעניתי לבקשתה וספרתי לה חלומי מראשיתו ועד סופו. כי נפלא הוא. והוא נרשם היטב בזכרוני, כאלו ראיתיו בהקיצ, ולא בשנתי.

ובחלומי: יום צום כפור. בבית-הכנסת ובכית-המדרש ובהמנינים הנמצאים בקרבכם נמדו זה עתה תפילת מוסף. ועד אשר יתחילו תפילת מנחה יצאו רוב המתפללים החוצה לשאוף רוח צח ולנוח מעט מכובד הצום ומאמירת התפילות והפיוטים. וכולם הנם עיפים וינעים להיותם עומדים בתפילות ובתחנונים מאז השכם בכוקר עד השעה השלישית אחר הצהרים. והראש בכך והולך סחרחר מהחום הגדול השורר בבית-התפילה מהגרות של שועה הרולקים כל הלילה וכל היום; וגם מריח הזעה, הנודף מרגלי המתפללים, חלוצי הנעל, והיוצאים לחצר בית-הכנסת, כל אחד ואחד מבקש לו מקום לשבת עליו: אצטבא, זין, היוצא מן הכותל, או דרגא, הראויה לישיבה. ואלה שלא מצאו — יושבים על הארץ, כהמ קוננים על חורבן בית-המקדש ביום צום תשעה-באב. עיפים וינעים, הלכ חלש מכובד הצום, ישבו המתפללים על הארץ בחצר בית הכנסת, צופים האחד בצד השני, הראש כפוף למטה. ומכלי הוציא אף חנה אחר מפיחם, כאלמים. ואני יושב על מקומי בבית-המדרש ומרגיש עיפות רבה בכל אברי. וכמו תנומה אחזה בעפעפי. כי הייתי עד כל הלילה באמירת מזמורי תהלים ושיר היחוד. וגם

עלי ראשי סחרחר, בנבר עברו יין. וממקום שבתי אני רואה, דרך החלון הפתוח, קהל המתפללים היושבים על הארץ בחצר בית־הכנסת, צפופים האחד אצל השני, מבלי נוע יר ורגל ומבלי הוציא הנה מפיהם. ובהורידם את ראשם לארץ, הנם נראים במתנמנמים, וכאילו אין בהם רוח חיים. ובהמליתים הלכנות שעל נביהם, ובהקיסל הלכן שעל בנריהם ובהכיפה הלכנה שעל ראשיהם, נרמה לי, שאני רואה קהל מתים גדול לפני. כי לא ראיתי את פניהם, הבכושים בקרקע, אלא ראיתי בנריהם הלכנים, בנדי־מתים. וישבו בלי נוע, כמתים ממש. ובהיותי אחוז בסבך החזיון, חזיון המתים בחצר בית־הכנסת, והנה מרחוק הניע אלי קול צרור, קול איש המתחנן בשא־רית כחותיו. ובקול בוכים, כילר המתחטא לפני אביו. ואני שומע דברי התפילה והבקשה שמבקש החזן בתפילת מנחה את הרב בוננו של עולם: „בטללי דרומים יחיה“. והברתי, שזהו קול החזן של המנין, הנמצא בקצה חצר בית־הכנסת וששם כבר התחילו להתפלל תפילת מנחה. והחזן, שבבר נחר גרונו מרוב התפילות והצעקות והבכיות כל היום, אוור שא־רית כחותיו ובקולו הצרור הוא מתחנן: „בטללי דרומים יחיה“. ואת הדרומים אני רואה כאותו רגע שמוחים לפני על קרקע חצר בית־הכנסת, והחזן שונה עור הפעם ובקול בוכים: „דרומים יחיה בטללי תחי“. ובחזיוני אני כבר רואה שת־פילת החזן מתקבלת. ועור מעט — ומל של תחיה ירר מן השמים. והדרומים המתים, יקיצו משנתם, שנת־עולם, ובנריהם, בנדי־מתים, יפלו מעליהם. וכולם — קהל גדול יעמדו על רגליהם. והנה חיש, נו ועף מלפני החזיון הזה — חצר בית־הכנסת והמתים היושבים על הארץ. ואני רואה עצמי בבית־הקברות שלנו. ורואה אני זקן, שהדרת השיבה חופפת עליו, עובר על פני שורות הקברים ורופק במקלו על כל קבר ועבר וקורא בקול גדול: הקיצו ורגנו שוכני עפר. והוא עובר משורה לשורה ומקבר לקבר, ובכל מקום שהוא עובר ורופק במקלו, המצד כות מתחילות לנוע ולזוז ממקומן. ותלי עפר, המכמים את הקברים, מתבקעים ומתפצלים ומסתלקים לצדדים. והקברים נפתחים, וראשי אנשים, ראשי המתים, מכבצים ומתנשאים ועולים מן הקברים. ועור מעט — והנה קהל המתים עומרים על רגליהם: אנשים ונשים, זקנים ונערים. ובשורה הראשונה הכרתי — על פי הדרת הפנים, בפני מלאך אלקים, ועל פי הצחוק על שפתיו — שחוק צדיק תמים — את הגאון והצדיק ר' זעלמעלע, שהיה פאר ערתנו ונזר קהילתנו. ובשורה השניה אני רואה את ר' ישראל אבא, שעור לא עברה שנה מזמן שהובלנו אותו לבית עולמו. ונרמה לי, שהוא מושיט לי כירו את מטפחתו, כרי שאמיל בה פרומה לצדקה. וגם את הדיין ר' משה ברוך, שנפטר זה כשנה, ראיתי בין העולים. ועור הרבה צדיקים, תמימים וישרים הירועים לי. וברגע — גם חזיון זה חיש גו ועבר. ואני בחצות לילה בבית־המדרש שלנו. ובבית־המדרש השך ואפלה ודומיה. רק בצר המזרח יושב כחור מתמיר, נר שעה בעש־שית־חרס רולק לפניו והוא לומר בהנמרא הפתוחה לפניו בנגון עצוב, מעורר תונה. ופתאום — בית־המדרש מואר באור גדול אור־יקרות וכל הנרות רולקים, ככליל חג ומועד. ובית־המדרש מתמלא קהל־המתים, שזה עתה ראיתם קמים מקבריהם. ושמש בית־

הכנסת, שנפטר זה יותר מחמישים שנה, מוציא ספר-תורה מן הארון ומסדר אותו להחזון, שבכר נפטר זה יותר ממאה שנה. והקורא בתורה הוא ר' מיכל אברהם, שהיה מדרקס מפורסם והשאיך אחריו בדבה חבור על הטעמים והנגינות והספר נרפס בכר זה יותר ממאה שנה, ושכחוהו החבמים והללוהו הנכונים והמכונים. וקוראים הקריאה לתענית-צבור פרשת ויחל. ובשהתחיל הקורא לקרוא בספר וגמר הפסוק בהדברים „ולכלותם מעל פני הארמה“ קראו קהל-המתים קול אחד גדול הדברים הבאים אחריהם בהפסוק השני: „שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך“, כפי שנוהגים תמיד בקריאת ויחל.

וגם אני אמרתי פסוק זה בקול רם ביחד עם קהל המתים. ובאותו רגע אני מרגיש שמעננים ומטלטלים אותי ואני שומע קול זונתי הצועקת אלי: מה לך שלמה, כי תזעק. מתחילה לא הבנתי, מדוע ולמה מפרעים אותי. ומדוע מנע-נים אותי כמו שמעננים לולב ומה זונתי דורשת ממני. אבל לבסוף, כשפתחתי את עיני וראיתי זונתי עומדת משתוממת ונבהלה אצל מסתי, נוכחתי שכל מה שראיתי לא היה אלא חלום חזיון לילה.

ובשבליתי לספר לזונתי את החלום שחלמתי, אמרה לי: אין כל פלא, שראית כל הלילה בחלום דק מתים ובית-הקברות; כי זה כשבעים ימים אין ענין אחר לכל אנשי ערבתנו לענות בו, אלא כית-הקברות שלנו והנפטרים שלנו. וגם אני ראיתי בכר שתי פעמים בשבוע זה קרובי הנפטרים, בחלום. בפעם הראשונה — ראיתי את אבי, עליו השלום, ובפעם השנייה — את רורתי שפרינצה, עליה השלום. ונא יהיו לנו שניהם למליצ-יושר בעולם האמת.

יום ה' כ"ו אלול התקמ"ט

ר' בנימין החנוני, שהלך במלאכות הפרנסים דקהילתנו לכרך ווילנא, לש-אול בעצת הפרנסים בדבר ההשתדלות שאנו אומרים לעשות בעיר הבירה, לבטל מעלינו נזירת המסילה החדשה, שכ משם ובשורה טובה בפיו, שאין סכנה צפויה לנו ממנה בעתיד הקרוב.

בבואו לוויילנא הלך השליח שלנו להפרנס-חודש דקהילה וספר לו רבר בואו לוויילנא, וכי הוא מחכה למועצות פיו. ועל זה אמר לו הפרנס-חודש: ער שאתה מבקש עצת הפרנסים דקהילתנו, כלך לך אל ר' משה לייב השהרלן שלנו, שזה עתה שב מעיר הכידה לביתו, לימים הנוראים ולימי החג והוא יגיד לך פשר דבר, מה עליכם לעשות. כי הוא יודע יותר טוב ממנו מצב הדברים בעיר המלוכה. כמובן, שמח ר' בנימין להזדמנות זו, לראות את השתדלן, לרבר אתו פה אל פה ולקבל ממנו הידיעות הנחוצות לנו מבלי ראשון, ולא מבלי שני. כי בענינים כאלה הפרנסים דקהילת ווילנא הנם נס בן נוסקים לו והנם נזונים ממוצא פיו. ובשהציע לפניו ר' בנימין הענין, כפי מה שנודע לנו מספור הארון לר' מרדכי טויבעס, שסכנה צפויה לבית-הקברות שלנו. והחלסת הקהל שלנו,

לעשות השתרלות בעיר הכירה, לבסל מעלינו רוע הגזירה הזאת וכי לשום זה הוא בא עתה אליו כשם שההילה שלנו, לכקש אותו, לכל ימנע המוכ ממנו לנהל אותנו כעצתו ולהראות לנו הדרך הנכונה נלך בה. ועל זה אמר לו השתדלן: שוב תשוב בלי איחור למתנכם והלך תלך להרגיע רוח ערתכם. כי לפי דעתי אין שום סכנה צפויה לכם כעתיר הקרוב מהמסילה החרשה, שאומרים לסוול. וראנתכם להבית-עלמין שלכם היא לחנם. וגם לי כבר ידוע רכר זה, שהשרים והארונים התיעצו כדבר סלילת מסילה חרשה במרינה, וכולם הורו כנתיצותה וגם החליטו להוציאה אל הפועל. אבל אין איש, היורע מה שנעשה לפנים מן הקלעים בסוד המסלכה בעיר הכירה, שם לב להחלטות השרים והארונים. כי ההצעות המרוכות לתיקון המרינה וההחלטות המתקלות יום יום כאספת השרים והארונים אינן אלא לשם דרוש ואכל שכר, ואינן הלכה למעשה, אלא הלכתא למשיחא. וידוע לי, שבמעט ככל יום ויום השרים והארונים מתאספים למכם עצה כדבר התיקונים, הנחוצים להיטיב סצב המרינה ומצב התושבים. וכבר נתקבלו החלטות לעשרות ולמאות. אבל אין שום תקוה אפילו לחלק קמן של התיקונים, שהנם אומרים לתקן, שיוציאו אותם אל הפועל. ומסעם הפשום — שאין כסף לארונים אלה. ולכל תיקון ותיקון שהנם אומרים לעשות נחוץ כסף. וגם כסף רב. ומאין למצוא מוצא לכסף, אם קופת הממשלה, כידוע, ריקה. ומסעם זה, כמזו אני, שאין שום ערך להחלטתה שלהם כדבר סלילת מסילה חרשה. כי ישנם תיקונים יותר נחוצים ושאנים סובלים רחוי ואין הממשלה נגשת להגשים, מפני שאין כירה הכסף הנחוץ לזה. ואיך יעמיסו עתה עליהם עול כבד כזה — סלילת מסילה חרשה מהנכול האחד להנכול השני, מהלך של כמה מאות פרסאות — מפעל כביר, שאיננו לפי בחם. כי לסלילת המסילה נחוצים פועלים לאלפים, ופועלים לאלפים לחצוב האכנים ולהכין הסיד, ומוסים ועגלות לאלפים להביא האכנים והסיד וכל הנחוץ לעכורת הסלילה למקומם היעור. וכל אלה עולים ברמים מרובים. ומאין יקחו הכסף הנחוץ לזה, אם כקופת הממשלה אין די כסף לשלם השכירות לפקירי הממשלה ולאנשי-הצבא ולזיין אנשי-הצבא כנשק. וכוראי לא יניחו את העיקר — ההוצאות על הצבא, המנין על קיום המרינה, ויעסקו כהמפל והכלתי חשוב. ואם כי אין כל ספק, שיש כהמסילה החרשה — מכלערי התועלת שתביא להמרינה ולתושביה — גם תועלת רכה להנגת המרינה נגר צר ואויב, ככל זאת איננה מאותם הרכרים שבלערם המרינה לא תוכל להתקיים. ותיקונים טעין אלה, שרכ טוב צפון כהם להמרינה ולהתושבים, ישנם למכביר ואינם יוצאים לפעולה, מפני שיר המסד שלה קצרה מחוסר כסף. ואין הקומץ משביע את הארי.

ועור טעם אחר כדבר, מדוע ענין סלילת המסילה החרשה עריין כספק גדול. השרים והארונים מתאספים ככל יום ויום לרון כתיקונים הנחוצים למוכת המרינה ולהרמט מצב התושבים. וגם הנם מכקשים דרכים להביא סדר ומשמר ככל עניני הממלכה, — אבל אינם מסיחים את דעתם אף לשעה מהסכנה הציפויה לקיום הממלכה. כי יורעים המה שכל שכניהם מסביב חורשים עליהם רעה

ומתכוננים לקרוע ממלכת פולין לגזרים. ואם האויבים יוציאו זממם לפעולה — כל התיקונים שהנם אומרים לתקן לא יועילו להם ביום צרה. וקרוב לראי, שבזמן שחבר חרה כזו מונחת על צוארם, לא יגשו למפעל כביר וגדול כזה. והוא, השתדלן, בטוח, שער אשר יתברר מצב המרינה וגורלה — אם לשבט ואם לחסד — אין מקום לחשש שיתחילו בסלידת המסילה. ולראונ לימים רחוקים, למה שטמון בחיק העתיד, אין כראי. בי מי יודע מה יולר יום, ורי לצרה בשעתה. ולשמע ספור הרברים מפי ר' בנימין, מה שאמר לו השתדלן, שמחתי משנה שמחה: ראשית, שבטלה סכנת המסילה החרשה ממנו. ושנית — על שעצתי לבלי להתחיל בשום מעשה של השתדלות טרם נשאל המומחים לרבר, היתה טובה ונכונה. ובאופן כזה נפטרנו לפי שעה מנכיה חרשה לצורך של השתדלות ולא יהיה יותר מקום לוויבותים במחננו בשבילה.

וזנתי שבה היום בבקר לכיתה מהאטליו עצובת-רוח ונוגת-לב וכשורה רעה כפיה: הנשים בהאטליו מספרות, שאשה אחת באה זה עתה למחננו מנא-וואראדאק והיא מספרת שבנאוואראדאק כל בני העיר נכובים ושרויים בצער, לשמע השמועה שהגיעה להם שבקרוב יצא חק ברבר המלך לאסור על כל בחור בישראל, שלא הגיעו שנותיו לעשרים וחמש שנה, לישא אשה. ועל כל בתולה — שלא הגיעה לגיל זה — להנשא. והראנה גדולה שם לגורל הבנים והבנות. והאבות מתכוננים להביא ילדיהם — אם בי אינם עוד ראויים לזה — בכרית הנשואים, בעור מועד, טרם יצא החק; ולא יהיו מוכרחים לחכות בהנשואים עד מלאת להם עשרים וחמש שנה. וזנתי כבר התחילה לקונן על גורל בנותינו, שתהיינה מוכרחות לשבת בבתוליהן בבית אביהן מכלי היות לאיש עד מלאת גם להן כ"ה שנה.

לכשורה הרעה הזאת נבהלתי גם אני. אבל אחרי שחשכתי מעט בדבר באתי לירי דעה, שהשמועה הזאת בשקר יסורה. ואמרתי לאשתי: אינני מאמין לרברי האשה הזאת. כי זה רק עתה שב ר' בנימין החנוני מוויילנא. ושם ראה ורבר עם הפרנסים ועם השתדלן דקהילת וויילנא. והשתדלן שב זה עתה מעיר המלוכה, מווארשא. וכי אפשר הוא, שאם הממשלה אומרת לגזור עלינו גזירה זו, שהפרנסים והשתדלן אינם יודעים מאומה ממנה. ובוראי, לו לקחה אזנם שמץ דבר ממנה, היו נרעשים ונרגזים כאנשי הקהילה בנאוואראדאק. והשליה שלנו, ר' בנימין, שהיה בוויילנא ובא בדברים עם הרבה אנשים מאנשי הקהילה, לא ראה שום אות של פחד ובהלה על פני האנשים. ואין כל ספק שהאבות בוויילנא רואנים לגורל ילדיהם לא פחות מהאבות בנאוואראדאק. ואם היה ידוע להם דבר הגזירה, בוראי לא היה נסתר צערם מעין ר' בנימין. וגם אי אפשר לי להניח, שאנשי נאוואראדאק, קהילה קטנה — בערך ובהשוואה לקהילת וויילנא, ואין להם שתדלן בעיר המלוכה, יודעים בראשונה מה שנעשה לפניהם מן הקלעים, בסוד השרים והאצילים, בעיר המלוכה, והרבר נשאר נעלם לפרנסים קהילה וויילנא — כך גדול ועיר ואם בישראל — ולהשתדלן שלהם, שמלאכתו בכך — לדרוש ולחקור אחרי כל מה שנאמר ונעשה בסוד הממלכה בנוגע לאחינו

בני ישראל במרינה. ומטעם זה, אמרתי לזוגתי: אל תתעצבי לשמועה זו ולרכבי האשה הזאת, כי כרור בעיני, שהשמועה הזאת בשקר יסודה: כי אם בוויילנא אין יורעים מאומה, מניין לנאוואראק היריעה הזאת?

ובהשבי אחרי כן ברבר אמרתי בלבי: בוראי שמועה זאת קלוטה מן האויר ואין לה על מה לסמוך. אבל נזירה כזו, בכלל היא כגדר האפשרות. וכבר לפני עשרים שנה היתה שמועה כזאת סבה לכהלה נזירה בעיר ווילנא, והאבות מהרו להשיא ילדיהם בני מ' וי' שנה, מפחד לכל תצא הנזרה לפעולה ויהיו ילדיהם אנוסים לחכות כנשואיהם עד כואם באים. ובאותו זמן, בוראי, הפחד לא היה פחד שוא לגמרי, כי שונאי ישראל — ככל המקומות ובכל הזמנים — החשש של „פן ירבה“ נוזל מהם את שנתם והנם מבקשים תחבולות למעם מספר בני ישראל. וגם בכרך ווילנא, כידוע, בקשו הארונים, שונאי ישראל, עצה ותחבולה, למעט אוכלוסי ישראל במרינה. וגם עשו השתדלות בנידון זה אצל שרי המלוכה. ובוראי, זאת היתה עצתם — לאסור הנשואים לכל אחר מישראל, אם לא מלאו לו עשרים וחמש שנה. וכפי הנראה, נודע רכר ההשתדלות של אויבינו וצורדינו לאנשי קהילת ווילנא. וזאת היתה הסבה להכהלה הנזירה. אבל אנחנו הננו עם מלומד בנשים. וגם כפעם הזאת הופרה — בעזרת הבורא יתברך — מחשבת אויבינו ועצתם לא נתקיימה. והבה נקוה, שאם גם עתה יש חורשים עלינו רעה ומבקשים עצות ותחבולות לבלותנו ולהשמירנו מעל פני האדמה, שומר ישראל, שלא ינום ולא יישן, יפר מחשבתם הרעה ולא יתן עמו, צאן סרעיתו, סרף לשיניהם.

יוט אי כ"ח חשרי התק"ן

היום כבקר שאלתי את השמש בכית-המדרש, מדוע אינני רואה, זה כארבעה ימים, את האבדך ר' שמחה נמע בא לכית-המדרש, לא לתפילה ולא ללמוד, בפי שהיה מנהגו תמיד. ועל זה אמר לי השמש, שקרה לו — לא עלינו — אסון: הוא נפל מסקום נכוח על הארץ ונשכרו לו יד ורגל והוא שוכב חולה במטתו. ובשמעי השמועה הרעה הזאת הלכתי לכקר את החולה בביתו. ובכואי אליו מצאתיו יושב על כסא, ירו הימנית ורגלו הימנית חבושות ומעומפות במד עטפות ובירו השמאלית המטה, אשר הוא נשען עליו. ואחרי ששאלתי לשלומו, אמרתי לו, שאני שמח לראות אותו יושב ככר על כסא, ולא שוכב כמטה, בפי שאמר לי השמש; מה שמוכיח לי, שמצבו הולך הלך וטוב. ובוראי, בעזרת הבורא יתברך, ישוב במהרה לאיתנו. ובעוד זמן קצר יוכל גם לצאת לחוץ, בלי משען ומשענה. ועל זה אמר לי ר' שמחה נמע: כשיהיה לי ה' בעזרי ואוכל לצאת מביתי ללכת לכית-המדרש, אבדך ברכת-הגוסל על שני נסים שעשה לי הקדוש ברוך הוא: הנם האחר — שלא נתרסקו אברי ולא געשיתי לגל של עצמות, בשנפילתי מן השולחן מלא קומתי ארצה. והנם השני — שכנפלי נזוקה

ירי הימנית ולא ירי השמאלית. ויכולתי, לקיים מצות הנחת תפלין — אף זו של יד — כלי הפסק, שלא לבטל, חס ושלום, מצוה זו אף ליום אחד.

על רכריו — שנפל מן השלחן, התפלאתי מאד, ושאלתי: מה המריצך לטפס על השלחן, כמעשה הנערים הקונרסים, המנפסים על כסאות ושלחנות. וכמדומני, שאתה יורע רברי הכתוב: ונשמרתם מאד לנפשותיכם, שצריך להזהר מכל רבר ומכל מעשה שיש בו סכנה. ומרוע העמרת את עצמך כסכנה כזו, שהיתה יכולה להביאך, חס ושלום, לרסוק אברים, כדרכיך? ועל זה אמר לי ר' שמחה נטע: בודאי כא עלי עונש זה על איזו עבירה שעברתי ולא שמתי לב אליה: כי אין יסורין כאים על האדם חנם — אלא באשמתו. והכל מן השמים, כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה: אין אדם נוקף אצבעו מלמטה, אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה, ומה שרבי מתפלל, איזה רוח עבר עלי לטפס על השלחן, אספר לכבודו המעשה בהוייתו ואיך קרה לי האסון. ומעשה שהיה כך היה. אור ליום ה' העבר היה ליל טכילה לאשתי. ואני הנני נזהר, כדרכי חז"ל ובכתוב בספרי מוסר ומדות, שלא תמצא כהחדר שאני מזדווג עם אשתי בשעת הזווג שום בריה חיה, אף לא זכוכ, אף לא יתוש. ואשתי היורעת שאני מקפיד על רבר זה, מנרשת כבר בבקר כל הזכוכים מחדר המשכב וסוגרת החלון והרלת לכל יכנסו הזכוכים להחדר מחדש. אבל מן הנמנע הוא, שלא יכנס אחר מאתני, אם אני, אם אשתי, או אחר הילדים במשך כל היום לחדר המשכב. ולו גם לרנע אחר או לרנעים אחרים. ובאותו זמן הזכוכים מתחכמים לפעמים, וכלי ראות, להכנס מחדש להחדר. ומטעם זה, בליל טכילת מצוה ובטרם עלוטי על יצועי, אני בוחן וכורק בהחדר התקרה, הכתלים וכל הזוויות, לראות, אם אינם מסתתרים בהחדר עור איזה זכוכים. ובשאני מוצא אחד מהם — אני מגרשו דרך החלון, הפתוח לחוץ, או דרך הפתח — להחדר הסמוך כבית. וגם בפעם הזאת, אם כי אשתי נרשה — כמנהגה תמיר — מחדר המשכב את הזכוכים בעור בקר. בכל זאת, כשהלכתי לישון, ברקתי, כדרכי תמיר, את כל המקומות שדרך הזכוכים להסתתר שם בלילה. ומצאתי עור שלשה זכוכים בחדר. פתחתי החלון ונסיתי לגרש הזכוכים החוצה, דרך החלון. אבל עמלי עלה בטהו. כי הלילה היה ליל אופל והקור שרר בחוץ. והזכוכים לא רצו בשום אופן לצאת מן הכית לחוץ. וכראוטי שידי לא תעשינה תושיה. ובשאני מגרש הזכוכים מכותל האחר הנם מניחים עצמם על הכותל השני, ואם ישבו על הכותל מלמטה, הנם עולים על הכותל למעלה, או מניחים עצמם על התקרה. ונוכחתי, שבשום אופן אינם רוצים לעזוב מקומם בבית ולצאת ההוצה, למקום קור וחושך. על כן אמרתי להפטר מהם כאופן אחר. ופתחתי דלת חדר המשכב ואמרתי בלבי: אם הזכוכים אינם רוצים לצאת החוצה, הצדק אתם. ואולי גם אסור להכריח אותם לצאת לחוץ ולמות כקור, מפני האיסור של צער בעלי חיים; אבל לצאת להחדר השני שכבית הלא לזה יתירצו. והתחלתי לגרש אותם מחדר זה לחדר הסמוך, דרך פתח הדלת. ובאופן זה הצלחתי להוציא שנים מהם להחדר הסמוך. אבל הזכוכ השלישי התעקש ולא רצה לצאת מן החדר. וכל מה שעשיתי לגרשו מן החדר היה ללא הועיל.

כי הוא יושב על התקרה מלמעלה. ואם אני משליך בו אלונגטית או מטפחת לנרש: ממקומו, הוא נמלט תמיד, בשנתו מקומו על התקרה. וכבר נלאו ירי להשליך בו אלונגטיות ומטפחות והוא נשאר יושב תמיד על מקומו על התקרה. וכשהוא רואה האלונגטית או המטפחת באה לטפח בו, הוא פורח ממקום למקום ואחרי כן הוא שב למקומו הראשון. ובראותי כי יארך הזמן עד אשר אצליח לנרש העקשן הזה. ואם הרלת תשאר פתוחה, אולי יכנסו מחרש הזוכים, שזה עתה נרשתים מהחרר; או, אולי, יכנסו אחרים במקומם ויצא שכרי בהפסדי. על כן מנרתי מחרש את הרלת. ואמרתי: אין לי דרך אחרת להפטר מהזכוב העקשן אלא לתפשו ביד ולהשליכו בחלוקה אל החרר הסכוכ, לכל יהיה לי יותר למוקש. ולשום מעשה זה הקרבתי כסא אל צד השלחן. ועמדתי על הכסא וממנו טפסתי על השלחן ונסיתי לתפוש בידי הזכוב העומד על התקרה. אבל ירי קצרה מהשיג הזכוב במשהו של כל דהו. נסיתי להגביה את עצמי, בעמדי על בהונות רגלי. כרי שתגיענה ירי אל תקרת הבית ואל הזכוב העומד עליה. והנה באותו רגע, כפי הנראה, התנועעה והתמוטטה רגל אחת מרגלי השלחן ונמערדו רגלי, כשאני עומד על בהונותיהן, ונפלתי מן השלחן מלא קומתי ארצה. ונס נדול נעשה לי, שבשעת נפילתי אחזתי בירי השמאלית בהכסא שעמד אצל השלחן ונשארה טחצית גופי העליונה באוויר למעלה ולא הוכתה ברצפת הבית. ורק ירי הימנית ורגלי הימנית הוכו מכה רבה. ומגודל הכאב נשארתי שוכב על רצפה הבית, בלי יכולת לקום ולעמוד על רגלי. אשתי מהרה להכין אספלטית מסולת ומיין ומשמן ומרונג ותשים על ירי הכואבת ועל רגלי הכואבת ותחבוש את היר ואת הרגל במטלית ובאלונגטית. וכרוב עמל עליה בידה להקימני ולהעמידני על רגל אחת ולהשכיבני במטה. וכזה נשארתי שוכב במטתי ר' ימים. ומגודל הכאב לא יכולתי לנוע ממקומי ולעמוד על רגלי ולצעור צעדים אחרים. ורק היום — הודות להבורא יתברך — הוקל כאבי. ויכולתי בפעם הראשונה לקום ממשכבי ולצעור צעדים אחרים, בעזרת המטה אשר בירי, עד הכסא, אשר רבי רואה אותי עתה יושב עליו. ובמובן, לא יכולתי כבר באותו ליל מבילת מצוה לקיים מצות עונה בזמנה, כפי הדין. ועל בטול מצוה זו נפשי רואבת ורואנת ואינני יודע כמה לכפר עוון זה. ועל רבריו אלה אמרתי לו: אין לך בזה כל עוון, כי בטלת מצוה זו מאונס. ואונס, כידוע, רחמנא פטריה, וגם יכורין ממרקין, ואין לך לך אונ כלל וכלל. ולהיפך, שכך רב מאד; כי עשית הכל לשם שמים, ולקיים דברי חז"ל: "נהגת מנהג חסידים וצנועים. והלואי ירבו כמות בישראל. וטעם לכתי ממנו, בדבתי אותו בברכת רפואה שלמה, ולכל יכוא לו יותר שום נזק ושום צער בכל ימי חייו. ובדרכי לשוב הביתה חשכתי הרבה והתפללתי הרבה על גודל צדקת האבך ר' שמחה נטע. ואמרתי בלבי: לו היה כל עם ישראל צדיקים כמותו, כי אז היו בודאי מקריבים את הנאולה והיו מחישים ביאת נואל צדק.

אתמול הלכתי לבקר את ר' שמחה נטע החולה ותמימות האכרך הזה עשתה עלי רושם כה חזק ובה כביר, עד שגם עתה, היום כולו, אני הונה וחושב בו ובמעשיו. אם כי אני יודע ומכיר אותו מכבר, ולא מתמול שלשום. ותמיד הייתי מוקיר ומכבד אותו על שהנהו ירא'שמים כאמת, בתמימות וכלי שום התחכמות, וכל מעשיו אינם אלא רק לשם שמים, ולא לשם פניה אחרת.

ובכר שמתי לב לזה, כשאני דואה הלמורים שהוא לומר בבית-המדרש, הן נמרא והן פוסקים, שכל מה שהוא לומר, הוא — כרי לקיים, ללמוד ולעשות. כלומר הלכה למעשה — מה שנחוצ — להירא וחרד לרבר ה' — לרעה. ודואה אני אותו לומר תמיד המסכתות מסדר מועד: שבת, עירובין, פסחים, ראש השנה ועוד — לרעה דברי חז"ל בהלכות שבת ומועד. ומסדר קדשים — מסכת חולין, לרעה השקלא וטריא בדיני איסור והיתר, הלכות טריפות ותערובות, דיני כשר כחלכ ועוד. וכפוסק הוא הונה בספרי הטור ושלחן ערוך, אורח חיים ויורה דעה, לרעה הרינים הנחוצים לכל אדם מישראל בכל יום ויום. ובכל מקום ומקום. ולא רק למורי הוראה, היושבים על מדין. ובזה הוא נכרל ומצטיין מרוב האב"ר רבים המופלגים, העושים כעצת חז"ל: „הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות“, והגם משקיעים עצמם כלמור המסכתות מסדר נזיקין. ואחרי כן גם במסכתות מסדר נשים. ויתר הסדרים — על פי הרוב — כמעט שהגם מזניחים לנכר. ובפוסקים עיקר למורם הוא בחלק חשן משפט, לחדר שכלם בהלפולים של הש"ך והט"ו. ואם כי כחם חזק לפלפל בהלכות לזה ומלוה, קנין ומכר, שותפות ונחלאות, חזקה ומערופיה — לפעמים קרובות אינם יודעים רין פשוט בהלכות ציצית. או, איך להתנהג, אם שוכחים יעלה ויבוא בתפלת שמונה עשרה בראש חרש, או בחולו של מועד, וכדומה. לא כן ר' שמחה נטע: לא די שהנהו בקי בכל הרינים משלחן ערוך, ארח חיים ויורה דעה עם כל מה שהוסיפו עליהם האב"ר רונים, אלא גם כל הדינים והמנהגים הנמצאים בספרי יראה ומוסר, שאין היוב מוחלט על כל אדם מישראל לקיים אותם, אלא רק חסידים ואנשי-מעשה מתנהגים יום על פיהם ונזהרים בהם. גם אותם כולם הוא יודע והוא נזהר להיימם, כמו הרינים הנמצאים בספר שלחן ערוך.

ובידיע את דרכו בקודש ללמוד רק הלכה למעשה, התפלאתי מאד לראות אותו לומר לפעמים המסכתות תמורה ומעילה מסדר קדשים — מסכתות שהגן עוסקות בהלכות, שהגן הלכתא למשיחא, כשיכנה מחדש בית-המדרש במהרה בימינו. ובנולה, הלמוד בהן איננו אלא לשם „יגדיל תורה ויאריר“. יפעם אהת שאלתיו לטעם הדבר, ואמרתי לו: את המסכתות מסדר נזיקין ומסדר נשים, שרוב העולם לומדים אותן, לא ראיתך מעולם לומר אוהן, והמסכתות האלה, שרק הלומדים כל מסכתות הש"ס על פי הסדר, לומדים גם אותן — כהרת לשים בהן מעיין? ועל זה אמר לי: דוקא, באשר הרוב הנרול של הלומדים לומדים מסכתות אחרות ואותן הגם מזניחים, אם כי הגן רבני אלקים חיים,

בשאר המסכתות, אומר אני: למה יגרע חלקן — והנני לומר גם אותן. וזוהי אני עושה כאותו חסיד, שמסופר עליו בספרים, שלמד כל ימי חייו מסכת חגיגה, מפני שראה, שמפני קטנותה של מסכתא זו, הלומדים מזניחים אותה ואינם שמים לה לב. ויקנא החסיד לכבודה ויהנה בה כל הימים. וכשנפטר מן העולם, יצאה המסכתא חגיגה לקראתו, להוליכו וללוותו להמקום המיוער לו בנן ערן. וכמובן, אין אני לומר המסכתות תמורה ומעילה לשם השכר שיגיע לי על ידן, כמו שהגיע לאותו חסיד על ידי המסכתא חגיגה, חלילה לי מדעיון זה, להיות בעברים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס; אלא, מפני שגם אני קנאתי להמסכתות האלה, לכל התיינה מונחות בקרן זוית, עזובות ונשכחות מכל.

ומתשובה זו נובחתני, עד במה גבר תמים זה שם לבו לכל דבר ואיננו כן לקטנות. לא כמו שעושים, בעוונותינו הרבים, הרבה לומרי תורה, שהגם דשים בעקבם גם הרבה דברים חשובים: כהיותם מרמים בנפשם, שרי להם העסק בלמוד התורה, להפקיע עצמם מהחיוב לדקדק בכל הפרטים ובכל הרקדוקים בקיום המצוות, כפי הנמצא בספרי יראה ומוסר, יתר על מה שכתוב בספר שלחן ערוך. ור' שמחה נטע — לא די לו בזה שהוא נוהר לקיים כל הרינים הנמצאים בספר שלחן ערוך ובספרי מוסר ויראה, בכל פרטיהם ורקדוקיהם, אלא אף כרבי רים שאינם נמצאים בשום ספר ואין איש שם אליהם לב לדעת, אם הגם מותרים או אסורים, אם יש בהם איזה חיוב ואם לא, פקפוקים ושאלות מתעוררות אצלו. והוא כא לפעמים קרובות אלי בשאלות, אשר לא תמיד יש לי עליהן חשבות מן המוכן. וזה לא כבר שאל אותי, אם אין איסור לשאוף טאבאק ביום הנפורים. מפני שהרנילים בה מתאווים לה והשאיפה היא להם לענוג. והתורה אמרה: ועניתם את נפשתיכם. וכל תענוג — מאיזה סוג שהוא — צריך להיות אסור ביום זה. וגם זאת שאל אותי: מדוע בשאר הימים, כשהשאיפה מותרת לכל הרעות ויש להשואפים הגאה ממנה, מדוע אין מכרכים עליה ברכה; הלא חכמינו זכרונם לברכה אמרו, שאסור ליהנות בעולם הזה בלי ברכה. ולפי דעתו אולי צריך לברך עליה הברכה: בורא מיני בשמים. כי הטאבאק הוא גם כן מין צמח שריחו נורף, ואין בינו ולשאר הבשמים ולא כלום. ופעם אחרת בא אלי בשאלה, אם מותר לעשן הטאבאק ביום טוב ובתענית: כיום טוב — מפני שההלכה איננה לצורך אבל נפש. ובתענית — מפני שהעשון הוא תענוג להרנילים כן. וביום צום תענית החיוב למנוע מכל מיני תענוגים. וגם זאת שאל אותי: מדוע חתן, הנושא בתולה, איננו מברך עליה בליל החופה ברכת שהחיינו, כמו שמברכים על בנר חרש, או על פרי חרש? ועל כל השאלות האלה אמרתי לו: כמדומני, שבכר ראיתי גאון אחר עוסק בהן, אבל אינני זוכר יותר עור לאיזה מסקנא הוא בא. והלכה למעשה שאל אותי, אם עליו לקום לפני הישיש הסני נהור, ר' פנחס, כשהוא עובר לפניו; בהיות שאיננו רואה ואיננו מרגיש כשקם איש לפניו. ואם, בכל זאת, גם לפני סני נהור חל החיוב של לפני שיבה תקום. ושאלה זו לא שאל אותי צדיק איש, אם כי כל המתפללים בכית המדרש רואים את ר' פנחס עובר לפנייהם פעמים רבות בכל יום ויום.

ר' שמחה נטע הוא היחירי לראונ כל היום, לכל יעבור הם ושלום על אחת ממצוות ה'. ועד כמה רצונו גדול למלאות אחרי כל תיבה ותיבה הכתובה בתורה מוכיחה העובדה הזו, שהוא בקש את הקצבים במחננו שישתדלו להשיג למענו כשר צבי, כרי לקיים דברי הכתוב: „אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל“. וגם שמעתי מספרים עליו, שבכל יום ויום הוא לוקח פסח ניר וכותב עליה השמות: „עמלק“, „אגג“, „המן“ ואחר כך הוא מעביר עליהם בקולמוס ומטשטש מה שכתב. וכל זה כרי לקיים דברי הכתוב: „מחה תמחה זכר עמלק“. ולי אמר פעם אחת, שהוא מצטער על שאיננו יכול לאכול קוצים ודרדרים. כי ראה בספר אחר, שהאר"י הקדוש היה אוכל קוצים ודרדרים, לקיים דברי הכתוב: „וקיץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השרה“.

יום ב' כ"ז מרחשוון תק"ן

עסוק אני עתה בתקנת ענונה. באו ערלים והעירו, שראו באחד הפחתים בבקעה הנמצאת במרחק בלתי גדול מדרך המלך, ההולכת ממינסק לוויילנא, גוית אדם מת מונחת בתחתית שוחה עמוקה, כביצה של רפש וטיט. בתחלת חרש זה ירדו נשמים מרובים ובלי הרף במשך ימים רבים. וכל הבורות והשיחים והפחתים מלאו מים על כל גדותם. וכוראי אדם תועה בדרך באישון לילה, מכלי ראות מה שלפניו, נפל באותה שוחה, המלאה מים על כל גדותיה, ונטבע בה. ורק עתה, כשחדלו הנשמים מדרת זה ימים אחרים, והמים הנקצצים בהכור דות והשוחות הלכו הלך וחסור ולא נשארו בקרקעיתם אלא רפש וטיט, נגלתה לאויר העולם גוית הנטבע.

הערלים הכירו בפניו ובכנריו, שהנטבע הוא יהודי. ומסעם זה, באו להודיע לאנשי קהילתנו דבר הנטבע, למען יעסקו בעבודתו. הידיעה שנמצא יהודי מת בקרבת מחננו נתפשטה מהר כחץ מקשת בין אנשי קהילתנו. וכל אחד ואחד, לשמע הבשורה הרעה הזאת, אמר בלבו, שבוראי המת הזה — הוא זעליג המשוגע, אשר זה כשני שבועות שנעלם מן העין, ואיש לא ידע יותר מקומו איהו. קרוביו ומכיריו הרבו לבקש אותו בסביבות העיר ככל העכרים. וגם חקרו ודרשו עליו אצל כל עובר ושכ. ואין מניד להם דבר. ועתה נתכרר הדבר, שהמד שונע, כשיצא באותו לילה מחוץ לעיר, תעה בדרך; כי השמים היו מכוסים בעבים, בלי אור לבנה ובלי אור כוכבים. ובלי דאות מה שלפניו, נפל כאחד הפחתים המלאים מים ונטבע בו, בלי שיבוא איש לעזרתו.

וכשהגיעה אלי השמועה בדבר המת, אמרתי להדיינים, שיעסקו בגבית ערות על דבר הסימנים המובהקים של המת ושהכל יעשה לפי הדין וכהלכה; באשר נבית ערות זו תשמש לי ליסוד מוסר להתרת הענונה, אשת המת. להמקום, ששם נמצא המת, יצאו כל אנשי הקהילה, כי כולם ידעו בפנים את האברך ועלי. וכולם ידעו העונש הגדול — רחמנא לצלן — שבא עליו מן השמים,

שנכנסה בו רוח שטות ויצא מרעתו. וכולם השתתפו כצער אמו וכצער אשתו העלובה וכצער יתר קרוביו. וכשראו גוית המת, המונחת כהשוחה, הכירו תיבה ומיד — בפרצופו ובכנריו ובשאר סימנים, שהוא זעליג המשונע, הוא, ולא אחר. ובלי שום מקום למעות. הריינים עשו הנבית ערות כרין וכהלכה וזעליג הובא לקבר ישראל. ואם כי לי ברור הדבר, שאשת זעליג היא מותרת לכל אדם, בכל זאת כפי החק אשר שמתי לי, לכלי לרון יחירי כהיתר עגונה, נמנתי כרעתי לכוא בשאלה בדבר העגונה להנאונים דרכי מינסק ופינסק, כדי לקבל מהם הסכמה להפסק שלי. כי בענין חמור כזה — איסור אשת איש — הזהירות והשמירה הן נחוצות, לכלי לכוא, חם ושלום, לירי מכשול, כהמכשול שבא להנאון רבינו ר' העשיל כאשרו של הרב ר' יעקב, אבי הנאון הגדול החכם צבי. המעשה הזה ירוע ומפורסם. כאו עדים, אנשים נאמנים, והעירו לפני רבנו הרב ר' העשיל, שראו את הרב ר' יעקב הנ"ל מונח בין החללים, חללי היונים, כעת ההריגה וטבח רב במדינת ליטא ופולין. ובעיניהם ראו, איך אחר היונים הרשעים הניף על ר' יעקב את הגרון לכרות מעליו ראשו. ואחרי כן ראו גוית ר' יעקב מתנוללת בין החללים ימים אחדים, עד אשר הלכו הרשעים מאותו מקום. ועל סמך ערות זו התיר הנאון רבנו ר' העשיל אלמנת ר' יעקב הנ"ל להנשא לאיש. והנה אחרי עכור ימים רבים ור' יעקב הנ"ל שכ חי וקיים לביתו ולאשתו. והוברר אחרי כן הדבר, שבאותו רגע, שהיון הרשע הרים את הגרון על ר' יעקב לכרות ראשו מעל כתפיו, נכמרו רחמי הרשע עליו ולא עשה לו כל רע; רק רחף אותו כרגליו להגל הצבור של החללים המומתים, המתנוללים על הארץ. ור' יעקב הנ"ל, מיראתו, לכל ישוכו מחרש הרשעים, ויראו שחי הוא עורנו ויבקשו להמיתו, נשאר מונח בין החללים. ומכלי נוע כשום אבר, כאלו אין בו רוח חיים. ורק כאשר ראה, שכבר הלכו ועברו משם הרשעים, התנער מן העפר, קם על רגליו ויצא מן המהפכה, להנצל על נפשו. והערים שהעירו לפני רבנו רבי ר' העשיל, העשיל, שראו את היון מרים הגרון לכרות ראש ר' יעקב מעל כתפיו, אמת הגידו. אבל, מיראה להבים יותר, לא ראו מה שבא לבסוף, שהיון השאיר אותו בחיים, ולא נתן למות נפשו. וגם אמת הדבר, שהתנולל אחרי כן ימים אחדים בין החללים על הארץ. אבל ר' יעקב עשה זה כערמה, כדי שלא ירגישו בו היונים שהוא עורנו היי ויבקשו להמיתו גם אותו. וכאופן זה, ניצל מהם ונשאר בחיים. וזכות גדולה מן השמים היתה להנאון רבנו ר' העשיל, שאלמנת ר' יעקב לא רצתה בשום אופן להנשא לאיש, ולא נכשל איש — על ידי היתרו של הנאון רבינו ר' העשיל — כהעוון החמור של איסור אשת איש. ומאותה שעה שנודעה להנאון רבנו ר' העשיל טעותו כהיתר אשה זו, קבל עליו, לכלי לעסוק בהיתר עגונות כל ימי חייו, ולסלק ידיו לנמרי מהעיון בשאלות מעין אלה.

ואם כי המקרה הנורא הזה לא יוכל לשמש לרונמא ולמופת בכל פעם שענין תיקון עגונה בא לפני רב — מורה הוראה בישראל. ואיראפשר לענן כל הנשים. מפני מקרה יחירי, שקרה פעם אחת במשך הדבה דורות. וגם זה — בשעת חירום. ובעת צרה וצוקה של שמר, הרג ואכרון. ובתנאים בלתי רגילים

אלה, שיון רשע יתרחם על אחר מאחינו בני ישראל וישאירו בחיים, בעת אשר דן אותו למיתה, וכבר הניף עליו את הגרון לברות מעליו את ראשו — מרת רחמנות כלתי רנילה וכלתי מצויה אצל הרשעים האכזרים האלה. בכל זאת אני מחמיר עלי. וגם בשכרור לי בנידון האשה הזאת, שאין שום מקום לספקות, שהנטבע בבצת המים הוא זעליג המשונע ממחננו, בכל זאת אבקש הסכמה של שלשה נאונים המדינה, לאשר ולקיים הפסק וההיתר שלי.

הצרה שכאה על זעליג — שנכנסה בו רוח־שטות והוא יצא מרעתו — והעונש שכא עליו מן השמים, שנגזר עליו למות מיתה משונה — לטבוע בכזה של רפש וטיט, כל אלה מלאו לכב כל אנשי קהילתנו יגון וצער. וכולם השתתפו בצרת אמו ואשתו ויתר קרוביו. והנם מתאבלים עתה עמהם על כל מה שעבר על האכרך האומלל הזה: בתחלה — לחלות במחלה היותר נוראה שכעולם — טרופ־הרעת, שהיא הנרועה שבמחלות; בהיות שהיא מטשטשת צורת האדם ומסירה מעליו צלם אלקים, והוא נדמה לבהמת הארץ — לשור אוכל עשב. ואחרי כן — להיות נגזר מארץ החיים בימי עלומיו ובמכחר שנותיו.

האכרך זעליג נישעם היה בן י"ט שנה לערך, בשנכנסה בו רוח שטות זו. וכל אנשי הקהילה ידעו והכירו אותו, כי הוא היה בן האלמנה נישע. ולו עוד שתי אחיות ואח אחר קטן, בן שמונה שנים. ורק חרשים אחדים טרם חלה במחלה זו נשא אשה. ומלאכתו, שממנה היה מתפרנס — עבודתו אצל הנגיד ר' דוד'ל נאלרעס, הסוחר הגדול בעורות ובשער של חיות ובהמות. ר' דוד'ל נאלרעס, שמסחרו פרץ בארץ ומוטות כנפיו עד ארצות אשכנז, פיהעם ומעלה מניעים, נמצא כמעט רוב ימיו בדרך לרגלי עסקיו המרוכבים, הנפוצים והמפוזרים במדינות ובערים שונות. וכל העסקים שהיו לו כאן, בהעיר ובהסביבה, הפקיד בירי האכרך זעליג; בהיותו בטוח באמונת־רוחו ובישרת־לבו, ובירעו, שהוא זריו וחרוץ במלאכתו, יורע ומבין בטיב הסחורות ואופני עבוד; והבנתו. ויורע עת וזמן לכל חפץ: עת לקנות ועת למכור, עת להקויר כמחיר הסחורה, ועת — להווייל. ובעיקר — שהוא יורע להתהלך עם אנשים — בני ברית ושאינם בני ברית — והנהו נוח לבריות ואהוב וחביב לכל אדם. וגם הארונים בהסביבה מעריצים ומכבדים אותו על שהוא ממחר לדבר צחוק בשפתם, שפת הערלים, וגם יודע לכתוב בשפתם, כאחד מהם. וגם בביתו התנהג בהנהגה טובה וישרה. ובאמו האלמנה היה מקיים מצות כבוד אב ואם, והיה שומע בקולה ומראה לה אותות כבוד ויראה. ואת אשתו הצעירה התהלך בחיבה ורעות. ואיש לא הביט בו און ולא דאה בו עמל. והנה פתאום — מבלי שידע איש מאין באה עליו הצרה הזאת — נכנסה בו רוח־שטות והוא חרל לעסוק במסחר אדונו ר' דוד'ל נאלרעס ובעסקיו ונשאר יושב בביתו כלוא כל היום, חלוץ הנעל, יחף כאבל, ולבוש בגדים ישנים, קרועים וכלואים, ויושב על הארץ על רצפת הבית וקורא כל הזמן מגילת־איכה ואומר קינות של תשעה באב. וכלילה לא עלה על המטה לישון, אלא שכב על הארץ, בלי כר ובלי כסת מתחת. ולא ננע בשום מאכל ומשקה. אלא אכל לחם־שיפון, פת־קיבר, ושתה מים קרים.

וזה היה כל מאכלו ומשתהו. ועם אמו ועם אשתו לא רצה לרבר ולא רצה לשמוע
 את קולן. ואף כפניהן לא רצה להביט. כי כל הנשים — אף הקרובות אליו קרבת
 בשר — היו טמאות בעיניו וחשב לו לעון לראותן, או לו גם לשמוע את קולן.
 וכאשר נסו אמו ואשתו לרבר על לבן — שיעזוב מעשיו הזרים והמשונים האלה
 וישוב לאופן חייו הקודמים, והיו כוכות ומתחננות לפניו, שיתרחם עליהן ויתנהג
 בכל דרכיו כשאר האנשים, היה מיסב פניו מהן, לכל יראה אותן. והיה אוטם אזניו
 באצבעותיו, לכל ישמע דבריהן. והיה מרים עליהן קול צעקה שתלכנה ממנו
 ותעזבנה אותו לנפשו. ואמו ואשתי הרבו עליו רעים. וגם את הדיין ר' יצחק
 יעקב הכיאו לביתו, שירבר על לבו ויוכיחו על פניו, שלא טוב הוא עושה, לבלי
 לשמוע בקול אמו ובקול אשתו. ושעל פי התורה ועל פי הדין הוא מחויב לציית
 להן — כל אלה היה ללא הועיל. וכאשר הרבו אמו ואשתו ושאר קרוביו להציקו
 בדברים ובכביות ובתחנונים, ברח מביתו ונכנס לבית התפילה היותר קרוב
 לדירתו — בית תפילת הבעל-מלאכה והאומנים. ולא רצה יותר לצאת משם
 ולשוב לביתו. ונשאר כבר שם כל הזמן והתנהג כמו שהתנהג בביתו: ישב
 בקרן זווית על הארץ וקרא מנלתי-איכה ואמר את הקנות של תשעה כאב. וכשהיו
 שואלים אותו: מדוע אתה יושב על הארץ ואומר מרר קינות. היה משיב: מקונן
 אני על חורבן בית-המקדש. וכשהיו אומרים היתומים בבית התפילה תפילת
 קריש היה עומד על רגליו ואומר גם כן עמהם קריש. וכשהיו שואלים אותו: זע-
 לין, אחרי מי אתה אומר קריש, היה עונה: אחרי הכהן גדול. ואמו ואשתו היו
 באות יום יום לראות מה יעשה בו ומביאות לו לחם לאכול ומים לשתות. וכשהיה
 רואה מרחוק אותן כאות, היה מיסב פניו אל הקיר, נועץ אצבעותיו בשתי אזניו,
 לכל יראה אותן ולכל ישמע את קולן ונשאר כזה עד אשר היו אומרים לו שהן
 הלכו כבר ואינן יותר בכית-התפילה. והעלוכות האלה כאות יום יום ומכילות
 אליו מרחוק, לכל ירגיש כהן, והנן שופכות דמעות כמים וכלכ נשבר הנן הולכות
 משם ושכות הכיתה. ולהמתפללים בכית-התפילה היה ועליג לטורח ולמשא
 גדול, כי היה מפריע את הצבור בשעת התפילה כצעקותיו, כתנועותיו, כהעויר-
 חיו ובכל מעשיו. ובכל פעם כשהיה מתחיל להתנהג בשגעון ולהפריע המתפללים
 היו מוכרחים להשתק אותו ולאיים עליו, שאם לא יחדל ממעשיו, יוציאו אותו
 מכית-התפילה, מעזרת-ישראל, ויכניסו אותו לעזרת-נשים. ויהיה שם כל הזמן
 בחכרת הנשים. וכשמעו איום זה — שהיה נורא בעיניו והיה ירא ממנו יותר
 מכל — היה שב למנוחתו ונאלם דומיה. והיה הולך ושב לקרן זווית שלו, בצד
 הרומית מערבית. ויושב על הארץ ומעמיד שתי רגליו על הרצפה ומגביהן עד
 הארכובה ועל ידיו הנשענות על ארכובות רגליו היה סוסך את ראשו הכפוף
 לארץ ונשאר יושב רומם ככה שעות מדובות, מבלי הוציא הגה אחר מפיו ומבלי
 נוע כאחר מאכריו. וכזה ככל פעם ופעם כשהיו נוערין בו ומאימין עליו כאופן
 הנ"ל. ובלי זה, כמעט אי אפשר היה להצבור להתפלל בראוי, כנחת ועל פי הסדר.
 כי היה מבבל את המתפללים ככל רגע ורגע כמעשה שגעון שלו. ולרונמא,
 כשהיה שומע מי שמתחיל בכרכת השחר ומכרך הברכה: אשר נתן לשכוי כינה

להבחין בין יום ולילה, היה מתחיל לקרוא כנבר, בקולו של תרנגול. ולא היה פוסק מלחקות קריאת הנבר עד אשר היו מאיימים עליו, שיכניסו אותו לעזרת נשים, וכשהיה שומע המתפללים אומרים פסוקי דזמרה ומוציאים מפהם המלים „שיר“, „זמר“, „מחול“ וכדומה, כפי שהגם במזמורי תהלים, שאומרים בתפילת השחר: „שירו לו“, זמרו לו“ „שירו לה“ „רננו צדיקים בה“ „או זכר כלי זמר: „נבל עשור“, „תקע שופר“, „תוף ומחול“, „מנים ועוגב“, „צלצלי שמע“. היה מרים קולו בשיר זמר ועושה העויות בתנועות יריו ובשריקות שפתי, כאילו הוא מנגן על כלי־השיר האלה. ובאותו זמן היה יוצא גם כן במחול זמיר ומקפץ כאיל. מבלי שים לב לזה. שהוא מפריע את המתפללים במעשיו; כי לא היתה עליו אימת הצבור כלל. ורק כשהיו מאיימים עליו, שיכניסו אותו לעזרת נשים, היה מפסיק מעשיו ושב לקרן זוית שלו. ופעם אחת קרה הרבר, שכל הקהל היו עומרים בתפילת שמונה־עשרה בלחש וגם השמש בכלל, קם ועליג ממושבו ועמד על דגליו והתחיל להגיד תפילת קדיש בקול רם. ואיש לא היה יכול לנעור בו, מפני שלא יכלו להפסיק בתפילת שמונה־עשרה. ומוכרחים היו כולם לחכות עד אשר ינמור אמירת־קדיש, ורק אחרי כן יכלו להמשיך את התפילה ולנמור תפילת שמונה־עשרה במנוחה. ועל פי הרוב היה מפריע את הצבור בזמן קריאת־התורה. ותיכף כשהיה רואה שהוציאו את הספר מהארון והניחו אותו על השלחן שעל הבימה והשמש מתחיל לקרוא את הקרואים לעלות לתורה, היה זעליג עולה גם כן על הבימה ומתחיל להרבות שאון בתכיעות, שיקראו לעלות לתורה את האבות: אברהם, יצחק ויעקב. ואת המלכים: דוד, שלמה וחזקיהו. ואת הנביאים: משה רבינו ואליהו וישעיה וירמיה. ועור צדיקים וקדושים, כפי שעולים שמותייהם בזכרונם. ואם כי הנבאי או השמש היו אומרים לו, שאין קוראים לעלות לתורה אלא הבעלי־בתים המתפללים בבית תפילה זה. והאבות והנביאים והמלכים מתפללים בבית־תפילה אחרים — כל זה היה ללא הועיל. ולא חרל מהרבות שאון עד אשר הורירו אותו בחזק־יד מעל הבימה ואיימו עליו להכניסו לעזרת־נשים. ואז היה שב למנוחתו. ולא היה מפריע יותר איש עד אחר נמר התפילה. וכשהיו נומרים התפילה והמתפללים שבו כל אהר ואחר לביתו ולמלאכתו, היה זעליג עולה על הבימה, לוקח חומש בירו ופותח הפרשה שקוראים באותו שבע. והיה מתחיל אמירת: ויעזור ויגן לכל החוסים בו, וגומר, כפי הנהוג טרם קריאת התורה. ובנגנן המקובל היה מתחיל קריאת הקרואים לעלות לתורה: יעמור ר' אהרן ב"ר עמרם הכהן. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל וכו'. ואחרי כן היה מברך ברכת התורה, כאילו הוא אהרן הכהן הנרול, שקרא אותו לתורה. ואחרי קראו פסוקים אחרים בהחומש ובברכו הברכה השניה: אשר נתן לנו תורת אמת וכו'. היה קורא: יעמור ר' משה כ"ר עמרם הלוי. ושונה את הברכות והקריאה, כמו שעשה לאהרן כהן נרול. ואחרי כן היה קורא את אברהם אבינו לעלות שלישי, יצחק אבינו לעלות רביעי. וכן יתר הקרואים, חמישי, ששי עד נמר השבעה־קדושים. ואת כל אחר ואחר מהקרואים שלו היה מברך בברכת מי שבך אותו ואת אשתו ואת בניו ובנותיו. וכשנמר קריאת

התורה היה עושה הזכרה בתפילה אל מלא רחמים לכל קרוביו החיים ולכל הבעלי-בתים הידועים לו. וגם לי ולהדיינים ולהפרנסים היה עושה הזכרה שער שים להנפטרים. וכזה היה עושה גם בכל שבת ושבת, כפי שמספר לי השמש ר' זרח. ואיש לא היה מפריע בידו; כי כל המתפללים יצאו והלכו לסו. ובית-התפילה נשאר ריק מאדם. ולא איכפת מה שהיה עושה. ואם זר מעשהו.

הנשים העלובות — אמו ואשתו — רדשו בדופאים למצוא תרופה למחלת זעליג. אבל יד הרופא קצרה מהושיע לנהות ממנו מזור. אחרי כן נסו לבקש למענו סגולות ותרופות אצל חובדי חבר ולוחשי לחשים. וגם נסו רברים אל קדר ואל מכשפות — הנשים הערלות הזקנות — וכל אלה היו ללא הועיל. ולבסוף, נסעה אמו לראלהינאווא, להמקובל ר' משה ברוך, לבקש ממנו שיתן קמיע לכנה, לרפאות אותו ממחלת השנעון, שהיתה בו. המקובל אמר לה, שאיננו יכול לתת קמיע לכנה טרם יראה את החולה וידדוש ויחקור לסבת מחלתו ולרעת מאין היא באה. והיה אם היא באה מחמת שנכנס בו נלגול, רחמנא לצלן, או שנכנסה בו קליפה, בי אז יעשה כל מה שיהיה ביכלתו לעשות. ומקוה הוא, שבעזרת הכורא יתברך יצליח לנרש ממנו הנלגול, או הקליפה. והוא ישוב לאי-תנו. אבל אם המחלה באה לו מסבה אחרת, בי אז אין לו שום עצה ותחבולה להסיר המחלה ממנו. ואין להן אלא לפנות לאבינו שבשמים בתפילות ובתחנונים ובאמירת מזמורי תהלים ובנתינת צדקה. אולי יחוס, אולי ירחם הכורא יתברך וישלח לו עזרתו מקודש, רפואת הגוף ורפואת הנפש. וצדיק זה לא חס על אבוד זמן ולא על טרחת-הדרך ובא מראלהינאווא למחננו. והלך לבית-התפילה של בעלי-מלאכה, מקום שנמצא שם זעליג המשוגע. והוא נשאר במחננו שני ימים, לראות ולהתבונן לדרכי המשוגע ולמעשיו ולהעויותיו ולכל אשר הוא עושה. ונכנס עמו כל הזמן בדברים. והיה משים לפני עיניו קלף, שכתובים עליו שמות קדר שים. וגם לחש כאוזניו שמות והשבעות. וכל זה לנמות הפעולה, שהנם פועלים עליו. אבל הוא ראה ונוכח, שאינם עושים עליו שום פעולה ואיננו שם אליהם לב כלל, כאילו היו רברים של מה בכך: והמקובל ר' משה ברוך בא לירי החלטה, שאין לו עסק כאן לא עם נלגול, ולא עם קליפה, אלא עם מחלה פשוטה, שבאה בתור עונש — גזירה מן השמים — על האברך זעליג. ומטעם זה, מלק ידיו ממנו ושכ לביתו. ואמו ואשתו נשארו בפחית-נפש והתיאשו למצוא עוד יותר תרופה למחלתו ועזבו אותו לנפשו.

והבעלי-בתים בבית התפילה כבר התרגלו עם זעליג המשוגע, מבלי יכולת להוציאו משם; כי לא רצה בשום אופן לצאת משם ולשוב לביתו. ובפרט, שלא היה נוגע באיש לרעה. ולא היה כאותם המשוגעים, שדרכם להזיק, והנם מתנפלים על כל מי שהנם פונשים, להכותם, לנשכם ולחבל בהם. והנם שוכרים וקור-עים בחמתם כל מה שבא לידם. לא כן זעליג. הוא היה כשה נאלמה. לא בקש לעשות רעה לאיש. ולא בעם על איש גם כשהיו מקניטים אותו ומרגיזים אותו בדברים. ותמיד היה צחוק קל על שפתיו, כשהיו מדברים עמו. רק שני דברים לא היה יכול לסבול והיו מביאים אותו לירי כעם גדול ונורא: מראה אשה —

ולו גם הקרובה אליו קרכת בשר, כמו, אמו, אשתו, אחיותיו. וגם את קולן לא היה יכול לסכול, ושמע הרכור כשפת הערלים. ולו גם רק מלה אחת. וכשהיה שומע אחד מספר לחברו איזה דבר בבית התפילה ובספורו לפעמים הוא מערב איזה מלה בשפת הערלים, היה מפסיקו וצועק עליו בנערה: אל תדבר בשפה טמאה, בשפת הערלים. ואם המדבר לא שם לבו אליו והיה מעלה מחדש על שפתיו מלה בשפת הערלים היה זעלי מרים עליו בקולו ומכה כידו על השלחן וצועק אליו בקול גרול: חדל משפת הערלים ואם לא אסגור את פיך ולא אתן לך להוציא אף הנה אחר. ואנוס היה המדבר להזהר ברבורו ולכלי להוציא מפיו מחדש איזה מלה בשפת הערלים. או לנעור בזעלי ולאיים עליו, שיכניסו אותו לעזרת-נשים. ואז היה זעלי עוזב אותו ושב במנוחה לקרן-זוית שלו.

וכל דבר הנהגת זעלי בבית התפילה ספר לי השמש ר' זרח, שבא אלי פעמים אחדות לשאול בעצתי, מה לעשות בזעלי המשונע. ואני אמרתי לר' זרח: השאירו אותו בבית התפילה במנוחה, אולי יתרחם עליו הרבנו של עולם ויסיר ממנו מחלתו. בי מחלת זו, כידוע, סרה לפעמים מהארס מעצמה והולכת ועוזבת אותו. וכשם שהיא באה פתאום, ולכאורה, בלי שום סבה ידועה וגלויה, כך, לפעמים, היא בלה ונעלמת לגמרי ומכלי שעשו שום פעולה להרחיקה מן הארס. וככה עברו ירחים אחרים מעת שברח זעלי מביתו ואוה למושב לו את בית-התפילה של בעלי-מלאכה. באו הימים הנוראים — ראש השנה ויום-כפור. ואחרי כן ימי חג הסוכות. ולבסוף — חג שמחת תורה. וביום חג שמחת תורה השמחה בבית התפילה של בעלי-מלאכה היא יותר גרולה ויותר מרובה מאשר בשאר בתי-כנסיות ובתי-מרדשות שבעיר. כי האומנים ובעלי מלאכה, כידוע, אוהבים שמחה של מצוה ומשתתפים בה יותר משאר בני אדם: אם בקדושה רבא ובשתיית הרבה כוסות. ואם בשיר ובזמרה וביציאה במחול וברקודים, ובשחוק ובהוללות. וגם בשנה זו, כשהגיע ליל התקדש חג שמחת תורה, באו רוב הבעלי-בתים, שהנם בעלי מלאכה: חייטים, סנדלרים, נגרים, נפחים, כנאים, עושי כובעים ועוד, כשהנם כבר מבוססים בשתיית יין-שרף ושכר כרבעי. כי מנהגם בשמחה של מצוה — מנהג חסידים ואנשי מעשה — להוסיף מחול על הקודש. וכבר מבעוד יום ועוד לפני תפילת מעריב התחילו כהשמחה של חג שמחת-תורה והניחו ירדן שכר ויין-שרף לגרונם. ובכואם לבית התפילה לתפילת מעריב ולסדר ההקפות הביאו אתם, כנהוג בכל תפוצות ישראל, ילדיהם, הנדרים לים והקטנים. והילדים הקטנים נגליהם בידיהם. ובית התפילה היה מלא אנשים מפה אל פה. והשאון גדול ורב. והנרולים מתנהגים במנהג של קטנים: צחוק, הוללות וליצנות. ואין מוחה בידם. כי חג שמחת-תורה הערב — ואיש הישר בעיניו יעשה.

וכשנמרו תפילת מעריב והשמש והנבאים עלו על הכימה והשמש התכונן להתחיל הכבוד בהקפות להבעלי-בתים. והקרימה לאיש ואיש, כפי ערכו ומעלתו. וכפי שיורו הנבאים להשמש. והנה גם זעלי המשונע עלה על הכימה. וכשהתחיל השמש להכריז על ההקפות ובנגון המקובל: מככרים את הרכ ר' פלוני ב"ר

פלוני בהקפה, תן כבוד לתורה. וכן את השני, וכן את השלישי. הרים ועליג
 שאון גרול והתחיל לצעוק בקול: כבר בראשונה בהקפות את האכות: אברהם,
 יצחק ויעקב. ואת הנביאים: משה, אליהו, ישעיה, ירמיה ואחרי כן תכבר את
 הבעלי־בתים הפשוטים. והנבאים ברצונם להפטר מזעליג לכל יפריע אותם ה־
 כוננו לאחוז בירו ולהורידו מן הבימה ולאיים עליו, שיכניסו אותו לעזרת־נשים;
 כמו שהיו עושים תמיד, כשהיה מפריע את הצבור בשעת התפילה, או בשעת
 קריאת התורה. אבל הבעלי־בתים — וביחוד החייטים והסנדלרים — שמצאו
 ברברי המשוגע הזדמנות נאותה לברח את עצמם ולהרכות השמחה בבית
 התפילה, עבבו בירי הנבאים ולא נחננו להוריד את זעליג מעל הבימה. וכשנכ־
 נסו הנבאים עמהם כוויכוחים, איימו החייטים והסנדלרים — שריח יין־שרר
 היה נורא מפייהם — שיתנגדו בכל כחם לזה. ואם גם יגיעו הרברים לירי מהל־
 מות ומכות־דצח לא יסוגו אחור ויבריתו את הנבאים לשמוע לרברי ועליג
 המשוגע ולמלא את רצונו. והנבאים בראותם שרוח ההמון הולך וסוער עליהם
 ורוב אנשי הקהל מחזיקים בירי החייטים והסנדלרים המבוססים, כאשר רובם
 כבולם רוצים לברח את עצמם כליל שמחת־תורה זה ברברי ועליג המשוגע
 ובמעשיו, נכנעו לרדישת הבעלי־בתים והשאירו את זעליג על הבימה. והנבאים —
 באין ברירה — נענו לרדישת זעליג, באמרם אליו: נעשה ברבריך ונכבר בהקפות
 את כל מי שתמצא ואת כל מי שתניד לנו. אבל תן לנו לכבר בראשונה הבעלי־
 בתים המתפללים בתמידות בבית התפילה שלנו, ואחרי כן נכבר הבעלי־בתים
 שלך, וכפי רבריך. זעליג נענע להם בראשו לאות שהוא מסכים לרבריהם ונשאר
 עומד על הבימה עד אשר כלה השמש לחלק כל הכבודים ועד אשר כלו הבעלי־
 בתים ההקפות מסביב להבימה. וכשנגמרו כל ההקפות על פי הסדר והחזן והקהל
 נמרו הסכוב מסביב להבימה, והבעלי־בתים שבו כל אחד ואחר למקומו, התחילו
 החייטים והסנדלרים המבוססים לקרוא בקול להנבאים ולהשמש העומדים על
 הבימה: ועתה כבר בהקפות הבעלי־בתים של זעליג, כפי שיניד לכם. הנבאים
 ראו שאין להם כריה אחרת אלא למלאות רצון הבריונים, פנו אל זעליג בשאלה:
 ואת מי אתה רוצה שנכבר בהקפה בראשונה? „את משה רבינו” אמר להם
 זעליג. והשמש התחיל בקול ובנגון — וכל הקהל שמחים וצוהלים ופיהם מלא
 שחוק — „מכברים את הרבני ר’ משה כ”ר עמרם רבנו בהקפה, תן כבוד לתורה.
 ואת מי עור, שאל השמש את זעליג. „את אברהם אבינו”. והשמש מכריו מחרש
 קול ובנגון: „מכברים את הרבני ר’ אברהם אבינו בהקפה, תן כבוד לתורה”.
 ומחרש מתפרץ שחוק מפי כל. ועתה כבר את יצחק בנו. אמר זעליג להשמש.
 והשמש מכריו „מכברים את ר’ יצחק כ”ר אברהם אבינו בהקפה, תן כבוד
 לתורה”. והשאון בבית התפילה הולך הולך וגרול ועיני כל נשואות אל הבימה,
 אל הנבאים ולהשמש, השואלים את זעליג המשוגע את מי לכבר בהקפה. והוא
 אומר להם והם ממלאים אחרי רבריו. וכשהאנשים היו רואים את זעליג מתקשה
 במחשבות את מי עור לכבר בהקפה, באו לעזרתו. להזכיר לו שמות הראויים
 לכבוד זה. ומכל עברים היו נשמעים קולות. והאחר קורא לו: זעליג, שכחת

לכבד את אהרן הכהן בהקפה. והשני קורא לו: זעליג, את פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. והשלישי: זעליג, את דוד המלך. והרביעי: את שלמה המלך. וכן השאר. וכל אחד ואחד היה מזכיר לו שם מפורסם. והנה נער חצוצר אחר, שעמר לא רחוק מהפתח, במערבו של בית התפילה, קרא לזעליג: כבד כהקפה גם את קרח בן יצהר. וכשמוע האנשים רברי הנער החצוצר הזה גערו בו בנויפה וקולות נשמעו: השליכו את החצוצר החוצה. ובאותו רגע אחז הנפח נעציל כהנע-השובב הזה וסטר לחיו בסטירה הראויה להתכבד ואחז בערפו והשליכו החוצה. וכל אותו הזמן השמחה והצחוק וההוללות בכית התפילה הולכים הלך ירב. וכל אחד ואחד מאנשי הקהל רוצה, להראות הלמרנות שלו, שגם לו יש ידיעה בתנ"ך. והוא מזכיר להמשונע שם אחד משמות הנמצאים בתנ"ך והאחד קורא לו: זעליג כבד כהקפה את יוסף הצדיק; והשני: את עתניאל בן קנז; והשלישי את ברכ בן אבינועם; והרביעי: את אחיה השלוני והחמישי: את חפיים, את מפים, את חשים ועוד ועוד. וזעליג שונה להשמש השמות שמוזכרים לו האנשים. והשמש מוסיף להכריז ולהכריז: מכבדים את הרבני ברכ בן אבינועם כהקפה, תן כבוד לתורה, מכבדים את הרבני עתניאל בן קנז, תן כבוד לתורה. מכבדים את הרבני ר' חפיים ב"ר בנימין, תן כבוד לתורה, את מפים ב"ר בנימין תן כבוד לתורה, את הרבני נמליאל בן פרדחור כהקפה, תן כבוד לתורה. והוא מוסיף ומוסיף להכריז כל שם ושם שאומר לו זעליג ולשמע השמות האלה שחוק גדול מתפרץ מפי כל האנשים. והבריחה וההוללות נברו למעלה ולמעלה. וכאשר נחר כבר גרון השמש מקרוא, אמר לזעליג: עתה די בהכבודים. וגם אין לנו יותר ספרים לכל המכובדים. ובוה אולי הרבר היה נגמר: ויוכל היות שהמשונע היה יורד מהבימה שבע רצון על אשר שמעו לרבניו וכבדו בהקפות את האבות ואת הנביאים ואת המלכים ואת השופטים והיה שב במנוחה לקרן-זווית שלו. אבל הבעלי-מלאכה בקשו להוסיף לכרה את עצמם במעשה זעליג המשונע ולשמח את הצבור במחזה בלתי רגיל בזה, קראו לזעליג, שעמר עריין על הבימה: ועתה עליך, זעליג, לעשות סדר ההקפות עם כל המכובדים שכבדת אותם כהקפה. והם מהרו אליו אל הבימה והורירו אותו משם ויסירו את הסלית מעל החזן וישימוה על זעליג. וישימו על ראשו המצנפת הלכנה, אשר בה מכהן פאר החזן בימים הנוראים ויתנו בידו מחזור עם סדר ההקפות. ויעמידו אותו בראש ומאחוריו העמידו שורות שורות את הילדים עם הרגלים בידיהם. ולזעליג אמרו: הכל מוכן עתה כראוי וכל המכובדים הנם מאחריך ואין לך אלא להתחיל סדר ההקפות. ולכל תתרגל, אלא בקול ובנגון. ובדי להזכיר לו הנגון המקובל של ההקפות התהיל הקהל לשורר בקול רם, "אלהי הרוחות הושיעה נא", "בוחן לבבות הצליחה נא" וזעליג התחיל התהלכה והסבוב מסביב להבימה ומזמר עם הקהל החרוזים האלה והילדים עם הרגלים בידיהם הולכים אחריה. וקול ההמולה בבית התפילה גדול מאד, הן של הנרולים. והן של הילדים. ומי שמשורר החרוזים של ההקפות ביחד עם זעליג. ומי שמת-לוצץ, ומי ששוחט בקול, וגם הילדים ההולכים בסך הכל זעליג מדכים שאין

בהתקוטטם האחד עם השני: מי מהם הוא רוד המלך. ומי מהם — משה רבנו. ומי מהם — אברהם אבינו. ומי מהם — אליהו הנביא; בי כל ילד ששמו משה, חשב שהוא המכובד משה רבנו. וכל ילד ששמו רוד, חשב שלו יאתה המלוכה. והוא המלך רוד. ובהיות שבין הילדים מרובים היו בהשמות האלה, היה כל אחד ואחד מהם לוקח לו את תואר הכבוד של משה רבנו. של רוד המלך, של אליהו הנביא, מה שהביא לידי קממה ביניהם וגם לידי מהלומות. ועליו המשוגע שהיה עושה הסכוב מסביב להכימה, התחיל ההקפה הראשונה, כפי שהראה לו השמש בהמחזור; אבל תוך כדי רנע עשה קפיצה בהמחזור מההקפה הראשונה להקפה הרביעית. ובגמרו החרוז „בוֹחַן לִבְכוֹת הַצְלִיחָה נָא” התחיל לומר „וידע מחשבות הושיעה נא”. והשומעים שמחים להמעות של זעליג ופיהם מלא שחוק. ומכל עברים קוראים לו: זעליג, מעית, נכנסת לרשות שאינה שלך, שוב לאחורך להקפה הראשונה. וזעליג מכלי הבין ומכלי דעת מה שרוצים ממנו נשאר עומד רומם על מקומו. והשמש מהר לרוץ אליו להוציאו מן המבוכה ויראה לו באצבעו בהמחזור. החרוז שבו מתחלת ההקפה השניה ויאמר לו: זעליג, המשיך הסכוב. והקהל בא לעזרת זעליג, בהתחילם כולם לשורר: „רובר צדקות הושיעה נא” „הרור כלבושו הצליחה נא”. וזעליג לא הספיק לנמור החרוזים האלה. ומחדש התכלכל ונכנס להקפה אחרת והתחיל לשורר „עוזר דלים הושיעה נא”. ומחדש מתפרץ שחוק גדול ספיות כל האנשים. ומחדש צועקים לו: זעליג מעית, נחפו אתה להכנס להקפה מאוחרת. שוב לאחור, להקפה השניה. ומחדש השמש מראה לו החרוז הנכון בהמחזור. וזעליג ממשיך הסכוב מסביב להכימה והילדים עוברים בסך אחריו. והשאון וההמולה בבית התפילה מתגברים יותר ויותר. ואין איש שומע יותר דברי חברו. ובכך אכרו כולם חשבון ההקפות וכל אחד ואחד משורר חרוז מהקפה אחרת ואין איש שם יותר לכ למה שאומר זעליג בהמחזור. וגם מקול ההמולה אי־אפשר גם לשמוע למה שהוא משורר: רק את כולם מכרח המחזה המעורר צחוק: זעליג בהמלית ובהמצנפת של החזן והוא מקיף הכימה ומשורר וחברת הילדים הולכת אחריו. והגדולים מברכים את הילדים, העושים את ההקפות עם זעליג, בכרכת „תזכו לשנה הבאה”, ממש כמו שמברכים את הבעלי־בתים, בזמן שנושקים את הספרים שהנם נושאים ביריהם בסדר ההקפות. וכולם — הגדולים עם הקטנים — מוסיפים לשחוק ולהתלוצץ וקול השאון גובר ועולה למעלה. ואין איש שומע יותר מה שרעהו מדבר אליו. והחייטים והסנדלרים המבוסמים, שמידם כל אלה, הנם שבעים רצון מאד; כי מחר יוכלו להשתכח ולהתפאר בעיר, שכבית־התפילה שלהם, של בעלי־מלאכה, זכו לכבוד בהקפות את משה רבינו ואת אברהם אבינו ואת המלכים ואת הנביאים. זכות שלא זכה בה עד עתה שום בית־כנסת או שום בית־מדרש בעולם.

וכל מה שקרה וכל מה שעבר באותו לילה של שמחת תורה בבית־התפילה של בעלי־מלאכה ספר לי האברך זונדיל חאשעס, שהוא מתפלל ולומד בבית־התפילה של בעלי־המלאכה. וראה ושמע כל אלה. והוא נסה למחות בידי הבריו־נים ולדבר על לבם, שיחדלו להתלוצץ על העני ברעת זעליג המשוגע ולכל

יעשו חוכא וטלולא מסדר ההקפות. ולכל ישתמשו כזכר שמות האבות והנביאים, הצדיקים והקדושים, למלאות פיהם שחוק והתול, כי עון פלילי הוא. וגם חלול השם גדול — להפוך את בית התפילה למושב לצים. אבל הבריונים לא רצו לשמוע כקולו. וגם התנפלו עליו בשצף קצף. ובאמרם אליו: ככית התפילה שלנו, נחנו — בעלי-מלאכה, תחזה לנו דעת ותבקש, אתה, הכטלן, להשבית לנו השמחה של חג שמחת-תורה ולעבב בירינו מלשמח עצמנו כנפשנו וכרצוננו — היה לא יהיה הרבר הזה. ואם מוסיף אתה להוציא עוד הנה אחר מפוך ברבר זה, נודיעך תנופת ידנו ונאחזו בערפך ונשליכך ההוצה. וכבר היו כאלה שרצו למלאות אחרי דבריהם. וזונדיל מהר להשתמט מתחת יריהם ושכ לקרן זוית שלו לכל ישניחו הכריונים יותר בו.

ובכששמעתי מפי זונדיל פרטי הרכרים, שבאו ושנעשו באותו ערב בכית התפילה של בעלי-מלאכה, בערה כאש חמתי על הכעלי-כתים של בית-תפילה זה, הבריונים הנסים ששכחו קדושת המקום וקדושת החג. והתנהגו במקום קדוש כמו שמתנהגים השכורים בבית-מרוח. וכמעט שהפכו בית-תפילה למערה פריצים. ולזונדיל אמרתי: חבל שלא באת להגיד לי תיכף ומיד כשראית מה שהבריונים המכוסמים מתכוננים לעשות בכית-התפילה. כי אז, — לו גם הייתי עומד בתפילת שמונה עשרה — הייתי מפסיק ורץ אליהם למחות בהם ולעבב בידם מלמלאות רצונם הרע. כי באמת תועבה גדולה עשו ומעשה נכלה, אשר לא נעשה כמוהו בישראל — להתלוצץ על עני ברעת — שאנו חייבים להשתתף בצערו ובצער קרוביו ולבקש עליו רחמים. והם עשו ההיפך. ועליהם נאמרו דברי הכתוב: „לועג לרש חרף עשהו“. ומתי נראה ונשמע חלול קודש גדול כזה — לעשות הפיזטים של סדר ההקפות — מנגינות שותי-שכר וענין של שחוק, התול וליצנות בפי גדולים וקטנים. וגם מי נתן להם הרשות להשתמש בזכר שמות האבות והנביאים והמלכים והנשיאים, הצדיקים הישרים והתמימים, לעשות מעשה משוגעים ולהתהולל בהם. ואם זעליג עושה כל אלה — הוא עושה שלא מרעת. ומעשיו מעוררים בלבנו דגש של רחמנות — והם עשו מרעת ובזרון לבב. ועל מעשים כאלה צריך לקרוע ולשכת באבל על הארץ. וחושש אני — אל תפתח פה לשטן — שהמעשה הרע, שנעשה בליל שמחת-תורה בבית-התפילה של בעלי-מלאכה — לכל יהיה, חס ושלום, למוקש ולמכשול לנו לכולנו. ולכל יצא הקצף על מעשה הבריונים הבורים והנסים האלה על כל אנשי קהל ערתנו. וזמן השמים ירחמו!

עברו ימי החג ובאו ימי החול. ועמם בלו ימי הקיץ ובאו ימי הסתיו. והימים הולכים הלך וקצור והלילות הולכים הלך וארוך. וככית-התפילה וככית-המדרשות השיעורים של החברות למשניות, לנמרא, לעין-יעקב, למרדש ועוד, שבימי הקיץ — על פי הדגב — זמנם קבוע — בין מנחה למעריב, כסתיו ובחורף — מפני קוצר הזמן שבין תפילת מנחה לתפילת מעריב — מעבירים אותם לאחר תפילת מעריב. וגם בבית-התפילה של בעלי-מלאכה התחילו אנשי ההכרה עין-יעקב ללמוד השיעור שלהם אחר תפילת מעריב. ובאחד הלילות,

כעבור כשני שבועות אחרי ימי החג, אחר תפילת מעריב, ישבו חברי החברה אל השלחן לשמוע את השיעור מפי הרב המניד שלהם. וגם המשונע זעליג נספה אליהם וישב בצד לשמוע גם הוא השיעור ואיש לא הניא בידו, כמנהג הבעלי-בתים בבית-תפילה זה, לתת לזעליג לעשות כרצונו, כל זמן שלא היה מבלבל איש בשעת התפילה, או מפריע הלמוד בשעת השיעור. והרב המניד התחיל להגיד השיעור ולבאר להחברים השומעים דברי אנדה. וכשם דבריו, בבארו מלה חמורה בספור אנדה, השתמש במלה לועזית אחת בשפת הערלים. וכשמוע זעליג המלה הלועזית יוצאת מפי הרב המניד, קרא אליו במפקד וכמצוה בקול נערה: אל תדבר במקום קרוש בשפת הערלים הסמאה. הרב המניד וחברי החברה לא שמו לב לדבריו זעליג המשונע והרב המניד הוסיף לבאר ולהסביר בשפתו המלים החמורות שנמצאו באותו ספור אנדה. ומחדש העלה על שפתו אותה המלה הלועזית. וזעליג, בשמעו את הרב המניד שונה אותה מלה לועזית בפיו, קפץ ממקומו, כאלו נשכו עורו, והכה כאגרופו על השלחן וצעק בקול נורא: הלא הוזהרתיך לכל תוציא מפיך באן, במקום קרוש, מלים בשפת הערלים המסד אה. וכראות הרב המניד, שזעליג מתנהג בזה הערב מעשה משונע ומפריע הלמוד ואיננו גותן לו להמשיך השיעור על פי הסדר וכראוי, כי הוא מפסיק אותו בכל רגע ורגע ומבלבל אותו כאמצע הרבוב, נער על זעליג ואמר לו: כך הלאה מאתנו ואל תוסיף להפריע אותנו. וזעליג לא נשמע לדבריו ולא זו ממקומו. ויקומו שני אנשים מחברי החברה ויקחו את זעליג בידיהם ויוליכו אותו בחזקה משם עד הפתח ויאיימו עליו. לכל יעזו לשוב אליהם ולהפריע אותם בלמורם. והם שבו אחרי כן למקומם. והרב המניד המשיך השיעור במנוחה, באין מפריע. וזעליג לא שב אליהם, אלא יצא מפתח בית התפילה. והלילה היה ליל סתיו — לבלי אור לבנה ולבלי אור כוכבים, והשמים מכוסים בעבים ובחוצ ימש חושך. ורוח קרה מסורים, רוח צפונית, נושבת בחזקה. ובבית-התפילה, בפנים, חכרי חברת עין-יעקב ישבו במנוחה ושמעו מפי הרב המניד השיעור ושכחו לפי שעה את זעליג ואת מעשיו שעשה זה עתה. ורק כשגמרו השיעור נזכרו בו וראו שאיננו בבית-התפילה. ויצאו אחרים מהם החוצה, לראות איפה הוא. ויביטו הגה והנה. ולא ראו אותו. וחשבו כדעתם, שכוראי הלך זעליג משם לבית-מדרש אחר ואחרי כן ישוב למקומו הראשון. והוא לא שב. ולמחר בבקר כשכאך הבעלי-בתים והשמש לתפילת-שחרית ראו שזעליג איננו בבית התפילה. והתחילו לחקור ולדרוש למקום מוצאו. והנה נודע להם, שאתמול בערב גרשו אותו חברי החברה עין-יעקב מעל שלחנם והוא יצא מפתח בית התפילה כאישון לילה ולא שב יותר עוד למקומו. ולשמע דבר זה התחילו הבעלי-בתים לראות לשלומם. כי מי יודע איזה רעיון יוכל לעלות על לב מי שנמרפה דעתו. והשמש הלך אחר התפילה לכל בתי-התפילה ולכל בתי-המדרשות שבעיר לבקש את זעליג. ולא מצא אותו. וגם כל האנשים ששאל אותם בדבר זעליג לא ידעו להגיד לו מאומה מסנו; כי איש לא ראה אותו ולא פגש אותו בדרך כאותו לילה. וכשבאו אמו ואשתו — כמנהגן בכל יום ויום — להביא לזעליג לבית-התפילה לחם חקו וכר

מים. ונורע להן הרבר, שאתמול בלילה יצא זעליג מכית-התפילה ולא שב יותר עור, פרצו רמעות מעיניהן ומדרו בככי, כי לכן נכא להן דעה, שבדואי קרה אסון גדול לזעליג. ובכל העיר נתפרסמה השמועה, שזעליג יצא מכית-התפילה ונעלמו עקבותיו. וקרוביו ומכיריו וגם אנשים זרים למו התחילו לחפש אותו בכל פנות העיר. וגם מחוץ לעיר, בכפרים, ביישובים וביערים שבסביבה. וגם את האכרים הערלים שאלו, אם ראה מי מהם אנךך יהודי תועה בדרך ומסרו להם הסימנים שישנם בו. ואיש לא ידע להגיר להם תשובה נכונה. וככה עברו שני שבועות והאנשים נלאו מחפש אחריו וכבר התיאשו ממנו. רק אמו ואשתו, השרויות בינו וצער, עור לא הועם כלכן הוּק האחרון של תקוה, אולי זעליג מסתתר באחד המקומות ועורנו כחיים חיתו. והנה באו הערלים וספרו דבר היהודי המת שראו באחד הפחתים וחירת זעליג הנעלם נפתרה. והוכרר הרבר, שבצאתו באותו לילה מכית-התפילה יצא ער מחוץ לעיר וסר מדרך המלך ותעה כשכילין ובצרי דרכים ער שנפל באחד הפחתים, שהיו באותו זמן מלאים מים על כל גדותם, מרכווי הגשמים, שירדו באותם הימים. וכוראי כך נגזר עליו מן השמים. והבורא יתברך שמו לא עכיר דינא בלא דינא. וצריך להצדיק עליו את הדין: ברוך דיין האמת.

והמקרה הנורא שקרה לזעליג לא עבר לגמרי בשלום על אנשי הקהילה שלנו. ושנים מראשי הבריונים, שהתקלסו בזעליג כליל שמחת-תורה, כבר קבלו את עונשם מן השמים: להחיים יעקב דוד נחלש הכן-יחיד שלו, נער בן שמונה שנים. וכימים אחרים נחטף מבית הוריו, רחמנא ליצלו, ומת כמיתת אסכרה. ולפנחם הסגדלר הפילה אשתו ונפתח מקור דמיה ואברה רמים מדובים. וכמעט שהגיעה נפשה ער שער מות. והבעלי-כתיים השנים, חברי החברה עין-יעקב, שהוציאו את זעליג באותו ערב מכית-התפילה בחזקה, בשמעם העונש שבא על יעקב דוד החיים ועל פנחם הסגדלר, באו אלי לבקש תיקון תשובה על מעשם זה. ואם כי לא היה כמחשבתם, חס ושלום, לגרום שום רעה לזעליג, בכל זאת הנם יראים מפני עונש כירי שמים. ואני נתתי להם תיקון תשובה. שיקחו עמהם עשרה אנשים וילכו על קבר זעליג ויבקשו ממנו מחילה. וכמשך שנה שלמה, מהיום והלאה, יתענו כ' פעמים בשבוע, כיום כ' וביום ה'. וביתר הימים — אפילו כימי שבתות וימים טובים — ימעטו באכילת בשר ובשתית יין. וגם ידכו לתת צדקה, כפי האפשר. וגם על הרב המגיד השיעור עין-יעקב כבית-התפילה של בעלי-מלאכה פקדתי, לכל יגיד יותר השיעור לפני חברי החברה ושיתנהגו כמשך זמן ירוע מנהג מוחרם ומנורה מערת ישראל. כרי שתהיה לו זאת לכפרת נפשו; כי גם הוא — אם כי שלא כמתכוין — היה הגורם כמיתת זעליג. וגם עליו החיוב ללכת בצידוף עשרה אנשים. על קבר זעליג ולבקש ממנו מחילה.

ובדבר תקנת הענוה — אלמנת זעליג — הנני בא עתה בכתובים עם הגאונים האב"ר דכרכי בריסק, מינסק ופינסק. אם כי אין נחיצות גדולה למהר הפסק, כי איך שיהיה האלמנה לא תוכל להנשא לאיש סרם יעברו יותר מכ"ד חרשים, כי היא מעוברת. והיה אם יעברו עליה, ימי הלירה בשלום והילך יהיה

בר קיימא. כי אז עליה לחכות כ"ד תרשים מיום הלידה עד אשר תגמור להניק את הילד ותגמול אותו. ואז רק תהיה מותרת — על פי הדין — להנשא לאיש. ואם חס ושלום תפיל ולרה, או שהילד הנולד לא יהיה בר קיימא, תהיה שומרת יבם וזקוקה לחליצה מיבמה, אחיבעלה, שהנהו עתה נער בן שמונה שנים. ועליה לחכות חמש שנים. עד אשר ימלאו לו י"ג שנה ויום אחר. וכין כך ובין כך עוד יעבור זמן רב עד אשר תהיה מותרת להנשא לאיש.

יוט ה' כ"א טבת תק"ן

כשנורעה לי השערוריה שנעשתה בבית־התפילה של בעלי־מלאכה בליל שמחת־תורה העבר, שהבעלי־בתים דאיתו בית־התפילה התעללו בהאברך האומלל ועליג שיצא מרעתו. ואחרי כן היו גם — אם שלא במהכוין — הגרם במיתתו. כאילו נכואה נזרקה כפי, כשאמרתי, שחושש אני, לכל יהיה המעשה הרע, שנעשה לזעליג, לפוקה ולמכשול לכולנו. ולכל יחרה אף ה' על כל אנשי הקהילה בעד העון הגדול הזה. והנה לא עברו יותר משה שכועות מעת שניתן ועליג הנ"ל לקבורה — ואם כי היותר אשמים בזלזולו ובמיתתו כבר קבלו עונשם מן השמים — וחמת ה' נתכה עלינו וידו היתה בנו ובמשך עשרה ימים נקטפו מזרועות אבותיהם עשרה ילדים קטנים, תינוקות שלא טעמו טעם חטא מימיהם ומתו במיתה קשה ונוראה — באסכרה. ועור יד ה' נטויה עלינו. ולא אמר עריין למלאך המשחית: הרף. ועור הרבה ילדים נפגעו במחלה זו. וכל האבות והאמות שיש להם ילדים קטנים הנם שרויים בפחד, לכל יפגע, חס ושלום, הנגע גם בילדיהם הקטנים. והנם אוברי עצות לרעת, כמה להסיר סכנת המות המרחפת על פרי בטנם. ואחרים מהבעלי־בתים, שיש להם ילדים קטנים, בקשו את המלמד ר' יחיאל, שילך לראלהינאווא אל המקובל ר' משה ברוך, לבקש ממנו קמיעות לילדיהם הקטנים לשמירה ולהצלה. והם שכרו עגלה להוליכו לראלהינאווא וגם נתנו לו זהובים אחדים להוצאות הדרך. והוא הלך ולא אחר לשוב משם — ובירים ריקות. כי המקובל ר' משה ברוך, כשספר לו ר' יחיאל דבר בואו אליו, שפרצה, רחמנא ליצן, מגפה במחננו ויד ה' הויה בהילדים הקטנים להכריחם מארץ החיים. ורבים מהם כבר מתו במחלת האסכרה ושהוא ציר שלוח מהבעלי־בתים דמחננו לבקש ממנו עזר בצרה — קמיעות בעד הילדים לשמירה ולהצלה — אמר לר' יחיאל: משתתף אני בכל לבי ונפשי בצרתכם הגדולה. ובוראי היתי עושה כל מה שביכולתי להציל ילדיכם ממר המות הזה. אבל מה אעשה, וירי קצרה מהושיע. כי הקמיעות, כידוע, הנם מועילים ומסוגלים לשמירה משרים וממויקים ומקליפות ומליצית ומכל כת דילה. ואם כחם רב לגרש רוחות רעות, וגלגולים הנכנסים לגופו של אדם ומצד רים לו. ולפעמים הנם פועלים פעולתם לטובה גם במקרים של מחלות, או שאר פורעניות, הבאות על האדם. אבל כל אלה — אם יש לנו עסק רק עם צרה

הבאה על האדם, על היחיד, על הפרט, אבל לא כשהיא באה על הכלל, כשהיא צרת הציבור. והטעם הוא פשוט: חזקה היא בירינו ומקובל דבר זה מחכמינו ומאבותינו ומאבות אבותינו, שאין צרה באה על הציבור — וביחוד דבר ומנפה ומיתת ילדים קטנים — אלא על שאנשי אותו צבור מתרשלים בקיום איזה מצוה, או, שהנם עוברים על איזו עבירה. או, על שאינם שמים לב לאיזה תקלה, הצריכה תיקון. והעונש הבא על הצבור משמש הזהרה והתראה, למען יפשפשו במעשיהם ויבקשו להיטיב מה שעוותו. וביחוד מיתת ילדים קטנים היא התראה על עונות שלא נתכפרו. ואיך אפשר לשער, שיש אפשרות בקמיעות לבטל גזירה מן השמים, שהיא באה לטובתו של האדם, כדי שיטיבו את מעשיהם ושכך הוא רצונו של הבורא יתברך. וברור הדבר, שאם הבורא יתברך שלח בכם את הנגף — מיתת ילדים קטנים — ובודאי לטובתכם, כי ממנו לא תצאנה הרעות — הוא להתרות בכם, שנמצא במחנכם שמץ דבר־רע ושחשתדלו לבער הרע מקרככם, ובאופן כזה ברור הוא, שלא אוכל לעשות שום פעולה נגד רצון הבורא יתברך. ולו גם ידעתי, שעל ידי השבעות ושמות אפשר לעצור את המנפה. כי מי אנכי ומה אנכי להפריע במעשי מה שגזרה חכמתו של הבורא יתברך, שהוא, כפי הידוע, לא עביר דינא בלא דינא. אבל, אם אני ידי קצרה מהושיע לכם, בידכם הרבר להביא רוח והצלה לילדיכם הקטנים: משפשו במעשיכם, לראות אם אינכם מזלזלים באחת ממצוות ה' ואם אינכם מתרשלים בה. ואם אין איזו תקלה בקהילתכם הצריכה תיקון. וחקרו ודרשו, אם אין במחנכם עברניים, העושים במחשך מעשיהם. ואם תמצאו — העמידו אותם לדין וענשו אותם בעונש הראוי כפי פעולתם. וביחד עם זה הרבו בתפילה, בצום ובצדקה, והורירו דמעות במים. ואם שערי תפילה ננעלו — שערי רמעה לא ננעלו, כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה. ושמעו עוד לעצתי וייטב לכם: ראשית כל, השתדלו כולכם באמירת פרשת הקטורת, פעמים בכל יום, בקד וערב, בתפילת־שחרית ובתפילת־מנחה. ואמירת פרשה זו תהא בנחת ובכוונה, לבלי לחטוף המלים במהירות מבלי לכוון בפירוש המלות. כי כח טמיר ונעלם במעשה הקטורת לעצידת־מנפה. וסוד גדול באמירת פרשה זו, כידוע ליורעי חן. ושנית — מן הנחיצות לבדוק כל המוזות שבעיני, אם אין בהן אחת שנפסלה. וכזה — גם כן לבדוק כל הפרשיות שבתפילין. כי, לפעמים, באה גם על דבר זה התראה מן השמים.

הרברים שאמר לו המקובל ר' משה ברוך מסר לי המלמד ר' יחיאל. ושפ' תים ישק משיב דברים נכחים, הצדיק ר' משה ברוך. כי גם אני, מראשית החל הנגף במחננו, היתה דעתי כדעתו, שלא בא עונש זה עלינו אלא בתור התראה על איזה תקלה, שעלינו החובה לתקן אותה. ואם כי הרופא הפולני אומר, שהאסכרה היא עתה מחלה מתהלכת בארץ והיא עושה שמות בכל הכפרים שבהסכיבה. והרבה מאות ילדים, מילדי האכרים, כבר מתו במחלה זו, יובל היות, שבנוגע לילדי האכרים הערלים, דבריו הנם נכונים, שהנם מתים במחלה מתהלכת בארץ. כי אומות העולם, כידוע, הנם נמצאים תחת ממשלת המזל, כל אומה ואומה תחת מזל שלה. והנם חיים ומתים על פי דרך הטבע, כפי המזל

שלהם. לא כן אנחנו בני ישראל, עם קדוש, אנו איננו נמצאים תחת ממשלת מזל ולא ברשותו. אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו הוא המשיננו עלינו והמושל בנו. ובדוראי לא עביר רינא בלא רינא. ואם שלח בנו את הנגף — המחלה המסובנת הזאת — בוראי לא לחנם באה, על לא דבר, אלא להזהיר בנו, שנפשפש במעשינו ושנבקש להיטיב מה שעוותנו. ונזכרתי כמה שספר לי משולח הגאון ר' אליהו שיחיה, הרב ר' ברוך, כשעבר במחננו זה שתי שנים, שבראשית התפשטות בת החסידים בכרך ווילנא, איש לא שם לבו אליהם והניחו אותם לעשות מעשיהם הזרים, בלי מפריע ובלי מוחה. ועל זה חרה אף ה' על קהל ערת בני-ישראל בעיר ווילנא וישלח בהם את הנגף, ומאות ילדים קטנים, שלא סעמו עריין סעם חטא נקטפו מזרעות אבותיהם ונגזרו סארץ החיים. ויבוקש הרבר — בשביל מה הגיעה להם הרעה הזאת, ובמה חטאו להביא עליהם חרון אף ה'. וימצא — על אשר לא שמו לב לתלוליו אנשי בתי-החסידים ונתנו להם להתפשט ולהתרבות בכל העיר ולעשות בגלוי ובלי מפריע מעשיהם הזרים והמגונים. ויטהרו מנהיגי קהילת ווילנא, הפרנסים וטובי העיר, ובראשם הגאון ר' אליהו, וקדשו מלחמה על החסידים וירדפו אותם עד חרמה, לכל ישאר מהם שריר ופלים. ויבערו אחריהם, כאשר יבער הגלל עד תמו. ומני אז שככה חמת ה' והמגפה נעצרה, ושב ורפא להם. וגם אני הייתי בטוח, שאם נבקש ונמצא מקור הרשעה במחננו ונשתדל לבער הרע מקרבנו, בוראי הבורא יתברך יתרחם גם כן עלינו ויסיר ממנו ידו הקשה, ולא יהיה יותר הנגף ביולינו הקטנים.

ולשום זה, תיכף וסיר, בהחל הנגף במחננו, סכסתי עצה עם חברי הריינים בדבר הנחיצות לעשות חקירה ורדישה בקהילתנו, כדי לרעת, אם לא נמצאת בה איזה תקלה שלא עמרנו עליה עד עתה. ואם לא ישנן עבירות, שאנשי קהילתנו רשין בעקביהם בהן, ואולי, מפני רוב ההרגל, אינם שמים יותר לב להן, כפי שאנו רואים לפעמים — בעונותינו הרבים — בדברים שבין אדם לחברו. הריינים קבלו עליהם לעסוק בהחקירה ובהרדישה, ולשאול את פי אנשי העדה כולם, אנשים ונשים, זקנים ונערים, בעלי-בתים ואנשי-מלאכה ופועלים, אם יש בהם מניר דבר חטא ועון, שראה, או שמע באחד מאנשי קהילתנו. ואם ידועה להם בקהילתנו איזה תקלה, הרורשת תיקון. וגם על השמשים להכריז בכל בתי התפילה, שמי שיש לו עדות להעיד על מעשה רע בחברו, או בשכנו, שיבוא להריינים ויעיד ואם איזה תקלה ידועה לו בקהילתנו, יבוא ויגיד. אבל כל אחר ואחר יהיה נזהר לבלי להעיד על שום דבר על יסוד של חשד בעלמא. ואם אין הרבר ברור לו כשמלה אל יבוא ואל יעיד כלל. כי לשון-הרע ועדות-שקר הנן מהעבירות היותר חמורות שבתורה. והנן מביאות חורבן לעולם.

והיום בבקר לאספנו — אני והריינים — מחדש לרון במראות ננעים, ננעי הכלל וננעי הפרט. והריינים מסרו לי כל מה שנודע להם ומה שהגיע לאזנם בדבר מעשים מגונים של אחרים מאנשי קהילתנו. ובדבר התלונות ששמעו על התקלות, שישנן במחננו. ואחרי אשר הבאנו בכור הבחינה הידועה האלה, עמרנו על שתי תקלות, שהנן, לפי דעתנו, חמורות ביותר. ומהנחיצות — תיכף

ומיר — ובלי שום רחוי לעסוק בתיקונן. ובוראי ההתראה מן השמים באד עליהן. ואלה הן: ראשית, רבה היא התלונה בעיר על החנונים, המוכרים צרכי אוכל-נפש, שאין משקלם משקל שלם ואין מרתם מרה שלמה. כי אינם מקנחים לעולם בף המאזנים, שעליה הנם מניחים הסחורה למשקל, מכל מה שנרבה בה ונאסף עליה — אבק ומיני פסולת — במשך הזמן. ועל ירי זה בא נרעון בכמות הסחורה הראויה להקונים. והמרות, שהנם מורדים בהם יין ושמן, רפנותיהן והשוליים שלהן הנם מכוסים בשכבה עבה של שמרים ושאר מיני פסולת הנגר בקים בהם. ואין החנונים רואנים לנקות את המרות ולקנח אותן, כרי שתהינה מרותיהם מרות שלמות והלקוחות ניזקים היוזק ממון על ירי זה. וביחור גרולה צעקת הנשים על הקציבים, מוכרי בשר, שהנם מרמים אותן במשקל ואינם נותנים להן מכסת הבשר, כפי המחיר שהנן משלמות להם: ועל תקלה זו אי אפשר, לפי דעתי, לעבור בשתיקה; כי רין מפורש הוא בשלחן ערוך, שהחנוני מחויב לקנח כף-המאזנים, שהוא שוקל בה, והמדה, שהוא מורד בה, לפרקים ירועים, כפי שקצבו החכמים. וגם החיוב על בית-הדין שבעיר, להעמיר ממונים, שיש-ניחו על בעלי החנויות, לכל יעשו עוול במשקל ובמדה ולא ירמו את הלקוחות. כי עון זה — גזל הרבים הוא חמור יותר מכל העבירות שבתורה, באשר אין לו כפרה על ידי תשובה. כי כשאר עבירות, החוטא מתודה על חטאו ושכ ורפא לו. ובעון גזל אין התשובה אפשרית ומועילה ער אשר ישיב את הגזילה אשר גזל. והגזול את הרבים אין לו תקנה בתשובה, כי איננו יורע את מי גזל ולמי להשיב את הגזילה. והתפלאנו בעצמנו, אני והריינים, איך לא שמנו לכ לזה ער עתה, בעת אשר הוא רין מפורש בחשן משפט. והחיוב היה עלינו להשגיח על החנונים שימלאו אחרי דברי השלחן ערוך. ובאמת זאת היא התרשלות מצרנו ובנו האשם.

והתקלה השניה איננה פחות גרועה מהראשונה. יש במחנוני חנונים שהנם להוטים הרבה אחרי הפרנסה ואינם מסתפקים בזה שהנם מוכרים להלקוחות בחנות, אלא הנם מבקשים דרכים למכור הסחורה שלהם גם לאלה שאינם באים לחנותם. ולשום זה הנם נותנים סחורה לנשים דוכלות, החוזרות בהסחורה על פתחי בתי הנשים בעיר ובסביבה, והנן נכנסות לבתי הארונים, השרדות והכומרים. והנשים הרוכלות הנן חרוצות במלאכתן. והנן מרבות ברברים ומשחרות בחניפות את הנשים. ואינן יוצאות מבתיהם, ער שהנם קונים אצלן איזה רבר, מהסחורה שבקופתן. וכמובן, יש במעשה זה, שהנשים הרוכלות נכנסות יחידות לבתי הערלים, בלי לזית בעליהן, או בלי לזית קרוביהן, משום איסור יחוד, כפי שגזרו שמאי והלל על יחוד עכו"ם. וה' יורע עור כמה תקלות יש בזה, ועוד עבירות ואיסורים חמורים אחרים. ואם אין חשש לבנים ממזרים, רחמנא ליצלן. וזכרוננו, שעל תקלה זו במדינתנו כבר עמדו הגאונים והרבנים, שנתאספו לאספה בעיר מיר זה כארבעים שנה ורנו בה, כי היתה באותו זמן ממש מכת מדינה. והם גזרו בתוקף הדין שהיה בידם, לאסור על הנשים להיות רוכלות, חוזרות על בתי הנשים למכור להם סחורה. וצוו באזהרה חמורה לכל בתי-הדין

שבמדינה להשגיח על קיום איסור זה ושלא לתת חנינה להנשים העוברות על תקנה זו ולהפקיר הסחורה שתמצא בירהן. ובעונותינו הרכים תקנה זו נשכחה ברבות הימים. ואנו רואים שבמחננו איש לא שם לה לב עד עתה. ונהגו ברבר זה מנהג של היהר, כאילו מעולם לא היה קיים איסור של יחור לנשים עבריות עם ערלים. וכאילו מעולם לא עמרו הגאונים והרבנים בפרץ לגרור פרצה זו. והפלא שער עתה לא התעורר איש במחננו לגלות את אזני ואזני הדיינים על מעשה מגונה זה, הנעשה במחננו ימים רבים, באין מוחה ובאין מפרע. ואם זה רק עתה פנעה בנו מרת הרין על התקלות האלה, עלינו להביא קרבן־תורה לה בורא יתברך על מרת אריכת־אפים שנהג בנו ולא הביא עלינו את העונש בבר קורם, וחבה לנו עד עתה, אולי נעמוד בעצמנו על התקלות האלה. ולו הצדקה ולנו בושת הפנים.

ובהיות שיש ברבר משום פקוח נפש — הצלת נפשות הילדים הקטנים — הזמן רוחק. ואמרתי להדיינים שלמחר נקרא לאספה את הפרנסים וטובי העיר ונציע לפניהם רבר התקלות והתיקונים שעלינו לתקן. ומקוה אני שיצליח בירנו להרחיק את התקלות האלה ממחננו והיה עם ישראל קרוש. והבורא יתברך ישקוף עלינו ממרום קרשו ויאיר פניו אלינו מחדש. ובאשר היה תמיד עמנו, ברחמיו ובחסדיו הגדולים, כן יהיה גם עתה עמנו. אמן.

יום ב' י' שבט תק"ו

הדיין ר' יצחק יעקב שאל היום בעצתי, אם להענות לבקשתו של ר' נפתלי רבקה'ס סוחר־עצים, שבקש אותו לעשות בהבית־דין שלנו נבית ערות שהנערה שנולדה לבתו, אשת ר' חיים ר' זרח'ס, לערך זה שני חרשים, נולדה ביום הששי, ערב שבת קורש פרשת וישלח שנה זו. ואת הגבית ערות למסור לידו, להיות לאבות הנערה למשמרת, עד אשר תגרל הנערה ותבגר ותהיה לאיש. הערים יהיו השבנים, הררים בבית ר' נפתלי רבקה'ס. והם יודעים בדיוק היום והשעה שבה נולדה הנערה. והנם יכולים לקיים ערותם אפילו בשבועה.

לבקש גבית־ערות בהבית־דין שלנו כתב לר' נפתלי חתנו ר' חיים הנ"ל מראנציני. מקום שהוא נמצא עתה לרגלי מסחרו, מסחר העצים בשותפות עם חמיו הנ"ל. ולרגלי מסחר העצים הוא הולך לפרקים לעיר ראנציני ולכרכים אחרים במדינת אשכנז. ור' חיים הנ"ל התורע בהאכסניא שלו בראנציני למשולח מארץ־ישראל, ההולך וסובב בארצות המערב לקבץ נדבות למוזבת העניים והלום־דים שבעיר הקדושה ירושלים תוב"ב. ובשספר ר' חיים להמשולח, שקבל ידיעה מביתו, שאשתו המליטה בת למול טוב. שאל אותו המשולח: וכאיזה יום נולדה הנערה? ובשאמר לו ר' חיים, שהיא נולדה בערב שבת קורש פרשת וישלח. שאל אותו המשולח, אם נוהגים במקומותינו לעשות גבית־ערות כבית־דין בשנערה נולדה ביום הששי. ועל זה אמר לו ר' חיים שמנהג זה איננו ידוע אצלנו; וגם לא שמע מעולם שעושים גבית־ערות על יום הלידה של זכר או של

נקה. ואיננו מכין ככלל, לאיזה צורך תוכל לשמש גבית-ערות כזו? ועל זה אמר לו המשולח, שכארץ ישראל ובארצות המערב האבות, בשנולדות להן כנות ביום הששי, — ומראנה לכנותיהן, לכל יוציאו עליהן לעו, כשינשאי לאיש ולא ימצאו להן בתולים — הנם לוקחים גבית ערות בכית-דין על כנותיהם שנולדו ביום הששי. והיה אם לא ימצאו להן בתולים, וידעו שיום הלירה נרם לזה. ואין בכנותיהם כל אשם. כי הנערות הנולדות ביום הששי — על פי הרוב — אין להם בתולים. והחוב על האבות שיש להם בנות, לראוג מראש וכעיד זמן לכנותיהם, לכל יוציאו עליהן אחרי כן שם דע. כדברים האלה כתב ר' חיים לחותנו. ור' נפתלי רבקה'ם בא לכקש את הדין, שיעשה גבית-ערות וימסר לו הכתב באשור הבית-דין, להיות להנערה הנולדה לאות ולערה, אם יקרה, שיהיה לה צורך בזה. ועל זה אמר לו הדין, שמעולם לא שמע שיש איזו שינוי בין נערה שנולדה ביום הששי ובין נערה שנולדה ביום אחר. וגם מעולם לא שמע שעושים כאיזה מקום שהוא, גבית-ערות על יום הולדת של נערה. על כן אי אפשר לו להעמיד הדבר על דעת עצמו להנהיג במחננו מנהג חדש, כלתי ידוע לנו עד עתה. אלא הוא ישאל מקרם חות דעתו של הרב האב"ד. וכאשר יגיד, כן יקום. והדין אמר לי, שבקשת ר' נפתלי רבקה'ם הביאה אותו במבוכה. כי מצד אחר — וכדי לעשות לו נחת-רוח — היה רוצה למלאות בקשתו; באשר ר' נפתלי בעל-בית מכובד, יודע תורה ומחזיק בידי לומדי-תורה וביתו פתוח לרוחה לעניים והוא נותן לכל הפושט יד. אבל מצד אחר הוא מהסס בדבר, מפני שהוא חושש לכל תצא ממעשה בית-דין זה חס ושלוס תקלה. כי אולי שמועה זו היא כלתי נכונה ובשקר יסודה, ואין בין נערה שנולדה ביום הששי ובין הנערות שנולדו בימים אחרים ולא כלום. והיה אם נתן גבית-ערות כזאת להאחר, יבאו גם אחרים לבקש שיעשו כזאת גם להם. ואנחנו נהיה הגורמים להנהיג במחננו דבר שאיננו יודעים מקורו; כלתי השמועה, ששמע האבד"ר ר' חיים הנ"ל מפי המשולח מארץ-ישראל. וכי יש לנו הדרשות להנהיג כמדינתנו מנהג זה, לא ידעו אותו אבותינו, על יסוד ספור דברים של איזה יחיד?

ועל זה אמרתי להדין; טוב עשית שלא מהדת למלאות בקשת ר' נפתלי. אם כי בגבית-ערות כזו אין שום מעשה נגד הדין; כי הדיינים מאשרים כחתימתם רק דברי העדים המעירים על דבר אמת — יום הלירה של הנערה. כי באמת תוכל לצאת מזה תקלה ברכות הימים. ואם נתן לכל מבקש גבית-ערות כזאת, יהיה נראה, כאלו אנחנו מאשרים ומקיימים את האמונה, שהנערות הנולדות ביום הששי לפעמים אין להם בתולים. ומי יודע אם לא תשמש תעורה כזו, היוצאת מהכית-דין שלנו, כסות-עינים לנערות שלא ימצאו להן בתולים מסבה אחרת. ומצאנו על דבר זה עון. ואם כי ידוע לי, שבאמת ישנן מדינות שהדיינים אינם מסרבים למי שמבקש מהם לעשות למענו גבית-ערות כזאת. וגם ידוע לי שרב וגאון מפורסם, הרב ר' שבתי באר מירושלים, מחכר השאלות וההשבות באר עשק, לקח גבית-ערות כזאת לכתו שנולדה ביום הששי. אבל אנו לא מפייהם אנו חיים. ואין לנו אלא מה שאנו מוצאים בשני התלמודים ובספרי הפוסקים,

הראשונים והאחרונים. ובהם אין אנו מוצאים אף רמז קל לרבר זה. והאם אפשר לשער שחכמי התלמוד שכל רז לא אנים להם ככל החכמות לא היו יודעים שהנערות הנולדות ביום הששי לפעמים אין להן בתולים? אן, האם אפשר לשער שהרמב"ם, מלך הפוסקים, שהיה נרדף הרופאים בדורו לא ירע מאומה מרבר זה. ונם הפוסקים שכאו אחריו נם כן. ואיך אפשר לשער שנעלמה מכולם ידיעת הסגולה הזאת, סגולת יום הששי, לשנות מעשה בראשית בנערה שנולדה באותו יום. רבר כזה איננו מתקבל על הלב. ומטעם זה דעתי נוטה להשיב בקשת ר' נפתלי ריקם; כי איננו יכולים לקבל עלינו אחריות בער דבר, שאין לו שורש ולא ענף בתלמוד ובפוסקים. ונם לא דאינו ולא שמענו ולא מצאנו שום זכר לזה, שאף פעם אחת נעשתה גבית-ערות כזו באחת הקהילות הקרושות במדינתנו, או במדינת פולין! ומי אנו שנקח לנו הרשות להיות המת-חילים בדבר. ובמה נצדיק מעשנו, אם יגיע הרבר לאזני הנאונים בחכרכים וזילנא, בריסק, מינסק ועור ותהיינה להם תרעומות עלינו, על שאנו מנהיגים במדינתנו מנהגים חדשים, לא שערום אבותינו. ומבלי שאול מקורם את פיהם. ולהדין ר' יצחק יעקב אמרתי, שיגיד לר' נפתלי רבקה'ס, שאיני מסכים לעשות גבית-ערות כזו בהבית-דין שלנו. ואם התשובה שלנו איננה מניחה את דעתו, הרשות בידו לפנות בדבר זה להנאונים האב"ד בוזילנא ובבריסק. אבל אני אינני רוצה למפל בשאלה זו כלל וכלל. ואיני רוצה לבוא אודותה בדברים עם הנאר נים הנ"ל; כי אינני מוצא לה יסוד ושורש בכל ספרי הפוסקים. והנני מסלק ירי לגמרי ממנה; ור' נפתלי יעשה הטוב בעיניו.

והענין השני, שבשבילו בא הדין ר' יצחק יעקב להתיעץ עמרי, היא השאלה ברבר מנוי הבחור שלום לבלן בית-המרחץ דהקהילה שלנו, במקום אביו, שנפטר זה כשלשה חדשים. הבלן דהקהילה, ר' יששכר בער, השאיר אחריו במותו אלמנה ושלושה ילדים. והנדול שבהם הוא הבחור שלום, שנמלאו לו עתה י"ח שנה. וכרי לתת מקור למחיה להאלמנה ולילדיה, החליטו הפרנסים וטובי-העיר למנות את הבחור שלום לבלן בית-המרחץ במקום אביו. והבחור שלום הוא — בחור כהלכה, גדל-הקומה, חזק ובריא כגופו. והוא נאה ויאה למשרת בלן. אבל דא עקא, שהוא נקרא בהשם שלום, בשם זקנו, אבי אמו, עליו השלום. ואחרים מהבעלי-בתים הלומדים, כשנודעה להם ההלכת הפרנסים למנות הבחור שלום לבלן, עוררו את השאלה, אם מותר למנות לבלן מי שהוא נקרא בהשם שלום. השם שלום, כידוע, הוא אחר השמות הקרושים שבהם נקרא הבורא יתברך. ויש מהפוסקים שאוסרים — במקום שעומדים אנשים ערומים — לקרוא בשמו, למי שיש לו השם שלום, מפני שיש בזה בזיון להשם הקדוש. ובלן — שהוא נמצא כל הזמן בבית-המרחץ, במקום שהאנשים עומדים שם ערומים והוא משמש אותם, בודאי הנם קוראים אותו בכל פעם ופעם בשמו, ונמצא השם הקדוש מתכוה. וברבר הפקפוקים האלה, הפרנסים מהססים ברבר ומסרכים עדיין למנותו למשרה זו. והאלמנה באה יום יום להדין ר' יצחק יעקב ומעתירה עליו בדברים ומתחננת לפניו, שהרב והררינים יחוו דעתם, שאין שום מניעה מצד הדין למנות את בנה במקום בעלה הנפטר.

השאלה הזאת מעסיקה אותי כבר איזה זמן. ואם כי אחר הפוסקים האחר-
 רונים — הט"ז, איננו מוצא שום איסור לקרוא למי ששמו שלום בשמו זה
 במקום שעומרים אנשים ערומים; כי כוונת הקורא היא לשם האיש, ולא להמרה
 של שלום, שרק בה — כלומר, בהמובן של המרה של שלום נקרא הבורא יתברך.
 ובמובן אחר, במובן של שם איש פרטי, אין במלה זו שום קרושה. אבל, מצד
 אחר, יש פוסקים אחרים הנוטים לאיסור בכל האופנים. ואין אני רוצה להבנים
 ראשי בין ההרים ולהכריע כדעת המתיר. וגם יוכל היות, שהט"ז לא הקפיד
 להיות אוסר אלא רק בזמן שקוראים דרך מקרה למי ששמו שלום בשמו זה.
 אבל למנות לכתחילה מי ששמו שלום לבלי שיהיה נמצא בתמירות עומד בין
 אנשים ערומים והנם קוראים אותו תמיד בשמו, אולי גם הוא היה נוטה לאיסור
 ולא להיתר.

ובהיות שגורל האלמנה וילדיה תלוי במנוי זה, התהפכתי בתחבולות למצוא
 תקנה לכנה. ובראשונה עלה על דעתי למצוא לו תיקון בשינוי השם — להוסיף
 לו שם שני על השם הראשון. ויקרא מעתה בהשם החדש, ולא יהיה עור יותר
 מקום לשום פקפוקים. ולא מצאתי שום קושי בדבר לעשותו. אם כי, על פי
 הרוב, אין עושים שינוי השם, אלא למי שחלה במחלה קשה ומשנים את שמו,
 כרי להצילו מן הסכנה הצפויה לו. אבל, בוראי, מותר לעשות שינוי השם גם
 במקום שאין סכנה, אלא לשום צורך גדול. והאם יש צורך יותר גדול מזה —
 לפרנס אלמנה ושלשת ילדיה? וכי הרבר כן הוא משמשת לי לראיה העוברא,
 שעשו במקום אחר שינוי השם לאלמנה, שמתו עליה שני בעלים. וכשעמרה
 להנשא לאיש בפעם השלישית והיה חשש סכנה לבעלה השלישי משום אשה
 קטלנית, עשו לה שינוי השם ולא היה יותר מקום לחשש סכנה זו. וכן ידוע לי,
 שעושים לפעמים שינוי השם גם כן במקרים אחרים. וגם כן לצורך זווני. כגון,
 אם שם החתן הוא כשם חותנו, או אם שם הכלה הוא כשם חמותה, אז מוסיפים
 שם להחתן או להכלה. ואין עור יותר מניעה להזווג; כי בטלה הסכנה של שווי
 השם. ולומר אני קל וחומר בזה: אם מתירים לעשות שינוי השם לאלמנה, כרי
 שתוכל להנשא לאיש בפעם השלישית, אם כי האשה איננה חייבת במצות
 פריה ורביה והנשואין הנם לה דבר של רשות. ואם כי מתירים לחתן ולכלה
 לעשות שינוי השם, אם כי הנם יכולים למצוא להם זווג אחר, שלא יהיה בו
 שם החותן כשם החתן או שם הכלה כשם חמותה — על אהת כמה ובמה
 בנדרן זה — שהוא לצורך פרנסת אלמנה וילדיה, שלא תצטרך להטיל עצמה
 על הצבור ולהתפרנס מן הצדקה. ובוראי ובוראי שמותר הוא הרבר לעשות
 שינוי השם להבחור שלום. אבל אחרי אשר הרביתי לחשוב מהשבות בענין זה
 מצאתי אופן אחר ודרך יותר פשוטה לצאת מן הספקות והפקפוקים בדבר מנוי
 הבחור שלום. והוא — לעשות כפי הוראת הגאון הכית-חדש, שמותר לקרוא
 אותו בשמו שלום, אם קורים אותו בלשון לעז, ולא בשם הקורש. ורבר זה
 ניתן להעשות בנקל, כי הרבה אנשים נקראים בשמות כפולים: שם הקורש ושם
 החול. כמו, למשל, מי שנקרא בשם הקורש דוב, נקרא בשם החול — בער,

בעריל; או, מי שנקרא בשם הקודש — זאב, נקרא בשם החול — וואלף, וועל-וויל. ומי שנקרא בשם הקודש צבי, נקרא בשם החול — הירש, הירשעל. והאנשים, על פי הרוב, נקראים בשם החול. ורק כשהנם עולים לתורה קוראים אותם גם בן בשם הקודש שלהם. ובהיות שהשם שלום ניתן גם בן להתרגם ללעז — ליהודית. — האופן היותר טוב והיותר נאות, לאפשר מנוי הכחור שלום לכלן בלי שום פקפוקים וערעורים, הוא לקרוא אותו בשם החול — פריער, או פריערעל, שהוא התרגום של שם הקודש שלום. וכאמת, שמעתי, שכמדינת אשכנז מכנים לאדם ששמו שלום, בהשינוי פריערמאן. ולשם זה מצאתי גם בן סמוכין בתלמוד, כי אחר מחכמי התלמוד נקרא בשם ר' פרידא שם רומה מכמכטאו ובכתיבתו להשם פריד. או פריערעל, תרגום השם שלום. את החלטתי זאת הורעתי לריון ר' יצחק יעקב, ואמרת לי, שיריע להפריט סים, שאין שום מניעה מצדי למנוי שלום לכלן. ובלכר שיקיימו תנאי זה — לקרוא לו כהשם המתורגם. ולהזהיר על השמש שידיכס על פתחי בתי-התפילה, ולהכריז, על פתח בית-המרחץ מורעה, בשם הרב האב"ר ובשם הריינים, שמהיום והלאה יקראו להכחור שלום בשם החול שלו. ושכבית-המרחץ, במקום שהאנשים עומדים ערומים, אזהרה טרובה לכל באי בית-המרחץ לכלי להשתמש בשם הקודש של הכלן, אלא רק בשם החול שלו. ולהשומעים יונעם ותבא עליהם ברכה.

יום ה' כי שבט תק"ו

כשעלה על דעתי למסור לרפוס את התשובות המשובות שכתבתי בעזרת הכורא להשואלים אותי בדבר-הלכה, נתעוררה אצלי השאלה: באיזה אופן לסדר את התשובות מה לקרב ומה לרחק. כי ראיתי שבנידון זה אין דרך אחת להסד חברים. והשאלה שהעסיקה אותי ביותר, היתה זו — איזה הם הענינים הניתנים והראויים להיות נכנסים לחבור של שאלות ותשובות. כי ראיתי מחברים שהנם מכניסים לחבור של שאלות ותשובות גם ענינים שאינם הלכה למעשה, אלא חרושים ופלפולים כגמרא או כמפרשי הש"ס. ועל הרוב הנם תירוצים על קשיות, שהנן כאות מתלמידיהם, או, מרכנים צעירים לימים, המבקשים לבוא בפלפולים של תורה עם אלה, שהנם גדולים מהם כתורה. וזכות הפלפולים האלה — בעיני המחבר — לבוא כחבור של שאלות ותשובות היא זאת, שהשואל דר במקום אחד והמשיב במקום אחר. והנם מתפלפלים בכתב ולא בעל פה. ולפי דעתי, טעות היא זאת מצד המחבר לערבב מין כשאינו מינו: פלפולים וחרושים כגמרא וכמפרשי הש"ס עם שאלות ותשובות בדבר הלכה. כי הנן שני מקצועות נבדלים כתורה: הלכה לחור, וחרושים ופלפולים — לחור.

וראה גם זה מצאתי דבר שאיננו ישר בעיני. והוא — שישנם מחברים, שהנם נכנסים בשקלא וטריא בדברים, שהנם הלכתא למשיחא; או, כענינים, שלא באו ושלא יבואו לעולם. ולפי דעתי אין מקומם כחבור, שתעורתו היא

לברר וללכּן הדברים שנפלו בהם ספקות כנוגע להלכה למעשה, ולא לשם חרוד
 ופלפול. ולאִיזה צורך הנם, לפי דעתי, השאלות שבאו בספר הלכות קטנות מר'
 יעקב חאניו: הזכויות והעונות של האדם — איך מביאים אותם כהשבון. אם
 הנם נמנים במספר, או, הנם נשקלים כמשקל? או השאלה: למה לא נבראו לאדם
 בנפים לעוף? ושאלה, שלפי דעתי, איננה גם כן הלכה למעשה היא זו — שנש-
 אלה לבעל השכות־יעקב: מה יהיה רין תאומים, שגופיהם נמצאים רכוקים ביחד,
 בנוגע לכל המצוות שבתורה. השואל ראה דרך מקרה בריה משונה בזאת: שני
 נערים תאומים ולכל אחד ואחד מהם נוף מיותר עם כל האברים בשלמות, רק
 הנם צמודים, רכוקים האחד להשני על ידי הקדקוד מאחור. ונתעוררה אצלו
 השאלה: מה יהיה משפט הנערים האלה, לו נולדו יהודים, ולא ערלים. ובעל
 השכות־יעקב חזה לו את דעתו בתשובה מפורטת מה יהיה משפט תאומים
 יהודים כאלה: כאיזה אופן עליהם להניח תפלין, וביחוד, תפלין של ראש. ואסר
 על שניהם לישא אשה, מפני איסור אשת־איש, מפני ששניהם ביחד כמטה
 אחת עם האשה. ואם גם אחד מהם יהיה זכר והשני נקבה, או, שניהם נקבות
 גם כן אסור לכל אחד מהם לישא אשה או להנשא לאיש. ואם תפול לפניהם
 יבמה האחד מהם כשר לחליצה. ואם נפלה להם ירושה הנם לוקחים פי שנים,
 שני חלקים, כי לפי הרין הנם נחשבים לשני בני־אדם ולא לאחד. כמובן, גם
 השאלה הזאת לא נשאלה לשם הלכה למעשה. כי מזמן רבי עד עתה הצילנו
 הקרוש ברוך הוא מכריות משונות כאלה שלא בדרך הטבע. ונתפלל לה' יתברך,
 שגם להבא יצילנו מזה ולא ישנה עלינו סדרי בראשית.

ולכאורה, גם השאלה שנשאלה למהר"ם מלובלין בדבר אשה שנבעלה
 לשד, מה יהיה דינה, אם היא מותרת לבעלה, נראית בעינינו כאילו איננה גם
 כן הלכה למעשה. אבל כאמת לא כן הרבה. ולפי חכמי הקבלה, כשם שליליות
 השירה באה בחלום חזיון לילה לסמא את האנשים, גם כן השדים הזכרים באים
 לסמא את הנשים בלילה. ובוראי אם הנשים לא היו קוראות קריאת שמע
 על המטה לפני השינה לשמירה, מקרים כאלה, רחמנא לצלן, היו רגילים ושכיחים.
 וגם באופן הצעת הענינים כחבורים של שאלות ותשובות ראיתי שאין
 דרך אחת ואין שיטה אחת להמחברים והמסדרים התשובות בדפוס. ועל פי הדוב,
 אין המחברים מביאים דברי השואלים אותם בדרי־הלכה כלשונם וכמלואם,
 אלא מבליעים תוכן השאלות בנוף התשובות. והמחבר מנסה דברי השואל
 בלשונו הוא ומסתפק כקצור דברים. ואחרים, להיפך, מרפיסים דברי השואל
 במלואם, אם כי גם נמצאים בהם דברים צדדיים, שאין להם שייכות לנוף
 השאלה. כמו, לדוגמא, פריסת שלום למשפחת הרב המשיב, תרעומות ותלונות
 על פנעי הזמן וכדומה. ולפי דעתי שתי הדרכים האלה לא יסכנו: להעתיק דברי
 השואל כמלואם ולהכניסם בנוף החבור עם כל הענינים הצדדיים הנמצאים
 בהם בעניני משפחה וכדומה לא טוב בעיני, כי מה לתכן את הבר, ולמה להט-
 ריח את המעיין בהחבור בדברים שאינם מעלים ואינם מורידים. ומאידך ניסא
 — להשמיט כל דברי השואל ולהביא רק נוף השאלה, וגם זה שלא כלשונו —

גם כן איננו מוצא חן בעיני. כי הרבנים השואלים, על פי הרוב — כשהנם באים באיזו שאלה ומציעים גוף הענין, הנם מראים על הספקות שנפלו להם בדבר, ועל מה הוסרו הספקות האלה בגמרא ובפוסקים, ומאיוה טעם — אם יש פנים לכאן ולכאן — הנם מפקפקים להחליט את הדין, או להוציא את הפסק. וגם — על פי הרוב — הנם מרבים לפלפל בהענין, ומפלפלם נראה לאן ולהיכן דעתם נוטה. והרב השואל, לפעמים, הנהו בעצמו ברסמכא לפסוק הדין על פי שקול דעתו. אבל הוא ירא וחרד מפני האחריות לרון יחירי בדבר אשר נפל בו ספק. ומטעם זה הוא פונה בשאלה למי שהוא גדול ממנו בתורה; כרי, שאם יסכים לדעתו יהיה יותר בטוח שיפה דין; ואם לא, אולי באמת טעה בשקול הרעת. וכמה פעמים קרה לי, כשבאה לפני שאלה בהלכה, והשואל מציע לפני הספקות שנפלר לו בשאלה זו והסברות שישנן לפי דעתו להקל או להחמיר, לאסור או להתיר. ואני רואה מדבריו לאן דעתו נוטה. ואני מסכים לדעתו, הייתי משיב לו תשובה קצרה: הצדק אתך והסברא שלך ישרה. יישר חילך. יפה דנת, יפה פסקת.

ומטעם זה, כשמסרתי התשובות שלי לתלמידי המובהקים, שניאור זלמן ויונה בן ישראל לסדרם באופן שתהינה ראויות לרפוס, צויתי להם להעתיק: רבני השואלים במלואם, — כל מה שנוגע לגוף השאלה — ולהשמיט כל הענין נים הצדדיים, שאינם שייכים לגוף השאלה. וביחוד להסיר מהם התוארים, המוגזמים והמפולגים שהרבנים השואלים כותבים עלי, והשכחים שהנם מפריזים לי ביד רחבה ובלי קמצנות. כי באמת אין בי אף סקצת מן המקצת מכל השכחים האלה. ולפעמים הנם נראים בעיני כאילו יש בהם מעין לועג לרש. וכאמת, המנהג להרבות בתוארים ובשכחים, שאין בהם אף קורטב של אמת, יש בו הרבה יותר דע משוב. וכבר הקדמונים רנו את התוארים האלה לחובה. והרמב"ם כתב עליהם, שרוב אלו הכנויים, שמכנים לאדם, הם לשון-הבאיר ופטומי מילי בעלמא ונקייהדעת ממעטים בהם ושונאים אותם. והרב הנאון והחכם המושלם ר' שלמה יוסף רופא מקנריא כתב בהקדמה להחבור נובלות חכמה, שאיננו חפץ בתוארים. ולו גם כהתואר מורנו. וגם נפשי סולדת מהם. ובהיות שהתוארים לא יבואו כחכורי הנדפס, השארתי למשמרת למעני לזכרון אחרים מהם, כי הנם כתובים על דרך השיר והמליצה בחרוזים, כהפיוטים של הפייטנים; אם כי אין בהם מן הנועם ולא מן היופי שבהפיוטים, אלא הנהג נכבד מליצות בעלמא. בכתובת התוארים האלה מצטיינים ביחוד רבנים אחרים צעירים לימים; אבל אינני רוצה לקרוא את שמם על התוארים שכתבו, כי באמת יש בכתובת תוארים ושכחים מוגזמים כאלה מעט מסרת החנופה, אם כי באר שלא ככוונה. ולא אהיה כמזכיר עון.

מהמון הכתבים הנמצאים בידי בחרתי כעשרה תוארים, מאלה שבאר ראשונה לירי, והנני מעתיקם כאן לזכרון:

(א) גפן אדרת, גולת הכותרת, עטרת תפארת, מזהב ומפז נבחרת, ליתר הפליטה הנשארית, נפש נבחרת, כלבנה מזהרת. מאיר כאכני חושן, קנקן חרש מלא ישן. שואב מי ששון, בנהר פרת ופישון. עולה מן המדבר כתמרות עשן.

שביבין יעלו בקיסור הכבשן. על פתחיו כל מגריו חרשים עם ישן, משוח בשמן שמן ורשן. מגרל השן, הגאון הגדול, נזר הרור והדרו, אשר המלך חפץ ביקרו, רבים ילכו לאורו, פטיש החזק וכו' וכו'.

(ב) חריף ובקי ככל חררי התורה, קולע אל השערה, משיב מלחמה שערה, יושב אהלי תורה, דן ירין ומורה, נאור בנכורה, להרבות ולהגדיל הישרה, עוטה בשלמה אורה, בוצינא דנחורא, אספקלריא המאירה, כחמה ברה. נפש יקרה, רוח טהורה, נשמה יתירה, אצולה מן האורה, שר התורה, ארי שבחבורה, לו זרוע עם נכורה. טגרא תקיפא, פלפולא חריפא, רידיה מרכוליהו עריפא, מקיש ורמי באלפא, שולח חרב קבל אלפא, מפוצץ סלע בפטיש חזק, מתנוצץ אור כמראה הכזק. עין ישראל מאור הנולה. מחמר עינינו, מחמר נפשנו, פטיש החזק וכו' וכו'.

(ג) אמריו נחמדים, מדבש ונופת צופים, דבריו עתיקים, מפז רב מצורפים, מגלה עמוקים. מעיל פילים בקופים של מחטים, דסדקות הרקים. בו תלוי מגן אלופים, שושנת עמקים, קופת בשמים, מוכחר שבטעמים. גל של אנוזים, עץ ארזים, מופת הרור דרור דורים, מאיר ובהיר כעין הגדולים, נוצץ כעין קלל ולפירים, יעורר כמטר ונוול כרביבים, צולל במים אדירים, מים שאין להם סוף, הכל דומים לפניו כקוף, תוכו אהבה רצוף, הלא הוא הגאון הגדול, רכב ישראל ופרשיו וכו' וכו'.

(ד) רב פעלים מקבציאל, חכם כיקותיאל, מחזיר התורה בפלפולו כעתניאל, בשעה שעוסק בתורה עוף הפורח עליו נשרף במדורתו כיונתן בן עוזיאל. ענוותן כהלל, נשיא כרבן נמליאל. נבחרתו בתורה מי ימלא. משיב דבר לכל שואל. ראש גולת אריאל, עמרת תפארת ישראל. החכם הכולל, אין גומרין עליו את ההלל, הרב הגאון הגדול, מעוז ומגדול וכו' וכו'.

(ה) אכן כוחו, אכן פינה, קברניט הספינה, יתר אמונה, פלאות חכמה, אתו רעת ומזימה, בתורת ה' תמימה, בים התלמוד יורד תהומה, איל המננה ימה וקרמה, מרגניתא דלית בה טימא, הר המור נבעת הלכונה, הכסות תורתו בחוץ תרונה, קנה חכמה קנה בינה, קרנו דמה, צפנת פענח ומגיד נעלמה, החכם המעולה בכתם טהור לא יסולה, אין לא חבר ואין לו דומה, הלא הוא המאור הגדול המאיר לארץ וכו' וכו'.

(ו) מעין המתנבר, עוקר הרים ומשבר, במלחמתה של תורה לוחם ומתעבר, הלל בן שהר, אבן שתיה, סולת נקיה, מגרל תושיה, רב העליליה, מורע יקרא לבינה, בדם בקינה, ויחפש בנרות. בזבז אוצרות, בשני בצורת, להבין ולהורות, את בני ישראל. ציץ נזרנו, צבי תפארתנו, הרב המופלא, מורנו ורבנו וכו' וכו'.

(ז) רועה צאן קרשים, נדיים ותישים, יועץ וחכם חרשים, היכל דביר וקורש קרשים, עוקר הרים וטרשים, כחכמתו יבאר דברים נעלמים וקשים, עץ רענן על פלגי מים יוכל שרשים, כל המבקשים דבר ה' אליו נגשים. בנן של קדושים, מופלא טבאנשים, אילי תרשישים, חכם חרשים, תכנית כל חותם, הרב הגאון וכו' וכו'.

(ח) אדרת צמרת, תורת אל נפשו חוקרת, בנפש נבחרת, לכל תהי האמת נעדרת, כורת ומשמיר שאת ספחת ובהרת, קלסתר פניו כפני לבנה מוהרת, ה"ה הרב הנערב, נר המערב קצין ורב, הנחמד מוהב ומפז רב, מנרל ארר היקר, אוהב רעת אוהב מחקר, עוטה כשלמה אורה, נזר ועטרה, כתר שם טוב וכתר תורה, נאזר בנבורה, להרבות הישרה, סיני ועוקר הרים, המיוחדים שבשרים הישרים, המאיר לארץ ולדרים וכו' וכו'.

(ט) ארז בלבנון, עוקר הרים חריף ושנון. אריה רבי עילאי. שמו הטוב הוא פלאי. מלין ימלל לצד עילאי. כל רו לא אנם ליה. קנה וקנמון, ריחו כאפרסמון, מלא מצוות כרמון, נחמד כטל חרמון. ראש הנבורים, דובר מישרים, אמרים טהורים, פרי קודש הלולים, אל קרנו ירים, באר הנולה אשר ממנו ישקו העררים, הנבחרים מהררי נמרים, מאור עיני הנולה, עטרת זהב גרולה הלא הוא הרב הנאון וכו' וכו'.

אין לי יותר סבלנות להמשיך העתקת התוארים. והנני מסתפק בתשעה. ומהם יש לרון על השאר, כי אין בהם כל חרש. וגם ככמו אלה ובכרומה להם נמצאים לרוב כספרי שאלות ותשובות, חרשים וגם ישנים.

יום די י"ו אדר תק"י

תלמידי שניאור זלמן ויונה בן ישראל נמרו סידור התשובות שלי והעדי תיקו אותן בכתב נקי וברור, למען תרוץ בהן עין הבחור הזעמצער. ותוקל על ידי זה מלאכת הרפסת הספר. ולא נשאר לי אלא להחליט, באיזה שם לכנות את החבור שלי. לי היה מן המוכן שם להחבור מאז זמן רב. וכבר מאותה שעה שעלה בראשונה על דעתי הרעיון לאסוף לאספה אחת את התשובות המשובות שהשכתי לשואלי דבר בהלכה, לעשות מהם חבור ולפרסם אותו ברכים ברפוס. ורעיון זה — לפרסם החרושי-תורה שלי ברכים על ידי מעשה הרפוס — עלה על לבי, כשנברו ראנותי, על אשר זונתי הרבנית שתחיה, עמרה מלרת יותר מחמש שנים, כשעריין לא זכיתי להבנות ממנה בבן, יורש מקומי. וכבר אמרתי בלבי: ננזור ננזרתי מארץ החיים, באין לי בן, להיות אחרי לזכר ולשאריה בארץ והנני הולך ערידי בלי זרע-בנים. ובקשתי מזור ותרופה לצרת נפשי ונוחם ללבי בחבור ספר, שיהיה לי במקום בנים, שמנע ממני הקדוש ברוך הוא, וכמו שעשו רבים וגדולים, כשנמצאו בצרה זו כמוני, והלכו ערידים בלי בנים. וכשנתקבל הרעיון הזה על לבי והתחלתי באספת התשובות שלי, כדי למסור אותן לתלמידי הנ"ל לסדר אותן לרפוס. הרביתי לחשוב מחשבות ברבר שם החבור. כי רציתי ששם הספר — מכלערי הרמז לשמי — שלמה רור, — יכלול גם כן בתוכו הרמז — שהחבור בא לעולם, כדי להיות לי לזכר ולשאריה במ קום בנים, אשר מנע ממני הבזרא יתבדך. והנה מצאתי שני שמות ושניהם טובים ושניהם יפים ושניהם מתאימים לכוונתי. האחד מהם, הוא — נר רור.

והשני — צמח דור. וברעתי היה לבאר בההקדמה להחבור — כמנהג המזכיר-
 יים בכלל — טעם שם הספר ולספר ברכים צערי ויגוני, על אשר מנע ממני
 הקדוש ברוך הוא זרע בנים, כדי שגם אחרים ישתתפו בצערי ויבקשו עלי רחמים.
 ואם הייתי בוחר בהשם נר דור, טעמו ומובנו יהיה, שחברתי את החבור, לכל
 יכבה נרי — נר דור, — באין לי בנים, לעולם. ואם הייתי נותן הבכורה להשם
 השני — צמח דור, מובן השם יהיה — תפילה ובקשה להבורא יתברך שיצמיח
 לי — דור עברי, — צמח ויתן לי בן. כנוסח הבקשה בתפילת שמונה עשרה:
 את צמח דור עברך מהרה תצמיח. וכינתים, בחיותי עסוק באספת התשובות
 שלי, בשרה לי זוגתי הרבנית הבשורה, שהבורא יתברך התרחם עלינו וממעון
 קרשו השקיף עלינו ויפקוד את אמתו — זוגתי שרה, ששמה כשם שרה אמנו.
 וכמו שנאמר בכתוב: וה' פקד את שרה. ולמלאות תשעה חרשים ולזוגתי שרה
 — בן. לנולד שמחתנו לא היה קץ ושבע ביום הללנו את הבורא יתברך על
 נולד החסר אשר עשה עמנו לזכות אותנו בזרע בנים. וקראנו להבן הנולד כשם
 — נתן. וזה לשני טעמים: על — שהבן הוא מתנה שנתן לנו הבורא יתברך.
 ולזכר נשמת חותני, הריין ר' נתן, עליו השלום. ומשעה שנולד לנו בננו, שיחיה,
 לא היה עוד יותר טעם לשני השמות הנ"ל, שרציתי בראשונה לקרוא בהאחר
 מהם החבור שלי. והתחלתי מחדש לבקש שם להחבור שלי. והיה ברעתי לקרוא
 להחבור בהשם הפשוט: ספר שאלות ותשובות מהרש"ל. ומהרש"ל הוא ראשי
 תיבות: מהרב ר' שלמה דור. השמות שלי. אבל אחרי שובי — ישוב הרעת —
 נחמתי. באמרי, שהנרגנים ומחפשי מומים יהרהרו אחרי מעשי וימצאו מקום
 לחשוד אותי ביהירות, באמדם: הלך בגדולות הרב דראדאשקוויטץ, רב בקהילה
 קטנה בישראל, ושלא יצא לו שם בארץ, לקרוא להחבור שלו בשם, כהשמות
 שנקראו בהם החבורים של הפוסקים הראשונים, הגאונים, הגדולים: שאלות
 ותשובות מהר"ם מרוטנבורג, שאלות ותשובות מהרי"ק — ד' יוסף קולן, שו"ת
 מהרי"ם, שו"ת מהרש"ם ועוד ועוד, שכולם הנם חבורים של גאוני עולם,
 אירי התורה, אשר מפיחם אנו חיים ומימיהם אנו שותים. ומה לאזוב אשר
 בקיר, הרב דראדאשקוויטץ, לבקש להרמות להאזרים אשר בלבנו ולקרוא להם-
 בור שלו בשם מקוצר כזה — שאלות ותשובות מהרש"ל, כאילו הוא נאון
 מפורסם וידוע על פי הראשיתיות של שמו; כמו שהנם ידועים הגאונים הנ-
 דולים על פי הראשיתיות של שמם. כגון: הרמב"ם, הרמב"ן, הרא"ש וכדומה.
 ואם כי סהרי במדומים, שמעולם לא עלה על דעתי לקחת גדולה לעצמי ולבקש
 להתרמות להגאונים הגדולים, כנתינת שם להחבור שלי, כהשמות שנקראו בהם
 החבורים של הגאונים הגדולים הנ"ל, ולהיות נחשב גם כן כאחד מהם. חלילה
 לי מרעיון כזה: יודע אני מך ערכי וכי יריעותי בתורה אינן אלא פיזורים שנפלו
 לי מעל שלחן הגדולים האלה ואינני אלא ככלב המלקק מן הים. בכל זאת, נמרתי
 ברעתי לסלק את ירי משם זה, כדי שלא יענשו על ירי ובגללי החושרים אותי
 כחנם, על לא דבר. כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה: „אמר ריש לקיש החושד
 בכשרים לוקה בגופו". ומחדש היה עלי לבקש שם להחבור שלי. ובהיות שנקרא

נקראתי בשני שמות מפורסמים: דוד ושלמה, כשמות המלכים מבית יהודה, הראשונים בישראל, לא קשה היה לי למצוא להחבור שלי שם שיכלול רמז לאחד השמות שלי ובנון, להשם דוד: שאלות ותשובות משכיל לרוד, או שאלות ותשובות מזמור לרוד, או למנצח לרוד וכדומה. ואם להשם שלמה: שאלות ותשובות חכמת שלמה, או — שאלות ותשובות אפריון שלמה, או יריעות שלמה וכדומה. אבל ביחד עם הרמז לשמי, רציתי גם בן לעשות חסד עם קרובי שהלכו לעולמם. ועם אלה — שיברלו לחיים — החיים אתנו כהיום הזה. ולזכות גם אותם ברמז לשמם בשם החבור שלי. ואחרי נסיונות רבים למצוא בדרך הגרמטריא, או, בדרך הנוטריקון, שם שיתאים לחפצי, הצלחתי למצוא שם המתאים לכוונתי. והוא — השם שלחן שלמה. כי התיבה שלחן היא ראשי תיבות: שרה, לאה, חנה, נתן. שרה היא זונתי, שתחיה, לאה, חנה, שתי בנותי שתחינה ונתן בני שיחיה. ונתן גם כן שם חותני הריון עליו השלום. ושלמה בשם הספר הוא שמי שלמה. וגם השם שלחן שלמה ביחד עם הכולל ועם מספר האותיות עולה בר בבר בנימטריא כשם אבי ואמי עליהם השלום. את השם הזה מצאתי נאה ויפה מכל הצדדים ומתאים לחפצי. וגמרתו בדעתי שכך. אם ירצה השם, יהיה שם הספר: שאלות ותשובות שלחן שלמה.

לא עברו אלא ימים מועטים והנה נזכרתי. שהנני בעל חוב גדול. ושעלי לפרוע חוב ישרן של הכרת טובה לחותני הריון ר' נתן. עליו השלום, על כל החסדים שעשה עמרי. ועל גורל החבה שהיה מראה לי בכל עת ובכל זמן. וכאהבת אב את בנו אהב אותי. ובי התנחם, על אשר לא היה לו בן יורש מקומו. וביחור, על אשר השאיר לי אחריו בירושה אוצר ספריו הגדול, אשר אסף בעמל רב וביד ניעה גדולה במשך ימי חייו, בקמצו ממאכלו וממשתו ומשאר צרכיו, ואת הכסף הוציא על קניית ספרים יקרי הערך. ובהיות שלא השאיר אחריו בן ממלא מקומו. וגם לא חבר שום חבור, אם כי כחו היה גדול בתורה, כאחד הגדולים אשר בארץ, אבל, מרוב העבודה והמטרות בהריגות בקהילה גדולה כקהילת בריסק — לרוד, לתווך ולפשר בסכסוכים. ובדיני ממונות, לא היה לו פנאי לכתוב על הספר חדושתורה שלו. וחבל על ראבדין ולא משתכחין — התדושתורה שלו, שבראוי היו מוצאים בהם ההוגים בתורה ולומדיה ענין רב. ומשום זה, רואה אני חובה לעצמי להקדיש החבור שלי לזכר שמו; בלומר, שימצא זכר שמו בשם הספר, ובדואי, כשילמדו בהספר ויעיינו בו, תהיה לו נחת רוח גדולה מזה. ומטעם זה, אני אומר לקרוא להחבור שלי בשם: שאלות ותשובות חק נתן, כפי הכתוב בספר תהלים: חק נתן ולא יעבור. וחק — הוא רמז לתכן הספר, שהוא עוסק ברין ובהלכה. ונתן — לזכר נשמת חותני הריון ר' נתן עליו השלום. ובהקדמה להחבור אבאר מעט שם הספר, שהוא לזכר חותני הריון, עליו השלום. וגם אספר מקצת שבחיו והמוב והחסד אשר עשה עמרי. ואם ימצא המעיין בחבורי איזה דברים של מעם, ידע, שמיד חותני הנם לי. כי אוצר ספריו הגדול, שהשאיר לי לנחלה, היה לי לעזר ולתועלה רבה בברור הספקות והשאלות שהביאו לפני השואלים אותי בדבר הלכה. והספרים המרובים שישנם עתה

צירי ושממנו הנם לי מאפשרים לי לדעת השקלא וטריא של הנאונים והפוסקים, ראשונים ואחרונים, כמעט בכל הלכה והלכה, ולהעמיר הרין על אמתו. וכבר אמרו החכמים: אין חכמתו של אדם מגעת אלא ער מקום שיר ספריו מניעים. ולולי הספרים של חותני הריין עליו השלום לא היה בא החבור שלי לעולם.

יום ג' י"ג אייר תש"ו

בוראי אין לך מרה יותר גדולה, יותר מעילה ויותר משוכחת ממרת הת-
מימות. ולא בכרי נשתבח בה יעקב אבינו: „ויעקב איש תם יושב אהלים“. והר-
תורה הזהירה עלינו: „תמים תהיה עם ה' אלהיך“. ורוד המלך אמר בשבח הת-
מימים: „אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'“. ואני, בכל פעם, כשאני מכיר
לדעת אחר התמימים, שבעונותינו הרבים, בדורנו, דור יתום, מספרם איננו רב,
אני אומר תמיד בלבי: הלואי והיו כל אחינו בני ישראל תמימים כמוהו, כי אז
אולי היה בא לנו כבר הגואל-צדק, משיח-צדקנו. אבל, לצערנו, מספר התמימים
קטן הוא מאד ונער יספרם. ולהיפך, מספר הערומים הוא רב וגדול. ולא „ער-
מים“ בפי עצת חכמינו, זכרונם לברכה: „לעולם יהא אדם ערום ביראה“. כלומר,
שיבקש האדם עצות ותחבולות לנצח את היצר-הרע בערמתו. אלא ערומים —
למצוא להם פתח של היתר לעשות דבר האסור. והנם חכמים לטהר את השרץ
בק"ן טעמים. והזמנות יקרה במינה כזו — לבוא ברברים עם אחר התמימים
— היתה לי אתמול, בבוא אלי אברך אחר צעיר לימים ופניו מפיקים תם ויושר
ומעירים על תמימות לבו ונפשו. והרברים הפשוטים שספר לי, נכר היה בהם,
שהנם בולם דברי אמת, בלי הנזמה ובלי הפלגה, בלי התגנדרות ובלי בקשת
התהדרות באיוז מעלה שהיא: אם בלמרנות, ואם ביראת שמים. אלא הכל רב-
דים כהויתם. ולקחו את לבי בפשטותם ובתמימותם. ואם כי הצעת הענין, שלמד
ענו הוא בא לשאול בעצתי, ארכה יותר משתי שעות, לא הוניעני בדבריו ולא
היו עלי לטורח. כי הייתי מעוניין בכל הדברים שספר לי.

הוא בא אלי, כפי שאמר לי, לשאול בעצתי בענין אחר היוצא מנדר הרניל.
זכרי להסביר לי הענין, אמר לי, הוא רואה את עצמו מחויב לספר לי קודם
כמעט כל קורות ימי חייו. והוא התחיל בזה — לספר לי, שבמשך שתי השנים
האחרונות היה מלמד דרדקי אצל רענארים אחרים בכפר, הנמצא במרחק ט"ו
פרסאות ממחננו. ועתה הוא אותו את דרכו לשוב הביתה, לאשתו ולילדיו,
לעיר קידאן, אשר במריגת זאמוט. וכרי שלא אהיה חושר בכשרים, להאשים
אותו, על אשר עזב את אשתו כמשך זמן רב כזה, וכטל את עצמו ממצות פריה
ודביה וגרע מאשתו השלשה דברים שחייבה התורה בהם את האיש, רואה הוא
את עצמו מחויב להאריך מעט בדבריו ולספר לי, באיזה אופן הוא בא לזה,
שהוצרך לעזוב את אשתו וילדיו ולהרחיק נרוד לימים רבים. ומספור דבריו

יתברר לי, שלא היתה לו ברירה אחרת ואנוס היה לעזוב את ביתו ולנדוד למרחקים. וכל מה שעשה, לא עשה אלא מאונס, על פי ההכרח. וההכרח, כפי מאמר החכמים, לא יגונה. ואונס רחמנא פטריה.

אבי, וזכרנו לברכה, כך התחיל האברך ספורו, היה שוחט ובורק ומנקר בעיירה קטנה, בקופישיאק, אשר בזאמוט המדינה. העיירה הזאת איננה מרובה באוכלוסין ורוב תושביה הנם עניים, או בעל־בתים בלתי אמירים. ורק כעל־בתים אחרים, מתי מספר בה, אשר חנן ה' אותם בהון ועושר. אבי ז"ל היה מתפרנס ברוחק, אבל לא התרעם מעולם על זה והיה שמח בחלקו ומקבל הכל באהבה. ומרגלא היה תמיר בפומיה: העיקר בחיים — הוא להיות ירא שמים. והיתר — הכל ספל. והעשירות־תענוגי־עולם הזה — אין כדאי להתאוות להם, כי הנם רק הכל הבלים. וביחוד — שלעני יותר נקל להיות ירא שמים, מאשר לעשיר. ובוראי שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא היא יותר יפה מכל תענוגי עולם הזה. ובשיטה זו השתדל להרדיך גם אותי. ומשחר טל ילדותי בקש להשיג ריש בלבי יראת־שמים, כדברו אלי יום יום, ובשנותו רבריו פעמים רבות: העיקר, להאדם בחיים — להיות ירא־שמים. והשאר — הכל ספל. ובעודני ילד רך בשנים ולא ידעתי עריין צורת האותיות של האלף־בית היה אבי לוקח אותי לבית־התפילה. והיה מחזיק אותי אצלו בצדו ולא נתנני לצאת החוצה לשחק עם שאר הילדים בגילי. והיה מלמד אותי לענות אמן ביחד עם הצבור. והשגית עלי לכל אתעצל כדבר ולכל אחסיד אף פעם אחת. וכשנרלתי ונכנסתי לחדר המלמד, מוכרח הייתי גם בן ללכת להתפלל עם אבי בבית התפילה. ואבי היה משגיח עלי, שאתפלל כל התפילות על הסדר, ולא ארלוג על אחת מהן, ושת־פילתי תהיה שגורה בפי. גם התחיל לחנך אותי במצוות: להמיל ציצית במלית ולענב העניבות במספר וכראוי, כפי הדין; לקפל המלית, בשהיה מסירה מעליו, ולכרוך התפילין, בשהסירם מראשו ומירו. וכל זה — כדי להרגיל אותי במצוות. והיה מלמד אותי לנהוג מנהג אדם גדול — ברעונשין — בשמירה ובוהירות מכל דבר אסור: לבלי לנגוע בשבת בדבר שהוא אסור מחמת מוקצה, ובלוי לצאת בשבת מחוץ לתחום, ולבלי לאכול פרי שנקמף או שנפל מן העץ ביום השבת; להזהר בנמילת ידים לאכילה, לברך כל הכרכות שחייב בהן כל אדם מישראל ולמעט באכילה ביום צום ותענית. ובנוגע ללמודי אחז בשיטה זו: בראשונה מסר אותי למלמד דרקי ללמוד הקריאה והתפילות. ואחרי כן מסר אותי למלמד אחר — ללמוד תורה, נביאים ובתובים. וכשהגיע הזמן בימי חיי, שמתחילים במסומותינו ללמוד גמרא עם הנערים, הוציא אותי מן החדר מיד המלמד ועמם עליו העבודה ללמוד אתי בעצמו.

אבל הוא לא התחיל בלמוד גמרא, כפי הנהוג, אלא פתח בראשונה בלמוד ספר הטור, חלק ארץ חיים, באמרו: ראשית חכמה יראת ה'. וראשית כל נחוצי שכל אדם מישראל ידע מה היא חובתו להרבנו של עולם, דבר יום ביומו: הכרכות והתפילות, דיני ציצית ותפילין, הלכות שבת והלכות יום־טוב ושאר הדינים הכלולים בחלק ארץ חיים, שבלי ידיעתם כמעט אי אפשר להיות ירא

שמים. — שומר תורה ומצוות כראוי. ולפי דעתי, היה אומר, לא מחכמה עוֹשִׂים המלמדים, שהנם מהחילים עם נער בן עשר שנה, שאיננו יודע אף דין אחר מהדינים, שכל אחר מישראל מחויב לדעת, בשקלא ומריא ובפלפולים כארבעה אבות נזיקין: השור והכור, המכעה וההבער. והנם משתדלים להרגילו לשאול שאלות וקשיות על כל מאמר ומאמר ועל כל תיבה ותיבה שהוא לומר בהנמרא, קשיות לאין סוף ולאין מספר. וכל זה — כדי לתרגיל מוחו. ועל ידי למוד בשיטה מקולקלת כזאת, התלמידים אובדים את דרכם, להבין הדברים שהנם לומדים כפי פשוטם ובפי מובנם האמתי. והנם מוצאים להם באור בדרך עקש ופתלתל. ועל המלמדים האלה נאמנו דברי המלך החכם בקהלת: „אשר עשה האלקים את האדם ישר והם בקשו חשכונות רבים“, כי הכוונת יתברך נתן לנער מוח בריא ושכל ישר להבין כל דבר לאשורו, והמלמדים מבקשים דרכים עקלקלות לבלבל מוח התלמיד ולעקם את שכלו, לבל יראה נכוחות. ונם לא רצתה נפשו בהמלמדים — על שאינם שמים לב כלל לחנך את התלמידים במוסר ויראת שמים, — ללמד אתם — מכלערי הפלפולים בנמרא, רש"י ותוספות — גם מעט אגדה וספרי מוסר; כאילו למוד זה — דבר טפל, שאין כדאי לאבד זמן עליו. וכזה ראה טעות גדולה מצדם, כי המלך החכם מכל אדם אמר: „חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה“. ומי שלא נתחנך ביגרותו ובימי נעוריו במוסר ומדות, מאין יהיו לו כשיגדל ויהיה לאיש? וכשראה אבי, שאני כבר בקי בטור ארח חיים, ויודע אני כמעט בעל פה כל הדינים הכלולים בחלק זה, נגש ללמוד אתי נמרא. ונם כאן סר מדרך הכבושה: לא התחיל בתם ומוער, בשור ובור, במזיק ובניזק, אלא התחיל אתי — ביציאות השבת שתיים שהן ארבע. ולמד אתי פרקים אחרים במסכת שבת וכשחזרתי עליהם פעמים רבות, והיו שנורים על פי, למד אתי מסכת ראש השנה. וכשנמנתי מסכתא זו, למד אתי מסכתא ביצה, ואחרי כן מסכתא יומא ויתר המסכתות מסדר מועד. ורק אחרי עבור שנים אחדות, מזמן שהתחלתי בלמוד נמרא, התחיל ללמוד אתי המסכתות מסדרים נזיקין ונשים. וכיחד עם למוד הנמרא למד גם אתי ספרי אגדה וספרי מוסר ומדות: פרקי אבות, אבות דר' נתן, מדרש תנחומא, פרקים מספר המדע להרמב"ם, פרקים מספר חובת הלבבות, שערי תשובה דרבינו יונה, מנורת המאור, קב"ה ישר ועוד אחרים. ונם נתן לי ללמוד ולעיון ספרי דרוש. כי הדרשות מושכות את הלב. וכיחד עם זה — הנני מלמדות אותנו מוסר ומדות דרך ארץ.

ובאשר האב מחויב גם כן ללמד את בנו אומנות, למד אבי אותי את אומנותו — אומנות השחיטה, הכדיקה והניקור. אומנות זו לא ישרה בתחילה בעיני, כי לא יכולתי לראות בצער הבעלי-חיים הנשחטים: העופות השחוסים — כשהנם מקטיקשים ככנפיהם, והעגלים והפרות, — כשהדם שותת וזורם מגרונם, הנם פושטים לפניהם רגליהם ומחזירים ומבניסים אותן. וכזה עד אשר תצא נשימתם האחרונה. וכמה פעמים התבוננתי וראיתי, שהבעלי-חיים מרגישים ייורעים שמוליכים אותם לשחיטה ואינם רוצים בשום אופן ללכת לכית הש-

חיסה וצריך למשוך אותם בחזקה ולהוליך אותם בעל כרחם. וכשהייתי שואל את אבי: הרי זה צער בעלי חיים להסב מיתה לבהמות ולעופות, והתורה חשה לצער בעלי חיים. ועל זה היה אומר לי אבי: כך גזרה חכמתו של הבורא ית-ברך. וברברי חז"ל: סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים. ועור זכות היא להבהמות ולהעופות הבאים לשחיטה על ידי ישראל, שמברבים עליהם הברכה על השחיטה ושמיים בהם מצות כסוריהם ושבשרם עולה על שלחן היראים והשלמים בשבתים וימים טובים. ובני ישראל מקיימים בהם מצות שמחת שבת ושמחת יום טוב, כפי דברי חז"ל: "אין שמחה אלא בבשר". בזמן שהבעלי-חיים, שנפל בגורלם לבוא לידי הערלים. והערלים הורגים אותם ואובלים בשם — בשר נבלה, אין בדם אף אחת מכל הזכויות האלה. ומה שהשוב עור יותר, הוא — שהבעלי-חיים בעצמם — על פי הרוב — משתוקקים ומתאווים ליפול בידי ישראל ולהיות נשחטים בבשרות על פי התורה ולפי הדין. והם הם הבעלי-חיים, שנתגלגלו בהם נשמות חוטאים ובעלי עבירות, ברי למרע עונותיהן בעולם הזה. והנשמות האלה, בירוע, סובלות יסורים גורמים, כשהנן נמצאות בגוף של בעל חי. והנן מתגעגעות לצאת לחפשי ממאסן. ורק דרך אחת להן להשיג מאוין: ליפול בידי ישראל ושוחט ירא שמים יברך עליהן הברכה על השחיטה, ובברכה זו תתוקינה ותצאינה לחפש. והקרוש ברוך הוא ברוב רחמיו וחסדיו הגדולים מזמין על פי הרוב הבעלי-חיים שנמצא בהם גלגול, שיפלו בידי ישראל, ברי שיביאו נשמות החוטאים לידי תיקון. ובדאי ההנאה שיש להנשמה המגולגלת ולהבעל חי, לשניהם כאחד, על ידי התיקון — כי גם הבעלי-חי סובל יסורים, כשגלגול נמצא בקרבן — היא יותר גדולה, מהצער והיסורים שיש להבעלי-חי בשעת השחיטה. ויש ידים לשער, שכמעט כל הבעלי-חיים הבאים לשחיטה, נשמה מגולגלת נמצאת בהם. כי מספר העבירות, שעל ליהן נשמת האדם נרונה להיות מגולגלת בבעלי-חי, הוא גדול ורב מאד. ואין להנשמות המגולגלות תקנה יותר מעולה להפטר מעונש הגלגול, אלא לבוא לידי שחיטה על ידי שוחט ירא שמים. ובמדה שהשוחט הוא יותר ירא שמים, באותה מדה התיקון להנשמה המגולגלת הוא יותר טוב ויותר נאה ויאה. ומטעם זה, על השוחט להיות ירא שמים, כי אחריות גרולה מוטלת עליו. ולא רק האחריות שלא להסריף ושלא לגבל הבעלי-חי, שהוא עסוק בשחיטתו, אלא, ביחוד — שלא תבוא על ידו, חס ושלום, תקלה להנשמה המגולגלת בגוף הבעלי-חי. והתיקון, הבא על ידי השחיטה, לא יהיה תיקון שלם. והנשמה המגולגלת תהיה מוכרחת להתגלגל עוד הפעם בעולם השפל בגוף בעלי-חי אחר, ברי להשלים תיקונה. דברי אבי לא הניחו את רוחי ואמרתי לו: בודאי להנשמות המגולגלות יפה-היא השחיטה, כי על ידה הנן מוצאות תיקון, אבל במה חטאו הבעלי-חיים לסבול יסורים ולהיות נגזרים מארצות החיים בער חטאים שהטאו אחרים, נשמות החוטאים, שנכנסו לגופם שלא מרעתם ושלא מרצונם. ועל זה אמר לי אבי: אסור להרהר אחרי מדותיו של הקדוש ברוך הוא, כי כל רביו צרק ומשפט ולא יעשה עוול.

ואם כי ידעתי, שבלי ספק, הצדק עם דברי אבי, בכל זאת לא נקל היה לי להתרגל באומנות השחיטה. וביחוד, בשחיטת נסות ורקות. ובפעם הראשונה, כשמסר אבי לירי שחיטת עגל, והעגל היה מכוס עליו כל הזמן בעיניו הנדולות, נרמה היה לי כאילו הוא אוסר אלי. כמה חמאתי לפניך, שאתה אוסר להרנני ולקפור ארג חיי מרם זכיתי ליהנות ולשבוע מזיו החיים. וכשבפתו נגליו והש- ליבו אותו ארצה ואחזתי בעור צוארו להעביר סכיני עליו, רעדו ידי, כאילו אחזתני מחלת הקרחת. ויראתי, לכל אנכל את הבעלי-חי. וכשנמרתי השחיטה לא יכולתי להסב עיני ממנו. וכל זמן שהיה עוד בעיניו זיק של חיים, נרמה היה לי, שהוא מכוס עלי בעינים מלאות זעם על העוול שעשיתי לו. והרגשתי דגש של כושה ובלסטה, כאילו זה עתה רצחתי נפש. וכל היום ההוא הייתי סר וזעף. והייתי באיש נדהם וכל מאכל לא ערב לחכי ונשאר בנרוני, כאילו שמו מחנק לנפשי. אמי הכירה סבוכתי בפני וכי אינני נונע בהסאכל אשר שמו לפני. ושאלה אותי: מה זה היה לך, נסע, האם חולה הנך, או מרגיש אתה כאב כאחר מאכריך? במובן, לא הנרתי לה. הסבה, שהעגל השחוס הנהו כל הזמן לפני עיני. ואני רואה עיניו הנדולות מלאות צער. והרם שותת מנרונו והוא מפרנס בכל אבריו. ולא ארע מרוע — ומחזה העגל השחוס העלה בזכרוני, כל היום דברי הסליחה: „עשה למען מכוחים על יחור שמך“. ונרמה היה לי שאני רואה תי- נוקות לאין מספר מכוחים לפני וכולם מכוסים עלי בעינים מלאות יגון וצער. וגם אחרי עכור היום ההוא, בכל פעם כשהיה מוסר לי אבי — כדי להתרגל באומנות השחיטה והכריזה — כהמה נסה, או, רקע לשחיטה, הייתי מרגיש אחרי השחיטה, רגש של כושה ונוחם על מעשי, כאילו חמאתי והרעתי לעשות. אם כי ירעתי, שמקיים אני אחת מתרי"ג מצוות התורה, כשאני שוחט בהמה מהורה בכשרות ומברך עליה הברכה: „אשר קדשנו במצוותיו וצונו על הש- חיתה“. ואם כי גם ירעתי, שזכות היא להבעל חי שבא לירי והייתי בעוזריו להביאו לירי תכליתו, שלמענה נכרא ובא לעולם — סוף בהמה לשחיטה. בכל זאת — וגם אחרי שירעתי כל אלה — לא יכולתי לעשות מאומה נגד חולשה זו שהיתה בי ולהתיחס בשויון נפש לשחיטת הבעלי-חיים הבאים לירי.

הלמור ביחירות עם אבי בלי חברת חברים גם כן לא השביע אותי רצון. כי קנא קנאתי בהבחורים בני נילי, שעזבו עירנו והלכו ללמוד בהישיבות הנדר- לות שבמדינה. וגם אני בקשתי את אבי שיתן לי ללכת לאחת הישיבות המפור- סמות. אבל אבי לא הסכים לזה, באמרו: בהישיבות האלה משניהים רק על זה, שהתלמידים ילמדו בהתמדה, אבל אין שמים לב כלל — או רק כמרה בלתי מספקת — להנהגת הבחורים כמדות וכיראת שמים. וכאשר בין הבחורים, תלמידי הישיבות, ישנם גם כאלה, שסורם דע ומרותיהם מנוות, יש סבנה, למי שבא בחברתם, שלמור ממעשיהם וישחית גם הוא את דרכו. בדרכי הסלך החכם מכל אדם: „זכוכי מות יכאיש יביע. שמן הוקח“. ואני אינני רוצה להור- ציאיך מתחת השנחתי ער אשר תגדל ותהיה לאיש. ולא יהיה יותר מקום לחשש סבנה, שתסור מדרך הטוב והישר. וגם אמי סרכה לתת אותי ללכת מביתה

לאחת הישיבות. וכבר מטעם אחר: דאג דאגה לשלומי, לכל אסכול, אולי, כנכר חרפת רעב; כי בהיותי מטבעי בישן ואסטנים, ואם אצטרך לאכול על שלחן אחרים, כמנהג הבחורים תלמידי הישיבות, האוכלים לחם חקם, דבר יום ביומו, אצל הבעל-ביתם — הפעם אצל האחד והפעם אצל השני — אולי לא אאכל רי שבעי. ומשמן בשרי ירדה, ולא יהיה עוד בי יותר כח ללמוד. ואם עוד, חס ושלום, אפול חולה למשכב, מי כנכר יראג לסעוד אותי על ערש רוי, להשקני שקוי מרפא ולהחלימני. ובכלל — מי יטפל בכגרי ובכלי, שיהיו שלמים ונקיים, כמו שהיא מטפלת בהם כל הימים.

כה עברו עלי ימי נעורי בבית אבי, ובשמלאו לי שמונה עשרה שנה והגיע לי עתי — עת דורים, התחיל אבי לראוג למצוא למעני זוג. כפי אשר צוו לנו חבמינו, זכרונם לברכה: בן שמונה-עשרה לחופה. והיה מאיץ בהשרכנים למצוא למעני זוג הנון. והתנאי הראשון שהתנה עמהם — שהבלה תהיה בת תלמיד חכם. ועל תנאי זה איננו יכול לותר אף במשהוא. אבל בנוגע לשאר התנאים יש תמיד האפשרות לעיין ולהתפשר. ואם כי אבי לא התהלך בנדרות ולא בקש למעני כלה מגזע היחש דשתהיה מסובלת בהון ועושר, בכל זאת קשה היה לה-שרכנים למצוא למעני זוג, שיהיה טוב והנון לאבי ולהמחותן ולי וגם להמ-דוברת. כי למצוא למעני כלה בת-טובים, בת תלמיד-חכם, שוחט, ריין או מלמד, שעל פי הרוב הנם מתפרנסים ברוחק. ואין לאל ידם לתת נדוניא לבתם ולהח-זיק חתנם עם בני ביתו על שלחנם שנים אחרות אחרי החתונה — שדוך כזה לא יסכון למעני. כי גם אבי מתפרנס ברוחק. וגם הוא לא יוכל להחזיק אותי ובני ביתי על שלחנו, כדי שאוכל להמשיך את למודי גם אחרי החתונה. ובעל-הבית תלמיד-חכם, שברכו ה' בהון ועושר, יש לו האפשרות לבחור בבחור-חתן לבתו, כפי רצונו. ובדאי ימצא בחור, שיצא שמו לתהלה, בתור עלוי ושיהיה ראוי לסמיכה. ושיוכל לקוות, שכרוב הימים יהיה רב, יושב על מרין באחת הקהילות בישראל. ולא יקח אותי חתן לבתו, בחור עני כמוני, שאם כי קריתי ושניתי הרבה ואומנות השחיטה בידי וגם מעלות אחרות ישנן בי: קול ערב ונעים, להיות שליח עבור עובד לפני התיבה, כפי במעמי הקריאה ויודע אני לקרוא בתורה לפני הצבור והנני גם בעל תוקע מצוין. אבל לפי שיטת הלמוד שאחז בה אבי, ללמוד עמרי נמרא על פי הפשט ולא בדרך הפלפול, אין בי ממעלת החריפות, שבה מצטיינים העלויים. ועל ידה הנם נעשים מפורסמים. וגם מרת הענוה, שהיא מנת חלקו של אבי. ומעולם לא התפאר בפני איש כהר דיעות שיש לי בהלכה, באגדה ובדרוש. וגם אני הלכתי בדרך — דרך הצנע לכת ולא השתבחת בעיר: למדן אני, צורבא דרבנן הנני. ומטעמים האלה לא יצא שמי לתהילה בארץ, והייתי בעיני כל — בחור פשוט, שאיננו מצטיין במאומה, ושכמהו נמצאים בחורים לרוב בכל מקום. וכמובן, בעל-הבית אמיר ותלמיד-חכם כאחר — לא ימצא חפץ בבחור פשוט, שאיננו מצטיין במאומה, כמוני. ויבקש לו בחור שיצאו לו מוניטין בעולם שהנהו עלוי ויהיה לו ול-משפחתו לכבוד ולתפארת. כתנאים כאלה לא מרובים. היו השדוכים שהציעו

השרכנים לאכי למעני לכחידה. וסוף כל סוף דאה אבי את עצמו מוכרח להס-
 כים להשרוך עם בת ד' יורל החנוני בעיד קיידאן, הסמוכה לעירנו. את ר' יורל
 היה אכי יורע ומכיר מכבד, שהנהו יורע ספר, מקדיש זמנו ללמוד וקובע עתים
 לתורה. וכיתור, שהוא ירא שמים באמת, מדה שאיננה מצויה לרוב אצל חנונים
 ותנרנים. ואם כי ר' יורל לא נמנה על הלומדים שבעיר, בכל זאת גם כן לא היה
 נחשב בעיני איש לעם-הארץ. ואבי התנחם בזה, שהכלה, לפחות, איננה בת עם-
 הארץ. וגם ר' יורל מצא לטוב להשתרך עם אבי ולתת את כתו לכנו, כי שמע
 שמע אבי, שמעריצים אותו על תסימותו ועל הנהגותיו הישרות. אם כי ירע,
 שבשרוך זה הוא מעמים על עצמו עול כבר מנשוא: לתת לי נדוניא חמש מאות
 זהובים ולהחזיק אותי ובני ביתי ארבע שנים על שלחנו וכל מחסורי עליו. והוא
 לא על הבעל-יבתיים האמידים נמנה. וגם לא היתה לו פרנסה בשופי. ואם כי ר'
 יורל היה שבע רצון מהשרוך, אשתו, המחותרת, לא היתה כלל וכלל. וגם כקשה
 לעכב בידי בעלה לקחת אותי לתתן לבתם, באמרה אליו: הבחור איננו מפורסם
 כלמדין גדול שיהיה ראוי לסמיכה להוראה. וגם לא יסכון להיות סותר, כי הכרת
 פניו תענה בו — מרת הבישנות והתמימות — שאיננו מוכשר לעסוק בפרק-
 מטיא ואין בו ממדת התנרנים. ובמה יפרנס אחרי כן את אשתו ובני ביתו?
 אבל המחותר, ר' יורל לא שם לבו לדבריה ולא שמע בקולה, באמרו: הבחור
 מוצא חן בעיני. ובוראי הקדוש ברוך הוא יורה לו את דרכו. ומאן ריהיב חיי
 יהיב מזוני. והשרוך נגמר בכי טוב: והחתון התחייב בהתנאים להחזיק אותי
 ובני ביתי בכבוד במשך ארבע שנים על שלחנו וכל מחסורי עליו. ומכלערי
 בנדרים ותכשיטים להכלה, כנהוג, התחייב עוד לתת לי חמש מאות זהובים במ-
 זמנים. ואת הסכום הזה ישליש אצל הרב דמתא קורם הנשואין. וכאשר קרבו
 ימי הנשואין, הודיע לנו המחותר, שאין ביכלתו לקיים התנאי האחרון —
 להשליש כסף הנדוניא אצל הרב. כי האדונים, שהנם חייבים לו כסף בעד
 סחורה, לא סלקו חובם בזמנו ואין לו האפשרות לנגוש בהם ולתבוע אותם לדין
 על שלא שלמו החוב בזמנו. וכסף אחר אין לו לעת עתה במזומנים, ואם כי אין
 לו האפשרות להשליש הכסף בהזמן המותנה, תיכף ומיד, כשיקבל החוב מירי
 האדונים ימסור לי הכסף אחרי הנשואין, כפי שהבטיח לי. וזה — בהן צרה
 שלו. כי איננו, חס ושלום, מאלה שאינם עומדים בדברום: מבטיחים — ואינם
 מקיימים. היריעה הזאת הביאה במבוכה כל אנשי משפחתנו. כי מעשים בכל
 יום הוא, שהבעל-יבתיים מבטיחים נדוניא לחתניהם, לוקחי בנותיהם, ואחרי כן
 הנם פושטים להם את הרגל. והחתנים יוצאים בידים ריקות. ועל פי הדוב אבות
 הכלות יורעים מראש, שעל שקד הנם מבטיחים נדוניא לחתניהם ושהנם מולי-
 כים אותם שולל. בחקורתם, שסוף כל סוף יסכימו החתנים להכנס לחופה, אם
 גם האבות לא קיימו ההתחייבות שקבלו עליהם. אמי וגם כל הקרובים שלנו
 יעצו לאבי להתחזיר התנאים להמחותן ולבטל השרוך, כי חשרו את ר' יורל,
 שגם הוא בערמה עשה — להבטיח בראשונה נדוניא להתחתן, ואחרי כן — על
 ירי אמתא בדויה — הוא מיקש להפקיע עצמו מהחוב שקבל עליו. אבל אבי

לא רצה לשמוע לרבריהם, באמרו: לא אוכל להעמות חרפה על בת ישראל, להחזיר התנאים לאביה. ואם מה' יצא הרבר והיא הנועדה לבני, ועליה הוכרו ארבעים יום קודם יצירתה: בת פלוני לפלוני, לא אבמל את השרוך רק מפני שהמחותן לא היה יכול לעמוד ברברו — להשליש כסף הנדוניא בזמנו. ואני אינני חושד אותו כלל שבזרון עשה הרבר, אלא בודאי זה בא לו באונס. וכשרי-חייב לו השם והאדונים יסלקו לו את החוב, אינני מסופק שיקיים הבטחתו וימסור כסף הנדוניא לבני. והשרוך לא נתכמל. וביום המיועד, כפי המותנה בהתנאים, נכנסתי לחופה למזל טוב ובת ר' יורל החנוני היתה לי לאשה כרת משה וישראל. ובאתי לרור בבית חותני עם אשתי, שארשתיה באמונה.

ובבית חותני נפלו לי חבלים בנעיסים; כי חותני אהב אותי כאהוב אב את בנו. ובאשתי מצאתי לי עזר כנגדי, כי הנה מצוינת במרות בנות ציון היס-רות. רק חותנתי לא ישרה נפשה כי, כי היא אשה סחרנית ותגרנית והיא מבקשת תמיד ובכל רק תועלת חמירת. ובי לא מצאה רבר מוב לפי רוחה ונפשה. והייתי בעיניה גבר לא יוצלח: אוכל ואינו עושה. ואם כי לא נשאה משפטה עלי בפני ולא שמעתי אותה מרברת עלי מטוב ועד רע, הרגשתי תיכף ומיד כבואי לרור לבית חותני, שאין לבה מוב עלי. כי כמים הפנים לפנים, לב איש לרעהו. והלב יודע ומרגיש, גם בלי אמר ורברים. אבל יחס חותנתי אלי, לא פעל לרעה על הלך-נפשי ומצב-רוחי, כי הייתי שבע-רצון ממצבי החרש והייתי שמח בחלקי: עם אשתי חייתי בשלום ושלחה, כאהבה ורעות. ולב חותני היה מוב עלי והיה מוצא קורת רוח בי; בהיותו רואה שכל היודעים ומכירים אותי מכבדים ומוקירים אותי. וכיחוד היתה לו נחת רוח ממני, על שיצא שמי לתהילה בעיר, שהנני מרא ראגרתא ודרשן מצויין. כי יסרתי בבית המדרש — שאני וחותני מתפללים בו — חכרה ללמוד עין-יעקב. ולקחתי עלי המשרה להגיד לפני החבר-רים בכל יום, — בין מנחה למעריב בימי הקיץ, ואחר תפילת מעריב, בערב, בימות החורף, — שיעור בספר עין-יעקב. וכאן היו לי לתועלת רבה ספרי-אגדה אשר למד אתי אבי וספרי-דרוש שהיה נותן ידיו לעיין בהם. כי למדתי מהם דרכי הדרשנים בבאור הפסוקים שבתורה ומאמרי חז"ל בתלמוד ומדרש. ובכל בית-הדרוש הייתי נאמן. וגם מצאתי לי שביל לעצמי לחבר דרשות כרצוני, לפי המדות שקבעו גדולי הדרשנים, מחברי הספרים המפורסמים בדרוש, שהם היו לי למופת. וכשהייתי לומד פרקים מספר עין-יעקב לפני החברים, הייתי מבאר, מטעים ומסביר אגרות חז"ל לפי הבאורים והדרשות על האגרות האלה בספרי-דדוש המפורסמים: עקרת יצחק, מעשה ה', נפוצות יהודה, עוללות אפרים ועוד, ועוד. וכשהיינו עומדים ברברי אגדה על דבר האכות ושבטי יעקב, יציאת-מצרים ודור המדבר, מלכי בית-דוד וחורכן הבתים — בית ראשון ובית שני, — אלכסנדר מוקדן ומלכי בית חשמונאי ומלכות רומי הרשעה הייתי מספר להחברים, שומעי שיעורי — נוסף על דברי חז"ל הנמצאים בספר עין-יעקב — כל מה שידוע לי בהענינים האלה מספרי המדרשים: מדרש רבות ומדרש-תנחומא, ולקוט-שמעוני ותנאדבי אליהו, ספר הישר וספר יוספון, פרקי רדבי

אליעזר ותרנום שני על מנלת אסתר. והשומעים היו מתענגים על רכרי, כי היו כחרשים בעיניהם ולקחו את לבם. ואחרי בן היו מספרים תהילתי כעיר. והיו מפליגים בשבחתי, שהנני רדשן מצוין, לוקח לכות שומעיו ברכריו. ועל ידי פרסום השיעור שאני מניד לפני חברי החכרה עין-יעקב, נספחו להחכרה חכרים רבים, שכאו גם מבתי-תפילה אחרים לשמוע לקחי. ומוכרחים היינו להוסיף שלחנות וספסלים, כדי לתת מקום לכל הכאים לשמוע. וגם הרכ האב"ר רמתא התענין לפעמים לשמוע שיעורי. וממרום שכתו, בצד ארון-הקדש, במזרח, היה מרכין ראשו ונוטה אוניו לשמוע רכרי. ובפי שמסרו לי אחרים מהמקורכים שלו שמעו את הרב אומר: חתן ר' יורל הוא בעל לשון והסכרה מוכה וכחו בפיו ובלשונו.

ומבלעדי יסוד החכרה עין-יעקב שמתי לבי לצורך אחר בהקדילה, שחם-רוננו היה מורגש והיה דורש תיקון. והוא — ליפר חכרה תומכיתורה, שתראג לצרכי הכתורים העניים, הלומדים והמתגוללים בבתי המדרשות, ואין איש שם אליהם לב, לראונ להם להלבישם ולהנעילם. ולפעמים — גם להאכילם לחם. כי לא תמיד הנם אוכלים לחם לשובע. ויש ימים שהנם יושבים בתענית, באין להם לאותו יום בעל הבית לאכול על שלחנו. ומצאתי לי חכר, אברך אחר, שהיה אתי כרעה אחת על נחיצות הרבר ומצאתיו נאמן אתי ולכבו כלכבי וכיתר יסרנו חכרה תומכיתורה. וראשית מפעלנו היה להכין לנו פנקס ולרשום בו שמות החכרים שנתנו ידם לנו לתמוך בנרבתם במפעלנו. ובכל יום ערב שבת-קורש היינו עוברים על פתחי הבעלי-בתים, חברי-החכרה, לאסוף הנרבות, איש איש כפי אשר התחייב לשלם מרי שבוע בשבוע. ובהכסף הנקבץ היינו באים לעזרה להכחורים העניים הנזקקים לתמיכה. וחזתני לא הניא כירי מלעסוק בצרכי-צבור. ועוד היתה לו קורת דוח מזה. כי ירע שאני עוסק ברכר מצוה רק לשם שמים ולא לשום פניה אחרת ואינני מבקש לעצמי שום תועלת. וגם לא — כרי להיות מוכבר על הכריות.

ובכבה עברו עלי שלש שנים מיום שבאתי לחסות בצל קורת חזתני. ובמשך הזמן הזה נהייתי לאב לשני ילדים: בן ובת. ובמעט שלא הרגשתי במרוצת הזמן, איך חיש נז עכר, כי הייתי תמיד עסוק כאיזה רבר: אם בתלמוד תורה בבית המדרש ואם בעסקנות בצרכי-צבור. וגם הייתי חפשי מראגת הפרנסה, בהיות אני וכני כיתי אוכלים על שלחן חזתני וכל מחסורי עליו. ולהעתיר לא דאגתי, בהיות בטחוני חזק בהבורא יתברך, שכוראי, כאשר ימלאו ימי שכתי בכית חזתני, לא יעזבני ויזמין לי פרנסה כמה להחיות בני כיתי. אבל מחשבות אדם בבל. וימי שלותי לא ארכו, כי פתאום נהפך עלי הגלגל. וימי הטובה כלו הלכו למו, והניעו לי ימי הרעה. וכאיוב אמרתי: שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי ויפצצני. וחזתני, אשר אמרתי בצלו אחיה; כי הוא היה לי — מעת אשר לקח אותי לביתו — למנן ולמחסה, חלה פתאום מחלה קשה ואנושה. ובעוד שני שבועות שבק חיים לכל חי ואיננו. ומאותה שעה שנלקח חזתני, עליו השלום, מעל ראשי נשתנה מצבי לרעה. כי מוכרח הייתי לרור עם כני כיתי בבית חזת-

נתי. והיא היתה עוינת אותי כבר מקודם ועכשיו עוד יותר. ובהיות עתה עליה לכה העול של ראגת הפרנסה, לנהל העסק בחנות ולדאוג לכל צרכי הבית, — רכר שהנהגו כמעט למעלה מבחנותיה, אם כי היא אשת חיל ועקרת הבית, — היתה חותנתי מרת־נפש ונרגזת כל היום והיתה מכסת עלי עוד יותר בעינים ועומות, על אשר הנני, לפי רעתה, אוכל ואינו עושה. ומטעם זה ראיתי את עצמי מוכרח לשנות סדר חיי ולכוא לעזרת חותנתי בהחנות שלה. כי אי אפשר לה לכה להשאיר בחנות מאז הכוקר ועד הערב, מבלי שיבוא איש למלא מקומה, לכל הפחות, שעות אחרות ביום; או, לכוא לעזרתה בימי השוק, כשהלקוחות הנם מרובים וקשה לאיש אחד לשרת הלקוחות ולמלאות רצון כלם. וגם באותו יום נחויץ להשניח על אברי הבפרים הנכנסים להחנות לכל יגנבו איוה רכר; כי כאין רואה ובאין משנית הערלים, אינם חוששים לקנות דבר במשיכה בלכר, וחנם אין כסף.

לעסוק בפרקמטיא ולאחוז באומנות של חנוני. — רכר זה לא היה לפי רוחי, כי תמיד היו לפני עיני דברי הנביא: כנען בירו מאוני מרמה לעשק אהב. והאיש הירא וחרד לרכר ה' אם הוא שולח ידו במסחר ועוסק במשא ומתן, עליו להיות תמיד על המשמר, לכל יעבור על אחד הלאווים שבתורה, עבירות, שרוב הסותרים והחנונים, בעונותינו הרכים, דשים בעקבם ואינם מרגישים בהם כלל, מפני רוב ההרגל. וחותני, עליו השלום, לא אחת ולא שתיים אמר לי באנחה: אינך יודע, בני, כמה קשה הוא להיות תנרן וחנוני ולהיות ירא שמים כאחר, כי כל היום עליך להיות נזהר מפנייה ומנוילה, מתרמית ומאונאה, מלשון הרע ומרכילות, מברכ־שקר ומחנופה, מדברים בטלים ומרכי שיחה עם האשה. ועוד עבירות שהתגנבים והחנונים עלולים להכשל בהם בכל שעה ובכל רגע. ובעוד גותינו הרכים, רוב התגנבים אינם נזהרים כלל כזה. ומרוכ ההרגל בהם נעשו להם בהיתר. וגם אינם רואים חובה לעצמם והנם צדיקים בעיניהם. ואותו תנרן, שבכל יום ויום, כדרכים שכין אדם לחכרו, הוא עובר על כמה לאווין שבתורה ואין לבו נוקפו על זה, אם יארע לו מקרה לשכוח להתפלל תפילת־מנחה, או, תפילת־ערבית, או, לנגוע ברכר שהוא מוקצה ביום השבת — הוא יירא וחרד מפני העונש, ומבקש לעשות תיקון־תשובה על העבירה שעבר. הרכ־רים האלה שאמר לי חותני, עליו השלום, נחרתו בזכרוני. ובכל פעם שהייתי בא להחנות של חותנתי הייתי בפתח וכמורא לכל אנשל, חס ושלום, כאחת העבירות שמנה ופרס לי חותני, עבירות שהנן מצויות אצל התגנבים והחנונים. אבל אומ־גותי החרשה — אומנות תנרן וחנוני, אומנות של לסטים, לא ארכה לי ימים רבים. כי חותנתי שבעיניה הייתי תמיד בטלן ואדם שאיננו מן היישוב, מצאה מנרעת בכל מה שהייתי עושה. והיתה שופכת עלי קצפה וזעמה. והיתה מקללת קללה נמרצה את השרכן, אשר הביא אותי — הבן־פורת — לביתה. וכיחוד כעסה עלי פעם אחת, על אשר נתתי — בזמן שלא היתה בהחנות — סחורה בהקפה להסרסור ר' זעקל הינרעם. הוא בא אלי להחנות בבקשה לתת לו מעט סחורה בהקפה, כי לא היה לו באותה שעה כסף במוסנים. והוא הבטיח לי,

שכזמן קרוב ישלם לי את החוב. הוא עסוק עתה — כפי שאמר לי — לתווך בין שני ארונים בעסק על סכום גדול. וכשיביא את הענין לידי נמר, יבוא על שכרו משלם בעין יפה, על אשר הצליח להביא את שני הצדדים לידי עסק השווה. ואז, אם ירצה השם, יבוא אלי ויסלק את החוב. וגם יקנה מחרש אצלי סחורה ועל סכום עוד יותר גדול, מאשר בפעם הזאת. וגם הבטח הבטיח לי, שירכבה בשבתנו ובשבת הסחורה שלנו להאדונים שבהסביבה, שהוא נכנס יוצא אצלם בתמירות כבד-בית. ובוראי תניע לנו מזה תועלת רבה. ואני נתתי לו הסחורה כבקשתו. וכשנודע הרבר לחותנתי, בערה כאש חמתה ונתנה עלי בקולה: להשקין המפורסם ולהאכיל הנמכזה הזה, זעקל הסרסור, נתת סחורה בהקפה — הנחת מעותי על קרן הצבי ולעולם ועד לא יסלק לנו אף פרוטה אחת מכל מה שהוא חייב לנו. ועל זה אמרתי לה: אם הסרסור דל ועני, אין זאת אומרת, שלא יסלק לעולם את החוב; כי בוראי לפעמים יש לו כסף בכיסו, ואז ישלם לנו את החוב. ועל כנון זה אמר המלך שלמה: שלח לחמך על פני המים, כי ברכ הימים תמצאנו. ובוראי לא התכוון המלך שלמה בדבריו, שנתן סחורה בהקפה רק לבעלי-בתים אמירים ועשירים; כי דבר זה בלאו הכי. וכולי עלמא נותנים לעשירים בהקפה. ושלמה המלך לא הוציא את דבריו לחנם, על לא רבר. דברי אלה הרגיו עוד יותר את חותנתי, ותאמר אלי: אני מרכרת אליך רברים של טעם ואתה בא אלי בררשות. לררשות מעין אלה שלך, יש מקום בבית-המרדש, לפני השומעים השיעור שלך בעין-יעקב, אבל לא בחנות ובשוק הסוחרים, כי לא יכירן מקומן כאן. ופעם אחרת כעסה עלי, על אשר ראתה אותי שאינני רוצה להרכות דברים עם אשה דברנית ופטפטנית, שבאה להחנות, וכאילו לקנות איזה דבר והתחילה לספר לי דברים שאינם מענינים אותי כלל. וגם אין להם שייכות להחנות ולהסחורה שלנו. ואני עשיתי את עצמי כאיננו שומע. וכראות האשה שאינני שם לכי לדבריה, יצאה מן החנות. ומבלי שארע, אם היה ברעתה לקנות איזה דבר בהחנות, או אם היא באה רק להשמיעני את פטפוטה. וגם על דבר זה חרה אף חמותי עלי ותאמר לי: אם תוסיף להתנהל באופן כזה עם הלכותות, ובלי שים לב להדברים שהנם מרברים עמך, כי אז במוחה אני, שלא יוסיפו לבוא אלינו. ולא יעברו יותר על סף חנותנו. ועל זה אמרתי לה: אינני בא לכאן כדי לשמוע ספורי מעשיות מאשה פטפטנית, שר-בריה הנם מים שאין להם סוף. וחכמינו הזהירו עלינו: אל תרבה שיחה עם האשה. לשמע דברי אלה עקמה חמותי שפתיה לאות לענ ובזז ולא השיבה לי דבר. ואם בשתי הפעמים האלה עוד עצדה מעט ברוחה ולא שפכה עלי את כל חממה, הנה בפעם השלישית, כאשר מצאה במעשי חטא ועון, לא שמה יותר רסן לפיה ומתג לשפתיה ותחרף ותגדף אותי באחר הריקים ותגרש אותי בחרפה ובבזז מהחנות. ובצוותה עלי, לבל אשוב עוד יותר לעולם לחנותה. ומעשה הדבר כך היה. להחנות נכנס עובר-אורח אחר, לבוש בגדי-כבוד, כאחר הכעלי-בתים, וזאת ירו השמאלית החזיק בנגד לבו ויאמר אלי: הנני, לא עליכם, נצרך והנני נזקק לנדכה. אבל איננו עני פשוט, שפוטרים אותו בפרוטה אחת, אלא

הנני מהנצרכים המכוברים, כי הנני „חלוש“. וברכרו כזה הוציא מאמתחתו כתב מרב ראהת העיירות, אשר לא שמעתי שמעה מעולם. והרב ככתבו הנ"ל מעיר על האיש הזה, שהוא בעל־הבית שירד מנכסיו. והנהו חלוש ונוקס לרחמיר שמים וגם לכסף להוצאות על רופא ורפואות. והרב מבקש אחינו בני ישראל, רחמים בני רחמים, בכל אתר ואתר, שיעניקו למוסר כתב זה מהוגם ומכספם ויתנו לו נרבה הגונה ובשכר זה וכו' וכו'.

למקרא כתב הרב הזה הוצאתי מכסי חצי־החוב כסף ונתתי להחלוש. חמותי היתה גם כן באותו זמן כחנות. וכראותה הנרבה שנתתי להחלוש, התנפלה עלי בשצף קצף: למה אתה מכבד את כספי, כסף עמלי, על העצלים האלה, שאינם עושים מאומה, אלא הולכים מבית לבית ורופקים על כל הפתחים ומאספים כסף נרבות. ופרנסתם יותר קלה ויותר מצויה מפרנסתי, שאני מרודה כל היום וגם בלי־לא ינוח לבי מרוב ראותי. ועל זה אמרתי לה: התורה צוהה לנו: ולא תקפץ את ירך מאחריך האביון. וחכמינו, זכרונם לברכה, הרכו בשבת הצדקה והשכר המגיע לנו על ידה, לא רק בעולם הבא, אלא גם בעולם הזה, כפי דבריהם: עשר כשביל שתתעשר. וזכות היא לנו, כשהקדוש ברוך הוא מוסיף לנו עני הנון לתת לו נרבה. ובוראי הקב"ה ישלם לנו פי עשר. ועוד הבאתי לה ראיות מגמרא ומסדרש במעלת מצות הצדקה. אבל דברי היו ללא הועיל. כי חצי־החוב כסף שנתתי להאיש הכריע בעיני חמותי כל מאמרי חז"ל שהבאתי להצדיק את מעשי. ותאמר אלי: — וקצת יז מפיך, מרוב כעסה וחרונה — כבר שכעתי למרי הדרשות שלך, וברור לי, שאם תוסיף לבוא להחנות, תהרוס את מעמרי בהכנס לנות שלך ותביא אותי עד כבר לחם. ומטעם זה אני פוקרת עליך, שתצא מחד נותי תיכף ומיד. ולבלי שוב הנה לעולם. ואין לי צורך בך ולא בעזרתך. ואני אמצא לי דרך לנהל עסקי בלתי עזרתך: אקח לי נערה משרתת לעבורת הבית ובתי תבוא כמקומך להתנות להיות לעזר לי. ועל הדברים האלה הוסיפה עוד חרפות וגרופים לאין מספר ושאין כדאי לחזור עליהם ולפורסם. לשמע דבריה יצאתי מהחנות עצוב ונכה־רוח. ולא רק על זה, שחמותי גרשה אותי מהחנות בהדפה ובכזב, אלא גם לבי היה רוי עלי לראות את חמותי — בתי־ישראל — אינה שמה לב לרברי התורה ולדברי חכמינו, זכרונם לברכה, במקום שיש דף ענין של חסרון כים. ואמרתי כלבי: אוי לאזנים שכך שומעות. בת ישראל, כמעט שאיננה מאמנת בהבטחת הכורא יתברך. והיא מכזה דברי חכמים ולר ענת להם. הלא אין שיעור ומדה וקצב להעונש שיגיע לה על זה, כידוע, וכפי הנמצא בספרי יראים ובספרי מוסר. תפוש במחשבותי אלה ובלי גם לדעת לאן אני הולך, הולכיני רגלי בדרך ישרה לבית־המדרש. וכשנכנסתי לבית־המדרש ראיתי. והנה — פנים חרשות באו לכאן — אורח הנון, ר' גרונם מוכר־ספרים, אשר זה יותר משנתיים ימים לא בא למחננו. שמחתי לראות אותו מחדש, כי ככיר אני אותו עוד מימי נעורי, כשהיה בא מזמן לזמן לעיר מגורי אבי. וגם כשבא לקייראן, קנה אצלו חמי ספר, תשורה למעני. וגם ר' גרונם נזכר בי והכיר אותי, כי יש לו טביעת־עין של תלמיד־חכם. נתתי לו שלום. והוא שאל לשלומי.

ספרתי לו מכל אשר אתי וכל מה שעבר עלי מעת שראיתיו באחרונה, זה יותר משנתיים. וכי חמי, ר' יורל, עליו השלום, הלך לעולמו. ושאני נהייתי — אנוס על פי הרב ר' חנוני למחצה. וישנן לי עתה דאגות גדולות בנוגע לפרנסתי ובנוגע לעתידתי ולעתידות בני ביתי. וכשאני עומד ומרבה כזה עמדו נצנץ במוחי פתאום רעיון זה: הלא ר' גרונם פקח גדול ובקי בהיות העולם. והוא עבר ארצות ומדינות. והרבה ראה והרבה שמע בימי חלדו. ויורע הוא מן הנסיון הרבה דברים שאינם נלויים וידועים לכל אחר ואחר מאתנו. האם לא טוב לפני, לשאול בעצתו, איך ובאיזה אופן אוכל למצוא פרנסתי, כדי לצאת מתחת מרותה של חמותי ולא תשביעני יותר ממרורים. כי עתה, אחר שנרשה אותי מחנותה בחרפה, נעשה ברור לי, שלא אוכל יותר לרד עמה בכפיפה אחת, כי חיים כאלה אינם קרואים חיים. רעיון זה נתקבל על דעתי ונליתי לפני ר' גרונם את כל לבי. ספרתי לו מצבי הנורא וזכר נסתרה דרכי בחיים ואובר עצות הנני. ובקשתי שיבוא לעזרתי בעצתו המחוכמת. ובודאי לא יבצר ממנו הדבר. ור' גרונם הקשיב לרברי רב קשב. וכשנמרתי דברי, נשאר הוא רגעים אחדים יושב על מקומו, העביר פעמים אחדות בידו על חלקת מצחו מצמצ את עיניו, כמתאמץ למצוא פתרון לשאלה חמורה ואחרי כן אמר לי: שמע נא, נתן נטע, להדברים אשר אניד לך ולעצתי אשר אתן לך. בימי חלדי ראיתי הרבה אברכים כמוד, תלמידי חכמים ויודעי תורה, שלא מצאו בעיר מזון מקור למחיה ולפרנסה. וכמעט כולם אחזו בדרך אשר הורו לנו חכמינו ז"ל, שמי שמוזל רע במקום אחד, ילך ויבקש לו גורלו במקום אחר. והיו עוזבים נשים וילדיהם לזמן ונודדים למרחקים לבקש פרנסתם, במקום שהיא מצויה להם. והנה זה ראיתי, שכל אברך שקרא ושנה, אם הוא בא למדינת רייסן, הוא מוצא תמיד פרנסתו בריוח באיזה יישוב, או, באיזה כפר, או, אצל רענארים יחידים: אם בתור מלמרדורקי, ואם בתור שליחצבור, חזן, העובר לפני התיבה. ומי שאומד נותהשחיסה בידו — גם בתור שוחט ובודק. ואתה — שכל האומניות האלה הנן ביריד. ונוסף עליהן עוד מעלות אחרות לך, שאתה יורע פרק באגדה ובררוש ויורע אתה לקרוא בתורה בצבור ולתקוע בשופר, אינני מסופק אף לרגע, שאם תלך למדינת רייסן תמצא על נקלה יישוב קטן באיזה כפר שיקבלו אותך למלמד תינוקות ולשוחט ולחזן ולבעל קורא ולבעלתוקע ויפרנסו אותך ברוחה ובכבוד. כי הרענארים ואנשיהיישוב בכפרים הגם על פי הרוב אמירים ועשירים ויש להם פרנסה בשופי ואינם מקמצים בהוצאות על צרכי נבזה. ועצתי נאמנה לך: עזוב לזמן את ביתך — זו אשתך וילדיך ועשי לך כלי גולה ולך למדינת רייסן ושם תמצא פרנסתך על נקלה. ובמשך שנה או שנתים תאסוף משכר משכורתך סכום הנון ותשוב לביתך וצדור הכסף ביריד. ובכסף זה, אולי תמצא בעיר מגורך עסק שתוכל להתפרנס בו. ואם לא — תקח אתך אשתך וילדיך ותשוב למדינת רייסן, למקום אשר שם פרנסתך מצויה לך. עצת ר' גרונם לא נקלטה במוחי וגם הבהילה אותי. כי אמרתי, איך אפשר לי לעזוב קהילה קרושה כקהילת קיידאן וללכת לנוע על איזה יישוב בכפר, לרד עם עמיהאריצים ולהיות בחברת אנשים

בורים וגסים במקום שאין בית-כנסת ולא בית-מדרש, לא רב ולא ריין, לא סופרים ולא ספרים. ואולי אין גם שם מנין להתפלל תפילה בצבור. ואין שם יותר מקום לכרבו ולקדושה ולענות אמן ולקריאת התורה. והלא על כנון זה אמר ר' יוסי בן קסמא: אם אתה נותן לי כל כסף וזהב זאבנים טובות ומרגליות שבעולם אינני דר אלא במקום תורה. והוא לא רצה לשמוע — כפי המסופר בפרקי אבות — לרברי האיש שפגעו בדרך והבטיח לו אלה אלפים דינרי זהב זאבנים ומרגליות. ובכלל שיבוא לדור עמו במקומו. ויובל היות, שר' יוסף בן קיסמא היה גם בן נצרך כמוני, ואולי, עוד יותר. וככל זאת דחה בשתי ידיו האלה אלפים דינרי זהב ולא רצה ללכת לדור במחיצה אחת עם עמיהארצים. וגם חכמינו, זכרונם לברכה, פקדו עלינו: הוי גולה למקום תורה. ומכלל הן אתה שומע לאו — לכלי ללכת למקום שאין שם תורה ואין שם יראת שמים. ואם כי יעקב אבינו אמר: עם לכן גרתי ותרתי² מצוות שמרתי. ולכן, כידוע, עלה ברשעתו גם על פרעה מלך מצרים, כפי דברי חז"ל, שלכן בקש לעקור את הכל. אבל לי, שהנני יתוש וכדיה נמכזה וקלה — אין האפשרות להרמות ליעקב אבינו ולאמר: גם אני אוכל לעמוד בנסיון ולשמור כל התורה כולה, אם אהיה יושב בין אנשים בורים וגסים ועמיהארצים, שבודאי אינם יראיהאסא ואינם שומרי תורה ומצוות בראוי. ובחשבי כל אלה, נמרתי ברעתי לכלי שים לב לעצת ר' נרונם ולהסית רעתי ממנה. וכן היה, אבל אחרי עכור ימים אחרים, ראיתי את עצמי מוכרח לשוב אליה, להפוך בה ולהפוך בה ולהוסיף להתכונן ולהתחקות על שרשה, ולראות אם לא טובה היא באמת, עצת ר' נרונם, ואם לא, באמת, היא האופן היחידי לחלץ את נפשי מן המצר ולהעמיד את דגלי במרחב.

והסבה לשינוי רעתי היה המקרה הזה: למחרתו של אותו היום, שחמותי נרשה אותי מחנותה והשיחה שהיתה לי עם ר' נרונם ברבר מצבי, כאו אלי שני שלוחים מהבעלי-בתים דהפרור של העיר ראסיין והציעו לפני לקבל עלי להיות שוחט וכורך בהפרור הנ"ל, כי הבעלי-בתים דהפרור החליטו לקחת להם שוחט מיוחד. והם שמו עיניהם עלי, באשר שמעו את שמעי הטוב. והבעלי-בתים דהפרור מוכנים לתת לי כתב, כתוב וחתום בידם, שהנם מתחייבים לשלם לי שכירות, כפי המותנה, במשך ג' שנים, איך שיפול דבר הסכסוך שנפל ביניהם ובין הפרנסים דקהילת ראסיין, המוחים באנשי הפרור לקחת להם שוחט מיוחד ולהתכרל מערתם. ואם בי הרב האב"ד דק"ק ראסיין מחזיק בידי הפרנסים ומאיים על הבעלי-בתים של הפרור, שאם יעמדו במרדם לקחת להם שוחט נגר דצון הפרנסים, יאסור את השחיטה על השוחט, אנשי הפרור אינם שמים לב להאיומים של הרב, כידעם כי הצדק אתם, ואין להרב — על פי הדין — הרשות לאסור השחיטה על השוחט שלהם. ואם בכל זאת הרב ימלא אחרי דבריו ויאסור השחיטה על השוחט, יביאו את הרב. לפני נאוני הרור בכרכי המדינה. ואינם מסופקים כלל, שהנאונים יתנו צדק לפעלם ויבטלו האסור של הרב. אבל איך שתהייה תוצאות הסכסוך ואיך שיהיה הפסק של הנאונים,

הכעלי-בתים דהפרור מקבלים עליהם האחריות, בער תשלום השכירות להשוחרם במשך ג' שנים, בלי שום ערעורים ופקפוקים וטענות ומענות. והנם נאמנים לעמוד ברבונם. ואני, כששמעתי דברי המשולחים האלה, אמרתי להם: לא ירד בני עמכם ואינני רוצה להיות באמצע במקוב שיש מחלוקת; כי אין לעמני רעה יותר גדולה ואין לך דבר יותר מסוכן לנו, עם ישראל, מהמחלוקת. וכל הצרות שבאו עלינו לא באו אלא בשביל מחלוקת. ונס ביה-מקדשנו נחרב על ידי שנאת חנם ומחלוקת, כידוע. ואני רוצה להיות נקי מה' ומישראל ולהתרחק מרבר שהנהו עלול להביא עלינו חורבן וכליה. ואם אתם מחזיקים ברעתכם, להוסיף במחלוקת ולקחת לכם שוחט נגר רצון הפרנסים דקהילתכם, לכו והתפרנסו ממקום אחר. ואני לא אתרצה לכם, גם אם תמלאו את ביתי זהב וכסף. ובזה פטרתי את המשולחים והם הלכו לדרכם.

כמובן, ידעה גם חמותי דבר בוא המשולחים ולשום מה הם באו אלי. וכשמעה, שסרבתי ברבר והמשולחים יצאו מפני דיקם, בערה כאש חמתה ועיניה הפיצו אש פלדות ועל שפתיה כאש צרבת. ותתנפל עלי בשצף קצף ובזולזלים ובהרפות, אשר לא שמעתי בכרומה להם מעורי. ותקרא לי בכנויים האלה: שוטה, בטלן, נכר לא יוצלח, דל נאה. ותשים עלי בקולה, בהטענות: הנשמע מעולם דבר כזה, בר נש שאין פרוסה בכיסו ואין לו במה לפרנס אשתו וילדיו ואיננו גם מסוגל לעסוק באיזה דבר המביא ריות. והנה נפלה לו מציאה מן השמים: משרת שוחט ושכירות מוכסחה לשלש שנים. ונאמנים הם הבעלי-בתים, המתחייבים בכתב, למלאות אחרי דברם. והוא, בטלן-שוטה, דוחה ההצ' לחה, שבאה לו מבלי משים, בשתי יריו, בהאמתלא, שיש מחלוקת ברבר. וכי מאי איכפת לו המחלוקת, האם בשבילו היא באה ואם על ידו? וכי אם לא יתרצה הוא להצעת הבעלי-בתים דהפרור, האם בשביל זה תחרל המחלוקת ותעבור מן העולם? הלא הם ימצאו להם שוחט אחר על נקלה ובלי קושי. כי מי זה יהיה שוטה כמוהו לסרב ברבר כשבעלי-בתים אמירים מתחייבים בכתב לשלם לו השכירות משלם. וביחוד, כשאין המחלוקת בין הבעלי-בתים דהפרור ובין הפרנסים דהקהילה נוגעת לו אף במשהו: יעמדו במחלוקת כמה שירצו. והוא יבוא על שכרו, איך שיפול דבר. ועוד הוסיפה חמותי לקנטר אותי ברברים, שאין זאת אלא ספשות וגסות-דוח מצדי לבקש להיות הצדיק מכל אדם. ואם באמת הנני צדיק גדול כזה, שהנני נוהר בקיום כל המצוות, הלא לפרנס אשה ובנים היא גם כן מצוה וחוב מוטל על האיש. ומדוע הנני מולזל במצוה זו ובחוב זה. ובשביל חששות שאין שום בר-דעת ישים את לבו אליהן? שמעתי דברי חמותי ולא הוצאתי מפי אף הנה אחר להצדיק את מעשי; כי ידעתי, שאני מרבר על און לא שומעת. ואם אני לשלום, היא — למלחמה. ובדואי היו לי חבילות, חבילות ראיות מן התורה ומן דברי הכמינו, זכרונם לברכה, שהצדק אתי — להתרחק כמסתיו קשת מכל ענין שיש בו מחלוקת ושלא להיות באמצע. אבל שמתי מחסום לפי, בירעי מראש, שכמקום שיש ענין של פרנסה, או, דבר שיש בו חסרון כים, כל הפסוקים שבתורה וכל מאמרי חז"ל שאביא להצדיק את

דברי ואת מעשי, לא יהיה להם שום ערך בעיני חמותי ולא תשים אליהם לב, כאילו אינם אלא ענין לכסלנים, מכליהעולם, ולאנשים שאינם מן היישוב. ואחרי שקרה לי מאורע זה וחמותי השפילה את כבורי עד לעפר בולזולים חריפים וגסים וביישה אותי בעיני אשתי, הרגשתי מעין יסורין של גיהנם להשאר לרור כביתה ולאכול לחם חסד על שולחנה, ומאותה שעה אכלתי לחמי ברמעה ושקויי בכבי מסכתי וכל מאכל נהפך לרעל בפי. ואמרתי: טוב מותי מחיי, כי המצטרך לכריות חיוו אינם חיים. וכפרם, מי שמצטרך לחסר אשה הומיה וסרת טעם בחמותי, שבעיניה, כל מי שאין לו פרנסה כמה להתפרנס, מוטב לו שלא בא לעולם, ובהיותי כזה טובע בים צרה, התחלתי ביתר שאת ויתר עוז לחשוב מחשבות ולבקש תחבולות למצוא למעני איזה מעמר של פרנסה, כרי לצאת מכור העוני — בית חמותי. ובהיותי מתהפך בתחבולות נזכרתי בעצת ר' גרונם: והתחלתי למצוא לה צד של זכות, כאמרי: אם כי בוראי קשה להיות ירא שמים, שומר תורה ומצוות כראוי, בכל פרטיו ודקדוקיו בחכרת רענארים עמיהארצים ובסביבה של ערלים. אבל, הלא חכמינו, זכרונם לברכה, אמרו: עשה שבתך חול ואל תצטרך לכריות; או, פשוט נכילתא בשוקא ושקול אנרא ולא תימא: כהנא אנא וסניא כי מילתא. ועוד מאמרים מעין אלה, שמהם נראה כמה דאנו חכמינו, זכרונם לברכה, לכל יכוא הארם לירי מתנת בשר ודם ולכל יצמרך לכריות. ומשום זה התירו לו לעשות שבתו חול ולפשוט נכילה בשוק. ואני, שהנני נזקק לחסדי חמותי, אשה שאיננה שומעת מוסר ואיננה שמה לב לדברי חכמים ונקלותי בעיניה כאחד הריקים ובארם שאיננו מן היישוב. בוראי יש למצוא למעני צד של היתר וללכת לרור דירת ארעי לאיזה זמן בכפר או באיזה יישוב. ואחרי שהייתי עוד מהסס איזה ימים ברכר, נתקבל „ההיתר“ לכסוף על דעתי. וכאה עליו הסכמתי. וכשהוספתי עוד לחשוב מחשבות בעצת ר' גרונם עלה על לבי הרעיון: אולי באמת יפה הוא לי ללכת מביתי ולהרחיק נרור, ברכרי חכמינו ז"ל: מאן דביש ליה כהאי מתא ליזול למתא אחריתי. כי על ידי שינוי מקום בא גם — כידוע — שינוי מזל. וכל מה שהרביתי לחשוב מחשבות בעצת ר' גרונם, נעשה לי כמעט כרור, שמן השמים בא לי הרכור: לך מדרך וממולדתך ומבית חמותך אל הארץ אשר אראך. וכי לא מן השמים הוא, שדוקא באותו יום, שחמותי נרשה אותי מחנותה כחרפה, בא למח ננו המוכרספרים ר' גרונם, אשר זה בשתי שנים פסח על עירנו ולא בא ויתר למחננו. והוא בא באותה שעה, שהייתי נזקק לעצתו. והכורא יתברך שם דבריו כפיר. והאם לא נראה כעין ממש שמן השם יצא הדרכר?

ועל קושי הפרידה מאשתי ומילדי לא ארכה דברים. וגם לא אאריך בספור הצער והיגון שהיו לאשתי, כשנודעה לה החלטתי לעזוב את ביתי ולהרחיק נרור. אבל חמותי היתה שבעתידצון מזה. והיתה אומרת: טוב לנכר לא יוצלח כמוהו לקחת כלי נולה וללכת לבקש דרכו בחיים בנכר, כי פה, בישובו על שלחן מלא דשן, לחמו ניתן ומימיו נאמנים, ידיו לא תעשינה תושיה לעולם למצוא לו פרנסה, די מחיתו ומחית בני ביתו. אבל בנכר אנוס יהיה בעצמו לראונו לכל

צרכיו. ואז, אולי, בהיותי מלומד בנסיון, בשישוב לביתו, ימצא גם פה דרכו בחיים. ובהוסיפה לדבר דברים כאלה על לב אשתי ולנחם אותה מינונה, ראיתי, בי כבר נשתנה יחס חמותי אלי לטובה. ולבסוף התחילה גם לדבר אתי דכות ורשב וחלב תחת לשונה. ולבה טוב עלי לדאוג למעני; שבנדי ובתונותי, ופוזמק-אותי ונעלי יהיו שלמים ונקיים. וגם נתנה לחיים לחדש ולתקן האדרת שער שלי, למען תהיה לי למחסה ולמנן בימות החורף. כי שמוע שמעה, שבמדינת רייסן, לאן אני מתכוונן ללכת החורף יותר עז והקוד יותר חזק מאשר במדינתנו. גם צידה לדרך הכינה למעני במדה גרושה, כדי שתספיק לדרכי הארובה, עד אשר יביאני הקדוש ברוך הוא למחוז חפצי. ובדרכי חותנתי, הנאמרים עתה בנחת, ובבל אשר היא עושה למעני ולטובתי ראיתי מופת נאמן, שמן השמים הוא הדבר, שעלי לעזוב את ביתי ולנדוד למרחקים לבקש שם פרנסתי; כי חותנתי, שהיתה עוינת ואויבת אותי כל הימים ולא יכלה דבר אתי שלום — נהפכה פתאום מאויב לאוהב והשלימה אתי, כדברי הכתוב: ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו.

אחר שנמדנו כל ההכנות הררושות לנסיעה ארוכה ולימים רבים, לקחתי אתי צדה לדרך — כפי אשר יכולתי שאת — מזון לנפשי ולרוחי: ספרי הלכה וספרי דרוש ומוסר ואגודות אנורות ציטית וזונות וזונות רצועות של תפלין. ובך, עמוס בבגדים ובכלים ובצידה לדרך לנוף ולנפש, יצאתי בבקר לא עבות אחר מביתי ומעירי לבקש גורלי בחיים בארץ נכדיה, למקום אשר ינחני הבורא יתברך בטובו ובחסדו הגדול. אחרי נסיעה של ימים אחרים הגעתי בערב שבת קודש לעת חצות-היום לכפר, הנמצא בערך ט"ו פרסאות ממחנכם. ואם כי היום עור היה גדול ובעל העננה הבטיח לי, שנוכל עוד להגיע בעוד זמן — קודם קבלת שבת — לעיר מושב, בכל זאת נמרתי בדעתי להחזיק שבת בכפר זה, כידיא, פן — ואולי — יסרה אסון להענלה. או, אולי, תבוא מניעה אחרת, ואהיה אנוס לשבות את השבת בשדה, או, להתאכסן אצל אחד הערלים בכפר. הרענראר היהודי, מחזיק בית משתה יין ובית מלון אורחים בכפר זה, שהתאכר סנתי אצלו, קבל אותי בסבר פנים יפות ועל שאלתי, אם יש בכפר זה עור יהודים ואם יש להם מנין להתפלל בצבור, אמר לי: רק עור יהודי אחר, שהנהו מחזיק באריסות השרות והגנים של ארון הכפר, ישנו כאן. ומבלעדינו ובני ביתנו, אין בכפר יהודים. אבל במדחק של פחות מתחוב שבת, נמצא יישוב-קטן של בעלי-בתים ולהם גם בית-תפילה, שמתפללים בו בכל יום בצבור. ויש להם ספר תורה, ויש להם שוחט, אברך צעיר לימים. והוא הנהו החזן והקורא בתורה והבעל תוקע בימים הנוראים. והוא גם מלמד את התינוקות שלהם הקריאה בספר והתפילות. ואני ושכני האדים הגנו הולכים גם כן בכל יום שבת ויום טוב לבית התפילה של היישוב להתפלל שם. לשמע הדברים האלה, שמחתי לדעת, שאוכל לקבל את השבת בצבור ולשמע קריאת התורה ולשבות השבת בהלכתה; כאלו הייתי נמצא באחת הקהילות הקדושות, ולא בכפר, בסביבה של ערלים. ולעת ערב הלך אתי הרענראר, ביחד עם שכנו לאותו יישוב ושם קבלנו

את השבת בצבור. ולאחר התפילה נתנו לי כל אנשי היישוב שלום. וגם השוחם, האב"ד ר' ברוך לייב, נתן לי שלום. ולמחרת בבקר, ביום השבת, הלכנו מחדש להיישוב להתפלל תפילת-שחרית ומוסף בצבור. ואני ברכתי בלבי את הבורא יתברך, על אשר נחני בדרך זו ונתן עצתו בלבי להחזיק שבת בכפר זה. וראיתי בעין, שזאת היתה סייעתא רשמיא ממשי. בזמן הסעודה שאל אותי הרענרדא: מאין אני בא ולאן אני הולך. ומה הנה מעשי ומלאכתי. ועל זה אמרתי לו: בצאת השבת, אחר ההכרלה, אספר לך מכל אשר אתי. ועד אז לא ארבר מאומה מכל אשר אתי, כי יום השבת הוא, יום קדוש לארוננו. והוזהרנו עליו: ממצוא חפציו ודבר רבר, שלא לרבר בעניני חול ביום השבת. ובצאת השבת, אחרי תפילת מעריב ואחרי הכרלה, ספרתי להרענרדא מכל אשר אתי. ולא בחרתי ממנו רבר. כי ראיתי, שמצאתי חן בעיניו ולכו טוב עלי. והתחלתי רברי דבררי הנביא יונה: את אלקים אני ירא ומחמת חמותי, אשה רעה ונצורת לב, שתש- כיעני ממרורים ולעפר-מות תשפתני, הנני בורה. והנה יצאתי עתה מכלית לבקש פרנסתי במרחקים, אם במלמדות. ואם בשחימה. ואם בחזנות. ולמחר בבקר, אם ירצה השם, אלך מכאן ואמשיך את דרכי למחוז חפצי. וכשמוע הרענ- דא, שאני מבקש לי מעמד של מלמדות ביישוב, או, בכפר. ושגם אומנות הש- היטה כירי. וגם קראתי ושנית' ור' נתן לי לשון למורים לדרוש בקהל, אמר לי: שמע נא לי, אב"ד מכובד וחשוב, יוכל היות, שנמצא אפשרות להשאיר אותך אצלנו כאן, בהכפר, ותמצא פה פרנסתך, ולא יהיה לך יותר מן הצורך, ללכת לבקש אותה במרחקים. כי לי שני נערים, שיחיו, אשר חנני בהם ה' וגם לשכני הארים שלשה נערים והנם בלם, לערך, כגיל אחר. והנערים שלנו לומדים בהחר של ר' ברוך לייב בהיישוב. אבל מפני רחוק-המקום, איננו נותנים לנערים ללכת יחידים להישוב, מבלי שילוו אותם איש לשמור אותם בדרך. ועל פי הרוב, מוליכים אנחנו אותם בעגלה, אם אני ואם שכני הארים, או אחר מן המשרתים שלנו. וכזה בכפר, ולעת ערב אנחנו הולכים מחדש להיישוב לבקש אותם ולהביאם הביתה. ואם יקרה הדבר, שאין לנו פנאי ללכת עם הנערים, או, בשאין עגלה מזומנת ופנויה בכפר. או, כשישנן מניעות אחרות; כמו, למשל, נשם שוטף וטורד וברקים ורעמים בימות החמה, או, קרח וכפור וסערת-שלג בימות הגשמים, הנערים מוכרחים להשאר בביתם ואינם לומדים באותו יום. ובסיבת המניעות האלה, הילדים שלנו אינם לומדים על פי הסדר, כיתר הילדים, והנם מפגרים בלמודם. ועתה, לפי דעתי, אולי מומב לנו — לי ולהארים — להשאיר אותך אצלנו כאן, בכפר, ולשלם לך שכר-למוד, כפי הראוי. ואתה תלמוד עם נערינו. ולא נפסיד יותר זמן בכל יום ויום על הליכה וחזרה להיישוב ומהיישוב. וגם להנערים יהיה טוב הדבר, כי ילמדו בתמירות, בכל יום ויום, בלי הפסק. ולא יהיו יותר מפגרים בלמודם. והרענרדא הוסיף: אני, כשלעצמי, הנני מוצא דבר-זה טוב וישר לפני. אבל עלי לשאול עוד את שכני הארים, אם גם הוא מסכים לדבר, ואם הדבר טוב וישר לפניך להשאר אצלנו כאן בהכפר והנך נכון לקבל עליך את העבודה ללמוד תורה עם הנערים שלנו, אלך עתה אלי.

שכני הארים וארכר אתו בענין זה. ועוד כזה הערב אתן לך תשובה ברורה. ואני, מצרי, אשתרל להראות לו על התועלת הגדולה שתניע לילדינו, אם תשאר אתה כאן. וארכה עליו רברים ואפתנו בשפתי להסכים לרעתי. ועל דבריו אלה אמרתי לו: באות נפש וברצון טוב הייתי מקבל עלי להיות מלמד תורה ומורה ומרדך להילרים שלכם. והישיבה בכפר זה היא טובה בעיני; כי יש לי כאן האפשרות ללכת בכל יום להישוב ולהתפלל תפילה בציבור. וגם ראיתי שבבית התפילה של הישוב נמצאים ספרים ללמוד; ש"ס ומדרשים. ולא הייתי מרגיש את עצמי כאן כאבר המרולרל, נכרל מערת ישראל. אבל מה אעשה, והנערים שלכם כבר לומרים אצל השוחט של הישוב. ואני לא אכנים את עצמי לרשות שאינה שלי להיות מסיג נבול ולקפה פרנסת השוחט בעסק המלמדות. כי יש בזה גם איסור מרברי חז"ל, משום עני המהפך בחררה. ולו רצתה נפשי בפרנסה שאיננה בכשרות נמורה לפי התורה ולפי הדין, כי אז היתה לי הזרמנות יותר נאותה ויותר טובה למצוא פרנסתי בשבתי בשלוח עם אשתי וילדי בביתי, ולא הייתי יוצא בגולה לבקש לחמי במרחקים.

לחשש קפות פרנסת האברך ר' ברוך לייב, אמר לי הרענראר, אין כאן מקום כלל. כי האברך ר' ברוך לייב מקבל השכירות שלו, מרי חדש בחדשו, כפי המותנה, בעד כל מה שהוא עושה כהישוב: השחיטה והחזנות והקריאה בתורה בצבור והמלמדות בכלל. ואיננו מקבל שכר למוד בעד כל תלמיד ותלמיד בפרט. ומספר התלמידים — אם הוא רב, או מעט — בנוגע להשכירות שלו, איננו מעלה ואיננו מוריד. ואם הנערים שלנו ילמדו אצלך ולא אצלנו, לא יגדע ממשכורתו מאומה. ולא יגרום לו דבר זה הפסד אפילו של פרוטה אחת. ובוודאי גם ר' ברוך לייב יהיה שבע רצון מזה. כי כמה פעמים הכיע לנו את צערו על שילדינו לומרים בסירונין. ולא בתמירות בכל יום ויום. ומשום זה אינם מצליחים בלמודם. ועל דבריו אלה אמרתי לו, שבאופן זה, שאין כאן שום חשש של הסנת נבול, מסכים אני לקבל עלי עול המלמדות בהכפר. כמובן, אם גם שכנו הארים רוצה בזה. והרענראר היה אומר ועושה. והלך תיכף ומיד לשכנו הארים ולא התמהמה אצלו אפילו כחצי שעה וכבר הוא שב ממנו ובשורה בפיו: הארים הסכים לרברי, להשאיר אותך אצלנו, ללמוד עם הנערים שלנו. וכל מחסורך עלינו. וגם נשלם לך שכר-למוד בעין יפה; כאשר גם הוא חשוב לנו, שתשניה על הנהגת הנערים, לכל יגדלו פרא, כהנערים הערלים אשר ככפר, שהם נמצאים תמיד בהסביבה שלהם ומהם הנם לומרים להיות שובבים במעשיהם וגסים ברבורם. ובזה האופן נשארת בהכפר. ועמסתי עלי עול המלמדות ללמוד עם הנערים של הרענראר ושל הארים. וראיתי בעובדא זו השגחה הכורא יתברך. כי השם יתברך נתן בלבי העצה, להתעכב בדרך בכפר זה, אם כי היום עור היה גדול והיינו יכולים עור לעבור בהענלה עור כבדת ארץ רבה; וגם אם לא היינו מגיעים לעיר, היינו יכולים לשבות את השבת ביישוב אחר, או בכפר אחר. והאם אין זאת השגחה הכורא יתברך להביאני רוקא לאותו כפר, ששם ישנם שני בעלי-בתי, שיש להם צורך במלמד לנעריהם. ושקברת אותו כפר יש

יישוב של יהודים שיש להם בית תפילה שמתפללים בו בכל יום תפילה בצבור.
 ולא אהיה מוכרח — לשום פרנסה — כל זמן היותי בגולה, להיות מחוסר ומר
 שולל כרכות וקדושות, קריאת התורה וברכת כהנים ומצוות אחרות, שאי אפשר
 לקיימן ביחירות, אלא בצבור.
 למחר, ביום הראשון, אחר תפילת שחרית, נגשתי אל השוחט ר' ברוך לייב
 וספרתי לו כל מה שעבר אתמול בלילה, במוצאי שבת, ביני ובין הרענאדא. וכי
 הבעלי-בתים של הכפר, הרענאדא והארים, שכרו אותי להיות מלמד תורה להנער
 יום שלהם. ואני הסכמתי לזה, רק אחר שנודע לי, שלא אגרום לו שום היוק על
 ידו זה. ושלא תגרע מהשכירות, שהוא מקבל, אף פרוטה אחת, אם נערי הכפר
 יעברו ללמוד לידו. ואם כי כבר נתתי הסכמתי להבעלי-בתים של הכפר, אם ייש
 בלבו מינא עלי על דבר זה, ולפי דעתו, אני נכנס לרשות שאינה שלי — אם כי
 באמת, לא אני הייתי המתחיל בדבר. וגם לא היה כדעתי לבקש לי מעמר של
 מלמדות בכפר זה — נכון אני לוותר על המלמדות בכפר ואף לבקש פרנסתי
 במקום אחר. אבל זאת אוכל להבטיח לו, וסהרי כמרומים, שפי ולכי הנם שווים,
 שאין כדעתי אף על צלה של מחשבה, לעשות איזה דבר נגד כבודו ונגד רצונו.
 אלא, להיפך, נכון אני להיות לו לעזר ולתועלת בכל מה שאוכל לעשות בכחותי
 הרלים. וזה — בלי שום גמול וכלי שום תשלום. ואולי יקווים בנו — כהיות
 שכוונת שנינו לטובה: טובים השנים מן האחר. ועל זה אמר לי ר' ברוך לייב:
 רואה אני בפניך שהנך איש אמת ואינך מרבה בלב ולב ומאמין אני לדרכיך.
 ומטעם זה, אני מקבל בשמחה היריעה שקבלת עליך ללמוד עם הנערים בני
 הכפר, ולא יהיה לי יותר צער ועגמת נפש, על שהנם מאכזרים ומן רב לבטלה
 ואינם מצליחים בלמודם, ביתר הנערים, בני היישוב. ומשנה שמחה לי, על
 שאתה קובע ושיבתך בכפר זה, בקרבת מקום להיישוב שלנו, ולא אהיה עוד
 יותר כאן בערער בערכה, באיש כורד כמועדיו. כי אנשי היישוב ואנשי הכפר
 הנם עוסקים וטרודים בעסקיהם ואין להם פונה — מכלערי פרנסתם, כניביתם,
 ועסקי-משפחה שלהם — לשום ענין אחר. ורק לעתים רחוקות אני בא כרכורים
 עמהם. וגם, לפי האמת, אינני מבקש הרבה קרבתם. כי יודע אני, שהסוחרים
 והתגרנים וכל העוסקים במשא ומתן, הנם מכינים מנחה עלינו „הכלי-קדש“,
 כפי שהם מבנים אותנו: השוחטים, החזנים, המלמדים. והננו כולנו כעיניהם
 בטלנים, שאין להם יריעה כהיות העולם שאין להם הפקחות של האנשים העוס-
 קים בפרקסמא. ומטעם זה, אין אנו מכובדים עליהם הרבה. דברי השוחט ר'
 ברוך לייב היו כאל של תחיה על לבי, כי ראיתי שקניתי לי חזר טוב, וגם כזה
 ראיתי נודל החסר שעשה עמדי הבורא יתברך. ולא די שהזמין למעני כפר-
 ובעלי-בתים יהודים ויישוב בקרוב מקום עם בית-תפילה וספרים, אלא גם ראג
 להמציא למעני חזר טוב, איש נלכב כמוני, ולא אהיה כנגזר מארצות ההיים,
 יחירי כלי חזר, כמאמר חכמינו ז"ל: או חכרותא או מיתותא. ומאותה שעה
 ברתנו ברית אחוה ורעות כינינו ונפש האחר נקשרה בנפש השני, בקשר של
 קיימא, שלא ינתק. ובאהבה שאיננה תלויה בדבר שהיא מתקיימת. והוא לא

התקנא בי על שיריעותי בתורה היו מרובות על שלו ועל כחי בדרוש ובהסברת הדברים ואני מצוי הראיתי לו אותות בכור וקבלתי עלי מרותו בכל הדברים הנוגעים לעבודת-הצבור בהיישוב והלמוד עם התלמידים ולא הרימותי את ידי ואת רגלי מבלי שאול את פיו מקדם, כאילו הוא היה רבי ומורי ואני — תלמידו.

וכה התחילו ימי חיי כאן במקום חרש וכסביבה חרשה ובתנאים חרשים. ואם כי היו לי נענועים על אשתי הצנועה, שתחיה, ועל ילדי הנחמרים, שיחיו, אשר לשמם ולזכרם תאות נפשי. ונפשי ברעה התמוגגה כזכרי שהנם רחוקים ממני. וגם על הפרידה מחברי ומרעי, אשר רכשתי לי בעיר מגורי, צר לי היה צר. ונפשי נכספה וכלתה להם. בכל זאת, קבלתי עלי עול הנלות בלי שום תר-עומות, חס ושלו. והפרידה מכל היקר לי בחיים — אשתי וילדי וחברי ורעי קבלתי באהבה. כיאות ונאות להירא וחרד לדבר ה' לאמר תמיד: כל דעביד רחמנא לטב עביר. ובוראי, כך הוא רצונו. ואין לנו להתרעם על מרותיו של הקדוש כרוך הוא ועל הנהגותיו עם הבריות, אלא עלינו לקבל הכל באהבה. ומעט מעט התרגלתי עם מצבי החרש והשלמתי עמרו. כי אנשי היישוב היו טובים עמרי והלמוד עם הנערים מצא חן בעיני. וגם היה לי רי זמן פנוי להשיג עורים שהייתי לומר בכל יום: דה גמרא ופרקים אחדים משניות. מבלערי הלמוד והעיון בספר-דרוש ומוסר. ולא נמצאו לי שום מפריעים לעסוק בתורה ולא שום מגיעות לשמור מצוות ה' ולהתנהג על פי התורה במדות ומוסר, כפי הדרך, אשר הרריך אותי בה אבי, וזכרונו לברכה. והחששות שהיו לי קודם בדבר ישיבת כפרים, ברחוק מקום מאיזה קהילה קרושה, לא היו יותר קיימות, וכטל משכים הולך וכענן קל על פני השמים, כן חלפו עברו. והייתי שבע רצון ממצבי. ושבע ביום הללתי את הבורא יתברך, על אשר הביאני הלום ונתני לחן ולחסד בעיני אנשי הכפר והיישוב להיותם לי למחיה ולישועה גדולה.

וככה עברו עלי שלשה חרשים במנוחה ושלוה. והנה קפץ עלי רוגזו של היצר הרע, שהוא — כרברי חכמינו ז"ל — השטן, והוא המלאך המות. היצר הרע, כידוע, הוא למדן גדול וידוע לו המאמר של חז"ל: אינו רומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. וידע, שכאן, בכפר, אין לי אשה שומרת אותי מן החטא. וישם עיניו עלי ללברני ברשתו ובחרמו ולהשיאני למשואות. אבל זאת ידע — כהיותו פקח ובוהן לבבות — שלא יוכל להשיא אותי לדבר עבירה באופן פשוט, לאמר אלי: לך, נתן נטע, עשה עבירה זו, או עבירה אחרת. כי ידע, שלא אשמע לרבדיו ואגרש אותו ממני בחרפה. ועל כן שם אל הערמה פניו. ויתגנב אל לבי כאוהב וכאח וברע, הרודש רק טובתי. ויבא אלי באמרים מתוקים כרובש וכפתוי דברים ובעצת אוהב נאמן, לאמר: החום עתה, כימי הקיץ, גדול מאד, ואהה מינע נופך ונפשך כל היום בהלמוד עם הנערים ובה שיעורים שלך ללמוד הורה. והתורה וחום השמש מתישים כחותיך. והלא ירועה לך אזהרת התורה על שמירת הבריאות: ונשמרתם מאד לנפשותיכם. והבמינו, וזכרונם לברכה, חשו הרבה לשמירת הבריאות של מלמרי תינוקות. ומטעם זה

פסדום מתעניתים ומסגופים לתיקון־תשובה, כירוע. הלא טוב תעשה, לצאת
 לשעה או לשתיים לשון לנרות הנהר, העובר במרחק בלתי גרול מהכפר. ושם
 נושכ תמיד רוח צח הרוחץ בגלי הנהר, והוא מחלים את הנוף ומשיב נפשות.
 ולהפסד הזמן אל תראוני: כי בשוכך הביתה בכחות מחורשים, רעתך תהיה
 צלולה עליך וכפלים לתושיה — ללמוד פי שנים ופי שלשה ממה שהיית לומד
 בראש עיף ויגע. ויצא הפסד הזמן בשכר הלמוד, שתראה בו ברכה. וכה הצליח
 היצר הרע לפתות אותי. ואני, יונה פותה אין לך, נלכרתי ברשת זו מסן לי.
 וכבהמה בכקעה הלכתי אחרי עצת היצר ויצאתי לשון ולשאוף אויר צח לחוף
 הנהר. והיצר הרע הוליך אותי בדרך ישרה לחוף הנהר, להמקום אשר ערלות
 הכפר בוכסות בגריון במימי הנהר. והנן עומדות שם חשופי שת ער הכרכים.
 ומכער הכתונת הפתוחה למחצה, למתחת הראש והגרין, עתרת בשרן יוצא
 החוצה. והנן גליות חזה ושוק. מראה הערלות, הערומות מחצית בשרן, בלבל
 מעם את מוחי. ונבהלתי לזכר דברי חכמינו, זכרונם לברכה: אמר רב חסדא
 שוק כאשה ערוה. אבל היצר הרע מהר להשקים המית רוחי וילחש כאוני:
 מאמר חז"ל — ששוק כאשה ערוה, או, שער כאשה ערוה, או, קול כאשה ערוה,
 הרברים האלה אמורים רק בבת ישראל, אבל לא בכנות הערלים, שעליהן נאמר:
 אתם קרויין ארם ולא הם קרויין ארם. באותו רגע גרמה לי, שהצדק אתו. אבל
 כחשבי מעם, לא נתקבלו דבריו על לבי. כי נזכרתי מה שראיתי בספר חסידים,
 שמוכ לארם, בשפוגש באשה, הן ארמית והן ישראלית, להעביר פניו מלהסתכל
 בה. ובגמרא נאמר, שהפסוק: עוצם עיניו מראות ברע נאמר על זה, שאינו מסר
 תכל בנשים העומדות על הכביסה, כי הן מגביהות את לבושיהן ומגלות שוקיהן.
 ושוק כאשה ערוה. והיצר־הרע, שאין חכם כמוהו לסהר את השרץ בק"ן מעמים,
 הוציא מבית גנזיו תלי תלים של ראיות, שאין האיסור להסתכל בנשים חל
 בכל מקום ובכל זמן. והראיה, שרבי גירל היה יושב בשער בית המכילה, במקום
 שהנשים נכנסות ויוצאות, ולא היה ירא מלהסתכל בהן, באמרו, שהנן בעיניו
 בקאקי חיורי. ובה נשארתי זמן מועם עומד ומתפלפל עם היצר הרע. ולבסוף
 הסכתי עיני מהנשים הערלות ושכתי הכיתה. ולמחר — מבלי רעת איך ומה
 — ובאותה שעה, הוליכוני רגלי מחרש לאותו מקום. ומחרש ראיתי הערלות
 חשופי שת. ומחרש נכנסתי בו־כוח עם היצר־הרע. והוא מחרש מען: בח רה־
 תירא ערף. ואני מחרש שכתי במנצח ממערכות המלחמה. ובכל זאת, למחרתו
 של אותו יום, הייתי מחרש באותו מקום. וכך, אולי, במשך עשרה ימים. וכפי
 הנראה, היה כבר כמות היצר הרע, שהצליח להביא אותי לדבר עבירה, כפי
 דברי חז"ל: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר. והוא חרש כבר
 מיוסות להחסיא אותי בעבירה יותר חסורה ולהמרידני מן העולם. ובאחר
 הימים, כשהשמש היתה כוערת באש והחום היה גדול ואני יצאתי — וכפי
 דרכי כבר פעם בפעם — לשון על חוף הנהר. והנה עלה במחשבתי הרעיון —
 וזאת היתה עצת היצר הרע, כפי שנוכחתי אחרי בן — לשנות מהלכי. ותחת
 אשר הייתי מסייל ער עתה לארך חוף הנהר לדרומו של הכפר — ללכת למייל

לארך חוף הנהר לצפוננו של הכפר, להמקום, אשר נראה מרחוק, ששם נמצאת חורשה קטנה, שורות, שורות של אילנות, המכסים את הנהר מעין הרואה ובכוונה — לשבת לנוח על הארץ, להשתטח על הרשא תחת אילן מרובה הענפים, להסתתר מקרני השמש הבוזרות וליהנות מהריחות הטובים, הנודפים מהאילנות ומהרשאים. ולשאוף רוח צח הנושב מהנהר והרוחץ בגליו. וכשהגעתי להחורשה ונכנסתי בה, ראיתי שהיא קטנה ואילנות בה מעט. ובצערי בה צעדים אחרים והנני עומד כבר על שפת הנהר. ונוכחתי לרעת, שזה היה מעשה היצר הרע להוליכני. למקום זה, למקום, אשר הנשים, ערלות הכפר, רוחצות שם בשון במים. ובאותה שעה נמצאו שם הרבה ערלות, הן על החוף והן בנהר. ומהן — הפושטות בגדיהן. ומהן — הלובשות בגדיהן. ומהן — שהנן ערומות כיום הולדן. ומבט עיני נפל על העלמה, בת כומר-הכפר, היפה בנשים, כשהיא עולה ערומה לחוף הנהר מן הרחצה. מראה הנשים הערומות, וביחוד מראה העלמה בת-הכומר העולה מן הרחצה כלכלו את מוחי ולא ירעתי את נפשי, מה זה היה לי. ורמי התחיל לרתוח בכל עורקי ולבי דופק בחזקה, בצרעי כהולע פעם. אבל כעבור רגעים אחרים שבה נפשי למנוחי. וראיתי מה שעשה לי היצר-הרע להביא אותי למקום זה, לסמא את עיני כמראה הערלות הערומות ולהחטיא את נפשי — לחמור את יפין כלבי. וכאדם הבורח מן הארי ומן הנחש ומן הברדלס מהרתי לנוס ממקום זה, שנדמה לי אז — שכאן הוא פתחו של ניהנם. אבל היצר הרע עשה כבר מעשהו ויחזיק בי וילוני בדרך בשובי הביתה ולא נטש אותי יותר ולא הרפה ממני. ולא הסיר מלפני עיני אף לרגע תמונה בת הכומר היפה, כשהיא עולה מן הרחצה. ובאותו זמן לחש באזני והעלה על זכרוני פסוקים פסוקים משיר השירים: „הנך יפה רעיתי, הנך יפה“; „עיניך יוניס“; „כחוט השני שפתותיך“; „כפלח הרמון רקתך“; „שני שדים כשני עפרים תאמי צביה“. ואני הבנתי תיכף ומיד ערמת היצר הרע ולשום מה הוא מעלה על זכרוני את הפסוקים האלה, שנאמרו ברוח הקודש. והוא משתמש בהם לרבר עבירה, לגרות את יצרי, להרתיע את דמי ולהרבות את החמרה. ובקשתי עצות לבטל מחשבתו הרעה, אשר חשב עלי, להאביר את נפשי ולהט רירה מן העולם. והשאתי את עצמי במחשבתי — לכל אחלל, חס ושלו, הפסוקים האלה, כאילו הנם מתאימים למה שאני רואה זה עתה בבת-הכומר — שהיצר-הרע איננו מסיר אותה מלפני עיני — כשהיא עולה מן הרחצה. והשאתי עצמי לדרשת המדרש על הפסוקים האלה ואמרתי בקול רם: „הנך יפה רעיתי, הנך יפה“ ועל זה רורש המדרש: הנך יפה במצוות, הנך יפה בנמילת חסדים, הנך יפה בבית — במזוזות על פתחי ביתך. הנך יפה בשרה — בתרומות ומעשרות, בלקט שכחה ופאה, הנך יפה במצוות עשה, הנך יפה — במצוות לא תעשה. „עיניך יוניס“ — ועל זה רבני המדרש: אלו סנהדרין. על מה שאומרים להם טמא — טמא. טהור — טהור. „כחוט השני שפתותיך“. לפי המדרש — יזה הקול שלפני הרב. „כפלח הרמון רקתך“ — הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון הזה, או, ריקנין שבכם רצופין מצוות ומעשים טובים. „שני שדים כשני

עפרים תאמי צביה" — אלו משה ואהרן. מה השירים הללו — כל מה שהאשה
 אוכלת התינוק טועם, — כך משה ואהרן, כל מה שהיו למרין היו מלמרין
 לישראל. וכזה שנתי פעמים אחרות ובקול רם. אבל לא הצלחתי לנצח את
 היצר הרע. וכשנמרתי אמירת דברי המדרש פעמים אחרות — מה שהשיאני
 לענין אחר לזמן מועט — והיצר הרע מחדש מעביר לפני תמונת בת הכומר,
 כשהיא עולה מן הרחצה, ומחדש, כשאני רואה אותה לפני עיני, הנהו מעלה
 על זכרונני הפסוקים האלה משיר השירים. וראיתי ונוכחתי שאין ביכלתי לנצח
 את היצר הרע, כי כבר שלט ברוחי וכנפשי והשקיעני בכר כס"ט שערי טומאה.
 ואין לי עצה אחרת להנצל ממנו, אלא לעשות כעצת בעל הספר שבט-מוסר,
 שאמר, שאם אדם רואה שיצרו מתגבר עליו ואין יכול להכניע אותו, יתחוב
 מחט בכשרו, או יכה ביד על פניו בכל כחו באופן שיכאב ויוסר יצרו מעליו.
 ובאשר לא נמצאה מחט בירי ולא שום דבר אחר לרקוד בו את בשרי, נמרתי
 ברעתי להכות את לחיי הכאה ברבעי. והרימותי את ירי הימנית ואמרתי לי
 לעצמי בקול רם: אתה, נתן נטע השומה, נתת להיצר הרע לפתות אותך ולשלוט
 בנפשך ובגופך, והנך רואה עתה לאן הוא מוליכך ושאחרייתך ערי אוכר. ובאותו
 רגע סמרתני בכל כוחי את לחיי הימנית עד אשר צללו אזני מקול הסמירה ושר
 ביכי אש פרחו מעיני. והרגשתי כאב גדול בלחיי, כי היא נפצעה באחת השנים
 החרות שבפי והרם התחיל שותת וגוול ממקום הפצע. ובאותו רגע נוכחתי,
 שעצת בעל הספר שבט-מוסר היא עצה נפלאה ומחובבת. כי המפלצת — תמונת
 בת הכומר, כשהיא עולה מן הרחצה, סרה מלפני עיני ולכלי שוב עוד כל אותו
 היום. ויכולתי ללכת ולשוב במנוחה לביתי ולשמוע במים קרים את פי, ברי
 לעצור הרם השותת מלחיי הפצועה. ואם כי הרגשתי עוד כאב גדול בלחיי כל
 היום, הייתי שבע רצון, שהצלחתי לגרש ממני את השטן, את היצר הרע. ולא
 הרניז עוד אותי יותר באותו יום בתמונת בת הכומר. ובאותו לילה, כשהייתי
 אחוז בחבלי השנה, באה אלי לילית הארורה, מלכת השדים, בחזון לילה בר
 מות ובתמונת העלמה בת הכומר. וכרוב כשפיה ותזנוניה השיאה אותי לרבר
 עבירה ובקומי בבקר משנתי, ראיתי — אוי ואבוי לנפשי, — שנבשלתי בעון
 גדול מנשוא. והנני — בעל קרי. מהרתי לקום מטמתי ולרחוץ את ירי ואמרתי
 את הרכונו של עולם, שתיקנו החכמים למי שנבשל בעון קרי, רחמנא לצלן;
 כפי הנמצא בספר זכירה. וכל אותו היום הייתי שרוי בצער, כי לא נעלם ממני
 מה שאמרו חכמינו, וזכרונם לברכה, שהאדם רואה קרי בלילה מפני שהיה
 מהדרר קודם כיום הרהורי עבירה. ומפני טעם זה, הדבר נחשב לו לעון. וגם לא
 נכחד ממני העונש הגדול הכא על עון זה: כי מהמפות היוצאות מן האדם
 לבטלה, נכראים שדים, רוחין, מוזיקין, ופנעי בני-אדם. וכשהאדם הולך לעולמו,
 המוזיקין שבאו לעולם על ידו, יוצאים לקראתו ומבקשים לשלוט בגופו ובנפשו,
 באמרם אליו: אותה ילדתנו והנך אבינו. ורוצים אנחנו ליהנות ממך. ויש לו
 לאדם מזה יסורים עוד יותר גדולים מיסורי גיהנם. ועל זאת יתפלל כל חסיד,
 שיצילנו הבורא יתברך מפנעי בני אדם האלה בשעת פטירתו מן העולם.

ומאותו יום חשבתי את דרכי ופלסתי מעגלות רגלי לְבִלִי תת את עצמי
ללכת יותר אהרי פתויי היצר ולשמוע לעצתו, ונמדתי ברעתי וקבלתי עלי להזהר
ולשמר מכל דבר המביא לידי הרהורי עבירה; ושלא לצאת מפתח ביתי אלא
רק כשיש נחיצות ברכי. כי כאן, בכפר, בסביבה של ערלים, מלאכה קלה היא
להיצררהע להביא את האדם לידי הרהורי עבירה. כי לא, להכריז, ככנות יש-
ראל הצנועות, הנשים הערלות, שאינן מקפידות לכסות מערומי בשרן. והנן
מכסות ספה ומגלות טפחיים. והבחורים הערלים רצים אחרי הנערות ותופסים
אותן כיריהם ומחבקים ומנשקים אותן ואין מוחה בידם. וגם הנערות אינן מת-
חמקות מהם ואינן מבקשות להשתמט מיריהם. ואין קצה, דחמנא ליצילן, להפ-
ריצות שלהן. ובלילות קיץ הבחורים והנערות מתאגדים אנודות אנודות ברחו-
כות הכפר, תחת כפתיהשמים, ומבלים את הזמן בשחוק ובהוללות ובנכולפה,
ער שעה מאוחרת כלילה. והשם יתברך יורע עוד איזה מעשה זמה ותכל הגם
עושים. וכוראי כל אלה עלולים להביא את האדם, הרואה והשומע אותם,
להרהורי עבירה, חם ושלום. ואני מאותו היום שנכשלתי בעון חמור זה, ברית
כרתי לעיני, לכל אתכונון על בתולה, על אחת הנערות שבכפר. וישבתי בלוא
בחדרי ולא יצאתי החוצה להנפש ולשאוף רוח צח. וגם בישבי בחדרי הסיכותי
עיני מהחלון, לכל יפול, מבלי משים, מבט עיני על אחת הערלות החצופות
העוברות לפני חלון חדרי. והייתי אוסם אזני כמוך, לכל אשמע מנגינתן כל
היום. שירי ענבים, ולא תהינה לי למכשול, בדברי חולל: קול באשה ערוה.
ומאותו יום ההוא, אם היתה עולה על לבי איזה מחשבה זרה, והייתי חושש
שהיצר הרע מבקש מחדש מסלות להתגנב אל לבי ולפתות אותי, כדי להכשילני
בדבר עבירה, הייתי מוציא מכין ספרי את הספר שבטמוסר, שבו נמצאת עצה
וסגולה נפלאה, איך להנצל מתגרת יד היצר הרע. והעצה היא פשוטה, אבל
מספקת להכריח את היצר הרע ממנו. והעצה הזאת היא — להזכיר להאדם
הצרות והאסונות, הפגעים והיסורים, הבאים על האדם: על גדול וקטן, על נעו
וזקן; על ילד וישש, על איש ואשה, על בחור ובתולה, על עני ורש, על רם
ושפל, — אם בבית ואם בחוץ, — אם בעיר ואם בשדה, אם ביום ואם ביבשה,
אם ביום ואם כלילה, אם בקיץ ואם בחורף, אם בהקיץ ואם בחלום ואם בחייה
ואם לאחר מיתה. ובעל השבטמוסר מעביר בסך כל הצרות וכל הפגעים העו-
רים על האדם, עד כי יסמר בשר איש הקורא אותם. וגם הרשע היותר גדול,
אם ישים לפני עיניו דברי התוכחה הזאת, אם לבו אבן — מיד הוא נמוח.
ואת דברי התוכחה הכתובים בספר הזה הייתי קורא בקול רם. ובאיזו המחבר
מדבר אלי מתוך הספר. והייתי אומר: נתן נטע, שים לנגד עיניך: כמה בחורים
ובתולות מתים בחופתם. כנון, שעולים בסולם ונופל הבית עליהם; או גורת
המלך עליהם. או, כמה אנשים שמפשימים עור גופם בחיים חיתם, בלי חמלה;
או אנשים ששוהמים בניהם לעיניהם, ואין לאל ידם להושיע. או בחורים
ובתולות שמנגיין את השמש ביופין, ונופל בהם סמיות עינים והיגרות רגלים.
או, אנשים שעושים כלים מעצמותיהם. ושים, נתן נטע, נגר עיניך אנשים, שם

אריכים בחולי כמה שנים וביום שהנם מתרפאים, נופלים ביד אויכים ומתים מיתה משונה. או, נשים שמתאוות לבנים ובסוף ימיהן יולדות ומתות בליתרן. או, עקרה, היולדת בן בזקנותה, ומיד בצאתו מרחם אמו שוחטים אותו בנזרת המלך לרפואה. ועוד שים ננר עיניך: אב ואם שוחטים בניהם ומבשלים אותם ביריהם לאוכלם מפני הרעב. ושים עוד ננר עיניך: בן ארם נתפס בעבירה וטת מרוב בושה. או, חתן המתחר עם הכלה והיא מתה מיר אחר זה. ועוד צרות רבות כאלה: צרת היחיד. וצרת הרבים; צרות ישראל וצרות אומות העולם. ואינני מסופק כלל — כפי שנוכחתי מעצמי — שהיצירה, כשהוא שומע אדם מזכיר ומונה כל הצרות הכתובות בספר זה, הוא בורח ממנו כממחוי קשת ועוזב אותו לנפשו. בירעו שכחותה שעה אין עוד מקום בלבו של אדם לשום חמרה ולשום תאוה שבעולם. ולי היתה הסגולה הזאת לסם חיים. ובסיעתא דשמיא, כפי דברי חז"ל: הבא לטהר מסייעין לו — כל אותו הזמן שהייתי רחוק מביתי ושרוי בלי אשה, כל פעם שאיזה מחשבה זרה היתה עולה על לבי, הייתי קורא בספר דברי התוכחה הזאת והמחשבות הזרות היו מסתלקות מעל לבי ונעלמות ממני. אבל השמוש בסגולה זה היה טוב ומועיל רק ביום ובהקיץ, ולא בלילה ובחזון, בזמן שאין יותר לאדם שלמון על רוחו ובשרו. והנה כעבור עוד שלשה שבועות מאותה לילה, שנכשלתי בו בראשונה בעון קרי. והנה עוד הפעם קרה לי מקרה בלתי טהור, מקרה לילה. ובקומי משנתי בבקר רואה אני שמחרש נכשלתי בעון זה. ונפשי הוטמאה ובשרי הוזהם. ובפעם הזאת ירעתי, שבי האשם. ומירי היה לי להכשל בעון זה. כי עברתי על אוהרת חכמינו, זכרונם לברכה; לבל ישכב אדם על גבו פרקדן, כפי שנאמר בנמצא: לייט עליה ריב"ל אסאן רגני אפרקדן. וגם הרמב"ם כתב, צריך לאדם שישן על צד, ולא על ערפו. ואני הריני תמיד נזהר לשכוב על הצד, ולא פרקדן. וגם בלילה הזה היה ברעתי להשאר רק זמן מועט שוכב על הגב ואחרי כן להפוך ולשכוב על הצד. אבל מעשה שטן הוא, שחטפתי שינה בעורני שוכב פרקדן. ולילית האדורה, האורבת לנפש האדם להחטיאה ולהאבירה מן העולם. ובירעה, שעברתי על דברי חז"ל וישנתי פרקדן, באה אלי, כפי דרכה תמיד, ברוב כשפיה ותד נזניה, ותטמא נפשי ובשרי. ומה ששכנתי באותה לילה פרקדן היה לזה טעם ירוע. חברי ר' ברוך לייב, היורע שהשם יתברך נתן לי לשון. למורים לחבר דרשות ולדרוש ברבים, בקש אותי להכין ררוש לשבת תשובה. והוא רצה להפד תיע את הבעלי-בתים דהיישוב בדרשתי, אשר בודאי תימכ בעיניהם ותהיה להם נחת רוח ממנה. ואני קבלתי עלי דבר זה. ומנהגי, כשאני עוסק בהכנת דרשה, אם כי היא כבר ערוכה ושמורה בזכרוני, לשנות אותה עוד בפה ובקול, כרי שתהיה שנורה בפי, ובהטעמת הדברים — כפי דרך הדרשנים — בתנועות הירים, כאלו אני עומד על הבימה ודורש לפני הצבור. ובעלותי בלילה זה על מטתי, התחלתי לשנות הדרשה שהכינותי בביטוי שפתים ובתנועות ידים. ולצורך זה, מוכרח הייתי לשכוב על הגב, כרי שאהיה ארון לשתי ירי, להשתמש בהן כפי הנצרך להטעמת דברי הדרשה. כי בשכבי על הצד, רק יר אחת היא

חפזית והשניה אסורה ובלי תנועה. ובטוח הייתי שאנמור לחזור על הדרשה עור טרם תפול תנומה על עפעפי. ואז אסוב על הצד. אבל טעיתי בחשבונה. אן, אולי, יד השטן היתה באמצע ונסגרו עיני עור טרם נמרתי אותה כולה. וקרה לי מה שקרה.

וכשנכשלתי כבר בפעם השנית בעון זה, התגברה עלי המרה שחורה והעצבנות. כי יראתי לכל יקויים בי, חס ושלום, מה שאמרו חכמינו, וזכרונם לברכה: כיון שעבר ארם עבירה ושנה נעשית לו כהיתר, ולכל אבשל בעון זה עור פעמים רבות. ונשאתי עיני אל ההרים, אל חכמי המוסר הגדולים, לבקש מהם עצה ותחבולה להנצל מהמבשול הזה ומהצרה הזאת. ומצאתי בהחבורים שלהם הרבה תפילות והרבה בקשות והרבה לחשים והרבה סגולות שונות לשמירה מעון זה ולהצלה. והתחלתי בראשונה לאמור בכל לילה ולילה הלחש מספר הזוהר הקדוש: סך ספאן אנרגא וכו' פוק, פוק וכו'. ואחרי כן התפילה היקרה הנמצאת בספר אמתחת בנימין. ושהיא: לפי דברי מחבר ספר זה — סוד גדול לתיקון קרי בלילה, וביום — שלא לבוא לירי שום תאוה, אן, לירי הרהור ומחשבת חוץ. ומה שחשוב ביותר בתפילה זו — שהיא — באה — לעזרת האדם, לכל תהיה לו שום תאוה ולא שום הרהור באשה שבעולם. ואפילו לאשתו: אם איננה עמדי בעיר אחת. וגם — שתהינה בעיני כל הנשים בכלל ובפרט כחיות ועופות ושרצים טמאים שאדם קץ בהם. אבל התיקון היותר חשוב לעון קרי — כפי הנמצא כתוב בספרי יראים ובספרי מוסר — הוא להרבות בלמוד התורה ולנגע הדנוף והנפש בעמלה של תורה. ובעל השבט מוסר מוסיף עוד: מי שהוא תלמיד חכם, ירבה בתורה ויטריח מוחו לחרש חרושים בתורה תמיד, תמורת מה שטרח מחשבתו — לחשוב מחשבות זרות. ונמרתי ברעתי להכפיל השיעורים שהיו לי בקביעות ללמוד משניות ונמרא ולהרבות הלמוד והעיון בספרי יראים ובספרי מוסר ולנגע את מוחי לחרש חרושי תורה. ובאשר לא עלה בידי לחרש חרושי תורה בהלכה, שמתי את פני לרברי אנרה. ונסיתי כחי בדרוש; כי גם הדרוש הוא מקצוע חשוב בתורה. והצלחתי בעזרת הבורא יתברך לחבר דרשה נפלאה לשבת הגדול על הפסוק: ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים. דרשה שהיא מתובלת במשלים יפים והיא מלאה כולה מוסר ומרות ויראת שמים. ומקצת דררוש הזה נשאתי אחרי כן בקהל בבית התפילה של היישוב בשבת הגדול. והשומעים התענגו על דרשתי ושבתו אותה הרבה מאד.

ואם כי הפעולות האלה הצליחו להכריח לשעה את לילית הארורה ממני, אבל לא יכלו לה — לגרש אותה כלה ממני. וכעבור עור חדש ימים באה אלי מחדש בחלום חזיון לילה. וברוב כשפיה ותזנוניה טמאה את נפשי. ובבקר, ותפעם רוחי לראות מה שעשתה לי הארורה ומה שהגיע לירי ממנה. כי הנני, דחמנא לצלן, עור הפעם בעל קרי. ולצערי לא היה יותר קצב וגבול. כי ראיתי שאין הלחש. ואין מזמורי-ההלים, ואין התפילות. ואין היגיעה בלמוד התורה ובחבור הדרוש — כל הסגולות האלה, שעשיתי להציל נפשי מכף לילית הארדרה, — הנן מספיקות. ובוראי, כרי להנצל ממנה, נהוץ לעשות פעולה יותר

הזקה ויותר מספקת. ובאמת מצאתי שתי סגולות יקרות לתיקון קרי ושלא לבוא
לירי הרהור עכירה. האחת מהן — להתענות כערכ ראש-חרש וללכת לכית
הקברות ולעקור מאחר הקברים עשכ עם השרש וקורם עקירת העשכ לאמר הר-
כוננו של עולם המיוחד לזה. וגם לכקש מחילה מן המת, שמקברו נעקר השרש.
על שהפריעו אותו סמנוחתו, ואת העשכ לשים כבגר נקי ולתלות הכגר על
הצואר. אבל, לגודל צערי, לא יכולתי להשתמש בסגולה זו בפעם הזאת, כי
היא איננה פועלת פעולתה אלא בשערב ראש חרש חל כיום חמישי לשבת.
וכפעם הזאת ערכ ראש חרש חל כיום אחר. והסגולה השניה, שהיא מר' יואל
בעל-שם המפורסם ושעליה נאמר, שהנה בדוקה ומנוסה, היא — לקחת טבעת
כסף מהור ולחקוק עליה השמות הקדושים, כפי הנמצא בספר זכירה, ולשאת
הטבעת על היר. אבל גם הסגולה הזאת לא היתה לי נוחה וקלה. כי, ראשית,
איפה אמצא כאן, בהכפר, חרש אמן לחקוק על הטבעת השמות הקדושים.
ושנית איך אשים על אצבעי טבעת כה גדולה, ששמונה שמות קדושים חקוקים
עליה ומכלי שישאלו אותי כל רואיה, לאיזה צורך היא משמשת לי. ומה אני
להם כתשובה על שאלתם? לספר להם מה שקרה לי ולפרסם את קלוני כרבים?
וגם אני מהסס בדבר, אם אין בנשיאת טבעת זו, כלי חותם, החשש — לעבור
על הלאו שבתורה: ולא ילבש גבר שמלת אשה. ומתעמים הללו סלקתי את
ידי גם מהסגולה הזאת. ולילית הארורה היתה מוסיפה לפקוד אותי מדי חרש
בחרשה. ובראותי, שכל כלי יוצר עליה לא יצלה. ואין לי שום עצה ותחבולה
להנצל ממנה, אמרתי בלבי: אם לא טוב, אולי, יותר לי — כרי שלא לאבד
לגמרי את נפשי ולהיות יורש גיהנם עולמית — לעזוב המלמדות בהכפר ולשוב
לכיתי. זאת אומרת — לאשתי. כי מה תתן ומה תוסיף לי הפרנסה בהכפר,
אם על ידה הנני מאכר את נפשי. ומספר המזיקין ופנעי בני-אדם, הכאים לעולם.
על ירי — כתעלולי לילית המרשעת — הולך בכל חרש וחרש הלוך וגדול.
כתבתי לאשתי אגרת, שנפשי כלתה ונכספה לראות ילדינו הנחמדים וגדולים.
הנם געועי עליהם. וגם קשים עלי חיי בדירות כנכר ונכסוף נכספתי לשוב
לכיתי. ועל זה כתבה לי אשתי תשובה, שאמה — חמותי — צותה עליה כמפר-
גיע לכתוב לי ולהזהיר בי, לבל אזוז ממקומי ולבל אעזוב את הכפר שבו מצאתי
פרנסתי, כי אין כל ספק בדבר, שאם אעזוב את הכפר אף לזמן מועט, יבואר
אחרים ויקחו את מקומי. ותהיה לי זאת אכירה שאיננה חזרת. ואם לא אשמע
לקולה ואמרה את פיה, היא מתרה בי, שלא תתן אותי לעבור על סף ביתה.
וגם תוציא מידי גם לכתה בחזק יד. וכידעי היטב מבע חמותי ותכונת נפשה,
כי אפה עז ועברתה קשתה. והיא מוכשרת לעשות דבר זה, להפריד ביני וכיך
אשתי, עזבתי הרעיון לשוב לכיתי. ואז עלה על לבי רעיון אחר: אם חמותי
מתנגדת לדבר זה, שאשוב לכיתי, מפני שהיא חוששת להפסד הפרנסה שיש לי
בהכפר, לכל הפחות, תתן לאשתי ולילדי לבוא אלי הנה ולא תעכב בידם.
והודות להבורא יתכרך, יש עתה לאל ידי לפרנס את בני ביתי בלי דוחק. כי
מצבי בהכפר וכהיישוב התחזק והתכנס והנהו איתן: משכורתי כער שכר-למורד

עם הנערים היא יותר גדולה מאשר היתה בראשונה. כי נתוספה משפחה אחת בהכפר ונספחו להחרר שלי עור שני נערים. וגם יש לי הכנסה הנונה מהיישוב. כי אני לוקח חלק בחלק עם ר' ברוך לייב השוחם בעבורת הצבור בהיישוב. ואם כי לא דרשתי שכר בעד עבודתי ואני עושה הכל ברצון וחנם, אין כסף, כרי להיות לעזר לחברי ורעי ר' ברוך לייב הנ"ל, אנשי היישוב מעצמם, בלי שום ררישה מצרי, ובלי גם התעוררות מצד ר' ברוך לייב, מעניקים לי לכל חג וחג — גרול או קטן מתנת כסף הנונה. ולפי החשבון שעשיתי, ההכנסות משני המקורות האלה — המלמדות בהכפר ועבודת הציבור בהיישוב — הנן מספיקות לפרנס אותי ובני ביתי ברחבה. ועל כן כתבתי לאשתי: אם אי אפשר לי לשוב לביתי, מפני שאמך, חמותי, מתנגדת לזה; כי אז, לכל הפחות, בואי את והילדים הנה אלי, ונחיה באן ביחד, ברצון הבורא יתברך, חיי מנוחה ושלוה. אבל גם לזה לא הסכימה חמותי, באמרה לאשתי: אם גם את תעזיבני עתה, לעת זקנתי, ותלך אחרי בעלך לרוד באשר תרדוי, כי אז שכול ואלמון יבואו עלי ביום אחר. כי אביך הלך לעולמו ואיננו. ואת תעזיבני, להרחיק ללכת. ואני אשאר יחירה, נלמדה ובורדה. וטוב לי אז מות מחיים. וגם אשתי לא היתה מרוצה לעזוב את אמה לעת זקנתה. ובקבלי תשובת אשתי, ראיתי, שגם תקותי זאת הוכזבה. ולא באה. וכמעט שנואשתי בחיי. בראותי שנתקיימו בי דברי הנביא: ונשים משלו בו. ואמרת בלבי: אוי לי מיצרי, ואוי לי מחמותי. כי בהיותי שרוי כאן, בהכפר, בלי אשה, שהיא — כפי דברי חז"ל — שומרת אותנו מן החטא, נפלתי בידי לילית האדורה, הפוקרת אותי מרי חרש בחרשה. ובאה אלי, בכל פעם, בחזיון לילה, לממא גופי ונפשי. והיא עושה אותי לאב ללגיון מוסיקים ופנעי בני־אדם. ואוי לי מחמותי, שאיננה נותנת לי לשוב לביתי. ואיננה נותנת לאשתי ולילדי לבוא אלי הנה. והנני נשאר קרח מכאן וקרח מכאן. וכאשר אברתי אברתי.

ובאמת, לולי השיעורים בלמוד התורה, שהיו לי בשעות הפנויות ממלאכת המלמדות ומעבודת הצבור, כי אז הייתי אובד בעניי. בדברי המלך רוד בספר תהלים: לולי תורתך שעשעי אז אברתי בעניי. והעסק בלמוד התורה הוא שהפח זיק של תקוה בלבי. באמרי: אם חכמינו, וזכרונם לברכה, אמרו: חש בראשו — יעסוק בתורה. חש בגרונו — יעסוק בתורה, חש בכל גופו — יעסוק במשמשת גם כן תדים נגד כל פורעניות שבעולם. ומטעם זה, עלי להתמכר עור ביתר שאת וביתר עוז ללמוד התורה. ותקותי בהבורא יתברך, שהתורה, שאני עוסק בלמודה, תנין עלי להוציא רגלי למרחב. וגם עבודת הקדש, עבודת הצבור בהיישוב, היא שעמדה לי להרחיק ממני העצבות והמדה שחורה ולהצילני מן השעמום ומתמהון לבב. בתקותי, שמלאכתי, מלאכת הקדש — להוציא את הרבים בתפילה ובקריאת התורה ובתקיעת שופר. וגם המורה בההשגחה על הילדים וללמדם ולהדריכם ללכת בדרך הטוב והישר — שהם הם יעמרו לי בעת צרה וינינו עלי. וזכות הרבים תהיה תלויה בי.

והעבודה — עבודת הצבור בהיישוב — שהעמסתי עלי, כרי לבוא לעזרת חברי ורעי השוחט ר' ברוך לייב היתה מרובה ובעלת נוונים שונים: הייתי ממלא מקומו לכל דבר. בזמן שהיה הולך מהיישוב-להעיר, אם לצרבו הוא, ואם לצרבי קורש של היישוב, והייתי מחלק עמו העבודה בזמן שהיה עומד על מש-מרתו. ובימים הנוראים, ראש השנה-ויום-כפור, כשהתפילות הנן מרובות וא-רבות, הייתי עובר לפני התיבה-להתפלל השחרית והוא היה מתפלל המוס-פים. והייתי ממלא מקומו בקריאת התורה בימי שבתות וימים טובים פעמים רבות בשנה. ובפורים היה הוא קורא המגילה בערב ואני — בבוקר. ובמו בן גם כן קריאת מגילת איבה. ואמירת סדר הקינות. ואת התקיעות של ראש השנה מסר לגמרי לרשותי. כי לו אין התקיעות עולות יפה, מפני קוצר נשימתו. ובשהוא מתחיל לתקוע, התקיעות נפסקות באמצע. ומוברת הוא פעמים רבות להתחיל מחדש. ורק בקושי גדול הוא עולה להשלים המאה קולות. לא בן אני, שכעזרת הכורא יתברך, נשימתי היא ארוכה ומנעורי התרגלתי באומנות התקיעה. וגם יש לי שופר משלי, שקנה אבי למעני, בהיותי עדיין צעיר לימים, שופר-נפלא, שהקולות יוצאים ממנו בלי שום עכוב ובבהירות גדולה, כאילו היה זה חליל, ולא שופר. והבעלי-בתים השומעים את התקיעות שלי, שכולן היו עולות יפה, בלי שום עכוב, היו שמחים מאד; כי ראוי בזה סימן יפה להם לשנה הבאה. ובזמן שלא הייתי עוסק בעבודת הצבור בבית התפילה, הייתי משגיח על היל-דים שיתנהגו כשורה בבית התפילה. שכל אחד ואחד מהם ישב על מקומו וית-פלל בהסדר שלו בידו עם-הצבור, ולכל ישיחו ביניהם. ולכל ידימו קולם. ולכל יפריעו את המתפללים. ויענו האמנים. ויאמרו הברכות והקדושות הכל — כמו שעושים הגדולים.

וגם מחוץ לבית התפילה היתה עיני צופיה על הילדים ובקשתי להעסיקם תמיד באיזה דבר שהוא לצורך קיום מצוה, כדי לקרב על ידי זה את לבם לאביהם שבשמים: להביא עצים לבית התפילה, להסיק התנור בימות הגשמים; לנקות המנורות ולהסביב הנרות בבית התפילה. ועוד מלאכות אחרות מעין אלה, שהנן יכולות להעשות גם על ידי קטנים. ובקרוב ימי חג ומועד הייתי מעסיקם בצרכי החג. ולפני הפסח הייתי מביאם לבית מאפה המצות, כדי שיראו ההב-נות המרובות והנהירות הגדולה באפית המצות. וגם למרתי אותם להכין חרוסת להסדר. ולפני חג השבועות הייתי מעסיקם בהבאת עשבים ורשאים מן השרה ולהרכיבם על רצפת בית התפילה. וכשבא חרש אלוף הייתי נותן להם הרשות לנסות את כחם בתקיעת שופר, דבר שהילדים מתאווים לו. ולפני חג הסוכות למרתי אותם לעשות מקלעות מעשה-אמן מעלי הלולב, לאגוד בהן את הג' מינין: לולב, הרס וערבה. וגם בבנין הסוכה ובהבאת ענפים לסכך את הסוכה הייתי מעסיקם. וכדי להרחיקם מחברת-הנערים הערלים, לכל ילמרו מהם לע-שות כמעשיהם המנונים ולרבר דברי נבלה ונבול פה כמהם, הייתי מכין למענם כל מיני צחוק ושעשועים, כדי שיבלו בהם זמנם, כשהנם חפשים סמורים, ויהיו כיתר הנערים בכל תפוצות ישראל. וישעשו נפשם במיני צחוק המקובלים

בישראל ולא יתקנאו בהנערים הערלים. ולחג הפסח הייתי נותן להם אנוזים לשחוק. ולל"ג בעומר — קשתות, לשמחת תורה — רגלים, לחנוכה — ענולים לסביבה ולפורים — מחירקבל להבות בו את המן. ואם ככל חג וחג הייתי רואג להילדים, שיהיו ששים ושמחים, ושיתענגו, לפי דרכם, בעונג יום טוב. הנה, בהגיע חג שמחת-תורה — שמחתם היתה בלי קץ. כי ביום הזה היו מרגישים את עצמם בני חורין לשחוק, לומר, להתהולל ולהשתובב כאות נפשם, ואין מוחה בידם. ולהיפך, השתרלתי עוד להרבות שמחתם. ולמרתי אותם לומר הרבה נגד נים, שלא היו ידועים ביישוב; כמו, הנגון של „ברוך אלקינו שבראנו לכבודו" או, הנגון של „והראנו בכנינו ושמחנו בתקונו". ועוד נגונים אחרים. ומה שהיה מברך אותם ביותר היה דבר זה, שהייתי מאסף מסביב לי כל הילדים, גרולים וקטנים, נערים ונערות והייתי עולה על ספסל, או על שלחן והייתי קורא להילדים הנאספים מסביב לי, בקול רם: צאן קרשים. והם היו עונים לעומתי בקול, בקול שריקת הצאן בעדר: מע, מע, מע. וכוה הייתי שונה פעמים רבות. והילדים היו מפצרים כי להמשיך ולהמשיך, עד בלי סוף. ושמחתם היתה בלי גבול ובלי קץ. ומי שלא ראה שמחת הילדים באותה שעה לא ראה שמחה מימיו. ובכה הייתי עסוק כל הזמן: אם בלמוד עם הנערים בהכפר. ובלמודי אני, השיעורים שהיו לי בלמוד התורה; ואם בעסקנות בצרכי צבור בהיישוב ובהשגחה על הילדים של אנשי היישוב. ובאלה מצאתי נחם ומרגוע לנפשי הנהלאה. ומפלס ומנוס מהעצבות ומהמרה שחורה ומהיאוש, שהיו כמסוס נוסס ללבי. וכוה עבר עלי הזמן — שתי שנים, שישבתי בהכפר, חליפות: הפעם — בינון ובצער על היותי רחוק מאשתי ומילדי. ובפחד ובמרה שחורה, על אשר לא יכולתי להנצל מיד לילית המרשעת, שהיתה פוקדת אותי לפרקים ומחטיאה את בשרי ומטמאת את נופי ונפשי, והפעם — בשמחת הנפש, על שהייתי לומר תורה בשקירה ורואה ברכה בלמודי. ובקורת רוח שמצאתי — בעבודתי — עבודת הקודש — בהיישוב. דבר שהיה לי אות לטובה, כי רצה ה' את פעלי, להיות מן המזכים את הרבים.

ולמלא שתי שנים, מיום שיצאתי מביתי לבקש פרנסתי בכפר, נמרתי בדעתי לשוב לביתי ולא לרחות יותר זמן שובי לאשתי וילדי. כי יש תקנה מהנאונים של דורות עברו, לכל יעזוב איש את אשתו וללכת למרחקים לזמן יותר משתי שנים. ואחרי עבור זמן זה מחויב הוא לשוב לביתו. ובמובן, לא רציתי להוסיף עוד חטא על פשע — על כי הייתי כבד בטל ממצות פריה ורביה כמשך שתי שנים — לעבור עוד על תקנה מפורשת של נאונים. כי אז כוראי לא היתה עוד יותר תקומה לנפשי ואחריתה — עדי אוכד. ובפרט, שעתה לא היה עוד יותר פחד חמיתי לנגד עיני. בהיותי בטוח, שבשאשוב לביתי וצורר הכסף בירי — מאות זהובים אחרות — שרכשתי בעבודתי בהכפר ובהיישוב, לא תהיה יותר להמותי טינא בלבה עלי, על שאינני מוכשר לפרנס בני ביתי. וכוראי עוד תמשך הכד לי.

עתה הנני נמצא כבר בדרך שובי הביתה. וסרתי למחנכם, כדי לבוא לרבי ולשאול בעצתו. והנני מבקש סליחה ומחילה מכבודו על אשר הלאותיו ברברי

והמרחתי אותו כספורי הארוך וגזלתי ממנו רנעי עתותיו היקרים. אבל ראיתי את עצמי מוכרח לזה, כרי שלא יתנני, רבי, לאיש אוהב בצע, שעוב לשם אהבת הממון אשתו וילדיו לזמן רב. ויצדיק עלי את הדין ויאמר: ישולם לרשע כפעלו וכפי רשתו. כי כשל את עצמו סמצוה דאורייתא מצות פריה ורביה במשך שתי שנים. ועל זה באתהו הרעה הזאת, להיות נלכד ברשת לילית הארורה ול-השריץ על ידה קליפות ופנעי בני-אדם לרוב ולמכביר. ועתה, בטוח אני, שכדור לכבודך, שכל מה שעשיתי לא עשיתי אלא על פי ההכרח, ולא ברצוני. אלא — נגר רצוני, שהנהו תמיד — להיות נקי מה' ומישראל. והנני עובר עתה לגוף הענין, אשר בשבילו באתי לשאול בעצת כבודך. וזה הדרך אשר אני הולך בה עתה היא ארוכה ובלתי בטוחה מלסטים וממזיקין ומחיות רעות. כי היא עוברת ביערים ובמקומות שוממים, שהנם, בידוע, תמיד בחזקת סכנה. ולי עוד סכנה יותר גדולה צפויה על דרכי. כי מצאתי בספר קביהישר, שהוא מביא בשם החסיד ר' יהודה משיירלאזוצי שאמר: „על האנשים הבוגדים בנשותיהם והולכים למדינות מרחקים להיות שם מלמדי תינוקות וקובצים על יד להרבות ממון. ובלי ספק, שהנם נכשלים בעון ראית קרי. ואחר כך, בשרוצים לילך ולחזור לבתיהם, באים עליהם שורדים וגזלנים ולוקחים בל אשר להם. ואותן אנשים לא ידעו, כי מכל ספת קרי נכרא מוסיק אחר, רחמנא ליצלן. ואותן המויר קים נרמים כאנשים ולוקחים מהם בל הממון”.

ובירעי בל אלה. ותמאתי לנגד עיני תמיד, שנכשלתי פעמים רבות בעון ראית קרי. והשם יתברך יודע כמה מוסיקם נכראו מהספות שיצאו ממני לכמלה — בשרי יסמר מפחד להרעיון, שהמזיקים שנכראו על ידי, יתנפלו עלי באחד המקומות המסוכנים — בעבות סככי היער — ויגזלו ממני את כל בספי, פרי עמלי ועבודתי במשך שתי שנים. והנה דבר הסכנה הזאת היתה ידועה לי כבר הרבה ימים קודם. וטרם שמתי לדרך פעמי. ובקשתי עצות ותחבולות, איך וכמה להנצל מהצרה הגדולה הזאת. ואם כי מצאתי בספרים הרבה סגולות ותרופות להננה ולהצלה מלסטים ומחיות רעות וממזיקין ופנעי בני אדם — אבל כל הסגולות והתרופות האלה, כפי הנראה, אינן פועלות פעולתן אלא להגין מרוחות ומשרים ומקליפות פשוטים, הכאים בצורת אדם, להזיק לעוברי דרך, או, למי שיוצא יחירי בלילה. אבל אין כחן יפה להגין ממזיקין שהנם מסוג מיוחד, כגון אלה, שנכרא מן הספות שיצאו מן האדם לכמלה. כי אלה מבקשים להזיק רק את האדם שכאו על ידו לעולם. והנם באים בטענה על האדם, שהנם מתנפלים עליו לקחת ממנו את ממונו: אבינו אתה. ואתה הוא שהבאת אותנו לעולם. ומחויב אתה לפרנסנו. ואם אינך נותן לנו את ממונך ברצון — נקח בספק ממך בחזקה. וכבר חשבתי ברכי, אם יקרני גם אני, רחמנא ליצלן, אסון כזה. והמזיקין יבואו עלי בטענה: אבינו אתה וברין אנחנו לוקחים ממך את כספך, מה אוכל להשיב על טענה הזו? שאין האב מחויב על פי הדין לפרנס את בניו? אבל הלא הם ישיבו לי תיבה ומיר, שהדין פוסק את האב מלפרנס רק את בניו הגדולים, ולא את בניו הקטנים. ואנו דין קטנים לננו, כי לא מלאו לנו ערנה —

כפי שאתה יודע בעצמך — שתי שנים מיום שהכאת אותנו לעולם. ומה אוכל להשיב על דברים כאלה? הלא כל מענותי יסתחמו ומוכרח אהיה למסור להם את כספִי. ואם לא — יקחו ממני בחזקה.

ועתה אובר עצות הנני. כי אם גם נניח שינולו ממני רק את כספִי ולא ינעו בנפשי לרעה, גם אז רע ומר יהיה נוראי, כי אהיה כנס מן הפח ונופל אל הפחת. כי איך אשא עיני לשוב לביתי ולראות פני חמותי ובירי אין אף פרוסת כסף אחת. הלא נרש תגרש אותי מביתה. וגם תבקש להפריד בין הדבקים ולהר ציא מירי גם לבתה. ובין כך ובין כך — כאשר אכרתי אכרתי. וזה הוא הדבר, רבי, שהמריצני לבוא לבקש עצתו ועזרתו. כי למי אוכל לפנות לעזרה, אם לא לכבודו? וחברי ר' כרוך לייב, השוחט כהישוב, שהיה תלמידו, שמעתי מספר תמיד בשבחו של כבודו, שהנהו חכם כמלאך אלקים וכל דבר קשה לא יבצר ממנו. ועיני נשואות עתה אליו שימצא גם כן תרופה למצתי.

וכשנמר האברך ר' נתן נטע את דבריו אמרתי לו: מבינ אני להניגך ולצערך ולפחדך מן המזיקין. ובוראי יש לחשוש להרברים שכאו בספר כבהישר בשם הרב החסיד משירלאזוצי. אבל אין לך סכנה בעולם שאין לה תרופה. זמטעם זה אמרו חכמינו, זכרונם לברכה: אפילו חרב חדה מונחת על צוארי יש אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. כי התשובה לה'. ובוראי הכורא יתברך יציל גם אותך מן המזיקין. אבל טרם אניך לך דבר עצתי, אחשוב לנחוצ להרגיע את רוחך כרבר המענות, שאתה חושש שהמזיקין יטענו עליך, ושלפי ראות עיניך, כמעט, שהצדק אתם. והנני טוריע לך, שבאמת אין שום זכות לקליפות, לרוחות, לשרים, למזיקין ולפנעי בני־אדם לבוא בטענות על מי שהוא, על יסוד דין מנמרא, או, מספרי הפוסקים. כי התורה נתנה לנו — ילודי אשה — למורשה ולא לשרים ולמזיקין. ואם קרה המקרה שהנם באים לדין לפני בית־דין ישראל, אין הבית־דין נזקק למענותיהם ואיננו שם לב לזכריהם ומגרש אותם בחרפה ממנו. ובוראי ידוע המעשה, המסופר בספר כבהישר בר' יואל בעל־שם, שהביא הקליפות, שהחזיקו בחוק יד בבית אחד ולא רצו לצאת ממנו, לפני בית־דין. והבית־דין גרש הקליפות ממנו בחרפה ולא רצה לשמוע למענותיהן וצוה עליהן לעזוב הבית שהחזיקו בו ולבל ישובו אליו לעולם. ואותן הקליפות טענו אותן הטענות ממש, שאתה ירא ומפחד שהמזיקין יטענו עליך. כי אותו האיש, אשר לו היה שייך בראשונה הבית, אשר החזיק בו הקליפות, היה איהב שרה אחת והיה מודוו עמה וממנה נולדו הקליפות האלה. וכאשר מת האיש הזה ובאו אחרים לרור בבית זה, היו המזיקין מצעדים דרי הבית ולא רצו בשום אופן לצאת מן הבית, בטענות, שהבית שייך להם והוא בא להם בירושה מאביהם, שהביא אותם לעולם. וכשהעמיד הבעל־שם ר' יואל את המזיקין לדין לפני הבית־דין רמ"ק פונא, הוסיפו הם לטעון טענה זו. והבית־דין לא קבל את הטענה שלהם, כאשר אין שום זכות לשרים ולרוחות לבוא בתקף הרין לתבוע שום דבר מכני אדם, ילודי אשה. וכי, ככלל, אין לשרים ולמזיקין, על פי התורה, דין בני אדם, נראה גם מתשובת הר"מ מלובלין על שאלה, בדבר אשה שנבעלה

לשד. שהוא הורה, שהיא מותרת לבעלה. ואין לך ראייה יותר חזקה מזו, שאין להם רין בני אדם. כי אף באסור חמור כזה, אסור אשת איש, לא חשו החכמים להתיר האשה לבעלה, כאשר אין הרינים שבתורה ובפוסקים שייכים אלא לילורי אשה, ולא לילורי לילית המרשעת ורעותיה השרות. וזהו שכתבנו.

ובדבר הפעולה שיש לעשות נגד המזיקין לכל יגעו בך לרעה. ברור לי, שעל ידי השבעות ושמות, הירועים ליורעי חן, המקובלים, יש האפשרות לגרש אותם ולהרחיקם ממך, כדי שתוכל ללכת דרכך כסמך, בלי שום יראה ופחד. ופעולה כזאת צדיקה להעשות על ידי מומחה לרבר. ואני אין כחי רב בקבלה מעשית. ומעוררי אני נזהר לכלי להשתמש כשמות ובהשבעות ואין לאל ידי לעשות שום דבר לסובתך בזה האופן. אבל יש לי עצה נכונה למענך. שתצמצם לך ישועה ממנה. ורואה אני, שמן השמים הוא, שבאת בשעה זו לשאול בעצתי. וזה הדבר. בעור ימים אחרים יבוא, אם ירצה השם, למחננו המקובל המפורסם ר' משה ברוך מראלהינאוו, שבודאי שמעת את שמעו; כי הוא אחר גדולי המדע קובלים שברדנו. והקמיעות שהוא נותן אתמחו והנם פועלים כמעט תמיד פעולתם. והוא בא עתה למחננו גם כן לשום פעולה נגד מזיקין. כי גם פה קרה מקרה, דחמנא ליצלן, כמקרה הקליפות בק"ק פוזנא. יש כאן בעירנו בית עומד ברך בקצה העיר. ובעליו הלכו לרור בעיר אחרת. והבית נשאר ריק וסגור על מסגר במשך שנים רבות, באין יושב בו. והנה עתה מת האיש, אשר לו הבית, והיורשים שלו רוצים למכור הבית ולחלוק הממון ביניהם. אבל אין איש מתושבי עירנו רוצה לקנות בית זה, אף לר' גם לשכור אותו לרור בו. כי השכנים הררים בקרבת מקום להבית הזה, מספרים, שהנם שומעים בלילות קול שאון בבית זה, כשאון שולחנות וכסאות שמסיעים וגוררים אותם ממקומם. ולפעמים נשמע גם קול שאון חזק, כקול הכאת קורנם על סרן. וגם ערלים, משיחים לפי חומם, מספרים, שלפעמים, כשהנם עוברים בלילה לפני בית זה, הנם שומעים קול שאון. וקלא דלא פסיק בכל העיר, שהבית, העומד שומם וריק זה שנים רבות נהיה למעון לשרים ולמזיקין והם הם העושים השאון בלילות. ומסבה זו, אין איש רוצה לסכן את נפשו ולבוא לרור בבית זה. והיורשים, ברצונם להציל הבית מחורבן, פנו בבקשה אל המקובל ר' משה ברוך שיבוא לעזרתם ויברית את המזיקין מביתם. המקובל ר' משה ברוך, שהוא נענה לכל דורש ומבקש ואיננו משיב פני איש, נענה גם כן לבקשתם; אבל הוא איננו רוצה לעשות שום פעולה נגד המזיקין, טרם יחקור ויודוש בעצמו לרעת, אם באמת השאון הנשמע בלילות בבית זה הוא מעשה ידי הקליפות, ואם איננו בא מסבה אחרת. כי טעות ברבר זה היא אפשרית ואיננו רוצה להטריח לחנם המלאכים הממונים על דבר זה אם אין מזיקין בבית וגם יש דבר זה סכנה להמקובל, העושה ההשבעות. ומקרים של טעות כבר קרו לגדולים ומובים ממנו; כמו שמספרים על הגאון הגדול והמקובל המפורסם ר' יהונתן אייבשיץ, שנתן לאחר קמיע, להטיח בכותל, כדי להברית הקליפות שהיו מצפצפות מאחורי התנור בביתו. ואחרי כן נגלה על ידי ערל אחר, שנכנס להבית ושמע הצפצופה והכיר — שהוא

צפצוף צפרדעים. וכקשו הרבר ומצאו שכן הוא. וגרשו את הצפרדעים משם וחרלו קולות הצפצוף. ואין כל ספק, שבמקרים כאלה, שממריחים את המלאכים על ידי השכעות על לא דבר, לגרש קליפות, במקום שאין קליפות, אלא בריות אחרות; כמו שקרה להמקובל ר' יהונתן אייבשיץ, בוראי המלאכים כועסים על המקובל המשביע אותם לחנם והנם יכולים גם לחזיק לו. ושהמלאכים, בכלל, מקפידים על כבודם והנם כועסים על מי שאיננו מתנהג עמהם מנהג של כבוד, או, מטריח אותם חנם, על לא דבר, נראה מזה. שחכמי המוסר מזהירים על האנשים, השבים לביתם בליל שבת-קודש, אחרי קבלת-שבת, מבית התפילה, לכל יתאחרו בדרך להשאר עומרים בחוץ ונכנסים בשיחות ארוכות עם אנשים אחרים. ובאותו זמן, המלאכים, המלווים אותם מבית התפילה, מוכרחים גם כן לעמוד ולחכות עד אשר יגמרו השיחה ביניהם. והיה אם תאריך השיחה יותר מדי, המלאכים כועסים עליהם, מסתלקים מהם ועוזבים אותם לנפשם להכנס לביתם בלי לזית המלאכים. והאנשים מביאים עליהם בזה קללה ולא ברכה. כי אין כל ספק, שמי שמביא לידי כעס אחר מהפמליא של מעלה, שהוא גורם בזה רעה לנפשו. ולשום זה, המקובל ר' משה ברוך יבוא, אם ירצה השם, למחננו בעוד ימים אחרים לראות את הבית ולדרוש ולהתחלות ברכה השאון הנשמע בתוכו בלילות, אם הוא מעשה ידי המזיקין, ואם לא. ואז ידע מה שעלי לעשות. ור' משה ברוך, כשהוא בא למחננו, הנהו מתאכסן, כמנהגו תמיד, אצלי. ואני הנני שמח לקיים מצות הכנסת אורחים בצדיק וירא שמים כמוהו. והנה תהיה לך הזדמנות נאותה, כשיבוא הנה, לפנות אליו בהענין שלך. ובוראי הוא יעשה כל מה שיהיה ביכולתו להצילך מן סכנת המזיקין. וגם אני מצרי אהיה לך לעזר מעיר לרבר עליך טובות לפניו. כי מצאת חן בעיני. ורואה אני שהנך תמים עם ר' אלקיך, ירא וחרד לרבך. ואתה דאוי והגון שנתענין בנוסף ושנבוא לעזרתך. ראיתי שרבך הרגיעו רוח האברך ר' נתן נטע והוא נפטר ממני בבטחון גרול, שבעזרת הבורא יתברך, הכל יבוא על מקומו בשלום. ואני, כשיצא האברך ר' נתן נטע מביתי, אמרתי: הלואי, רבוננו של עולם, והיו לך הרבה תמימים כמו נתן נטע הזה, כי אז היית מוצא קורת-רוח יותר מרובה מעמך ישראל!

יום ה' כ"א סיון תק"ל

כשהקיצותי היום בבקר משנתי, קפצתי מהר מן המטה ורחצתי את ידי ופני. וכאשר נמרתי אמירת סדר הברכות של בקר, כמנהגי בכל יום, הוצאתי מארון הספרים את הרמב"ם סדר משפטים והעיפותי עיני על הלחם-משנה לפרק א' וב' מהלכות נחלות ובראשונה לא מצאתי את שבקשה נפשי, אבל אחרי אשר התעמקתי ברבך, קפצתי כאיל מדוב שמחה וקראתי בקול: זה היום עשה לי ה'. אנילה ואשמחה בו. ושמחתי לא לחנם היתה. כי זה חמשה ימים אני אחוז

בסבך שאלה חמורה, בהתעצמות בעל־רין בענין ירושה. הירודים הנם מרוכים. זכויות האחר הנן שונות מזכויות השני. יש בן בכור, הרודש חלקו פי שנים. ואלמנה הרודשת כתובתה ותוספות־כתובה ונכסי מלוג — נכסים שנפלו לה בירושה אחרי נשואיה. וכנות נשואות לאיש. ולבעליהן שמרות חצי זכר. והבנות הנשואות קבלו הגרונאי שלהן עוד בחיי אביהן. ובתולות שלא נשאו ערנה ורודשות חלקן על פי הרין. והחשכונות ככללם הנם בלי סדר ומשטר ומסוככים. וקשה להעמיד — כנוגע לתכיעות הבכור, מה הוא בנכסים המוחזק — ויש לו בהם פי שנים, ומה שהוא רק הראוי. וכאלה יקח חלק בחלק עם שאר הירודים. כי הירודים האחרים טוענים, שהם השביחו הנכסים אחרי מות אביהם, ואין להבכור שום זכות לקחת פי שנים בהשבח שהשכחוהו הם. ומבלעדי זאת יש חשכונות מסוככים עם לויים ומלוים, והמלוים מוציאים שמרות ותובעים פרעונם. ומצר אחר ישנן תכיעות על אחרים, חובות שלא באו עריין לירי גוביינא. ומה שמכביר עלי ועל הריינים להעמיד הרין על אמתו, הוא — שאחד רים מן הירודים הנם נעורים בטענותיהם לפני הבית־רין על ירי האברכים הלומדים בים בבית המדרש, השמים בפיהם טענות, שמעולם לא היה עולה על רעתם למעון אותן. ואני והריינים הננו מחויבים לשים לב להטענות האלה, אם כי מבינים אנחנו, שלא הוציאו הבעל־רין אותן מלבם, אלא האברכים הלומדים שמו אותן בפיהם. ולו לא בקשו למענם האברכים טענות ומענות בספרי הפוסקים ובספרי שאלות ותשובות, בוראי לא היו טוענים הבעל־רין אותן הטענות מעולם. ולפי רעתי, האברכים הלומדים, העושים מעשים כאלה, הנם עתידים ליתן את הרין: כי במעשיהם הנם גורמים לפעמים לעוות הרין. והנם מכבירים על הריינים להעמיד דין־תורה על אמתו. ובוה הנם עוברים על רברי חז"ל בפרקי אבות, שאמרו: אל תעש עצמך כעורכי הריינים. וכפירוש הרע"ב: כאותן אנשים שעורכים ומסדרים טענות בעלי הרין לפני הריינים. ואתפלא הפלא ופלא על אותם האברכים המופלגים, שבכלל הנם נוהרים לבלי לעבור על רברי חז"ל ולאזהרה זו אינם שמים לב ומזלזלים בה. והנם גורמים רעה להם ולנפשם, כי על ידם יכול לצאת לפעמים משפם מעוקל והאשם יהיה בראשם: ולצערנו הגדול, המנהג הרע הזה קנה לו זכות אורח בקרבנו ונעשה למכת־מרונה. וכל מי שיש לו רין ורברים בבית־הרין, הולך בראשונה לשאול בעצת אחר הלומדים. והלמרון מלמר אותו כל הטענות שהמציא במוחו המחורר, או אלה, שמצא מן המוכן בספרי הפוסקים ובספרי שאלות ותשובות. ומבלי שירא אותו למרן לחקור ולרדוש מקורם, אם יש לאותו בעל־רין הזכות על הטענות האלה; ואם איננו מלמר למעון טענת שקר. והוא עובר על הלאו של לפני עור לא תתן מכשול. כי הוא מביא לירי עבירה, — לעבור על הלאו שבתורה: מרבר שקר תרחק. ורבר זה אני יודע מן הנסיון. וכבר קרה לי לא אחת ולא שתיים, שבאים לפני לרון אנשים פשוטים, או עמיהא־רצים, והנם טוענים טענות שאינן ידועות אלא לתל־מירי חכמים. וכשאצתי אותם ברברים להגיד לי, מאין להם הטענות האלה, הורו לי, שהאברכים הלומדים שמו אותן בפיהם למעון לפני הריינים.

והנה הסכסוך הנ"ל בדבר הירושה הולך ונמשך זה חמשה ימים. וכבר שמעתי טענות הבעל־דין וערות העדים מכל הצדדים וראיתי את השטרות שהוציא האחר על השני. ואחרי החקירה והדרישה והעיון בנוף הרברים לא ירעתי בנפשי, איך לפשר בין היורשים על פי רין תורה, רבר שגם לי צער מרובה. כי נתקשיתי ברבר הלכה ולא מצאתי מוצא ממנו. וכבר החלטתי להוריע להבעל־דין שהגני רוחה הפסק לאיזה זמן, ואביא השאלה לפני גרולי הדור. כי אינני רוצה להוציא פסק על רעת עצמי. ובהיות מותי עסוק וטרור כל הימים האלה בשאלה חמורה זו, וגם בלילה, בשכבי על מטתי, הנני מהפך בה מכל הצדדים ומבקש לה פתרונים, והנה היום בבקר, לפני עלות השמש, כשהייתי ערנה אחוז בחבלי־השינה, חלמתי, שאני רואה זקן והדרת השיבה תופפת עליו וזקנו המגורל יורר על פי מרותיו והוא שואל אותי: מדוע אתה יושב כה משומם ותפוש במחשבותיך, באלו אתה מבקש פתרונים לשאלה חמורה. ועל זה אמרתי לו: בנת לרעי, ובאמת אני מבקש פתרונים לשאלה חמורה בהלכה זה חמשה ימים ועדיין לא מצאתי. ועל זה אמר לי הזקן: עיין בלחם־משנה על פרק א' וב' מהלכות נחלות ויותרו לך ספקותיך. ובאלה הרברים נעלם ממני הזקן. ובהקיצותי משנתי, המונת הזקן היתה עדיין מרחפת לפני עיני ודבריו היו עדיין מצלצלים באוזני. מהרתי לקום ממטתי ולעייין באותו ספר ובאותו מקום, כפי עצת הזקן. וראה זה פלא! הותרו לי כל הספקות. ואין לי יותר החשש לטעות ברבר הלכה. וכבר הזמנתי הבעל־דין לבוא לשמוע הפסק.

ובחלום נפלא זה אני רואה חסרי הכורא יתברך — להורות לי הלכה מן השמים. ולולי ירעתי מך ערבי, כי בער אנכי מאיש ולא ביתא ארם לי, ואין בי לא תורה ולא חכמה, הייתי אומר, שהזקן, שבא אלי בחלומי והתיר לי ספקותי בשאלה הירושה — לא היה אלא אליהו הנביא זכור לטוב. כי ידוע הרבר, שהוא בא לפעמים בחלום לאוהבי ה' וליראי שמו להורותם דבר הלכה, ולהעמירם על האמת, אם מעו ברבר הלכה. וכזה קרה לר' אפרים, כפי המסופר בספר התשב"ץ, שאבל הרג בורבוסא. ובלילה נראה לר' אפרים בחלום זקן. ומראהו כמראה הזקן אשר ראיתי אני. והזקן הביא לו קופה מלאה שרצים ואמר לר' אפרים: קום אכול. וכשנרתע ר' אפרים לרבריו ואמר: הלא הנם שרצים. ועל זה אמר לו הזקן: הנם גם כן מותרים, כהשרצים שאכלת היום. וכך נורע לר' אפרים שהרג בורבוסא אסור באכילה ושהנביא אליהו הוא שבא ללמרו רבר הלכה בחזיון לילה, כרי להוציאו מן טעותו. ברומה לזה, ידוע, שאליהו הנביא זכור לטוב בא לפעמים בחלום חזיון לילה להשתעשע ברבריו תורה — ולא רק ברבר הלכה — עם שומרי תורה ומצוות ויראי ה'. והרב ר' אברהם טריביש צרפתי, בההקדמה להספר ברבת־אברהם על גטילת ירים מספר, שאליהו הנביא בא אליו בחלום הלילה והקשה לו קושיא בשירת־הים. והוא נתן לו תירוץ על הקושיא. והנביא אליהו קבל תירוץ זה ומצא אותו טוב ונכון. ור' אברהם הנ"ל מוסיף, שנלוי אליהו שהיה לו, בא בודאי, בזכות אבותיו. כי הוא מתיחס באבותיו עד המאור הגדול רש"י ז"ל.

כמובן, מחשבה זרה כזאת לא העלה גם על לבי — להרמות אל הגאונים הנ"ל, ולהאמין, שגם לי היה גלוי אליהו בחלום. כי לא הנעתי לקרסולי הגאונים האלה, ואינני אפילו בקוץ בפני אדם בפניהם. אבל, ברור לי ככל זאת, שמן השמים זכוני להאיר עיני ולהעמיד אותי על האמת בדבר הלכה. אם כי קטנתי מכל החסדים אשר עשה לי הקדוש ברוך הוא לפקח עיני העוורות וכוראי זכות אבותי הצדיקים גם כן שעמדה לי.

ואם כי גלוי הנביא אליהו בחלום בא רק לעתים רחוקות. וזה — רק ליחירי סגולה, הוראה בדבר הלכה, או, חרושי תורה ובאורי פסוקים, כאים לעתים יותר תבופות בחלום. ואנו מוצאים בספרי הפוסקים כמה דינים שנתקבלו על יסוד הוראה שקבל אחר הגדולים בחלום. וגם ירועים חרושי תורה ופרושים שנתגלו להמחברים גם כן בחלום. ובהלכה — ירועה העוברא בהראב"ן שהתיר בכלי יין. וחמיו, הר"ר אליקים ממנצא, בא אליו בחלום ורמו לו על ידי הפסוק, "השותים במזקי יין" שנאמר ברשעים, שלא כהלכה עשה בהתירו כלל היין. ועל יסוד החלום הזה חזר הראב"ן מהיתרו ואסר כליהיין שהתיר קודם. והרב ר' משה מקוצי, מחבר הספר מצוות גדול מזכיר לאו אחר, ששכח קודם למנותו — וגם הרמב"ם לא מנה אותו במספר הלאוין — ובחלום הוכירוהו עליו. ובקומו משנתו בבקר ובהתבוננו בדבר, ראה באמת, כי הוא יסוד גדול והכניסו למנין הלאוין, כפי שהראו לו עליו בחלום. וגם להרב"ן הראו בחלום על מעות כמה שהורה, שיותר לעשות מתפלין של רבינו תם תפלין של רש"י. וחזר מהיתרו. וגם המרדכי ראש מסכת בבא קמא מביא פסק הלכה בשם רבו המהר"ם מרוטנבורג שפסק, על פי מה שהורו לו בחלום והנאון ר' משה חאנין, בעל הספר לקטתקמח מספר דבר נפלא מהנאון ר' דוד גרשון, שהיה נוהג להר' ליק הטאבאק מנר של חלב. ופעם אחת ראה בחלום שמגרין אותו. ושאל על מה ולמה מגיע לו העונש הזה. וענו לו: על שאכל חלב. ומאותו זמן, שראה החלום הזה, קבל עליו שלא להרליק יותר מקטרתו מנר של חלב.

כל החלומות האלה, באו, כידוע, ברצון ובחסד הבורא יתברך, מכלי שעשו הגאונים הנ"ל שום השתדלות מצדם, שהפמליא של מעלה יורו להם דבר הלכה בחלום. כמו שקרה גם לי, שההוראה באה בחלום אלי, בלי שום השתדלות מצדי. אבל ידוע ומפורסם, שיש אפשרות לקבל תשובה על כל שאלה ושאלה על ידי שאלת חלום. והפוסקים הקדמונים מזכירים הוראות הלכה על ידי שאלת חלום פעמים רבות. וביחוד אחז בדרך זו הרב ר' יעקב ממרויש, אחר בעלי התוספות, שעשה פעמים רבות שאלת חלום בדבר הלכה. והיה מקבל — כמעט בכל פעם ופעם — תשובה מספקת. והיה סומך על התשובות האלה להיותן הלכה למעשה. כמובן, רעיון זה, לבקש הוראת הלכה על ידי שאלת חלום — כשנתקשיתי עתה בהכסוך בין היורשים על דבר הירושה — לא עלה גם על לבי. כי גם הגאונים הגדולים, האריות שבחבורה, ברורות האחרונים, אינם רואים עצמם ראויים להטריח הפמליא של מעלה, שיתירו להם ספקותיהם בחלום; אף כי אני, שלא הגעתי גם למדרגת של זנב לאריות, על אחת כמה וכמה שאין לי

שום רשות לעשות דבר זה. ומבלערי זאת, נדר נדרתי בנעורי וברית כרתי
לשפתי, לכל אשתמש לעולם בשום פעולה שהיא באה על ידי שמות הקדושים
ועל ידי השבעות. וקבלתי עלי הנדר הזה — את חטאי אני מזכיר היום —
מפני מעשה שהיה. ומעשה הרב כך היה. בשנה הראשונה לנשואי, בהיותי
אברך צעיר לימים ועורני אוכל לחם על שולחן חותני, הרב הדין בקהילת
כריסק, עליו השלום. ובראותי הפוסקים הגדולים: בעל ספר האגור, בעל שכלי
הלקט, בעל ספר איסורי היתר הארוך ועוד פוסקים אחרים מביאים הרבה
פסקים של הרב ר' יעקב ממרויש שקבל על ידי שאלת חלום וסומכים על הפסד
קים האלה, נתעורר אצלי הרעיון ובאה בלבי התשוקה לנסות גם אני פעם אחת
שאלת חלום, כשיתעורר אצלי איזה ספק בדבר הלכה. ופעם אחת, כשנתקשיתי
בדין אחר מהלכות תערובות, נמרתי בדעתי לעשות שאלת חלום בהלכה זו.
איך עושים שאלת חלום — למרתי כל הפרטים בספר רזיאל המלאך והתחלתי
לעשות כל ההכנות הנצרכות לזה, כפי שנמצא בספר הנ"ל. כמובן, לא יכולתי
לעשות דבר זה מכלי שתרניש בו אשתי. כי נחוץ היה להחליף הבגדים — בגדי
יום יום — בבגדים חרשים, לבנים ונקיים. וגם נחוץ היה לצום שלשה ימים
רצופים. וכליל הנוער לשאלת חלום — לשכוב על הרצפה באמצע החדר והפנים
מוסבים נגד הנר הדולק ולעשות ההשבעות שבספר רזיאל. וכל ההכנות האלה
אי אפשר היה להסתייד מעיני אשתי. ומטעם זה, אמרתי לה מראש: אל תתפלאי
למה שאני הולך לעשות: בלמורי נפל לי ספק בדבר חשוב מאד ואני רוצה
שיתירו לי ספקי מן השמים בחלום. וכל ההכנות שתראה אותי עושה אינן
אלא לשום השאלת חלום. אשתי שהיתה אז עריין צעירה לימים, כמעט עור ילדה,
לא הבינה מאומה בדברי מה שאמרתי לה ומה שאני הולך לעשות. ותלך ותספר
לאביה, מה שאמרתי לה. ואביה, כשמעו רבדיה, אמר לה: אי אפשר להניח
לו לעשות דבר זה, כי הוא מביא את עצמו לירי סכנה וכנפשו הוא. ובפרט,
צעיר לימים כמותו, שבוראי אין לו רשות להכניס ראשו בסכנה גדולה כזו.
וכששמעה אשתי מפי אביה דבר הסכנה בהמעשה אשר אני אומר לעשות, באה
אלי בבכיה ובדמעות שלישי ותתחנן לפני, שלא אעמיד את נפשי בסכנה זו,
ושאתרתם עליה, לכל תשאר, חס ושלום, אלמנה בימי נעוריה. ובעורני משתדל
לדבר על לב אשתי ולהרגיע את רוחה והנה חמי הדין קורא אותי אליו ואומר
אלי: לא טובה השמועה אשר שמעתי עליך מפי בתי זה עתה. הטוב, טוב עתה
מכל גדולי הדור שבזמננו וגם מאלה של הדורות שקדמו לנו, שככל יום יום
נופלים להם ספקות בדבר הלכה ואין איש מהם מבקש שיתירו לו מן השמים
הספקות שלו על ידי שאלת חלום. ואם כי הקדמונים עשו לפעמים שאלת חלום,
לא עשו זה — על פי הרוכ — אלא לצורך גדול, כשהיתה סכנה צפויה לכלל
ישראל. ויחיד הוא הרב ר' יעקב ממרויש, אחד מבעלי התוספות, שלא היה חש
להטריח הפמליא של מעלה בהתרת ספקותיו. אבל אין למדים מן היחיד. והוא
נמנה גם על הראשונים, שעליהם נאמר: אם הראשונים כמלאכים אנו ככני
אדם. ואין לנו הרשות לומר: נעשה כמעשהו. וביחוד, אתה, אברך צעיר לימים,

שלא הגעת עריין לשנות בינה, בוראי אין לך הרשות לעסוק בהשבעות ובשמות הקדושים; כי סכנה גדולה בדוכה כמעשה זה. וברכרו הרברים האלה הלך אל ארון הספרים והוציא משם את הספר חסידים והראה לי הנמצא כתוב בו: „שאין המזיקים מתגרין אלא במי שמתגרה בהן, כגון שכתבו הוא ואבותיו קמיעות, או עסקו בכשפים ובהשבעות, או בשאלות חלום, לכך לא יעסוק אדם בהם, ולא יאמר: אעשה בשביל פיקוח־נפש בהשבעות וקמיעות, כי אין זה חכמה, כי הוא מקצר ימיו וחיי זרעו”. ובהשיבו הספר למקומו, הוסיף: הלא ראית מה שכתוב בספר חסידים. ועל כן, נזר אני עליך, שלא תהיין לעסוק בהשבעות ולא יהיה לך חלק בהן. כלך לבית המדרש ושוב להנמרא, להאלפס ולהשולחן ערוך.

על דבריו אלה לא נמצא בפי מענה. ובשובי לחררי אמרתי כלבי: ובאמת הצדק עם ארוני חמי ורבי, כי נאמר לנו בתורה: תמים תהיה עם ר' אלעזר, לא תנסו את ה'. ובשעולה הרצון לפני הבורא יתברך, הוא מנלה עינינו — בהקיץ, ולא בחלום — לראות אור בהיר בתורה. ולא מן המרה הוא, שנטרית את הפמליא של מעלה על ידי השבעות. ועתה רואה אני בעין שכן הוא; כי מכלי שום פעולה על ידי השבעות ושאלת חלום היה הבורא יתברך בעזרי. וההוראה באה אלי בחלום בעזרת הבורא יתברך לברו. ועל זה אשיב תורה לה' על אשר לא בזה ענות עני ושם ענינו. על בריה שפלה וקלה בסוגי להאיר עיני בתורה. ברוך הוא ומבורך שמו מעתה ועד עולם. אמן.

יום ה' י"ח מנחת אב התק"ו

נוסף על העבודה שאני עמוס בה — לרעות צאן קרשים, קהילתנו הקדושה יצ"ו, לבלכל דבר הישיבה שאני נוהג, להגיד שיעור לפני התלמידים דבר יום ביומו ולהשיב לשואלי דבר בדין והלכה, שאלות הבאות אלי מקרוב ומרחוק; ומלכד השיעורים שיש לי בכל יום ללמוד: מקרא, משנה, גמרא ופוסק, מצריחים עוד אותי ומצרידים אותי ממלאכתי, מלאכת הקדש, ומלמודי הקבועים בשאלות ועצות בעניני שרובים לתלמידי הישיבה שלי, שיחיו, שהגם — רובם בבלום — ובפי דברי חז"ל: בן שמונה עשר לחופה, ראויים להבנם לחופה והגיעה להם עת דורים. ואין לך במעם יום שאין מי שהוא בא אלי בשאלות וחקירות ודרישות ובקשת חות דעתי ועצתי בענין של שרוך לאחר מתלמידי. והשאלות באנת אלי משלשה צדדים: מהשרכן, מאבי המדוכרת ומאבי המדוכר, הכחור, תלמידי. ושרכן שנתן עיניו באחר מתלמידי למצוא למענו זווה, בא אלי לשמוע חות דעתי בדבר הכחור: מה הוא טיבו ובמה כחו גדול בתורה, אם בחריפות ואם בבקאות, אם הוא סיני או הוא עוקר חרים ועוד שאלות מעין אלה. ואם דברי השרכן מצאו מסלות ללכ אבי המדוכרת, הכלה, והשרוך מוצא חן בעיניו, אבי הכלה, מצרו, בא אלי לחקור ולדרוש, אם בנים דברי השרכן, ואם לא הפליג ולא הגזים — כמנהג השרכנים — בשבח הכחור ואם באמת ישנן בו

המעלות שמנה בו השרכן. ולבסוף בא אלי גם כן אני הכחור, תלמיד, לשאול בעצתי ולשמע חות דעתי. אם השרוך שמציעים לבנו הנון וראוי לו ועולה יפה. ואם כי השואלים מטרידים אותי ממלאכתי יום יום ומפסיקים אותי מלמורי ומינעים אותי לפעמים בהמון שאלותיהם, אין לי עליהם תרעומות על זה ואיני מבקש — אם לא במקרים ידועים — להשתמט מהם ולפטרם בכלום. כי תלמיד הנם חביבים עלי ויקרים לי כבני ממש. והוא אני לעתידם, כראנת האב לבניו. ומטעם זה, לא אוכל להתירם בשויון נפש להנכבדות שידובר בהם, כי בזה תלוי גורלם בעתיד. ואירד בל חפצי, שתלמידי ימשיכו למור התורה גם אחרי הנשואים ושלא יהיו מוכרחים לעזוב הלמוד בהשיבה שלי, או בישיבה אחרת, מפני ההכרח לבקש טרף להם ולבני ביתם, כשישימו רחים על צוארם — עול אשה ובנים.

במובן, איני נענה כאופן אחד לכל מי שבא אלי בשאלות בדבר הבחורים, הלומדים אצלי, לשום עניני שרובים. וביחוד לשרכנים, שהם ידועים לי למגזיר מים ולמפלגים, שאינם חוששים הרבה להלא שבתורה: מדבר שקר תרחק! ואם כי הנם יודעים את האמת, הנם מתכוונים למרוד בה, אם מוצאים בזה לעצמם תועלת. והנם חכמים גדולים לטהר את השרץ בק"ן טעמים. ומה שנאות להם הנם מנלים טפת, ומה שלא נאות להם, הנם מככים — טפתים. ומטעם זה אני מבחין בין שרכן לשרכן. ומי שהוא חשוד בעיני שאין נוכח האמת דרכו אני פוטרו בדברים מועטים.

לא כן השרכנים, שרבה בהם אמונת, וביחוד השרכן ר' מרדכי מייט'ס ממחננו, שהוא, לפי דעתי, „הטוב שבשרכנים“, ואין בו ממת ההגזמה וההפ' לנה, שישנה אצל רוב בני אומנתו — השרכנים. וידוע, שכשהוא עסוק בענין של שרוך והוא רואה שאין הזווג עולה יפה — כפתור ופרת — איננו מבקש לפתות המעונינים בדברי שקר, ובלבד שיבוא על שכרו, דמי שרכנות, אלא הוא מסלק את יריו מהשרוך ואיננו שם לב לזה, שעמלו עלה בתהו. ומטעם זה, אני מורד את ר' מרדכי הנ"ל במדה אחרת מזו שאני מורד בה שאר בני אומנתו, השרכנים. ובכל פעם כשהוא בא אלי בענין של שרוך לאחר מתלמידי, הנני מקבל אותו בסבר פנים יפות, ואיני מונע הטוב מבעליו — כל הידיעות הנ' חוצות לו.

ובשאלות בעניני שדוכים באים אלי לא רק בעל פה, אלא גם בכתב. כי מצודת השרכנים פרוסה על פני כל הארץ והנם מביאים את לחמם גם מרחוק. ובכלל אין מרחק המקום מעכב בידם לזווג וזוונים ממדינה האחת למדינה האחרת ולקרב רחוקים. ולעתים קרובות אני מקבל שאלות בכתב בעניני שדוכים מדינת פולין, ולעתים פחות קרובות — ממדינת הגר, פיהעם ומערה. ועל פי הרוב, מרכנים, הפונים אלי בכתבים, בדבר בחורים הלומדים בהישיבה שלי לשום שדוכים המדוכים בהם עם בעלי-בתים ממחניהם.

והורות לבזר יתכרך עד עתה לא היה לי שום צער ושום עגמת נפש מהר זוונים של תלמידי, כי הנם, כמעט כולם, בחורי חמד, גדולים מרבבה, מחוננים

בכשרונות נעלים, לומדים בהתמדה ובשקידה ורואים ברכה בלמודם. ולהם יצא שם במדינה וגם מעבר למדינה. ומטעם זה, בעלי-הבתים האמידים, הרוצים להשיא את בנותיהם לתלמידי חכמים, נותנים לתלמידי הבכורה על כל הבחורים ומרבים להם מוהר ומתן — נרזיגה הנונה כמוסמים. וגם מקבלים עליהם — כרי שיוכלו האכרכים גם אחר החתונה להמשיך למורם במנוחה ובלי דאגת פרנסה — להחזיק אותם. ובני ביתם מספר שנים ירוע על שלהם. וכמעט כל תלמידי נכנסים לחופה למועד אשר יערו חכמינו ז"ל: בן שמונה עשר לחופה. רק שני תלמידים הנם לי עתה, שיש לי מהם צער וענמח נפש, כי כקרוב ימלאו לשניהם עשרים שנה ועדיין הנם שרויים בלי אשה. האחר מהם הוא — הבחור יונה בן ר' ישראל הסנדלר והשני — הבחור שלמה בן ר' משה לייב לוריא, הסוחר והנגיד המפורסם בעיר בארסאוו. ומי המעכב בברך? האבות. ולא, חס ושלום, שאבותיהם מפריעים בירם לשאת אשה ולקיים מצות פריה ורביה, כמצווה בתורה, אלא שהנם הגרם בנזקין. ובשכילם — בשביל האבות — קשה כקריעת ים סוף למצוא זוג לבחורים האלה. כי אין איש מבעלי-הבתים האמידים רוצה לחת ליונה את בתו לאשה, מפני שהוא בן סנדלר, בזוי משפחה, ולחרפה תחשב להם להתחתן עם סנדלר. ואין ההורים — האב והאם — של הבחור שלמה, שהנם מנרולי היחש בישראל, מוצאים משפחה בישראל שהניה שווה להם ביחוסה — להשתרך עמה.

הר' ר' משה לייב, אביו של הבחור שלמה, מתיחס לזרע הנאון ר' שלמה לוריא, המרש"ל. ואמו — מתיחסת לזרע הנאון ר' מרדכי יפה בעל הלבושים. וכירוע, גם המרש"ל וגם בעל הלבושים שניהם מתיחסים באבותיהם ער המאור הגדול רש"י ז"ל. ומדר היחס של רש"י מניע — כירוע — ער ר' יוחנן הסנדלר. ור' יוחנן הסנדלר מזרעא דרוד קא אתי. והבחור, הן מצד האב, והן מצד האם, הנהו מזרע המלוכה. מלכי בית דוד. היחס היותר גדול בישראל, ומבלעדי יחוס המלוכה, גם יחוס התורה הוא גדול משני הצדדים. ומצד האב ומצד האם הנם מונים במשפחתם — במשך דורות רבים — שלשלת ארוכה של רבנים ונאונים, דרשנים ומחכרי ספרים מפורסמים ומספרם ביחד יגיע ער לששים. ובהיותם מסובלים בסבל יחס כזה, אינם מוצאים זוג לבנם, כי אינם רוצים להתחתן במשפחה שהיא פחותה מהם ביחס. ומאין למצוא זוג לבנם, שיחס הכלה יעלה בר כבוד ובמשקל שווה עם יחס החתן, כגם. וה' הירוע, אם יתעקשו להחד זיק ברעתם זו, לבלי להתחתן עם מי שהוא פחות ביחוסו מהם, אף במשהו, אם ימצאו בזמן מן הזמנים זוג לבנם. ולי, שהבחורים האלה נמצאים ברשותי ותחת השגחתי, נראה ברור, שהיטיבו חכמינו ז"ל לקצוב זמן הכניסה לחופה לבחור — שמונה עשר שנה; ולא טוב למענו להשאיר אחרי זמן זה פנוי בלי אשה ושרוי כלי ברכה. ומטעם זה אני מעורר וכיזרז גם האבות וגם את השר-בנים לבקש לבחורים את זוגם, כרי לשמור אותם מן החטא.

ובאלה הימים היתה לי הזדמנות לראות את השרכן ר' מרדכי מייט'ס ועור הפעם דברתי אתו וזרזתי שישתדל למצוא לשני הבחורים האלה, —

לכל אחד ואחד מהם, — זווג נאה ויפה — לכל אחד — כפי מעלתו. ועל זה אמר לי ר' מרדכי, שמהכחור שלמה הוא מסלק לגמרי את יריו, כי אי אפשר למצוא משפחה אחת בישראל שאביו ואמו יסכימו להשתדך עמה. וביחוד האם. כי האב אולי יטה את אוזנו לשמוע דברים של טעם ויש אפשרות לפעול עליו בפתוי של דברים. ובמעט שהסכים כבר פעם אחת לשרוך שהצעתו לפניו עם אחד הרבנים המפורסמים במדינה. ואם כי יחס הכלה איננו גדול כל כך ביחס בנם, על זה אמרתי לו: הלא חכמינו ז"ל אמרו: נחית דרגא ונסיב אתתא. וראיתי, שהמאמר הנ"ל — כשהזכרתיו — לא החטיא את המטרה וכבר היה צוטה לבו לשרוך. אבל אשתו התערכה בדבר ועכבה בידו, כאמרה: לא אתן את שלמה שלי שיחק לו לאשה בלה שאין במשפחתה אלא שני רבנים ירועים ויתר בני המשפחה, כרודות עברו, שמם כחשך יכסה. ובפנותה אלי ובהראותה בידה על הקיר מקום שנמצאו שני ציורים יפים משוחים כששר ומסוגרים כל אחד במסגרת זר זהב מסביב — אילני יוחסין, ותאמר אלי: האילן שאתה רואה מימין זאת היא — מנלת היוחסין של בעלי, והאילן משמאל — מנלת היוחסין שלי ומשרש אחר — מלכי בית דוד, — שנינו יצאנו. ותעביר בירה על האילן האחר ותנעץ אצבעה כראש הצמרת ותאמר: כאן הוא מקום בננו באילן היחס של בעלי. וכזה עשתה כהאילן השני — מנלת היוחסין שלה. ותוסיף עוד ותאמר: הנך רואה כאן כל הרודות עובדים לפניך וכל השמות הרשומים בצדי הענפים הנם שמות ירועים — רבנים מפורסמים, נאונים גדודים, צדיקים וישרים שיצא להם שם בעולם. ומונים אנחנו, בשתי המשפחות — שלי ושל בעלי — ששים רבנים ואיך יעלה על דעתך שנשרך את בננו שלמה — המסובל ביחס בזה — עם משפחה שיש בה שנים או שלשה רבנים, הלא כאין הוא. וכרצונה להגדיל ערך היחס של בנם אמרה לי: רואה אתה על האילן של בעלי שם הרב הרשום תחת אותו ענף — את שם הרב שאמרה לי כבר שכחתי — והנה להרב הזה — בפי שהוא ירוע ומפורסם, היה קמט כראשו, מה שהוא סימן מובהק, שהוא מורע המלוכה, מלכי בית דוד, שהיה להם קמט בראש, כרי שלא יזוח נזר המלך מעל ראשם.

לשמע דכריה אלה נסתתמו טענותי ואמרתי לה בדרך הלצה: אולי הצדק אתך. אבל לא ידעתי ולא שמעתי את שמע אחת הכתולות מורעו של דוד המלך שתסכון להיות בלה לכנכם, מכלערי הכת יחירה של שלמה המלך — כשמת בת שלמה, אבל היא לא האריכה ימים כסרח כת אשר ואיננה עוד יותר בחיים. זכאלה הדברים יצאתי מכיתם לכלי שוב יותר עוד, בירעי מראש, כי כל עמלי יהיה לחנם. ומאותו יום הסחתי לגמרי את דעתי לבקש שדוכים בעד בנם. ור' מרדכי, שהוא אוהב לתכל דבריו בשיחות נאות, כמנהג השרכנים, הוסיף: ועל הכחור שלמה, שששים רבנים נמנים על משפחתו, ומעכבים למצוא למענו אשה, עוד בחיים, יסובו דברי המלך שלמה כשיר השירים: „הנה מטהו של שלמה ששים נבזרים סביב לה מנבזרי ישראל" ומי הנם נבזרי ישראל, אם לא תלמידיו החכמים, שרב חילם לאוריתא. „כלם אחווי חרב" — חרב החרפות והפלא.

„מלומדי מלחמה“ — מלחמתה של תורה. ואלה ששים הנכורים — ששים הרבנים של בני משפחתו הנם שומרים מטתו של הבחור שלמה לכל תחולל, זום ושלום, על ידי זווג בלתי הגון לפי כבודו ולפי ערך יחוסו.

ובנוגע להבחור יונה, אמר לי ר' מרדכי: יאמין לי רבי, שאינני מסית את דעתי מסנו, אם כי לא הצלחתי למצוא למענו זווג ער עתה, ואם כי קבלתי לא פעם ולא שתיים נזיפה מבליהבתים, אבי הבלות, על אשר נועזתי להציע לפניהם שרוך עם בחור בן סגלר. ובכל זאת אינני מסלק את ידי מסנו, בירעי כמה זה נוגע ללבו של כבודו, שהוא רואג מאד לגורלו של יונה ולעתידו. אבל מה אוכל לעשות, אם מלאכת הסגלר כה בזויה בעיני כל. ובבואי לאחר בעלי-הבתים בענין של שרוך עם הבחור יונה ובפצותי את פי להגיד מה היא מלאכת אביו ושהוא סגלר, מיר מפסיקים אותי ואינם נותנים לי לגמור את דברי, באמרם אלי: אל תסריח את עצמך לחנם, כי לעולם לא נסכים לתת את בתנו לכן סגלר. וכל המענות שאני מוען וכל השבחים שאני מונה בבחור יונה. ובתור ראיה לרברי, הנני לוקח לי הרשות להגיד, שכבודו, הרב שלנו, שיחיה, מקרב את הבחור בכל מיני התקרבות ומוקיר ומשבח אותו וגומר עליו את ההלל — כל אלה ללא הועיל, באילו קללת אלקים הובצת על מי שעוסק במלאכת הסגלרים. וכאילו היה כתוב בתורה: וכל בן סגלר לא יבוא בקהל בעליהבתים. וזה לא כבר נסיתי לעשות מחדש נסיון ולדבר על לב ר' לייב ציפעס במחננו שיקח את הבחור יונה חתן לבתו. ר' לייב ציפעס, כידוע לכבודו, הוא יהודי פשוט, או, אולי יותר נכון, במחילה, עסי-הארץ גמור ועסק שנים רבות בארינדראות בכפר. וכאשר עשה עושר עזב את הכפר ובנה לו בית במחננו ובא לרוד בעיר והנהו נמנה עתה על בעליהבתים האמידים דמחננו. ולר' לייב בת כוננת הראויה לתופה. ובהיות שר' לייב ואשתו אינם מגרולי היחס, ומי שירצה לחטט ולנקר ביחוס אבותיהם וקרוביהם ימצא יותר מפסול אחד במשפחתם, ומטעם זה, לאו כל אחד יתרצה להשתרך עמהם. וכירעי זאת הרהבתי בנפשי עוז והלבתי לר' לייב להציע לפניו את השירוך עם הבחור יונה. וכירעי מהנסיון, שאם אניר לו תיכף ומיר מי הוא המדובר וכן מי הוא החתן, כוראי אצא נזוף מסנו, כמו שיצאתי כבר פעמים רבות מביתם של בעלי בתים אחרים. ומטעם זה, התחלתי רברי בהקדמה ארוכה, לדעת מה הוא טוב לאדם ומה הוא חשוב יותר לו, אם המעלות והמדות שישנן בו, או המעלות והמדות המשובחות שהיו באבותיו; כלומר, אם יחס עצמו, או היחס באבותיו ובכני משפחתו. והשהרלתי להראות לו בראיות ברורות, שבוראי העיקר הוא — יחס עצמו — המעלות והמדות הנמצאות באדם גופא; ואם אלה אינן בו — יחס אבותיו תהיינה לו לא לעזר וללא תועלת. והסברתי לו הענין בראיה ברורה מן התורה, שהיא פשוטה גם בעיני עסי-הארץ ומוכנת לו. ואמרתי לו: הנה נקח למשל את עשו הרשע. האם היה בעולם מיוחס יותר גדול מסנו? אביו זקנו — אברהם אבינו. אביו — יצחק הצדיק. אחיו — יעקב אבינו — יחוס מכל הצדדים. ובכל זאת, אם אין לו יחוס עצמו והוא רשע, שמו וזכרו לקללה בפי כל. ולהיפך, האם אנו

רואים שנגרע אף מה שהוא מערך אברהם אבינו, אם אביו היה כומר לעבודה זרה, הולך כחשך, תועה ומתעה אחרים? הלא אין איש נזכר כזה, שאברהם אבינו היה בנו של כומר, עובר אלילים ולא נגרע משום זה מכבודו של אברהם אבינו כחוט השערה.

וכשנראה לי, שברברי אלה הכשרתי ואפשרתי הסכמת ר' לייב על השרוך, ננשתי להצעת הרברים בנוף הענין של השרוך. אבל תיכף, כשאמרתי לו, שבאתי לשרוך את בתו עם הבחור יונה בן ר' ישראל הסנדלר, הפסיקני גם הוא ברברי, — אם כי הרביתי לספר בשבח הבחור יונה ומניתי אחת לאחת המעלות שישנן בו — ויאמר לי, אם כי בנחת, ולא בכעס, כמו שהיו עושים שאר בעלי-הבתים: אי אפשר לי להשתדך עם בן סנדלר. והנע עצמך: איך אשא את פני בבית הכנסת, אחר התפילה, ביום השבת, לנשת אל ר' ישראל הסנדלר לברך אותו בברכת „שבתא טבא, מחותני“. או, האם איכל להזמין אותו בחג הסוכות, אחר התפילה, ביחד עם הדיין והשוחט ובעלי הבתים המטורבים לי, על ברכה של קדוש בהסוכה שלי ולהושיבו בראש, כיאות למחותן, ובכל פעם ופעם. ברברי עמו, לקרוא לו בשם של חבה „מחותני“. לא. לזה לא אסכים לעולם. ומוכן אני להוסיף עוד אלה וזו לנרוניא שאני אומר לתת לבתי ובקש למעני שרוך אחר, בחור טוב והגון, ובלבד שלא יהיה בן סנדלר, בזוי משפחה.

ואם כי ר' לייב אמר לי כפירוש, שאי אפשר לו להשתדך עם בן-סנדלר — לא נסתי מן המערכה ולא נואשתי לגמדי להניע למטרתי, בתקותי לפעול עליו ברברי פתוי ולקרב לו הדבר. וכבר היו ערוכים בפי הדברים אשר היו בלבי להשיב על דבריו אלה. והנה, פתאום, נכנסה בסערה לחדר שישבנו בו, אני ור' לייב, אשתו, שהיתה באותו זמן בהחדר השני ודרך הכותל שמעה דבר השיחה שהיתה ביני ובין בעלה ובשצף קצף התנפלה עלי, כאילו אני חורש רעה על כל בני משפחתה, ותאמר אלי: באת ר' מרדכי, להתל בנו להציע לפנינו להשתדך עם משפחת סנדלר. הלא כזה נראה שאתה רוצה לעשות נחת רוח לשונאים שלנו, שישמחו על משבתינו וכדי שיוכלו להראות עלי באצבע: הנה המחותנת של הסנדלר. ועל בעלי: הנה המחותן של הסנדלר. ועל בתי: כלתו של הסנדלר. ולא יהיה לנו על ידם כנוי אחר בעיר אלא „המחותנים של הסנדלר“. לא, חרפה כזאת לא נמיט לעולם על משפחתנו ולא אשיא את בתי לבן סנדלר אף אם תשב בתי בבתוליה עד שתלכין ראשה. ואחרי כן אמרה אלי: מתה אני כך, ר' מרדכי, שאם אין לך שרוך יותר הגון לבתי מבן סנדלר, כי אז הכבר ושב בביתך ואל תעזי פניך לבוא אלינו בשדוכים מעין אלה.

ובשמעי האשמות שהיא מאשמת אותי בהן וברצונית להצדיק את פעולתי ולהרניע את דוחה, אמרתי לה: חם ושלום, לי, לא היה ברעתי כלל להעטות חרפה עליכם בזונן שאינו הגון ולהשמיח השונאים שלכם, כי אין דרכי בכך לבקש רעה למי שהוא, אלא אני באמת ובתום לבבי באתי להציע לפניכם שרוך זה. כי יורע אני ומכיר היטב את הבחור שהוא כליל השלמות וכל המעלות הטובות ישנן בו. וירוע לי, שהרב האב"ר שלנו, שיחיה, שהבחור לומר בישיבתו,

תהלת הכחור הזה תמיד בפיו והוא נותן לו הככורה על שאר הכחורים ומקרב אותו בכל מיני התקרבות ומראה לו תמיד אותות חבה ורצון, שכם אחד על יתר הבחורים תלמידיו. ולפי רעתי הצלחה גדולה למי שיזכה בבחור זה חתן לבתו. ומה שאביו הוא סנדלר אינני רואה בזה שום פסול, הלא גם אחר סנדלר התנאים, שדבריו נזכרים פעמים רבות במשניות ובגמרא, וכל הרבנים שברורנו ביחד הנם כקליפת השום נגדו, היה סנדלר ועל שום מלאכתו זו הוא נזכר תמיד בגמרא ובמשניות בשם: „ר' יוחנן הסנדלר“.

דברי אלה הרגישו עוד יותר את האשה ותאמר אלי: משטה אתה בי, ר' מרדכי, הנני כעניןך אשה פשוטה ובלתי מלומדת ותאמר בלכך שתוכל לספר לי כל מה שעולה על דעתך ואני אתן אמון לדבריך. וברצונך שאאמין לך שתנא, שהוא גדול יותר בתורה מכל הרבנים שלנו בעולם, כפי דבריך, היה מתקן נעלים קרועים של בעליהבתים ומניח עליהם טלאי. ומי שוטה בעולם שיאמין לדבריך שהיה רב גדול בעולם והיה סנדלר גם כן באותו זמן. ואם כי אשה פשוטה אני, יודעת אני, שרב הוא רב וסנדלר — הוא סנדלר.

ועוד הפעם רציתי להצדיק את דברי ולכל תחשור אותי לחנם ברבר שאין בי, שאני משטה בה, אמרתי לה: לא מלבי בדיתי הרברים שאמרתי לך ברבר התנא המפורסם: שאל נא את פי אחד הלומדים, מי שתדעה: השוחט, הדיין או המלמד גמרא, ותווכח, שכנים המה הרברים שאמרתי לך זה עתה. ושבאמת היה תנא כזה, שהיה סנדלר, ולא נגרע משום זה מכבודו מאומה. ובפעם הזאת עשו דברי רושם על האשה, כי נוכחה שבתום לבבי ובאמת היו כל הרברים שדברתי לה. ואחרי אשר נשארה דוממה רגעים אחרים אמרה לי: ואם באמת התנא שאמרתי לי היה סנדלר, כי אז גם לבנו לא הייתי נותנת את בתי לאשה. ובוזה נגמר הנסיון האחרון שעשיתי לשרך את הבחור יונה. נסיון שלא הצליח, לגורל צעיר, כנסיונות הקודמים.

דברי השרכן ר' מרדכי בענין השרוכים של הבחורים שלמה ויונה לא הרגישו יותר מדי את לבבי. אם כי אין ראיתי מרובה להבחור שלמה, כי אכיו, שהוא בר אורין, ידועים לו דברי חז"ל שאמרו שער עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה, כיון שהגיע כ' ולא נשא אומר: תיפח עצמותיו. ובודאי לא ירצה, שתחול, חם ושלוש, הקללה הזאת על בנו. ומוכרח יהיה לוותר על תכיעותיו בנוגע ליחוס הכלה ובנקל ימצא זוג לבנו. לא כן הכחור יונה, כי עוד הפעם רואה אני שקשה למצוא למענו זוג הגון ממש בקריעת ים סוף. וכל זה מפני שאי אפשר לעקור ולשרש מלב האדם, וכיחור מלב בעליהבתים האמידים, דגש הבז להעוסק במלאכה. וכיחור — למי שמלאכתו — מלאכת הסנדלר. וגם מי שהוא חכם ונבון דבר ויודע ספר, וקרא ושנה ולו ידוע וברור, שאין בזה שום כיוון לעסוק במלאכה וכי חבמינו, וכרונום לברכה, הרכו בשבח המלאכה. וגם הרבה סנדלר התנאים והאמוראים — ביחד עם עסקם בתורה — היו גם בעלי מלאכה. בכל זאת דעת הקהל — אם גם במעות יסודה — הניה יותר הוקה מרעת היחיר, למרות ידיעתו, שאתו הצדק והמרוכים הנם הטועים.

ואם כי הוא מכיר בסעות ההל' בכל זאת יהביש גם הוא להשתדך עם מי שהצבור מביט עליו כעל פחות הערך ובזוי משפחה.

ורבר זה ממלא את לבי יגון רב ויאוש נורא, כי רואה אני, שאי אפשר למצוא אף בעל הבית אמיר אחר שיסכים לקחת את יונה חתן לבתו. ואני אינני רואה פתרון אחר לעתידו של יונה אלא שישא בת בעל הבית אמיר ושחתנו יכטיח לו קיומו במשך שנים אחרות ויהיה חפשי מראגת הפרנסה ויוכל להמשיך למורו במנוחה ובלי מפריע, עד אשר יהיה ראוי להוראה ויוקח אחר כבוד להיות רב או ריין באחת הקהילות בישראל. ובאופן אחר לא ימצא את דרכו בחיים. כי אין בירו שום אומנות להתפרנס על ידה. ולהתחיל עתה בלמוד איוו אומנות ולהתרגל במלאכה — כבר אחר המועד. ואין מתחילים בלמוד מלאכה כשכבר הגיעה העת לשאת בעול אשה ובנים. וגם במסחר לא יוכל לשלוח את ירו, כי יורע ומכיר אני את טבעו ונטית לבבו, שאיננו מסוגל כלל למקצוע זה של פרנסה. ולעולם לא יראה ברכה בעסקי מסחר ותגרות. וחושש אני, שאם תעבור עוד שנה, או שנתיים, ולא ימצא בעל הבית אמיר אחר שיתרצה לקחת אותו חתן לבתו, כי אז מוכרח יהיה יונה — באשר אי אפשר לו להשאר תמיד שרוי בלי אשה, — לקחת לו אחת מכנות דלת העם לאשה. ובאין לו מקור אחר לפרנס בני ביתו יאחז במלאכת המלמדות, שאיננה משביעה, כידוע, בעליה לחם לשובע.

ומה שממלא את לבי עוד יותר יגון וצער, כשאני חושב בתלמידי יונה ובגורלו. היא היריעה וההכרה, שתלמידי יונה, שהוא חכם ונבון רבר, יורע ומרגיש שכל מצבו ושעל דבר אומנות אביו, שהניה בזויה ללא צדק, הכל מביטים עליו כעל אדם פחות הערך. ומטעם זה גם כן אין איש מבקש להתחלת בו. וכזמן שהוא רואה השרכנים סובבים כרבורים את חבריו, תלמידי הישיבה, ומבקשים להעלות בכה כל אחר מהם ולשרכו עם בת אחר בעל-הבתים האמידים, אין איש שם לכו אליו, והוא נשכח מכל, וכאלו לא היה קיים בעולם. ותלמידי החביב שלמה ולמן, שהוא מתהלך כאח וכרע עם יונה, אמר לי, שהוא רואה חברו יונה מתרחק יותר ויותר מחברת יתר תלמידי הישיבה, כי הגם מרבדים תמיד ביניהם על דבר השרוכים הנכבדים שמציעים לפניהם, על יחס אבות המדוברות, על גודל הנדוניא שמבטיחים לתת להם ועל שאר התנאים הטובים והנאותים. והוא בחברתם יושב דומם, וכאלם לא יפתח פיו, כי אין לו מה לספר וכמה להשתבח. ואם כי גם קודם לא הרבה לבקש חברתם והיה נמנע לבוא בסורם. וגם כן מטעם דומה לזה — שהוא תמיד ביניהם כאכל בין החתנים. כי הגם כמעט כלם מנזע היחש, אם ממשפחת רבנים, או, לומדים מפורסמים, או, בעל-בית חשובים ועסקנים בצרכי צבור. ולפעמים קרובות הרבור סובב ביניהם על יחס אבותיהם, או, גודל מעלת תורתם, או, כבוד אביו תיהם בהקהילה. והוא מרגיש את עצמו — בירעו שכל מצבו — כנזוף וכמנונה. והנה עתה הוא מתרחק לנמרי מחברתם ואיננו יושב במושבותיהם ואיננו לוקח חלק בטיוליהם. ובישיבה, תיכף כשנגמר שיעור הלמודים, והתלמידים מתאגדים

אגודות אגודות, אם לשיחת חולין ואם למיול, הוא נשאר בדרך כמועדיו, פונה לו לקרן זוית, לוקח ספר ומעיין בו, או יוצא יחירי החוצה, אם ללכת לשוח בברו, או לשוב לביתו, לחדר משכבו.

ופעם אחת, כפי שספר לי שלמה זלמן, נעשה ליונה מצד חבריו, תלמידיו הישיבה, עלכון גדול. ומעשה הרבר כך היה. פעם אחת, באחד מימי הקיץ, בין מנחה למעריב, בשעה שהתלמידים הנם חפשים מלמודם והנם יוצאים על פי הרגיל לשוח בשרה ולשאוף רוח צח עד זמן תפלת מעריב, פנה אחד מהם אל חבריו, התלמידים, שהיו באותו מעמד, בשאלה: מי ומי הנכונים לצאת עמנו עתה למיול. ועל זה ענה הבחור הקארעליצי: אנחנו כלנו נלך וגם נלך לבקש את שלמה זלמן ואת ר' יוחנן הסנדלר שיתארחו לחברה עמנו. והוא לא ראה ברכרו הרברים האלה כי אני ויונה הננו יושבים מאחוריו ושומעים את דבריו. הרברים אך יצאו מפיו וראיתי שחברי יונה הוריד את עיניו. כאילו נתפש בגניבה, ופניו ארמו מבושה ואגלי רמעה נראו בעיניו. כי הוא הבין היטב את מי מכנה הקארעליצי בשם ר' יוחנן הסנדלר ובי בוראי, התלמידים, חבריו, מכנים אותו תמיד ביניהם בשם זה. גדול היה צערי לראות החברים שלנו מכאיבים על לא דבר לב יונה חברי. וכרי להפני צערו, נכנסתי עמו בדבר דים באיזה ענין כרי להשיאו לענין אחר ויסח לבו מהעלכון שנעשה לו זה עתה. וכמוכן, לא הלכתי, לא אני ולא יונה עמהם. וגם שאר החברים הרגישו, — כשראו אחרי כן, שאני ויונה יושבים במרחק לא רב מהם ושמענו דברי הקארעליצי — שנעשה עוול גדול ליונה. ודבר זה הביא גם אותם במבוכה, ויצאו חרש, אחר, אחר מהישיבה, מבלי דבר דבר וכנזופים.

כזה ספר לי תלמידיו שלמה זלמן. וגם לי היתה עגמה נפש גדולה, על שהלכינו את פניו על לא דבר. ומאז הוספתי להשתתף בצערו, בראותי פניו שהנם עגומים ושהנהו נכה רוח. והתחלתי להראות לו יותר ויותר אותות של חבה ורצון ולכברו על פני יתר התלמידים. ושמתי לי לחק להזמין לאכול על שולחני בכל ימי שבתות ומועדים. וגם יום אחר בשבוע בימי החול, מה שאינני עושה לשאר התלמידים — מבצעתי תלמידיו שלמה זלמן, שהוא כבן בית אצלי. וגם רואנ אני להספקת צרכיו ולכל ירע מחסור. בי אביו הסנדלר, המטופל בהרכה ילדים, אין ירו מספקת להחזקת בנו. וזוגתי הרבנית, שתחיה, עיניה פקוחות על בגדיו של יונה, שהיו תמיד שלמים ונקיים, ולכל ימצא עליהם רבב. ובמלכושו — אם כי הנהו בן עניים — איננו נברל משאר החלמידים הלובשים בגדי כבוד.

וגם כזה אני מכריז אותו לטובה, שכם אחר על יתר התלמידים — מבצעתי שלמה זלמן, שהוא המשובח בתלמידיו — שאני ממלא את ידיו להיות לעזר לי בכל פעם שאני נזקק לעזרת תלמיד ותיק ומובהק. ולו אני מוסר להעתיק התשורכות המרוכות שאני כותב לשואלי דבר רין והלכה. ודבר זה אין מוסרים אלא למי שהוא למדן ובקי בטיב ענין הרברים שהוא מעתיק ולא יבוא לירי טעות על ירי חסרון יריעה ושטיפת הקולמס. ואותו ושלמה זלמן אני מעמים בחפוש

למעני בספרי שאלות ותשובות דעות ומסקנות הגאונים בשאלות קשות ונחמדי-
כות, כשאין לי פנאי לחפש ולעיין בכל הספרים האלה. גם דבר זה אין מספרים
אלא למי שהוא ראוי והגון לכך.

ואין כל ספק שתלמידי הישיבה מתקנאים בו ובשלמה זמן על שאני
מחשב אותם ביריעת התורה ועל אשר אני סומך עליהם בכל דבר הקשה ואיני
חושש שיביאוני, חס ושלום, לידי טעות ולירי תקלה, בהיות שאמונתי גרולה
ורבה בהם. כמובן, ההתקרבות שאני עושה לתלמידי יונה ואותות החבה שאני
מראה לו, אינם רק בלבד בתור פיוס או תשלומין על אשר הוא נקלה בעיני כל
על שפל מוצאו ומצבו. אלא מפני שהוא באמת בחור טוב, בעל מרות יקרות,
זך השכל ובעל סבא ישרה, לומד בשקידה ובהתמדה ומעולם לא הקניטני
במאומה. ובכל מה שאני ממלא את ידו לעשות למעני, הוא משביע אותי תמיד
רצון. ועליו נאמנו מאד דברי חכמינו, זכרונם לברכה: הזהירו בבני עניים שמהם
תצא תורה. ועל זה ראוי גם אביו ר' ישראל הסנדלר לשבת, כי רק במסירות
נפש גרולה עלתה בידו לחנך את בנו על ברכי התורה ויראת שמים. ואם כי
היה מדוכא בעניות וכחסר לחם, קמץ מאשר לו ומכני ביתו ושלם שכר-למוד
למלמדים שילמרו את בנו יונה תורה. וכשראיתי כל היגיעות שינע ר' ישראל
בשביל בנו שיהיה למדן, וגם בחנתי את הנער ביריעותיו וראיתי כי ברכה בו
אמרתי לאביו, שמקבל אני את בנו להישיבה שלי. ומעתה אראנ לכל צרכיו
ולגורלו בעתיד. ומאז — זה ארבע שנים — הוא לומד בהישיבה ועושה חיל
בלמודו. וכבר שני סדרים עם האלפס, הרא"ש והמרדכי, הנם מונחים אצלו כמו
בוקפסא. ובוראי אם ימשיך למודו, יניע, בעזרת לבוא, למדרגת צורבא מרבנן
יזכה להיות יושב על מדין באחת הקהילות ולהיות מורה הוראה בישראל.

יום ב' ו' אלול תק"ו

גם בשנה זו בא ר' גרונם המוכר-ספרים למחננו במועדו, וכמנהגו תמיד,
הביא עמרו גם בפעם הזאת חבילת ספרים למעני. והספרים שהביא בפעם הזאת
הנם כולם בדבר המחלוקת, שפרצה בין הנאון ר' יעקב עמדן ובין הנאון ר'
יהונתן אייבשיץ, זכרונם לברכה, בדבר הקמיעות, שנתן הרב ר' יהונתן. והרב
ר' יעקב עמדן מצא בהם סימנים של מינות — האמונה במשיח השקר, שבתי
צבי, שר"י.

בשנה העברה, כשבאו לידי מיר ר' גרונם הספרים בדבר מחלוקת נאוני
הרוד בענין הנס מקליווא, כשנמרתי קריאת הספרים האלה, אמרתי לר' גרונם,
שיש לי עגמת נפש וצער גדול על עוות הדין הנורא, שמצאתי בפסק הרב והדיי-
נים רמ"ק פראנקפורט, ועל שמחלוקת זו לא היתה לשום שם-שמים כלל מצדם.
ועל זה אמר לי ר' גרונם: אם על מחלוקת קלת הערך כזו — בדבר ערעור על
גם, שהללו פוסלים והללו מכשירים, נצטער, כי אז אין אנו מספיקים; כי כמה

מחלוקות ברבר הלכה מעין זו ישנן בעולם. וכמה היא נחשבת לעומת המחלוקת הגדולה שקרמה לה כמ"ו שנה בערך, ברבר הקמיעות של הרב ר' יהונתן אייב-שיץ, מחלוקת שהרעישו את כל העולם והקיפה את כל בית ישראל. והנאונים והרבנים ומרינות אשכנז, פיהעם, מעהרן והגר ופולין וליטא וגם חכמי איטליא וחכמי מרינת התוגר לקחו חלק בה. ועל מחלוקת זו בוראי כראי וראוי להצטער עליה, כי השפילה כבוד התורה ולומריה עד לעפר. ומעולם לא נתכוו גרולי הרור וחכמי התורה באופן גס בזה, כמו שנתבזו על ידי מחלוקת זו. ובוראי פרטי חמהלוקת ירועים גם כן לכבודו. והוא יסכים עמדי, שהמחלוקת ברבר הגס מקליווא הניה כמעט באין נגדה וכבר נשכחה מלב ואין מי שמוכיר אותה. בעת אשר המחלוקת ברבר הקמיעות — אם כי שניהם — הרב ר' יעקב עמדין והרב ר' יהונתן הנם כבר בעולם האמת — מחלוקת זו עריין מעסקת המוחות. ומרור כים הם הנבוכים שאינם יורעים עם מי הצדק: אם באמת היה נוטה הרב ר' יהונתן להמינות של שבת-יצבי, כפי שהאשים אותו הרב ר' יעקב עמדין. או מעות היתה בירי המאשימים, ונקי היה אותו צדיק מאותו אשם.

ועל זה אמרתי לר' גרונם: בימי חרפי שמעתי שמע המחלוקת הזו, כי גם חכמי מרינתנו לקחו חלק בה. וכפי השמועה, הנאון ר' אליהו, שיחיה, חוה דעתו לזכותו של הרב ר' יהונתן. וגם חמי, הריון, עליו השלום, היה מצדד בזכות הרב ר' יהונתן. אבל אני לא ראיתי ולא קראתי שום ספר או שום כתבים ברבר המחלוקת. כי חמי, עליו השלום, שהיו בירו כל הכתבים וכל הספרים בענין זה, ביער אותם מן העולם, באסרו, שאסור להחזיק אותם בביתו, — כי הנאונים והרבנים הכריזו חרם על הקורא אותם ועל המחזיק אותם בביתו. ובהיות שמחלוקת זו היתה ברבר קמיעות, שיש בהם שמות והשבעות והנם ענין לקבלה מעשית ולי אין חלק ושום יריעה בחכמה זו, לא הרביתי להתעניין ולחקור ולדרוש ברבר זה. וכיחור ששמעתי, שער הנה הרעות הנן מחלוקות: יש מימינים ויש משמאילים. ומי האומר, שהקמיעות היו כשרים. ולא נמצא בהם שום פסול. ומעות היתה בירי המאשימים את הרב ר' יהונתן בסינות בגללם. וכנגדם יש אומרים — להיפך: הקמיעות היו פסולים והכותבם היה ברוך אחרי האמונה בשבת-יצבי. והייתי אומר כלבי: אם עד עתה הרעות מחלוקות וגם הבקיאים בקבלה מעשית אינם יכולים לבוא לירי הסכם כללי, לרעת אם הקמיעות היו כשרים או פסולים, מה אוכל אני — בקוצר דעתי ובמעום יריעתי — לשפוט ברבר עם מי הצדק, אם במכשירים, ואם בפוסלים. וממעם זה לא התענינתי לבקש הספרים שנרפסו בענין זה ולקדוא אותם, כאמרי: לא עלי לדון בשאלה זו ולמה לי להפסיד זמני לבטלה. ומוטב לי שבאותו זמן אעיין בספר דרוש או בספר מוסר וינעם לנפשי. אבל עתה שניתי את רעתי. ולו היו הספרים האלה בירי, הייתי קורא אותם. כי כל ישראל ערבים זה בזה והאחריות מוטלת עלינו כולנו על כל מה שנעשה בישראל. ואם יש בנו דבר מנוגה, החיוב עלינו, על כולנו, לעשות כל מה ראפשר להסירו ולהרחיקו מאתנו. ואין זה מן המדה לם גור העינים מראות, ולאטום האזנים משמוע, מה שיש מן המנוגה ומן הכיעור

בקרבו ומסביב לנו, ולנחם את עצמנו לאמר: שלום, שלום יהיה לי ובלבד שהנני נקי מאלקים ומאנשים ואינני לוקח חלק באותו מעשה מגונה. כי חברים כל ישראל והאחריות על כל דבר ודבר על כל אחר ואחר מאתנו. לשמע דברי אלה אמר לי ר' נרונם: לעת עתה אין בידי אף ספר אחר בדבר המחלוקת הזו למי כירה, כי הויונם הוא יקר מאד מפני שבעלי המחלוקת היו מאבדים הספרים שהרפסו אנשי הצד שכנגדם. ובאופן זה נמעט מספרם, וכמעט שאינם נראים בארץ. אבל, בכל זאת, אשתדל להשיג למען כבורו אחרים מהספרים האלה — כפי שתשיג ידי — ואקוה שדבר זה יצלח בידי. ועל זה אמרתי לר' נרונם, שרוצה אני מאד בהספרים האלה והנני מבקש אותו שישתדל למצוא למעני מהם כמה שיוכל. ואני אתן לו במחירם — כפי שישים עלי — ספרים אחרים בחליפין, מאותם שישנם אצלי כפולים באוצר הספרים הנרול, שחנני בו השם יתברך. והספרים האלה — כפי בקשתי בשנה העברה — הנם הם שהביא לי בשנה זו המוכרספרים ר' נרונם.

כל הספרים האלה — מבלעדי הספר לוחות-עדות, שכתב הרב ר' יהונתן להנן על עצמו — כפי שהגיד לי ר' נרונם, הנם כולם מעשה ידי ר' יעקב עמרן, הן אלה, שקרא עליהם בשמו, והן אלה, שנרפסו בעולם שמו; והן אלה, שנרפסו בשם אחר מתלמידיו, שם בדוי של תלמיד, שלא היה ולא נכרא בעולם; כפי שהוא ירוע ומפורסם בכל מדינת אשכנז. וגם כפי שהוא נעשה ברור לכל קורא ומעיין בהם, כי סגנון אחד לכולם. ואין בין סגנון הספרים שנקראו על שמו ובין הספרים שנקראו על שם תלמידיו ולא כלום. וכידוע, אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. ואין רב ותלמיד מתנבאים בסגנון אחד. ובמסרו לי הספרים האלה, אמר לי ר' נרונם: עשיתי כל מה שהיה ביכלתי למצוא למען כבורו הספרים שנרפסו במחלוקת זו, אבל לא הצלחתי למצוא אלא חלק מהם, והנם, כאמת, היותר חשובים שבהם. כי אחרים מהם הנם יקרי המציאות מאד וכמעט שאינם כלל במציאות. וגם אלה שהצלחתי להשיג למען כבורו לא על נקלה באו לידי ורק בעמל רב ובקושי גדול עלו לי. ולא כרי להשביח מחירם אני מניד זה לכבודו, אלא, באמת, אני מספר לו דברים כהוייתם, שהספרים האלה נמצאים במספר מועט אצל יחירי סגולה, שאינם רוצים להפרד מהם, להוציאם מרשותם ולתתם לאחרים. וכמעט שבכפיה לקחתי אותם מאחד מאנשי בריתי. כי לא רציתי למכור לו הספרים שהוא מבקש והנחוצים לו, אם לא בתנאי, שיתן לי תמורתם הספרים בדבר המחלוקת הזו, שהיו בידי. ואנוס היה לקבל התנאי שלי ולתת לי הספרים האלה שאני מוסר זה עתה לכבודו.

וכראות ר' נרונם שאני מביט בהשתוממות על שמות הספרים האלה: עקיצת-עקרב, שוטל-סוס, מתנלח-מור, שבירת-לוחות-האון וכדומה, אמר לי: אכן נפלא היה הגאון ר' יעקב עמרן ונפלאים היו מעשיו. ואין כל ספק, שהיה אדם גדול וגאון עולם, אחר מגדולי הדור. וביחוד הצטיין בגדל בקיאותו, כי היה בעל זכרון נפלא וכל מה שקרא ושנה היה מונח אצלו כמו בקופסא. וביחוד עם זה היה מליץ נפלא וכתבא רבא. והיה מחבר וכותב ספרים גדולים וחשובים

במשך זמן קצר ובלי שום יגיעה. ועוד מעלות רבות וחשובות נמצאו בו. אבל חסרון אחר גדול היה בו, שהוא מכריע כל המעלות שנמצאו בו. ועל ידי זה יצא שכרם בהפסדו. והוא — שהיה מכיר ויודע המעלות שישנן בו ושהוא עולה בהן על הרבה מכני דורו. ושהנהו גדול מרבכה. ומטעם זה, היה מקיל בכבוד אחרים. ומי שלא ישרו בעיניו דבריו, או מעשיו, היה קורא לאותו האיש בכל מיני שמות של ננאי: שוטה, סכל, משוגע, מטורף, חסר־דעה וכדומה. ומי שלא היה עמו ברעה אחת בדבר תורה או בפסק הלכה ולא הסכים לדבריו — יהיה מי שיהיה, אם גם תלמיד חכם מפורסם — היה עושה אותו לעם הארץ ולבור ראורייתא. ויותר מזה. אם התלמיד חכם היה גם מורה הוראה ויצאה ממנו הוראה להיתר, אם בעיני טריפות ומאכלים אסורים, ואם בדיני אשות. וההוראה הזאת היתה לא כפי דעת הרב ר' יעקב עמרן, היה מטיל על המורה הוראה החשד, שהוציא את ההוראה להיתר, מפני שהיה משוחרר על זה במתנת־כסף. ולא די, שהיה מכריז עליו שהוא בור ועם־הארץ, שאינו יודע פרק בהלכה, אלא שגם הוא רשע, מכשיל את הרבים בהלכה, שלא כדת ולא כרין. וזה — בעד־בצע־כסף. והנהו מוכר ההוראות שלו כדינרי־כסף. ובדאי הרגיש גם כבודו בהכבורים של הרב ר' יעקב עמרן, שאיננו מתנהג בנחת — כפי הראוי לתלמיד חכם — עם מי שנכנס עמו בשקלא וטריא ואיננו מסכים לדבריו בכל הפרטים. ונוראות נפלאותי, כראותי בהתבודד שלו, שאלות יעבץ, תלמיד חכם, שבא אליו בשאלה בהלכות טריפות ותערובות. והרב ר' יעקב עמרן נהג עמו כראשונה — בהתשובה שהשיב לו — מנהג של כבוד וכנה אותו בשמות של שבח: גדול כתורה, חכם, מבין דבר מתוך דבר ועוד דברי שבח ותהלה כאלה. ואחרי כן, כאשר הוסיף השואל ללפלל בתשובתו ולהשיב על דבריו, כתב לו הרב ר' יעקב עמרן, שדבריו משוכשים ולא מהניא ליה שטותיה, ושאינו מבין דברי עצמו ולא דבריו ועוד דברי ביוין כאלה. והנה התלמיד חכם הנ"ל, שבראשונה היה בעיניו גדול כתורה, חכם ונכון, וכשהעיו לכלי להסכים לדבריו ולהשיב עליהם, נהפך בין לילה למשובש ולשוטה, שאינו מבין מאומה. וכן נהג בכל פעם עם מי שהחזיק ברעתו ולא הסכים לדבריו הוא. וגם על המדקדק המפורסם ר' שלמה זלמן הענא, מחבר הספרים החשובים כדקדוק, שפך כל חמתו וכנה אותו בכל מיני כנויים של ננאי: שוטה, משוגע, מטורף, חסר־דעה וכדומה. וכל זה — מפני שלא יכלו לבוא לידי עמל השוה כער פתח או קמץ, או רגש שלא במקומו. ומה שעשה להנאון בעל הכנסת־יחזקאל ירוע: הוא שמר על עקביו בכל פסק הלכה שהיה מוציא מתחת ידו. ואם היה מוצא בהם איזה דבר שאיננו כפי דעתו, היה מכריז על הרב ר' יחזקאל שהוא בור ועם־הארץ, שהוא מוציא פסקיו לפי המחיר שמשלמים לו ושהוא עושה סחורה בהוראותיו. וכאמת, בטבעו זה, שהנהו קפדן, נוח לכעוס ואיננו נוח לרצות, מדבר תועה על גדולים וטובים והנהו איש מלחמה, ריב ומצה, מנעוריו ועד זקנה ועד שיבה בתכונתו זאת — הנהו יחיד בדורו. וגם לא מצאתי לו חבר בכל הדורות שקדמו לו. כי מעולם לא ראיתי שום ספר של ויכוחים ופולמוס־דברים כתוב בדבורים חריפים

ובמבטאים נסים ובזלזולים ובכנויים של כזו וקלון ובאלות ובקללות, כמו הספד דים שבתב והרפים הרב ר' יעקב בדבר המחלוקת שלו עם הרב ר' יהונתן בענין הקמיעות. ומבלעדי זאת, הוא כתב בהחבורים שלו הרבה דברים, המביאים את הרואה אותם לידי השתוממות. כן, פנה אחד אליו בשאלה, אם צריך לאמר קדיש אחרי אמירת פרקי אבות בבית הבנסת בימי שבתות אחרי הצהריים. והשואל מביא דברי בעל הכנסת יחזקאל מה שכתב בנדון שאלה זו. והרב ר' יעקב עמדן משיב לו — ובמעט בדברי לענ ובזו — שהוא איננו מספל ברינים מעין אלה, שהנם ענין לפחותים במעלה ממנו כתורה, בזמן שהוא עוסק בכי דור הלכה בשאלות יותר חשובות, שאינן לפי כחם של אחרים. ובאמת, זאת היא הפעם הראשונה, שאני רואה רב ונאון בישראל עושה הכרז בן דין לדין: בין זה — שבראי לספל בו, ובין זה — שהוא פחיתות הערך לנדול בישראל לספל בו. כאילו התורה נתנה לשיעורים ויש לנו הרשות להעריך כל דין ודין לפי ערכו, — החשוב, והבלתי חשוב. ובאותו זמן שאני רואה אותו, שאינני מוצא לבדאי לעסוק בכירור שאלה זו, אם צריך לאמר קדיש אחרי אמירת פרקי אבות, הרב ר' יעקב עמדן בא בתשובה ארוכה ופלפול גדול לבקש למצוא היתר לאדם מישראל לקחת לו פלגש — נוסף על האשה, שארש לו כרת משה וישראל, בחופה וקדושי. וכמדומני, שהשאלה בדבר אמירת קדיש אחרי פרקי אבות היא חשובה ונחוצה לכולנו, לכל אחד ואחד מאתנו. כי במנהג אמירת פרקי אבות בשבת אחרי הצהריים אחזו בכל תפוצות ישראל. ונחוצו לרעת איך הוא הדין: אם להגיד קדיש, ואם לא. בעת אשר כירור השאלה, אם בזמן הזה מותר לאדם מישראל לקחת לו פלגש, איננה הלכה למעשה; כי אין איש שיסמך על ההיתר שהעלה בפלפולו הרב ר' יעקב עמדן. וגם לא שמענו מעולם, שמי שהוא מבקש שיתירו לו לקחת פלגש. ואך לחנם, לפי דעתי, טרח בכירור הלכה זו הרב ר' יעקב עמדן. וכל פלפולו איננו, אלא לשום — יגדיל תורה ויאדיר, ולא יותר.

ומה נאמר ומה נדבר על האופן הקל שיש להרב ר' יעקב עמדן לפתור כל שאלה קשה ומסובכה! כן, אם הוא מוצא, לפי דעתו — ובוראי כזה יסבימו עמרו גם רבים — שיש סתירה בין הרמב"ם שחבר את הספר משנה תורה ויד החזקה ובין הרמב"ם שחבר את הספר מורה נבוכים, הוא מבטל סתירה זו באופן קל ופשוט: את הספר מורה נבוכים חבר לא הרמב"ם, אלא חכם אחר, והמחבר חלה עצמו באילן גדול וייחס הספר להרמב"ם, כדי להגדיל ערכו. בוראי, על ידי השערה זו תוסר הסתירה ותעבור מן העולם. אבל מה נעשה והיא עובדא ידועה, שתיכף אחרי פטירת הרמב"ם התלקחה מחלוקת גדולה בין חכמי הרוד בדבר הספר מורה נבוכים ולמוד הפלוסופיה, ולא עלתה על דעת איש ההשערה להצדיק את הרמב"ם בהטענה, שלא הוא מחבר הספר מורה נבוכים, אלא חכם אחר, ועל חנם מאשימים את הרמב"ם. והלא הם היו קרובים בזמן ובמקום להרמב"ם. ואם היה איזה יסוד להשערה זו, בוראי היו משתמשים בה. ואנחנו רואים, שאין איש מן המזכים ומן המחייבים את החבור הזה מניד,

שמחבר הספר הנ"ל הוא חכם אחר, ולא הרמב"ם. וכוה הנם גם כן דבריו בנוגע לספר הזוהר הקדוש ומחברו. ראה הרב ר' יעקב עמרן, שהשכתאים ושאר התועים מסתייעים ברברי ספר הזוהר וכו' הנם דורשים סמוכים לשיטתם המוטעת. ולא מצא דרך יותר נוחה ויותר קלה לשים לאל הראיות, שהשכתאים והמקובלים התועים מוצאים לשיטתם בספר הזה, אלא להוריר חשיבות ספר הזוהר מערכו. והוא משתרל להראות בראיות — שעל פי הדוב אינן מוכיחות כלום — שלא התנא ר' שמעון בן יוחאי, כפי המקובל, חבר את ספר הזוהר, אלא חכם אחר, שחי בתקופה יותר מאוחרת, ותלה עצמו באילן גרול, וייחס את הספר שחבר — להתנא ר' שמעון בן יוחאי. ושכספר זה, בכלל, נכנס: הרכה הוספות מזמן. מאוחר ושנוידיף בהרכה מקומות. ומטעם זה, אין שום ערך לכל הראיות שהשכתאים מביאים לחזוק שיטתם ורעותיהם; כי אין עלינו החיוב לקבל כל מה שנמצא כתוב בספר הזוהר בלי בחינה לרעת, אם אין זאת הוספה מזמן מאוחר ואין הדברים מגוף הספר. ואני אינני מסופק, שלו העיו להביע רעה כזו ברבר ספר הזוהר ומחברו, — נגר המקובל והמקורש בהאומה — איש אחר, ולא הוא, היה הרב ר' יעקב עמרן מרעיש עליו את העולם, שהוא מין וכופר ושהוא מבקש לקעקע ביצתן של ישראל. אבל לו היה מותר להגיד כל מה שעלה על רוחו; בהיותו בטוח, שאיש לא יוכל להטיל ספק בדבריו, שאינם נכונים וישרים. כך היה נשען תמיד על בינתו. ומה שהעלה בשקול רעתו היה בטוח שהיא תורת אמת — הלכה למשה מסיני. וכוראי גם כבורו, כשיקרא כל הספרים של הרב ר' יעקב עמרן האלה ימצא בהם הרכה דברים שישיחומם עליהם, כמו שהשתוממו עליהם כבר רבים ושלמים.

וכשגמרתי עסק החליפין עם ר' גרונם, בקשתי אותו להוריעני החרשות הירועות לו, ברבר קרובי ומכירי וירידי הרבנים, כמנהגו בכל שנה ושנה, כשהוא בא למחננו, שהוא מביא לי חבילות, חבילות חרשות מהם ומענג בהן את נפשי, השואפת לרעת משלומם ומכל אשר אתם. וביחור משלום חברי ר' מנחם נחום, הרב דואסלע, שאני דואג תמיד לשלומם ולמצבו.

מצב הרב דואסלע, אמר לי ר' גרונם, הומכ מאד בזמן האחרון ומושבו הוא עתה איתן בקהילתו. כי הקצין ר' ישראל נח מצא רבנות לחתנו בעיירה אחרת, ולהפרנסים ולהבעלי-בתים דואסלע אין יותר ענין לבקש תואנות לרבה, כדי שיעזוב הרבנות בקהילתם וילך משם, כי לא ימצאו רב טוב ממנו. חברו, הרב דשווינצאן, לא עלינו ובר מינו, נתאלמן. ושמעתי, שהוא לוקח אלמנת הרב דרדויע לאשה. הרב רשצוצין שרך את הכן יחיד שלו עם בתו הבכירה של הרב ראשמינע — בשקור פרצה מחלוקת גרולה ברבר שוחם שהקצבים מאשימים אותו, שהוא מטריף השחיטות שלהם, מפני שיש לו מינא בלבו עליהם. והרב דמתא, ר' צבי הירש, מחזיק בירי השוחם, בירעו שהוא ירא שמים באמת ואיננו רוצה לקבל מתנות מהקצבים, האומרים לפייסו בהן, כדי שלא ירבה יותר מרי בבריקת פנים ולא יחפש חפש מחופש אחרי סרכות וכוונות. ולהקצבים יש צר גרול בין הבעלי-בתים והם מצערים להרב על זה ומוציאים

עליו רבות מגונות, עד כי קצה נפשו בקהילתו. ולי אמר, שלו היתה לו רכנות בקהילה אחרת, היה עוזב את שקור והולך לעיר אחרת.

ומה בדבר היהודי ההגרי, המבקש את הבחור היבם, שאלתי את ר' גרונם. הלא מזמן שהלכת ממחננו, בחדש אלול העבר, לא שמעתי יותר ממנו מאומה. העורנו מוסיף להחזיק באומנתו — אומנות של לפטים — לנצל בתי-המדרשות מהספרים שבהם? אני בזמנו קבלתי תשובה מהרב רמישקאץ. וכפי ששערנו כן היה: לא יער ולא רובים. והרב כתב לי, שלא היה במחנם איש כזה, וגם אין בקהילתם אלמנה צעירה לימים, נזקקת לחליצה מבחור שהלך למדינת ליטא.

על האיש הזה — אמר לי ר' גרונם — המועל בקדשי גבוה, נגמר גור דינו מן השמים, שיקבל עונשו עוד בארץ. בתחלת החורף העבר באתי לעיר יאנאווא. ושם ספרו לי, שבמרחק חמש פרסאות מן העיר נמצא בעובי היער, על ידי ררך המלך העוברת שם, יהודי הרוג. ערום ובלי כסות, וכפי הנראה, נפלו עליו שורדים ורצחו אותו נפש ולקחו כל אשר היה אתו וגם את בגדיו הפשיטו ממנו. ובימים אחרים, אחרי אשר הביאו את ההרוג לקבר ישראל, הביאו ערלים מן הכפר ספרים עכרים למכירה. וכאשר שאלו אותם, מאין להם הספרים האלה, אמרו, שמצאו אותם ביער, בדרך ההולכת מיאנאווא לוולקא-מיר, פוזורים פה ושם על הארץ. וכפי הנראה, נפלו מן קרון שעבר ררך שם, ובעלם לא הרגיש בדבר והוסיף ללכת לדרכו. והם לקטו הספרים מן הארץ והביאו אותם לשוק למכירה ליהודים. כי אמרו להם, שהנם ספרים עכרים. דבר הספרים, שהביאו הערלים למכירה, הוריעו להרב דמותא. והרב הורה, שהחייב לקיים בהספרים מצות פריון שבויים ולקנות אותם מן הערלים, אבל שלא להרבות במחירתם, כפי שהוא הרין. וכאשר קנה שליח הקהל הספרים, הביא אותם להרב. וכשבדקו ובחנו אותם מצאו עליהם סימנים, שהיו שייכים לבתי מדרשות בערים ובעיירות שונות. והיתה זאת פליאה בעיני כל. ושאלו את הרב, מה יהיה דין הספרים האלה, שהנם, כפי הנראה, קדשי גבוה, שייכים לבתי מדרשות. וגם הרב לא ידע להגיד להם פשר דבר. והשאיר הספרים האלה אצלו למשמרת, עד אשר יחקור וירדוש בדבר ויבוא בכתובים עם הדברים דאותן הקהילות שמהן, כפי הנראה, באו הספרים האלה. וכשמעתי דבר היהודי ההרוג, שמצאו ביער, והספרים, שהביאו הערלים למכירה, נצנץ תיכף במוחי הרעיון, שאולי יש שייכות בין היהודי ההרוג ובין הספרים שנמצאו פוזורים על הארץ. והוספתי לחקור ולרדוש ולשאול את פי האנשים על דבר היהודי ההרוג, וכולם פה אחד, שהיה זה איש זר, ולא ממחנם; וגם לא מהערים והעיירות הקרובות, כי חקרו ודרשו בכל הסביבה ונודע להם, שלא נפקר בה איש. ואין כל ספק, שהיה הוא עובר אורח, הבא מדרך רחוקה. עובדא זו, שההרוג בא מרחוק ושספרים השייכים לבתי-מדרשות שונים נמצאו בדרך כאותו יער, ששם נמצא גם היהודי ההרוג, עשו בעיני לודאי, שאת הספרים האלה הוליך עמו היהודי ההרוג, ושהוא היה — ולא אחר — מודענו יהודי ההגרי, המבקש את הבחור היבם. ואת השערת זאת — בכל זאת — לא הגרתי לאיש, עד אשר

יתכבד לי הרבר בירור נמור, ולא יהיה שום מקוב לטעות אפשרית. וכשיצאתי מיאנאווא והוספתי לשוט במדינה כל ימי החורף וכל ימי הקיץ. ובכל מקום שהייתי בא, הייתי שואל ורורש וחוקר על דבר היהודי ההנדי. ואין איש יורע להנדר לי רבר, כי לא ראו אותו יותר ולא שמעו את שמעו יותר כל הזמן הזה. ונתחזקה אצלי ההשערה, שהיהודי ההרונג היה אותו האיש שהיה עוסק בנגבת ספרים בבתי-ספר, ושואין יותר מקום לשום ספק בדבר זה.

ומבאר אני לי רבר מציאת הספרים פזורים על הדרך, בזה האופן, שהשור-רים הערלים, שרצחו אותו נפש ולקחו כל אשר היה אתו וגם הספרים בכלל, אמרו כלכם בדרך, שסכנה להם להשאיר הספרים בידם. כי ספרים עכרים בירי ערלים — סימן מובהק שבאו להם. באיסור, ולא בהיתר: אם כגזילה ואם כנגנבה, ואם יוציאו אותם למכירה אולי יפול עליהם החשד, שהם הרנו את היהודי כיער. ומטעם זה בוראי חשבו לטוב להם להשליך הספרים בדרך, לכל יהיו להם למכשול ולמקוש. והשערה זו — לפי רעתי היא קרובה אל האמת. ועתה, כמדינני, אחרי אשר נעשה בו דין בירי שמים, אין לנו יותר למפל באיש הזה ותהא מיתתו כפרתו. אבל השאלה היא חמורה, מה יהיה משפט הספרים הנגזבים הנמצאים ביד רבים, במקומות שונים. וגם החששות בדבר פרסום רכר הנכבות ברבים עדיין במקומן הנן עומדות. ואבקש את כבודו שיעיין בדבר, מה היא חובתי לעשות עתה בענין זה, וכפי אשר יורה ויטיל עלי, אעשה, אם ירצה השם.

ומהדבורים ומהחרשות בנוגע ליחירים ולאנשים פרטים עברנו כשיחתנו — אני ור' גרונם — להחרשות שנתהו בכלל ישראל, הן במדינתנו והן בשאר המדינות. ור' גרונם הנהו מקור נאמן — אשר לא יכזבו סימיו — לדעת כל הנעשה בישראל. וגם מה שנעשה בריחוק מקום לא נסתר ממנו. כי עיניו פקודות לראות ואזניו בלתי אטומות לשמוע ולדעת כל מה שקרה וכל מה שהולך ונעשה בישראל בכל מקום ומקום. ועליו יש לסמוך, כי איננו מפליג ואיננו כגזם ויריעותיו אינן קלוטות מן האויר. כי הוא יודע לשפוט ולהבחין בהשמועות בין אמת לשקר. ועל שאלתי: מה נשמע בעולמנו, כלל ישראל? אמר לי ר' גרונם: גם בשנה זו העולם כמנהגו נוהג. ובכל קהילה וקהילה, קטנה או גדולה, ערתי-ישראל נאמנה, נמצא תמיד איזה ענין לענות בו ולכוף על ידו לירי מחלוקת: הרב האב"ד והריינים, השוחטים והחזנים, הפרנסים והגבאים, בית המרחץ והמקוה, ההקדש והחברא קרישא, הקלפי והסעודה. וברוך השם, מרובים צרכי עמך ודעתם קצרה. ואם אנשי הקהילה הנם ברעה אחת בענין אחר, הנם מחולקים ברעתם בענין שני. ואין לך כמעט קהילה אחת בישראל, שכל אנשי הקהילה יהיו תמיד ובכל ברעה אחת. ולו היתה נמצאת קהילה כזו, היתה מעוררת בנו החשד, שחם וחלילה, רגלי אבותיהם לא עמדו על הר סיני. וכפי הנראה, יפה ונאותה לנו המחלוקת; כמו שיאה היא עניותא לישראל. וכוראי יש בה נחיצות, כמו שיש מן הנחיצות לכל קהילה וקהילה בבית מועד לכל חי. ומטעם זה, לפי רעתי, אין כראי לאבד הזמן לספר לכבודו רכרי המחלוקות

ששמעתי וראיתי במשך השנה בכל המקומות שעברתי שם. כי על פי הרוב
הנן דומות האהת לחברתה, ואין בהן כל חרש.

וגם בהמחלוקת שהקיפה את כל בית ישראל — המחלוקת עם אנשי כת-
החסידים, גם בה לא נתהוו שינויים גדולים: היא לא דפתה ובמקומות אחרים
גם נתחזקה. ואם כי דבר המחלוקת הזו היא עוברא מעציבה, בכל זאת — לפי
דעתי הקלושה — אין בה שום סכנה לקיום רתנו ואמונתנו. ואם יש מקום
בלבנו לראגה על קיום אמונתנו ותורתנו ממקום אחד היא באה. ואם לעתה
אני רואה רק עב קטנה ככף איש עולה מן המערב, ממרינת אשכנז, מכרלין
הבירה, ירא אנכי, לבל יתקדרו בקרב הימים העבים ולבל יבוא ענן כבר וחשך
להעיב על שמי חיינו. כי המחלוקת עם החסידים היא באמת מחלוקת לשם
שמים: למה רין הקרימה ולמה לתת הבכורה: אם לתורה, ואם לעבודה. ואנחנו
מחזיקים ברעה זו, כפי שהיא דעת הגאון ר' אליהו, שדין הקרימה לתורה
והעבודה כאה אחריה, במדרגה שניה. והחסידים נותנים הבכורה לעבודה. אבל
הצר השוב שבינינו וביניהם שכלנו הננו מורים — שראשית חכמה יראת ה'.
ורק בהדרכים המובילות ליראת ה' הננו מחולקים: איו מהן היותר טובה
והיותר נכונה להגיע בה בטח להמדרגה של יראת ה'. אבל האגודה החרשה,
שנוסדה בכרלין אנשיה אינם שמים יראת ה' נגר פניהם כלל, ואינם רוצים לא
בתורה, ולא בעבודה. ובל מנחתם היא רק לקרב אמתנו אל הגוים. ושיטתם היא:
נהיה ככל הגוים בית ישראל. וכבר הנם לובשים בגדי נוי והולכים בהם. ועל
ידי תרגום התורה לשפת אשכנז הצחה שעשו הם מבקשים גם לשנות לשוננו,
שנתחיל לדבר בשפת הגוים ולקראו הספרים הכתובים בלעז. ובוזה הנם עושים
ההיפך ממה שעשו אבותינו במצרים ובשכר מה ננאלו: שלא שנו בגריהם ולא
שנו לשונם. וגאוני הרור במדינות המערב רואים ומרנישים הסכנה הצפויה
לנו מהכרלינים ומתרגומם התורה שלהם, שלא בא, אלא — כדי שילמרו על ידו
נערי בני ישראל שפת הגוים, ושיוכלו להבין את הספרים הכתובים בלעז על
ידי הגוים ויזניחו למוד התורה ורק בילדי נכרים ישפיקו. אבל קצרה ידם
מהושיע, כי הכרלינים והמחזיקים ביריהם הנם תקיפים אצל מושלי הארץ.
והגאונים יראים לצאת ביר רמה נגרם וללחום עמהם בחזקה. ואם כי הגאון
הגדול ביהודה ועור רבנים אחרים, כפי ששמעתי, הכריזו על תרגום התורה
של הכרלינים. היכף כשיצא מבית הדפוס, חרם ולכל יתן איש לקנות אותו,
אכל לא התמידו בחרמם ולא החזיקו בו וגסונו אחר, מיראת המלכות, המח-
זקת בידי הכרלינים. ומה שמעצב עור ביותר, שנמצאים גם רבנים, הנותנים
יד לפושעים, וידם תכון עמהם בחשאי. וזה עתה מקרוב יצא מבית הדפוס ספר
חדש מצפריקוטיאל, השנות על הספר תורת-יקותיאל של הגאון ר' רפאל,
האב"ד דאלטונה. ואם כי על שער הספר כתוב שמחברו הוא ר' עובדיה בר'
ברוך, אבל הכל יורעים, שהוא שם כדוי ומחברו האמתי הוא הרב ר' שאול
האב"ד דפראנקפורט דארד, בן הרב האב"ד ר"ק ברלין. וכפי שמספרים אנשים
יודעי דבר, הרב ר' שאול הנ"ל נוטה בסתר לבו אחרי הכרלינים ולשיטתם.

יבאשר הנאון ר' רפאל הנ"ל קרא תגר על התרגום והביאור של הכרלינים, כרי
 להנכם ממנו על זה, חבר הרב ר' שאול השנות על החכור של הרב ר' רפאל.
 ובחכורו זה הרב ר' שאול מרבה לרבר אתו קשות ומזלזל בכבודו באופן נס,
 כרי להשפיל ערכו בעיני העם. והאם מעשה כזה, מצד רב ואב"ד בישראל, כנו
 של רב מפורסם, האב"ד ראחת הקהילות היותר גדולות שבמדינת אשכנז, העיר
 ברלין, איננו מעציב לב ומראיב נפש? הלא למשמע אזנינו דאכה נפשנו!
 ובמעשה הרב ר' שאול עשה גם בן בקהילת פרנקפורט דמיין אחר הנוהים אחרי
 שיטתם של הכרלינים. אולי כבר שמע בכורו, שבקהילה זו נמצא ראש מתיכתא,
 גאון גדול וירא שמים מפורסם, הרב ר' נתן. והוא מתנהג בחסידות ובפרישות
 כאחד הקדושים אשר בארץ. ולו הרבה תלמידים המקשיבים לקולו וההולכים
 ברביו, רבני חסידות ופרישות. והנה בשנה זו הרפים מחבר אחר בעלום שמו
 מחכרת קטנה בשם מעשה תעתועים. ובמחכרת זו הוא מדבר תועה על הנאון
 ר' נתן ועל תלמידיו, על שהנם פורשים מן הצבור והנם נכדלים במעשיהם,
 בחסידות ובפרישות משאר אנשי הקהילה, ומחמירים על עצמם בדברים, שכל
 העולם נוהגים בהם היתר. והוא מטיל עליהם החשד שאינם ער
 שים זאת לשם שמים. ובתור אמתלא להביא דבתם רעה, הוא משתמש בספור
 המעשה, שאחדים מתלמידיו של הרב ר' נתן, — אולי שנים, ולא יותר, —
 היו מטילים פחד על הרבה אנשים מאנשי הקהילה, בספרם להם חלומות רעים,
 שחלמו עליהם. והיו מבקשים מהם כסף לצדקה ולפריון נפש, להפוך עליהם
 החלומות הרעים לטובה. ולפי דברי מחבר המחכרת הזו כבר הרבה תקלות
 באו על ידם. וגם אחד מאנשי הקהילה מת מרוב הפחד שהפילו עליו בספור
 חלומותיהם. ובפי ששמעתי, השפיעו דברי המחכרת הזו על הפרנסים דקהילת
 פרנקפורט לרדוף את הנאון ר' נתן הנ"ל, להצר צעריו ולמדר את חייו. והנה
 בונת מחבר המחכרת הזו, אשר שם מסוה הסתר על פניו, גלויה, והיא —
 לבנות בעיני העם אחד גדול בתורה ותלמידיו ההולכים בדרכיו. ובאופן כזה
 — בזיון לומרי התורה ונרוליה — הכרלינים, מקוים להשיג מאוים על נקלה להסיר
 לב העם מלמוד התורה ומשמירת מצות ה'. כי בהכאישים דיה הרבנים והגאונים
 בעיני העם, לא יהיו להם לומרי התורה יותר למכשול ולפוקה בדרכם החדשה
 אשר בחרו ללכת בה. העובדות המעציבות האלה מוביחות למדי, שבבר פשה הנגע
 במדינת אשכנז ויר הפושעים דוממה. וה' יורע, אם לא — חס וחלילה — המים
 הזרונים האלה גם אלינו יגיעו. וכזה גמר ר' גרונם את דבריו ונפטר ממני ללכת
 לשוב להאכסניה שלו. ואני נשארתי עוד זמן רב יושב על מקומי שקוע במחד
 שבתי ומהרהר בכל הדברים ששמעתי מפי ר' גרונם. ולכי עלי דוי על המעשים
 הרעים הנעשים בעמנו.

לא עברו יותר משבעה ימים ואני כבר נמרתי קריאת כל הספרים, שהביא לי בשנה זו המוכרספרים ר' גרונם, החבורים של הגאון ר' יעקב עמרן בדבר הקמיעות של ר' יהונתן. מספר הספרים האלה איננו מעט ושמותיהם הנם מורדים: עקיצת-עקרב, שפת-אמת ולשון-זהורית, "תורת-הקנאות, ערות-ביעקב, שוטלסוס, מתגלחמור ושבת-לגורכסילים, שבירת-לוחות-האון ופתח-עינים. ואת כל הספרים האלה קראתי כמעט בנשימה אחת. כי נולתי שינה מעיני, ולא נתתי תנומה לעפעפי ולחמי אכלתי בחפזון ולא נחתי ולא שקטתי מרוב התשוקה לדעת כל הכתוב בהם, עד אשר נמרתי אותם כולם. ולא משום שהנאתי היתה גדולה מהם. להיפך. מעולם לא היתה לי ענמת נפש גדולה כזו משום ספר כמו שהיתה לי בשעת קריאת הספרים האלה: כי רברי קטניודי על גדולי הרור ופרנסיו, הנמצאים בהספרים האלה, לא נראה ולא נמצא רונמתם בשום ספר בעולם. אבל חפצתי למהר לקרוא כל הדברים עד תומם, כרי שאוכל אחרי נמר קריאה, לשפוט ולרונ במנוחה ובכבוד ראש הראוי על כל הדברים הנמצאים בהם; ולא נרנו ונרעש כמו שהייתי בשעת הקריאה. וראיתי ונוכחתי שצדקו רברי ר' גרונם שאמר לי מראש, שאמצא בהספרים האלה הרבה דברים שאשתומם עליהם. וכאמת, כל מה שהוספתי לקרוא ולעיין בהם גדלה השתומם מותי גם על תכנם וגם על מחברם. כי מצאתי בהם דברים הסותרים זה את זה. ויותר מזה עור הרבה דברים, שאינם מתקבלים על הלב, ואין הדעת טובלתם. וראשית כל גדלה התמרמרותי על הגאון ר' יעקב עמרן על הדברים שכתב על הגאון ר' יהונתן אייבשיץ, שהוא כור ועס-הארץ נמור, ואינו בקי לא במקרא ולא בסברה, ולא ידע מאי דקאמרו רבנן. ואינו יודע צורתא רשמעתא. ואינו יודע לתרגם פסוק כצורתו. ואין יוצא מפיו וטקולמוסו לא מקרא כצורתו, ולא דבר הלכה כהלכתו. ושכלל איננו מניע אף לקרסוליו של הקסן שכבניו וגם לא יבין לשיחתו. ואפילו הקסן שבתלמידיו הנהו גדול ממנו בתורה. ודברים כאלה הולכים ונשנים פעמים רבות בכל החבורים האלה. ומי זה יוכל לקבל הדברים כפשוטם, שהגאון ר' יהונתן מחבר הספרים החשובים בהלכה: אורים ותומים, כרתי ופלתי היה עס-הארץ נמור? הלא החבורים המפורסמים האלה באים וסטפחים על פני הכותב ומרפס דברים כאלה שאין להם שחר. וכבר שאלתי לעצמי: אם הגאון ר' יהונתן הוא כור ועם הארץ, כפי דברי הגאון ר' יעקב, מי הגם אלה שהוא מחשב אותם ללומדים ולמופלגי תורה? הקסן שכבניו של ר' יעקב, שלפי דבריו, ר' יהונתן איננו מניע לקרסוליו ולא יבין לשיחתו, או, הקסן שבתלמידיו, שהוא גדול בתורה מהרב ר' יהונתן? אבל אנחנו לא שמענו עד עתה תהלת בניו ותלמידיו של הגאון ר' יעקב, שהנם נאור-נים מפורסמים שמלאה הארץ כבודם ולא ספרו מהם גדולות ונצורות. ולהיפך, יורעים אנחנו בבירור, שהחבורים הנזכרים לעיל של הגאון ר' יהונתן בהלכה נתקבלו בכל תפוצות ישראל, כמו החבורים של הפוסקים האחרונים: הש"ך,

הט"ו והמנ"אכרהם. ור' גרונם אמר לי, שכל מורה הוראה בישראל משתוקק להביא הברכה הזאת לכיתו — הספרים: אורים ותומים וכרתי ופלתי והוא איננו מספיק למצוא אותם במספר גדול להשביע רצון כולם. וגם אני מנפשי יורע, שכמה פעמים נתקשיתי באיזה שאלה חמורה ברין וכהלכה והחכורים האלה האירו עיני בהלכה. ושרא ליה סריה להנאון ר' יעקב על רברים כאלה, שאין איש למרן ויורע יספר יוכל להסכים להם. וגם הרברים שכתב על הנאון ר' יהונתן, שאין בחו גדול בדרוש ושרשותיו הנן דרשות של רופי מלאות מינות וטעיות גדולות ושכושים גדולים שאפילו בר כי רב דחר יוסא לא יכשל בהם. גם את רבריו אלה לא נקבל. הרי לפנינו החבור החשוב של הרב ר' יהו- נתן בדרוש — הספר יערות דבש, דרשות מלאות חרושי תורה ויראת שמים, וצוה לקחן ינעם לחיך כל המעיין והקורא בספר זה. וירוע, שכמה וכמה מנידים וררשנים טובלים קצה מטיהם ביערות הרבש של הנאון ר' יהונתן. ובהרבש שררו מהחבור הנ"ל הגם מעננים נפשות השומעים. וברור הוא, שכל הרברים שכתב הרב ר' יעקב עמרן על ידיעת הרב ר' יהונתן בתורה ועל בחו בדרוש, הגם מוכחשים ומופרבים מעיקרא. והם הם שהביאו לידי הכרה, שנחוצה זהירות יתירה בקריאת הרברים שכתב על ר' יהונתן. ושאין לסמוך עליהם בלי בחינה ובלי שקול הדעת מקודם.

המחלוקת בדבר הקמיעות התחילה — לפי רברי הרב ר' יעקב עמרן — בזה האופן. הביאו לו קמיע שכתב ושנתן הרב ר' יהונתן ובקשו ממנו שיתן ביאור על הרברים הסתומים הנמצאים בהקמיע. והרב ר' יעקב, תיכף כשראה הקמיע, מצא בו פסול, שם משיח השקר שבת-יצבי, ימ"ש כתוב בחלוף האור תיות באלף בית. של א"ת ב"ש ובעור אופנים אחרים. והרב ר' יעקב אמר לאלה שהביאו לו הקמיע, שהכותב והנותן קמיע זה הוא מין, הכרוך אחרי האמונה בשבת-יצבי, שר". רברי הרב ר' יעקב הגיעו לאזני הפרנסים רנ" קהילות. וכרי להסיר הלעז ולזות שפתים מעל רבם, הרב ר' יהונתן, ררשו הפר- נסים מהרב ר' יעקב, שיחזרו בו מרביו בנוגע להקמיע ולהכותב והנותן אותו. והוא לא נשמע לרבריהם ולא נתרצה לזה והוסיף להחזיק ברעתו, שהקמיע פסול ושכותבו הוא מין. ובזה האופן התחילה המחלוקת. כראשונה בנ" קהילות, מקום מושב הרב ר' יהונתן והרב ר' יעקב עמרן, ואחרי כן נתפשטה בהרכה קהילות וארצות אחרות. ואם כי האשמה שהאשים הרב ר' יעקב עמרן את הרב ר' יהו- נתן, שהוא כרוך אחרי המינות של שבת-יצבי שר"י ושהוא ארוק בה, היא קשה להתקבל על הלב. כי הרב ר' יהונתן היה גאון עולם וכל ימיו עמלו היה בתורה כש"ס ופוסקים. והחזיק תמיד ישיבה והרכיץ תורה ברכים והעמיד תלמידים למאות ולא לפנים, וחבר חבורים מחובבים בהלכה ובדרוש. וכל החכורים, הי- דועים לנו, הגם בנגלה. ולא הגיע לידינו ממנו אף ספר אחד בחכמה נסתרה, כקבלה. מה שהוא היפך ממה שידוע לנו בדבר השבתאים, שעזבו לגמרי למוד התלמוד והפוסקים ושמנו כל מעינם כלמוד ספר הזוהר ושאר ספרי קבלה. ככל זאת, אם נמצאו בירי הרב ר' יעקב עמרן ראיות מוכיחות ומכריעות על המינות

של הרב ר' יהונתן — הרשות היתה בידו להחזיקו למין, עד שיבוא מי שהוא ויראה לו על טעותו. כי באמת באותו זמן עוד נמצאו בהרבה מקומות כאלה, שהיו כרוכים אחרי מינות זו בסתר ובגלוי. וגם עתה, כפי ששמעתי אומרים, לא עברה עדיין מינות זו לגמרי מן העולם. ועוד נמצאים שוטים המחזיקים בה בסתר, אם כי נבלותו של שבתיצבי ימ"ש נגלתה כבר לעין כל. כי המיר כבודו בקלון וקבל עליו דת ישמעאל. וגם הנהו כבר פגד מוכס זה שנים רבות ועבר ובטל מן העולם. אבל אנו רואים, שהאשמה במינות שבתיצבי איננה היחידה שהרב ר' יעקב עמרן מאשים בה את הרב ר' יהונתן, אלא הוא מאשים אותו בכלל שהוא רשע גדול, שלא היה כמוהו בישראל, מזלזל במצוות ועובר על כל הלאווין שבתורה ולא הניח דבר עבירה שלא עבר. ולמקרא העבירות שעבר הרב ר' יהונתן — לפי דברי הרב ר' יעקב עמרן — תסמנה שערות בשר איש לרעת — שהיה רב ואב"ד בישראל עומד ברשעה גדולה כזו, שלא היתה דוגמתה בכל העולם ובכל הזמנים.

ומן העבירות של ר' יהונתן, שמנה אותן הרב ר' יעקב עמרן אחת לאחת וחזר עליהן ושנה אותן פעמים רבות בכל הספרים האלה, נשארו בזכרוננו אלה: מצות תפילין היתה רפויה בידו. וראו אותו אוכל קודם התפילה. היה מזלזל בנטילה ידים וכותב קמיעות כשהוא קם ממטתו בלי נטילת ידים, וכותב הקמיעות על ניר פשוט הנדרס ברגלים. לא היה צם תענית צבור; להיפך, עשה אותו ביום טוב באכילת בשר ושתית יין. בהיותו עדיין בפראג ראו אותו אוכל בשוק ככלב ואכל שופין מתולעים — בלי בדיקה — יחד עם התולעים. בהיותו רב אב"ד במיץ החזיק בבית הכסא את הספר כנסתיחזקאל, השאלות ותשובות של הרב ר' יחזקאל, האב"ד הקודם דג' קהילות, והיה לוקח ממנו בכל פעם דף לקנות. ראוהו פעמים רבות יוצא מבית הכנסת ומשתין על כותל בית הכנסת. עשה שבתו חול. ולהיפך, שבת ביום הששי, כמעשה הישמעאלים, ששוכתים ביום הששי. ובוראי עשה זה מטעם, שמשיחו, שהאמין בו, עשה עצמו ישמעאלי. גם דאו אותו מכבה אש בשבת. ספרי מינין היו נושרין מחיקו ומונחין לפניו על ספרי קודש, שעשה אותם בסיס לרבר האסור. בכל הימים — תשע שנים שהיה רב ואב"ד בק"ק מיץ — לא טבל את רגליו במים של מקוה. ראוהו כמה פעמים רץ בין הנשים וגם בסעודת ברית. מילה היה הולך ביניהן אל המטה שהיו לרת שוכבת עליה והיה מניח ידו עליה וסומך בכל כוחו על הנשים היו לרות, כלומר, שהוא מכבד אותן. כיתו היה בית ועד לזנות ואת בתו הפקיר לזנות בעד אתנן זונה. וראו אותו נכנס להחרד שהיה שם הנער עם בתי למלא בה תאותו והוא רואה חבוק ונשוק. בחור היה במיץ ושמו צדוק וכל הכסף שהיה לו הובא להרב ר' יהונתן ולכתו באתנן. את תלמידיו בחוריו הורשיב בקובה של זונות. היה קוסם ומכשף. ובשכבר הימים המית על ידי השד שלו את הדיין הישיש בק"ק פרוסטיץ. ובאותו מקום הקריב תרנגולים שחורים בחצי הלילה. ובכתבי הרב ר' משה חיים לוצאטו, שנפטר בארץ ישראל, מצאו כהוב, שהוא עסק שמונה ימים עם הרב ר' יהונתן בעניני קוסמים. הכשיל

כמעט כל הימים בהוראה לטמא את הטהור ולטהר את הטמא, לאסור את המותר ולהתיר האסור, לחייב את הפטור ולפטור את החייב. והאכיל את ישראל נבִי־לות וטריפות. התיר שחיטת שוחט שאיננו בקי בהשחזות הסכין. התיר רג לענט שהבל היו פורשין ממנו עד עכשיו. התיר עוף שנהגו שלא לאכלו בסימן אחר. התיר בקמחא רפסחא חמץ ממש. התיר ליהודי שהיה לו בית מטה וצביעת הארג ל"שות המלאכה על ידי גוי בשבת. התיר לתת קירושין לאשה שהיתה בחזקת גְּנוּתָה. אסור רבית הפקיע כמעט לגמרי. וכמה הוראות של טעות בדיני נשים. ובכלל היתרות האיסורים היו נקנים ממנו בכסף, כי היה אוהב בצע ודורף אחרי הממון כל ימיו. ובהיותו עור בפראג גנב, כחש וחמסם. ובתחלת בואו למיץ מסר לו נערו משרתו כל הכסף שקמץ במשך שנים רבות, פרי עבדו רתו, למשמרת. והוא כחש בפקדונו. והנער חלה מרוב צער ומת בחליו. כל כסף השלשות שהיו משלישים בירו לא התזיר מעולם לבעליהם וכל פקדונות שהפקירו בירו כחש בהם. וכמה פעמים נשבע לשקר. ואכל שור עניים, יתומים ואלמנות. כחש בנאולת ישראל ובביאת המשיח. לנוצרים היה אומר, שבסתרי הוא מאמין באמונתם ושהוא נוצרי כמוהם. והרב ר' יעקב עמרן מעיר עליו שעסקיו הרעים מפורסמים בעולם, מאז גם בפראג, גם במיץ. הן ברברים שבין אדם למקום והן שבין אדם לחברו. ממש עשה עולם הפקר; אלה, כחש ונאוף וחזוק ידי מרעים. וכל ימיו נתפטם באיסור ואיננו שבע. כמה פעמים נתפטם על שקר נשבע. מי יוכל לכאר כל חלול השם שעשה ביר רמה ובעוות משפט ובהתרת גזל ומסירות.

ולוכד החטאים, העונות והפשעים, שחטא ושעוה ושפשע הרב ר' יהונתן, נתקשיתי בקושיא עצומה זו: הלא ברור, שכל העבירות הללו לא עבר ר' יהור נתן ביום אחד ובכת אחת. כי כשם שאי אפשר לקיים כל מצוות התורה ביום אחד ובכת אחת, כך אי אפשר לעבור על כל העבירות שבעולם ביום אחד ובכת אחת. וכמה מן העבירות המנויות — וביחוד אלה שבין אדם לחברו — לא יכלו להיות נסתרות ובלתי ידועות; כי בוראי אלה שגזל ושחטם אותם הרב ר' יהונתן, ואלה שהשלישו אצלו מעות ולא החזירם להם. ואלה שמסרו בירו פקדונות ובכחש בהם — כוראי כל אלה לא היו שותקים והיו קוראים תגר על העול שעשה להם הרב. וכפי היוצא מרכרי הרב ר' יעקב עמרן, מרובים היו כאלה, שנוקו על ידו באופן כזה. ולפי ערותו, עסקיו הרעים של הרב ר' יהונתן היו מפורסמים בעולם מאז בפראג, גם במיץ, והן בבואו אחרי כן לג' קהילות, כלומר — עוד זמן רב קודם שהתחילה המחלוקת בדבר הקמיעות. כי בפראג היה קודם שהלך למיץ. ובמיץ ישב על כסא הרבנות תשע שנים קודם שבא לאלטנא, לג' קהילות. והנה נתעוררה אצלי הקושיא העצומה: מרוע חכה הרב ר' יעקב עמרן עד אשר נתגלה מעשה הקמיעות, שנמצא בהם פסול מינות של שבתי צבי שר"י, לקנא קנאת ה' צבאות, להתריע מלחמה על הרב ר' יהונתן ולפרסם כל מעשיו הרעים. ומרוע לא מיחה בירו קודם. ומרוע לא הרעיש עליו קודם את העולם כולו על כל מעשיו הרעים הירועים לו, כמו שעשה בדבר

הקמיעות? הלא דבר כזה עוד לא היה בעולם, שרב ואב"ר בקהילות ישראל, שבאים לבקש תורה מפיו ולקח משפתיו, יהיה בעל עבירות מרובות כאלה ורשע גדול כזה. ולו היה גם יהודי פשוט מן השוק עובר על העבירות הללו, בוראי היו מנדים ומחרימים אותו, רוחפים אותו מן הקהילה ומוציאים אותו מכלל ישראל. על אחת כמה וכמה החובה היתה על מי שנענה יראת אלקים בלבו — לקרוא למלחמה על רב ואב"ר כזה, החוטא ומחטיא את הרבים ומביא לידי חלול-השם נורא. והחויב הזה היה מוטל עליו, על הרב ר' יעקב עמדן, קנאי בן קנאי, כפי דברי חבמינו, זכרונם לברכה: כל מי שאפשר לו למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו — נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו — נתפס על כל העולם כולו. ובפרט שהרב ר' יעקב עמדן מעיד על עצמו שהנהו איש אמת ושאינו יכול לסבול שום עול והוא מקנא קנאת ה' צבאות, מה שהיה לו בירושה מאבותיו. ואיך היה לו אפשר להשאר עד עתה במנוחה, לשתוק ולא למחות. הלא עליו, גדול הרוד, החובה היתה מוטלת לפרסם מעשיו הרעים של הרב ר' יהונתן ולהעמידו לדיון, לכל יהיה יותר למכ" שול לבית ישראל. והאם לא ירע העונש שיגיע לו, על שהיה בידו למחות ולא מחה, שיהיה נתפס — כדברי חז"ל — על כל העולם כולו? ועוד יותר נרלה אצלי הפליאה עליו כשראיתי, שהוא שונה וחוזר ושונה בהספרים האלה, שלא משנאה להרב ר' יהונתן הוא מפרסם אותו למין, הכרוך אחרי אמונת שבת-צבי; להיפך, הוא אוהבו. אלא מקנאת ה' צבאות הוא עושה דבר זה. ובראשית התגלע הריב הוא קיים גם בשבועה, שהוא אוהבו של הרב ר' יהונתן. ודבר זה אינו נקלט במוחי. אחרי כל מה שידע הרב ר' יעקב עמדן מהמעשים הרעים שעשה הרב ר' יהונתן בכל מקום ובכל זמן, איך היה לו אפשר להיות אוהבו של אדם רשע כזה. האם לא ידע דברי המלך דוד בס' תהלים: „הלא משנאיך ה' אשנא ובהקומיך אתקוטט. תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לך". ותחת היות לו לאויב היה הוא אוהב להרב ר' יהונתן! האם יש למצוא איזה באור ליחס של חבה מוזרה כזו מצד הרב ר' יעקב עמדן, הירא אלקים וקנאי בן קנאי, להרב ר' יהונתן, הרשע הגדול, שלא היה עדיין כמוהו בעולם? אודה ולא אבוש, שאינני מוצא באור נכון ליחס מוזר כזה!

הקושיות והסתירות הנלויות שנראו לי בדברי הרב ר' יעקב עמדן על דבר ידיעת הרב ר' יהונתן בתורה. וגם מה שכתב, שהוא אוהבו, אם כי ידע שהוא רשע וכזה היה בעיניו, כל אלה הביאו אותי לידי דעה, שנחוצו גם כן להביא בפלס הבחינה המומים שמצא בהרב ר' יהונתן והאשמות שהוא מאשים אותו בהן. לראות אם יש בהן ממש ואם לא נמצא גם בהן כאלה, שאין הדעת סוב"לתן. ובאמת, כשהרביה לחשוב בהן מחשבות ולהפוך בהן מכל הצדדים נראו לי הרבה מאלה האשמות, שבשקר יסודן, שאין להן על מה לסמוך ואין שום בר דעת יכול לקבלן. ובראשונה. האשמה שהוא מאשים את הרב ר' יהונתן שהוא מפקיר את בתו לזנות כער אתנן זונה. ומי זה יאמין לרבה משונה ומ"נונה כזו. הן גם הפחות בישראל לא יעשה דבר כזה, אף כי רב ואב"ר בקהילות

היותר גדולות והיותר חשובות בישראל, וששמו יצא לתהלה בגדולתו בתורה בכל העולם ושהוא נצר מנוע היחש ומשפחתו מהיוחד חשובות ומיוחדות ביש-ראל. והוא יעשה מעשה מגונה כזה, להיטות חרפה גדולה עליו, על בני ביתו ועל כל משפחתו וכל זה — בעד בצע כסף, אתנן זונה! ומשום מה? אם משום ממון, שהוא רודף אחרי, כדברי הרב ר' יעקב עמרן? הלא היה יכול להשיא את בתו לבן אחר העשירים שאיננו מגדולי היחש, ובוראי היה מחותנו מעשיר אותו עושר גדול על אשר התרצה להתחתן אתו. ובוראי בזה האופן היה ממלא תאותו לבצע כסף, בלי שום פחיתות הכבוד לו ובלי העמת קלון על כל בני מש-פתתו. ולו לא רבר הרב ר' יעקב עמרן סרה אלא בהבת, שבהפקידא נחא לה, ולא היה ממיל האחריות על האב, על הרב ר' יהונתן, שכאילו בהסכמתו, בדצונו ובעזרתו הפקירה עצמה לזנות, כי אז אולי היה פתחון פה למוציאי רבה ולמ-פיתוי כזב לאמר: אין אפומרופוס לעריות. וכמה מקרים כאלה קרו, שזרעם של גדולים ומובים יצאו לתרכות רעה. אבל הרב ר' יעקב עמרן מאשים בפירוש את הרב ר' יהונתן שהוא עשה ביתו בית ועד לזנות ולשהוא החייב במעשה מגונה זה. ותמה, תמה, אקרא על הרב ר' יעקב עמרן שקבל רבה נמכזה כזו לקבע אותה ברפוס ופרסם אותה ברבים, כרי שתהא קימת לרודות.

ואם אשמה זו הניה קלומה מן האויר ואין לה שום יסוד ממשי, עוד אש-מות אחרות ישנן אצל, שאינן טובות ממנה ואינן יותר נאמנות ממנה. בן הרב ר' יעקב עמרן מספר על הרב ר' יהונתן, שהוא אמר לבחור אחר, שהביא לו פריסת שלום למיץ מהרב ראלמונא, הרב ר' יחזקאל, שהוא מחזיק בבית הכסא שלו את החבור של הרב ר' יחזקאל, את השאלות ותשובות כנסת-יחזקאל והוא לוקח ממנו בכל פעם דף לקנות. וגם לרבר זה מי יחן אסון? הלא גם עסדהארץ נמור לא יעשה מעשה כזה לקחת ספר שיש בו דברי תורה לשמוש מגונה כזה, אף כי רב ואב"ד בישראל. וביחוד שישתבח במעשה זה לפני איזה בחור, איזה נער! ועוד בה שלישיה, הרב ר' יעקב עמרן מספר על הרב ר' יהו-נחן שבעוד היותו כפרדג אכל שופין מתולעים בלי בדיקה. ולא, שהזהירו בו על התולעים הנמצאים בהשופין, השיב הרב ר' יהונתן: אין רימה שולמת בי. יוכל היות, שכל המעשה הזה בהשופין המתולעים, המציא מי שהוא כתור-הלצה, לברת השומעים בתשובת הרב ר' יהונתן, שאין רימה שולמת בו. אבל מי זה יתן אסון לרבר, שימצא מי שהוא לאכול תולעים — אם לא מפני האיר-סור שיש בזה, לכל הפחות מפני גיעול-נפש; כי לא שמענו מעולם, שאפילו ערלים פשוטים וגסים אוכלים תולעים, אף כי אנחנו בני ישראל, שהננו נזהרים מאכילת שקצים ורמשים וגם הנגיעה בהם מעוררת בנו גיעול-נפש. ואיך יתקבל על הדעת, שהרב ר' יהונתן יהיה בענין זה יוצא מן הכלל — להתנעל באכילת רמשים נמכזים, תולעים!

ועוד יותר גדולה אצלי הפליאה והתמיה על הרב ר' יעקב עמרן על רבר זה, שבין האשמות המרובות שבהן הוא מאשים את הרב ר' יהונתן נמצאות גם כאלה, שהאחת מכחישה את השניה וסותרת אותה. ואם נניח, שהאהת מהן

היא נכונה ואמתית, ממילא מוכרח, שהאחרת בשקר יסודה. וההתימה על הנאון ר' יעקב שלא עמד בעצמו על דבר זה. כן. הוא מאשים את הרב ר' יהונתן שהוא ברוך אחרי המינות של שבת-יצבי, מפני — שלפי ביאורו, בהקמיעות, שנתן הרב ר' יהונתן, — נמצאת הבקשה לרפואה או לשמירה בזכותו של המשיח שבת-יצבי. ולפי ביאור זה יוצא ברור, שהרב ר' יהונתן מהזיק את שבת-יצבי למשיח, שלפי יעורי הנביאים כולם, ובפי המקובל כירינו, נאולת-ישראל מבין הנוגים תבוא על ידו. ובאותו זמן אנו מוצאים, שהוא מאשים את הרב ר' יהונתן, שהוא כופר בביאת המשיח ושאנינו מאמין בנאולת ישראל מבין הנוגים. והשאלה מתעוררת מעצמה: אם הוא איננו מאמין בנאולה, מה טיבו של המשיח שלו, ולשום מה הוא בא? ופשוט הרבר, שבמקום שאין נאולה, אין משיח. ואנחנו לא נתנו מעולם אמון במשיח, שאנינו מביא לנו הנאולה. וכמה גרלה מעלתו של שבת-יצבי על משיח אחר, שלא הביא לנו ברכה, אלא קללה? ולא סתירה זו בלבד, אלא אף זו. על יסוד הדברים שהיו אומרים הגל-חיים על הרב ר' יהונתן ומה שכתבו עליו המלומדים הנוצרים, שהוא נוסה בלבו בסתר לאמונת הנוצרים, אלא מפני היראה הוא מכסה על אמונתו האמיתית ונשאר לפנים באמונת אבותיו. ועל דברת הערלים ועל שתיקת ר' יהונתן, שלא הכחיש הדברים שאמרו עליו הערלים, הרב ר' יעקב עמרן מחשב לו שתיקה זו בהוראה. ולפעמים, הרב ר' יעקב מראה פנים, שלפי דעתו, הרב ר' יהונתן מרמה את הנוגים, כמו שהוא מרמה את היהודים, שאנינו מאמין בשבת-יצבי. ולפעמים — כאילו הוא מאמין באמת, שהרב ר' יהונתן הוא נוצרי באמונתו. ועד היכן הדברים מגיעים נראה מזה, שבמקום אחר הרב ר' יעקב עמרן דן בשאלה זו: מה יהיה דינו של ר' יהונתן אחר פטירתו, אם מותר יהיה לקבץ אותו בקבר ישראל, כהיות שהוא ספק יהודי, ספק נוצרי. והרב ר' יעקב עמרן נשאר בשאלה זו בצדיק עיון. איך שהוא, רואים אנחנו, שאנינו מוציא את הרב ר' יהונתן מן החשד, שהוא מאמין באמונת הנוצרים. ובאותו זמן אנו מוצאים, שהוא מאשים את הרב ר' יהונתן, שהוא עושה את שבתו חול ושובת ביום הששי, כפי דת הישמעאלים. ומי לא יראה הסתירה הנמצאת בין שתי האשמות האלה, שהפעם הוא חושב אותו לנוצרי, והפעם לישמעאלי. ומי שמע דבר כזה, שיהיה איש בעולם שהנהו נוצרי וישמעאלי כאחד ומאמין בשתי אמונות, המתנגדות זו לזו, והאויבות זו את זו ושאנין יכולות לדור בכפיפה אחת?

וגם ביחס הרב ר' יעקב לרב ר' יהונתן מצאתי עוד סתירה אחת; מלכד זו, שהזכרתי לעיל, שהוא חושב את הרב ר' יהונתן לרשע נמור. ובאותו זמן הוא מכטיח שהוא אוהבו. והיא — שהוא כותב בספרים הנ"ל, שהוא מהפלל על הרב ר' יהונתן להקרוש ברוך הוא, שיתן בלבו לשוב בתשובה שלימה על כל מה שהרשיע לעשות ושיתורה על כל עונותיו ויכופר לו. וכמה דמעות שפך כבר בתפלתו על הרב ר' יהונתן לפני הכורא יתברך. ובוראי ראוי הרב ר' יעקב עמרן לשבח על אשר עשה בעצת ברוריה, אשתו ר' מאיר, שיעצה

לבעלה, התנא, לבקש רחמים על הרשעים שיחזרו בתשובה ולא שימותו, כפי
 שמסופר במסכת ברכות. ומצר אחר אני מוצא בכל הספרים האלה, שהרב
 ר' יעקב עמרן איננו פוסק פומיה כל הזמן מאלה ומקללה. והוא מקלל את ר'
 יהונתן בכל הקללות שבעולם: שתהי יד ה' בו וכביתו ושיעברוהו ה'. שיקרע
 סגור לבו, שיפלחו בליותיו, שירר שאולה ושיוצע תחתיו רמה ותכסוהו תולעה.
 משנה שברון יהיה שברו ולשונו תלסה כשחין רע. שור משרי יבוא עליו, אר
 פתאום, ימחה שמו וימחק. לשמה יהיה ולקללה. מן בלהות יתום, יסוף כרגע.
 תולעים יצאו מפיו עד סכורו, דיות רגזניות יפשוטו עורו, תנין ירכב על חלקת
 צוארו ונחש יעשה מבשרו. כבה יקויים בו כמהרה, ישתרכבו שיניו ולשונו עד
 סכורו, תמס לשונו בפיהו, עיניו תמסנה כתוריהן, המס בשרו והוא עומר על
 רגליו. ועוד קללות אחרות כהנה וכהנה. ולמסקרא הקללות האלה עמרתי תוהה
 ומשתומם: איך אפשר לעמוד לפני הכבוד יתכרך כתפילה ולשפוך דמעות
 לפניו שיתן בלבו של הרב ר' יהונתן לשוב בתשובה שלימה ובאותו זמן לקלל
 את הרב ר' יהונתן בקללות נמרצות כאלה; כי אם הקללות האלה תקויימנה, —
 ברצון הרב ר' יעקב עמרן — הלא לא יספיק הרב ר' יהונתן לעשות תשובה.
 ואגו יודעים ממדותיו של הקדוש ברוך הוא, בדברי הנביא יחזקאל, שהוא
 מחכה לרשע עד יום מותו ואיננו מעניש אותו תיכף ומיד, כדי לתת לו זמן
 להתחרט על מעשיו ולשוב בתשובה. ועל זה אנו נותנים שבח והוריה להכבוד
 יתברך: „כי לא תחפוץ כמות המת, כי אם בשובו מדרבו וחיה. ועד יום מותו
 תחכה לו, אם ישוב מיד תעבלו". ולפי דעתי, התפילות והקללות של הרב ר'
 יעקב עמרן מבטלות זו את זו: אם הקללות מתקיימות, אין יותר מקום לתשובה.
 ואם התפילה מתקבלת — אין יותר מקום לקללות. וכששתיהן באות בבת אחת,
 ברור, שתפילה זו — תפילת שוא.

ובשאני מתפלל על הגאון ר' יעקב על אשר שתק להרב ר' יהונתן כל
 הזמן ולא ערער עליו ער אשר פרצה המחלוקת בדבר הקמיעות, הנני מוסיף
 להתפלל הפלא ופלא על הקהילות הקרושות והגדולות בישראל: פראג, מיץ,
 אלטונא והמבורג, שבהן כהן פאר הרב ר' יהונתן כתור דב ואב"ד, מסיף וראש
 מתיבתא (וגם הקהילות המפורסמות: ניקלשבורק ופיוורא בכלל, שבקשו לקבל
 את הרב ר' יהונתן לרב, והוא לא רצה לעזוב מקום מושבו, אלטונא). ושואל
 אני: היתכן? אם הרב ר' יהונתן היה רשע גדול כזה, כפי שמעיד עליו הרב
 ר' יעקב עמרן, שלא הנית עבירה אחת שלא עבר עליה, הן עבירות שבין אדם
 למקום והן עבירות שבין אדם לחברו. איך אפשר, שהקהילות האלה היו נשי-
 מעות, למשמעתו ומקבלים מרותו ולא גרשו אותו — על רשעתו — מהסתפח
 בנחלת ה'? הן אי אפשר לשער, שיהיה אדם רשע כל ימי חייו — כפי שמעיד
 הרב ר' יעקב על הרב ר' יהונתן — ואיש לא ירגיש כזה ולא ידע מזה. ובפרט,
 שעניי כל העדה נשואות אל רבם, מוליכם ומדריכם בדרך הישרה, דרך הקורש,
 לראות את מעשיו, מדותיו ומנהגיו, כדי ללמוד ממנו ולעשות כמוהו. ואיך
 אפשר שהוא יעשה תמיד הרע בעיני ה' ואיש לא ישמע ולא ירגיש כזה? ובפרט,

שלפי דברי הרב ר' יעקב, עונותיו של הרב ר' יהונתן ברכים שכיין ארם לחברו גדלו מנשוא: ננב, נזל, חמס, אכל שור אלמנות ויתומים. כל השלשות שהשכיין אצלו לא ההזיר. כל הפקדונות שמסרו לידו כחש בהם. וכמה וכמה פעמים נשבע לשקר. ואיך אפשר שמעשים רעים כאלה, נעשים על ידי רב וגדול בישראל, יטארו בלתי ידועים לאיש. הלא מי שמסר לו פקדון והוא כחש בו, או מי שהשליש אצלו מעות ולא החזיר לו — בוראי היו קוראים תגר עליו. וכוראי לא היו שותקים לו כל אלה שהיתה להם עליו צעקת לנימה. ואיך אפשר שאנשי הקהילה לא ישימו לב לתלונות הניזקים על ידו ולא יסירו מראש רב ואכ"ר רשע כזה את עטרת הרבנות? וגם מכתבי הרב ר' יעקב עמרן יוצא ברור, שהיו להרב ר' יהונתן הרבה שונאים, אויבי נפשו. ואין כל ספק שלא היו מכסים על מומיו, אם היו מוצאים בו. ובכל זאת לא שמענו איש שערער עליו על מעשיו הרעים, שפרט אותם הרב ר' יעקב עמרן, עד אשר התחילה המחלוקת ברבר הקמיעות. ורק כשהתחילה המחלוקת הזו והתנלע הריב בין שני הצדדים, פתאום ובכת אחת נעשו גלויים ומפורסמים כל המעשים הרעים שעשה הרב ר' יהונתן בכל ימי חייו. ואפילו אלה שעשה בחוריו חדרים! באמת דבר זה — פליאה רעת ממני נשגבה לא אוכל לה.

וכל מה שאני מוסיף להפוך בדברי הרב ר' יעקב עמרן. וכל מה שאני מוסיף לחשוב מחשבות ברבר התחבולות שהמציא והשתמש בהן להכריע בהן את שנוא נפשו, הרב ר' יהונתן, הנני מוסיף להתפלל הפלא ופלא על הרב ר' יעקב עמרן שהשתמש בתחבולות כאלה, שאינן לפי כבודו של רב וגדול בישראל. כי בראותו שהרוב הגדול של הרבנים ומורי הוראה בכל המדינות אינם נענים לקריאתו לקחת חלק במלחמתו עם הרב ר' יהונתן והנם עומרים מנגד; או הנם מלמדים זכות עליו, הוא נושא עיניו לשאינם בני-ברית, להמלומדים הנוצרים, שיבאו לעזרתו, במלחמתו עם הרב ר' יהונתן. ועם כל אלה, שהנם כרוכים אחרי האמונה בשבת-יציב. ומטעם, — שגם הם נוגעים ברבר. כי האמונה בהמשיחות של שכתי צבי עושה התחרות גם לאמונתם בהנוצרי. ומי ראה ומי שמע דבר כזה, שנאון וגדול בישראל ידאג גם לאמונת הנוצרים, שלא ימצא, חס ושלום, בצד משיחם עוד משיח אחר! או, כשהוא, בכעסו הגדול על תלמידיו הרב ר' יהונתן על שהנם מגינים על רבם, דובר עליהם סרה ומעמים עליהם — כעל השעיר לעזאזל — כל עונות בית ישראל, שהנם רשעים ומופקרים, הוא מטיל עליהם גם האשמה, שהנם מרגלים, שבאו לחפור את הארץ ושסכנה מהם למדינה, כי תקראנה מלחמה, לבל יהיו לעזר להשונא. וכשאנו יודעים, שכל מה שנאמר ונכתב ונרשם במחלוקת זו, נתפרסם בין הנוגים. וגם אדוני הארץ, המלך והשררה התערבו ברבר. אשמה זו — שביחוד היא מכוונת כלפי חוץ — ריח של מסירה נורא ממנה. והפלא, שאחר גדול בישראל, איננו נסוג אחר מהשחמש באמצעי בלתי כשר ובלתי נאה כזה. ועל זה ידוע לב כל מי שיקרים בעיניו כבוד עמו וכבוד תורתו.

ומה זר ומה מוזר הוא לראות באיזה אופן הוא מתווכח עם הפראנקיסטים

על שהגם שטופים בזנות ועושים מעשה זמה ותכל. וכרי להוכיחם על מעשיהם המנונים ולהראות להם דרך ומרת הצניעות, הוא משים את עצמו למופת להם, שיראו וילמדו ממנו, איך הוא נוהר בעריות ואיך הוא לוחם ביצרו ומנצחו. והוא מרבר עמהם כלשון כזה: לו הייתי רוצה להיות כמכם ולעשות כמעשיכם, בוראי הייתם נותנים לי נשותיכם ובנותיכם למלאות בהן תאותי. אבל אנכי לא כן. וכמה וכמה פעמים שהייתי פרוש כאונם במשך ימים רבים מאשתי. ורבר זה, שלא מלאתי תאותי, גרם לי גם יסורים ומכאובי הגוף, בכל זאת לא נכ- נעתי לפני יצרי. ואם כי הייתי יכול לקחת לי פלגש, נוסף על אשתי — מה שהוא מותר מן התורה — ותרתי גם על המותר והוספתי ללחום ביצרי ונצחתיו. ואולי תאמרו, שמדת הצניעות שיש בי כאה מטבעי, שלא גדולה תאותי ולא רב חשקי בנשים — טעות היא זאת כידכם, כי יצרי גדול משלכם, במאמר חכמינו, וכי דונם לכרבה: הגדול מחברו יצרו גדול ממנו. ואני גדול מכם ויצרי גדול מיצי דכם. מסופקני, אם החזיר אותם למוטב על ידי הרברים שכצנעא שסיפר להם מעצמו. אבל ברור הוא, שכרבריו אלה הוא נותן מקום ללצים להתלוצץ ולאמר: ראו, כמה אחר גדול בתורה משתבח, שאיננו לוקח לו פלגש, נוסף על אשתו, ושיצרו גדול מיצר אדם פשוט מישראל.

ובשקראתי הרברים האלה, אמרתי כלכי: צדקה עשה לנו הקרוב ברוך הוא, שהרוב הגדול של החבורים שהרפים הרב ר' יעקב עמרן כמחלוקת זו, בערו אותם מן העולם כומן המחלוקת, כפי שספר לי ר' גרונם. והמעט שנשאר מהם, יתר הפליטה, נמצא בידי יחידים נולדה והגם סמויים מן העין ואין יד כל אדם משמשת בהם. לולא זאת, בוראי שלטו בהם ידי הפוקרים, הכתה הרעה של הברלינים, להשתמש בהם להתלוצץ על גאון בישראל. וגם היו משתמשים ביתר דבריו, להכנות בעיני העם ככול הרבנים ופרנסי הרוד. כי אין לך רבר יותר מתאים ומסוגל לכוונתם ולמטרתם מהחבורים האלה של הרב ר' יעקב עמרן; בהיות שהוא מלמד חובה על הרוב הגדול של הרבנים ופרנסי הרוד. ומהם — שהגם מפורסמים וגדולים בתורה ובכבודם רב בעיני העם. ועל שאינם עומרים על צדו במלחמתו עם הרב ר' יהונתן, או — על שהגם גם מלמרים זכות על הרב ר' יהונתן, הוא מזלזל בכבודם כמרה מרובה כיו שאין דוגמתה. והוא דובר סרה עליהם, שהגם רודפים אחרי הכצע ושהגם נותנים לעוור עיניהם בשוחד. וכער בצע כסף הגם נכונים להחיר האסור ולטטר הטמא. וההוראות שלהן הנן נקנות בכסף. ועוד הרבה מדות מגונות הוא מונה בהן. ורברים כאלה — כפי גאון מפורסם וגדול בישראל — הגם יותר מסוכנים מכל מה שיוכלו להגיד על הרבנים ועל גדולי התורה כל הפוקרים וכל פורקי עול תורה ומצוות שבעולם. כי הוא נותן פתחון פה לרשעים ולפוקרים להקניטנו בדרכים, ולאמר: ראו מי מעיר על הרבנים שאין בהם אף מדה אחת טובה, אם לא אחר הגדולים ואחר המפורסמים שבהם. והוראת בעל דין כמאה עדים דמי. וכמעט שאין לנו כה להשיב על דברים כאלה ונסתתמין טענותינו!

ובל מה שאני מוסיף לחשוב מחשבות בדבר מחלוקת זו, רואה אני, שהרע

היותר גדול שנמצא בה הוא — בזיון כבוד הרבנים ולומדי תורה. ובאופן כזה, שלא היה עדיין מעולם. כי הרב ר' יעקב עמרן, באפו כי עז ובעברתו כי קשתה, אין מעצור לרוחו ואיינו שם דסן לפיו. וכל האזהרות שכתורה על ההרחקה מדבר שקר ועל איסור רכילות ולשון הרע ועל חומר העון של הלכנת פני חברו ברבים ועל החיוב לדבר תמיד בלשון נקיה ושלא לכתוב בשמות של ננאי — כל האזהרות האלה כאילו אינן ולא למענו באו, כשהוא — לפי דעתו — מקנא קנאת ר' צבאות. ורעה זו, לפי דעתי — ובוראי יסכימו עמרי רבים — מוטעת היא מראש. ואינני מסופק שהרבנים שעמדו ממנו ולא רצו לקחת חלק במת-לוקת זו, עשו זאת לא רק מפני שהיו בטוחים בצדקת הרב ר' יהונתן ושהנהו נקי מאשמה זו, — יוכל היות, — שכלב אחרים מהם היה גם שמץ של חשד על הקמיעות של הרב ר' יהונתן — אבל הם לא רצו להתערב בדבר ועמדו מרחוק מפני שראו מראש לאן מתלוות זו מוליכה ומה תהייה תוצאותיה; שבסבת התרמים והגדוים, שהיו מסילים הרבנים, הצד האחר על השני, ובסבת כתבי-פלסתר, שמפיצים בין העם, הסכנה גדולה, שאיש לא יקבל יותר מרות הרבנים עליו, לא ישמע לדבריהם ולמוסר תובתתם ויפרע העם לשמחה. ובוראי שפטו ברעתם, שאין הקמיעות, שנתן הרב ר' יהונתן, — לו גם אם נמצא בהם שמץ פסול, — כראים להרעיש עליהם העולם ואינם שווים בנזק הבא על ירי המחלוקת בשבילם. ומוטב שישאר הכותבם והנותנם במעותו ולא יתבזו על ירי המחלוקת הרבנים ומורי הוראה בישראל, המדריכים את העם בשבילי האמונה ובדרכי התורה.

ובוראי כזאת היתה דעת וכוונת הנאון הרב והאב"ד רפראג, בעל הנודע ביהודה, שיחיה, כשפנה בדבריו לשני הצדדים בבקשה, לחרול מריב ולכל יוסיפו לדבר דעה איש על דעה ויבטלו התרמות והגדוים, שהטילו האחר על השני. והרב ר' יהונתן לא יעסוק יותר בנתינת קמיעות. והקמיעות שכבר יצאו מידו ידונו אותם לגניזה. הקולות אז יחדלון ושלום על ישראל. ומי לא יראה בהש-תדלות הנאון הנודע ביהודה להביא השלום בין בעלי המחלוקת, שכוונתו היתה רצויה? אבל לא כן היתה דעת הרב ר' יעקב עמרן ובעלי כריתו. הם לא רצו בשלום, אלא אדיר כל חפצם היה שיתבזה הרב ר' יהונתן בעיני כל. ואם גם יורה על חמאיו — כפי שהנם מאשימים אותו בהם — ויעשה תשובה, בכל זאת יענש, שיורידו אותו מגדולתו, לכל יהיה יותר רב ואב"ד בישראל. וכמ-רומני, שכל מי שאיננו משוחרר בדבר, יראה כמוני, שלשום זה באה כל המח-לוקת הזו. ובפידוש נמצא כתוב באחר מספרי הרב ר' יעקב, שמן החיוב הוא שהרב ר' יהונתן יתבזה. ובכל האופנים, אם גם יעשה תשובה, שלא יהיה יותר רב ואב"ד בישראל. וכזה מתבאר הטעם, מדוע לא היתה לפי דוחם ולפי רצונם השתדלות הנאון האב"ד רפראג להשקים ריב המחלוקת ולהביא השלום כ-יניהם. וכפי הנראה הרגיש הרב ר' יעקב עמרן, שדברי הרב האב"ד רפראג עלולים להשקים הריב ולכתות אש המחלוקת. ואז — עמלו ועמל כל הנלוים עליו, להוריד את הרב ר' יהונתן מגדולתו — מכסא הרבנות אשר הוא יושב

עליו — יעלה כתהו. על כן בחר בו, בהרב רפראג, — יתר שאת משאר הרבנים, שעמדו לצד הרב ר' יהונתן — לשים אותו מטרה לחציו השנונים, ולהתנפל עליו כשצף קצף ולכלות בו כל חמתו. ולשום זה הרפים ספר מיוחד, אשר קרא לו בשם פתח-עינים; חבור שהנהו כולו עבים של שופכין על פני הגאון הנורע ביהודה. ומתחלתו ועד סופו הנהו מלא זלזולים נסים, בטויים של גנאי, רבות רעות ומגוננות, אלות וקללות. וכמנהגו עם כל אחר ואחר, שהוא נכנס עמרו בויכוחים ובריב-רברים, כך נהג גם כן עם הגאון ר' יחזקאל. והכריז עליו, שהוא שומה ומשוגע, בור ועס-הארץ, רשע ובעל עכירות. ומי זה יוכל לקרוא במנוחה ובשיוון נפש כל הזלזולים הנמצאים בהספר הנ"ל ולא תראכ נפשו לרבר זה. כי הרב ר' יעקב עמרן הוציא מאוצרו כל כלי זעמו — הכנויים של גנאי והזלזולים הנסים אשר בהם שמן חלקו ויהלך מהם מנה יפה להגאון ר' יחזקאל: זר יהיר, עקש ונפתל, משתגע, כלבא כלא אתריה ויקרא לו נוכח, נצא בר נצא, טפש, שטמה, פתי שעליו נאמר אין שומה מרגיש, כסיל פושק שפתים, אויל, לץ, חברו של ירבעם, אר (ער) שכור נמכר לעקר, אוהב שקר, השוחר ליינו נקר, בן זוהמא, רופא אילי, מתהלל במתת שכרו, פיתכזבים, חצוף, שכור לענות ער שוא, רועה רוח, טפש בין ימינו לשמאלו בלתי יודע, ריק, גרוע מב-המה, צבוע, חנוף ומרע, בער, עזות, חנופה במרה גרושה, גסות הרוח, קרח, אוהב כצע ודורף שלמונים. ועוד בנויים כאלה וכאלה. והנקלה בעיני הרב ר' יעקב להכריז עליו שהוא שומה ומשוגע, אלא הוא מסיר גם ממנו האצטלא ררבנן ונולת הכותרת של תורה שעל ראשו. ואיינו מהסס לכתוב על הגאון ר' יחזקאל, — שהוא נור דורנו ועמדת תפארתנו ושיצא שמו לתהלה בחבוריו כש"ס ופוסקים בכל העולם. ומלכד הגאון ר' אליהו, שיחיה, הנהו כמעט רבן של כל בני הגולה — והוא כותב עליו, שהוא עס-הארץ, אפילו בר כי רכ לא קרי, שועל קסן, לא חלק לו בבינה, לא דעת ולא תכונה, בור ומועה ברין אין מספר, בין ימינו לשמאלו איננו יודע ואינו יודע רת ורין תורה כלל, רק פטומי מילי רעלמא ידע, ולא ידע מאי רקאמרי רבנן כדברי תורה, ואפילו דברי עצמו לא ידע. ונסות הרוח שלו סימן, לעניות של תורה ולא ידע אפילו כשותא ררבנן, ועוד רברים כאלה. ועוד לא די לו בזה, שעשה אותו כמעט לאינו מן היישוב: שומה, משוגע, בור ועס-הארץ, אלא הוא גם משים אותו רשע. והרב ר' יעקב עמרן מעיד עליו, שהוא מסייע עוברי עבירה בציורי שקרים, שהוא תלמידו של הרב ר' יהונתן וכמעשהו פיהו מלא תוך ומרמה, ושהוא מוותר על חלול השם כעזות מצח להנאתו ולתועלתו. ושהוא שכור לענות ער שוא ומעיר שקר, כך נאץ ה', מחזיק ביד מרעים, אוהב כצע ודורף שלמונים. והנהו גם בן מכת אנשי שבת-יציב, שר"י, והרבה סימני מומאה ניכרים בו. וכמוכן, רשע כזה ראוי לעונש, להיות לאלה, לקללה ולשמה. והרב ר' יעקב עמרן מוציא מביה גנזיו כל הקללות שהנם מן המוכן אצלו ושם אותן על ראש הגאון ר' יחזקאל: עפרא לפומיה, מומב היית אלם וגרם, תר"ו, ראוי לנרותו ולשמותו ולמתתו על העמור ולהכותו בלי חמלה; יכרת ה' כל שפתי חלקות בלב ולב ירבר; ציריב

וחכלים יאחזוהו; תפח רוחו דהאי נכרא; דאוי להאכילו נחלי רתמים, לענה וראש, להשביע מוחו כנזרין ועונשין לפצוע; צריך לפרסם אותך הצבוע; מאינרא דמא לכידא עמיקתא תפול ולא תהיה לך תקומה וכסא כבוד דכנות שרדפת אחריו יהפך עליך עציצא דכית כסא של המין ועוד ועוד כאלה וכאלה. וכש נמיתי קריאת הספר הוה אמרתי כלכי: בודאי גדולים דכדי חז"ל שאמרו: שנהא מקלקלת השודרה. וכל אדם שיש בלבו טינא על חברו איננו יכול לראות נכוחה ולשפוט נכונה. ומוכרח הרבר, שיהיה מנוים ומפליג כגנותו ומרבה לרבר עליו סרה. וגם תלמידי חכמים — מלכר יחירי סגולה יוצאים מן הכלל — אינם נקיים ממרה מנונה זו, כפי שאנו רואים לפעמים קרובות. אבל מעולם לא שערתי כנפשי להיותה אפשרית שודרה מקולקלת כסכת שנהא במדה גדולה כזו. ורואה אני, שצדק ר' גרונם במה שאמר, שכל המעלות שישנן כהרב ר' יעקב עמרן יצא שכתב בהפסדו של אותו החסרון שיש בו, והוא — שהוא יודע ומכיר כמעלותיו. ולפי דעתי, אולי עוד היה יותר מרבה כערבן, מאשר היו כאמת. ואין כל ספק, שהרשות שלקח לעצמו לכזות כל אדם, לכלי להתחשב עם איש ולרבר תועה על גדולים וטובים, בא לו מזה, שחשב את עצמו להגדול שכדור, הן כחכמה והן כתורה והן כיראת שמים ומעשים טובים, ואין מי ידמה לו ואין מי ישווה לו. ומסתם זה, כל מי שלא היה נוח לו — ומאיזה מעם שהוא — היה נותן אותו לבור ולעם-הארץ, לשוטא ולמשונגע, לרשע ולרע מעללים. ובודאי היה בטוח שהצדק אתו. כי מי שהעז לכלי להסכים לרבריו כהלכה, להשיב עליהם ולהשיג עליו כוראי הוא בור ועם-הארץ, כי אין הסעות כשקול הרעת או כדרכ הלכה אפשרית אצלו, שהוא גדול הרוד בתורה. וכן ככל ענין וענין, שאין האחרים מסכימים לרעתו, היה בטוח שהנם שוטים ומשונעים, כי אחרת אי אפשר, בהיות שרעתו היא היחידה הנכונה והאמתית ואיננה עלולה לשום טעות ומי שמהרהר אחרי מעשיו ומוצא מגרעות בהם, בודאי הוא רשע ואיש רע מעללים, כי צדיק יסוד עולם כמוהו איננו עלול לעשות שום מעשה שאיננו טוב וישר בעיני ה'.

והרב ר' יעקב היה כה בטוח שכל העולם מודים בגדולתו ומחזיקים אותו להר ברדא כתורתו, כחכמתו ובידאתו, שלא היה חושש יותר לפגיעה במרת הענוה ולהיות מיחזי כיוהרא בהרבותו בשכת עצמו במדה מופלגת. ואנו מוצאים בהספרים הנ"ל כשהוא מדבר על עצמו, שהנהו אוהב שלום, שונא שקר ומפורסם לאיש אמת. שמעולם לא עלתה על מטתו קללת חברו ושהוא איש תם יושב אוהלים. גאה וגאון שגא והנהו יושר לכב. וכל חכמי הדור יודעים ומכירים שכל יצא עליו שם רע מילדותו. תורת אמת תמיד היתה כפיהו ועולה לא נמצאה בשפתיו. כל למודיו ועסקיו הנם רק לשם שמים ודבים זכו על ידו לשוב מעון. לא דרך אחרי הכבוד מימיו והוא מכבד את מקומו. וגם ספר שלם לא יכיל ספור חסדיו ומעשיו הטובים והישרים, הנאים והנעימים, וכיחוד — שכתב אדם לחברו. והוא אוהב וחביב לכל העם וכולם מתברכים בו. והוא כדורו דוגמת פנחס, אליהו, חנניה ומישאל בהשליכו נפשו מנגד כעבור השם יתברך.

והשם הפלה אותו חסיד לו שלא הוציא מתחת יד קולמוסו רבר לבטלה. והוא פור הרבה מעות על הספרים שחבר והרפים, ולא שלח אותם דורון לעשירים, כמנהג מחברי ספרים, אלא נתן הרבה כמתנה. ולא עשה התורה קדרום לחפור כה. ובדבר גדולתו בתורה מעיר עליו סדר התפילה שחבר, שלא נראה חבר יפה כמוהו בישראל מוסן רב. וזכרו לא יסוף מתוך הספרים הנחמרים שחבר. וכמקום אחר שהיא מרכב קשות עם הרב ר' חיים, האכ"ר רק"ק לובלין ותל-מירו של הרב ר' יהונתן, הוא כותב: ואתה התערב נא עם דרך אם ירעתם להבין שיחתי הצריכה למור, אין צריך לומר שלא תזכו לירד לפלגות גדולים חקרי לך ולא תבינו להשיג ולירד לסוף רעתי בחדושי תורה. והוא מוסיף להשיח תכח בהחבורים הגדולים והמרוכים שחבר, שיש בהם חרושים רבים כנגלה ובנסתר ועשה אונים לתורה בראשי בשמים. והנהו מפורסם לבקי ומומחה, נורע בשערים כחו בתורה שבכתב ושבעל פה, כל יקר ראתה עינו, כל ר' לא אניס ליה. הוציא לאור ברפוס יותר מי"ב ספרים, כולם מלאים יראת ה' ואהבתו ורבים זכו על ידו וחזקה על חבר כמוהו שאיננו מוציא מתחת ידו רבר שאינו מתוקן. ושהוא קבץ, יעץ ורביץ פעלים רבי הכמות והאיכות כאהבת התורה להעמידה על מתכונתה ולהביאה לשלמותה. וה' היה אתה שהלכה כמותי וזיכה את הרבים בתורה לשמה. והראה ירו הגדולה בכל התורה במשנה, בתלמוד, בפוסקים, בהוראה, ביראה, במוסר, בחכמת האמת, באגרות, בדקדוק, בפלוסופיא, בהלצה, בקליצה ועוד, במעט שלא הניח רבר קטן ונרול בתורה. וכל אלה שהנם כמחלוקת עמרו — הרב ר' יהונתן ותלמידיו וכל המחזיקים בירו — אינם כראי לקרוא אפילו קריאה ישרה בספריו הקרושים והמחוכמים המפורסמים לשבח כאחר מהראשונים הקרמונים. ועוד שבחים מעין אלה, כהנה וכהנה מפורדים במקומות רבים בהספרים האלה. ומוכן מאליו, שכחיותו תלמיד חכם גדול ומפורסם כזה, כל אדם מישראל חייב להזהר שלא להכנות כנחלתו, כלומר כהקללות ובהנרויים שלו, כמאמר חכמינו, וזכרונם לברכה, בפרקי אבות על תלמידי חכמים: והוי זהיר בנחלתן שלא תבזה. וכפי שכבר נראה היה מן הנסיון — לפי רבריו — מה שעלה לכמה וכמה שלא שמו לב לאזהרותיו ולהקללות שלו שנוקו, רחמנה ליצלן, בכמה וכמה אופנים רעים ומשונים.

וכמוכן, למי שכל אלה לו: הגדולה והגבורה, התפארת והנצח וההודו וכו', לו הרשות לתת את רוב הרבנים והנאונים שברויו, שלא נכנעו למשמעתו ולא ענו אמן אחרי כל מה שהוציא מפיו — לבורים ולעמיהאדצים, לחוטאים ולפושעים, שאין עינם ולכם אלא לבצעם. והנם נותנים לעוור עיניהם בשוחר והנם מוכרים הוראותיהם בריגדים וזווים. וגם על קציני העם, הראשים והפרנסים, מרבני האומה ומנהיגי הדור, ראשי המרכבים בהוערים של ר' ארצות, שפך את כל חמתו, על אשר לא הסכימו לדרוש את הרב ר' יהונתן כפי רצונו. והוא נתן אותם — מבלערי אחרים, ונער יספרם מהמקורבים שלו — כלהם לעצרת כוננים. ורבדיו בספרים האלה עושים הרושם על הקורא, שאותו הדור היה דור המרכב. ומבלערי רבנים אחרים ומקורביו והמחזיקים בירו — יתר

הרכנים והגאונים והפרנסים היו אנשים רעים וחטאים לה' — אין נקי. ודורו — דור שכולו חייב. ואם הוא דן את כל אנשי דורו לחוכה, אין להתפלא עליו, על שהוא כותב הרברים ההמוהים והמוזרים האלה, שיש מקום להכעלדין שלו לומר עליו, שהוא מעכב ביאת המשיח. לפי מה שכתבו חז"ל שאין בן דור בא אלא כדור שכולו זכאי או כולו חייב. ואם היה הוא מתרצה בכך, להיות גם כן מהחייבים, העושים הרע בעיני ה' — ולפי דעתו, גם עיני כל ישראל עליו בזה! כלומר, שימנה גם הוא על מספר החוטאים ויהיה כל הדור חייב, ואז יבוא מלך המשיח וכני ישראל ננאלים ויוצאים מגלותם. אבל הוא מבטיח אותנו, שלעולם לא יעשה דבר כזה — למרור במלכו של עולם לעשות הרע בעיני ה', אם גם על ירי זה תתעכב ביאת המשיח ויארכו ימי גלותנו. והוא חוזר ושונה הבטחתו שלעולם לא יתחזה לדבר זה ולא ימכור את נשמתו בעד ביאת המשיח ופרות ישראל. ובוראי איש לא יאשים אותו על החלטה זו. ונסיון נדול הוא לאיש צדיק, תם וישר, לדעת, שבירו תלוי נדול עם ישראל, אם לשבט, ואם לחסד: אם יטה במעשיו הרעים כף המאזנים לצד החייבים, ואז יהיה הדור כולו חייב ויבוא מלך המשיח; ואם יוסיף להחזיק בתומתו וישאר הדור כמו שהיה, לא כולו זכאי ולא כולו חייב, ויאחרו פעמי המשיח, נוכל צדק, לבוא. והוא, הרב ר' יעקב עמרן, עמד בפני נסיון כזה, ולא רצה להכריע את הכף לחוכה. ועל נסיון נורא כזה יתפלל כל איש חסיד: אל תביאני לירי נסיון. כי בוראי מלחמה נוראה מתלקחת בלבו של אדם, אם יורע הוא שבירו לקרב או לרחק את הנאולה. ואיך שיחליט לעשות אוי לו ואוי לנפשו: אם הוא מחזיק בתומתו — עם ישראל נשאר בגולה. ואם הוא מורד במלכו ונעשה רשע ומביא על ירי זה את מלך המשיח — הוא אבר את נפשו ומסר אותה לשטן. ולהרב ר' יעקב עמרן היה די אומידהלב ונבורת הנפש ולא פקפק אף לרגע להודיע שלא יחטא לאלהיו, אם גם על ירי זה יגרום לאריכת הגלות לעדן וערנים. ועל נבורת-נפש כזו בוראי הוא ראוי לשבח. אבל מסופקני הרבה, אם באמת עיני כל אנשי הדור היו נשואות עליו, שהוא יביא במעשיו את המלך המשיח, ואם באמת גם רעתם היתה כרעתו, שכל אנשי הדור ההוא — מבלעדי, הרב ר' יעקב עמרן — היו אנשים רעים וחטאים לה'. והיה דור שכולו חייב. הן הימים האלה הזמן, שכתב הרב ר' יעקב עמרן הרברים האלה — אינם רחוקים מאתנו. ועוד הרבה ישישים — יאריך ה' ימיהם ושנותיהם — עורם חיים אתנו כיום הזה והנם ירועים ומפורסמים לצדיקים נמורים. וגם איך יתקבל על הדעת, שדור שחי בו הגאון ר' אליהו, שיחיה והגאונים הנורע-כיהודה והשאנת-אריה והגאון הספרדי האזולאי ועוד כמה וכמה גאונים גדולים, צדיקים ויראי שמים מפורסמים היה דור שכולו חייב? ואם הרב ר' יעקב עמרן שפט אחרת, בראותו רק על כל היום, אין אנו חייבים לענות אמן אחרי כל מה שאמר. ובאמת, מעולם לא עמד רב וגאון בישראל ללמוד חובה על כלל ישראל, כמו שעשה הרב ר' יעקב עמרן בהספרים שכתב והרפים ברבר המחלוקת שלו עם הרב ר' יהונתן. ועתה, כשהספרים האלה מונחים לפני, וכל הכתוב בהם עובר לפני עיני

מחשבת, הנני שואל בנפשי את עצמי: איזה היא הרעה היותר גדולה: אם הקמיעות, שכתב נתן הרב ר' יהונתן, או המחלוקת שהתחיל בשבילם הרב ר' יעקב עמרן. אם הקמיעות, שמצא בהם הרב ר' יעקב עמרן שם משיח השקר שבת-יצבי מעולה ברמזים ע"י אלף בית של א"ת ב"ש ואופנים אחרים, שאינם ברורים וירועים לכל, ושואין שום בר דעת יכול להאמין, שעל ידי הקמיעות האלה היה מבקש הרב ר' יהונתן לעשות נפשות להאמונה המוטעת בשבת-יצבי; כי אין איש — מכלערי מבקשי מומין — פותח קמיעות לקרוא הכתוב בהם: ולא כל אדם הנהו מסוגל למצוא באור למלים ולאותיות הכתובות ברמז ועל פי הסוד. ואם הספרים, שכתב והפיץ כרכים הרב ר' יעקב עמרן ושבהם למד חובה על כל ישראל. וכיחוד על הנרולים והטובים שבנו, על הגאונים והרבנים, על הקצינים והפרנסים, ונתן חרב ביד פורקי עול והפושעים שבנו לבנות לומרי התורה ומנהיגי הרור. והביא לירי חלול השם שלא היה עדיין כמוהו בעולם. ואינני מהסס בדבר לומר, שכל הקמיעות הפסולים שבועלם אינם שווים בהנזק שבא על ירי הכתבים של הרב ר' יעקב עמרן. ואם גם נניח לרנע אחר, שנאון עולם, כהרב ר' יהונתן, וצדיק מפורסם כמוהו, שגדולים וטובים מעירים עליו שהיה ירא שמים גדול — ועדותם נאמנה עלינו, — שהוא שנה באמונה מוטעת כזו, להאמין ששבת יצבי היה מלך המשיח, גם אז אין לנו הרשות להרהר אחרי מעשיו. כי היה גדול בישראל וצדיק הרור. ואם היתה אמונה מוטעת בלבנו, בוראי עמד בעצמו על זה. ואין הרשות למי שהוא לחייב אותו על דברים שבלב. ומהטעמים האלה, השאלה בדבר הקמיעות, אם באמת נמצא בהם שם משיח השקר שבת-יצבי מרומז, ואם לא, אכרה לגמרי ערכה בעיני, כי סבנה יותר גדולה לפני עינינו — הספרים של ר' יעקב עמרן, המלאים על כל גדותם דברי שטנה ורלטוריא כמעט על כל חכמי הרור. והנם מעמים חרפה על כל לומרי תורה. ולי הסבו הספרים האלה צער גדול ומשנה שבדון על חלול השם ועל חלול כבוד התורה. וגם באה לי על ידם אכירה גדולה: בלבי נפקד מקום הגאון ר' יעקב עמרן, מחבר הספרים החשובים: סדר תפילה, מנל-עוז, לחם-שמים, מור וקציעה ושאלת-יעבץ ובא על מקומו הרב ר' יעקב עמרן מחבר הספרים: עקיצת-עקרב, ערות-ביעקב, פתח עינים ועוד ועוד ספרים המכילים דברי ריב ומצה, זלזולים וגדופים, אלות וקללות. וחרפה היא לנו שרב וגאון בישראל היה יכול לכתוב דברים כאלה. ובדאי מוטב היה גם להרב ר' יעקב עמרן לו לא ראו הספרים האלה אור ברפוס ולו לא באו לעולם. חבל, חבל.

יום ה' ט"ו אלול תק"ו

הספרים של הגאון ר' יעקב עמרן לא נתנו מנוחה לנפשי. ואמרתי בלבי: אם אשאיר הספרים האלה אצלי, בכל פעם שאראה אותם, יזכירוני המחלוקת הזו ויגדלו מנוחת נפשי. ועל כן, אין טוב לי אלא להחזיר אותם לר' גרונס, והוא יעשה בהם כטוב בעיניו: אם שיחזיר אותם לבעלם הראשון, אשר קשה היתה

עליו הפרידה מהם, או, שימכור אותם לאיש אחר. ובוראי ימצא ר' גרונם הרבה קופצים עליהם, כי הנם יקרי המציאות. וגם יש הרבה חוככים לספרים מסוג זה, שיש בהם מלחמת דברים, ריב ומצה, חרפות וגרופים. איך שיהיה, יעשה בהם ר' גרונם כרצונו, ובלבד שלא ידאו ולא ימצאו בביתו. ואתמול בערב, בבית המדרש, אמרתי לר' גרונם, שיטריח את עצמו לבוא לביתי ולקחת הספרים האלה בחזרה. כי אין לבי ונפשי לספרים המלמדים חובה על גדולים וטובים בישראל ואין להם מקום כאוצר ספרי. וכשבא ר' גרונם היום בבקר אלי, אמרתי לו דבר הרושם הרע שעשו עלי הספרים האלה והצער משנה שהגיע לי מהם: ראשית על חלול כבוד לומרי התורה. ושנית על כבוד הנאון ר' יעקב עמדן, מחבר הספרים האלה, שנתחלל על ידי כתביו האלה, כי בבקשו לבזות אחרים נתבזה גם הוא בעצמו. ועל זה אמר לי ר' גרונם: ידעתי מראש שתהיה לכבודו ענמת נפש גדולה למקרא הספרים האלה. ואחרת אי אפשר למי שננעה יראת אלקים בלבו וכבוד התורה יקרים בעיניו. ובפרט שמחלוקת זו לא היתה רק צרה לשעתה, אלא היא בכיה לדורות. ואין כל ספק שבצמיחת הכת החדשה, הברלינים, ובהצלחתה אשמה הרבה מחלוקת זו. כי על ידה ירד כבוד הרבנים ולומדי התורה — וביחוד כמדינת אשכנז — עד הדיוטא התחתונה. ואין איש לעמוד בפרץ ולגדור נדר, והפריצים הולכים בשרירות לבם ואין מוחה. ואוי לנו למה שעלתה בימינו: הברלינים עושים מעשה פריצות שלהם כגלוי וכפרהסיא. לוכים שים בגדי גוים ומדברים כשפת הגוים. מנלחים זקנם וקופצים פאותיהם והולכים כים בגלוי הראש. ומהם גם כאלה שמחללים שבתות וימים טובים בפרהסיא. ומי האשם כדבר, אם לא אלה, שהתחילו במחלוקת גדולה בענין שלא היה דאוי לכך ובמשך ימים ושנים המטירו פחים, נפרית ואש על ראשי גדולי התורה והפרנסים מדברני ראומה וכל חלקה טובה בישראל הכאיכו. ועל כנון זה נאמרו הרבנים: מעות לא יוכל לתקון. ובלקחו הספרים האלה בידיו אמר לי ר' גרונם: יותר ממה שכתוב בהספרים האלה יש כאן, במחלוקת זו. ולי ידועים הרבה, הרבה מעשים מגונים שבאו ונעשו על ידה ולא בא זכרם בהספרים האלה. אני ידעתי והכרתי הרבה מאלה שלקחו חלק במחלוקת זו, או שהיו קרובים למערכות המלחמה וידעו מכל הנעשה לפני ולפנים. ומהם שהנם עריין היים וקימים. ומהם נודעתי פרטי דברים של הרבה מעשים מגונים שנעשו, אבל אישים מחסום לפי ורסן לשפתי. ולא אעביר אותם על דל שפתי: מוטב שיצללו כהתוהם הנשיה ולא יעלו יותר על לב. רק דבר זה אני מרשה לי להגיד, שלפי דעתי — וכוראי כך היא דעת כל מי שיש לו לב מבין לראות ולשפוט נכוחה — שמחלוקת זו לא היתה מחלוקת לשם שמים. וכמו שאמרו חכמינו, וזכרונם לברכה: מחלוקת שאינה לשם שמים. אין סופה להתקיים. כך אנו רואים במחלוקת זו. כי תקות המתחילים בה, שהיתה להודיר את הנאון ר' יהונתן מגדולתו לכל יהיה יותר רב ואכ"ר בישראל, לא נתמלאה. ולמרות העקשנות הגדולה והנפרזה שהראה הנאון ר' יעקב כפולמוס זה במשך שנים רבות; ואם כי נאספו תחת רגלו כל קרוביו ומחותניו ומחותני מהותניו. וגם כל השונאים המרוכים שהיו להרב ר'

יהונתן נחפזו לבוא לעזרתו ועמדו על צדו — למרות כל אלה לא העלה כלום בידו. והגאון ר' יהונתן נשאר כל ימי חייו איתן מושבו על כסא הרבנות בג' קהילות. וגם אחר פטירת הגאון ר' יהונתן וכסא הרבנות נשאר פנוי אחריו, עשו מצדדי הגאון ר' יעקב עמדת השתרלות מרובה — ובוראי לא בלי הסכמתו ולא נגר רצונו — שיקבלו אותו לרב ואב"ד בג' קהילות במקום הרב ר' יהונתן. וגם זה לא עלה בידם, כי רוב אנשי הג' קהילות לא רצו בו ובחרו ברב אחר ולא בו. והרבנות רג' קהילות לא נפלה בחלקו של הגאון ר' יעקב. ומדוע לא הצליח הגאון ר' יעקב במחלוקת זו? המעם פשוט. המענות שלו על הגאון ר' יהונתן, שהוא כרוך אחרי מינות של שבתי צבי, מענות שתמך אותן בנוסחי הקמיעות, הנותנים מקום לחשד זה, אולי מצאו אזנים יותר קשובות אצל הרבנים וגאוני הרור, לו לא התחיל המחלוקת בתרפות וגרופים וזולותים נסים אשר נפש היפה תקוץ בהם. ולו הסתפק רק במענה זו בלבד, שר' יהונתן הוא מאנשי הכת ש"צ שר"י. אבל הוא בקש להשכיח מענותיו על ר' יהונתן בהוסיפו עליו מענות אחרות, שהוא עובר על כמה עבירות שבתורה ושהוא רשע גמור וגם שאיננו תלמיד חכם, אלא בור ועם-הארץ גמור — דברים שאין שום בר דעת יכול לקבלם ולהסכים להם. ועל כגון זה נאמר: כל המוסיף איננו אלא נודע. וכפי הנראה שפם הגאון ר' יעקב ברוחו, שאם הוא רוצה להכריע שונאו, את הגאון ר' יהונתן, לכל תהיה לו יותר תקומה — להיות רב ואב"ד בקהילת ישראל — האשמה היחידה הזו בלבד, שהוא כרוך אחרי מינות שבת-צבי איננה מספקת ולא יוכל לו. כי בוראי כל מי שאיננו שונא לו ואין בלבו מינה עליו ילמד עליו זכות באמרו: לו גם נניח שהביאור שנתן הרב ר' יעקב עמדת להקמיעות, שכתב ושנתן הרב ר' יהונתן, הנהו ביאור נכון והקמיעות נותנים מקום לחשוד את הרב ר' יהונתן במינות של שבת-צבי, בכל זאת, עלינו החובה לחוש לכבודו של הרב ר' יהונתן, לבלי לפרסם הרב, לכל יתבוה; כי הוא אחר גדולי הרור והנהו מרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה והוא צדיק וירא שמים. ואם אולי הוא שונה במעות זו, לא עלינו לרונן אותו על דברים שבלב, כי המשפט לאלקים ולא לנו. ובוראי זכות התורה, שהוא עוסק בלמודה מנעוריו, וקיום מצוותיה, והמעשים טובים שישנם בידו יגינו עליו ויצילוהו ממעות זו. וכרי שלא לתת פתחון פה להמהפכים בזכותו של הרב ר' יהונתן במענות ממין אלה, הקרים הרב ר' יעקב עמדת לגנב על הרב ר' יהונתן ערמות, ערמות אשמות עד לאין מספר, שהנהו רשע גמור שלא היה מעולם במהו, שאין עבירה שלא עבר עליה ועוד ועוד ומסעם זה אין לנו לחוש לכבודו. אלא, אדרבה, המצוה עלינו לפרסם מעשיו הרעים בכל תפוצות ישראל, למען ישמעו כלם ויזהרן ממנו. אבל גם האשמות האלה, שפם הרב ר' יעקב עמדת ברוחו, אינן מספיקות לסתם את כל המענות שישנן בפיות המצדדים בזכותו של הרב ר' יהונתן. ועוד מענה חשובה ישנה להם, והיא: אם גם אמת מה שהעירו המעירים על הרב ר' יהונתן שראו אותו עובר עבירה זו, או עבירה אחרת, הלא הזהירו בנו חכמינו ז"ל: אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה כלילה אל תהרהר אחריו ביום, דוראי עשה

תשובה. וגם לנו אסור להרהר אחרי הרב ר' יהונתן על כל מה שמספרים עליו
 דבר העבירות שעשה. בי לנו גם נניח שהנם דברי אמת, כוראי כבר עשה תשובה
 על כל מה שעבר ונתכפר לו. וגם על מענה זו יש בפי הרב יעקב עמרן תשובה
 מוכנת מראש: דברי חבמינו ז"ל האלה, כמה דברים הנם אמורים, בתלמיד חכם
 ממש, אבל הרב ר' יהונתן לא היה תלמיד חכם מימיו. והנהו בור ועם-הארץ
 נמור, איננו לא במקרא ולא במשנה ולא בנמרא ולא בסברה. ולא עליו נאמרו
 הדברים האלה, שאסור להרהר אחרי תלמיד חכם שעבר עבירה. אלא, להיפך,
 המצוה עלינו לנלות את נבלותו לעין כל, וכל המרכה לספר כגנותו הרי זה
 משוכה. ובטוח אני, שכל מי שקרא ספרי הרב ר' יעקב עמרן במחלוקת זו בעיון
 רב, הרגיש כוראי במוני, שכן היה מהלך המחשבות של הרב ר' יעקב עמרן.
 וכדי לבטל מראש כל המענות ומענות האפשריות שיטענו המצדדים בזכותו של
 הרב ר' יהונתן כתב ר' יעקב מה שכתב.

ועל שאלתי את ר' גרונם: הלא כך ידועים כל הפרטים של מחלוקת זו, גם מה
 שנעשה לפני ולפנים, בפי שהגדת לי. ועתה הגידה נא לי, מדוע היו להרב ר'
 יהונתן שונאים רבים ובמספר גדול כזה? ואני איני רואה שום סבה נכונה לזה.
 כי בהחבורים של הרב ר' יהונתן לא מצאתי שפגע בכבוד איש ולא ראיתי שהוא
 מבקש ריב ומדון למי שהוא. ומה הוא טעם החריפה הגדול נגדו שאנו רואים
 בכל מקום שהיה שם, הן בפראג, והן במיץ, והן בג' קהילות? ועל זה אמר לי ר'
 גרונם: כמובן, אי אפשר לזקוף על חשבונה של סבה אחת כל השנאה שבאה להרב
 ר' יהונתן בכל מקום ובכל זמן. אבל לפי דעתי — וגם, בפי ששמעתי, דעת מכיני
 דבר, הסבה הראשית והעקרית — הנם כשרונותיו המצוינים; וכיחוד החריפות,
 שעלה בה על כל בני דורו. ומנעוריו כבר התנכר להיות אחר הגדולים אשר
 בארץ. ובהיותו בן י"ח שנה ישב כבר על כסא הרבנות באחת הקהילות. וכשעזב
 הרבנות בקהילה זו, והלך לעיר פראג המהוללה, הקהילה המפוארה בגאונים
 ובלומדי תורה מפורסמים, החזיק שם ישיבה. ונאספו תחת דגלו — לשמע
 גדולתו בתורה — תלמידים רבים מקרוב ומרחוק. ולהיותו גם דרשן נפלא, פה
 מפיק מרגליות, נתמנה למטיף מישרים בקהילה זו. והשומעים דרשותיו התענגו
 על צוף לקחו. ויצא לו שם בעולם גם כמעלה זו. ובאותו זמן היתה העיר פראג
 מלאה חכמים ולומדים מפורסמים: הרב דמתא היה הנאון ר' דוד אופנהיים
 וראש הריינים היה השכות יעקב, הנאון ר' יעקב רישר. ולשמע התהלה שהיו
 מפזרים להראש מתיבתא הצעיר, הרב ר' יהונתן, שמרימים את ערכו כמעט על
 כל גדולי הדור. ובכל מקום מוקמר ומונש לשמו, ראו כזה, הרב האב"ד דפראג
 והראש בית-דין שלו, פחיתות הכבוד להם. כי נעשו שניים כמעלה לו. והיתה
 להם ישיבתו בפראג לצנינים בעיניהם. וקרה להרב ר' יהונתן במקרה המלך דוד,
 שהיה המלך שאול עוין אותו, על אשר הנשים המשחקות היו עונות על דוד:
 הבה שאול באלפיו ודוד ברכבותיו. וגם הרב דפראג והמקורבים שלו היו עוינים
 את הרב ר' יהונתן על אשר שמעו תהלתו נשאת בפי כל, וכיחוד בפי תלמידיו
 המרובים, שכוראי עוד היו מפליגים ומגזימים כמעלות רבם; בפי מנהג התלמי-

רים, להרבות בשבח רבם, כרי שמכבודו יאצל גם עליהם, ובכבודו יתכבדו. ולהרב ר' יהונתן נהפך דבר זה לרועץ. כי המסנאים בגרולתו, שמרו צערי רגליו, למצוא בו שמץ דבר רע, כרי לנבל את שמו ברכים ולהחככר בקלוגו. וגם מצאו, כי הרב ר' יהונתן מבלעדי עסקו בתורה — השיעור בתלמוד ובהלכה — ומבלעדי הררשות שהיה רורש לפני הצבור, היה עוסק גם כן בחכמת הקבלה, העיונית והמעשית, והיה מתהלך כאח וכרע עם המטובלים; אפילו עם אלה, שהיו ירועים שהנם כרוכים אחרי המינות של שבת-יצבי. ובזה משך עליו החשד שהוא גם כן כאחד מהם. והרבנים שהיו עוינים אותו מכבר בקשו לגרותו ולהחרימו ביחד עם שאר השבתאים. והרב נודע להרב ר' יהונתן. והוא הצליח להפך מחשבות שונאיו, מבקשי נפשו, בהספתו גם הוא אל הרבנים המגרים והמחרימי מים. והוא החרים בפומבי את כל הנוהים אחרי מינות זו. ובתחבולה הוואת הצליח להנצל מהחרב החרה של החרם שהיתה מונחת על צוארו ולבטל החרם, שנפל עליו. ואם כי שונאיו לא יכלו לו בפעם הזאת, עברתם היתה תמיד שמורה לו בלבם. והם חכו רק לעת מצוא שיפול מחדש ברשתם. ומהרבנים שהיתה להם טינא בלבם עליו הצטיינו ביחוד: הרב האב"ד דק"ק פראג ר' דוד, ראש הריינים, הרב ר' יעקב רישר, השבות-יעקב, הרב ר' יעקב יהושע, הפנייהושע, הרב ר' שמואל היילמן והרב דק"ק דלאטרינגן, ר' נחמיה רישר, נכר השבות-יעקב. ולכל אחד ואחד מהרבנים האלה היה איזה מעם מיוחד, איזו סבה מיוחדת. להיות נוסרים לו שנאה נלויה, או מכוסה. הרב האב"ד דפראג והראש בית-דין שלו התקנאו בגרולתו. הנאון הפנייהושע התחרה עם הרב ר' יהונתן בהרבנות של קהילת מיין, אחרי פטירת הרב השבות-יעקב. ולולא התערבה ברב אלתנת הרב הגפטר, שבאה לאספת הקהל, שנאספה לבחירת רב חדש לקהילתם, והיא עכבה בירם מלבחור בהרב ר' יהונתן, בהאשימה אותו שהוא קוסם ומכשף. לולא זאת — כי אז הרבנות דק"ק מיין היתה נופלת בחלקו של הרב ר' יהונתן, כי הרוב הגדול של אנשי הקהילה רצו בו. הרב ר' שמואל היילמן התחרה עם הרב ר' יהונתן בהרבנות של ג' קהילות, אחרי פטירת הרב, הכנסת-יהודקאל. והוא לא הצליח. ולרב אב"ד נבחר הרב ר' יהונתן. והרב דלאטרינגן, ר' נחמיה רישר, היה אוהב נאמן להרב ר' יהונתן במשך שנים רבות וב' פעמים השתלץ לטובתו, שיקבלו אותו לרב בקהילת מיין. ואם בפעם הראשונה, אחרי פטירת אביו זקנו, הנאון השבות-יעקב, לא הצליח בהשתדלותו; מפני שאמו זקנתו התערבה ברבו, כנוכר. בפעם השנית, כשעזב הרב ר' יעקב-יהושע, הפנייהושע, הרבנות בקהילה זו והלך לעיר פרנקפורט, עשתה השתדלותו פרי. והרב ר' יהונתן נבחר לרב בקהילה מיין. והנה מסכה בלתי ידועה; או — לפי דברי אחרים — מסכה ידועה, אבל אינני רוצה להיות הולך רכיל, הרב דלאטרינגן נהפך להרב ר' יהונתן (מאוהב לאויב. וכידוע, אוהב שנהפך לאויב, הנהו יותר מסוכן לאדם, משונא, שלא היה אוהבו מעולם. ובאמת אנו רואים, שמכל הרבנים שהשחתפו עם הרב ר' יעקב עמרם במלחמתו נגד הרב ר' יהונתן, הרב דלאטרינגן הצטיין כשנאתו להרב ר' יהונתן יותר מכולם. והוא שהרבה לספר בגנותו יותר מכולם. והוא שהיה מפרנס

את הרב ר' יעקב עמרן ברבות רעות, זרות ומשונות על הרב ר' יהונתן, והרב ר' יעקב עמרן הכנים כולן, בלי בחינת אמתותן, בהספרים שהרפים, להיותן לזכרון עולם. והנה מלכד הרבנים האלה, שיש לנו באור ומעם לרצונם לראות את הרב ר' יהונתן מתבזה, ומטעם זה החזיקו בידי הרב ר' יעקב, עוד נאספו מסביב להרב ר' יעקב עמרן ועוזריו הנ"ל, עוד רבנים במספר לא נדול. וכמעט כולם במדינת אשכנז, ושהיו — גם כן, כמעט כולם, — אם קרובים, ואם מחותנים של הרב ר' יעקב עמרן; או של הרבנים הנ"ל, מצביאי המלחמה על הרב ר' יהונתן. ובראש וראשון הרב האב"ד לעדת האשכנזים באמשטרדם הרב ר' אריה לייב, ניסו של הרב ר' יעקב עמרן, בעל אחותו. הרב ר' צבי הירש, בן הרב ראמשטרדם הנ"ל וכן אחותו של הרב ר' יעקב עמרן. הרב האב"ד דרובנא. ר' שאול בן הרב ראמשטרדם הנ"ל. הרב האב"ד דלכוב ר' חיים ראפאפורט, מחותנו של הרב ר' יעקב עמרן. הרב דפראנקפורט, ר' יעקב יהושע, הפנייהושע היה מחותנו של הרב ראמשטרדם, ניסו של הרב ר' יעקב עמרן. הרב דזאמשט, ר' אברהם כ"ץ היה מחותנו של הרב ר' יעקב עמרן. הרב האב"ד רמיץ ר' שמואל הילמאן היה מחותנו של הרב ראמשטרדם. הרב האב"ד דרדוקלא ר' יצחק סנ"ל היה מחותנו של הרב ראמשטרדם. הרב האב"ד רשוואבק היה מחותנו של הרב ר' שמואל הילמאן הנ"ל, וכזה היה גם כן הרב דהנובר, והפרנס ר' אברהם מליסא. ולכסוף נוסף על אגודת הקרובים והמחותנים הרב ר' ברוך מארץ יון, שנתן הרב ר' יעקב עמרן את בתו לבנו לאשה, על אשר עמד על צדו. ובהשתדלותו — שהיה תקיף אצל השררה — שמו את הרב דלובלין, תלמידו של הרב ר' יהונתן ולוחם את מלחמתו, זאת אביו, הפרנס דר' ארצות, ר' אברהם, שעמד גם כן לצד הרב ר' יהונתן, בתפיסה.

ובמחלוקת זו, כמו בכל מחלוקת, ראינו נשנה מחזה מעציב זה, שנכנסים בעובי הקורה של המחלוקת כאלה, שאין הענין, שבשבילו באה המחלוקת, מענין אותם כלל וכלל. אלא, מפני שהם רואים פלוני, אותו הרב, או פלוני, אותו הפרנס, או פלוני, אותו הבעל הבית, שהנם שונאים לו מפני איזו סבה שהיא, לוקח חלק במחלוקת ועומד מצד זה, או מצד אחר. וכדי להקנים את שונאם הנם נכנסים גם כן להמחלוקת ועומדים לעזר להצד שכנגד. ובאופן כזה מספר בעלי המחלוקת מתרבה, עד שלפעמים, מספר הערב רב, הנספחים, הוא יותר גדול מאלה שהתחילו במחלוקת, מפני שהערב קרוב ללכם. ומבלעדי אלה, שמאיוה טעם שהוא, חשוב ובלתי חשוב, הנם לוקחים חלק במחלוקת, עוד יש סוג של מיני בני אדם, שאין להם צורך בשום טעם להיות תמיד בין עשרה הראשונים בכל מקום שיש שם סכסוך, ריב דברים ומצה מריבה. והם הם הבריונים ובעלי אנדרוף. שלא אלמן מהם ישראל — בעונותינו הרבים — בכל קהילה וקהילה והנם שמחים אלי גיל לכל דבר שיש בו מקום לריב ולמצה, למכות לחי ולמהלומות אנדרוף. והנם מתערבים — בלתי קרואים — בכל מחלוקת ומחלוקת מאיוה סוג שתהיה. ורוב המעשים המנוגים, הנעשים כמעט תמיד, כשתפרוץ מחלוקת באחת הקהילות בישראל, על ידם הנם באים. ובמחלוקת זו, כירוע, לא

מעטים היו המעשים המגונים שנעשו. והיו גם כאלה שהתנקשו בנפש הרב ר' יהונתן, וכאלה — שהתנקשו בנפש הרב ר' יעקב עמרן. ובאלה האופנים מתבאר לנו דבר התפשטות המחלוקת הזו. בזמן, במקום ובמספר הלוקחים חלק בה. וככלותו את דבריו, לקח ר' גרונם הספרים עמו ונפטר ממני ויצא מביתי לשוב להאכסניא שלו. וכשנשארת לברי בחדרי אמרתי כלכי: בודאי עוד יעברו ימים רבים עד אשר תשוב נפשי הנרצות למקרא דברי המחלוקת הזו, למנוחתה. ובהרימותי עיני ולכי כלפי שמים נשאתי תפילה זו בפי: יהי רצון מלפניך, אבינו שבשמים, שתשכין שלום בינינו. ולא תבוא ולא תחזור יותר מחלוקת כזו בישראל, מעתה ועד עולם. אמן.